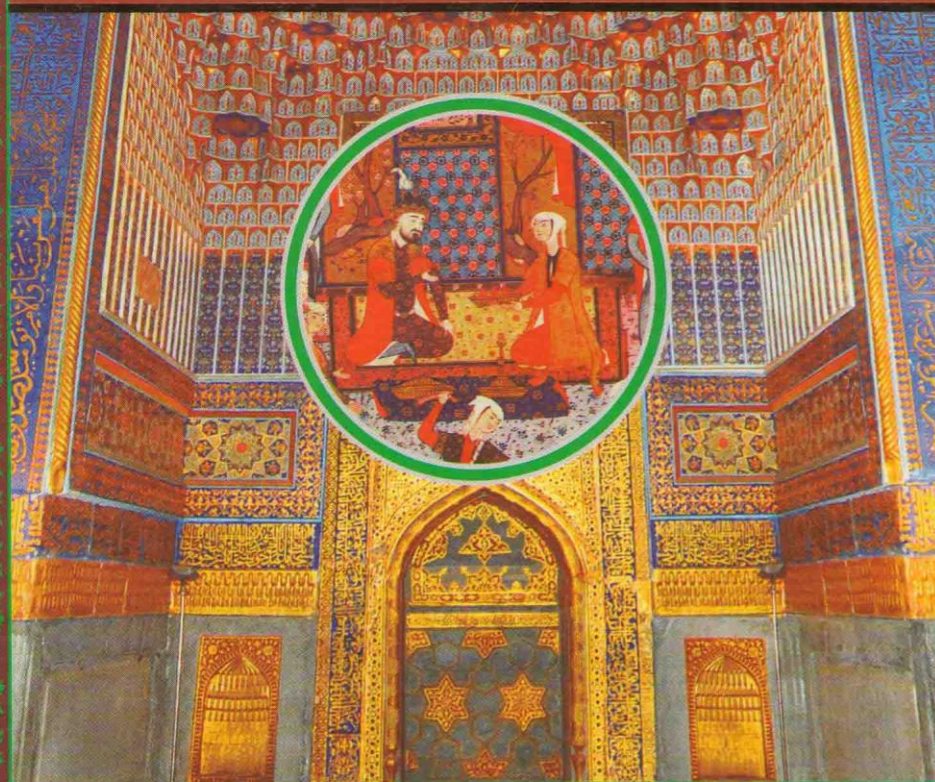

АЛИШЕР НАВОИЙ

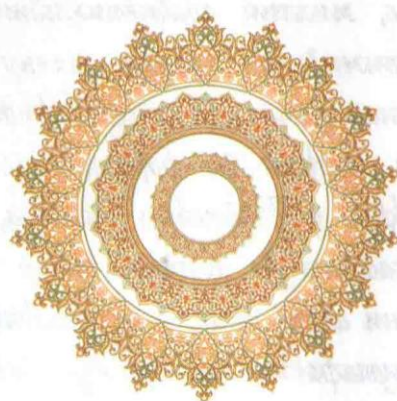

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОЙИЙ НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

АЛИШЕР НАВОЙИЙ

Шўла асарлар шўлаами

Ўн жилдлик

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент — 2011

АЛИШЕР НАВОИЙ

Шўла асарлар тўплами

Ўнинчи жилд

Ҳолоти Саййид Ҳасан Ардашер

Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад

Назм ул-жавоҳир

Насойим ул-муҳаббат

Муҳокамат ул-луғатайн

Мезон ул-авзон

Арбаъин

Сирож ул-муслимин

Муножот

ҲОЛОТИ САЙИД ҲАСАН АРДАШЕР

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Лутф айлабон, эй насими қудс¹ осор,
Бир қатла фано² гулшанига айла гузор.
Аҳбобғақим топтилар ул ерда қарор,
Мендин ер ўпуб арзи ниёз эт зинҳор.

Солики фоний ва гавҳари коний, орифи маоний. Саййид Ҳасани
Ардашер³(Раҳматуллоҳи) сияр ва ҳолотида.

Аларнинг отаси Ардашер Бойсунғур мирзо⁴ мулозими эркандур.
Кушчилик⁵ шевасида мулозамат қилур эркандур. Ул фанда ғояти мулоямат ва ниҳояти
маҳоратдин кушбегилик мансабиға етибдур, балки мундин дағи кўп бийикрак маносиб
касб этибдур.

Б а й т:

Кўп ҳунариқ кимса шахларға этар дамсозлик,
Куш тилин билган Сулаймон⁶ға этар ҳамрозлик.

Аммо ўзлари ҳам ул оталари мулозамати ва мутобаатида Бойсунғур мирзо хизматларида
бўлубтурлар ва кичик ёшдин ўқумоқ ва битмакка табълари мулойим ва мойил эрмиш.

Б а й т:

Чун табъи мулоним бўлур ўргангали мойил,
Оз вақтда кўп навъ қилур касби фазойил.

Чун алар кичик ёшдин фазойилу камолот иқтисобиға авқотларин сарф қилур
эрмишлар. Бот абнойи жинсдин ҳар билик бобида мумтоз, балки кўпрак замоннинг табъ
ва фазл аҳлига фойик ва сарафроз бўлубтурлар:

Аммо адаб ва ҳилм ва тавозуъ ва ҳаё зотлариға анингдек - ғолиб
эрмишким, бу мужмалмазкур бўлгон фазойилдинки, тафсили: сарф ва нахв⁷ ва луғат ва
арабият⁸ва мантиқ⁹ ва калом¹⁰ ва фикҳ¹¹ ва ҳадис¹² ва тафсир¹³дур ва сойир таснифот,
мисли: шеър ва муаммо¹⁴ ва таърих¹⁵ ва нужум ва адвор¹⁶ ва мусиқий бўлғай агар баъзи
мажолисда сўз ўтса эркандур, бовужудн улки, мажлис аҳлининг кўпидин яхшироқ билур
эркандурлар ҳам ҳаё ва адаб жиҳатидин, ҳам бировга, илзому хижолат етмасун деб, кўп

сўз айтмас эрмишлар, балки кўп мажолисда такаллум ҳам қилмас эрмишлар.

Бу ҳамида хисол ва писандида афъол жиҳатидин яхши в.а ямон аҳли замон қошида азизу муқаррам ва муҳтарам бўлур эрмишлар.

Б а й т:

Пок гавҳарки, бўлди пок шиор,
Шоҳлар боши устида ери бор.

Ул подшоҳ бу ҳолатларидин аларға фарзандона илтифотлар қилур эрмиш ва ўзининг баъзи фарзандларигаким, баъзи ҳолати кўнглига ёқмас эрмиш, аларнинг қилиқларидин таассуф еб, дер эрмишким: «Не бўлғай, сенинг афъолу ҳисолинг ҳам фалониға ўхшаса эрди!» Ва бу сўздин ғарази алар эрмишлар.

Ва фалак қазосидин ва рўзгор ҳавосидин андоқки, ўзга подшоҳлар яна бир мулкка азимат қилибдурлар, ул подшоҳ дағи аларға пайравлиқ тариқин бажо келтурдилар ва аларнинг отаси ҳам ўзга ерга қадам урди.

Ф а р д:

Кетарға келур мунча шоҳу гадо,
Агар худ ўғулдур ва гар худ ато.

Алар зоҳир улуми иштиғолидин фароғат топибдурлар. Сипоҳийлик¹⁷дин мутанаффир эрмишлар.

Аммо аларнинг бори подшоҳзодалариким, Бойсунғур мирзонинг ўғлонлари бўлғай, мисли: Алоуддавла мирзо ва Султон Муҳаммад мирзо ва Бобур мирзо биридин сўнгра мутаоқибки, тахтға ўлтурубдурлар, ҳар қайсиаларнинг риоят ва тарбиятиға машғул бўлубтурлар, Алар хизмат ва тараддудидин ибo қилибдурлар ва ижтиноб кургузубдурлар. Ва ҳаддин ўтгандин сўнгра андоқки, шабоб айёмининг иқтисозидур, ўзларин май ичмакка ва лавандвашликларға ва ошиқпешалиқларға солибдурлар. Чун зот ва кўнгуллари ва тийнатларн ариғликка мушоҳид ва муқаррар эрмиш, замоннинг асил мирзозодалари тараддуд ва ижобсиз ва таҳоший ва изтиробсиз алар била мусоҳиб бўлур эрмишлар ва аларнинг суҳбатин муғтанам тутар эрмишлар.

Н а з м:

Фонийвашеки, ҳам сўзидур пок, ҳам ўзи,
Хуш давлат ул кишигаки тушгай анинг кўзи.

Бойсунғур мирзо замонидин Бобур мирзо замонининг охириғача бир қарнға яқин кўпрак авқотларин бетаайюн ўтқарибдурлар.

Мавлоно Муқимийнинг ул таржеъиға муътақид эрдиларким:

Сенсен асли вужуди ҳар мавжуд,
Сендин ўзга вужудга не вужуд.

Форсий ашъордин ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозий¹⁹ (қудиса сирриҳу) девониға кўп ақидалари бор эрдиким, балким ул девондин аксари аларнинг хотирида эрди ва кўп абёт мажолисда ул девондин мазкур қилурлар эрди ва маснавий жинсидин Шайх Муслиҳиддин Саъдий Шерозий²⁰ (раҳматуллоҳуоли) «Бўстон²¹»иға муътақид эрдилар ва ҳазрати Шайх Фарнуддин Аттор²² (қуддиса сирриҳу) нинг «Мантиқ ут-гайр»²³ ининг кўпрагини ёд билурлар эрди ва кўп ўқурлар эди ва кўп сўз хотирларида бор эрди. Батахсис «Кимиёи саодат»²⁴дин ва Шайх Азиз Насафий²⁵ (қуддиса сирриҳу) расоилин ҳам таъриф қилурлар эрди ва андин сўзлар нақл қилурлар эрди.

Ва замоннинг шуаро ва фузало ва зурафосидин аларнинг висоқи холи эрмас эрди, балки дарвешлар ва аҳлулоҳ дағи доим аларнинг уйин мушарраф қилиб, суҳбат тутар эрдилар, Ва шаҳрнинг созанда ва хонанда ва гўяндаси доим алар суҳбатида. ҳозир бўлурлар эрди. Бу мазкур бўлғон зурафодин ҳаргиз йўқ эрдиким, аларнинг манзилида киши бўлмағай, балки бу тоифанинг мажмаи аларнинг висоқи эрди ва бу жамоат доим анда.

Б а й т:

Хуш улким, анга лутф бирла худо,
Улуснинг қабулини қилди ато.

Йигитлик айёмидаким, ринд²⁶лик ва лавандвашликлар бошидур, бу тоифа кундуз ва кечалар аларнинг масканидин чиқмаслар ва барча асбоб алар учун муҳайё эрди. Ва ишрат ва иншоот асбобидин бошқа борур чоғларида ҳар қайсига ўз хўрди холиға кўра узрхоҳликлар била егуликдин ё бирор нима харжидинким, ул тоифа қошида куллийдур, риоят қилиб, мардумлик ва инсоният тариқи била лутф кўргузур эрдиларким: «уй сизнингдур, ҳар қачон илтифот қилсангиз хизматға турубмиз», деб узатурлар эрди ва аларнинг ҳамида ахлоқи ом эрди. Улуғ-кичikka сучук сўз ва муфрит хулқ зоҳир қилурлар эрди.

Ва риндлик таврида неча нима аларга даст бериб эрдиким, бу тоифанинг озиға муяссар бўлуб эркан; бири сахой зотийким, анда такаллуф бўлмағайким, базл ва зиёфат вақтида оз ва кўпнинг тафовути кўрунмағай ва ўзидин элга кўп нима оз ҳам кўрунмағай ва элдин ўзига жузвий нима бағоят кўп ва куллий кўрунуб, бирга ўн эваз еткурурнинг фикрида бўлғай.

Н а з м:

Ўзидин элга дарё — қатра осо,
Вале элдин ўзига қатра — дарё.

Яна бири шафқати муфритки, борча риндларни азиз тутқайлар ва мо-
амкана ²⁷риоятларини вожиб кўргайлар ва алардин ҳар хато ва залал воқеъ бўлса
мувоҳазасиға машғул бўлмағайлар ва ислоҳиға кўшиш қилғайлар ва саҳвларин афв қилиб,
юзларига келтурмағайлар, то аларға хижолат воқеъ бўлмағай ва аларни рифку мудоро
била ул мақомдин ўтгайлар.

Б а й т:

Бу иш эрур валоят аҳли иши,
Қила олмас бу ишни ўзга киши.

Яна бири: лутфу тавозуъ ва адаб ва юмшоқ сўзким, бу барчадин азимрокдур.

Яна бири: таҳаммул ва бурду борликдурким, ҳар кишидан ҳарна аларға
етишсаким, филфоқеъ нафси амрда қатиғ бўлғай, ани суҳулат била ўткариб, ўзига кўп
тараддуд йўл бермағайлар.

Яна бири: кўнгулнинг юмшоқлиғиким, дардмандона сўздин ва назмдин ва
нағмадин мутаассир бўлғайлар ва аларнинг ул ҳоллари асҳоб ва ёронларға асар қилғай ва
бу — мажлисининг тузи ва малоҳатидур.

Яна бири: зотий бетакаллуфлуқким, филвоқеъ алар
қошида ипак била палос орасида тафовут бўлмағай, балки мутакаллаф либослар
макрух кўрунғай ва дарвешона киймаклиқ мулойимроқ бўлғай.

Бу сифатларда ҳақ субҳонаху ва таоло аларни комил халқ қилиб эрди ва риндлик
ва тажарруъ айёмида сойир риндлардин кўпрак ичар эрдилар. Андоқки, баъзи икки қатла
ва баъзи уч қатла маст бўлуб, мажлисдин чиқиб, уюб, яна мажлисға келурлар эрди
ва алар ўз ҳолларида эрдилар. Оқшомки, мажлис аҳли одати била усруб, уюр чоғ бўлса
зрди, алар бирин-бирин усрук бошиға етиб, мулозимлик элни мулозимлариға топшуруб,
навкарсиз номуродларни муҳофазат қилиб, ёнлари остиға нима солдуруб, бошлари остида
нима ястаб, илайлариға кўзалик сув қўйдуруб, баъзининг кафш ва дасторларин ва
ёғлиқларин ва анинг учида тугунгинаси булса, белгулукларин мулозимларға топшуруб,
хотирларин ул тоифа жамъидин сўнгра хуфтан намозин адо қилиб, ўз ҳужраларида
осойишға машғул бўлур эрдилар. Бу мажлис иштиғоли жиҳатидин ҳаргиз аларға намоз
қасдан қазо бўлмади. Ва агар баъзн кунлар алар суҳбатида сода юзлук йигитлар маст
бўлгунча ичиб, чун алар атвориға анча эътимодлари бор эрдиким, ўз уйларидин эминрак
билурлар эрди, ҳам йиқилсалар эрди, аларни атодек кишиларнинг амнобод уйлариға
ётқузуб, қуфл қилдуруб, мўътамад амин кишилар алар муҳофазати учун таъйин қилиб,
эшиқни устидин боғлатиб, ул муҳофизға ташқаридин посбонлик буюрурлар эрди. Ва
сабуҳий вақтиғача бир-икки қатла барча усрук ётгон риндлардин ўзлари юруб хабар

тутарлар эрди.

Б а й т:

Риндлардин бир анингдек йўқ эрур огоҳ ринд,
Шоҳ эди ринд аҳлиға, балким эрди шоҳи ринд.

Ва бу авқотдаким, бу навъ риндликларға муртакиб эрдилар, ҳар намозда муножотлар қилиб, ҳақ субҳонаху ва таолодин ўзлариға тавба ва тавфик тилар эрдилар. Ва мутабаррак мазоротға бориб, азиз дарвешлар ва аҳлуллоҳ мажолисиға етиб, ўз махласлари учун фо-тиҳалар дарйўза қилур эрдилар ва ул бузургворларким, алар хизматиға мушарраф бўлурлар эрди — қабул ва илтифот назарлари топар эрдилар.

Ул жумладин бири Мавлоно Боязид Пуроний эрди ва Ҳазрат Баҳовуддин Умар (қуддиса сирриху) эрди, Ҳазрат Хожа Абу Наср Порсо (раҳматуллоху таоло) ва Хожа Муҳаммад Кусавий (қуддиса сирриху) ва Шайх Зиёратгоҳий²⁸ (алайҳа раҳма) ва замоннинг ма-шойих ва дарвешларининг аксарининг мулозаматлариға етиб, суҳбатлариға мушарраф бўлуб, махсус илтифот ва назарлар топарлар эрди. Чун ўзларидағи фақру фано тариқи акмал ваҳж била зоҳир эрди, бу тойифанинг сўзлариға таъбири мулойим. Мазкур бўлгон азизлар дағи аларнинг суҳбатин тилар эрдилар ва аларнинг муддаосйғаким, тенгри йўлиға кирмак, эрди, балки интизор тортар эрдилар.

Асрнинг уламо ва ашроф ва айммаси била доим мусоҳиб эрдилар ва чиғатой улусининг олий миқдор беклари улча ёшға ва йўлға алардин улуғ эрдилар ва улча тенг эрдилар, аларни шарафи нафс жиҳатидин ўздин улуғ тутуб, анга кўра таъзим қилурлар эрди. То ул вақтғачаким, Султони Соҳибқирон Хуросон тахтин олдилар, чун мулкнинг мутаайин халқи подшоҳ хизматиға мушарраф бўлдилар. Алар дағи ҳамул дастур била подшоҳнинг муборак дийдорнға кўзларин мунаввар қилдилар. Подшоҳнинг муборак хотириға аларнинг мулозамати ёкти ва суҳбату сўзи бағоят хуш келди ва инояти мутаоқиб қилдилар. Алар подшоҳнинг хотири учун андоқ тараддуд ва ихтилот ва мулозамат қилдиларким, подшоҳнинг кўнгул қушин сайд қилдилар, чунки яхши мулозимлардин яхшироқ, зарурийроқ ҳеч нима бўлмас. Батахсис, мулозимким, алардек мунча ҳамида хисолғаким, мазкур бўлди, муттасиф бўлғай.

Ҳар ойинаким, улуғ маносиб таклифи воқеъ бўлди, чун подшоҳ аларни подшоҳона риоятлар ва дарвешона юмшоқ ва чучук сўзлар била сайд қилиб эрдилар, йўқ дея олмадилар. Иш ул ерга еттиким, салтанат корхонасининг мусташори бўлдилар ва мулку мол ишиға дахл қилдилар ва андоқ сулук воқеъ бўлдиким, подшоҳ шокир ва сойир халойиқ ва раоё аларнинг зикри хайриға зокир бўлдилар ва подшоҳ хилватнда анису маҳрам ва анжуманда рафику ҳамдам эрдилар.

Хуросон мулкнинг куллий ихтиёрин подшоҳ аларнинг соиб райиға ва тадбири мулк оройиға вобаста қилғудек эрдиким, чун аларға фақри зотий ва фанойи жибиллий²⁹ мавжуд эрди ва ёшлари олтмишдин ўтуб эрди ва зотий муносабат майлиға қолиб бўлди ва аслий мақсуди шавқ туғён қила бошлаб, мулозамат тарийкидин истиғфор зоҳир қилдилар. Ва филвоқеъ ҳолиқ ибодатининг тарки ва махлуқ бандалиғининг

иштиғоликим, айна бебоклик ва маҳзи беоқибатлиғдур, андоқ иш илайға келурким, девсорларнинг тахаммули қолмас, то малакосорларға ва фариштакирдорларға не етгай.

Б а й т:

Дунёки қатиг дурур гаронборлиғи,
Қатигроқ анинг улусининг ёрлиғи,
Кўпрак нимаким, бўлса гирифторлиғи,
Кўпрак келур эл оллиға душворлиғи.

Вой, дунё шуғлининг ибтилоцидин! Ва юз минг вой, дунё аҳлининг зулму жафосидин, балки малолат ва изосидин! Оҳ, замон жавру бедодидин! Наузу биллоҳ, абнойи замон қасду ифсодидин! Қалам жардаи хушхиромининг инонин бу равишдин уормак керак, йўқ эрса, инони ихтиёрни иликдин олиб, сўз узар ва мақсудум бозорин бузар,

Алқисса; учун аларға ҳақ йўлининг сулуки домангир бўлуб, мулозаматдин ижтиноб зоҳир қилиб, истиғфор тарикидин кириб, арзға еткурдилар. Подшоҳға бу амр маҳол кўрунуб, ибо зоҳир бўлди, алар тазаллум ва тазарруъ оғоз қилдилар. Ҳеч навъ била мақбул тушмади ва алар икки йилғача подшоҳнинг муборак хотири учун чериклар машаққатин тортиб сафарлар балосиға ўзларин солиб юрудилар ва инъому улуфа³⁰ мутлақо олмадилар ва дарвешона қисват била мулозамат қилурлар эрди.

Подшоҳи исломпаноҳ чун кўрдиларким, алар борасида куч бўлғудекдур, таҳқиқ билдиларким, ҳақ йўли ва ибодатининг шефтаси бўлубтурлар, бовужуди мунча қатла махсулардин аларға иноят ва муҳаббат юзидин мулозамат тариқида илтимос воқеъ бўлди, чун. алар подшоҳи ҳақиқий³¹ қуллуғининг мубталоси бўлуб эрдилар, фойда бермади.

Б а й т:

Ёр кўйида юзида мубтало бўлғон нетар,
Гулшан ичра гулни, балким, жаннат ичра хорни?

Чун подшоҳ улча имкони бор, илтимосда муболаға қилдилар. Кўрдиларки, аларнинг гирифторлиғи андоқ ерда эрмаски, ўзлуклари била ё бировнинг саъй ва эҳтимоми била халослиқ мумкин бўлғай. Кўрдиларки, ортуғроқ муболаға воқеъ бўлса, зулм бўлғудекдур, раҳм қилдилар ва чорасиз рухсат воқеъ бўлди.

Ул кунки, бу рухсат иши сурат боғлади — ғариб кун эрдиким, подшоҳ зор йиғлайдур эрди ва алар худ зор-зор йиғлайдурлар эрдилар. Ва салтанат мажлиси хуззориға ҳам бу ҳол эрди, невчунким, борча халқға алардин керак эрди.

Алқисса, чун алар навкарлиқ балосидин ва сипоҳилиқ ибтилоцидин тенгри инояти

била халос бўлдилар, черикдин қайтиб, шаҳрда сокин бўлдилар ва ул авқотда жаноби ҳақиқатмаоб, кутби доираи ҳақиқат ва муршиди аҳли шариат ва тариқат, қошифи улуми раббоний Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Табодгоний³² (қаддасаллоҳу руҳоҳ ул-азиз³³)ки, ҳазрати шайхул-машоийх олимил-муршиди тавоифил-уамам шайх зайнул-миллати вад-дин ал-Хавофий³⁴ (раҳимаҳумуллоҳу таоло)нинг ихтиёрий хулофосидин эрдилар, иршод маснадида толиблар ва муридлар такмилиға машғул бўлур эрдилар, барча асбоби суварийни барҳам уруб, ул бузургвор хизматиға бориб, фақр тариқин ихтиёр қилдилар ва неча йил алар суҳбат ва мулозаматларида сулук қилиб, хонақоҳларида азим арбаинлар чиқарди³⁵лар ва фақру фано сулукида куллий манозиллар қатъ қилдилар ва улуғ мартабалар ва бийик мақомларға кадам қўйдилар ва аларнинг сулук ва муомалаларин ул хонақоҳ аҳли, дарвешлар — борча мусаллам тутуб, изхори иродат ва ихлос қилурлар эрди.

Иттифоқо, бу фақирнинг манзили ул дарвешлар хонақоҳлари жаворида воқеъ бўлуб эрди ва ул ердинким, илтифоти зотийси бу фақир била бор эрди ва фарзанд деб эрдиларким, ўз ҳавлим гўшасида алар учун бир мухтасар маскане алоҳида тартиб қилиб эрдим, гоҳики, муфрит риёзатлардин таълариға калоле воқеъ бўлса эрди, хотирлари ташхизи учун ул масканға келиб, бир кун-икки кун туруб, яна хонақоҳға ўз хилватлариға борурлар эрди.

Аларнинг аввалғи арбаини бу фақир ҳазрати Мавлоно Муҳаммад Табодгоний (қуддиса сирруҳу) мулозаматлариға бориб эрдим, алар ҳолидин сўрдум, дедилар: «бу кун бир мақомдадурларки, солиқ аввалғи арбаинда ул мақомға етса, дарде анинг олиға келурким, агар буқои муфрит юзланса, ишининг гуфториға далолат қилур, аларға бу ҳол юзланибдур ва бағоят умидворлиғларедур».

Уйла ошиқки, ҳижрондин кўруб дарду малол,
Шодлиғдин йиғлағай, топқонда даврони висол.

Бу фақир аларнинг хилватлари эшигига бордим: ғариб ҳой-ҳой йиғламоқда эрдилар, ҳеч нима дей олмадим ва мутаассир бўлуб, йиғлаб қайтдим.

Бу фақир фуқаро аҳли, дарвешлар ва аҳлуллоҳ мулозаматиға кўп етибмен, фақир тариқида алардек оз кўрубмен.

Сайид Муҳаммад аларнинг ёлғуз фарзанди эрди. Адабу тавозуъ ва ҳилму ҳаё таврида ул отаға муносиб ўғул эрди. Таъби хўб ва сурати маҳбуб ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида, ўн тўрт ёшда толиби илмлиғи шогирд китобликға етиб эрди. Ҳирот халқининг ўз таврида яғонаси ва нодираси эрди. Бу синнда анга қазо етти. Аксар ани танир-билур эл ўзни соҳиб азо тутдилар. Батахсис, бу фақирким, ани фарзанддек улғайтиб эрдим, аларғаким, асл ота эрдилар, асло тафовут қилғони маълум бўлмади. Сўзлари бу эрдиким, «Ал-ҳукму лиллоҳ»³⁶ эгасига биздин кераклик экандур — элтти, умид улдурким, раҳмат қилғай».

Ани чиқорур кун ариғ тўн кийиб, ариғ дастор чирмаб, мотамийларғаким, андуҳу изтироб юзидин беихтиёр йиғлар эрдилар, алар насиҳат қилиб, таскин берур эрдилар, хусусан бу фақирға. То мадфанға, бу фақир ясағон ҳазираға элтдилар, алар ўзлари суннат тариқи била мақбара ичига тушуб, азиз фарзандни шаръ важҳи била охират ерига қўюб,

тенгрига топшуруб, талаби ғуфрон³⁷ учун дуолар қилиб чиқтиларким, ҳеч навъ тағайюр ҳоллариға зоҳир бўлмади.

Наъш била борғон дарвешлар ва акобиру ашрофни ҳайрат лол қилиб, таажжуб беҳол қилди. Бу навъ фано ва истиғроқ ва ҳавсала башар хайлидин номаълумдурким, кимда бўла олғай.

Алар дер эрдиларким, дунё жоҳининг мастлиғи чоғир мастлиғиға ўхшамаским, чоғир мастлиғи ичган кунидур, аммо жоҳ мастлиғи агар соҳиби жоҳ йиллар жоҳ устидадурким, мастдур, анинг махмурлиғи жоҳдин маъзул бўлғонидадур. Не мускир хамрдурким, сармастлиғи одамийни йиллар ўзидин беҳабар қилғай. Бир кун бир тақриб била ашъё орасида тафовут бобида фазл аҳлидин биров бу машхур байтни ўқудуким,

б а й т:

Лаъл санг асту деги сангин санг,
Лек андар миён тафовутҳост.

Алар қойилининг максудининг нақизи жонибидин сўз бошлаб дедиларки, шайхе айтибдурки, тош қозон ва лаъл — иккаласи тошдур ва лекин ораларида тафовут бор. Тош қозондин ғайри нафъ ҳеч нима мутасаввар эрмаским, лазиз ва мулавван атъима анда пишарким, хосу ом андин мунтафеъ бўлурлар ва лаълдин халойиққа анвои зарар мутасаввардур.

Ва иттифоқо ул учурда Султон Абусаид мирзо³⁸ ҳар кишида жавохир бўлса олиб, бўлмаса тафаҳхусида муболағалар қилиб, элга анвои изо ва зарар етказиб эрди. Ва бу байтни ўқуғон мажлисда ҳам тош қозонда ош пишадур эрди.

Яна бир мажлисда қарилиғнинг машаққатларининг бобида сўз ўтадур эрди, ҳар киши бир нима дейдур эрди. Дедиларким: қарилиғда ҳеч ниманинг завқи йигитликдагича эрмас: ғизодин ва шарбатдин, ҳатто сувға дегунча».

Бир улуғ киши сўрдиким: «барчани мусаллам тутдук, аммо сувнинг завқи нечук йигитликдагича бўлмағай? Ҳар киши сувсиз бўлса хоҳ қари, хоҳ йигит сув ичгач, аташи дафъ бўлуб, завқе топар».

Алар дедиларким: «Рост, завқ топар, аммо тафовут бор. Йигитликда ҳарорати ғаризий ғолибдур, қариликда ул ҳарорат қолмас. Сувсиз кишининг ҳарнеча ҳарорати ғолиб бўлса, ул ўтға сув таскин берур. Аммо қариким, ғаризий ҳарорати³⁹ мунтафий бўлмиш бўлғай, аташ анга ғариза ҳароратдин ориз бўлмай, ул сувни ичмиш бўлса, қачон андин завқ топғай».

Махрур мизож йигитлар барча мусаллам тутуб, аларни бу ҳикмат сўзларидин таъриф қилдилар.

Ҳаётларининг охирида ҳаж сафари муддаосин қилдилар. Аммо кўп мавонё пайдо бўлди ва муяссар бўлмади.

Самарқандға Ҳазрати Хожа Носируддин Убайдуллоҳ⁴⁰ шарафи суҳбатлариғаким, замон аҳлининг кўпи, хусусан Самарқанд аҳли Хожани «Қутб»⁴¹ға нисбат берурлар эрди,

мушарраф бўлурға азимат қилдилар. Хожа била неча кун суҳбатлар тутуб, таъзим ва ташрифлар топиб, яна Ҳирот шаҳрига азимат қилдилар. Ва тарих секкиз юз тўқсон тўртда ⁴² — етмиш уч ёшларида оламдин ўттилар.

Ва аларнинг фавти замонида бу фақир шаҳрда йўқ эрдим. Подшоҳ ҳукми била бир сори бориб эрдим. Келгандин сўнгра, чун соҳиб азо фақир эрдим, таъзият қоидасин бажо келтуруб, шаҳрнинг шимоли хаддида тоғ этагида алар учун ҳазира ясадимким, «Жўйи нав» суви анинг ичидин ўтар, бағоят бийик ва хушхаво ердур.

Ва хели азизларким, аларға тирикликда мусоҳиб эрдилар ва қабрлари пароканда ерларда воқеъ эрди, йиғиштуруб, алар жаворида қўюлди. Бу жихатдин баъзи азизлар ул ерни «Азизлар ҳазираси»⁴³ дебдурлар ва бу исм машҳур ҳам бўлубдур. Ва алар фавтининг таърихи бу абъётдин ҳосил бўлур.

Т а ъ р и х:

Сархайли фано Саййид Ҳасан рафт,
Ки жои ў биҳишти жовидон бод.

Паи он покрав жустанд таърих,

Бигуфтам: «Жаннати покаш макон бод»⁴⁴.

«ҲОЛОТИ САЙИД ҲАСАН АРДАШЕР»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Кудс – арабча поклик, тозалик, муқаддас демакдир. Насими

Кудс поклик шабадаси. Бу ерда шоир ундан аввал ўтган дўстлар, суҳбатдошлар ётган жойга бориб, ер ўпиб, салом етказил, дея илтижо қилади.

2. Фано – йўқ бўлиш, ўлиш; тасаввуфда ўзликни йўқотиб, бутун борликдан кечиб, илоҳиятга сингишидир.

Фано гулшани – мозористон.

3. Солик – бирорта тасаввуф маслағига мансуб шахсдир. У оллоҳга яқинлашиш толиби бўлиб, бу ниятида туғилгандан вафотига қадар бўлган йўлни босиб ўтади.

Сайид Ҳасан Ардашер – Алишер Навоийнинг дўсти, мас-лақдоши ва отаси ўрнидаги мураббийси. Навоий у билан 860/1455 – 56 й. да биринчи марта учрашади. Бу воқеа Алишер Машҳадга бориб, Абулқосим Бобур шоҳ хизматига кирган вақтларда содир бўлади. Навоий Сайид Ҳасаннинг ҳаёти сўнгигига қадар у билан ота-боладек муносабатни сақлайди ва унинг вафотидан 2 йил ўтгач, махсус рисола ёзиб, хотирасини абадийлаштиради. Сайид Ҳасан вафоти вақтида Ҳиротда бўлмаган Навоий ғоят таъсирли марсия ҳам ёзган эди.

Рисолада Ҳирот маданий адабий ҳаётининг кўркамли вакили бўлган кенг кўламли билимлар эгаси, шоир ва гўзал инсоннинг маълум даражада ижодий портрети яратилган ҳамда муаллифнинг унга бўлган беҳад ҳурмати, самимий муносабати ўз аксини топгандир.

4. Бойсунғур мирзо (1397, Ҳирот – 1434 ўша шаҳар) – Темур набираси, Шоҳрух ўғли Улуғбек мирзонинг укаси. Мозандарон, Астробод ва Журжон ҳоқими, кейинчалик отасининг вазири бўлган. Бойсунғур мирзо ғоят маърифатпарвар шоҳ бўлиб, Ҳиротда ниҳоятда бой китобхона ташкил қилган. У котиб, мусаввир, наққош, саҳҳоф, заргар усталарни йиғиб, уларга ҳомийлик қилган. Бойсунғур мирзо ташаббуси ва иштирокида Ҳиротдаги олим ва китобат санъати намоёндалари Фирдавсий «Шоҳнома»сининг 40 та кўлёмалари асосида мукаммал матн тузганлар, уни жуда гўзал насталиқ хатида кўчириб, нафис миниатюралар билан беаганлар. Бойсунғур мирзо унга муфассал сўз боши ҳам ёзган. Мўътабар ва нодир кўлёмма Техрондаги «Коҳи Гулистон» музейи фондида Алишер Навоийнинг табаррук дасхати билан («Наводир ун-ниҳоя»матни) бир ерда сақланади.

5. Қушчилик –

ов қиладиган қушларга қаровчи шахс. Ўрта асрларда саройда қушчилик лавозими ҳам бўлган, қушчилар нуфузли шахс ҳисобланганлар.

6. Сулаймон – Тавротга кўра шоҳ, Қуръони мажидда эса, пайғамбар дейилган. Сулаймон пайғамбар ҳақида жуда кўп ривоят ва қиссалар мавжуд. Уларда Сулаймон ақлу идрокли, тадбиркор бўлган. Унинг сеҳрли узуги бўлиб, ана шу узук (хотам) воситасида ҳаммани ўзига мутиъ қила билган. Унинг тахтини гўё шамол кўтариб юрган. У Сабо маликаси Билқисга уйланган. Сулаймон қушлар, инсу жинлар тилини билар экан. Қуръоннинг 44-сурасида Сулаймон ҳақида 11 – 12 оятларда сўз кетади.

Алишер Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да Сулаймон бинни Довуд алайҳимус-салом сарлавҳаси остида муфассал фикра беради ва унинг кароматларини баён этади.

Бу ерда Навоий Сайид Ҳасан отасининг кўп ҳунарлар эгаси эканлигини Сулаймон пайғамбарга ўхшатмоқда.

7. Сарф ва наҳв – а: грамматикага оид илмлар номи; наҳв – син

таксисни англлатган.

8. Арабият – араб тили ва адабиёти.

9. Мантиқ – илмининг номи; логика.

10. Калом – Эътиқод илми; Куръони мажидга оид билимлар;

11. Фикҳ – диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари ҳақидаги ҳуқуқ илми;

12. Ҳадис – Муҳаммад пайғамбар (а.с.)нинг сўзлари, айтганлари.

«Ҳадис» ва «суннат» сўзлари муҳаддислар ўртасида бир маънода қўлланилиб, пайғамбарнинг айтган сўзлари, феъл атворлари, тақдирлари ва пайғамбарликка қадар бўлган ҳамда пайғамбарлик йилларидаги сийратларини, яъни ҳаёт йўлларини англатади. (Ҳадис, 1991 й. 3-бет).

13. Тафсил – а.: бирор нарсанинг атрофлича, очиқ ва аниқ баён

қилиш. Бу ислом илмларидан бўлиб, диний тушунча, атамаларни тушунтириб беришга оиддир.

14. Муаммо – а.: яширинган, беркитилган демакдир. Муаммо шарқ шеърлятида кичик лирик жанр турларидан биридир. Мисраъ, бир-икки байтда (баъзан жумла, ибора ёхуд бир сўз ҳам бўлиши мумкин) исм ёки бирор сўз яширинган бўлади. Муаммо матнида эса, унга мураккаб имо-ишоралар бўлади. Муаммони махсус қоидаларга асосан (унга рамз, имо, киноя, ўхшатиш, сўз ўйини) араб алифбосидаги ҳарфлар нукталарини алмаштириш, сўзларнинг бошқа тиллардаги синонимларини топиш, тескари айлантириш ёки «абжад» ҳисоби (ҳарфларнинг рақам маънолари) ва ҳ. к. йўллар билан топиб олиб, ечиш керак бўлади. Муаммо тузиш, уни ечиш қоидаларига бағишланган махсус рисоалар яратилган. Айниқса XV асрда муаммо кенг тарқалган. Жомий ва Навоий ҳам муаммо ҳақида асарлар ёзганлар.

15. Таърих – содир бўлган бирор воқеани англатади. Шарқ

шеърлятида бу кичик лирик жанр бўлиб, ана шу воқеаларни назмда (баъзан насрда ҳам) ҳарфлар воситасида берилади. Бунда ҳар бир ҳарфнинг рақам маъноси, айрим сўз ёки ҳарфларни чиқариб ташлаш ёки қўшиш йўли билан таърих моддаси берилади. Шундай таърих шеърлар ҳам борки, улардан биринчи байт ҳарфлари йиғиндисидан шеър бағишланган шахснинг туғилган йили, иккинчисидан унинг вафоти йили чиқарилади. Масалан, Навоий вафотига соҳиб Доронинг марсия – таърих шундайдир.

16. Адвор – даврнинг кўплиги, мусиқа назариясига оид илм.

17. Сипохийлик – амалдорлик, ҳуқумат хизматида бўлиш, ҳарбий юриш ёки машваратларда қатнашиш бундай хизмат доирасига кирган.

18. Султон Иброҳим мирзо – Шохрух мирзонинг набираси.

19. Ҳофиз Шерозий – (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин) Шамсуддин Муҳаммад (1321, Шероз – 1390 ўша шаҳар)буюк форс шоири. Куръонни ёд билгани ва яхши тиловат қилгани учун «Ҳофиз» номи билан шуҳрат қозонган ва уни таҳаллус ҳам қилиб олган.

Ҳофиз ҳам ишқи ҳақиқий, ҳам ишқи мажозин ҳақида ёниб ёзган шоирдир. Ғазал жанрини юксак бадиий савияга кўтарган Ҳофиз девони унинг вафотидан сўнг тузилган. Алишер Навоий Ҳофиз шеърлятини ғоят қадрлаган ва ўзининг форсий девонида унга кўплаб ёзган жавоб ва татаббуълари келтирилгандир. «Насойим ул-муҳаббат»да Навоий ҳофиз шеърлятининг хусусиятлари ҳақида шундай ёзади: «Алфоз латифлиғи ва таркиб покизалиғи ва адо салосати ва латофати ва маъни ғариблиғи чошнисида худ аларни таъриф қилмоқ ҳаёт сўйин жонбахшлиққа таъриф қилгандек бўлғай».

20. Саъдий Шерозий – (Унга Аллоҳинг раҳмати бўлсин) Муслиҳуддин Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Мушрифуддин (1203, Шероз – 1292, ўша шаҳар) форс шоири, адиби ва

мутафаккири. Дастлабки таҳсилни Шерозда олади ва Эрон мўғуллари томонидан забт этилгач, Бағдодга бориб, «Низомия» ва «Мустансирия» мадрасаларида ўқийди. У ерда араб тили ва адабиёти, Қуръони карим, Ҳадиси шариф ва тасаввуфни ўрганади. Саъдий Шарқ мамлакатлари бўйлаб 20 йил сафар қилади. Сафарда у асосан воизлик қилади, ваъзаларида ахлоқу адаб, ҳикмат, ҳаётий масалалар юзасидан марокли ҳикоятлар келтиради. Саъдий «Гулистон» (наsr ва шеърда), «Бўстон» (назм), лирик шеърлар – девон муаллифидир.

Алишер Навоий «Девони Фоний» даги ғазалларининг маълум қисмини Саъдий ғазалларига татаббуъ тарзида ёзган. «Насойим ул-муҳаббат»да Саъдийнинг шеърятини Навоий қуйидагича таърифлайди: «Ғазалгўй ақобир ва шуаро оллида мундоқ муқаррардурким, ғазал тавриға Шайх мухтариёдурлар (ихтироъчи), жонсўхталар ва ишқибозларға ва дилафрўхталарға ва жонгудозларға филвокеъ ғариб ҳаққе собит қилибдурлар».

21. «Бўстон» – Шайх Саъдийнинг назмда 1257 йилда ёзилган асари, қарайб 1000 байтдан иборат. Дамашқда тугалланган бу асарни Саъдий ҳукмрон Абубакр ибни Саъди Заний (1226 – 60) га тақдим этган. «Бўстон» 10 боб ва дебочадан иборат. Унда муаллиф мадрасаларда ўрганган илмлари, сафарларда тўпланган ҳаётий тажрибалари асосида одоб, ахлоқ, расм-русум, ҳикматларни қаламга олади. «Бўстон» «Саъдийнома» деб ҳам шуҳрат қозонган.

Асарда ўша давр учун долзарб бўлган сиёсий ва ижтимоий масалалар ҳам баён этилади ва ҳар масалага ҳикоят келтирилади. «Бўстон» ширин тил, содда услубда яратилган. Шунинг учун ҳам бу асар қадимдан дарсликлардан ўрин олиб келади.

22. Фаридуддин Аттор – (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин). Фаридуддин Абуҳолид Муҳаммад ибни Абубакр Иброҳим Нишо-пурий (1148 – 51/1219 – 21) – тасаввуф адабиётининг йирик намояндаси, номи Муҳаммад, куняси (Абу, ибн, умм, бинт каби сўзлар билан бошланган лақаб) Абуҳамид, Фаридуддин лақоби, «Аттор» таҳаллуси унинг касби коридан олинган. Аттор қаламига «Мантиқ ут-тайр», «Асрорнома», «Мусибатнома», «Илоҳийнома», «Хусравнома», «Мухторнома», «Тазкират ул-авлиё» асарлари мансуб.

23. «Мантиқ ут-тайр» – (Қушлар суҳбати) Фаридуддин Атторнинг асари, тасаввуфнинг асосини ғояларидан ваҳдати вужудга бағишланган. Аттор вужуди мутлоқ билан мавжудотларнинг ягоналигини мажозий тарзда Симурғ ва қушлар оламни тимсолида тасвир қилади. Ҳақиқатни топиб, ваҳдатга етишув учун чиққан қушлар талаб, ишқ, маърифат, истиғно, тавҳид, ҳайрат ва фақру фано водийларидан ўтиши зарур бўладн. Охирда 30 қуш – симурғ қолади. Достондаги Шайх Санъон қиссаси ирфоний ишқнинг гўзал баёнидир.

Алишер Навоий Атторнинг бу асарини ёшлигида мутолаа қилиб, ёд ҳам олган эди. Умрининг охирида бу асарга жавобан «Лисон ут-тайр» достонини ёзади. Навоий эътирофига кўра уни Аттор асарининг таржимаси йўсинида яратган.

24. «Кимиён саодат» – машҳур мутафаккир Муҳаммад Ғаззолийнинг 1094 – 1107 йилларда ёзган асари. Унда диний, фалсафий, тасаввуфий масалалардан ўзни, ҳақни, дунё маърифати ва охират маърифатини таниш юзасидан фикр билдирилади. Шунингдек, ижтимоий-ахлоқий масалалар ҳам қаламга олинадн. Адолат тартиби, раият ҳақ-ҳуқуқини муҳофаза қилиш, зулм ва золимликни қоралаш шулар жумласидандир.

25. Азиз Насафий – (Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин) ибни Муҳаммад (тахм. 1240 Насаф – тахм. 1300 Эрон, Абрқух) тасаввуф мутафаккири, шоир. Илк таҳсилни она

юртида олгач Бухорога боради ва у ерда илм ўрганади. 1273 й. Азиз Насафий Эронга, Исфохон ва Шерозга сафар қилади ва Абрқўҳ деган жойда муқим бўлиб қолади. Олимнинг «Мақсад ул-ақсо» (Узоқ мақсад), «Танзил ул-арвоҳ» (Арвоҳнинг тушиши), «Кашф ул-ҳақойиқ» (Ҳақиқат кашфи), «Манзил ус-сайирин» (Сайр қилувчиларнинг манзиллари) ва бошқа асарларида тасаввуфнинг турли-туман масалаларидан баҳс юритилади. Чунончи, у ишқ, фано, бақо, зикр, ҳақиқат, маърифат каби тасаввуфнинг ахлоққа оид масалаларини ҳам қаламга олади. Олимнинг асарлари авомбоп услубда, содда тилда яратилганлиги учун халқ орасида кенг тарқалган.

26. Ринд – бу сўзнинг луғавий маъноси Шариат қоидаларини жоҳиллик юзасидан эмас, онгли суръатда, зийракликдан инкор қилувчи одамни англатади. У барча олам давлату шукуҳларини рад этади, ўзини озод тутаяди, май ичади, хур фикр бўлади.

27. мо-амкана – имкон борича, демакдир.

28. Ўша даврдаги таниқли шайх ва дарвешлар. Улар нақшбандия бузурғларидан бўлиб, Саъдуддин Кошғарий яқинлари ҳисоб-ланганлар.

29. Жибиллий – а.: туғма, табиий демакдир.

30. Улуфа – а.: амалдорларга давлат томонидан белгиланган маош ва озиқ-овқат.

31. Подшоҳи ҳақиқий – Оллоҳ назарда тугилади.

32. Шамсуддин Муҳаммад, Табодгоний – машҳур шайхлардан. Алишер Навоий ўзининг «Насойим ул-муҳаббат» асарида унинг фазилатлари ҳақида ёзади ва асарларини санаб ўтади. «Асмоуллоҳ» (Оллоҳнинг исмлари), «Тазкират ул-ҳабиб» (Дўстнинг тазкираси) ва «Васоё» (Васиятлар), «Арбаъин» (қирк), «Қасидаи Бурда»га мухаммас, Ансорийнинг «Манозил уссоирин»ига шарҳ ва бошқалар. Алишер Навоий ўзига нисбатан Муҳаммад Табодгонийнинг алоҳида илтифоти бўлганини эътироф этади.

33. а.: Унинг азиз руҳини Аллоҳ муқаддас айласин.

34. Ал-Ҳавофий – Шайх Зайнуддин Абубакр ал-Хавофий. Зохирий ва ботиний билимларни мукамал билган шайхлардан. Вафоти – 838/1434 – 1435.

35. Арбаъин чиқармоқ – тоат-ибодат қилиб, чилла ўтирмоқ демакдир.

36. Ал-ҳукму лиллоҳ – оллоҳнинг ҳукми билан.

37. Ғуфрон – кечирим, шафқат.

38. Султон Абдусаид мирзо – темурийлардан. 1451 – 58 йилларда Мовароуннаҳр ҳокими. 1458 – 69 йилларда эса темурийлар давлатининг олий ҳукмдори. У ўзидан аввалги шох Абулқосим Бобурга ва унга яқинларга нисбатан ғоят қаттиқ қўл ва зулмкор эди. Навоий ва унинг тоғалари Мир Саид Кобулий ва Муҳаммад Али Ғарибийлар Ҳусайн Бойқаро хатти-харакатлари ва интилишларини қўллаб-қувватлаганлари учун уларга совуқ муносабатда бўлган. Абусаид илм ва санъат аҳлига ҳам анчайин лоқайд қараган. Алишер Навоийга бу ҳукмрон билан муносабатини яхшилашдан кўра Ҳиротни тарк этиш маъқул туюлган ва у Самарқандга кетган эди. Шоирнинг Абусаиддан норозилик туйғулари унинг «Сайид Ҳасанга шеърий мактуб» («Ҳасби ҳол», «Маснавий» деб ҳам юритилади)да ўз аксини топган. Бу асарда Навоий ўзининг Ҳиротдан Самарқандга кетишини беихтиёр қилинган сафар, деб эътироф этади. Бобур эса «билмон не жарима била Султон Абусаид Мирзо Ҳиридин ихроҷ қилди», деб маълумот беради. Абусаид 1469 й.да Эроннинг Ғарбий қисмларини ўзига буйсундириш мақсадида юриш қилиб, Озарбойжонда қатл этилгандан сўнг Ҳирот тахтини Ҳусайн Бойқаро эгаллайди ва Алишер Навоий янги ҳукмроннинг таклифи билан пайтахтга қайтади.

39. Ғаризий ҳарорати – инсон ва ҳайвонларда нафас олишдан пайдо бўладиган ички ҳаракатни билдиради.

40. Хожа Носируддин Убайдуллоҳ – Хожа Аҳрор Валий номи билан машҳур бўлган нақшбандия таълимотининг машҳур намояндаларидан. Самарқандда таълим олган, 1428 йилда Хиротга бориб, Чағониёнда Яъқуб Чархий билан учрашиб, уни ўзига руҳоний пир қилиб танлаган. 1431 – 32 й. ларда Тошкентда яшаган. Хожа Аҳрор сиймоси ва фаолиятига қараш тарихшунослигимизда ўта салбий бўлиб келган ва уни Улуғбек қатлига фатво берган ғоят мутассиб дин арбоби дея талқин этиб келинган эди. Ҳозир бундай қараш ўзгариб бормоқда ва Хожа Аҳрорнинг маърифатли шахс бўлгани ва ўз тасарруфидаги катта бойликдан эл-юрт, мамлакат эҳтиёжларига сарфлаб тургани ишончли манбалар асосида баён этилмоқда. Шарқшунос олим А. Н. Болдирев ўзининг охириги илмий тадқиқоти («Яна бир бор Хожа Аҳрор масаласига доир»)да Хожа Аҳрорга салбий қараш ҳамма мавжуд манбалар (маноқиблар, мактублар ва унинг ўз асарлари)даги маълумотларни объектив тарзда ҳисобга олинмагани ва тарихни шароитдан узиб қаралгани сабаб юзага келганини биринчи бўлиб исботлаб берди. (Қаранг: Хожа Аҳрор ҳақида. Тошкент, 1997. Русчадан Сўйима Ғаниева таржимаси.).

41. Қутб – а.: ҳар бир нарсанинг ўртасидан ўтган ўқнинг икки учини англатади. Мажозий маънода ҳар бир жамоа ёки гуруҳнинг моддий ё маънавий бошлиғи, пешвоси, йўл кўрсатувчиси.

42. Саккиз юз тўқсон тўрт йил ҳижрий – 1488/89 йил.

43. «Азизлар ҳазираси» – а.: атрофи ихоталанган жой. Бу ерда қабристондаги хилхонанинг номи:

44 Тарж: Фонийлик етакчиси Саййид Ҳасан кетди. Уйинг мангу жаннат бўлғай! У покиза зот вафотига таърих кидирдилар.

Мен «пок жаннат макони бўлғай!» деб таърих туширдим. Аслида «жаннати покаш макон бод» жумласи таърих моддаси бўлиб, абжад ҳисобида 894/1488 – 89 йил чиқади.

ҲОЛОТИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Эй чарх, не даврларки даст эттинг,
Даврингда муҳаббат аҳлини маст эттинг,
Ҳар кимники, оламда забардаст эттинг,
Охир ажал илгида ани паст эттинг.

Тариқ фаносида муфаррад ва фано тариқида мужаррад, жаҳондағи паҳлавонларнинг паҳлавони жаҳони ва паҳлавонлиғ жаҳонининг жаҳон паҳлавони, сурат ва маънида бешабих ва беназир, яъни Паҳлавон, шамсул-миллати вадин**1** Муҳаммад Куштигир**2** сийрат ва суратида.

Паҳлавоннинг насабида саёдат шарафи бор, аммо чун тағойиси Паҳлавон Абусаид**3**ким, замоннинг паҳлавон ва мусаллам куштигири эркондур ва Паҳлавон кичик ёшлиғ эрконда ул фанда кундан-кунга андин ғарибосор ва ажиб намудорлар зоҳир бўлур эркондир. Андоқки, оз фурсатда жамиъ абнойи жинс борини мағлуб қилиб, бориға фоик ва ғолиб келибдур. Чун рўзгор харунлиғидин ва лайлу наҳор буқаламунлиғидин**4** Паҳлавон Бусаид хаёт вадйатин муқтазойи ожил**5**ға топшурубдур. Паҳлавон истиҳқоқ била паҳлавонлиқ сартақиясига ўлтурубтур ва бу тойифа сарҳалқалиғин тавъ ва рағбат била қабул қилибдурлар. Невчунки ул, агарчи куч ва забардастликда замоннинг мунфариди эркондур, аммо куштидонлиғ ва забардастлиғда ҳам андоқ экондур ва бу тойифадин бу ўтган тўрт-беш юз йил, балки минг йилда анингдек ҳеч ёд бермайдур ва нақл қилмайдур. Бовужуди улки, ўз фанидаки, кушти бўлғайким, шуҳрати ул исм биладур ва онча якфанликда ва мардум афканликда кичик ёшлиқ эркондурким, шогирд куштигир эркондур ва бу фанда не варзиш қилур эркондур. Чун қобиляти баланд тушгандур ва мулоямати табъи борча фунунға муносиб ва баҳраманд воқеъ бўлғондур, кўп фазонил ва камолот ҳам касб қилғондурким, замон аҳли борчада Паҳлавонни мусаллам тутар эрдилар.

Ул жумлади аввор**6** ва мусиқий илмидурким, чун лаҳжаси ва ҳусни савти хўб экандур ва усули мазбут ва ҳаракоти ва саканоти марғуб. Ул дақиқ фанда кўшиш ва саъй кўргузуб, даҳли том ва маҳорати молакалом топиб эрди ва дилкаш нақш**7**лар ва амал**8**лар ва дилписанд қавл**9**лар ва ғазаллар тасниф қилур эрди ва хўб айтур эрди. Андоқки, эшитган хавос ва авом хушҳол бўлмоқда беихтиёр ва ўрганмоқда беқарор эрдилар.

Ул асрнинг бу фанда моҳирлари мисли: Устод Муҳаммад Хоразмий ва Мавлоно Нуъмон ва Мавлоно Соҳиб Балхий ва Шайх Сафойи Самарқандий ва Хожа Юсуф Андижоний**10**дек кишиларнинг таснифоти муқобаласида ишлар ясабдур ва нақш ва суфия ва амал ва қавл ва жир чорзаблардек ва чун ўзи аларнинг кўпидан ҳам хушгўйроқ ва ҳам хушхон эрмиш, ишларининг шуҳрати кўпроқ воқеъ бўлур эмиш.

Машҳур амалларидан бири «чаҳоргоҳ» амалидурки, Мавлоно Тўтий**11** (алайҳа раҳма) нинг ул шеъридинким, матлаи будур:

Сокиё, де рафта хасту аҳволи фардо нопадид,
Хешро имруз хуш дорему фардору ки дид?**12**

ким, Мир Бузург Термизий**13** отиға боғлабдурким, бағоят хушоянда ва мулойим эшитилур ва далил буқим, Хуросон мулкида, балки Самарқанд ва Ироқда ҳамул ишни билмас гўянда йўқтур, балки ғайри гўянда дағи беҳад ва ҳаср халойиқнинг ёдидадур. Яна «сеғоҳ»

амалидурким, Мавлоно Хусрав**14**нинг шеъриға боғлабдур ва матлаи будурким:

Эй зи тоби оразат шамъе ба ҳар кошонай,
В-эй асири пурхами зулфат дили девонай¹⁵

ким, Бобур¹⁶ отиға боғлабтурки, ул дағи бағоят муассир ва хушоянда ишдур.
Яна «сегоҳ» амалидурки.

Мавлоно Котибий¹⁷нинг ул шеъридинким, матлаи будурким:

Гаҳики, тиғи ту дар қатли аҳли дид барояд,
Ба як мушоҳада максуди сар шаҳид барояд¹⁸.

Бу ишни боғламоқдин ғарази бу матлаъ эрмишким:

Маноли Котибий аз шомӣ ғам ки субҳи саодат
Ба юмни давлати Султон Абусаид барояд¹⁹

ким, Султон Абусаид мирзо²⁰ отиғи боғлабдур, ниҳоятдин ташқари дилпазир иш
тушибдир.

Ва улким, Султони Соҳибқирон²¹ хизматиға мушарраф бўлди, Машҳаддин «сайди
ғазол»²² шўъбасида ул ҳумоюн ҳазратнинг исмиға ўзининг бу шеъринки:

Онжо ки бар дарғаҳат рӯи ниёз овардаем,
Рӯи дил дар каъбаи иқбол боз овардаем²³

амал ясаб эрди ва бозгўйи²⁴ да бу икки байтин боғлаб эрди ва инсоф оламида бу икки
байтдек оз айтибдурки, мамдуҳнинг бешинчи отасиғача зикр бўлмиш бўлғайким:

Султон Ҳусайн хусрави ғозийки мисли ў
Ҳаргиз набуда дар садафи рузгор дур.

Шоҳ аст шаҳриёр падар бар падар ки ҳаст,
Мансур Бойқаройи Умаршайхи бин Темур²⁵.

Бу амалда базе макомот²⁶ ва шаботе²⁷ дарж қилиб эрдиким, таърифдин
мустағнидур ва асру дилпазир ва бағоят беназир боғланиб. яна ишлар ҳам мисли: «қавл»
ва «ғазал» ва «чорзарб»²⁸ дек ва «савт»²⁹ ва «нақш» худ беҳадду адд боғлабдурки,
халойиқ орасида машҳурдурки, борчасин дарж қиллса мужиби итноб бўлур.

Ва шеър ва муаммо³⁰ бобида илмий ва амалийсида Паҳлавон соҳиб вуқуф ва жалд
эрди, ул навъким, замон шуаросининг юзидин бирига онча шуур ва вуқуф йўқтур ва аксар
назм аҳли ҳар навъ шеър айтсалар эрди — Паҳлавон назариға етқурурлар эрди ва анинг
ислоҳ ва тағйир ва табдилини қабул қилур эрдилар ва ўзининг дағи шеър ва муаммо
фаннида табъи мулойим эрди. Андоқки, бу матлаъ Паҳлавоннингдурки:

Гуфтамаш»: «Дар олами ишки ту қорам бо ғам аст?
Гуфт хандон зери лаб: «Ғам нест, кори олам аст»³¹.

Ва «Куштигир» таҳаллус (қилур эрди) ва бу табънинг таҳаллуси асру хўб воқеъ
бўлубтурки:

Аз хаёли печтоби кокули мушкини ў,
Дуди дил бар фарқи Куштигир ҳамчун парчам аст.

Муаммо тарикида худ мухтариъ эрди. Жамъики муаммо айтурлар³², бaсе захмат била бир байтдин ё бир рубоийдин бир исм ҳосил қилурлар. Паҳлавон устод абъетидинким, қойил муаммо қасди қилмамиш бўлғай, таъби ўзи била исмлар пайдо қилиб эрди ва бу кўп воқеъ бўлбтурким, ҳоло ушшоқ орасида бор. Ул жумладин, Ҳазрати Хожа Ҳофиз Шерозий³³нинг девонининг бурунғи ғазалининг матлаидинки, бағоят машҳурдур. «Али» исм чиқорибдурки:

Ало ё айюҳас-соқий адир каъсан ва наввилҳо,
Ки ишқ осон намуд аввал, вале афтод мушқилҳо³⁴.
Ҳам Хожа Ҳофиз бу матлаидинким:
Ҳолиё маслаҳати хеш дар он мебинам,
Ки кашам рахт ба майхонаву хуш биншинам³⁵.

«Амин» исм ҳосил қилибдур. Бу байтдинким:

Ганжи зар гар навбад ганжи қаноат боқист,
Он ки он дод ба шоҳон ба гадоён он дод³⁶.
«Тақий» исм ҳосил қилибтурур.

Ва яхши рубоийлари ҳам бор. Хоҳ бир маҳалда биров учун айтғон, хоҳ бировнинг руқъасиға жавоб юборган. Баъзи ёронлариға³⁷ бу рубоийни битиб юбориб эрдиким:

Гар жон ажалам зи тани ношод барад,
Ҳошо ки маро меҳри ту аз ёд барад.
Хоҳам ки шавам хок маро бод барад,
Бошад ки ба сўи Астробод барад³⁸.

Ва ҳам баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқъаси жавобида³⁹ айтиб эрдиким:

Аз оҳуи роми худ фаромўш макун,
В-аз сайде ки роми худ фаромуш макун.
Ҳарчанд ки бошад фаромўшқори,
Аз сари ғуломи худ фаромўш макун⁴⁰.

Ва мулойим қитъалари ҳам бор. Ул жумладин бири будурким, жўйи «Султоний» ёқасида Паҳлавон бир лангаре⁴¹ бунёд қилибдурки, анинг таърифини қилмоқ — куёш равшанлиқға ва майни мастлиқға таъриф қилғондекдур ва бир қатла Султон Соҳибқирон овдин қайтғонда ул тақияга тушубдур ва Паҳлавон ҳозир эрмас эркандур. Бу жиҳатдан бағоят мутараддид ва мутаассир бўлбтур. Ул маҳалда узр учун бу қитъани айтиб эрдиким,

қ и т ъ а:

Такъяи моро шараф бигузашт аз чархи барин,
По ба рў афканда соя соя парвардйгор,
Гарчи гардун атласи худ кард пойандози шоҳ,
Кош ман мебудами то жони худ карди нисор⁴².

Дағи яхши сўз маснавийси ҳам борки, назм аҳлининг мутаайинлариға ул навъ абёт воқеъ бўлмайдур.

Ул жумладин будурким, пахлавон Пирий куштигирким, Пахлавони номурод умрин анинг тарбиятига сарф қилди ва назари бу эрдиким, қариғон чоғдаки, ул жаҳон пахлавони куштигир бўлиб, Султон Соҳибқирон матбуъ таъбъ надими мажлиси ва Пахлавон фарзанди муниси ва шамъи мажлиси бўлғай ва ул бевафолиқ қилиб Пахлавондин айрилди ва Пахлавон номуслиқ ва ғайратлиқ жигархор киши эрди ва андухдин кўнглида сўз ва баданида гудоз эрди, аммо мутлоқ ҳеч кишига изхор қилмас эрди. Аммо ҳеч навъ махфий сирри ва рози йўқ эрдиким, бу фақирдин яшурун бўлғай. Андоқки бу фақирнинг ҳам андин. Алқисса қариғонининг шарҳида ва пахлавон Пирийнинг бу қариғон чоғда умрдек бевафолиқ бобида маснавий айтибдурки, бу фақир абъетин беш байт ва ўн байт айтур маҳалда ўқур эрди, бир неча байт сабт қилилди ва ул абёт будурким,

м а с н а в и й:

Чу бар чарх равшан шавад ҳоли ман,
Ба сад дида гиръяд бар аҳволи ман.

Маро бор будй гули навшукуфт,
Дареғо ки боди хазонаш бирўфт.

Ҳама умр тухми беҳи коштам,
Чу вақти баромад набардоштам.

Зи он талх шуд зиндогонин маро,
Ки пири фиканд аз жавонй маро.

Кунун ман на он шери занжириям,
Бадар бурда ҳам зи ғам пириям.

Ба хурди падар тифл аз он парварад,
Ки то дар бузургй ғам нахўрад.

Зи он дар жавоний бор оядаш,
Ки дар аҳди пири ба кор оядаш.

Маро пирй он навъ охир фиканд,
Ки ҳечам жавонй нашуд судманд 43.

Бу маснавий ниҳоятин подшоҳ дуоси била хатм қилибдур ва ҳол аҳли бу абётдин маълум қилурларким, Пахлавоннинг таъбида не миқдор дарди ҳол чошниси бор экандур.

Яна санойиъ 44 аруз **45** қофияси 46 да ҳам кўп соҳибвукуф эрди. Дағи қироат илмин ҳам яхши билур эрди ва хўб махраж ва тажвид 47 била Куръон ўқур эрди ва гоҳи хуффодин қироат бобида сўрар эрдиким, алар жавобидин ожиз бўлур эрдилар. Пахлавондин истифода қилур эрдилар.

Яна нужум илмин **48** онча билур эрдиким, ҳар мавлид учун ройижаи толеъ битий **49** олур эрди.

Яна тибб ва ҳикматға кўп мулоямати бор эрди. Мавлоно Қутбуддин **50** ким, бу мулкнинг мутаайин табибидур — бу фанни касб қилур эрди. Мавлоно Ало ул-мулк 51 табиб била Мавлоно Абдуссалом Шерозийки, беназир муолиж эрди — Пахлавонға мусоҳиб эрди ва дойим бу фан баҳсида ва гуфту шунуфтида алар Пахлавон

сўзларин мусаллам тутиб, муолажаларин ҳам таъриф қилур эрди ва асҳобдин ҳарқайсиға мараз тори бўлса эрди, кўпи ул эрдиким, ўзи муолажа қилур эрди.

Яна фикҳ илми 52 да ибодотдин фаройиз ва сунан ва вожибот ва мустаҳаббот ва бу ибодатға мувофиқ адъияким, кўпрак фуқаҳо ва зуҳҳодға мазбут ва маҳфуз эмас, Паҳлавонга мазбут эрди.

Ва устод абётин: маснавий ва қасида ва ғазал ва ҳар синф шеърдин хўб ва ҳам кўп ёдида эрди. Андоқки, ҳар маҳалда ҳар навъ муносиб назмлардин ширин иборат ва такаллум била ва баъзи маҳалда рангин алҳон ва тараннум била андоқ адо қилур эрдиким, аксар мажлис хуззориға насридин хабар ва назмидин асар воқеъ бўлуб, риққатлар даст берур эрди ва кўп машойихлар ва аҳлуллоҳ ва дарвешлар мажлисиға баҳраманд ва хизмат ва мулозаматларидин сарбаланд ва аржуманд бўлуб, шарафи қабул топиб ва бисе ҳар сифатдин аҳли тариқ паҳлавонлар ва улуғ кишиларга шойиста хизмат қилиб, қисватлар ҳавола қилиб эрдилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло анга қобилият қаромат қилиб эрди. Ҳар навъ ишга хотир мутаважжих қилса эрди — ул навъ даҳл қила олур эрдиким, ул фан аҳлининг моҳирлариға мустаҳсан тушгай ва бир навъ қабулиятни анинг зотида халқ қилиб эрдиким, ҳар навъ халойиқ била ихтилот қилғоч, аларнинг кўнглига матбуъ ва табъиға маҳбуб эрди ва писандида атвори беғоят ва ҳамида аҳлоқу шиори бениҳоят, мижозида базлу саҳо ғолиб ва табъида шафқату раҳо муфрит, улуғларға зотий ниёзмандлиғ ва хизмат ва кичикроқ нотавонларға расми меҳру шафқат ва сарпайвандлиқ ва мутаваасситул-ҳолларға иши мулоямат ва хўб забонлиқ ва фуқаро ва масокинға варзиши мувофақат ва нафърасонлиғ. Кечароклик ва кундузлик йигирма тўрт соатда Паҳлавоннинг такъясйда ҳоҳ сафарда, ҳоҳ ҳазарда табх иштиғолидин фароғат йўқ эрди, турлук-турлук атьима эрди. Андоқки, бу неъмату ағзиядин фуқаро ва масокину муқим ва мусофир маҳзуз эрдилар. Ағниё ва аҳли тамкин ва озодалару шоҳзодалар ва ақобиру ашроф баҳраманд эрдилар, ҳаттоқим, султонус салотин ҳам етгач, бу мазкур бўлгон атьималар ҳам тортилуру эрди ва етмасалар эрди — Паҳлавоннинг ушоклари кўтариб тоғға элтурлар эрди ва агар элтмасалар эрди — юқоридан киши келиб, тилаб элта борурлар эрди ва ашриба ва фавоқиҳ ва ҳалвиёт 53 ҳамул атьимаға - яраша муқаррар эрдиким, тортилуру эрди ва ҳар тарафдин келган фуқоро ва ғуроба ва ақ-сараш ўн кун, балки бир ой-икки ойғача таваққуф қилсалар эрди — бу маъқулот аларнинг илайиға кулфатсиз, балки икки-уч қатла тортилуру эрди ва улоғларига арпа ва сомон, улоғлар ва ўзларига ораста маскан ҳам тайёр эрди. Ва бу халойиқдин кўпи андоқ эрдиким, борур чоғларида Паҳлавон мурувват ва карамидин йўл харжиси ва баъзи дарвешона либослар ва табаррукларға ҳам мустафид бўлуб эрдилар. Жамии аҳли туруқ ўзларини Паҳлавоннинг фотиҳа ва такбириға еткурмағунча ўз тариқларида ишлари тамом бўлмас эрди.

Борча содоту машойих ва уламою фуқаронинг маҳбуб ул қулуби эрдн ва подшоҳ эшигида аркони давлатдин олийшон беклар ва олиймакон ичкилар ва судур ва сойир халойиқға Паҳлавоннинг суҳбати наврўз ва байрамча бор эрди, ҳаттоқи султонзодалар тиламас

эрдиларким, бир лаҳза онсиз бўлмағайлар эрдиким, подшоҳзодалардин нечаки муътамад отланиб, Паҳлавоннинг такъясйига бориб, суҳбатлиғе қилғайлар эрди. Ул дағи борчасйиға лойиқ хизматлар қилиб, суҳбатлар тузиб, неъматлар тортиб, созандалиғ ва гўяндалиғ буюруб, самоъ ва рақс қилиб, аларни хушҳол ва мунбасит узотур эрди.

Ва Султонус-салотиннинг ғариб шафқату улфати ва ажиб инояту нисбати Паҳлавон борасида бор эрди. Ҳеч суҳбат тиламаслар эрдиким. Паҳлавондин айру қилғанлар. Борча мажлис ва маҳфилда Паҳлавон ҳозир эрди ва суҳбатнинг хушлуғиға боис эрди.

Ва шеър ва муаммо ва мусиқийки, суҳбатнинг мужиби нишот ва инбисотидур, чун Паҳлавоннинг борчада вуқуфу даҳлу тасарруфи зоҳир, балким ул фунунда аҳли фандек моҳир эрди — суҳбатнинг юзи Паҳлавонға эврлуру эрди. Ва Султон ус-салотининг

надими мажлис ва аниси анжуман ва хилвати ва ҳар розда маҳрами ва ҳар ҳолда ҳамзабону-ҳамдами эрди. Такаллуфсиз ва муболағасиз подшоҳдин гадоғача ва аҳлуллоҳдин яҳуд ва торсоғача Паҳлавонни севмас ва тиламас киши йўқ эрди.

Субҳоналлоҳ, юз минг ҳамду сипос ва санойи беҳаду қиёс ул қодир сунъигақим, ҳар бандасигақим, бир овуч туфроқдин халқ қилибдур, мунча қабулият ва қобилият ва ахлоқи ҳамида ва атвори писандида ва зоҳир юзидин мунча фазлу камол ва маъни тарафидин мунча важди ҳол бера олурқим, бир жаҳон халқин мулоямат била сайд ва бир олам аҳлин занжири иродати била гирифтори беқайд қилғай.

Алқисса, Паҳлавоннинг борча навъ ишларининг хушлуғи баёнида ва ҳар тавр сийрат ва суратининг дилкашлиғининг шарҳида забонварлар тили қосир ва дostonгустарлар нутқи ожиздур.

Қирқ йилға яқин бу фақир била мусоҳиби жоний маҳрами рози ниҳоний эрди. Фалокат айёмидин зоҳир юзидин таайюн ва иститоат замониғача кўпрак авқот била экандур. Биз иковдин-иков ҳар кўйда югурган, ўзни ҳар аҳли дил шарафи мулозаматиға еткурган. Анинг рифқу мувофақатин не тил билан тақрир қила олғаймен ва не қалам таҳрири била баён қила олғаймен.

Мундин ўтмаски, қирқ йил бир менингдек худрой ва бесарупой ошуфтасори паришон рўзгор киши била мусоҳиблик қилғайки, хотирға келмаски, андин хотирға ғуборе ўлтирмиш бўлғай ва кўнгулға етмаски, ҳаргиз андин кўнгулға озоре етмиш бўлғай, балки андоқ нисбат қилмиш бўлғайқим, кундан-кунга муҳаббат риштаси маҳкамроқ ва маваддат қоида ва тариқи муаккад ва мустаҳкамроқ бўлмиш бўлғай ва ҳол улқим, етмиш икки фирқа била маоши ушбу наҳаж била воқеъ эрдиким, ҳар киши анинг мулояматин ўз холиға мулоҳаза қилса эрди — хаёлиға бу келур эрдиким, андин махсусроқ ва мулойимроқ ёри ва мусоҳиби йўқ эрди эркан.

Анинг зеҳну закоси латофатидин ва ҳофизаси тезлиги ва зарофатидин бир неча калима хотирға келур; адо қилмоғи холи аз муносабате эмас. Султон Абусаид мирзо замонидақим, Хуросон аҳли Самарқанд аҳлиға асир эрдилар ва ҳар навъ зулм ва тааддики, алардин воқеъ бўлса, бу асирлар мутеъ ва фармонпазир.

Бу фақирни айни ифлосу фалокат ва сарнавишу ранжуриш Машҳад сори тортиб элтти ва анда етгандин сўнгра мафосил марази 54 тори бўлиб, бир гўшада йиқилдим. Иттифоқо Паҳлавон хизматлари ҳам ул айёмда Машҳадда эрди. Бу фақирнинг ҳолидин хабар топғондин сўнгра ҳар кун қадам ранжа қилиб, улча қоидаи шафқат ва ёрлиғ ва тариқи муҳаббат ва ғамхорлик бажо келтурур эрдилар — ангачаки мараз дафъ бўлди. Ва Мавлоно Абдуссалом Шерозий 55 раҳимахуллоҳки, ул замоннинг моҳир ҳакими ва ҳозик табиби эрди — бу заифға муолиж эрди. Андоқки, атиббо даъбидурки, мариз мизожида маразни зойил қилғондин сўнгра чун адно хилт жилд тахтида қолур — тараддуд ва далк буюрурларки, ул маводни таҳлил била дафъ қилғай — ул дағи бу фақирға буюруб эрди. Паҳлавон меҳрибонлик ва шафқат юзидин ҳар кун иёдатимға келур эрди ва далк ходимлиғи ва тариқин чун киши андин яхшироқ билмас эрди ва ўзи ҳам ҳакимшева киши эрди — илтифот қилиб, ул амрға иштиғол кўргузар эрди. Қазоро, бир кунқим, саҳари фақир бу шеърни айтиб эрдиким, матлаи будирқим:

Ҳар қаён боқсам, юзумга ул қуёшднн нур эрур,
Ҳар сори қилсам назар, ул ой манга манзур эрур.

Ва бу шеър етти байт эрди ва мусаввир қилиб жайбимға солиб эрдим ва хануз кишига ўкумайдур эрдим ва кўрсатмайдур эрдим.

Паҳлавон илтифот юзидин маъхуд дастури била эгнимни тутар эрди, муқаддима бунёд қилдиким:

— Сени бу кун дерларқим туркча шеърни яхши айтурсен ва туркча назм айтур элдин эшитиб, бизга бу сўзни мусаллам тутарлар. Бизнинг бир саволимиз бор.

— Жавоб берай, сиз бори саволингизни айтинг.

Деди:

— Саволимиз будурки, туркийгўй, шуародин улча шеърлари рўзгор сафҳасида сабтдур, қайси яхшироқ айтибдурлар? Ва сенинг ақиданг анинг яхши айтмоқиға борур, сен бегонурсен?

Фақир дедим:

— Борча яхши айтибдурлар, мен бегонурмен.

Паҳлавон деди:

— Сен такаллуф ва касри нафсни кўй, воқеъ юзидин сўз айтки, буки: борини бегонурмен дерсен, борча худ бирдек эмас, албатта тафовут бор.

Фақир айттимки:

— Мавлоно Лутфий ҳоло мусалламдурлар ва бу қавмнинг устоди ва малик ул-каломидур.

Деди:

— Нечук Сайид Насимий⁵⁶, демадинг?

Фақир дедим:

— Хотирға келмади ва бар тақдир келмоқ, Сайид Насимийнинг назми ўзга ранг тушубдур, зоҳир аҳли шуаросидек назм айтмайдур, балки ҳақиқат тариқин адо қилибдур. Бу саволда сенинг ғаразинг мажоз тариқида айтур эл эрди.

Паҳлавон эътироз юзидин киноятомуз дедими:

— Раво бўлғайки, Сайид Насимий борида Лутфий назмини писанд қилғайсен ва ҳол улким, Сайид Насимийнинг назми зоҳир юзидин мажоз тариқиға шомилдур ва маъни юзидин ҳақиқат тариқиға ва юқори битган байтни ўқудиким, фақир бу саҳар айтиб эрдим. Чун матлаъни ўқуди, ўзга абъетин ҳам мутаоқиб баён қилди ва таҳаллусиким, бу навъ воқеъ бўлубтурким:

Гар Навоий сиймбарлар васлин истаб кўрса ранж,

Йўк ажаб, невчунки, хом этган киши ранжур эрур.

«Навоий»ни «Насимий»га тағйир бериб ўқуди ва филвоқеъ бу байтда Навоий лафзидин Насимий лафзи муносиброқдур ва фақир мутаажжиб бўлдум. Оҳистарок илгимни жайбимға элттим ва мулоҳаза қилдим: ўзум битиб жайбимға солгон мусаввада мавжуд эрди, хайрату таажжубим ортти. Ва Паҳлавон ҳамул айтган сўзни иода қиладур эрди ва ул шеърнинг абъетин мукаррар ўқур эрди. Ва бу фақир бетаҳаммул бўлуб сўрдумким, ул иш кайфиятин маълум қилғаймен. Ул ўзин йироқ тутти ва ўз сўзида русух кўпрак зоҳир қилди. Фақир муболаға қилгон сой Паҳлавон ҳам муболаға кўргузди. Зарурат юзидин сўрдумки:

— Бу шеърни қачон ёд қилиб тутуб эрдинг?

Деди:

— Ўн икки йил бўлғайки, Бобур мирзонинг мажлисида бу шеър ўтар эрди, менга бағоят хуш келди, битиб олиб ёд туттум.

Бори ҳар ҳол била букун ўтти, ул такъясига борди. Тонгла ҳамул дастур била яна келди, яна суҳбат бўлди, яна бу сўз ораға тушди. Яна фақир сўрдум ва илҳоқ қилдимким, бу иш кайфиятин маълум қилғаймен. Бу қатла худ дедими:

— Ул вақтки, мен бу шеърни ёд туттим, куштигирлардин ҳам нечаси бор эрдилар ҳам ўргандилар, — деб уч-тўрт пиёда сорт куштигирники, анинг била келиб эрдилар тилаб дедими: «Ўқунг, андоқки менинг била ўрганиб эрдингиз». Алар дағи пайдарпай равон ўқудилар. Фақирға таажжуб устига таажжуб воқеъ бўлди ва Паҳлавон сўзи сидкида муболаға қилур эрди. Агарчи муболаға хожат эмас эрди, невчунким, сидки даъвосида неча тонук ҳам ўткарди.

Оқибат андоқ маълум бўлдиким, эгнимни улайдурғонда жайбимда қоғоз кўрубтур, оҳисталиқ била ул қоғозни чиқориб кўрубтур ва маълум қилибдурки, ушбу яқинда

айтилгон шеърдур. У қоғозни очук ёнида кўюбдур ва ёд тутубдур ва чирмаб, жайбимга солибдур. Ҳамул замон бўлгон сўзларни орага солибдур. Оқшомки, такъясига борибдур, куштигирларига таклиф била ўргатибдур ва буюрубдурки, эҳтимоми тамом била такрор қилибдурларки равон ўқур чоғда равон ўқуғайлар.

Паҳлавоннинг ул навъ ғариб ишлари ва ажиб зарофатларики, таъбаға мужиби таажжуб ва ақлга боиси тахайюр бўлғай — кўп эрди.

Дар силсилаи фақир ба иршоди туем,
Дар шому сахар ҳамеша бо ёди туем,
Дар доираи фано ба авроди туем,
Яъне ки яtimi Неъматободи туем⁵⁷.

Паҳлавон жавоб битган руқъада бу рубойни битиб эрдиким:

Э, Мир, ту пиру мо ба иршоди туем,
Доим ба дуоғуию бо ёди туем,
Ин шахр ба ту хуш асту мо бо ту хушем,
Мурдему хароби Астрободи туем⁵⁸.

Султон Соҳибқирон асари иноятидин ва маҳзи тарбиятидин Паҳлавоннинг иши улуғ бўлди. Андоқки, улуғлуқга таъзим қилурлар эрди ва истихқоқи бор эрди ва Неъматободдаким, анинг такъяси эрди — подшоҳ давлатидин юзга яқин куштигир яна мунча ҳамдин ортуқ сойир худдом Паҳлавон хизматида бор эрдиларким, юзча куштигирдин ўнчаси талабқаш ва йигирмага яқини қадаргир ва жалди навхостаким, борча маърақада тутарлар эрди. Ҳаттоким, салотин замонида ҳам яна ўн-ўн беш созанда ва гўянда ва хонандаким, ул силсила аҳлидин ҳеч қачон ҳеч қайсиға даст бергани маълум эмас. Ва мунга яраша борча тартибу одоб ва тазйину асбоб муҳайё эрдиким, баяк бора Паҳлавоннинг ушқларидин бири бу фақир қошиға изтироб била югуруб келдики, Паҳлавонға бевосита ғаше⁵⁹ воқеъ бўлубтур ва хуши зойил бўлуб, беҳуд йикилибдур, сизга хабар қилдукки, табиб юборгайсиз. Фақир филҳол Мавлоно Абдулҳай⁶⁰ била Мавлоно Нуриддинким, ҳозир эрдилар, таъжил била юбордим. Алар бошиға етгунча Паҳлавон худ ўзга олам азиматиға оёқ урган экандур. Атиббо бир замондин сўнгра Паҳлавон мотамидин ғамзада бўлуб, юз дарду ҳасрат била қайтиб келдилар.

Бу ҳолдин Султон Соҳибқирон мизожиға ғариб андух ва изтироб тушуб, ғоят хузн ва малолатдин талх-талх шўроба тўқуб, ҳой-ҳой йиғлади ва шахзодалар дағи ушбу дастур била мотам амриға муртакиб бўлдилар ва аркони давлатдин олий миқдор умарои завил — иқтидор ва вузаро ва соҳиб тамкин ичкилар ва хусусият ойин гулчехралар ва сойир эшик аҳлики, борча Паҳлавонға ёр ваҳаводор эрдилар, беихтиёр сўгворлиқ расмини бажо келтуруб, ўзни мотамий туттилар ва шахр аҳолисидин содоти олийшон ва уламои олиймакон вамашойихи изом ва кузоти киром ва хавосу авом мажмуи таъзият тутуб, либосиға тағйир бериб, марсия ва таърихлар айтиб, дайинини ўзлариға иқрор қилдилар, балки бошқа-бошқа ўзларин соҳиб азо кўр-гузуб, ошуб ва шайн зоҳир қилдилар. Ва зарофатосор шуаро ва диққатшиор зурафоки, Паҳлавоннинг борча вақт мусоҳиби эрдилар ва ҳақиқат маоб аҳли тариқ ва тариқат интисоб аҳли таҳқиқ, Паҳлавон дойим аларнинг хизмат ва дилжўйлиғиға иштиғол кўргузур эрди — борча маълул ва гиръён ва ул мотамдин паришон ва бесару-сомон бўлдилар ва теграсидаги ёри ушшоқ ва мулозимлар ва ҳамнишин ва сойир фуқаро ва масокин «вовойло, вомусибато!» ниқобин фалаки асирға тортиб, нав-ҳалар ва нудбалар кўргуздилар.

Ва Султони Соҳибқирон Паҳлавоннинг мадфанин Неъматобод ичидаким, Паҳлавон учун ясагон эрди — таъйин қилдилар ва анда дафн қилдилар. Ва подшоҳона жашн тузуб, азим ошлар бериб, хатм қондасини бажо келтурдилар.

Чун Ҳазратн Маҳдумий Шайх ул-исломий қаҳф ул-аномий⁶¹ Мавлоно Нуриддин Абдурахмон ил-Жомий⁶² (қаддасаллоху руҳуху)дин бир йил сўнгра Паҳлавон ҳамул Ҳазратнинг пайравлиғиға; бу фано тангнойидин бақо гулшани фазосиға хиром кўргузди ва ул Ҳазратнинг Паҳлавон била бениҳоят илтифотлари ва беҳадду ғоят махсус мулоямаат ва ҳолатлари бор эрди, фавтининг таърихи ғариб услуб била воқеъ бўлубдурким, фавтларнинг таърихи бўлур:

Муҳаммад Паҳлавон ҳафт кишвар,
Ки дар дахраш навбад акрону амсол.
Сару сарҳалқаи аҳли тариқат,
Ки рафт аз қайди гети фориф ул-бол.
Зи баъди қутби олам орифи Жом,
Ки ў маҳдуми даврон буд аз иқбол.
Пас аз соле сўи жаннат хиромид,
Аз ин дерина дайри мухталиф ҳол.
Агар пурсад касе таърихи фавташ,
Бигуям: «баъди Маҳдуми ба як сол»⁶³.

Ҳақ субҳонаху ва таоло ҳар замон юз қандил нур ва ҳар дам минг машъал берур,
пурфутух руҳиға нозил қилсун ва анинг руҳи мададидин бу шикаста ва ғамзада ва бу
хаста мотамзаданинг дунё макосидин ва охири муродотин ҳосил!

То ҳашр уза анинг марқади пурнур ўлсун,
Ҳақ раҳматидин равон мағфур ўлсун,
Жаннат чаманида руҳи масрур ўлсун,
Кавсар суйи бесоқий анга ҳур ўлсун.

«ҲОЛОТИ ПАҲЛАВОН МУҲАММАД»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Шамс ул-миллати вад-дин – миллатнинг ва диннинг куёши. Бу олий рутбали шахсларга бериладиган лақаб.
2. Паҳлавон Муҳаммад даврнинг йирик маданият арбобларидан эди. Алишер Навоий бу гўзал инсоний фазилатларга эга, илғор фикрли шахс билан 40 йил мобайнида яқин дўст бўлган ва уни ўзининг мураббийси санаган. Паҳлавон Муҳаммад халқ кураш турларидан «куштигир» – яккама-якка кураш тушишда шуҳрат қозонган. Ҳеч шубҳасизки, Навоийдек улкан арбоб ва буюк шоир фаолияти ҳамда ижодиёти йўналишида, равнақи ва такомилида Паҳлавон Муҳаммад каби улкан маданият намояндаларининг ўрни катта бўлган.
Паҳлавон Муҳаммад вафотидан кейин Навоий унинг хо-тирасини абадийлаштириб, бу рисоласини ёзган. Унда дўсти ва мураббийсининг ғоят жозибали образини яратган ҳамда характерини гўзал ва бетакрор чизгиларда очиб берган.
3. Паҳлавон Абусаид – Паҳлавон Муҳаммаднинг тоғаси, машҳур курашчи – паҳлавон, кичиклигида Паҳлавон шу тоғасидан куштигирликни ўрганган.
4. Рўзгор ҳарунлиғидин ва лайлу наҳор букаламунлиғидин – тақдирнинг ўжарлиги ва кечаю кундузнинг ўзгарувчанлигидан, демакдир.
5. Муқтазойи ожил – ўлим.
6. Адвор – мусиқа назарияси.
7. Нақш – куй, ашула.
8. Амал – куй, ашула, оҳанг.
9. Қавл – сўз, гап, мусиқага солинган шеър.
10. Устоз Муҳаммад Хоразмий, Мавлоно Нуъмон, Мавлоно Соҳиб Балхий, Шайх Сафойи Самарқандий, Юсуф Андижоний Ҳирот маданий ҳаётининг фаол иштирокчилари, шоир, бастакор ва созандалар.
Навоий Паҳлавон Муҳаммад уларнинг асарлари қабалида мусиқалар яратганини таъкидлаб, баъзи жиҳатларини улардан яхшироқ чиқишига эришган, овози ғоят ёқимли ва гўзал бўлгани сабабли кўпроқ шуҳрат тутган эди, деб ёзади.
11. Мавлоно Тўтий – асли туршизлик шоир. Навоий «Мажолис ун - нафоис»да Мавлоно Тўтий Абулқосим Бобур Мирзо замонида тарбият топганлигини таъкидлайди ва яхши қасида ва ғазаллари борлигини эътироф этади. Ёшлиқда дунёдан ўтган бу шоир вафотида Навоий «хурус» сўзи билан таърих туширган эди, бу сўздан абжод ҳисобида 816 йил чиқади. Демак Мавлоно Тўтий 1461 – 62 йилларда вафот этган.
12. Тарж.: Эй соқий, қишнинг иккинчи оyi кетдию эртанинг аҳволи номаълум; ўзимизни бугун хурсанд қилайлик, эртани эса ким кўрибди?
13. Мир Бузург Тирмизий - ўз даврининг ғоят нуфузли сиймоларидан. Абу Саид мирзонинг ўғли Султон Маҳмуд мирзонинг отаси, Султон Масъуд мирзонинг бобоси.
14. Мавлоно Хусрав – бу билимдон соҳиби девон, лекин дағал табиатли. Ҳиротда вафот этган шоир ҳақида «Мажолис ун-нафоис»нинг II мажлисида Навоий маълумот бериб ёзади: «Даъволик ва бузургманиш ва тундхў киши эди. Фақир қошига баъзи маҳалда шеър келтурса эрди, бурунроқ андоқ калом сураар эрдиким, дахл қилмоқ йули боғланур эрди. Заруратан, барча шеърни таҳсин қилмоқ керак эрди.
15. Тарж.: Чехранг тобланишидан ҳар бир жонга шамъ пайдо бўлади, девоналар дили жингалик буралиб кетган сочларнинг асиридир.
16. Бобур – Абулқосим Бобур, темурийлардан. 1447 – 57 йилларда Хуросонда ҳукумронлик қилган. Шохрух вафотидан кейин авж олиб кетган темурий шохзодаларининг ўзаро курашларига бардош бера олмай шаҳарни ташлаб кетганлар Абулқосим тахтга ўтиргач, қайтиб кела бошлайдилар. Улар орасида Алишер Навоий оиласи ҳам бор эди. Шоирнинг отаси шох хизматидаги киради ва бироздан кейин Сабзавор ҳокими қилиб тайинланади. Отаси вафотидан сўнг ёш Алишер ҳам сарой хизматида

киради. Абулқосим Бобур маърифатли ҳуқумдор эди. У илм ва адаб аҳлига ҳомийлик қилар эди. «Мажолис ун-нафоис»да Навоий у ёки бу шоир ёки воқеалар муносабати билан 12 жойда Бобур мирзони тилга олади ва VII мажлисда унга алоҳида мақола бағишланди. Унинг дарзешваш табиати, гўзал ахлоқли, юксак ҳикматли шахс бўлганлигини таърифлаб, тасаввуфда ҳам билимдон ва яхшигина шоир ҳам бўлганини қайд этиб ўтади. Бобурнинг бир форсий рубойиси ва қуйидаги туркий байтни келтиради:

Неча юзунг кўруб хайрон бўлойин,
Илоҳи ман санга қурбон бўлойин.

Абулқосим Бобур 1457 йилда Машҳадда вафот этган.

17. Мавлоно Котибий – Шамсудди Муҳаммад ибни Абдуллоҳ (таваллуди номаълум, Туршез – 1435, Астробод), машҳур шоир, хаттот ва мунший. Яхши котиб бўлганлигидан «Котибий» тахаллусини олган. Шоирнинг Нишопурда таҳсил олгани, Ҳирот, Самарқанд, Мозандарон, Шилон, Ҳижоз, Табриз ва Исфаҳонларда бўлгани ҳақида маълумотлар бор. Умрининг охирларида Астрободда муқим бўлган ва шу ерда вафот этган. Алишер Навоий «Мажолис ун-нафоис»нинг бир мажлисида Қотибийга мақола бағишлаган. Унинг қасида жанрида ихтиролар қилгани, «Тажнисот», «Зул-бахрайн», «Зулқофиятайн», «Ҳусн ва Ишқ», «Носир ва Мансур», «Баҳром ва Гуландом» номли маснавийлари, ғазаллар девони, қасидалар девони борлигини таъриф қилиб, Навоий «Хамса»га киришдию охирига етказа олмади, деб ёзади. Навоий таассуф билан «Бизнинг Султон Соҳибқирондек (яъни, Ҳусайн Бойқаро – С. Ғ.) суҳандон подшо анга мураббий бўлса эрди ва умри дағи бирор нима вафо қилса эрди, кўп элнинг кўнглин шеър айтмоқдин совутқай эрди», – деб ёзади ва Котибийнинг шеърятдаги маҳоратига юксак баҳо бериб, ғазал, қасида ва маснавийларидан намуналар келтиради.

Котибий тоун – вабо касалидан вафот этган ва Астрободда «Нух гўрон» қабристонига дафн этилган.

18. а.: Гоҳо тиғинг ошиқлар қатли учун кўтарилганда, бир кўриш билан юз шаҳиднинг мақсади ҳосил бўлади.

19. Тарж. Котибий ғам тунингдан нолима, Абусаид давлати баракатидан саодат тонги отиб қолади.

20. Султон Абу Саид – Қаранг: ушбу китоб 220-бет, 38-изоҳ.

21. Султони Соҳибқирон – Султон Ҳусайн Бойқаро – Қаранг: ушбу китоб, 186-бет, 32-изоҳ.

22. «Сайди ғазол» – мумтоз мусиқа йўлларида бири.

23. а.: Даргоҳингга ёлвориб юзланганимда, кўнгил юзини иқбол каъбасига йўналтирган бўламан.

24. Бозгўй – ашулада бирор сўз ёки шеърни такрор айтиш.

25. а.: Султон Ҳусайн ғолиб подшоҳдир, унингдек рўзгор садафида ҳеч ким, ҳеч қачон бўлмаган; У шоҳдир, отаси – Мансур Бойқаро Умаршайх бин Темур ҳам буюк шоҳ бўлган.

26. Мақомот – мусиқашунослик илмида Шашмақом, Ҳоразм мақомлари ва Фарғона - Тошкент мақом йўлларининг мажмуаси маъносида қўлланилади.

27. Шаабот – мусиқа йўллари.

28. Чорзарб – мусиқий куй номи.

29. Савт – мусиқий куй.

30. Муаммо – Қаранг: ушбу китоб, 217-бет, 14-изоҳ.

31. а.: Унга айтдимки, сенинг ишқинг Оламида ишим ғамдин иборат бўлди. У кулги аралаш мийғида «ғам эмас», оламнинг ишқидир, – деди.

32. Тарж.: Унинг жингалак – буралган кокили хаёлидан кўнгил дуди куштигирнинг боши устида худди қора нишондир.

33. Хожа Ҳофиз Шерозий – Қаранг: ушбу китоб, 218-бет, 19-изоҳ.

34. а.: Эй сокий, косани айлантир ва ич, дастлаб ишқ осон кўринган эди, бироқ мушкил тушди.
35. а.: Ҳозирда ўзим учун шуни маслаҳат кўрдимки, майхонага кўчайин ва у ерда шод ўтирайин.
36. а.: Гарчи олтин хазинаси бўлмаса ҳам, қаноат хазинаси бокийдир, уни шоҳларга, бунисини гадойларга берди.
37. Баъзи ёронларига – бу ерда Алишер Навоий кўзда тутилади.
38. а.: Агарчи ажал ношод тандан жонни олса, асло меҳрингни менинг ёдимдан ола олмайди; хохлайманки, тупроқ бўлсаму уни шамол олиб кетса, шундай бўлсаки, уни Астробод томонга элтса.
39. Баъзи мухлис ва муътақид ёронлари руқъаси жавобида – бу ерда Алишер Навоий мактубига Паҳлавон ёзган жавоби кўзда тутилади.
40. а.: Ром бўлган охуйингни унутма. Сайд қилинган ромингни унутма; унутмоқлик не чоғлик бўлмасин, ўз қулингни унутма.
41. Лангар – йўловчилар қўниб ўтадиган жой; камбағал, етимесирларга овқат улашадиган ғарибхона ҳам лангар дейилади.
42. а.: Парвардигорнинг сояси такъямга ўз соясини солиб, унинг шарафини баланд осмондан ҳам юксалтириб юборди. Агарчи осмон ўз атласини шоҳга пояндоз қилган эса-да, кошки ўзим бор бўлсайдим, жонимни нисор қилардим.
43. а.: Агар ҳолим фалакка маълум бўлса, юз-кўз билан аҳволимга йиғлар эди; менда янги очилган гул бор эди, во дариғ уни хазон шамоли олиб кетди; умр бўйи яхшилиғ уруғини экдим, униб чиққанда эса йиғиб ололмадим; шунинг учун ҳаёт менга аччиқ бўлди. Кексалик мени ёшлик палласидан итқитиб ташлади; энди мен ул занжирбанд шер эмасман. Кексалик ғами мени бутунлай олиб кетди. Ота болани шунинг учун тарбия қиладики, токи у катта бўлганида ғамхўрлик қилсин; ундан йигитлигида фойда бўлсин, кексалик пайтларида эса, ишга ярасин. Мени кексалик шундай синдирдики, йигитлик асло фойда келтирмади;
44. Санойиъ – санъат сўзининг кўплиги, хунарлар маъносида ҳам келади. Бу ерда адабий санъатлар назарда тутилади.
45. Аруз – шеърнинг вазнлари, ўлчовлари ҳақидаги фан.
46. Қофия – шеърда байт ёки мисралар охиридаги сўзнинг иккинчи байт ёки мисра охиридаги сўзга мос оҳангдош бўлиши. Шарқ поэтикасида қофиянинг ўзига хос назарияси бор. Шунинг учун қофияга оид адабий илм мавжуд.
47. Тажвид – Қуръон каримни талаффуз қоидалари билан ўқиш. Бу ҳам илм даражасида ўрганилган,
48. Илми нужум – осмон жисмлари ва унинг ҳарактларини ўрганувчи илм, астрономия.
49. Мавлид учун ройижаи толеъ – кейинги вақтларда кенг тарқалган гараскопни англатади.
50. Мавлоно Қутбиддин – ўша даврнинг машҳур табиби. Паҳлавон Муҳаммад ундан тиб илмини ўрганган, асли Насафдан бўлган.
51. Мавлоно Ало ул-мулк – Паҳлавон атрофидаги табиб дўстларидан.
52. Фикҳ илми – диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари тўғрисидаги илм.
53. Ашриба ва фавоқиҳ ва ҳалвиёт – шароблар, хўл мевалар ва ҳолвалар (қанд-курслар ҳам киради).
54. Мафосил марази – бўғимларнинг зирқираш касали.
55. Мавлоно Абдуссалом Шерозий – замонасининг машҳур ҳақими, ҳақиқий табиби. Машҳадда Навоийни даволовчи табиб бўлган.
56. Сайид Насийий – буюк озарбайжон шоири, файласуфи. Исми – Али, Имоиддин – лақаби. Асли Ширвондан, 1370 й. да Шамоҳи шаҳрида туғилган, илк таҳсилни ҳам шу шаҳар мадрасаларида олган. У аввал «Ҳусайний», «Сайид» тахаллуси билан шеърлар ёзган. Насимий Темурнинг истилочилик сиёсати ва истибдодига қарши курашга даъват қилувчи, яъни тариқат – ҳуруфийликни қабул қилган ва уни фаол тарғиб-ташвиқ этган. У

бу жабҳада кейинчалик унга дўст бўлиб қолган устози, хуруфийлик тариқатига асос солган Фазлуллоҳ Наимий билан танишгач -«Насимий» тахаллусини олади. Наимий Мироншоҳ томонидан қатл этилгач, ватанини тарк қилган, Насимий Бағдод, Онатўли, Тоқат, Бурса ва бошқа жойларда яшайди, охири Ҳалабда қарор топади. Миср султони Муайяддин Насимийни даҳрийликда айблаб, 1417 йилда уни тириклайин терисинн шилдириб, қатл этишга эришди. Шоирнинг фожиали ўлими ҳақида кўплаб ривоятлар мавжуд. Алишер Навоий «Насойим ул-муҳаббат»да шоир ҳақида ёзади: ...мазкур бўлган мулк аҳлига анинг шеъри муқобаласида ҳамоноки шеър йўқтур. Ҳамоно тақлид аҳли (риёкорлар – С. Ғ.) ани мазҳабида қусур тухматига муттаҳам қилиб, шаҳид қилдилар. Машхур мундоқдурки, терисин сўяр ҳукм бўлуб-тур.. Ул ҳолатда бу шеърни дебдурким,
Н а з м:

Қибладур юзунг, нигоро, қошларинг меҳроблар
Суратинг мусҳаф, вале холу хатинг эъроблар.

Ва бу шеърнинг тахаллуси ушбу муддаоға долдурким:

Н а з м:

Эй Насимий, чун муяссар бўлди иқболи висол,
Кўй, терингни сўйса сўйсин, бу палид қассоблар.

Айтиш кераки, бу мақтаъ байт Навоий таржимасида берилган. «Қатрада осмон акс этади» деганларидек, байт Навоийнинг юксак таржимонлик маҳоратини намоён қилади. Байтнинг асли қуйидагичадир:

Чун Насими жовидони ёр ила бўлди висол,
Гўй неча донарса донсун бу яшил дулаблар.

Биринчи байтнинг иккинчи мисрасидаги «Мушкин хатинг»ни Навоий «холу хатинг» деб берган.

Бу ерда Навоий Паҳлавон Муҳаммадга Насимий шеърятининг моҳияти – ҳақиқат тариқи – йўллари баён этишлик бўлгани ҳақида фикр билдиради. Унга эътироз билдириб, Паҳлавон дейдики, Насимий шеърлари зоҳиран мажозий, ботинан эса ҳақиқийдир.

57. Тарж.: Фақирлик йўлида сенинг иршод (тўғри йўллар кўрсатиш)инг биланмиз. Кеча-кундуз ҳамиша сенинг ёдинг биланмиз. Фано доирасида сенинг номингни такрорлаш биланмиз. Яъни, сенинг Неъматободинг етимларимиз.

58. Тарж.: Эй Мир (яъни Навоий – С. Ғ.) сен пирсан, биз сенинг иршодинг биланмиз. Доим сенинг дуоғўйингиз ва ёдинг биланмиз. Бу шаҳар сенга яхши, ёқимлидир ва биз сен билан хурсандмиз. Биз ўлдик, Астрободинг харобимиз.

59. Ғаше – қандайдир дард.

60. Мавлоно Абдулхай – табиб, Хондамир «Ҳабиб ус-сияр»да Мавлоно Абдулхайни табобат аҳлидан Ғиёсиддин Азиз ва Уло ул-мулклар билан бир ерда тилга олади. Уларнинг учаласини «Амир» унвонлари билан беради ва саройда мансаб ва обрўлари юқори бўлганини қайд қилиб ўтади. «Мақорим ул-ахлоқ»да эса, Мавлоно Абдулхай Навоий ҳастининг охириги дамларида ёнида бўлгани ва табиблардан Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Чилоний билан шоир томиридан қон олганликларини ёзади.

Паҳлавон Муҳаммаднинг сўнги дамларида Навоий ўз ҳузурида бўлган мавлоно Абдулхай ва Мавлоно Нуриддинларни дарҳол унинг ёнига жўнатади, лекин фурсат ўтган, Паҳлавон бандаликни бажо келтирган бўлади.

61. Қаҳф ул-аномий – инсонлар таянчи, паноҳи демақдир қаҳф ғор, Қуръони каримнинг

«қахф» сурасидаги биродарлар узоқ муддат ухлаб қолган ғор бўлиб, сиғинадиган жойни ҳам англатади.

62. Абдурахмон Жомий – қаранг: шу китоб, 113-бет.

63. Тарж.: Муҳаммад Паҳлавон – етти ўлка паҳлавони. Дунёда унинг тенгги, ўхшаши йўқ. Тариқат аҳли (суфийлар – С. Ғ.) нинг боши ва сарҳалқаси (ақли – С. Ғ.) дунё кишанларидан қанот ёзиб кетди. Олам таянчи, Жом маърифатчиси иқбол юзасидан даврнинг ҳурматли зоти (яъни, Жомий – С. Ғ.) кетидан бир йилдан кейин ранг-баранг кўринишдаги бу кўҳна дунёдан жаннат томон хиром қилди. Агар кимда-ким вафоти таърихий сўраса, «Маҳдумдан кейин бир йил ўтгач» – деб айтинг. Бу ерда таърих моддаси «баъди маҳдуми ба як сол» бўлиб, абжад ҳисобида 899 – 1433 йил чиқади.

НАЗМ УЛ-ЖАВОҲИР

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

МУҚАДДИМА

Ҳар лаолийи мансураким, фикрат ғаввоси сафо зужжожасини бошиға, тартиб риштасини қўлиға тугуб, ҳамду сано уммонидин ҳосил қилгай, ул тенгрининг шонидадурким: «Ҳал оти алал-инсона ҳийна мин ад-дахри лам якун шайан мазкуран»¹анинг каломи фархунда фаржомидин оятдурур.

Р у б о и я:

Ул тенгрики, жовид бақо келди анга,
Ончаки бақо жуду ато келди анга,
Бир дўстға нукта «Ҳал ато»² келди анга
Ким, зот аро васфи «лофато»³ келди анга.

Ва жавоҳири манзумаким, хирад сайрафиси басорат айнакин кўзиға қўюб, ихлос нуқудин оллиға тўкуб, наът ва дуо бозоридин иликка кивургай, ул расул бобинда бўла олурким «Ана мадинат ал-олам ва ала бобиҳа»⁴ анинг ҳадиси мўжиз низомидин ривояте бўла олур.

Р у б о и я:

Ул шамъки, «ваззуҳо»⁵ куёш юзидур,
Мазоғ била сурма чекилган кўзидур,
Анинг сариким, ўзи улу ул ўзидур,
Борча «инна минка анта миний»⁶ сўзидур.

«Факул салавотил-лиллаҳи алайҳа ва ала асҳобиҳи билисонил ажзварризо. Хусусан алас-Сиддиқ вал-Форук ва зун-нурайн вал-Муртазо»⁷.

Р у б о и я:

Аввалғини фазл дурриға уммон бил,
Сонийсини адл гавҳариға кон бил,
Солисни ҳаё гулбуниға бўстон бил,
Робиъни валоят баданиға жон бил.

Робиъким, аносири арбаа таркиби анинг махзаниға чаҳор девор ва рубъи маскун чаҳор девори анинг панжаи валояти била барқарор дурур.

Р у б о и я:

Дарёйи улумиу меҳри бўржи карам ул,
Олам танининг жонию жонони ҳам ул,
Султони русул бирла кадам барқадам ул,

Фарзанду рафику куёву ибн-амм ул.
«Разиоллоху анху ва карамаллоху важха»⁸.

Аммо баъд бу саҳифаки, «Ваш-шамс ва зуҳаҳо»⁹ кофурий сафҳасидин ёруқроқ келди «Вал-лайли иза яғша»¹⁰ мушки била нукта тироз қилғувчи бу ҳадиқаким, «Жанота таҳарри мин тахтиҳа ан-анҳорун»¹¹ дин очуғроқ кўрунди» ва фокихатун ва наҳлун ва руммо-нун»¹² била сеҳрпардозлик кўргузувчи, йўқ-йўқким, ул саҳифа нуктаоройларининг гадои ва бу ҳадиқа чаманпиройларининг дарюзанамойи фақири ҳақир, яъни Навоий (саттараллоху уюбаху)¹³.

Р у б о и я:

Улким, баданиға токи жон бўлғусидур,
Жондин бадани ичра нишон бўлғусидур,
Килки нечаким нуктафишон бўлғусидур,
Ҳар нуктада манқабат аён бўлғусидур.

Азизу ниёз гулчехралари юзидин бу навъ парда очар ва аларнинг зулфи сунбулларин чехралари гуллари узра сочарким, ҳақ субҳонаху ва таолоким, инсонни сойири махлуқотдин мумтоз ва мажмуи офаринишға сарвар ва сарафроз қилдиким: «Ва лақад карамно бани Одама»¹⁴ каримаси андин мухбирдурур, «Ва лақад халакно ал-инсона фи аҳсани тақвими»¹⁵ анга мушъир. Мунга жиҳат шарафи нутқ ва мақол эрди ва мужиби лутфи каломи фархунда маол. Ҳар ойина бу жавҳари жонбахш башар хилқати конидин ва бу лулуи равонбахш инсон вужуди уммонидин зоҳир бўлмаса эрди — Исо¹⁶ била марқаби аросида не тафовут ва Солиҳ¹⁷ била ноқаси ўртасида не муғоярат бўлғай эрди.

Р у б о и я:

Сўздурки нишон берур ўлукка жондин,
Сўздурки берур жонға хабар жонондин,
Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳаре шарифроқ йўқ андин.

Бу сўзким, сойири ҳайвонот билан инсон орасида дағи тафовут анинг сабабидиндур. Турфа буким, анинг орасидаға тавофут беҳадду фарқ беададдурки, «Каламу ан-носу ала қадри укулиҳим»¹⁸ андин хабар берур.

Маълум бўлдиким, сўзга маротиб бор ва ҳар мартабада ҳунар маъйиб ва ул маротиб ижмоли юзидин идрок ва диққатойинлари ва укул хурдабинлари қошида уч қисм бирла мунқасимдурур. Ва лекин тафсил ҳисобида кўпрак мутафарриъ бўлур.

Чун мухтасар мақолотда сўз маротиби мабоситининг кушойиши йўқ эрди ва муҳаққар калимотда сўз мадорижи рифъатининг оройишн сиғмас эрди, ҳар оинаким, ижмол тариқи била ихтисор қилдиким, аъло ва авсат ва адно бўлғай, аъло бобида кўпдур ва сўз йўқ деганнинг ҳам сўзи хўбдур, ул кундин аввалини малики қадим каломида ва сўзи таърифида ўз расулидин халойиққа пайғомидурким, ваҳй котиблари лавҳан ваҳйосор ўз қалами мўъжиз нигори билан: «Фаату бисуратин мин мислиҳи»¹⁹ салоси урубдурлар. Ва балоғат бобида якқаламалиқ садосин сипеҳр муншисидин ошурубтурлар. Ва мундин сўнгра нубувват тилининг осориким: «Ва ма янтику ан алҳо»²⁰ анинг шонидадур.

Рисолат лисонининг гуфториким: «Инна ҳу илло вуҳу юқо»²¹ анинг баёнидадурким, назмда балоғат ва насрда фасоҳат таърифида «Инна мин аш-шеъри ли ҳикматун ва инна

мин ал-баёнис-сехран»²² буюрубдурур ва сеҳр демайким, мўъжиза кўргузубдур.

Мундин сўнгра ҳидоят гулистонининг булбули ҳушилҳони ва валоят шакаристонининг тўтийи ширинзабони, каромат сарпанжаси била балоғат Хайбари эшикин очқон ва карам зўрдасти била каромат баҳри лаолисин замона аҳли бошиға сочқон: икки забоналиқ килки зулфиқоридин нишона ва ул килки забоналари суръатда дулдулидек равона бу баргузиданинг назми гавҳарнишони ва насри луълуфишонидур. Андин сўнгра машойих ва авлиё («Рази аллоҳу анҳу») сўзи бўла олур.

- Ва авсат сўз жамоати фусаҳойи балоғатшиор ва булағойи фасохатдисор иборати фархунда ишоратларидурким, зоҳир юзидин саноеъ ойин ва бадоеъ тазйин воқеъ бўлубтур: «ало қадри маротибиҳим»²⁴.

Ва адно сўз хайли авом такаллуми, балки сойир уннос тараннумидурким, баъзининг алфозидин кишига маъни маълум бўлур ва баъзидин бўлмас. Ва баъзи кишининг балиғ маънилиқ алфозини маълум қилмас, балки маънисиз алфозини сурмакдин ҳам ғарази бемаъни эрканин билмас.

Оллох, оллох! Сўз маротиби таҳқиқи не бало дақиқдурким, анинг силкидаги жавоҳир ўзин ҳарфи тирзиққа еткурур.

Р у б о и я:

Рифъат аро фавки Арши аъзам сўз эмиш,
Жонбахш дами Масиҳи Марям сўз эмиш,
Маъни дурри анда барча мудғам сўз эмиш,
Улким анга маъни ўлмағай ҳам сўз эмиш.

Сўз боғи ажаб гулистонедурким, анда жонбахш атрлиқ ашжори мавзун ва рухпарвар ройиҳалиқ раёҳини гуногун кўпдурур ва лекин фойдасиз хасу хошоки, балки зарарлиқ хори ҳалоки ҳам бордур.

Р у б о и я:

Лекин бу баҳор жилва оғоз қилур,
Бўстон аро гул игуҳлари ноз қилур,
Гар зоғ тикан аро ватан соз қилур,
Булбул бори гул баргига парвоз қилур.

Чун бу нотавоннинг булбули таъби сўз гулистонин нишиман қилди ва андалиби руҳи сўз гулшанин ватан айлади — гул иси ройиҳаси димоғиға жўш солди ва гулбун насими жониға анча хуруш юзландурдиким, хасу хошок сори кўз солмади ва тикан осибидин кўнглига парво қилмади, яъни бу заифи ҳақирға чун инояти азалий ва саодати лам назалий сўз жамиласин марғуб этти ва маъни турфасин маҳбуб, ходийи тавфиқ борча сўзнинг тузрак тариқиға йўл кўргузди ва маънийи тахт қиқ борча маънининг ростроқ навосин базмида тузди: ложарамким, кўпрак авқотим Каломуллоҳ иштиғоли ва анинг тафосири қийлу қоли била ўтар эрди, то аходис дарёсиға ғавс қилур эрдим ва андин гаронмоя гавҳарлар иликка кивурур эрдим, то Ҳазрати амир сўзлари равзалари томошосиға қадам кўяр эрдим ва ҳар равзада «Ва ҳур атника мисол суллуълу ал-макнун»²⁵ висолларидин баҳра топар эрдим: батахсис «Наср ул-лаолий»²⁶ким, ул Ҳазратнинг валоят дарёсидин чиққон самин лаълулардир ва каромати уммонидин ҳосил бўлгон гаронмоя инжулар. Ва абнойи замондин ва афозили даврондин баъзидинким, таъби қасри рафиъ ул-бино²⁷ ва илми муаскари бадеъ ул-ливо²⁸ бўлғай, андоқ маълум бўлур эрдиким, бу луълуларниким, ғайрати шоҳи вилоятининг баҳри кафи сочибдур, форсий услуб била назм силкига тортадур. Ва ул инжуларниким, мағриб дарёси ёқасиға

тўкулубдур, интизом риштасиға чекадур.

Ва паришон хотирға ва ошуфта замирға бу орзу кўп дағдаға солур эрдиким, туркий тили била мен ҳам ул лаолини ораста қилғаймен ва бу муддао кўп тараддуд еткурур эрдиким, мўғул услуби била мен ҳам ул жавоҳирни пироста этгаймен, то замона нав аруси зеболиқ либоси ул мурассаъ била зийнат топқай ва сипеҳр маснадида анжум шохининг сарафрозлиқ тожи ул тарсиъ била мукалал бўлғай, то андин турк улусиға ҳам ҳаззи шофи ва баҳраи вофи муяссар бўлғай. Аммо машаққат ва меҳнат касратидин, балки бизоат ва фароғат қиллатидин бу мурод этагига илик ура олмас эрдим ва қўлумни бу мақсуд зайлиға етура олмас эрдим, то бу файз замонким, тарих секиз юз тўксон эрдиким, «файз»²⁹хуруфининг ҳосили бўлғай, адам ниҳонхонасидин ажаб ганже вужуд жилвагоҳига жилваи зухур кўргузди, латойифи лаолийи самини била мамлу ва зароифи явоқити оташини била машхун ва инояти баҳористонидин ғариб равза очилди, маони сарву гуллари била рухпарвар мақосиди шамшод ва сунбуллари бирла рухгустар, йўқ, йўқким жузв³⁰, балки дафтаре, не дафтарким, жунге, қайси жунгким, баҳре! Жузв десам, қайси жузвнинг ҳар ҳарфи мазҳари кулл бўла олғай. Агар жунг десам, қайси жунгда юз дарё топи либдур ва агар дарё десам, қайси дарёнинг ҳар дурри куёш гавҳариға ортуқчилик қилибдур.

Р у б о и я:

Ҳар сафҳаси гулбарги тари келдимү де,
Ё сафҳаи рухсори пари келдимү де,
Ёламъаи меҳри ховари келдимү де,
Ул меҳрга жони муштари келдимү де.

Ақл анинг идрокидин ожиз бўлиб, бу таронаға тараннум туздиким,

Р у б о и я:

Не сафҳаи иқболу саодатдур бу,
Алфози аро не зебу зийнатдур бу,
Маънисида ҳар сори не диққатдур бу,
Олам элига мужиби ҳайратдур бу.

Ва нотиқа анинг баёнидин мабхут қолиб, бу фасонаға такаллум кўргуздиким,

Р у б о и я:

Оллоҳ, Оллоҳ! Бу дағи иншому экин,
Ёрухи қудс файзидин иймому экин,
Иншо демай, анфоси Масихому экин,
Ё қудрати Оллоҳу таолому экин.

Сипеҳр муншисидинким, иккинчи торам кишвари анга якқаламадур, қалам тили била бу навъ садо келдиким,

р у б о и я:

Бу худ эмас аҳли хиттаи хок сўзи,
Ҳам буйла бийик йўқ аҳли афлок сўзи,

Бу тил била эрмас эзиди пок сўзи,
Сўз демаки, эрмас аҳли идрок сўзи.

Ва афлок хатибидинким, олам эли анинг ҳумоюн юзидин касби саодат қилур, бу нидо эшитилдиким:

Улким бу сўз исноди анинг зотиғадур,
Давлат юзи акси ройи миръоатиғадур,
Ҳар хутбаки кўкта давлат исботиғадур,
Барча анинг алқоби била отиғадур.

Яъни, ул кишиким, анинг хомаи дурбори, бу номани гавҳарнигор қилибдурур ва ул кимсаким, бу номаи гавҳарнигор дуррлари анинг хомаи дурборидин сочилибдурур Шаҳе³¹дурким, олам шоҳлари анга фармонпазирдурлар ва Шаҳедурким, даврон шаҳаншоҳлари рибқаи ҳукмида асир, хилофатпаноҳеким, «Инна жоила филарзи халифата»³² тирозидурур, анинг қомати иқболиға лойиқ адолат дастгоҳеким, «Адл соатин хайрун мин ибодати ситийна суннатун»³³ давожидурким, анинг тах ти фалак мисоли китобасиға мувофиқ раиятнавозеким, «Иннал-лоху яъмуру бил-адли вал эҳсони»³⁴ ламъадур анинг миръоти ломиъ муҳолифгузоре «Ва янҳи ан алфуҳашо вал-мункар ва буғо»³⁵ ашиъадурур анинг тиғи қаҳрида сотеъ, сафшиканеким: «Инна фатҳно лака мубинан»³⁶ дебочадурур қазо килкидин анинг шукқаи ливосиға ёқилғон аъдо афганиким: «Ва янсурака Аллоху насран азизан»³⁷ ояти дурур қадар хомасидин анинг тиғи юзига қазилғон фасоҳат шиореким: «Айнан тасаммо Салсабилан»³⁸ зулоли анинг дарёйи ҳаёт таъбидин рашҳаи бўла олғай, балоғатдисореким: «Ва қийл ёрзи аблағи маъхуди»³⁹ анинг ҳукқаи пур гавҳариға такаллум вақти диққати калом била татаббуъ қила олғай.

Р у б о и я:

Жисм ўлди жаҳон бу жисмнинг жони ҳам ул,
Тахт ўлди фалак бу тахт султони ҳам ул,
Баҳр ўлди маони гуҳарафшони ҳам ул,
Олам элининг шоҳи суҳандони ҳам ул.

Офоқ ганжи зоти фархундасй бил,
Афлок чароғи ройи рахшандаси бил,
Жамшедни ҳашмат ичра шармандаси бил,
Донишда Скандарни камин бандаси бил.

Ҳар кимки заиф дилнавози де ани,
Ҳар кимки фитода чорасози де ани,
Ҳар кимки ғамин маҳрами рози де ани,
Шоҳики бу навъ Шоҳи Ғози де ани.

Яъни, зилиллоҳи таоло ал-арзин ва қаҳрамони алмаъ ва л-тийн ас-султон ибн ас-султон Абулғози Султон Ҳусайн Баҳодурхондурким,

р у б о и я:

Кўп йил ани ҳақ жаҳонда тутсун, ёраб,
Ва ҳар офатдин омонда тутсун, ёраб,

Ҳам ҳашмати бегарона тутсун, ёраб,
Ҳам давлати жовидона тутсун, ёраб.

Офоқ мулуки хоки роҳ ўлсун анга,
Кўк маснади тахти иззу жоҳ ўлсун анга,
Анжум адади хайлу сипоҳ ўлсун анга
Ул элга яна тенгри паноҳ ўлсун анга.

Чун маълум бўлдиким, мундоқ шоҳи фалаксарирким, сипеҳр муншиси анинг авсофи иншоӣ била гардун авроқи ложувардисин мушкин қилса, таърифининг юзидин бирин қилмамиш бўлғай, бу янглиғ рангин иншо қилибдурур. Ва чун шубҳа қолмадиким, бу навъ хуршеди жаҳонгирким, олтинчи поялиғ минбар хатиби анинг дуосининг жавоҳири била тўқуз фалак ҳуққаларини мамлу этиб, ончаким керак мингдин бирин адо этмамиш бўлғай, бу навъ жузви сеҳройин ароға ки вурубдурур. Фотиҳасидин хотимасиға дегинча оёти каломи малики аллом била музайян ва аҳодиси расули аном алайҳиссалоту вас-саллам била мубайян ва абёти мўъжиза монанди тарокибидин Заҳир⁴⁰ ва Анварий⁴¹ руҳи шарманда ва фикароти сеҳр пайванди салосатидин Вассоф⁴² била Табарий⁴³равони сарафканда.

Чун мақсудиға мулоҳаза қилди ва мазмуниға назар солди, ул рафиъ иборатға мазмун ҳазрати бори шукри неъматини вожиб билмак ва ул бадеъ ишоратдин мақсуд нимаеки, мужиби шукргузорлиқдурур, теъдод айламак эрди.

Ул жумладин, рубъи маскун салотиниға сарафрозлиғ, балки ақолими сабъа фуқаросиға навосозлиқ ва бавужуди бу салтанат ахлоқи ҳамида ва ҳисоли писандидаким, алар била Каюмарс ва Жамшид замонидин бу вақтқа дегинча жамиъ салотини комгоридин мумтоз бўла олмоқ ва борча ҳавоқини олий миқдорин имтиёз топмоқ эрди. Нечукким, бори тоало авомир ва навоҳисининг тамшияти ва саййид ул-мурсадин шариаат ва сунанининг тақвияти ва адолат айни партавидин зулм зулумотин итурмак ва сиёсат «син»и аррасидин бидъат ва фасод дарахти бўйнин қатъа еткурмак ва шужоат қиличи сунидин мулк бўстонин сарсабз ва шодоб қилмоқ ва саховат саҳоби ёғинидин садафдек оғзи қуруғон софи замирларға дурри ноб сочмоқ ва ҳаводиси жигарсўз биёбонидағи сўхталарни марҳамат шодурвони соясиға тортмоқ ва навойиби ғамандузи намандуз зиндонидағи меҳнат андухталарни навозиш кирёс ва айвони паноҳиға сиғурмоқ ва нотавон раоёға ҳар кун шафқати тоза ва бехонумон ғурбоға марҳамати беандоза зоҳир қилмоқ.

Ва сойир бу навъ афъол ва бу янглиғ хисолким, ҳам ул номи ва фикраст ва кироми дебочада мазкур ва мастурдурурким, тафсили мужиби татвил ва таъвили боиси қийлу қол бўлурким, борча мужиби шукри беҳад ва ҳамди беададурлар.

Ва яна ул жумладин, фазлу камол ва ҳусни мақол аҳли маркум эрдиким, илмлари дарёсидин сипеҳрнинг гунбади обгуни хубоб ва анжумнинг қатороти сиймобтуни дурри ноб бўла олғай ва фазллари гулистонидин ҳар ҳақир гулбунни гунбади нилуфари ва ҳар камина сариқ гулни хуршеди ховари деса бўлғай ва назмлари жонбахш ва равонлиғидин чашмаи ҳаёт оғзида сув ва насрлари тафриқ ва нишотангизлиғидин субҳи содиқ лабида кулгу ва бу жамъ аржуманд зумрасида ва бу ҳайли бемонанд орасида жавоҳир силкида чашм захм дафъи учун шабани тортқондек бу тийра рўзгорни ҳам сиғуруб ва раёҳин дастасидин айн ул-камол газанди манъи учун хошокни чеккандек бу хоксорни ҳам кивуруб эрдилар. Агарчи жавоҳир аро шаба кирса аларнинг қийматиға нуқсон бўлмас ва раёҳин ичра хошок тушса аларнинг нақҳатиға зиёне юз қўймас.

Аммо гавҳар аросики, жавоҳир силкиға шабани чекса, бу тартибининг муқобаласида шаба ғайри қуллуғ не қилғай, балки анинг қуллуғидин ҳам не келгай. Ва гулдаста бандеки, раёҳин орасида хошокни сиғурғай, бу тақвияти ўтрисида хошокдин ғайри афтодалиқ не келгай, балки анинг афтодалиғидин ҳам не очилғай. Оллоҳ, оллоҳ! Не ёвадурурки, дермен: хайҳот, хайҳот! Не ҳазаёндулки, айтурмен!

Саҳоби мутири тар доман қатрани манзалатда дарёға еткурубдурур. Сипехри даввор шабнам рашошасиға анжум зиёси берибдурур ва чархи зул-иқтидор туфроғ ажзосини куёшдин ўткарибдурур.

Яъни, ул Ҳазрати гардун рифъат авсофин битирға котиби лавҳи қалам илгига олса, варақ сафҳасидин ўзга лойиқ эрмас, бу хоксори безътибор васфида кофуркирдор варақ узра мушкбор хома сурубдурур ва ул жаноби малакий интисобким, таърифин қилурда ақли кулл натиқаси лол бўлуб, ажздин такаллумга ёри; бермас ва хошоки таърифида баёзваш сафҳа баёзида ахтар монанд жавохир тўкубдурур.

Р у б о и я:

Бир заррани меҳри зарфишон васф этмиш,
Бир қатрани баҳри бекарон васф этмиш,
Бир хастани Исойи замон васф этмиш,
Бир бандасини шоҳи жаҳон васф этмиш.

Бир зорки туфроғ айлади ғам ани,
Эл кадрда кўрди заррадин кам ани,
Чекти фалак узра Арши аъзам ани,
Хуршеддек айлади муқаррам ани.

Хар хаски ишин чарх мазаллат қилғай,
Туфроғ аро поймоли меҳнат қилғай,
Давлат анга онча қадру рифъат қилғай —
Ким, поя аро тубийи жаннат қилғай.

Басорат аҳли тааммул қилсунлар ва ҳамият хайли тафаккур айласунларки, бу пашшаи заиф юз пили боло мавҳибат муқобаласида не қила олғай ва бу гадойи наҳиф минг ганжи сипехросо саховат узрин нетиб кўла олғай. Агар дуоға иктифо қилсам, фаразанки ҳаётим минг йил бўлса ва ҳар сари мўюм ўрнига минг тил ва ул тиллар борча дуоға жори ва ул дуолар ўқи истижобат сайдиға кори, юз мингдин бирининг муқобаласида бўлмағай. Ва агар маҳол муддаоға йўл бериб, кўлумдин келса, афлокнинг тўққиз хонида кавокиб жавҳарин ва анжум лаолисин ул Ҳазратнинг бошиға сочсам, балки аёғиға тўксам, ул Ҳазрат сочқон дуррлар олдида не кўрунғай ва анинг ҳиммати жанобида бу фулкиёна муҳаққар не бўла олғай.

Р у б о и я:

Бу фикр ғам ўтиға кабоб этти мени,
Бу дағдаға бетоқату тоб этти мени,
Бу қайғу асири изтироб этти мени,
Ҳосилки, бу андеша хароб этти мени.

Боқиб турай десам ҳамият руҳсат бермас ва боқиб турмасам ҳеч иш анинг чораси эрмас,
хайрат илгида лол ва машаққат хайлиға поймол эрдимки,

р у б о и я:

Иқбол ионат ибтидо қилди манга,
Афлок гуҳарларин фидо қилди манга,
Ҳотифки башорати нидо қилди манга,
Мазмунини бу навъ адо қилди манга —

ким, бу навъ луълуларки, шоҳ бошининг нисориға лойиқ бўлғай т-иларсен ва андоқ инжуларким, шаҳаншоҳ фарқининг ийсорига мувофиқ бўлғайки, истарсен — каромат уммонидин тила ва валоят баҳри бекаронидин иста.

Р у б о и я:

Гавҳар керак эрса бенаволик айла,
Эҳсони била комраволик айла,
Баҳи қафидин анинг гадолик айла,
Дарёйи карамға ошнолик айла.

Дарёйи карам кимгаки огохдурур,
Билдикки, валоят аҳлиға шоҳдурур,
Гумроҳларға барандаи роҳдурур,
Бу бешада яъни Асадуллоҳ⁴⁴дурур.

Хотифи фархунданафас чун ишоратин билдим — Ҳазрати Амир «Наср ул-лаолий»⁴⁵си таржимаси азимати қилдим.

Ул валоят дарёсининг ғаввосй ҳар лаоликим, дуррфишон хомасидин наср қилибдурур ва ул ҳидоят лужжасининг шиноси ҳар дурреким гавҳаррез илигидин сочибдурур, борчасин бу ҳумоюн Ҳазратнинг меҳрпартав тожиға муносиб ва бомикдор кўрдум ва мажмуин бу рўзафзун давлатнинг насиҳатшунав қулоғиға мувофиқ ва сазовор топтим. Ул сочилган дуррларни бу Ҳазратнинг олий исмиға вазн қаффасиға қўйдум ва тўкулган лаолини бу маҳдумнинг бийик алқобиға назм риштасиға чектим. Агарчи силки бир-биридин гусиста ва дурари шикаста ва бастадурур, умид улким, қабул хозинларининг қўлиға тушгай ва ижобат ганжурларининг маҳзани қабулиға киргай ва бурунғи нозим таржима қилгондек ҳар нуктани бир рубоий адо қилилди ва ҳар рубоийнинг тўрталаси мисраъини муқаффои мураддаф маръи тутулди.

Р у б о и я:

Ҳар бириси тўрт риштаи дуррму экин?
Ёлуълуи дарёйи тафаккурму экин?
Ё ҳар биридин дуррға тафохурму экин?
Сўз руҳиға йўкса тўрт унсурму экин?

Ҳар бирини тўрт дурри шаҳвор дегил,
Тўртунчи фалакда меҳри заркор дегил,
Рубъи маскунда Каъбаи осор дегил,
Байт ул-мукаддасқа тўрт девор дегил.

Алҳамду лиллоҳи таолоки, бу рубъи маскунда шоҳнинг чаҳор болиш салтанати солди ва чаҳор болиш салтанат узра тўртунчи фалакнинг гирд болишин муттако қилди, яъни бу рубоийлар шоҳ алқобиға назм силкида интизом топтилар ва бу тароналар шоҳи хусрави жам жоҳ отиға шароити ихтитоми ўзлариға топтилар, чун «Наср ул-лаолий»ни назм силкиға тортилди, отин «Назм ул-жавохир» қўюлди.

Р у б о и я:

Ёраб, ул жавохирларники, манзум эттим,
Чекканим анга ҳар нуктаки, маълум эттим,

Ҳар нуктага бир тарона марқум эттим,
Кўп гавҳар анинг зимнида мактум эттим.

Сен доғи улус кўнглига марғуб эт ани,
Ошиқвашлар қошида маҳбуб эт ани,
Толиб қилибон халқни матлуб эт ани,
Мазмуни киби боштин-оёқ хўб эт ани.

Сўз бирла Навоий этма бедод эмди,
Бер маърифат авроқини барбод эмди,
Шаҳ нуктасидин халқни қил шод эмди,
Мақсудни яъни айла бунёд эмди.

1. Иймону маръи йуърафу биаймониҳи*

Иймони анингки куфриға сотир эрур,
Чин нукта демакка ул киши қодир эрур,
Ҳар кимсаки иймон ишида моҳир эрур,
Иймонини билки, отидин зоҳир эрур.

-----

* Ҳазрат Алига нисбат берилган ҳадисларни Тошкент Давлат Шарқшунослик институти аспиранти Абулфаиз Саидаскаров таржимасида изоҳлар аввалида келтирамиз ва миннатдорчилик билдирамиз.

2. Аху-ка ман ва асока фил-шиддати

Қардошинг эмас улки қўюб бош санга,
Давлат чоғи қилғай ўзни қўлдош санга,
Ким, қилди қатиғлиғда вафо фош санга,
Ул бўлди ҳақиқат ичра қардош санга.

3. Изҳор ул-ғанйи минаш-шукри

Шукр айлади шиддатда рижо изҳори,
Ҳар меҳнат аро дафъи бало изҳори,
Мол истасанг эт шукру сано изҳори-
Ким, шукр демак қилур ғино изҳори.

4. Аддиб ийолака танфаъухум

Топтинг чу аёл яхшилиқ еткурғил,
Ўргат адабу яхши қилиқ еткурғил,
Ҳар неча адаб бўлса, қатиғ еткурғил,
Хайлингға адаб қилиб асиғ еткурғил.

5. Адаб ул-маръи хайрун мин заҳабиҳи

Олтин-кумуш этма касб давлат кунидин-
Ким торғар адаб улусни меҳнат тунидин,
Гар йўқтур адаб, не суд олгун унидин,
Элнинг адаби хушроқ эрур олтунидин.

6. Адоеъ уд-даинн мин ад-дини

Хўб эрмас дайн муддаоси элга-
Ким, қаттиғ эрур бурч балоси элга,
Қайтармоқ эрур анинг давоси элга-
Ким, диндин эрур бурч адоси элга.

7. Аҳсин илал-мусиъи тасуддуху

Гар хасм жафосидин сарандоз ўлғунг,
Доим таабу аламға анбоз ўлғунг,
Сен лутф этиб агар навосоз ўлғунг,
Бу важҳ била анга сарафроз ўлғунг.

8. Ихвану ҳаза аз-замани бавасис ул-уйуби

Даҳр элики келди аҳли номус бори,
Қардошлар эрур макр ила маҳбус бори,
Олингда неча қилса заминбўс бори,
Лекин бордур айбинга жосус бори.

9. Истироҳат ун-нафси фил-йаъси

Ҳақдин дурур элга аҳли таънид ўлмоқ,
Навмид ўлуб толиби тажрид ўлмоқ,
Чун яъс дурур осудаи жовид ўлмоқ,
Роҳат етурур нафса навмид ўлмоқ.

10. Ихфоз уш-шада оиддун мин ал-муруввати

Олам тарки кишига ҳимматдин эрур-
Ким, кўп шиддат ул сори рағбатдин эрур,
Нафсингға қаю аламки шиддатдин эрур,
Маҳфий тутмоқ ани мурувватдин эрур.

11. Бирр ул-волидаини салафун

Иста ато йўлида жон фидо қилмоқ,
Куллуқ анога ҳам улча имкон қилмоқ,
Зухри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ато-аноға эҳсон қилмоқ.

12. Башшир нафсака биз-зафари баъд ас-сабри

Нафс уйига сабр ила иморат англа,
Бесабрлигин анинг шарорат англа,
Иш сабр сори анга ишорат англа,
Сабрни зафар сори башорат англа.

13. Баракат ул-умри фи ҳусн ил-амали

Ҳақ йўлида ҳар кимга ибодат бўлғай,
Яхши амал асбоби саодат бўлғай,

Ғар яхши амал кишига одат бўлғай,
Умри бу амал бирла зиёдат бўлғай.

14. Баракат ул-маоли фи адоъ из-закоти

Ғар молни асбоби нажот айлагасен,
Дарвешга садқасини бот айлагасен,
Молингдин агар сарфи закот айлагасен,
Кўпрак бўлуриға илтифот айлагасен.

15. Баъ ад-дунё бил охирати тарбаху

Дунё била неча зебу оро қилмоқ,
Ул зеб ила дўзах ўти барпо қилмоқ,
Мумкин эмас эрса тарки дунё қилмоқ,
Уқбо била хушдур ани савдо қилмоқ.

16. Буқоъ ул-маръи мин хашйат-иллоҳи қуррату айнии

Ғар кимки хушуъ уйини маскан қилғай,
Олам сижинин ҳақ анга маъман қилғай;
Ғақ ваҳмидин улки йиғламоқ фан қилғай,
Ул ашк анинг кўзини равшан қилғай.

17. Батн ул-маръи адувваху

Ғар кимгаки кўп таом емак фандур,
Билгилки, нажосатқа тани маскандур,
Қорнинг била дўст бўлмасанг аҳсандур,
Невчунки эр ўғлиға қорин душмандур.

18. Буқрат ус-сабти вал-хамиси баракатун

Кўп келди замонанинг мукаррар субҳи,
Баракат дуридан топмади зевар субҳи,
Кўргузмади они чархнинг ҳар субҳи,
Жуз шанбау панжшанбаи анвар субҳи.

19. Бало ул-инсони мин ал-лисони

Сўзидин кишиким ғаму бало ҳосилдур,
Ғар нуктада тили деса бало дохилдур,
Бесирфа деган кишига тили қотилдур,
Алқиссаки, кимсанинг балоси тилидур.

20. Баррик ло тубтилҳу бил-манни

Жуз жуду сахо уйини манзил қилма,
Имсокни сахо юзига ҳойил қилма,
Қил яхшилиқу демакни дохил қилма,
Миннат била яхшилиғни ботил қилма.

21. Башошат ул-маръи атийматун-сониййатун

Эҳсонки бировга сийрату сон келди,
Ашқоли спехр олдида осон келди,
Эҳсон ҳар неча зеби инсон келди,
Эҳсонда тараб икинчи эҳсон келди.

22. Таваккал алаллоҳи йақфика

Ҳар ишдаки ҳаққа мултамас бўлғусидур
Иш саъб эса тенгри чорарас бўлғусидур,
Ҳар йўлгаки кўнглунгга ҳавас бўлғусидур,
Тенгрига таваккул санга бас бўлғусидур.

23. Таъхир ул-асръати мин ал-икболи

Не ишки ёмонлиғ ўлди таъсири анинг,
Йўқ дарду надамдин ўзга тавфири анинг,
Муқбил агар истар ўлса тадбири анинг,
Иқболдурур кишиға таъхири анинг.

24. Тадорака фи охир ил-умри мо фотака фи аввалиҳи

Куллуқ ишида қисмати авқот айла,
Чун умрға эътимод йўқ бот айла,
Умр аввалида ҳисоби мофот айла,
Умр охирида қазойи мофот айла.

25. Такосул ул-маръи фис-салоти мин даъф ил-иймони

Ҳар кимки эрур тамом таваккул анда,
Бўлғуси намоз бетааммул анда,
Ҳар кимки аён этар тағофул анда,
Иймон заъфидур такосул анда.

26. Таффала бил-хайри танулҳу

Бас кимсаки меҳнат ичра солди ғам ани
Ким, яхши тафаъул айлади хуррам ани,
Фолеки ёмондурур айлагил мубҳам ани,
Ўз фолини яхшиким топарсен ҳам ани.

27. Тағафал анил-макруҳн тавфирун

Гар даҳр элидин етишса макруҳ санга,
Албатта керак бўлмаса андуҳ санга,
Ул ишда тағофул ўлса анбуҳ санга,
Ортар тавкир кўҳ то кўҳ санга.

28. Тарахума ал-аёдийа ало ат-таъоми баракатун

Меҳмоннинг меҳрин асрағил жон ичра,
Неъмат қалин айла хони эҳсон ичра,
Ҳар неча адад ўксук эса нон ичра,
Баракат етурур қалин илик хон ичра.

29. Татруф битарк из-зунуби

Кўнглунгга хирад йўлин падидор айла,
Бу нақдқа жонингни харидор айла,
Ҳар ишда хирадни ўзунгга ёр айла,
Журмунг таркидин хирад изҳор айла.

30. Тавозуъ ул-маръи юкримуҳу

Таъзимда улки эҳтимоми бўлғай,
Ул мужиби иззу эҳтироми бўлғай,
Ҳар кимки тавозуъ амри коми бўлғай,
Ул феъл ила халқ аро киромий бўлғай.

31. Салосун муҳкотун бухлун ва ҳаван ва ужбун

Уч феъл эрур кишига қотил охир,
Қотиллик аро захри ҳалоҳил охир,
Бухл англа бирин.бирин ҳаво бил охир,
Қил ужбни ҳам аларға дохил охир.

32. Сулс ул-иймони ҳайоъун ва сулсуҳу вафоун ва сулсуҳу саҳоъун

Уч қисм ила иймонға бино фаҳм айла,
Аввалғисини анинг ҳаё фаҳм айла,
Иккинчисини дағи вафо фаҳм айла,
Учунчини билмасанг, саҳо фаҳм айла.

33. Сулмат уд-дини мавт ул-уламоъи

Илм ўлди шараф дин аро ҳар ойинға,
Бормоқ бўлур ўрганғали ани Чинға,
Динда уламо мужиб эрур тазйинға,
Ўлмоқлик аларға раҳна солди динға.

34. Сулмат ул-ҳирси ло йасуддуҳо иллот-туроби

Ҳирс ўлса қаноат ўтиға ёқ ани,
Яъники адам риштасиға тоқ ани,
Не раҳнаки ҳирс айлағай боқ ани,
Маҳкам қилғай магарки туфроқ ани.

35. Субот ул-мулки фил-адли

Адл айлаки, ул халқ ҳаёти бўлмиш,
Хуш ул кишиким, адл сифоти бўлмиш,

Ҳам мулк била адл жиҳоти бўлмиш,
Ҳам адл била мулк саботи бўлмиш.

36. Савоб ул-охирати хайрун мин набиймид-дунё

Дунёки ўтар юрт мисоли бўлғай,
Анда не иқомат эҳтимоли бўлғай,
Уқбо хабарики лоязоли бўлғай,
Хушроқ бу наимдинки холи бўлғай.

37. Сун ихсонака било-иътизори

Эҳсонки қилурсен ифтихор айлаб ани,
Оламда улук иш эътибор айлаб ани,
Ҳеч айлама элга гирудор айлаб ани,
Қилғил ики онча эътизор айлаб ани.

38. Субот ун-нафси бил гизоъи ва субот ур-руҳи билғиноъи

Кўз топти жамол дилрабо бирла сабот,
Кўнгул доғи васли жонфизо бирла сабот,
Нафс уйлаки касб- этти ғизо бирла сабот,
Руҳ айлади жонфизо ғино бирла сабот.

39. Саноъ ур-ражули ала муътийҳи мустазийдун

Куфрон била ҳар кимки ўзи дун қилғай,
Камлик сори неъматини вожун қилғай,
Чун шукрга ўз тилини мақрун қилғай,
Ўз неъматин ул шукр ила афзун қилғай.

40. Жуд бимо тажиду садақ ал-амри

Майдони саҳо ичра жалодат кўргуз,
Топконни берур амриға одат кўргуз,
Бухл айласа, нафсингға адоват кўргуз,
Ҳар нимаки топилса саховат кўргуз.

41. Жаҳд ул-муқилли касирун

Ҳар кимдаки даҳр ибтилоси кўпдур,
Йўқ бок агар ҳаққа ризоси кўпдур,
Борликда агар даҳр жафоси кўпдур,
Йўқсизда вале фоқа балоси кўпдур.

42. Жамол ул-маръи фил-ҳилми

Ҳар кимдаки даҳр ичинда донолик эрур,
Ҳилм ила иш анга мажлисоролик эрур,
Ойини таҳаммулда тавонлик эрур,
Юк чекмак уйла кишига зеболик эрур.

43. Жалис ус-суъи шайтонун

Яхшилиқдин топса нишон ҳамсухбат,
Берур санга осойиши жон ҳамсухбат,
Чун бўлди малак нафърасон ҳамсухбат,
Шайтон сангаким дурур ёмон ҳамсухбат.

44. Жавлат ул-ботили соатун ва жавлат ул-ҳаққи илас-соати

Ботилки чақилса барқи тобони анинг,
Кўзини юмуб очқунча имкони анинг,
Ҳаққим йўқ нафъ ичинда поёни анинг,
Бўлғуси қиёматқача жавлони анинг.

45. Жалис ул-маръи мислуху

Йўқ олам ичинда фардлик меҳнатидек-
Ким, кимсага қилса ёрлик нисбатидек,
Бўлғуси хисоли ёрининг хислатидек,
Бордур кишининг чу феъли ҳамсухбатидек.

46. Жавдат ул-каломи фил-ихтисори.

Ҳар кисаки сўз демак шиорида дурур,
Маъни гули нутқининг баҳорида дурур,
Сўзким десун улки ихтиёрида дурур,
Сўз яхшилиғи чу ихтисорида дурур.

47. Жалис ул-хайри ғаниматун

Ёреки тегар бировга озори анинг,
Ақл олдида тенгдурур йўқу бори анинг,
Ёреки эрур ҳамида атвори анинг,
Кўрмакка ғанимат ўлди рухсори анинг.

48. Жуд бил-касири ва қониъ бил-калили

Жудеки хирад буюрса тобеъ бўлғил,
Нафс айласа бухл мариға монеъ бўлғил,
Озу кўп аро бир сўзумга сомеъ бўлғил,
Кўп бергилу озға лек қонеъ бўлғил.

49. Жолас ал-фуқарои таздад шукран

Жаҳл аҳли била кимгаки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай,
Факр аҳли била ангаки суҳбат бўлғай,
Шак йўқки, зиёда шуки неъмат бўлғай.

50. Жалла ман ло ямуту

Гардунки халойикқа вафоси йўқ анинг,
Жавр ичра кичик-улукқа поси йўқ анинг,
Ҳар кимки кичик бўлса бақоси йўқ анинг,
Сен они улук билки, фаноси йўқ анинг.

51. Ҳилм ул-маръи авнуҳу

Ҳар кимки иши таҳаммул изҳори эрур,
Албатта муқорин анга кирдори эрур,
Йўқким мадад ичра улу бу ёри эрур —
Ким, ҳилми таҳаммули мададгори эрур.

52. Хулй ир-рижол ил-адабу

Зевар кишига не тожу не афсар бил,
Ул зевар адаб бирла ҳаё дархар бил,
Ҳар кимки адабсиздур, ишин абтар бил,
Алқисса эранларга адаб зевар бил.

53. Ҳаё ул-маръи сатруҳу

Авжи шараф узра офтоб ўлди ҳаё,
Бўстони саодатга саҳоб ўлди ҳаё,
Мазмум хасоилга ҳижоб ўлди ҳаё,
Эл айнига гўёки ниқоб ўлди ҳаё.

54. Ҳамузот ит-таъоми хайрун мин ҳамузот ил-каломи

Гар захр била кишига ком ўлса ачиғ,
Юз ончаки сўз била мудом ўлса ачиғ,
Ҳар неча мазоқ аро таом ўлса ачиғ,
Хушроқдурур андинки, калом ўлса ачиғ.

55. Ҳиддат ул-маръи тухликуҳу

Табъ ичра эрур таҳаммуломизлиги,
Андин ортуққи ваҳшатангизлиги,
Жон қасди этар кимса ғазабрезлиги,
Алқисса, кишини ўлтурур тезлиги.

56. Ҳаррам ал-вафоу лиман аслалаҳу

Беасл халойикқа сафо келди ҳаром,
Ҳар ишки эрур ғайри жафо келди ҳаром,
Ҳам жавр асл эл аро келди ҳаром,
Ҳам асли йўқ эл ичра вафо келди ҳаром.

57. Хуснул-лулқи ғаниматун

Бадхўйки, ўз қилғанн раҳматдур анга,
Ором халойиқ сори тухматдур анга,

Ким хўйи ямон бўлса, машаққатдур анга,
Ким хўйи анинг яхши ғаниматдур анга.

58. Ҳирфат ул-маръи канзуху

Косиб кунжи кафи зар олгинчи эрур,
Икки кўли мезони дирамсанжи эрур,
Ким бўлса ҳунарсиз иши-ўқ ранжи эрур,
Бу важҳ илаким, ҳунари ганжи эрур.

59. Хавф аллоху таъмана ғайруху

Ҳақдин эмин бўлубки жон топқайсен,
Ғайридин хавфи бегарон топқайсен,
Андинки ражойи жовидон топқайсен,
Хавф айлаки, ғайридин амон топқайсен.

60. Хайр ул-асҳоби ман йадуллука алал-хайрн

Асҳоб аросида ани бил шарлик-
Ким, шар сори анлагай далиловарлик,
Яхши ул эрурки, айлабон боварлик,
Қилғай санга яхшилик сори ёварлик.

61. Холаф нафсака тастариху

Нафс амрида ҳар нечаки толпинғайсен,
Кўп гарчи бутунлук тиласанг, синғайсенг
Ком истаю неча элга ёлинғайсен,
Нафсингға хилоф айлаким, тинғайсен.

62. Халил ул-маръи далил уд-диниҳи

Ҳар кимки, назари шамъ яқин келди анга,
Дин аҳли гадойи хўшачин келди анга,
Қил анга назарки, ҳамнишин келди анга-
Ким, соҳиби-ўқ далили дин келди анга.

63. Хулус ул-қалби хайрун мин малаъ ил-кийси

Ҳар нечаки кимса фақр помоли эса,
Ғам йўқтур агар сафо кўнгул олий эса,
Гар кисса аро тўла жаҳон моли эса,
Хушроқ андин агар кўнгул холи эса.

64. Хулус ул-вадди мин ҳусн ил-аҳди

Аҳдингинг агар бор эса мезони дуруст,
Асра ани иқбол нигаҳбони дуруст,
Ҳар дўстки, сўз ичра десанг они дуруст,
Холисдур агар бор эса паймони дуруст.

65. Хайр ун-нисо ил-вадуд ил-валуди

Хайли зуафоки бевафолик фанидур,
Хийла уйи ул гурухнинг масканидур.
Яхшиси деса киши кўп севганидур,
Кўп севса ва кўп туғса аҳсанидур.

66. Хайр ул-моли мо анфақа фи сабил ил-лоҳи

Молингки эрур, кому ҳаво йўлида харж
Жоми маю лаҳни жонфизо йўлида харж,
Бордур ямон айламак риё йўлида харж,
Яхшиси эрур, бўлса худо йўлида харж.

67. Даво ўл-қалб ир-ризоу бил-қазои

Ҳар кимга ливойи чарх фарсуд керак,
Кўнглида сипеҳр дарди мавжуд керак,
Ҳар кимгаки, кўнгли дарди нобуд керак,
Ҳар неки қазодин ўлса, хушнуд керак.

68. Доъун-нафси ил-ҳирсу

Гар айтур эсанг, бўлай жувонмард охир,
Қил ҳирсни фақр йўлида гард охир,
Ҳирс ўтидин бўлма дардпарвард охир-
Ким, нафсга ҳирсдин етар дард охир.

69. Доъун-нафси ва наъл-ҳирсу

Ҳирс офатини нафс ҳавоси билғил,
Кўймоқ ани нафс муддаоси билғил,
Нафсингга алам ҳирс балоси билғил,
Кечмак мундин анинг давоси билғил.

70. Дори ман жафока таҳжилан лаҳу

Ҳар кимки, сени раво кўрар шиддатиға,
Сен кўпрак иштиғол эт анинг хизматиға,
Гар тутмас ул ҳариф ўз хислатиға,
Сен лек мадори қил анинг хижлатиға.

71. Далилу ақл ил-маръи қавлуҳу

Одамки, демак била киромийдуру бас,
Сўз дурри ишининг интизомидуру бас,
Сихҳат ончаки, аҳли ақл комидуру бас
Ақлиға далил анинг каломидуру бас.

72. Далилу асл ил-маръи фаълуҳу

Кимни тиласанг билай, мақолин англа,
Аслин десанг англайн, фиолин англа,
Кирдориға бокиб, асл ҳолин англа,
Аслиға далил анинг хисолин англа.

73. Давом ус-сурури бируят ил-ихвони

Қардошлар очилмасунким оралари,
Фаррух бўлсун кавкаби сайёралари,
Васл ила йироқлиқларининг чоралари-
Ким, келди фарах мужиби наззоралари.

74. Давлат ун-наводи офат ил-рижоли

Муқбиллар ишида кўп латофат билгил.
Идборда ул эл аро масофат билгил,
Нокаслар ишин айна касофат билгил,
Давлатларини эранга офат билгил.

75. Дайн ул-маръи хузнуху

Ҳар кимсаким, бурч ранжининг дарҳамидур,
Ғамнинг ёрию дарднинг ҳамдамидур,
Кўрмаклик вомхоҳни мотамидур,
Алқиссаки, бурч одамининг ғамидур.

76. Давлат ул-мулуки фил-адли

Шаҳуббахату ҳашматидур адли била,
Иқбол доғи шавкат эрур адли била,
Олам эли амниятидур адли била,
Султонларнинг давлатидур адли била.

77. Динор уш-шажиҳи ҳажарун

Жайъ этмак азалда топти тақсим бахил-
Ким, этмади сийм элга таслим бахил,
Чун харж қилур чоғда курар бийм бахил,
Тош ҳукмидадурки, жамъ этар сийм бахил.

78. Дум ала казам ил-ғайзи таҳмуду авоқибака

Таврунгда гунаҳ кечурмокин мавжуд эт,
Суд қилибон бу навъ беҳад суд эт,
Эл ғуссасини сингурмокин мақсуд эт,
Бу шева била оқибатинг маҳмуд эт.

79. Зарр ут-тоғи фи туғёниҳи

Фармон хатин айлагил рақам жон ичра,
Туғён рақамини ташла найрон ичра,

Тоғеки, ўзин солмади фармон ичра,
Қўй нофармон халқни туғён ичра.

80. Занобун воҳидун касирун ва алфу тоғатин қалили

Гар эмас эсанг зухдға дамсоз ҳануз,
Фисқ ичра қилур эсанг таку тоз ҳануз,
Кўп англа бир ўлса журм носоз ҳануз,
Гар минг ўлса тоат эрур оз ҳануз.

81. Зикр ул-авлиёъи тунзил ур-рахмата.

Халқ ичра ҳақ авлиёсини бил раҳмат,
Ул хайлдин ўлди элга мойил раҳмат,
Зикр айлаб аларни ҳосил раҳмат-
Ким, зикрлари айлади нозил раҳмат.

82. Зулл ул-маръи фит-тамаъи

Ҳар кимки, тамаъдурур гирифторлиғи,
Не суд анга аҳли сахо ёрлиғи,
Иззат бермас нақду дирам борлиғи-
Ким, бўлди тамаъдин кишининг хорлиғи.

83. Завақат ус-салотини муҳрифат уш-шафатайни

Шаҳ хони ғамин қўйки, тарабни ўртар,
Иссиғ оши турку арабни ўртар,
Топмоғлиғ ани аҳли адабни ўртар,
Тотмоғлиғ ани худ икки лабни ўртар.

84. Далил ул-фақри ғаризун индал-лоҳи

Ҳаргиз бўлмас жоҳу дирам зори азиз,
Жон нақди бериб сийм харидори азиз,
Халқ оллидадур фақр талабгори азиз,
Ҳақ оллида фақрнинг эрур хори азиз.

85. Зикр уш-шабоби ҳасратун

Қарикки эрур, кўнглига синмоқ ҳасрат,
Жониға йигитликни қилинмоқ ҳасрат,
Ҳар ишда йигитларга ёлинмоқ ҳасрат,
Сўз ичра йигитликни соғинмоқ ҳасрат.

86. Залоқат ул-лисони зот ул-моли

Сокит бўлур офоқ аро ҳол ияси,
Ойини фанода турфа аҳвол ияси,
Мол ўлса яқин билки эмас мол ияси,
Невчунки анинг лек эрур мол ияси.

87. Зикр ул-мавти-жалоъ ул-кулуби

Ҳар кимки, ўлум сўзин демак фан айлар,
Уз ҳолиға бу сўз била шеван айлар,
Таврини сулук ичинда аҳсан айлар-
Ким, руҳни ўлмак сўзи равшан айлар.

88. Руъйат ул-ҳабиби жилоъ ул-айни

Ҳар кимки, муҳаббат уйини маскан этар,
Кўнглига ҳабиб кўйини гулшан этар,
Кўз касби зиё дўст юзидин фан этар,
Маҳбуб юзин кўрмаги кўз равшан этар.

89. Роъа абока юроъука-биука

Фарзанд ато қуллуғин чу одат қилғай,
Ул одат ила касби саодат қилғай,
Ҳар кимки, атоғи кўп риоят қилғай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилғай.

90. Рафоҳият ул-айши фил-амни

Даврон аро кимса ранж паймудалиғи,
Бушмас гар эмас фароғ камбудалиғи,
Ноамнлик ўлди халқ фарсудалиғи.
Амн ичра бўлур маош осудалиғи.

91. Рутбут ал-илми алар-рутбати

Ҳақ берди чу элга илм сармоясини,
Хуршед уза солди уламо соясини,
Олғанлар анинг рутбасидин воясини,
Билдик боридин бийик анинг поясини,

92. Ризкука юатлубка фастарих.

Айлар чу сукут топса тил осойиш,
Ҳам бўлмаса дастранж эл осойиш,
Рўзини тилар таркини бил осойиш,
Рўзи тилар эрмиш сени қил осойиш.

93. Расул ул-мавт ил-вал одату

Танга ҳаёт жомидур комрасон,
Бўл танга нишот комидин жомрасон,
Жонға ҳам ўлумдин бурун оромрасон
Ким, туғмоқ эрур ўлумга пайғом расон.

94. Раъунот ин-нафси таъабухо

Ишдур санга ҳақ-сори қадамфарсолик,
Қилма тилабон лаҳв жаҳонпаймолик,
Қўп нафсга бермагил жамолоролик-
Ким, ранжга солур ани кўп раънолик.

95. Роъ ал-ҳаққа инди ғалабот ин-нафси

Ўрмоқта амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда ақл васвосини тут,
Ҳақ йўлида нафсингга ўлум косини тут,
Нафсинг ғалаботи вақти ҳақ посини тут,

96. Рифқ ул-маръи далилу ақлиҳи

Ким ақл йўлида тутса маъво охир,
Тонг йўқ эл ичинда бўлса доно охир,
Рифқ айламаги ҳар ишта авло охир-
Ким, ақл далилидур мадуро охир.

97. Зин ур-рижולי мавози йафҳум

Маҳрам. тиласанг сидқ ила гуфториға боқ,
Пир истар эсанг сулуку атвориға боқ,
Ғавр айла кишига доғи кирдориға боқ,
Не қилсанг анинг шонида миқдориға боқ.

98. Зир ул-маръи ала қадри киромиҳи

Ёрингни тонир ишта маҳорат айла,
Диққат била ҳолиға басорат айла,
Мукрим эса изҳори башорат айла,
Жудиға кўра они зиёрат айла.

99. Завоё-ад-дунё машхунатун би-р-разоё

Гардунки, анинг жавфида мамлу ғамдур,
Ҳар бир ғамида юз ибтило мудғамдур,
Дунёдаки, эл навҳаси зеру бамдур,
Ҳар зовияси анинг тўла мотамдур.

100. Зиёрат ул-ҳабиб ил-ҳарроъ ул-муҳаббати

Ҳар кимки ҳабибинг ўлса эврул бошиға,
Маҳв ўл юзиға, жонни фндо қил қошиға,
Тош урса, равонингни туфайл эт бошиға,
Таждиди муҳаббат англа бормоқ қошиға.

101. Зиёрат уз-зуъафоъи миннаттавозуъи

Заъф аҳлиға алтоф таваққуъ билгил,
Лутфунг била ул элга тараффуъ билгил,

Бу нуктани нас йўқ, тасомуъ билгил,
Ул қавм зиёратин тавозуъ билгил.

102. Зийнат уботини хайрун мин зийнат из-зоҳири

Эйким, қиласен жилвау ишрат чоғи зеб,
Мустаҳсан эмас эр кишининг қилмоғи зеб
Гар бўлса ишинг кўпраги ё озроғи зеб,
Зоҳирдин эрур сутуда ботиндоғи зеб.

103. Зухд ул-омий музиллатун

Ким бор эса ҳаққа даргоҳ хоклиғи,
Илм ортуқким, икки жаҳон шоҳлиғи,
Олам фискида бордур огоҳлиғи,
Оми киши бўлди зухди гумроҳлиғи.

104. Суъ уз-занни минал-ҳазми

Хуштурур бу жаҳонда бенишонлиқ кишига,
Факр аҳли йўлида нотавонлиқ кишига,
Ҳожат эмас асру хурдадонлиқ кишига,
Кўп хазмдан ўлди бадгумонлиқ кишига.

105. Сурурука бид-дунё ғурурука

Ганж узра аёгингга мурур ўлди ғурур,
Гулгашт эта гулшанда ҳузур ўлди ғурур,
Дунё соридин санга сурур ўлди ғурур,
Бу борча ғурур ўлди, ғурур ўлди ғурур.

106. Суъ ул-хулқи ло халоса фиҳо

Кўнглунгни арит борча ямон хислатдин-
Ким, яхши қилиғ далил эрур раҳматдин,
Бадхўйлиқ ул ваҳшат эрур шиддатдин-
Ким, элга халослиқ йўқ ул ваҳшатдин.

107. Сийрат ул-маръи табни ан сариратҳи

Десанг топай эл замиридин боре хабар,
Сирридин эрур таври намудори хабар,
Таврин кўру равшан айла ҳар сори хабар-
Ким, кўнглидагидин берур атвори хабар.

108. Саломат ул-инсони фи ҳифз ул-лисони

Ким истаса мазҳари каромат бўлмоқ,
Ҳар навъ ишда истикомат бўлмоқ,
Сўздур анга мужиби гаромат булмоқ,
Тил забтидадур анга саломат бўлмоқ.

109. Содат ул-уммат ил-фуқаҳоъу

Қолғон киши касби илмдин заҳмат аро,
Фикҳ ўргансун саъй ила ул меҳнат аро,
Илм ичра шараф фикҳда бил нисбат аро-
Ким, сарвар эрур фақиҳ бу уммат аро.

110. Сакрат ул-аҳёи суъ ул-хулқи

Нохуш қилсанг кишига маълум қилиғ,
Билким, ани зоеъ айлар ул шум қилиғ,
Дун бўлса эрур кишига масмум қилиғ,
Душвордурур кишига мазмум қилиғ.

111. Силоҳ уз-зуъафоъи шикойатун

Ким дардидин этса меҳрибонларға гила,
Осойиш эрур ғамзада жонларға гила,
Эрмастур яхши паҳлавонларға гила-
Ким, бўлди силоҳ нотавонларға гила.

112. Самм ул-маъа фит-тавозуъи

Кўп етти шикаст сарбаланд ўлмоқ аро,
Ул навъки қадар мустаманд ўлмоқ аро,
Касб айла бийикликни нажанд ўлмоқ аро-
Ким, рифъат эрур ниёзманд ўлмоқ аро.

113. Сукут ул-лисони саломат ул-инсони

Тил илдомидин бўлур ғаромат ҳосил,
Юз навъ надомату маломат ҳосил,
Оз сўзлаганидин истиқомат ҳосил,
Сокитлигидин вале саломат ҳосил.

114. Шайн ул-илм ис-салафу

Ҳар кимгаки табъ жоми соф ўлди яқин,
Билмак сори анга иттисоф ўлди яқин,
Ҳар нукта аро лофу газоф ўлди яқин-
Ким, илмға айбу шайн лоф ўлди яқин.

115. Шарр ул-умури акрабуҳо мин аш-шарри

Хар ишки улус оллида мавзун бўлғай,
Қилғон ани ҳар бахт ҳумоюн бўлғай,
Иш поёники зишту вожун бўлғай.
Улдурки ямон иш била макрун бўлғай.

116. Шаммир фи талаб ил-жаннати

Нуткунгни улусқа уйлаким шахд айла,
Сўз талх демасга ҳақ била аҳд айла,
Жонингни маҳзи худо учун маҳд айла,
Жаннат талабида жид била жаҳ айла.

117. Шаҳх ал-ғанийю укубатун

Хар кимсаки жуд иктисобидур анинг,
Эл мафхари зот комёбидур анинг,
Ҳар кимсаки, бухл иртикобидур анинг,
Гар бўлса ғани, бухл азобидур анинг.

118. Шамматун минал-маърифати хайрун мин касир ил-амали

Ирфон аҳлиға эл ниёзи яхши,
Таъзим ила лутфи дилнавози яхши,
Гар маърифат ўлса чорасози яхши,
Тоат кўпидин, маърифат ози яхши.

119. Шайбука ноъийка

Кўйғувчи боғирға хузн доғи қарилик,
Солғувчи ғаму бало сўроғи қарилик,
Тутқувчи тўло фано аёғи қарилик,
Ўлмак хабарин бергувчи доғи қарилик.

120. Шафоъ ул-жинони мин қироъат ил-қуръони

Қуръонки эрур муждаи жони ўқумоқ,
Йўқ, йўқки, ҳаёти жовидони ўқумоқ
Бил кўнглунга истасанг шифони ўқумоқ-
Ким, келди кўнгул шифоси они ўқумоқ.

121. Шарт ул-ўлфати тарк ул-кулфати

Улфат ишида эрур тахаллуф қилмоқ,
Дилжўйлук айларда таваққуф қилмоқ,
Улфат шартини бетаассуф қилмоқ,
Билгилки, эрур тарки такаллуф қилмоқ.

122. Шарр ун-носи ман ятқийҳ ин-носу

Эл қочса бировдин эл ямони бил они,
Аҳволида идбор нишони бил они,
Феъл ичра улус балойи жони бил они,
Олам элининг ямон ямони бил они.

123. Сидқ ул-маръи нажотуху

Сидқ ичра қачонки чикса оти эрнинг,
Фош ўлса садоқатда сифоти эрнинг,

Хушроқки тавил ўлса ҳаёти эрнинг-
Ким, сидқдин-ўқ дурур нажоти эрнинг.

124. Сихҳат ул-бадани фис-савми

Доим тут ўзунга рўзанинг меҳнатини-
Ким, руҳқа еткурур сафо давлатини,
Сихҳат тиласанг қилғил анинг ниятини-
Ким, рўзада қўйдилар бадан сихҳатини,

125. Сабрука юврас уз-зафару

Сабр арчи кишига ранж афзун айлар,
Охир киши фолини ҳумоюн айлар,
Сабринг нечаким кўнгулни маҳзун айлар,
Ҳам сабр сени зафарға мақрун айлар.

126. Салавут л-лайли баҳоъун бин-наҳори

Кўп қилма намоз амрида бепарволик,
Ракъат била қил оҳ хадангин ёлик,
Қилсанг кеча саждаға жабинфарсолик,
Кундузунга ул намоз эрур зеболик.

127. Салоҳ ул-бадани фис-сукути

Даҳр ичра сукут жомидин мадҳуш ўл,
Лаб бирла сўзунг юзига бурқабўш ўл,
Демонки, сўз айтурға балоғат кўш ўл,
Нафсингға салоҳ истар эсанг хомуш ўл.

128. Салоҳ ул-инсони фи ҳифз ил-лисони

Оз нукта дегил, тилар эсанг жонға салоҳ,
Ташвишли ғалдт биймидин иймонға салоҳ,
Инсон ани билки, ком эрур онга салоҳ,
Тил ҳифзидадур зумраи инсонға салоҳ.

129. Соҳиб ул-аҳёри яъману ул-ашрора

Асли мақсуд соридур йўл суҳбат,
Фархунда кишики топқай ўшул суҳбат,
Яхши кишилар бирла тутар бўл суҳбат,
То бергай амон шарирдин ул суҳбат.

130. Самт ул-жоҳили сутруху

Жоҳилки ғараздур ашҳабу жарда анга,
Сўз раҳши батидур тараб айларда анга,
Эрмас чун нутқ нуктапарварда анга,
Хомушлуғи ҳолиғадур парда анга.

131. Сила раҳмака таксуру ҳашамака

Ҳар неча қаробатдин алам кўплугидур,
Сухбатлари андуҳу ситам кўплугидур,
Вуслатлари гарчи элга ғам кўплугидур,
Қил вуслат аларғаким ҳашам кўплугидур.

132. Салоҳ уд-динн фил-зароъи ва фасодҳу фит-тамаъи

Динкнм, анга афъоли табаъдин бўлди,
Қалқон анга «азза ман қанаъ»дин бўлди.
Андоқки салоҳ анга вараъдин бўлди,
Билгилки, фасод анга тамаъдин бўлди.

133. Залла саъйу ман ражаъа ғайр ул-лоҳи

Ҳақдин кишиким йўқ орзуҳоҳлиғи,
Билгилки, гадоликдур анинг шоҳлиғи,
Жуз ҳақдин анингки бўлса огоҳлиғи,
Уммиди эрур ғояти гумроҳлиғи.

134. Замман ал-лоҳу ризқа кулла аҳадин

Ҳар кимки, яқин анга муҳаққақ бўлди,
Оллида маош ишида равнақ бўлди,
Қилмоқ тамаъ элга саҳви мутлақ бўлди,
Эл қисматининг кафили чун ҳақ бўлди.

135. Зарб ал-ҳабиби авжаъу

Ким дўст дурур нозу наим англа ани,
Душман эса нийрони жаҳим англа ани,
Тан хок эса хасмдин, салим англа ани,
Зарбеки ҳабиб урар, алим англа ани.

136. Зиё ул-қалби мин акл ил-ҳалоли

То ишқ балосиға фақир ўлди кўнгул,
Ҳар кўзи ҳаримиға асир ўлди кўнгул,
Ҳурмат аро тийра масир ўлди кўнгул,
Маъқули ҳалолдин мунир ўлди кўнгул,

137. Зарб ул-лисони ашадду-мин таън ис-синони

Чун синса кўнгул захми забон оғриғидин-
Ким, эрмас анинг оғриғи жон оғриғидин,
Ҳар неки санга етар лисон оғриғидин,
Билгилки, қатикдурур синон оғриғидин.

138. Залла ман ракана илал-ашрари

Майл айла ҳамиша меҳрибонлар сори,
Яхшилару турфа кордонлар сори,
Дол ўлди ямон кишига қонлар сори,
Озди кишиким, борди ямонлар сори.

139. Залла ман боъ ад-дина бид-дунё

Дунё сорикимай майл ўқин отти, ахий,
Анинг ваҳлиға белича ботти, ахий,
Гумроҳ улус ичра ўзин қотти, ахий,
Дунёға бировки дунёни сотти, ахий.

140. Зоқа садруҳу ман зоқа ядуҳу

Улким қўлида дурри лаоли бўлғай,
Ғамнинг анга қайда эҳтимоли бўлғай,
Муфлис бўлмоқ тараб заволи бўлғай,
Ғамгиндурур улки, илги холи бўлғай.

141. Зоқат ид-дунё алал-мутаноқизина

Хайлеки маваддат ошкор айладилар,
Авқот хазонини баҳор айладилар,
Жамъики мухосамат шиор айладилар,
Кенг даҳр ўзига тангу тор айладилар.

142. Тоба вақту ман васақа бил-лоҳи

Улким, туну кун кўнгли муроди ҳақдур,
Ҳар ғуссада ороми фуоди ҳақдур,
Юз ҳар сорикимай, кетурса ходи ҳақдур,
Хуш вақти анингки, эътимоди ҳақдур.

143. Тубо лиман рўзиқа бил-офийяти

Дардиға анингки ҳақ даво қилди насиб,
Мақсудини айламак раво қилди насиб,
Ул кимсага ойини худо қилди насиб—
Ким, офият ишин анго қилди насиб.

144. Тул ул-умри минат-тоъати мин халиъ ил-анбиёи

Тоат сори қил тилингни жорий охир-
Ким, андин эрур эл эътибори охир,
Тоатда узун умр шумори охир,
Топқонға бил анбиё шиори охир.

145. Тола умру ман қасара таъабаху

Хуш вақти фано базми сори борғоннинг,
Йўлдин ўзлук қайдани қайтарғоннинг,

Қискорди ҳаёти ғам ичин ёрғоннинг,
Умри узун ўлди ранжи қискорғоннинг.

146. Талаб ул-адаби авло мин талаб из-заҳаби

Ҳақ йўлида нафсинга таабдур яхши,
Неким санга амри этти, талабдур яхши,
Дема тараб айларда занабдур яхши-
Ким, андин эл истарга адабдур яхши.

147. Тир маъ ал-ашколи

Ножинс ила лутфу инбисот оз -айла,
Ҳампешани ҳамнишину ҳамроз айла,
Ҳаммашраб ила нишот оғоз айла,
Ҳамжинс била ҳамиша парвоз айла.

148. Тола умру ман қасара ражаъуху

Дунё сори бормаву бўл ондин навмид,
Бўлғил йўқса азиз жондин навмид,
Ҳар кимсаки ул бўлди жаҳондин навмид,
Ул бўлмади умри жовидондин навмид.

149. Тоъат ул-адувви ҳалакун

Тут ҳақ тарафи касби саноат қилмоқ,
Ҳақдин неки юзланса, қаноат қилмоқ,
Жон топмоқ эрур дўстга тоат қилмоқ,
Душманга ўлумдурур итоат қилмоқ.

150. Тоъат ул-лоҳи ғаниматун

Шайтон йўлидин айла ҳазимат зинҳор,
Қилғил раҳмон сори азимат зинҳор,
Тоат била бер ўзунгга қиймат зинҳор,
Ҳақ тоатини англа ғанимат зинҳор.

151. Зулм ул-маръи язруъуху

Даврон кишига зулм фузун айламагай,
То они таабга раҳнамун айламагай,
Эл зулм ила халқии забун айламагай-
Ким зулму-ўқ они сарнигун айламагай.

152. Заломат ул-мазлуми ло тузиъу

Золимки, тилар айласа олам зоеъ,
Мазлумни бедоди этар кам зоеъ,
Мазлумни гарчи айлагай ғам зоеъ,
Ул ранжки чекти бўлмагай ҳам зоеъ.

153.Зулм уз-золими яудуху илал-ҳалоки

Золимки, эрур зулму жафо ҳосил анга,
Зулм этгали-ўқ хотир ўлур мойил анга,
Бўлмоқ хуш эмас қилғонидин хушдил анга,
Ўз зулмидин-ўқ ўлғусидур қойил анга.

154.Замаъ ул-моли ашадду мин замаъ ил-моъ

Дунё сори хирс ҳар ямондин ортук,
Тарк этмак ани кавну маконднн ортук,
Сувсизға сув шавқи бўлса жондин ортук
Бил, сифлаға мол шавқи ондин ортук.

155.Зиллу умр из-золими қасирун

Золимки, шиор этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини,
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.

156.Зилл ул-карими васиъун

Мукрим ишини кўрки, бадеъ ўлди баче,
Боғида хариф анга рабеъ ўлди баче,
Чун гули мурод анга рафеъ ўлди баче,
Ул нахлға ҳам соя васеъ ўлди баче.

157. Зилл ул-аъвижи аъважу

Ким эгри эса, тузлук эмас пояси ҳам,
Бор ўзидек эгри суду сармояси ҳам,
Тузлук эрмас шифосию вояси ҳам-
Ким, эгри кишининг эгридур сояси ҳам.

158. Иш қаниъан такун маликан

Қилсанг тамаъ элдин ҳадафи хузлон бўл,
Саргаштау хору бесару сомон бўл,
Тарки тамаъ айла, ҳокими даврон бўл,
Яъники, қаноат айлаву султон бўл.

159. Улувв ил-ҳиммати минал-иймони

Гар бўлса асоси қасри давлат олий,
Иймонға бўлур равони ҳашмат олий,
Ҳиммат топар иймон била рутбат олий,
Иймондин эрур гар ўлса ҳиммат олий.

160. Айб ул-каломи тавийлуху

Бермас татвил чун сухандон сўзга,
Қил мухтасар улча бўлғай имкон сўзга,
Қўп айб топар кимса фаровон сўзга,
Чун чекти узокқа, етти нуқсон сўзга.

161. Оқибат уз-золими ваҳиматун

Одил кўзига бу каъба, ул дайр ўлмас,
Золимда жафо қилурда эл ғайр ўлмас,
Одилға бажуз хайр сори сайр ўлмас,
Золим кишининг оқибати хайр ўлмас.

162. Адуввун оқилун хайрун мин садиқин жоҳилин

Ҳар кимки, хирад йўли сори мойил эса,
Бу дўст анга ҳар нечаким қойил эса,
Бир дўстдин ортуқдур агар жоҳил эса,
Андок душманки, зийраку оқил эса.

163. Уср ул-амри муқаддамат ул-юсри

Мушкиллик илаки иш адоси келди,
Сўнгра анга «ал-айш» нидоси келди,
Иш саъбки, одами балоси келди,
Осонлиғу айши ибтидоси келди.

164. Алайка бил-ҳифзи дун ал-жамъи минал-кутуби

Дониш тилаю ҳар сори гар кетгайсен,
Ҳифз айламасанг варақ йиғиб нетгайсен,
Саъй айлаки, ҳифзи ганжиға етгайсен,
Йўқ улки, кутуб саъй ила жамъ этгайсен.

165. Уқубат уз-золими суръат ул-мавти

Ким ила бўлса тийра авқотлиғи
Бор лозими умр тулининг ётлиғи,
Бот бўлғай ажал бисотиға мотлиғи,
Золимға уқубатдур ўлум ботлиғи.

166. Ақийбу кулли явмин лайлатун

Кофур қошида мушк соро эрмиш,
Гул жанбида сунбул ошкоро эрмиш,
Ҳар юз била бир зулфи сумансо эрмиш,
Ҳар кун сўнгида бир кеча пайдо эрмиш.

167. Ғанима ман салама

Гардунки эрур тиғзани жоҳилдек,
Ҳар кун анга узундурур бир йилдек,

Тонгдин оқшомға қон тўкар қотилдек,
Солимлиғин андин эл ғанимат билдик.

168. Ала қадр ил-муттақина ва ала қадр ил-мутаваккалина

Не бўлғусидур аҳли тажохул қадри,
ЁЕ зумраи аъвону такосул қадри,
Йўқ дайрда арбоби тағофул қадри,
Беҳад бўлур асхоби таваккул қадри.

169. Ғамрат ул-мавти аҳвану мин мажолисати ман ло яхвоҳу қалбука

Ғар кўрса ўлум ғамин ниҳоний кўнглунг,
Ул ранжда қолса жовидоний кўнглунг,
Ул кимсача эрмас ўлса фоний кўнглунг-
Ким, суҳбат аро истамас они кўнглунг.

170. Ғуломун оқилун хайрун мин шайхин жоҳилин

Ғар кимсада зоҳир ўлса тамкини хирад,
Андин билгилки топти тазйини хирад,
Андоқ қариким йўқ анда ойини хирад,
Ул ёш ортуқки, топти талқини хирад.

171. Ғоба хаттуҳу ман ғоба нафсаҳу

Эй ҳажр, мени сен айла жондин ғойиб,
Лекин қилма ул остондин ғойиб,
Ҳар кимсаки, бўлди бир макондин ғойиб,
Ҳам бўлди анинг баҳраси ондин ғойиб.

172. Ғадрука ман даллака алал-усоъати

Ғаддорки қисмингни малолат қилди,
Ғам кишваридин санга рисолат қилди,
Уз жонини қадрингға ҳаволат қилди-
Ким, сени ямонлиққа далолат қилди.

173. Ғашшака манис-хатака бил-ботили

Шукр айлаки, ҳақ аҳли яқин қилди сени,
Ғар сабру таҳаммулға қарин қилди сени,
Узр этти санга доғи ҳазин қилди сени,
Ботил била улки ҳашмгин қилди сени.

174. Ғазабука анил-ҳаққи мукбихатун

Доим тилаган айшу тараб нохуштур,
Нўш айламаган ранжу тааб нохуштур,
Ёлғонға киши қилса ғазаб нохуштур,
Чиндин ғазаб этмагинг ажаб нохуштур.

175. Ғанимат ул-мўъмин важдон ул-ҳикмати

Мўъмин бори элдин ўзини кам билса, керак,
Ҳақдин не анга келса, қарам билса керак,
Беҳикматлиғини дарду ғам билса керак,
Ҳикмат топарини муғтанам билса керак.

176. Фоза ман зафара бид-дини

Бор аҳли жаҳонға шоҳу сарвар бўлғон,
Дин маърақасида гурду сафдар бўлғон,
Фируз эмас бошида афсар бўлғон,
Фируздурур динға музаффар бўлғон.

177. Фаҳо ул-маръи бифазлиғи авло мин фаҳриҳи биаслиҳи

Ҳар кимки, халойиқ ичра доно кўрунур,
Ойини хирад аро тавоно кўрунур,
Фаҳр асл била ажаб таманно кўрунур,
Фаҳр айласа фазл бирла авло кўрунур.

178. Фалажука ала хасмика фил-ихтимоли

Ҳар ком санга етса тааммулдин бил,
Нокомлиқ урса, юз тағофулдин бил,
Мақсудға етмагинг таваккулдин бил,
Хасмингға зафар ҳилму, таҳаммулдин бил.

179. Фитнат ул-маръи ядуллу ала аслиҳи

Нодонлиғ арур элда малолатға далил,
Доно улус оллида хижолатға далил,
Беасл иши-бўлмади адолатқа далил,
Донолиғ эрур элда асолатға далил.

180. Фоза ман салама мин шарри нафсиҳи

Нодонға эрур ҳамиша олим фируз,
Одил кишига бўлмади золим фируз,
Бордур дер эсанг халқ ароким фируз-
Ким, нафс шарридин ўлди солим фируз.

181. Фаръ уш-шайъи юхбиру ан аслиҳи

Йўқ лаззати сабрдек муқаддар ниманинг,
Ўз хурдиғадур завқи муқаррар ниманинг,
Беаслға йўқ фаҳми муяссар ниманинг,
Фаръи берур аслдин хабар ҳар ниманинг.

182. Фикак ул-маръи фис-сидки

Олам элиға хаёт эрур тузлукдин,
Етмак ғаразиға бот эрур тузлукдин,
Норостқа кўп уёт- эрур тузлукдин,
Лек эр кишига нажот эрур тузлукдин.

183. Фи кулли қалбин шуғлун

Анинг қаро қошу кўзга машғуллиги,
Мунунг доғи пок сўзга машғуллиги,
Бирнинг тўқумоғда бўзга машғуллиги,
Ҳар қайси кўнгулнинг ўзга машғуллиги.

184. Ҳасадат неъмату ман кафараҳо

Доно киши шукри неъмат айтур жондин-
Ким, неъматини ортуқроқ ўлур яздондин,
Доим бу сифат амр келур ёд ондин-
Ким, неъматини фосид этар куфрондин.

185. Қавл ул-маръи юхбиру аммо фи қалбиҳи

Сўз зоҳир этар замир иши кўпрагидин,
Тил мухбир эрур кўнгул ниҳон эмгагидин.
Фаҳм айла киши ҳолини сўз демагидин-
Ким, берди хабар ҳадиси кўнглидагидин.

186. Қувват ул-қалби мини сиҳҳат ил-иймони

Иймон топқон кишига ҳақ раҳматидин,
Ғам йўқ шайтон васвасау захматидин,
Иймонға мадор ўлди кўнгул қувватидин,
Кўнгул аро қувват ўлди дин сиҳҳатидин.

187. Қаддир фил-амали танажжа мин аз-залали

Улким, иши бевақту маҳал бўлмағуси,
Ҳар иштаки, саъий этса ҳалал бўлмағуси,
Қонун била кимгаким, амал бўлмағуси,
Ул қилмоғи жуз ранжу залал бўлмағуси.

188. Қарин ул-маръи далилу диниҳи

Ҳақ кимгаки рўзий этти дин давлатини,
Шак йўқки, қилур икки жаҳон ишратини,
Ҳамсуҳбат ила топар чу дин қувватини,
Диниға далил англа ҳам сиҳҳатини.

189. Курб ул-ашрори мудирратун

Бордур ямон элга ҳамнишинлиғда зарар,
Хуррамлик-аро ранжу хазинлиғда зарар,

Касб этма шарр аҳлидин қаринлиғда зарар-
Ким, келди ямонларға яқинлиғда зарар.

190. Қасват ул-қалби минаш-шабаъи

Кўп тўъма ер эл аросидин ихрож ўл,
Савм аҳли аро бош қўю соҳиб тож ўл,
Ким қалби дақиқ эрур, анга муҳтож ўл,
Тўқлук чу кўнгулни катик айлар, оч ўл.

191. Қадр ул-маръи мою ҳиммуҳу

Эл поясин англай десанг асрорини бил,
Кўнглидаги муддаосин изҳорини бил,
Қалбиға кўра таши намудорини бил,
Матлубиға боқу кимса миқдорини бил.

192. Каломуллоҳи давоъ ул-қулуби

Олам эли ичра гар гадо, гар шох эрур,
Не дардки, ул кўнгли аро ҳамроҳ эрур,
Қуръонни тиловат этсун ар огоҳ эрур,
Эл кўнглига чун даво Каломуллоҳ эрур.

193. Куфрон ун-неъматини мазилуҳо

Ҳар, шукрки, гар шаҳу, гар сойил этар,
Ўз неъматин, ортмоқ сори мойил этар,
Неъмат шукрига ким тилини қойил этар,
Ортар куфрони, лек ани зойил этар.

194. Кафо биш-шайби доъун

Ёш улғайса тоқи муқарнасдур дард,
Балқим мамлу сипехри атласдур дард,
Қари кишига балки кам эмасдур дард,
Юз сихҳати бўлса, қарилик басдур дард.

195. Кафо лил-ҳасуди мин ҳасудиҳи

Ҳар кимки ҳасуд эрур сазодур ҳасади
Ҳақдин бўлғон ямон қазодур ҳасади,
Ўз жониға етгунча балодур ҳасади,
Балқим, анга дарди бедаводур ҳасади.

196. Камол ул-илми фил-ҳилми

Олимий, писандадур хисоли билгил,
Ҳилмин тан аро руҳ мисоли билгил,
Комилда керак ҳилм хаёли билгил-
Ким, ҳилмдадур илм камоли билгил.

197. Камол ул-жуд ил-эътизору минху

Йўқ феъл кишига яхшироқ эҳсондин,
Офоқ элига жуди бепоёндин,
Гар мужтаниб ўлса давр аро нуксондин,
Жудиға камоли узр билгил ондин.

198. Кафока мин уйюб, ид-дунё ан лоябқо

Бу даҳр ажузечи, вафоси йўқ анинг,
Бир фоҳишадекдурки, ҳаёси йўқ анинг,
Дема муниким, айбу хатоси йўқ анинг,
Айби бас эрур буким, бақоси йўқ анинг.

199. Қафока ҳамман илмука бил-мавти

Эй улки, эмас маҳзани олам санга бас,
Базл этгали бир хизона ҳардам санга бас,
Ёдинға ўлум кирмаги-мотам ранга бас,
Ўлмакни яқин айламагинг ғам санга бас.

200. Лаййин ул-каломи қайду кулуби

Ҳар кимки, чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёрдурур, ёр айлар,
Сўз қаттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгулларни гирифтор айлар.

201. Лаййин қавлака таҳбуб

Хўб эл била суҳбат тутубон хўб ўлғил,
Яхшини талаб қилғилу матлуб ўлғил,
Ширин сўз ила халққа марғуб ўлғил,
Юмшоқ де ҳадисингнию маҳбуб ўлғил.

202. Лайс аш-шайбу минал-умри

Қариға бажуз даҳр азоби эрмас,
Боғида йигитлик обу тоби эрмас,
Одамға ҳаёт жуз шабобий эрмас,
Яъни, қарилиқ умр ҳисоби эрмас.

203. Лайса ли-султон ил-олими заволун

Ҳар кимдаким илм қийлу қоли бўлмас,
Илм аҳлиға сўз дерга мажоли бўлмас,

Олим мулкининг интиқоли бўлмас,
Шаҳ олим агар бўлса, заволи бўлмас.

204. Лайс аш-шуҳрату мин ар-руъунати

Доноға такаллуф тўни киймак қиндур,
Ҳар чини сори оразида бир чиндур,
Шуҳрат тўни киймагинг руунатдиндур,
Кий хирқаи фақру. хотирингни тиндур.

205. Ликулли адоватин муслиҳатун илло адоват илҳусуди

Ислоҳ бўлур жухуд душманлиғиға,
Топмас чу гумон суд душманлиғиға,
Муслиҳ тилагил рабуд душманлиғиға,
Лек этма талаб ҳасуд душманлиғиға.

206. Ман касара каломуху касара маломуху

Ким оз деди нукта айшу ком ўлди анга,
Сўз қоидасида интизом ўлди анга,
Ҳаддин ўта ҳар кимки калом ўлди анга,
Ул навъ каломдин малом ўлди анга.

207. Машраб ул-азби муздаҳимун

Ҳар кимгаки, ачиғ бўлди сўз илқоси,
Бор суҳбатидин халқнинг истиғноси,
Ҳар кимки, чучук нукта эрур иншоси,
Қошидадур, албатта, улус ғавғоси.

208. Ман аллат ҳимматуху тола ҳамумуху

Ҳар кимки анинг ҳиммати дунроқ бўлди,
Билки, ғамининг нахли нигунроқ бўлди-
Ким, ҳиммати рифъати фузунроқ бўлди,
Қайғуларининг тори узунроқ бўлди.

209. Мусоҳибат ул-ашрори рукуб ул-бахри

Ҳар важҳ ила нотавонға ҳамсуҳбатлик
Кўп яхшики, қомронға ҳамсуҳбатлик,
Киши хатари ямонға ҳамсуҳбатлик,
Дарё сафари ҳамонға ҳамсуҳбатлик.

210. Мо надама ман саката

Ҳар кимсаки, нуктаси фаровон бўлмас,
Тил ранжига қолмоғлиғи имкон бўлмас,
Кўп сўзлагучиға ғайри нуқсон бўлмас,
Ҳар кимки хамуш бўлди, пушаймон бўлмас.

211. Мажлис ул-илми равзат ул-жаннати

Ким олим эса, нуқтада барҳақ де они,
Гар базм тузар, биҳишти мутлақ де они,
Ҳар кимсаки, йўқ илм анга аҳмақ де они,
Мажлисадаки илм бўлса учмақ де они.

212. Мажлис ул-кироми хусун ул-каломи

Яхши эл ила эрур мадорӣ ҳикмат,
Ҳар сўзлари дури шоҳвори ҳикмат,
Қил базмларида ихтиёри ҳикмат,
Мажлислари чун эрур ҳисори ҳикмат.

213. Манқабат ул-маръи тахта лисониҳи

Ҳар кимсаки, оллиға ёзилди ҳунари,
Сўз пардаси устида ёпилди ҳунари,
Чу нуқтада деди элга ёйилди ҳунари,
Невчунким тил остида келди ҳунари.

214. Нур ул-мўъмини мин қиём ил-лайли

Ҳар кимсаки, матлуби кўнгул соғлиғидур,
Тун эҳёси илож қилмоғлиғидур,
Эл шамъи замирики вафо боғлиғидур,
Равшанлиғи тийра туннинг уйғоғлиғидур.

215. Нисён ул-мавти садоъ ул-қалби

Ҳар кимки, мақоми умр авранги эмиш,
Ғафлат майининг хамиша дилтанги эмиш,
Ёд этмақ ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш,
Ўлмақни унутмоғинг кўнгул занги эмиш.

216. Наввир қабрака бис-салоти физ-зилами

Уйқу неча ишрату сурурунг бирла,
Кўзунг қаро айламақ ғурурунг бирла,
Тийра кеча тоат эт ҳузурунг бирла,
Қабринг уйини ёрут бу нурунг бирла.

217. Наъийта ила нафсика хина шабоби раъсика

Неча ўчашиб бу нафси худ кома санга,
Нома қаро бўлғай уйлаким хома санга,
Чун бошинг оқормоқ бўлди ҳангома санга,
Оқ хат била ўлмақдин эрур нома санга.

218. Нум оминан такун фи маҳд ил-фароши

Неча юммай кўзунгни ҳар зевар аро,
Ғафлат била кирмақ неча баҳру бар аро,

Эмин уюбон бу олами пур шарар аро,
Қил хобгаҳингни яхшироқ бистар аро.

219. Найл ул-манйи фил-ино

Ғамдин дурур ўзни шод топмоқ билгил,
Бетўшалиқ ичра зод топмоқ билгил,
Меҳнат ародур кушод топмоқ билгил,
Ранж ичрадурур мурод топмоқ билгил.

220. Нор ул-фирқати аҳарру мин нори жаҳаннама

Ҳижрон аро бир рафики маҳрам ўтидин,
Ким куйса томуғни ўртагай ғам ўтидин,
Фурқатки кўнгулни куйдурур ҳам ўтидин,
Билгил ани тезрак жаҳаннам ўтидин.

221. Нуру шайбика ло тазлимуҳу бил-мавсийяти

Келди қарилиқ нури хато айламагил,
Жуз узр йўлиға илтижо айламагил,
Нурини анинг зулмат аро айламагил,
Исён била яъники қаро айламагил.

222. Назрат ул-важҳи фис-сидқи

Ҳар кимгаки эгриликта овоза дурур,
Туз жодда ичра йўлидин оза дурур,
Тузлукта тараб беҳаду андоза дурур,
Ким ростдурур, юзи анинг тоза дурур.

223. Вазъ ул-эҳсони фи ғайри мавзиъихи зулмун

Яхшилиқ эрур ямонға маҳкам бедод,
Вокиф бўлу зоҳир этма ҳар дам бедод,
Эҳсон эрур андинки, керак кам бедод,
Ўз ерида қилмоғондуру ҳам бедод.

224. Вазру садақат ил-маннони аксару мин ажриҳи

Ким садқа берур агарчи Афридундур,
Гар миннат этар бу феъл ила матъундур,
Миннат била улки садқа айлар дундур-
Ким, журми анинг савобидин афзундур.

225. Вилоят ул-аҳмақи сариъ уз-заволи

Ҳар кимга хирад тариқининг нисбати бор,
Давлатқа агар етса анинг муддати бор,
Аҳмакқа чу етса салтанат шанъатн бор,
Султонлиғининг заволиға суръати бор.

226. Вайлун лиман соъа хулқаху ва қабаҳа халқаху

Хушхўйлиқ илаки, сарнавишт ўлди анга,
Дўзах сўзи лутфидин бихишт ўлди анга,
Вой ул кишигаким, хулқи зишт ўлди анга,
Бу хулқи била ямон сиришт ўлди анга.

227. Ваҳдат ул-маръи хайрун мин жалис ис-суъи

Бекаслигу дард кўйида гард ўлмоқ,
Хушроққи, ямон била ҳамовард ўлмоқ,
Ёлғиз бўл, топма ранжпарвард ўлмоқ,
Хушроқ чу ямон рафиқдин фард ўлмоқ.

228. Ва асока ман тағофала анка

Нафсинг нечаким ишта тажоҳул қилди,
Давронда ташаддуддек тасалсул қилди,
Бор ўлди санга улқи, таҳаммул қилди,
Кўргузди мувосову тағофул қилди.

229. Волока ман лам юьодука

Давр аҳлиға лутфи жонфизо кўргузгил,
Эл қилса ямон, яхши жазо кўргузгил,
Йўқ, ёринга сидқ ила сафо кўргузгил-
Ким, қилмаса хасмлиқ вафо кўргузгил.

230. Вайлун лиман ватар ал-аҳзону

Даҳр уйида улқи ранжпарвард ўлғай,
Кўп яхшиқи бедардға ҳамдард ўлғай,
Жон гулшанида чу яхши эл вард ўлғай,
Вой ангаки, яхшилардин ул фард ўлғай.

231. Вайлум дил-ҳасудиман ҳасадаҳу

Ҳар кимқи, ҳасад хислатидур, вой анга,
Иқбол ила фарқ ўлса фалаксой анга,
Ҳеч офатдин бўлмаса парвой анга,
Ҳам ўз ҳасади офатидин вой анга.

232. Валлоъ ут-тифли марзукун

Ҳар кимгаки, тифл ўлса эрур кўзи очуқ,
Шуғли била хотири ғамандузи очуқ,
Бўлмоқ не ажаб базми дилафрузи очуқ,
Ким тифли бор эрса ё анга рўзи очуқ.

233. Ҳумум ул-маръи бикадри ҳимматиҳи

Ҳиммат эли кўзда қурутуб намларини,
Неча қилур ошом фалак самларини,
Ҳар кимки урар ҳиммат ила дамларини,
Ҳимматларининг хуридадур ғамларини.

234. Ҳамм ас-саъиду охиратаҳу ва ҳамм аш-шакнйю дунёҳу

Уқбо ғами ул ер ани доно бил,
Егонни жаҳоннинг ғамини доно бил,
Ким бўлса саид анинг ғамин уқбо бил,
Бўлгонға шақи ғамин бозайи дунё бил.

235. Ҳалок ул-маръи фил-усби

Касб айла нишот меҳнатойинлик аро-
Ким, ишрат умиди келди ғамгинлик аро,
Кўрма арода ўзингни мискинлик аро-
Ким, бўлди, киши ҳалоки худбинлик аро.

236. Ҳурубука мин нафсики анфаъу мин ҳарубика минал-асади

Ким кинавар ўлса, иста ондин қочмоқ,
Невчунки, зарурдур ямондин қочмоқ,
Эр ўғлиға нафси кинарондин қочмоқ,
Нафъдурким, шери жаёндин қочмоқ.

237. Ҳоммат ул-маръи ҳимматуҳу

Ҳар кимсаки иқбол анинг ёваридур,
Ҳар ёнки юз урса, ҳиммати раҳбаридур,
Ҳиммат дури фахр тожининг гавҳаридур,
Чун ҳиммати одам ўғлининг сарваридур.

238. Ҳалак ал-ҳарису ва ҳува ло яъламу

Ҳирс аҳлиға ғайри неш сончилмас ҳеч,
Бағридин анинг бу неш айрилмас ҳеч,
Бу маҳлака ичра фикрини қилмас ҳеч,
Ҳирс ани ҳалок этти, ул билмас ҳеч.

239. Ҳиммат ул-маръи қийматуҳу

Ҳиммат элининг гарчи хулқ қисвати бор,
Чарх атласидин вале бийик рифъати бор,
Беқиймат эрур улки бийик ҳиммати бор,
Гарчи неча кам ҳиммати бор қиймати бор.

240. Ҳота мо индака таърифу биҳи

Ҳам лофу газоф дафтарин куйдургил,
Ҳам хомани инсоф хатиға сургил,

Ҳар неки санга билиқдур келтургил,
Ҳолингни ҳам андин эл аро билдургил.

241. Ло дина лиман ло иймоната лаху

Ким олам аро уёти йўқтур анинг,
Дин нуктасида фатонати йўқтур анинг,
Диндор улким, хиёнати йўқтур анинг,
Йўқ дин ангаким, амонати йўқтур анинг.

242. Ло дина лиман ло муруввата лаху

Хар кимсаки, дин ичинда қувват йўқ анга,
Жазм айлаки, ойини футувват йўқ анга
Дин аҳли била расми ухувват йўқ анга,
Ул кимсада йўқ динки, мурувват йўқ анга.

243. Ло фақра лил-окили

Ҳар кимсаки ақл кўнглидин зойилдур,
Қорун эса, оқил қошида сойилдур,
Юз ганж кишига ақлдин ҳосилдур,
Йўқтур анга фақру фоқаким оқилдур.

244. Ло роҳата лил-ҳасуди

Олам элида биров саодатсиз ўлур-
Ким, фақр йўлида иститоатсиз ўлур,
Иззат топмаским қаноатсиз ўлур,
Ҳар кимса ҳасуд бўлса, роҳатсиз ўлур.

245. Ло ғамма лил-қониъи

Қонёғга махзани саодат кам йўқ,
Жуз зумраи эъзозу шараф ҳамдам йўқ,
Хурсандлик ойини киби олам йўқ,
Ҳар кимсадаким бўлса қаноат, ғам йўқ.

246. Ло ҳурмата лил-фосики

Фиск аҳлиға бўлмас киши қилмоқ ҳурмат-
Ким, эрмас анинг ҳолиға равнақ ҳурмат,
Фосикқа насиб этмади чун ҳақ ҳурмат,
Хушроқтур ани тутмаса мутлақ ҳурмат.

247. Ло қазафа лил-фоҳиши

Ҳар ким сўзи фаҳш-ақл анга ром ўлмас,
Бу навъ неку киши саранжом ўлмас,
Дашномдин ўзга ақлға ком ўлмас,
Бу турфақим, дашном анга дашном ўлмас.

248. Яътика мо қадара лака

Қисматда насиб хайр ё шарр бўлмиш,
Саъй этмайин ул санга муяссар бўлмиш,
Топмас тағайюр улча мукаддар бўлмиш,
Етгай санга ҳарнеки, муқаррар бўлмиш.

249. Язид ус-садақату фил-умри

Ҳар садқаки, толеингни маймун айлар,
Қатрангни ҳавоси дурри макнун айлар,
Жисминг уйига ҳаёт мақрун айлар,
Яъники, бақоу умр афзун айлар.

250. Яъман ул-хойифу изо васала ила мо хофаху

Хоифғаки хавф юз зиёндин эрди,
Бал ҳам анга хонумондин эрди,
Эмин бўлур ар хавф анга жондин эрди,
Чун етти ангаки хавфи ондин эрди.

251. Юсир ул-амр ус-сабуру ила муродиҳи

Ҳар кимки фалак зулму инодиға етар,
Сабр айлаган охир эътиқодиға етар,
Чун бўлди сабур тенгри додиға етар,
Собир киши оқибат муродиға етар.

252. Яблуғ ул-маръу бис-сидқи манозил ал-кибори

Норостки қолди хору зор эл ерга,
Ўлтурди лаиму хоксор эл ерга,
Десанг нетай аҳли эътибор эл ерга,
Сидқ айлаки, етгайсен канор эл ерга.

253. Ясуд ул-маръу қавмуҳу бил-инсони алайим

Ким элга жафо чоҳин томуғ зайли қилур,
Қавсар суйин ўзига ўлум сайли қилур,
Ўз хайлиға кимки яхшилиқ майли қилур,
Эҳсон ани билки, қавм сархайли қилур.

254. Яъс ул-қалби роҳат ун-нафси

Истар эсанг осудлиқ иш тажрид эт,
Фақр ичра ўзунгни мойили тафрид эт.
Кўнглунгни замон баҳрасидин навмид эт,
Нафсингға бу ишни роҳиби жовид эт.

255. Ясъад ур-ражулу бимусоҳабат ис-саъиди

Уббод аро бўлгон мойил ибодатға етар,
Бўлгон киши мустаид ифодатға етар,
Хуш одат-эл ичра яхши одатға етар,
Ким, кимса саъиддин саодатға етар

«НАЗМ УЛ-ЖАВОҲИР»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Бу асарни Навоий Ҳазрат Алининг ҳикматларини рубоийларда талқин қилган. Муқаддимада тилга олинган Ҳазрат Амир – Ҳазрат Алидир. Асар Ҳусайн Бойқаро «Рисола»сига жавобан 1485 й.да ёзилган.

1. а.: Инсон бошидан бирор бир он ўтганлиги, эслашга лойиқ бирор нарса содир бўлмаган бўлсин (Қуръони мажид, Сура, Ал-инсони, 1-оят).
2. а.: ўтдим (бердим)?
3. а.: Ўтмадим (бермадим)?
4. а.: Мен олам марказиман (шаҳримдан) ва унинг эшиги менинг устимда.
5. а.: Оллоҳнинг кунига қасам.
6. а.: Мен сендаман, сен мендадурсан.
7. а.: Мамнун тил ва ёлворишлик била дегилким, Оллоҳнинг дуоси унга ва саҳобаларига бўлмай, хусусан, Сиддиқ (Абу Бакр) ва Фаруққа (Умар) ва Зун-нурайи (Усмон) ва ал-Муртазо (Али)га ҳам бўлган.
8. а.: Оллоҳ ундан рози бўлсин ва Оллоҳ юзини ёрлақасин.
9. а.: Қуёш ва тонг нури билан қасамёд қиламан (Сура, Ал-шамс, 1-оят).
10. а.: Тун билан унинг зулматида қасамёд қиламан (Сура, Ал-лайл, 1-оят).
11. а.: Боғлар ичидан дарёлар оқиб ўтади.
12. а.: Мевалар етилади, хурмолар, анорлар ўсади.
13. а.: Унинг айбларини Оллоҳ яширсин.
14. а.: Одам болаларини сийладик.
15. а.: Биз инсонни энг яхши тузилиш билан яратамиз.
16. Исо пайғамбар – Диний ривоятларга кўра унинг нафаси ўликни тирилтирар экан. Лақаби Масих.
17. Солиҳ пайғамбар – Нуҳнинг ўғли Сом фарзандларидан. Навоий демакчики, агар инсон сўз сўзламаса, Исо билан унинг оти ва Солиҳ билан унинг туяси орасида фарқ бўларми эди?!
18. а.: Инсонлар ақлларига яраша гапирдилар.
19. а.: Шунга ўхшаш сурани келтиришлари (га).
20. а.: У ўз хоҳиши билан гапирмаяпти.
21. а.: Унга очилаётган вақт келаяпти.
22. а.: Ҳақиқатан ҳам шеърда, ҳикмат баёнида сеҳр бор.
23. а.: Оллоҳ улардан рози бўлсин!
24. а.: Мартабаларига лойиқ ҳолда.
25. а.: ва кўз қораси яширин дурдек.
26. а.: Сочма дурлар.
27. а.: Кенг бино.
28. а.: Моҳир кўмондон.
29. «Файз» – сўзидан абжод ҳисобида «Назм ул-жавоҳир» ёзилган 880 – 1485 йил чиқади.
30. «Жузв», «дафтар», «жунг», «бахр» – сўзлари замирида Навоий Ҳусайн Бойқаронинг «Рисола»сини назарди тутмоқда.
31. Мазкур «Рисола»ни ёзган шоҳ – Ҳусайн Бойқародир.
32. а.: Мен ерга халифа қилиб тайинлайман.
33. а.: Бир соатлик адолат олтмиш йиллик ибодатдан яхшидир.
34. а.: Ҳақиқатда Оллоҳ адолат ва яхшилиқ қилишни буюради.
35. а.: Ва фахш, ифлослик ва адолатсизликни рад этади.
36. а.: Ва Оллоҳнинг сенга кучли ёрдам бериши учун.
37. а.: Ва оллоҳнинг азизларга ёрдами сураси.
38. а.: У ердаги Салсабил аталмиш чашмадан.
39. а.: Айтилдики, эй ер-сувингни ютгил.

40. Захир – Захир Фаробий, машхур шоир (ваф. 598 – 1201 – 1202, Табриз). Асли Фарёбдан. Ёшлигидан илм-фан, шеър, адабиёт, ҳикмат, илми нужумни ўрганишга киришади. Хуросон Мозандарон, Озарбайжонга сафар қилади. Қасидалар девони бор.
41. Анварий – Авҳадуддин Али ибн Муҳаммад (1105, Абивард 1187, Балх) машхур форс шоири. Тус мадрасасида таҳсил топган. Илми нужум, ҳикмат, ҳандаса, фалсафа ва тиббиёт илмларини пухта билган. Марв ва Нишопурда истиқомат қилган. Анварийнинг ҳажвиялари ғоят ўткир. Шоирни қасиданависликнинг пайғамбари деб таърифлаганлар. 15000 байтли девонида қасида, ғазал, рубоий ва қитъалар мавжуд.
42. Вассоф – Шарафуддин Абдуллоҳ. Мўғул султонларидан Ғиёсиддин даврида яшаган олим, атоқли тарихнавис.
43. Табарий – Муҳаммад ибн Жориф, форс донишманд тарихчиларидан. У Абу Бакр Хоразмийнинг холаваччаси. «Тарихи Табарий» иоми билан машхур асар муаллифи.
Навоий бу шоир ва муаррихларга Ҳусайн Бойқарони ўхшатмоқда.
44. Асадуллоҳ – Оллоҳнинг шери: Ҳазрат Алининг лақаби.
45. «Наср ул-лаолий» (сочма лаълу-марварид, қимматбаҳо тошлар).
Ҳазрат Али қаламига мансуб ҳикматлар мажмуаси.

ҲАЗРАТ АЛИ ҲИКМАТЛАРИНИНГ ТАРЖИМАСИ

1. Кишининг иймони аҳдига вафо қилишидан билинади.
2. Фалокат етканда ёрдамга келган киши – биродаринг.
3. Бойликнинг изҳори – шукрдир.
4. Болаларингни тарбия қил – уларга фойда келтирасан.
5. Кишининг одоби унинг бойлигидан яхшидир.
6. Бурчни ўташ – диндандир.
7. Ёмонга яхшилик қилиш билан уни қайтарган бўласан.
8. Бу замоннинг одамлари айб қидирувчилардир.
9. Руҳнинг роҳати маъюсликдадир.
10. Мурувват қийинчиликларни тўсади.
11. Ота-онага меҳрибонлик – меросдир.
12. Ўзингга сабрдан кейин зафар келишини билдириб қўй.
13. Умрнинг баракаси чиройли амаллардадир.
14. Мол-дунё баракаси закотни адо этишда.
15. Бу дунёни охират учун сотиб юбор, фойда кўрасан.
16. Кишининг Оллоҳдан кўрқиб йиғлаши кўзни равшан қилади.
17. Кишининг қорни – душмандир.
18. Шанба ва пайшанба тонглари баракадир.
19. Инсонга бало тилдан келур.
20. Эзгулик қил, аммо уни миннат қилиш билан йўқ қилма.
21. Кишининг мулойимлиги [эҳсондан сўнг] иккинчи совғадир.
22. Оллоҳга таваккал қил – шунинг ўзи кифоя.
23. Балонинг кечикиши – иқболдир.
24. Умринг аввалида ўтган ишлар хатосини умринг охирида тўғрила.
25. Кишининг номозда эринчоқлик қилиши – иймонининг заифлигидандир.
26. Яхшилик башоратини бер – уни ҳады этгандай бўласан.
27. Макруҳ ишни рад этишда ғофиллик қилсанг, у кўпайиб бораверади.
28. Қўлларнинг таом билан меҳрибонлик қилиши барака келтиради.
29. Гуноҳларни тарк этишга ғайрат қил.
30. Кишининг камтаринлиги унга хурмат келтиради.
31. Уч нарса ҳалокатга олиб келади: бахиллик, худбинлик ва такаббурлик.
32. Уч нарса иймондандир: ҳаё, вафо ва саҳийлик.
33. Уламолар ўлими динга раҳнадир.
34. Ҳирс етказган раҳнани фақат тупроқ тўлдиради.
35. Хукмронлик адолат билан мустаҳкам бўлади.
36. Охират савоби дунё роҳатидан яхшидир.
37. Эҳсон қилсанг, уни хокисорлик билан яна такрор эт.
38. Тан овқат билан, руҳ эса куй билан тирикдир.
39. Кишининг берувчига раҳмати унинг неъматларига барака беради.
40. Нимаики топсанг, садақа қил.
41. Фақир учун оз бало ҳам кўпдир.
42. Кишининг ҳусни – мулойимлигидадир.
43. Ёмон дўст – шайтондир.
44. Ботилнинг умри бир соат, ҳақиқатники эса қиёмат соатигачадир.

45. Кишининг ҳамсухбати унинг ўзи каби бўлади.
46. Сўзнинг яхшиси – қисқадир.
47. Яхши ҳамсухбат – ғаниматдир.
48. Беришда кўп бер, олаётганда оз билан қаноатлан.
49. Камбағаллар билан суҳбатда бўлиш, шукрни кўпайтиради.
50. Улмайдиган нарса – улуғдир.
51. Кишининг юмшоқ феълли бўлиши унинг мададкоридир.
52. Кишиларнинг безаги – одобдир:
53. Кишининг ҳаёси – унинг пардасидир.
54. Аччиқ сўздан аччиқ овқат яхши.
55. Кишининг қизиққонлиги уни ҳалокатга бошлайди.
56. Ёмонга вафо – ҳаромдир.
57. Хулқ чиройлилиги – ғаниматдир.
58. Хунар – кишининг бойлигидир.
59. Худодан кўрқсанг бас, ундан бошқасидан омон бўласан.
60. Дўстларнинг яхшиликка бошлагани – яхшироқдир.
61. Нафсингга қарши тур – дам оласан.
62. Кишининг дўсти – унинг динига далилдир.
63. Қалбнинг холи бўлиши – чўнтакнинг тўла бўлишидан яхшидир!
64. Дўстнинг холислигини унинг ваъдасига амал қилишидан бил!
65. Хотиннинг яхшиси – суюмли ва кўп туғадиганидир.
66. Молнинг Оллоҳ йўлида сарф бўлгани – яхшироғидир.
67. Қалбнинг шифоси – қазага рози бўлиш.
68. Кишига алам – ҳирсдан етади.
69. Кишининг офати – ҳирсининг инжиқлигидан деб бил.
70. Кимса сенга жафо қилса ҳам, ундан уялиб мураса қил.
71. Кишининг сўзи – ақлига далолатдир.
72. Кишининг асл эканлигини феъли намоён қилади.
73. Дўстларни кўриш, хурсандчиликка хотима бермайди.
74. Нокасларнинг давлати – кишиларнинг офати.
75. Кишини бурчи – маҳзун бўлиш.
76. Шоҳларнинг давлати адолат узрадир.
77. Бахилнинг олтини фойдасиз тошдан ўзга нарса эмас.
78. Жаҳлга йўл берма – оқибатлари мақталади.
79. Исён қилувчини ўз исёни ҳалок қилади.
80. Гуноҳнинг биттаси ҳам кўп, ибодатнинг мингтаси ҳам камдир.
81. Авлиёларни эслаш – илоҳий раҳмат ёғдирада.
82. Кишининг тўғри йўлдан озиши – таъмадан.
83. Подшоларнинг овқати лабни куйдиради.
84. Фақирларнинг энг хори Оллоҳ ҳузурида азиздир.
85. Ёшликни эслаш – ҳасратдир.
86. Тилнинг равонлиги – бойлик эгасидир.
87. Ўлимни эслаш – қалб жилосидир.
88. Севимли кишини кўриш – кўзни равшан қилади.
89. Отангга риоят қил – болангдан қайтади.
90. Яшашнинг гўзаллиги – осойишталикнинг мавжудлигидадир.

91. Илмнинг даражаси – сифатидадир.
92. Хотиржам бўл – ризқингни ўзи сени топиб олади.
93. Ўлимнинг хабарини туғилиш беради.
94. Нафсга безак берма – уни чарчатасан.
95. Нафсинг ғалаба қилса, ҳақ йўлини тут.
96. Кишининг меҳрибонлиги ақлига далолатдир.
97. Кишилارнинг вазни – тарозиларидир.
98. Кишини зиёрат қилиш унинг саховатига қараб бўлади.
99. Дунё бурчаклари мотамларга тўладир.
100. Дўстларни зиёрат қилиш муҳаббатни оширади.
101. Заифларнинг ҳолидан хабар олиш – камтарликдандир.
102. Ботиний ҳусн зоҳирий ҳусндан яхшироқдир.
103. Авом кишининг зоҳидлиги – гумроҳликдир.
104. Бадгумонлик – кибрдандир.
105. Дунё билан фахрланиш – кибрдир.
106. Ёмон хулқдан халос бўлиш қийин.
107. Кишининг рухий оламини унинг сийрати очиб беради.
108. Инсон тилига эҳтиёт бўлса саломат бўлади.
109. Фикҳ уламолари – халқ сарваридирлар.
110. Қалбан уйғоқ кишининг маст бўлиши – хулқларнинг ёмонидир.
111. Нотавонларнинг кураши шикоят орқали бўлади.
112. Тавозеъли киши – улуғ кишидир.
113. Тил сукути – инсон саломатлиги.
114. Илмнинг заволи – мақтанишдадир.
115. Ёмонга яқин бўлган иш – ёмон ишдир.
116. Жаннат талабида белингни маҳкам боғла.
117. Бойнинг бахиллиги унинг азобидир.
118. Кўп тоатдан оз маърифат яхши.
119. Қарилик ўлим хабарини келтиради.
120. Жаннатий бўлишни истасанг Қуръон ўқи.
121. Улфатчилик шарти – кулфат йўқлигидир.
122. Кишилارнинг ёмонроғи – халқдан ўзини олиб қочувчисидир.
123. Кишининг тўғри сўзлилиқ фазилати унинг нажоткоридир.
124. Баданнинг сихати – рўзадан.
125. Сабр ғалаба келтиради.
126. Тунда ўқилган намоз кундузга ҳусн бўлади.
127. Тан сихатлиги – сукутдан.
128. Инсон саломатлиги – тилга эҳтиёт бўлишлиқда.
129. Яхши кишилар билан ҳамсухбат бўлиш – ёмонликдан асрайди.
130. Нодоннинг сукути – айбларига пардадир.
131. Меҳрибон бўл – ҳурматли бўласан.
132. Диннинг саломатлиги – худодан кўрқишда; фасоди эса – магирликдир.
133. Оллоҳдан ўзга кишига умид боғлаган киши – гумроҳдир.
134. Оллоҳ ҳар бир нарсанинг ризқига кафилдир.
135. Дўст ачитиб гапиради.
136. Қалб нури – ҳалол таомдан пайдо бўлади.

- 137.Тил зарбаси – тиш оғриғидан кучлирок.
- 138.Ёмонга қайишган киши – залолатдадир.
- 139.Кимки динни дунёга алиштирган бўлса, йўлдан адашибди.
- 140.Кўли очик бўлмаган кишининг юраги тор бўлади.
- 141.Дунё – қалби торлар учунгина тордир.
- 142.Оллоҳга ишонганнинг вақти чоғ бўлади.
- 143.Офият ила ризклантирилган киши қандай яхши!
- 144.Умр бўйи ибодат – набийлар шиоридир.
- 145.Ғам азоби қисқарганнинг умри узун бўлади.
- 146.Одоб талабида бўлиш – дунё талаб этишдан авлодир.
- 147.«Кабутар – кабутар билан учади, ғоз – ғоз билан».
- 148.Қаноатли кишининг умри узун бўлади.
- 159.Душманга итоат – ўлимдир.
- 150.Оллоҳга тоат – ғаниматдир.
- 151.Киши зулм қилса, ўзи хор бўлади.
- 152.Мазлумнинг ранж-укубати зоеъ кетмайди.
- 153.Золимнинг зулми уни ҳалокатга йўллайди.
- 154.Мол-дунёга ташналик – сувга ташналикдан кучлироқдир.
- 155.Золим умрининг сояси қисқа бўлади.
- 156.Сахийликнинг сояси кенг бўлади.
- 157.Букри кишининг сояси ҳам эгридир.
- 158.Қаноат билан яшасанг, шоҳликка ҳам эришасан.
- 159.Олий ҳимматлик – иймондандир.
- 160.Узун гап – нуқсонли гапдир.
- 161.Золимнинг охири яхши бўлмайди.
- 162.Ақлли душман – аҳмоқ дўстдан яхшироқдир.
- 163.Ишнинг қийини – осонига эшик бўлади.
- 164.Китобларни йикқандан кўра, ундаги нарсаларни хотирангда сақлаганинг яхшироқ бўлади.
- 165.Золимнинг укубати – ўлимининг тезкорлигидир.
- 166.Ҳар бир тундан сўнг албатта кун келади.
- 167.Соғлиқ – ғаниматдир.
- 168.Такводордан ҳам кўра Оллоҳга таваккал қилувчиларнинг қадри кўпроқдир.
- 169.Ўлим ғами – қалбинг севмаган киши билан ҳамсухбат бўлишдан енгилроқдир.
- 170.Оқил гўдак – нодон кексадан яхшироқдир.
- 171.Йўлини йўқотган, ўзини ҳам йўқотибди.
- 172.Сени ёмонликка бошлаган киши душманингдир.
- 173.Ким сени ботил ишга йўллаган бўлса, сени алдабди.
- 174.Тўғри нарсдан жаҳлинг чиқиши – қабихликдан.
- 175.Ҳикматни ҳис қила олиш – мўъмин учун совғадир.
- 176.Дин орқали қозонилган ғалаба – ҳақиқий ғалабадир.
- 177.Кишининг фазилати билан фахрланиши–асл эканлиги билан фахрланишидан авлодир.
- 178.Душманинг устидан ғалаба қозонишинг осон нарса.
- 179.Кимки ақлли бўлса – у асл кишидир.
- 180.Кимки нафс ёмонлигидан омон қолган бўлса, ғалаба қилибди.
- 181.Нарсанинг бир кичик парчаси ҳам унинг аслигидан далолат бериши мумкин.

182. Кишининг эркин ва озод бўлиши – тўғри сўзлилиги шарофатидандир.
183. Ҳар бир қалбнинг ўз ташвиши бор.
184. Кимки неъматга қуфр келтирса – фосид ҳукмидадир.
185. Кишининг гапи қалбидагини фош этиб қўяди.
186. Қалбнинг қуввати – иймон саломатлигидандир.
187. Амал – ибодат қилишни қадрла – шодлик, хушнудлик топасан.
188. Кишининг дўсти – унинг динига далилдур.
189. Ёмонларнинг яқинида юриш ҳам зарарлидир;
190. Тошюрак бўлиш – «тўқлик» оқибатидир.
191. Кишининг кадри, биров уни қадрласа билинади.
192. Оллоҳнинг каломи – қалбларнинг шифосидир.
193. Неъматга қуфр қилиш – уни зойил қилади.
194. Қариликнинг ўзи сенга етарли касалликдир.
195. Ҳасадгўйга унинг ҳасадн [ҳалок бўлиши учун] кифоядир.
196. Илмнинг камоли – мулойимликдадир.
197. Яхшилик – узрлик бўлиш билан комил бўлади.
198. Дунёнинг айблари унда қолмаслик учун сенга етарли бўлади.
199. Ўлимни ёдга олиш ғами сенга етарлидир.
200. Юмшоқ сўз қалбларни маҳбуб қилади.
201. Сўзингни юмшоқ қил – севимли бўлиб қоласан.
202. Қарилик йилларини умр йилларим деб ҳисоблама.
203. Илмли шоҳга завол йўқдир.
204. Кибр билан шуҳрат топиб бўлмайди.
205. Ҳасад душманлигидан бошқа ҳамма душманликнинг иложи бор.
206. Кимки кўп сўзлабди – ўзига маломатни орттирибди.
207. Тиниқ булоқ атрофида ҳамма одамлар тўпланишади.
208. Ҳиммат даражаси баланднинг қайғу торлари узун бўлади.
209. Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлиш – денгиз сафари каби хатарлидир.
210. Сукут сақлаган одам сўнг надомат қилмайди.
211. Илм мажлиси – жаннат боғига ўхшайди.
212. Жўмардлик мажлиси – сўз қалъасидир.
213. Кишининг ҳунари тили остида бўлади.
214. Тунни бедор ўтказиш мўъмин кишига нур ато этади.
215. Ўлимни унутиш – қалбнинг занглаганидан далолатдир.
216. Тунги намозлар билан қабрингни мунаввар эт.
217. Сочингга тушган оқ сенга ўлимдан хабар беради.
218. Иймон келтириб ухла, уйқунг яхши бўлади.
219. Мақсадга қийинчилик орқали эришилади.
220. Фирок ўти дўзах ўтидан кучлироқдир.
221. Бадфеъллик ила кексалик нуруни сўндирма!
222. Юз софлиги – тўғри сўзликдандир.
223. Ўз ўрнида қилинмаган яхшилик – зулм билан баробардир.
224. Миннат билан қилинган садақанинг гуноҳи савобидан кўпроқ бўлади.
225. Аҳмоқ юрт бошқарса, заволнинг келиши тезлашади.
226. Хулқи ёмон ва халқига «хурадиган» кишининг ҳолига вой!
227. Ёмон билан ҳамсуҳбат бўлгандан ёлғизлик яхши.

228. Сенга нисбатан ғофиллик қилишган бўлса, бу сен учун катта ёрдам!
229. Сени менсимаган киши – сенга ёрдам беради.
230. Яхшиларни тарк этган кишининг ҳоли вой бўлади!
231. Ҳасадчиларнинг ҳолига вой!
232. Болани худо ризқи билан беради.
233. Кишининг иши натижаси унинг ғайратига қараб бўлади.
234. Бахтли одам охират ғамини, бахтсиз одам бу дунё ғамини ўйлайди.
235. Кишининг худбинлиги уни ҳалок қилади.
236. Нафсингдан қочишинг, шердан қочишингдан кўра кўпроқ фойда беради.
237. Кишининг улуғлиги унинг ҳимматидан билинади.
238. Ҳирс бандаси ҳалокат сари кетаётганлигини билмайди.
239. Кишининг ҳиммати унинг қийматини белгилайди.
240. Борингни кўрсат, кимлигингни айтиб бераман.
241. Иймони йўқнинг дини ҳам йўқдир.
242. Мурувватсиз кимсада дин ҳам йўқ,
243. Оқил кишига фақирлик йўқдир.
244. Ҳасадгўйга роҳат йўқ.
245. Қаноат қилувчида ғам бўлмайди.
246. Фосиқ кишининг ҳурмати бўлмайди.
247. Фоҳиш кишига танбеҳ қор қилмайди.
248. Сенга тақдир этилган нарсагина берилади.
249. Садақа – умрни узайтиради.
250. Нимадан хавфсираб юрган бўлсанг, ўшанга учраганингдан сўнг эмин бўлиб қоласан.
251. Сабр соҳиби албатта муродига етади.
252. Киши ростгўйлик билан улуғлар даражасига етади.
253. Ким қавмига яхшилик қилса, уларнинг хожаси бўлиб қолади.
254. Қалб маъюслиги – жон роҳатидир.
255. Бахтли киши билан ҳамсухбат бўлган киши ҳам бахтиёр бўлади.

ҚИСҚАРТМАЛАР

- а. р. — алайҳир-рахмаҳ — унга (Аллоҳнинг) раҳмати бўлсин!
- а. с. — алайҳис-салом — унга (Аллоҳнинг) саломи бўлсин.
- в. а.—валлоҳу аълам — Аллоҳ билгувчирок.
- н. б. — нафаъано биҳима — иккаласи туфайли (Аллоҳ) бизга наф етказсин.
- н. м. н.— нуввира марқадуҳу нуран — унинг қабри нурга тўлсин.
- н. м. н.— наввара марқадаҳу нуран — (Аллоҳ) қабрини нурга тўлдирсин.
- к. в. — каррамаллоҳу ваҷҳаҳу — Аллоҳ унинг юзини мукаррам қилсин.
- р. — раҳимаҳуллоҳу — Аллоҳ унга раҳм қилсин.
- р. а. — разиёллоҳу анҳ(у) — Аллоҳ ундан рози бўлсин.
- р. а. — раҳматуллоҳи алайҳи — унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин.
- р. а. а. — ризвонуллоҳи алайҳим ажмаъин — уларнинг барчасидан Аллоҳ рози бўлсин.
- р. р. — равваҳаллоҳу руҳаҳу — Аллоҳ унинг руҳини шодлантирсин.
- р. т. — раҳимаҳуллоҳу таоло — Аллоҳу таоло унга раҳм қилсин.
- р. т. а. а. — ризвонуллоҳи таоло алайҳим ажмаъин — уларнинг барчасидан Аллоҳу таоло рози бўлсин.
- р. т. а. — разиёллоҳу таоло анҳум — Аллоҳу таоло улардан рози бўлсин.
- р. т. р.— раҳимаҳуллоҳу таоло руҳаҳу — Аллоҳу таоло руҳига раҳм қилсин.
- с. а. в.—саллаллоҳу алайҳи васаллам — унга Аллоҳнинг салавати ва саломи бўлсин.
- с. р. а. — салавотур-раҳмони алайҳи — унга раҳмоннинг (Аллоҳнинг) салавати бўлсин.
- с. т. — субҳонаҳу ва таоло — покдир (Аллоҳ) ва олийдир.
- қ. — қаддасаллоҳу — Аллоҳ муқаддас қилсин.
- қ. а.— қаддаса арвоҳаҳум — Аллоҳ уларнинг руҳларини муқаддас қилсин.
- қ. а. — қаддасаллоҳу асрораҳум — Аллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин.
- қ. с. — қуддаса сирруҳу — унинг сирри муқаддас қилинди.
- қ. с. — қаддасаллоҳу сирраҳу — Аллоҳ сиррини муқаддас қилсин.
- қ. р. а. — қаддасаллоҳу руҳаҳул азиз — Аллоҳ унинг азиз руҳини муқаддас қилсин.
- қ. с. а. — қуддаса сирруҳум азиз — уларнинг азиз сирлари муқаддас қилинди.
- қ. т. а. — қаддасаллоҳу таоло асрораҳум — Аллоҳу таоло уларнинг сирларини муқаддас қилсин.
- қ. т. р. — қаддасаллоҳу таоло руҳаҳу — Аллоҳу таоло унинг руҳини муқаддас қилсин.
- қ. т. с. — қаддасаллоҳу таоло сирраҳу — Аллоҳу таоло унинг сиррини муқаддас қилсин.
- Юзору ва ютабарраку биҳи — (Қабри) зиёрат қилинади ва табаррук саналади.

101. Абдуллох Ҳозир р. т.

Қавмнинг акобиридиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул Юсуф б. Ҳусайннинг тағойисидур. Машойихинг қудамосидин ва Зуннуннинг акронидин ва андин улурроқ. Анинг била Юсуф б. Ҳусайн орасида сўзлар борким, барчада, мартабада анинг букжроклиғи Юсуф б. Ҳусайндин зоҳир бўлур. Киши тиласаким, маълум қилғай, «Нафаҳот ул-унс»ни мутолаа қилсун, вассалом.

102. Собит Хаббоз қ. т. с.

Машойихинг қудамосидиндур. Жунайд ва Рузайм била суҳбат тутубдур ва Тенгри йўли сулуки тариқин алардин касб қилибдур ва пайваста алардин ҳикоят айтур эрмиш.

103. Абу Собит Розий қ. с.

Уламо ва қурро ва фуқаронинг машоҳирининг эрмиш. Ул дебдурки, бир кун бир мажлисда бир тифлға Қуръон таълим қиладур эрдим. Юсуф б. Ҳусайн қ. с. анда етиб, дедиким, уялмассанким, бир муҳаннасқа Қуръон таълим қилурсен? Кўнглумга кечтиким, субҳо-наллах, бу тифл худ маъсумдур, ажаб сўз бу улуғ кишининг тилига ўтадур. Оз фурсат ўтти, ул ўғлонни кўрдум, муҳаннаслар жамоати орасида алардин бўлиб юрийдур эрди. Имом Юсуф б. Ҳусайн хидматиға бориб, иродат илиғи бердим.

104. Самнун б. Ҳамза Муҳибб Каззоб қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Имом ул-муҳаббатдур. Кунияти Абулҳусайн ва Абулқосим ҳам дебдурлар. Узиға Каззоб лақаб қўюб эрди, то бу лақаб била чорламасалар, боқмас эрди. Муҳаббат илмида ягона эрди ва ҳа-миша андин дер эрди. Сарий Сақатий ва Муҳаммад б. Али Каззоб ва Абу Аҳмад Қалонисий қ. а. била суҳбат тутуб эрди ва Жунайд ва Нурий акронидин эрмиш. Жунайддин бурун дунёдин ўтибдур ва баъзи сўнгра дебдурлар. Ул дебдурки, банданинг Ҳаққа муҳаббати софий бўлмағай, то зиштликни барча оламға қўймағай. Ва ҳам ул дебдурки, [банданинг Ҳақ таолоға боғланишининг аввали – ўздан кечиш, Ҳақ таолодан айри тушишининг аввали эса, ўз нафсига боғланишдир]¹. Дерларки, Самнун бир кун бу икки байтни ўқидиким,

н а з м:

[Сен менинг мақсадимни сеза туриб, сиримни билмоқчи ва синамоқчи бўласан.

Менга сендан ўзга керак эмас. Зеро, қандай хоҳласанг, шундай синайбер]².

Филҳол ани бавл ҳабси била имтиҳон қилдилар, жазо қилмай сабр қилур эрди. Ул кеча анинг асҳобидин неча киши туш кўрдиларким, ул дуо қилиб, Ҳақдин шифо тилар эрди. Чун Самнун ани билдиким, мақсуд ул таъдибдин одоби убудият ва изҳори ажздур, йўқким ҳол сатри. Мактаблар теграсига эврулуб, атфолға айтур эрдиким, [Каззоб амакинғиз ҳақида дуо қилинғлар!]³. Бу ҳол бўла олурким, Каззоблик лақабиға боис бўлғай ва бўла олурким андин сўнгра бўлғай.

105. Заҳрун Мағрибий қ. с.

Тароблис аҳлидиндур. Музаффар Кирмоншоҳийнинг акронидин. Бир-бирининг суҳбатида Маккаға борибдурлар. Абу Абдуллох Мағрибий Заҳрун васфида дебдурки, жавонмардлар орасида анингдек жавонмарде кўрмадим. Шайх ул-ислом дебдурки, ул бир кун жамоати дарвешлар била тамошоға чиқиб эрди. Бу икки байтни ўқидиларким,

шеър:

[«Зи Таво»дан чакнаган яшин мөндан ғафлат уйкусини дафъ қилди. Бу жой саҳилари покиза, бинолари обод, Салмо тушган манзилдир]¹.

Эшитиб хуруш қилди ва қичқириб шўр зоҳир қилди. Ва ёнди ва дедиким, сиз борингки, мен тамошомни қилдим.

106. Арун б. Вассоба қ. с.

Кунияти Абуласбаъдур. Шайх ул-ислом дебдурки Аҳмад б. Абулҳаворий китобида кўрибменки, ул Маккада шайх эркандур ва Шомда дунёдин ўтибдур. Анинг фавтидин сўнгра бу тоифадин биров ани туш кўруб, ҳолин сўрубдур. Ул дебдурки, ҳисобимни қилдилар инчкалик била, сўнгра миннат кўюб, озод қилдилар.

107. Маймун Мағрибий қ. с.

[У Мағриблик сайёҳлардан ва қадим машойихлардан. Абу Мусо Дабилий билан сафарларда ҳамроҳлик қилган. Ажиб аломатлари ва кароматлари бор]¹. Анинг раиғи қора эрмиш, чун самоъға кирар эрмиш, оқарар эрмиш. Анга дедиларки, ҳолинг самоъда эврулур. Ул дедиким, улча манга зоҳир бўлур, сизга дағи зоҳир бўлса, сизнинг ҳам холингиз менинг ҳолимдек бўлғай. [Нақл қилишларича, бир халтаси бор эрди, нима истаб, кўлини тикса, шуни олиб чиқарди]².

108. Саъдун Мажнун қ. с.

Ато б, Сулаймон айтурки, бир йил Басрада қаҳт тушди. Эл истискоға чиқиб эрдилар, мен ҳам била эрдим. Гўристонда бир ун эшитдим, боқдим, эрса Саъдун Мажнун эрди. Гўристонда ўлтуруб, илгин тизига уруб, бир нима дейдур эрди. Қошиға бориб, салом қилдим. Деди: [Ва алайкум ассалом, эй Ато. Кўзинг олдидан пардани ким кўтарди?]¹. Ва сўрдиким, бу не ғавғодур? Дедим, қаҳт ва қуроғлик жиҳатидин халойиқ истискоға чиқибдурлар. Дедиким, [сур чалиндими ё ўликлар ти-рилдими?]² сен ҳам булар била келибсен? Дедим: бале! Деди: [Нуроний қалб билан келдингми ё бўм-бўш қалб билан?]³. Сўнгра дедиким, тиларсенким, мен ёғин тилагаймен? Дедим, бале, не учун тиламагаймен? Де-ди: Худовандо, менинг кечаги розим ҳаққи санга! Филҳол ёғин туташти. Деди: Эй Ато, то урмағайлар қайтмаки, то урмағайлар, қайтмамак керак.

109. Ато б. Сулаймон р. т.

Басранинг зухходидиндур. Уз замонининг бузурги эрмиш. Бир кун бемор эрди; Кунасликда ётиб эрди. Дедиларки, неучун кўлагая бориб ётмайсен? Дедиким, тиларменки, сояға борғаймен, аммо кўрқарманки, дегайлар, бир қадам нафс коми учун бординг!

110. Али б. Саҳл Азхар Исфаҳоний р. т.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абулҳасандур. Исфаҳон машойихининг қудамосндиндур. Юсуф Баннонинг шогирди ва Жунайд қ. с.нинг акронидин эрмиш ва ароларида макотибату рисолат бор эрмиш ва Абу Туроб Нахшабий била суҳбат тутубдур. [У қаттиқ риёзат чекарди. Фаровон нозу неъматга эга бўлсада, йигирма кунлаб ейиш-ичишдан тийиларди. Кунларни ухламасдан, изтироб билан ўтказарди]¹ Ул дебдурки, [асло эҳтилом бўлмадим. Фақат тушимда бир аёлни волийси ва икки гувоҳ ҳузурида никоҳлаб олганимдан кейин эҳтилом бўлдим]².

Бир қатла Умар б. Усмон Маккийга Маккада ўтгуз минг дирам бурж бўлди. Исфаҳонға Али Саҳл қошиға келдиким, шояд анга бу бурж адосида мададе қилғой. Али Саҳлга маълум бўлуб эрди. Ул важҳни саранжом қилиб, Маккага Умарнинг буржлуғиға

юборди ва они зиёфат қилиб узотти. Ул Маккага борурда ҳамиша кўнглида ул буржлук тафрикаси эрди. Маккага етгач, буржни ўтолган топти ва кўнгли тинди. Шайх ул-ислом дебдурки, Али Саҳл ул ишни узрхоҳлик ва шукр-гузорлиғ юки биймидин қилдики, ҳеч озодамард они торта олмас. Ул дебдурки, бизнинг қошимизда раво эмаски, бу тоифани дарвеш дегойларким, булар халойиқнинг тавонгарларидурлар. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳақ субҳонаҳу ва таолоким, тўннинг яхшироғин ағниёга берибдур, тўннинг фаррини дарвешларға берибдур ва покиза таом агар ағниёга берибдур, таомнинг лаззатин буларға берибдур. Али б. Саҳлдин сўрдиларки, бало кунин ёд билурмусен? Деди: нечук йўк. Ул худ гўё туно-кун эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, сўфиға бу сўзда нуксдур. Туно-кун, тонгла не бўлғай? Ул кунга ҳануз кеча келмайдур. Сўфи ҳануз ул кундадр

111. Муҳаммад б. Юсуф Банно қ. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Дерларки, ул уч юз шайхдин ҳадис китобат қилиб эрди. Чун хилвату инкитоъ иродати онга ғолиб бўлди. Макка азимати била. чиқди ва бодияни тажрид била қатъ қилди. Дебдурларки, ул кундуз баннолиғ касбиға машғул эрди. Улча ҳосил қилса эрди, кеча ондин муҳаққарий баҳра олур эрди. Узгасин фуқароға тасаддук қилур эрди. Бовужуди касб иштиғоли ҳар кун Қуръонни бир хатм қилур эрди. Хуфтон намозин қилғандин сўнгра ўтоқға борур эрди ва кўп айтур эрдиким, худоё, манга ўз ошноли-гингни ва маърифатингни насиб қил! Ё бу тоққа амр қилки, юқори чиқиб, манинг бошимға емрулсунки, санинг шиносалиғинг ва маърифатингдин айру манга тириклик керакмас! Жунайд қ. с. анинг фазлу камолиға қойил эрмиш. Шайх Али Саҳл Исфаҳонийға юборгаи рисолатда битиб эрдиким, [шайхинг Абу Абдуллоҳдан сўрагин, ким сендан ғолибдур?]¹. Чун шайх Али Саҳл Исфаҳоний андин савол қилди. Ул дедиким, жавобйда битиким, [Аллоҳ ўз ишида ғолибдур]².

112. Муҳаммад б. Фоза р. т.

Кунияти Абу Жаъфардур. Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг шогирдларидиндур. [Ибодатда буюк мужтахид. ва инфоқ-эхсон қилишда сахий эди]¹. Ҳар кун Қуръонни уч хатм қилмоқ вирди эрди. Анга отадин кўп мерос қолди. Йиллар Муҳаммад б. Юсуфнинг, ўзининг ва иёлининг маъунатин еткурур эрдиким, ул билмас эрди. Бир дўсти бор эрди ва анга буюруб эрдиким, ҳар не анинг харжи маошидур анга еткурғай. Андоқки, ул во-қиф бўлмағайким, қойдиқ етадур. Бир кун Муҳаммад б. Юсуф ул дўстдин сўрдиким, оё, кимдуркй бизнинг борамизда бу эҳсон қиладур? Ул дедиким, Муҳаммад Фоза. Ул дуо қилдиким, [Аллоҳ унгамен томонимдан энг юкеак мукофот берсин]². Азизе дебдурким, киш ўртасида Муҳаммад Фоза қошиға бордим. Кўнглокчан ўлтуруб эрди. Дедим: [Ё Абу Жаъфар, тўнгмайсен? Деди: Илкингни келтур, дегилки: «Ло илоҳа Иллаллоҳ»]³. Илик кўнглоки ичига элтиб дедиким, [Иллал-лоҳ, Иллаллоҳ»]⁴. Иссиғдин терлаб эрди.

133. Саҳл б. Али Марвазий р. т.

Ул эрдиким, Абдуллоҳ Муборак қ. с.нинг саройига борди, дедиким, бу мутриба канизакларни нечун ораста қилиб, томнинг устига чиқарибсен ва тушурмассен? Абдуллоҳ Муборак қ. с. дедиким, андоқ қилай? Ул чиққач, Шайх дедиким, анинг сарвақтиға етингким, ҳам бу замон дунёдин борғусидур, Менинг томимда канизаклар нўкдурлар ва ул ёлғон айтмас, ул хавродирким, беҳиштдин анинг истиқболиға йиборибдурлар. Шайхнинг асҳоби анинг сўнгинча чиққач, ул оламдин ўтуб эрди. Андин сўрдиларким, Ҳақ таоло навозишларидинким, банда борасида қилур, қайси улуғроқдур? Деди: кўнгул фароғатиким, Мустафо с а. в. дебдур-ким, [тансихатлик ва хотиржамлик – икки неъматдурки, кўп одамлар унинг қадрига етмайдилар]¹.

314. Али б. Ҳамза Исфаҳоний Ҳаллож қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Ҳаллож эрмас эрди; Ҳусайн Мансурдек Исфаҳонда Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг шогирди эрди. Исфаҳондин Ҳаж азимати қилди. Ҳаждин қайтиб, Басрага етганда, Муҳаммад б. Юсуф Баннонинг фавтининг хабарин эшитти ва қаттиғ малул бўлиб, Исфаҳон азиматини тарк этиб, Басрада сокин бўлди. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с.нинг асҳоби орасида бўлур эрди. Бир кеча Мустафо с. а. в. нн тушта кўрдиким, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийга илтифот қиладур эрди. Ул югурди ул Ҳазрат сари. Ул Ҳазрат анинг сари боқиб, лутф кўргузуб келди. Ва Саҳл Абдуллоҳни бу тоифа сўзига нисбат бериб, ташриф қилди. Анга ўхшарки, Саҳл Абдуллоҳнинг руҳига таважжуҳ қилмоққа ишорат экан, бўлғайки андин тарбият топқай. Бу шодлиғдин уйғонди. Шайх ул-ислом дебдурки, бу ишнинг муҳаббати бу ишдур. Яқиндурки, бу ишнинг инкорини бу иш деса бўлғай. Ва ул Ғулом Халил сўзидур. «Нафаҳот ул-унс»да ўқуғон маълум қилур:

115. Али б. Шуъайб Сакқо қ. с.

Нишобурнинг Ҳирасидиндур. Абу Ҳафс била суҳбат тутубдур. Дебдурларки, ул эллик беш Ҳаж гузарлабдурким, барчага Нишобурдин эҳром боғлабдур ва ҳар милда икки рақъат намоз қилибдур. Сўрубдурларки, бу намоз недур? Дебдурларки, [улар ўзлари учун бўл-ган манфаатларга шохид бўлиш учун]¹. бу нафъларим Ҳажжимдин анга.

116. Али б. Муваффақ Бағдодий қ. с.

Ироқ машойихининг қудамосидиндур. Зуннун Мисрий қ. с.ни кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анга етмиш тўрт Ҳаж келтурубдурлар. Бир қатла Ҳаж қилиб, ўз-ўзи била таассуф юзидин айтур эрдиким, ке-лурман ва борурман. Не кўнгул муяссару не вақт. Мен худ не ишта эканмен, ул кеча Ҳақ субҳонаҳу таолони туш кўрарки, Ҳақ айтурки, эй Муваффақ ўғли, бир кишиниким сен тиламасанг, уюнга тилармусен? Мен ҳам сени тиламас бўлсам эрди, уюмга қўймас эрдим. Ул дебдурки, Худоё, агар сени дўзах кўркунчидин парастиш қилур бўлсам, мани дўзахга тушур. Ва агар беҳишт умидидин парастиш қилур бўлсам, беҳиштга тушурма. Агар сенинг меҳринг жихатидан парастиш қилур бўлсам, бир дийдор кўрсат. Узга не қилсанг қил!

117. Абу Аҳмад Қалонисий қ. т. с.

Машойихининг қудамосидиндур. Оти Мусъаб б. Аҳмад Бағдодий. Дебдурларки, асли Марсдиндур. Жунайд ва Рувайм қ. с.нинг акронидиндур. Ва таърихдадурким, ул икки юз тўқсонда Ҳаж қилиб ёнди ва оз вақтдин сўнгра Бағдодда дунёдин ўтти. Чун ул бемор бўлди, муҳтазар эканда дедиким, Худоё, сенинг қошинга агар менинг кадрим бўлса, ўлумум байналманзлайнда бўлса эрди. Ҳам ул замон зарурати воқе бўлдиким, ани бир миҳаффага солиб, яна бир манзилга элтур бўлдилар, йўлда дунёдин ўтти.

118. Абулғариб Исфаҳоний қ. с.

Муҳаққиқлардин эрди, оёт ва каромат соҳиби. Ишқда айни жамъа етиб эрди. Ани Ҳулулий дерлар. Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф қ. с. они севар эди. Шерозда бир маразда ўз ҳаётидин навмид бўлди. Ва асҳобиға дедиким, сизга бир ҳожатим бор. Раво қилурмусиз? Дедиларким, айт. Деди: Мен ўлсам, мени жухудлар гўристониде дафи қилинлар. Асҳоб мутаҳаййир бўлдиларким, бу не сўздур? Деди: Тенгридин тилаб эр-димким, агар санинг қошинга қурбум бўлса, мани Тарсусда ул оламға элт. Ҳоло мунда ўладурмен. Билдимки, онинг қошида ҳеч кадрим йўқ эрмиш. Бу сўз мазкур бўлғач, сихат осори мизожида пайдо бўлди. Ва оз кунда тамом сихат топиб, Тарсусға борди ва анда дунёдин ўтди.

119. Абу Абдуллоҳ Қалонисий р. т.

Бу тоифанинг ақобиридиндур. Будурки, жамоате била кемада эркандурким, муҳолиф ел эсиб, гувалак бўлубдур ва ул жамоат тазарруъ била назрлар қилибдурлар.

Анга ҳам дебдурларким, сен ҳам бир. назр қил. Ул чун олам асбобидин мужаррад эрмиш, ғайбдин тилига мун солибдурларки, агар бу балодин нажот бўлса, назр қилдимки, пил эти емагайман». Ногоҳ амвож таскин топиб, ул кема ушалиб, қавм бир тахта устида бир соҳилга чиқибдурлар. Бир-икки кун ўтгандин сўнгра ул элга жуъ муставли бўлиб, махмаса холига етганда бешадин бир пилбачча пайдо бўлубдур. Халқ они сайд қилиб, улашиб ебдурлар. Ул аҳдиға вафо қилиб, емайдур. Ул эл бир замон уюғондин сўнгра бешадин пилбаччанинг онаси пайдо бўлуб, боласининг сўнгокларин кўруб, ул элни бирин-бирин ислай бошлабдур. Ҳар қайсидинки, боласининг исин тонибдур, аёғи бирла ерга суртуб, зоеъ қилибдур. Чун навбат анга етибдур. Ондин ул исни топмайдур. Учасин наст қилиб, хартуми била ишорат қилиб, орқасиға миндириб, йўл қатъ қила бошлабдур. Тамом кеча йўл юруб, сабоҳ бир ободонликка етиб, они орқасидин тушуруб, қайтибдур. Ул халойик таажжуб юзидин ондин ул ҳол кайфиятин сўрубдурлар. Маълум қилгондин сўнгра, саккиз кунчилик йўл эрмиш, бир кечада келган эрмиш, валлоҳи таоло аълам.

120. Абу Абдуллоҳ Жалло қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Яҳё Каллодур. Абу Туроб Нахшабий ва Зуннун Мисрий қ. с.нинг шогирдидур ва отасининг ҳам. Ва Абу Убайд Бусрий била суҳбат тутубдур. Ва Дукқнйнинг устодидур. Бу кун Абулхайр Тайнотий Абу Абдуллоҳ Жаллони кўрдиким, хавода миғ ичинда борур эрди, айттиким, танидим. Ул дедиким, танимадинг. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхайр шахс танимағин дебдур ва Абу Абдуллоҳ мақом ва шараф танимағин. Андин муҳаббатдин сўрдилар. Ул дедиким, [Менинг муҳаббат билаи нима ишим бор? Мен тавбани ўрганмоқ иштайман]¹. Ва сўрдиларким, [Фақир фақр номига қачон сазовор бўлади]². Жавоб бердиким, [унинг ўз нафсиға зоҳирий ва ботиний талаблари қолмаса]³. Шайх ул-ислом дебдурки, уч юз мурид Абу Туроб Нахшабий била бодияға кирдилар риквалар била. Анинг била икки киши қолди, Абу Абдуллоҳ Жалло ва Абу Убайд Бусрий қ. с.

121. Абу Абдуллоҳ Хоқоқ Сўфий қ. с.

Бағдод сўфиясининг ақобириддин эрди. Шайх Жаъфар Хаззо дебдурким, ул соҳиб каромот эрди ва ибн Қассоб Розийдин нақл қилибдурким, дебдурким, Отамнинг Бағдод бозорида бир дўкони бор эрди. Мен дўкон эшигида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ бирав ўтти. Менга гумон бўлдиким, Бағдоднинг фуқаросидин булғой. Ва мен ҳануз булуғ ҳаддиға етмайдур эрдим. Хотирим онинг сори торгти. Кўпуб, анга салом бердим ва бир дирамим бор эрди, онга тутабердим. Олди ва манга илтифот қилмай ўтти. Мен онинг сўнггича бордим. То Шунизия масжидиға етди. Онда фуқародин уч киши ўлтуруб эрдилар. Ул дирамим аларға берди ва ўзи намозга турди. Алардин бири ул дирамға бозордин бориб емак келтурди. Едилар ва ул дарвеш намозға машгул эрди. Чун алар таомдин фориг бўлдилар. Дарвеш аларға боқиб, дедиким, билдингизмуким, мани на иш сизнинг муваффақиятингиздин монёъ бўлди? Дедилар, йўқ, эй устод. Дедиким, бир кичик ёшлиғ ул дирамим манга берди ва мен эмдигача ҳақ субхонаҳу ва таолодин тилайдур эрдимким, они дунё бандалиғидин озод қилғай ва озод қилди. Ибн Қассоб дебдурки, мен бехост онинг оллида ўлтуруб дедимким, рост айтурсан, эй устод. Ва ул Шайх хоқон Сўфий эрди. Икки юз етмиш тўққузда дунёдин ўтубдур.

122. Абу Убайдуллоҳ Бусрий р. т.

Оти Муҳаммад б. Ҳассондур, Абу Туроб Нахшабий била суҳбат тутубдур. Ибн ул-Жалло р. т. дебдурки, [олти юзта шайх билан учрашдим, улардан тўрттасининг ўхшашини кўрмадим]¹. Зуннун Мисрий ва Абу Туроб Нахшабий ва Абу Убайд Бусрий ва Абулаббос б. Ато. Дебдурларки, Рамазон ойи бўлғач, Абу Убайд бир уйга кирар эрди ва буюруб эрдиким, эшикни савоб беркитурлар эрди ва бир тўшук кўярлар эрди ва ҳар кеча бир тах

ўтмак ул тўшукдин солурлар эрди. Ийд бўлгочким, эшикни очарлар эрди, ўтгуз ўтмак уйининг гўшасида эрдиким, бир ойда не таом еб эрди ва не сув ичиб эрди. Ва ўттиз кечакундуз бир таҳорат била намоз қилиб эрди. Ул дебдурки, [Неъматлар Ҳақдин йироқлашишга сабаб бўлади. Қимки, Ҳаққа неъматлари учун шукр қилса, неъматларсиз қолганида ҳам шукр қилади. Бало Ҳаққа яқинлашишга сабаб бўлади. Агар кимники, бало ёмон йўлга бошлаган бўлса, у Ҳақдан йироқлашади]². Бир кун ўлтуруб эрди. Бир отлиғ ўтуб борур эрди. Кейнича бир кул қўнграиб, ғошия эгнида, югурур эрди. Чун анга ва асҳобиға етишти дедиким, [Аллоҳим, мени озод эт ва унинг дастидан халос қил]³. Абу Убайд ҳам дедиким, [Аллоҳим, уни дўзах оловидан ва қулликдан қутқар]⁴. Филҳол ул отлиғни от йикти. Отлиғ ул қулға боқиб деди: сени озод қилдим. У кул дедиким: мени сен озод қилмадингки, бу жамоат озод қилдилар, деб Абу Убайд ва асҳобиға боқ-ти. Ва то умри бор эрди, алардин айрилмади.

123. Абу Абдуллоҳ Сижзий қ. р.

Иккинчи табақадиндур. Абу Ҳафз била суҳбат тутубдур. Ва борлар бодияни таваккул қадами била қатъ қилибдур. Ул дебдурки, [Авлиёнинг учта аломати :бор: улуғликда – тавозуъ, бойликда – зоҳидлик, кучу-қувватда – инсоф]!

Ва ҳам ул дебдурки, воизки, тавонгар анинг мажлисидин муфлис ва муфлис, анинг мажлисидин тавонгар чикмағай ул воиз эрмас. Ондин сўрдиларки, футувват недур? Дедиким, халойиқни маъзур тутмоқ. Улча аларга ўтар ва ўз тақсирин кўрмак ва шафқат борча элга не солих, не толих. Ва футувватнинг камоли улдурки, кишини халқ Тенгридин машғул қила олмағайлар.

Биров анга дедиким, агар санга бир филури берсам, нечук бўлғай?

Дедиким, агар берсанг, сенга яхши бўлғай ва агар бермасанг, манга яхши бўлғай.

124. Абу Абдуллоҳ Хусрий қ. с.

Басрадиндур, Шайх Фатҳ Мавсилиий қ. с.нинг шогирдиндур. [Хусрий нақл қилади: Фатҳ Мавсилийдан эшитдим, у айтди: абдоллардан бўлган ўттизта шайх билан суҳбатлашдим. Уларнинг ҳар бири хайрлашаётганда: «Зинҳор ёшлар билан улфатчилик қилма!» – деб насиҳат қилдилар]!

125. Жаъфар б. Мубарқаб қ. с.

Бу тоифанинг машойихининг уламосидиндур. [Абу Абдуллоҳ нақл қилди: Жаъфардан эшитдим, айтди: «Ўттиз йилдан бери астойдил «Аллоҳ» дейдиган кишини излайман, тополмайман»]¹.

126. Али б. Бундор б. Ҳусайн Сўфий Сайрафий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абулҳусайн. Нишобурнинг мутааххир машойихидиндур. Машойих дийдорларидин баҳраманд ва суҳбатларидин аржуманд эрмиш. Нишобурда Абу Усмон Ҳирий ва Маҳфуз била суҳбат тутубдур ва Самарқандда Муҳаммад Фазл Балхий била ва Балҳда Муҳаммад Ҳомид била ва Журжонда Али Журжоний била ва Райда Юсуф б. Ҳусайн била ва Бағдодда Жунайд ва Рувайм била ва Симнонда Ибни Ато ва Жаририй била ва Шомда Тоҳир Макдисий ва Ибни Жало ва Абу Амр Димишқий била ва Мисрда Абубакр Мисрий ва Абубакр Даққоқ ва Абу Али Рудборий қ. р. била суҳбат тутубдур ва бу навъ машойихи киборга мушарраф бўлубдур ва ҳадисда сика эрмиш. Уч юз эллик тўққизда дунёдин ўтибдур. Бир қатла Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳафиф била бир тор кўприкка етиштилар. Шайх дедиким, илгари юру ва ул деди: сабаб недур? Шайх дедиким: Сен Жунайдни кўрубсан ва мен йўқ. Шайх ул-ислом дебдурки, бу тоифаға улуғ нисбат машойих дийдоридур ва пирларнинг суҳбати. Али Бундор дебдурким, [бало устига қурилган уйинг балодан холи бўлиши маҳол]¹. Ва ҳам

уд дебдурким, [Ҳақни талаб қилиш осон. Аммо уни топиш учун икки дунёдан кечиш керак]².

Ва ҳам ул дебдурки, халқнинг муҳолафатидин йироқ бўл ва ҳар кимки Тенгри анинг бандалиғига розидур, сен ҳам анинг қардошлиғига рози бўл.

127. Муҳаммад б. Фазл Балхий қ. с.

Иккинчи табақадиндир. Кунияти Абу Абдуллоҳ Балхиюл-асл. Мутаассиблар ани Балхдин чиқардилар, бегуноҳ, мазҳаб жиҳатидин. Абу Усмон Ҳирий қ. с. анга битибдурки, шақоват аломати недур? Ул жавоб битибдурки, уч нимадур: бири улки, кишига илм бергайлар ва амал тавфиқи бермагайлар ва амал бергайлар ва ул амалда ихлосдин маҳрум қилгайлар ва Ҳақ с. т дўстлари суҳбатин топқай ва иқром ва эҳтиром тариқин бажо келтурмагай. Абу Усмон қ. с. дебдурки, [Муҳаммад фазилатли одамларнинг каддини билгувчи эди]¹.

Ва ҳам анинг сўзидурким, [Одамларнинг маърифатлиси шариат амрини сидқдан бажарадигани ва суннати санияга тобеъ бўладиганидир]².

128. Муҳаммад б. Али Ҳаким Тирмизий қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Машойихи кибординдур ва Абу Туроб Нахшабий ва Аҳмад Хузравайҳ ва ибн Жалло била суҳбат тутубдур ва кўп ҳадиси бор ва зоҳир каромоти ва таснифи дағи бор. Ул жумладин «Хатм ул-валоят»! китоби ва «Наҳаж» китоби, «Наводир ул-усул ва мундин ўзга ҳам китоблари бор ва зоҳир улумида ҳам кутуби бор ва бир тафсир ҳам ибтидо қилғондур. Аммо итмомига умр вафо қилмайдур ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрмиш. Абубақр Варроқким, онинг шогирдидур, ривоят қилурким, ҳар якшанба Хизр анинг била келиб, мулоқот қилур эрди ва воқеълар бир-бирларига айтурлар эрди ва сўзлашурлар эрди. «Қашф ул-махжуб» китобининг соҳиби анинг васфида муболаға кўп қилур. Ул дебдурки, менинг пирим дер эрдиким, Муҳаммад Дурри ятимдурки, оламда адили йўқдур.

Ул дебдурким, [Менга нисбат беришларини ўйлаб бирор ҳарф ёзмадим. Фақат юрагим сиқилган, ишим юришмаган кезлари тасалли топиш учун ёзар эдим]¹. [Кимкн, бандалик сифатларини билмаса, у Ҳақ сифат-ларини билмайдиган нодонрокдир]².

Ва ҳам ул дебдурки, Ҳақ с. т.нинг муҳаббатининг ҳақиқати унс давомидур. [Ундан феълий ва зотий сифатлар ҳақида сўрадилар. Айтди: Ҳар нарсаки, ортмоқ, камаймоқ эҳтимоли бор – феълий сифатдан. Ҳар нарсаки, ортмаса, камаймаса – зотий сифатдан. Ундан исор ҳақида сўрадилар. Айтди: Бошқаларнинг насибасини ўзингникидан ортик кўрмоғинг! Яқин ҳақида сўрадилар: Айтди: Қалбнинг Аллоҳ ва унинг амрлари билан қарор топишидир. Шукр ҳақида айтди: Шукр – қалбни мунъим–неъмат соҳиби Аллоҳга боғлашдир]³.

Ҳазраг Хожа Баҳоуддин Муҳаммад Бухорий ал» маъруф Нақшбанд қ. т. а. вақтики, ўз мабодийи аҳволу сулукидин хикоят айтурлар эрмиш ва машойихи ,кибор арвоҳиға ўз таважжухларининг асарин баён қи-лур эрмиш. Дер эрмишларки, ҳар қачон қудват ул авлиё Хожа Муҳаммад Али Ҳаким Тирмизий руҳиға таважжух воқеъ бўлур эрди, ул таважжух асари маҳзи бескфатлиғ зуҳури эрди ва ҳар неча ул таважжухда сайр воқеъ бўлур эрди, ҳеч асаре ва гарде ва сифатс мутолаа тушмас эрди.

129. Али б. Баккор қ. т. с.

Кунияти Абулҳасандур. Иброҳим Адҳам қ. с. била суҳбат. тутубдур. Ул асҳобдин бири била ёзиға ўтун учун чиқибдур ва бир-биридин йироқроқ тушубдурлар. Соҳиби ҳар неча интизор тортибдурлар. Ул пайдо бўл-майдур. Оқибат они тилай асарича борибдур. Кўрубдурки, ул ўлтурубдур. Аммо бир сабуъ анинг тизига бошин қўюб, уюбдур ва ул

онинг чибинин кўрийдур. Соҳиби дебдурки, қачонгача ўлтурурсен? Ул дебдурки. бу уюклагон, уйғонгунча!

130. Абу Абдуллоҳ Аббодоний қ. с.

Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийнинг шоғирдидур. Ва машойих хизматиға етибдур. Ва Шиблий била суҳбат тутубдур ва ораларида сўзлар ва рамзлар ўтубдур ва андин фойдалар топибдур.

131. Абу Абдуллоҳ Ҳазрабий қ. т. с.

Муртаъиш дебдурки, Абу, Абдуллоҳ Ҳазрабийдин тасаввуфни савол қилдим ва йигирма йил эрдиким, сўз демайдур эрди. Манга Қуръон била жавоб берди ва бу оятни ўқудики, [мўминлар орасида Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ кишилар бордир]¹.

Дедим: аларнинг сифати нечукдур? Деди: [кўзлари ўзларига қайтмайди, диллари бўм-бўш бўлиб қолади]².

Дедим: аларнинг маҳали қайси ахволдиндур?

Деди: [албатта, такводорлар жаннатларда, Қодир подшоҳ ҳузуридаги рози бўлинган ўринда бўлурлар!]³.

Дедим: орттур. Деди: [ўзинг аниқ билмаган нарсага эргашма. Чунки кулок, кўз, дил – буларнинг барчасига инсон масъулдир]⁴.

132. Абу Абдуллоҳ Солимий қ. с.

Оти Аҳмад б. Олим Басрийдур. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарийнинг шоғирдидур. Утгиз йил ё олтмиш йил онинг била бўлур экондур ва тариқат андин касб қилибдур. Андин сўрдиларки, Авлиёуллоҳни халқ орасида не осору аломот била таниғайлар? Дедиким, такаллумнинг латофати била ва хулқнинг хублиғи била ва юзнинг тозалиғи била, нафсининг сахоси била ва эътирознинг қиллати ва узрнинг қабули билаки, ҳарким, узр этса қабул қилғай ва шафқат тамомлиғи била барча элга хоҳ солих ва хоҳ толих. Ва ҳамул дебдурким, дийдор дўстлуқ калидининг миннатидур.

133. Абу Абдуллоҳ Жавпораи Суфий қ. с.

Машойих киборидиндур. Жавпора деган бир ердир, Румнинг сағрида. Ул дебдурки, Шайх Абубакр Заққок Мисрийдин сўрдумки, суҳбат кйм била тутай? Деди: Ул киши билаким, ҳар не Ҳақ субҳонаху таоло сендин билса, инкор изҳор қилсанг сендин расида ва мутанаффир бўлмағой. Бир қатла Амир Кофур деган бир маблағ ваҳж шайх Абдуллоҳ Жавпораға йиборди. Ул олмади ва қайтардиким, Кофур черикчи эрди. Яъни молида шубҳа бор эрди. Кофур айттиким, [Ердаги, осмондаги, буларнинг орасидаги ва ер остидаги (нарсалар) худоникию Кофурники қаерда бўлсин?]¹. Шайх ул-ислом дебдурки, Кофурнинг бу сўзи кирдоридин яхшироқ эрди. Аммо ул ҳам ул пир баракотидин эрди.

134. Абу Толиб Муҳаммад б. Али б. Атия Ҳорисий

Маккий қ. с. Ул «Қут ул-қулуб» китобининг соҳибидурки, тариқат асрорининг мажмаидур. [Айтишларича, Ислом оламида тариқатнинг нозик маъноларини очиб берган «Қут ул-қулуб»дек бошқа асарни ҳеч ким ёзмаган. У ер юзидаги энг улуғ жой – Маккада ўсиб, улғайди. Кейин Басрага кетди. Ундан Бағдодга ўтиб, уч юз саксон олти хижрий йили, жумод ул охир ойида вафот этди]¹. Ва анинг нисбати тасаввуфда Шайх Абулҳасан б. Муҳаммад б. Абу Абдуллоҳ Аҳмад б. Солим Басрийғадур. Ва Шайх Абулҳасаннинг интисоби ўз отаси Абу Абдуллоҳ Аҳмад Солимға ва анинг нисбати отасиғадур– Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий қ. с.

135. Абубакр Варроқ Тирмизий қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Умар Ҳаким Тирмизий. Асли Тирмиздиндур. Қабри ҳам андадур. Аммо Балхда бўлур эрмиш. Абу Исо Тирмизий тағойисидур. Аҳмад Хузравайх била суҳбат тутубдур ва кўп тасонифи бордур. Ва «Таврот» ва «Инжил» ва «Қутби рсмоний»ни ўқубдур ва шеър девони ҳам бордур. [Абубакр Варроқ дўстларини сафар ва саёҳат қилишга даъват этмасди. Айтардики, иродат қилган ерингда муридликнинг камолга етгунча сабр қилиб туришинг барча баракотнинг калитидур. Муридлик камолга етгач баракот бошланадй]1. Ва ҳам онинг сўзидурким, умаронинг фасоди зулм биладур ва уламонинг фасоди тамаъ била ва фуқаронинг фасоди риё била.

136. Абулқосим Розий қ. т. с.

Оти Жаъфар б. Аҳмад б. Муҳаммаддур. Нишобурда сокин эрди. Ибни Ато ва Муҳаммад Абулхаворий ва Абу Али Рудборий била суҳбат тутубдур. Кўп моли бор эрди. Барчасин бу тоифага харж қилди ва дарвеш дунёдин чикди. Рай машойихи дебдурларки, Абулқосимда тўрт нима жамъ эрдик, ўзгада йўқ эрди. Жамол ва мол ва зухди бакамол ва саховатн тамом. Уч юз етмиш саккизда дунёдин ўтубдур.

137. Абулқосим Ҳаким Самарқандий қ. т. с.

Оти Исҳоқ б. Муҳаммад Исмоилдуо. Абубакр Варроқ била суҳбат тутубдур. Яхши сўзлари бор: муомалотда ва нафс ғайбида ва аъмол офотида. Уч юз қирқ иккида муҳаррам ойида дунёдин ўтубдур ва қабри Чоқардийзададур.

Бир кун ўлтуруб эрди ва халқ оросида ҳукм қиладур эрди. Ул вақт бузургларидин бири онинг зиёратига келди. Они ул навъ машғул кўруб, сажжодасин давзлик сув юзига солиб, намозга турди. Чун фориг бўлди. Шайх Абўлқосим анга айтдиким, эй қариндош, мунии худ ёшгиналар қилурлар. Эр улдурки, мунча шуғл оросида кўнглини Тенгри жалла зикруху била асрай олғай.

138. Бакр Суғдий қ. т. с.

Самарқанднинг Суғдидандур. Бу тоифадин Абубакр Варроқ шогирди. Ул дебдурки, Абубакр Варроқ карим киши эрди. Тенгрига музд учун қуллуқ қилмиш эрди таъзим била қилур эрди.

139. Солиҳ б. Мактум қ. с.

Ул дағи Абубакр Варроқнинг муридларидиндур. Балхдин эрди. Ва Абубакр Варроқ сўзларидин кўп ёдида эрди ва дойим андин айтур эрди.

140. Абу Зарр Тирмизий р. т.

Хуросон машойихидиндур. Бу тойифадин баъзи дебдурларким, биз жамъи эдукки, бир-биримиз била суҳбат тутар эрдик. Ҳар қайсимизга бир нима кераклик бўлса эрди, Абу Зарр кўпуб, намозга турар эрди. Тенгри ул нимани ҳам ул замон еткурур эрди.

141. Ҳошим Суғдий қ. т. с.

Ул дағи Самарқанд Суғдидиндур. Абубакр Варроқ шогирди. Ул пиридин нақл қилурким, ул дедиким, кўп сўз айтмак кўнгулни қаттиғ қилур. Шайх ул-ислом дедиким, Абубакр Варроқ дедиким, Муҳаммад Муслим Ҳасирбоф меҳмонлиғда эрди, Юсуф Хайёт Тирмизий била мезбон бир ишқа машғул эрди. Муҳаммад Муслим деди, бот бўлки, бир ишим бор! Ва ул зоҳиду обид эрди, кўнгли дардиға мутааллиқ эрди. Юсуф Хайёт дедиким, санга мундин ўзга иш борки, Тенгри таоло олингга келтурур ва ул ният била уйингдин чиқибсенким, яна ул уйга борғайсен. Уттуз йилдурки, ҳаргиз ул ният била уйдин чиқмайменким, яна уйга борғаймен. Абубакр Варроқ дебдурки, Юсуф Хайётнинг ул икки сўзи Муҳаммад Муслимнинг юз йиллик ибодатидин яхшироқ. Ва ҳам Абубакр Варроқ дебдурки, [кўпинча икки ракаат намоз ўқиб кетсам, ўзимни ўғрилиқ қилган одамдек уятли

сезардим] ¹.

142. Муҳаммад б. Ҳасан Жавҳарий қ. с.

Кунияти Абубакр дур. Бағдод ахлидин дур. Зуннун Мисрийнинг шогирди. Шайх Абубакр Воситий деб дур, Муҳаммад Ҳасан Жавҳарий дедиким, бирав Зуннундин дуо талаби қилди. Зуннун жавоб бердиким, эй жавонмард, агар санга бир иш Ҳақ таолонинг азал тақдирида муқаррар бўлуб дур, басо, қилмағон дуоларки мустажоб дур ва агар ул бўлмай дур, сувга тушганга қичқирғондин не суд? Ондин ўзгаким ғарқа бўлғай ва бўғзиға сув кўпрак борғой.

143. Абубакр Кисойи қ. т. с.

Ироқнинг Қўхистонидин дур. Динаварда бўлур эрмиш. Жунайд қ. с.нинг кибор асҳобидин ва анга машхур риёзот ва маъруф сафарлар бор. Жунайд деб дурки, Абубакр Кисойи Ироқда бўлмаса эрди, мен Ироқда бўлмас эрдим. Жунайддин бурунроқ дунёдин ўтиб дур. Жунайддин минг масъала бу тоифа тариқида савол қилиб эрди ва Жунайд барчасиға жавоб битиб эрди. Онинг вафоти хабари Жунайдқа етганда дедиким, кош ул масойил жавобиким, мен онга битиб эрдим, юса эрди ва ҳол улким, ул дунёдин ўтар чоғда ул қоғазларни юб эрди. Дедиларким, чун ул бу ишни қилиб ўтди. Жунайд шодмон бўлди. Шайх ул-ислом деб дурки, Жунайд ондин кўркмас эрдиким, ул масойил авом илкига ё подшоҳи замон илкига тушгай. Ондин Кўрқар эрдиким, сўфилар илкига тушгай ва ондин дўконе ясағайлар, сўз айтмоқда ва қабул тиламоқда. Шайх Абулхайр Аскалоний деб дурки, Абубакр Кисойи уюса кўксидин Қуръон ўқуғон уни келур.

144. Абу Алий Жузжоний қ. т. с.

Иккинчи табақадин дур. Оти Ҳасан б. Али дур. Хуросон машойихининг бузурғларидин дур, ўз замонида беназир эрди. Ва анинг тасонифи бор, муомалотда ва руъят офотида [маърифат ва ҳикматга оид сўзларни кўп айтарди] ¹. Муҳаммад б. Алий Тирмизий била ва Муҳаммад Фазли Балхий била суҳбат тутуб дур ва аларға қариб усин дур. Ул деб дурки, [халқ ўз шубҳа гумонига таяниб ё эътиқод қилиб, ғафлат майдонида югуриб юрибди. Гўёқи улар ҳақиқат водийсидаю яна мукошафадан сўзлайдилар] ². Ва ҳам ул деб дурки, бадбахт ул дурки, анинг айбини Ҳақ с. т. яшурмиш бўлғай ва ул ошкор қилғай.

145. Муҳаммад ва Аҳмад б. Абулвард р. т.

Иккинчи табақадин дурлар. Ироқ машойихининг акобиридин, Жунайд акронидин. Сарий Сақатий била ва Абулфатҳ Ҳаммол ва Ҳорис Муҳосибий била ва Бишр Ҳофий била суҳбат тутуб дурлар. Ва алар тариқи вараъда яқин дур Бишр Ҳофийға. Муҳаммаднинг кунияти Абулҳасандур. Бишр Ҳофий шогирдидур. Ул деб дурки, бир кун шом намозин тугаттим, дағи оёғимни узаттим, хотифе нидо қилдиким, [подшоҳ билан бирга шу зайл ўтирасанми?] ¹. Ва ҳам ул деб дурки, факрда фақирнинг одобидин бир ул дурки, дунё муҳаббатиға гирифторларға сарзаниш қилмағай ва раҳму шафқат қилғай ва хайр дуоси қилғай.

Ва Ҳақ с. т. аларға халослиқ берғай, ишдинким анда дурлар. Ва ҳам ул деб дурки, халқнинг ҳалоки икки ишда дур: Фарзни зоеъ қилиб, нофилаға иштиғол қилмоқ ва жаворих била амал қилмоқ, кўнгул мувофақатидин бошқа [Валий ҳақида сўрадилар, айтди: Аллоҳнинг дўстларини дўст, душманларини душман бил-гувчилардир] ². Ва Аҳмад б. Абулвард деб дурки, чун Тенгри таоло валийға уч иш ортурғай, ул дағи уч иш ортурғай, чун жоҳида ортурғай, ул тавозуъ ва фурутанликда ортурғай, чун молида ортурғай, ул саҳода ортурғай, ул умрида ортурғай, ул ибодат ижтиҳодида ортурғай.

146. Тохир Мақдисий р. т.

Учунчи табақадиндур. Шом машойихининг бузурғларидиндур. Зуннун Мисрий қ. с.ни кўруб эрмиш ва Яҳё Жалло била суҳбат тутубдур. Дерларки, Зуннун била Шиблий ани Хайр уш-Шом дебдурлар. Тохир Мақдисий дебдурки, Зуннун Мисрий манга дедиким, [Аллоҳнинг зоти ҳақида идрок қилиш жоҳилликдир. Унинг маърифат ҳақиқатидан сўзлаш ҳайратдир. Ишорат қилувчининг ишорати ширқдир. Ва ҳам дебдурки, асар орифнинг нурун кўрсалар, куйгайлар ва агар ориф ҳам вужуд нурун кўрса, куйгай...¹. Ва ҳам ул дебдурки, [маърифатнинг чегараси – нафс ва унинг истак-хоҳишидан холи бўлишдир]².

147. Абу Яъқуб Сусий қ. с.

Оти Юсуф б. Ҳамадондур. Абу Яъқуб Наҳражурийнинг устодидур. Олим ва соҳиби тасониф эрмиш. Ва Басрада бўлур эрмиш. Ул дебдурким, ҳар ким такаллуф била тавҳиддин сўз айтса, ширқдур. Ва Шайх Абу Сайд Харроз қ. с. дебдурки, [фақат ўз тажрибаси ва ўз феълидан сўзловчи кишигина бу илм ҳақида гапириши жойиздир]¹.

148. Абу Яъқуб Наҳражурий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Исҳоқ б. Муҳаммад. Машойихининг уламосидандур. Жунайд қ. с. ва Амр б. Усмон Маккий била суҳбат тутубдур, йиллар Маккада мужовир эрмиш, ҳам анда уч юз ўттизда дунёдин ўтубдур. Иброҳим Фотик дебдурки, Абу Яъқуб Наҳражурий дебдурки, [дунё – денгиз, охират – унинг соҳили. Кемаси – такво. Одамлар сафар қилувчилардир]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [одамлар ичида Аллоҳни кўпроқ танувчи киши унга ҳайрати кўпроқ бўлганидир]². Ва ҳам ул дебдурки, [кимки тақлид йўли билан тавҳидга отса, у маърифат йўлидан йироқдир]³.

149. Абу Яъқуб Зайёт қ. с.

Жунайд. қ. с. дебдурки, жамъи асҳоб била Абу Яъқуб Зайёт эшикин қоқтук. Дедиким, сизларга Ҳақ с. т. била ҳеч машғуллуқ йўқ эрдиким, манга келмақдин сизни машғул қилғай? Мен дедимким, чун санга келмақ бизга Ҳақ с. т.ға машғуллуқлардиндур, анинг учун Тенгридин айрулуққа узр қўлмасбиз.

150. Аҳмад б. Ваҳаб қ. с.

Кунияти Абу Жаъфардур. Басрадиндур. Абу Ҳотам Аттор била суҳбат тутубдур ва Абу Яъқуб Зайётнинг пири ва устодидур. Ва Шунизия масжидида муддате таваккул била ўлтурди. Ул дебдурки, ҳарким қут тиламакка кўпти, фақр оти андин кўпти. Икки юз етмишда дунёдин ўтубдур.

151. Абу Яъқуб Мазобилий р. т. с.

Бағдоддиндур. Жунайд қ. с. акронидин. Андин сўрдиларким, тасаввуф недур? Дедиким, [тасаввуф бир ҳолдирки, унда инсонийлик аломатлари йўқ бўлиб кетади]¹.

152. Абу Яъқуб Ақтаъ қ. т. с.

[Жунайд билан мактублар ёзишиб турарди]¹. Маккада бўлур эрди, Шайх Абдуллоҳ Хафиф қ. с. дебдурки, Абулҳасан Музейин дедиким, Маккага етгим, Шайх Абу Яъқуб назъ ҳолатида эрди. Қошиға бордим, манга дедиларким, агар санга илтифот қилса, анга шаҳодат арза қил! Манга фириб бердиларки, ман кичик эрдим. Олдида ўлтурдум ва манга боқти. Дедим: [Эй шайх, гувоҳлик берамизки, бир Аллоҳдан ўзга Аллоҳ йўқ]². Ул дедиким, [менинг гувоҳлик беришимни истайсанми? Асло ўлим завқини тотмайдиган зот

хаққи, мен ва унинг орасида иззат пардасидан ўзга нарса қолмади] ³. Шайх ул-ислом дедиким, хижоби иззат анинг улуғи-дурки, ул улдур ва сен-сен. Абулҳасан Музаййин сўнгра йиллар айтур эрдиким, менингдек гадо Тенгрининг дўстларидин бирига Ислом арза қилур деб, ўз ишига нодим эрди. Шайх Абу Абдуллох Ҳадид дебдурки, бирав улуҳиятда куяр эрди. Келдилар ва пардаи иззат кейнидин анга шаҳодат арза қилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдур, Шайх Абу Абдуллох Тоқий муҳтазар эрди. Бирав анга шаҳодат арза қилди. Ул аччиғланиб дедиким, тек тур, беадабу беҳурмат қавм келиб, анинг дўстларидин бирига шаҳодат арза қилурлар. Сен ўзунгнингкини деким, мен ўзумникини дебмен. [Мусулмон ҳолимда жонимни олгин ва мени ҳам солих бандаларинг қаторига кўшгин] ⁴, деди ва ўтти. Бу тоифадан бири ўтгандин сўнгра бирав тушта андин сўрдики, иймон иттингму? Ул дедиким: ул худ мендин бутуб эрди.

153. Абу Яъқуб Зизий қ. с.

Шайх Абу Абдуллох Хафиф дебдурки, Ибни Зизий била бир самоъда ҳозир бўлдум. Ва қаввол бу байтни ўқудиким,

б	а	йт:			
[Агар	у	ўлукни	кучоғига	олса,	тирилар,
қабрга олиб борилмасди] ¹ .					

Ибни Зизийнинг вақти хуш бўлди, илигларин учаси саридин ерга тиради ва кўксин юқори қилиб, кўзин кўкка тикди. Ва қавволға дер эрдиким, айтқил, валлоҳки, мендин ўзга киши эшитмайдур. Ногоҳ бўйин рагларидин қон равон бўлди, фасд қилғондек ва йиқилди. Ани кўтардилар, хирқасини қондин ювдилар ва қон борған рагларин боғладилар, то муддатдин сўнгра ўзига келди.

154. Абу Яъқуб Мазкурый қ. с.

Андин сўрдиларким, таваккул недур? Деди: ихтиёр тарки. Сахл б. Абдуллох Тустарийдин сўрдилар, деди: тадбир тарки. Бишр Ҳофийдин сўрдилар, деди: ризо. Абу Ҳафс Ҳаддоддин сўрдилар, деди: мусаббибни кўрмак, Фатх Мавсилийдин сўрдилар, деди: сабабдин малол. Шақиқ Балхийдин сўрдилар, деди: ажзда ғарқи дийдор. Шиблийдин сўрдилар, деди: кўнгул дийдорида барча элни унутмок.

155. Абу Яъқуб Майдоний қ. т. с.

Нусайбин машойхларидиндур. Шиблий Бағдоддин. Мисрга борур эрди, ҳалоллик тилагаликим, шуғли чоғида бировнинг ериға от қўйғон эқандур. Яъқуб Майдонийға йўлуқти. Ва ул хануз бу ишка янги кириб эрди ва иродатининг аввали эрди. Шиблий илигин анинг бошита суртуб индурди ва деди: [Аллох сенинг камчиликларингни тўғриласин] ¹. Абу Яъқуб айтти: омни! Андин сўнгра Абу Яъқубға етти, улча етти. Шиблий дебдурким, чун илиг анинг бошиға суртуб [Аллох камчиликларингни тўғриласин] ² дедим, анинг аъзосида ҳеч тук йўқ эрдиким, омин демади.

156. Абў Яъқуб Харрот Асқалоний қ. с.

У дебдурки, Абулҳусайн Нурий хизматиға еттим ва менинг била миҳбарайи эрди. Манга деди: .Эй ўғул, тиларсенки, ннма битигайсен? Дедим, бали! Неча байт бадиҳада имло қилди ва дедиким, бити! Битидим. Абётнинг ҳосили маъноси бу эрдиким, ҳар не сиз бу аврокда исбот қилурсиз ва битирсиз, биз аларни маҳв қилиббиз. Ложарам сиз ул исбот сабабидин улча мақсуддур, анинг идроку фаҳмидин маҳжуб бўлдунгиз. Ва бизга ул маҳв сабабидин мақсуд идроку фаҳмининг авбоби беинтиҳо ва инкитоъ очилди. Ва бизга, : бу

мавъизат боиси сизнинг некхоҳлигингиздур. Неча кўргайбизки, сиз авроққа нима битигайсиз ва ўзунгузни бу жиҳатдин улча мақсуддур, андин махжуб қилгайсиз.

157. Абу Яъқуб Куратий қ. т. с.

Шайх ул-нслон дебдур, мен ани кўрубмен. Рўшан пири эрди, соҳиби вақту каромот. Абу Муъаммар Моликий дебдурки, бир кун ул ўтар эрди. Жамоати машғуллар ўлтуруб эрдилар. Аларга ўқудиким, [уларни бир деб ҳисоблайсиз диллари хилма-хилдир]¹ ва ўтти,.

158. Хайр Нассож қ. т. с.

Кунияти Абулҳасандур ва оти Муҳаммад Исмоил, Асли Сомаррадиндур ва Бағдодда сокин эрди. Абу Ҳамза Бағдодий била суҳбат тутуб эрди ва Сарий. Сақатийдин саволлар қилиб эрди. Ва дебдурларки, Сарийнинг муриди эрди ва Жунайд акронидиндур иккинчи табақадин. Ва Нурий ва Ибни Ато ва Жаририйнинг устодидур. Ва Иброҳим Хаввос ва Шиблий анинг мажлисида тавба қилдилар. Шиблийни Жунайдга йиборди, Жунайднинг ҳурмати ҳифзи учун. Ва Жунайд ,қ с. дебдурки, [яхшиларимиз яхшиси]¹. Умри юз йигирмага етти. Уч юз йигирма иккида оламдин ўтти. Бу хойфанинг содоти ва азим улўғларидиндур. Андоқки, зикрида маълум бўлди.

159. Махфуз б. Махмуд р. т.

Иккинчи табақадиндур ва учунчидин ҳам дебдурлар. Нишобур машойихининг ақобиридиндур. Абу Ҳафс асҳобидин. Ва андин сўнгра Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Ва уч юз уч, ё тўртда дунёдин ўтубдур. Ва қабри устои Абу Ҳафс ёнидадур. Ул дебдўрки, [таваккул – банданинг ўз ризқини қизғончсиз. ва тамаъсиз емоғидир]¹. Ва ҳам анинг сўзидурким [кимки ҳидоят йўлига қадам қўймоқчи бўлса, фақат муҳолиф ишларда эмас, мувофиқ ишларда ҳам нафсини қусурли деб билиб, маломат қилсин]².

160. Махфуз б. Муҳаммад қ. с.

Бағдодлиғдур, тасаввуф тариқи солиқларидиндур. Анинг сўзидурким, [кимнинг кўзига фақат ўз яхшиликлари кўринса, у одамлар нафратига дучор бўлади. Агар ёмонликлари кўринса, одамлар нафратидан эмин бўлади]¹. Ва ҳам ул дебдурким, [одамларнинг яхшироғи қалби соғлом ва мусулмонларга хайрихоҳ бўлганидир]².

161. Иброҳим Хаввос р. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқдур. Тажарруд ва таваккул тариқида ягона эрмиш. [Уз даврида ягона машойихлардан эди]¹. Жаъфар Хулдий ва Улуғ Ширвонийнинг устодидур. Бағдодлик эрмиш ва отаси Омилдин эрмиш. Жунайд ва Нурий акронидиндур ва икки юз тўқсон бирда дунёдин ўтибдур ва Юсуф Ҳусайн ани юб, дафн қилди. Ич оғриғи била ўтти. Масжидда ҳар мажлиски, тақозо бўлур эрди, ғусл қилур эрди. Ул кунки ўтти, совуғ эрди. Етмиш қатла ижобат қилиб. эрди. ва ҳар қатла ғусл қилиб эрди. Сўнгги қатла ғусл қилурда, сув ичида оламдин ўтти. Ва қабри Табрук ҳисорининг тубидадур. Шайх ул-ислом дебдурки, онинг қабридек шукуҳлик қабр ҳаргиз кўрмайдурмен. Устига етсанг анга ўхшарки, бир шер ётмиш бўлғай. Шайх Абубакр Каттоний дебдурки, бкр қатла Иброҳим Хаввос сафардин етти. Ондин сўрдуйки, йўлда ҳеч ажаб нима кўрдунгму? Дедик, Хизр а. с. манга етти ва дедик, сенга ҳамроҳ бўлайму? Дедим: йўқ! Деди: Невчун? Дедим: Ул рашкиндур, тергар; кўрқорменки, кўнглум сенга улфат тутмағай. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Ҳарақоний сўз асносидаким, менга айтур эрди. Айттики, агар Хизр била суҳбат тутсанг, тавба қил ва агар бир кеча Ҳирийдин Маккага борсанг, ондин ҳам тавба қил!

Иброҳим Хаввос дебдурки, ранж тортма ул нима талабидаки, азалда санга қисмат бўлубдур ва ул ризкдур.

Ва зоеъ қилма ониким, кифоятин сендин тилабдурлар ва ул амр ва наҳйнинг инқиёдидур.

Абулҳасан Алавий дебдурки, қиш куни Динавар масжидада Иброҳим Хаввосни кўрдумки, қор ичида яланг ўлтурубдур. Дедим: Ё Або Исҳоқ, келким кийгулукка кироликим, анга шафқат қилдим. Айттиким, мен мажусликқа тиларсен. Яъни тажарруддин сабабқа. Андин сўнгра илкимни тутуб, ўз таниға суртди. Терга гарқ эрди ва андоқ иссиғки, якин эрдиким, иликим куйгай, доғи кулиб, бу икки байтин ўқудиким,

шеър:

[Аллоҳга муҳаббат изҳор қиласанда, унга осийлик ҳам қиласан. Ва яна муҳаббатдан лоф урасан. Сенинг бу ишинг қизик. Агар сен муҳаббатда содпқ бўлсанг, Аллоҳга итоат қил! Чунки албатта муҳиб маҳбубнга итоаткор бўлади]².

162. Иброҳим б. Исо қ. с.

Исфаҳондин эрди ва Маъруф Кархий била суҳбат тутуб эрди. Иброҳим Хаввос қ. с. дебдурки, Бағдодда эрдим ва Дажла қироғида вузуъ қиладур эрдим, бировни кўрдумки, сувнинг ул қироғидин аёқ қўйди ва сув юзида юруб, бу сари келур эрди. Юз ерга кўюб дедимким, сенинг иззат ва жалолнинг ҳаққиким, юз кўтармайин, то бу киншн билмагунча. Юзум ерда эрдиким, биров келиб, мени аёғи била тебратти. Бокдим, эрса Иброҳим б. Исо эрди. Деди: ҳар қачон тиласангки Тенгрининг авлиёсидин бирини таниғайсен, шуни ўқиғилким, [аввал ҳам, охир ҳам, зоҳир ҳам, ботин ҳам утшг ўзидур. Убарча нарсани билгувчидир]¹. Икки юз қирқ еттида оламдин Исфаҳонда ўтди.

163. Иброҳим Собит қ. т. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Бағдод машойихидиндур. Жувайд қ.с. била суҳбат тутубдур. Шайх Абу Абдураҳмон Сулабий дебдурки, онга дедим: мени бир дуо қил! Дедиким, ихтиёринг онгаки, азалдин, сенга қисмат бўлубдур, муораздин яхшироқ. Сўнгра дедим: менга васият қил! Деди: Бир иш қилмаки, ондин пушаймон бўлғайсен. Ул уч юз етмиш тўққузда дунёдин ўтубдур.

164. Абу Муҳаммад Журирий қ. т. р.

Учунчи табақадиндур. Аҳмад б. Муҳаммад б. Ҳусайн ва Ҳусайн б. Муҳаммад ҳам ва Абдуллоҳ б. Яҳё ҳам дебдурлар. Жунайд қ. с. кибор асҳобидин эрди. Андоқки, Жунайддин сўнгра ани Жунайд ўрниға ўл-турттилар бузурглигидин. Қавминг уламою машойихидин эрди. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий била суҳбат тутуб эрди. Ҳабир йилида Қаромита урушида сувсизликдин ҳалок бўлди, уч юз йигирма уч ё тўртда. Ул дебдурки, [тасаввуф жангдир, сулҳ эмас]¹. Абу Муҳаммад Журирийға дарвеше дедиким, унс бисотидин эрдим, манга бир баст эшики очдилар, ўз мақомидин тойилдим ва андин маҳжуб бўлдум. Итурганимга не навъ йўл топаримға далолат қил! Абу Муҳаммад йиғлади ва дедиким, эй қариндош, барча бу дардға гирифтормурлар ва бу доғқа мубтало. Аммо санга бир неча байт ўқий.

Ш

еъ

р:

[Мақом, завқ, важд, баст ва лаззат диёрида тўхтагинки, маҳбубларнинг асмо ва сифатларидан нишонидир. У муҳиблар ва ошиқларда ҳасрат ва шавқ уйғотиб, йиғлатади. Унда кўп тўхтадим.

Ҳозир ҳам содиқ ё мушфиқ, ким бўлишидан қатъий назар у манзилдан хабар беришлари ва хикоя қилишларини сўрайман. Мени у макрминг муҳиби деб билувчи хабар берди: сен севган у нарсалардан айрилдинг. Энди сенга улуғ муло-қот – висол бор]².

165. Олим б. Саъд р. р.

Бағдоддин эрди. Ва Абу Муҳаммад Журирий била суҳбат тутуб эрди ва вараъву мужоҳадада комил эрди. Анинг вафотидии сўнгра ани туш кўруб сўрдиларки, Тенгри санга не қилди? Деди: манга раҳмат қилди ва беҳиштқа кивурди. Сўрдиларки, ул муомалатлар учун? Дедиким, агар ул муомалатларға боқсам эрди, ҳам анда қолиб эрдим.

166. Ғайлон Самарқандий қ. т.с.

Машойихинг киборидиндур. Жунайд қ. с. била суҳбат тутубдур. Ва маорифда соҳиби тақаллум эрди. Ул дебдурки, ориф Тенгридан Тенгриға боқар ва олим далилдин. Ва соҳиби важд далилдин мустағнийдурур.

167. Ғайлон Муvasvis р. т. р.

Ани Ғайлони Мажнун ҳам дерлар эрди. Ироқ машойихинг мутақаддимларидиндур. Харобаларда бўлур эрди ва элга омизиши йўқ эрди. Ва элдин нима қабул қилмас эрди. Ва эл кўрмас эрдикки, ул не ер. Муҳаммад б. Самин дедикки, Ғайлонни Куфанинг харобаларида кўрдум. Сўрдумки, банда ғафлат хатаридин қачон қутулур? Дедиким, ул вақтики, анга ҳар не буюрубдурлар, анга машғул бўлса ва андинки наҳй қилибдурлар, гофил ва ўз нафси ҳисобида оқил.

168. Абулаббос Ибн Ато қ. т. р.

Иккинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Саҳл б. Ато Одамий. Бағдодликдур. Машойихинг уламосидин ва сўфия зурафосидиндур. Фасих тил. била яхши сўзлари бор ва Қуръонға аҳли ишорат тили билан тафсир битибдур. Иброҳим Мористонийнинг шо-гирдидур ва Жунайдининг ёронларидиндур. Ва Шайх Абу Саид Харроз ани улуғ тутар эрди. Ва Шайх сўзидурки, (тасаввуф хулқидир, инобат эмас. Тасаввуф аҳлидан Жунайддан ва ибн Атодан бошқасини кўрмадим]¹. Ва Ибн Ато Ҳусайн Мансур Ҳаллож жихатидин мақтул бўлди, Зулқайда ойи уч юз тўксонда. [Ибн Атодан сўрадилар, тоатларнинг афзали қайсидир? Айтди: Ҳар доим Ҳақ Таолони мулоҳаза қилмоқ]². Ва ул дебдурки, бу оят тафсиридаким, [у мени ўлдирур, сўнгра тирилтурур, яъни мендан ўлдиради, ўзи билан тирилтиради]³. Ва ҳам ул дебдурким, бу оят тафсирида [албатта, «Парвардигоримиз Аллоҳдир» деб, сўнгра «устувор бўлгак зотлар...», Ибн Ато бу оятдаги «устувор туришликни» қалбни ёлғиз Аллоҳга боғлаш, деб изоҳлайди]⁴.

Ва у ҳам ул дебдурким, [адаб –дўст тутилган нарсалар (яхшиликлар). билан тўхташдир. Бунинг маъносн нима?–деб сўраганларида, айтди: Аллоҳга пинҳон ва ошкор адаб билан муомала қилсанг, аҷамий бўлсанг ҳам адабли ҳисобланасан.

Шеър:

Сўзласа, сўзининг бари маъноли
Ва гар сукут қилса, бари малоҳат]⁵.

Шайх ул-ислом дебдурки, адаб улдурки, Ҳақ с. т.ға ибодат қилурда сув ва туфроқ ва нафс руунатидин қўпқайсен ва демагайсенким, мен ва кирдорим, дегайсенки, ул ва тавфику ийояти.

169. Абу Солих Музейин қ. т. с

Ўз рўзгорнинг ақобиридин эрди. Ибн Ато биласу суҳбат тутуб эрди. Соҳиби хилват эрди, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий дебдурки, манга орзу эрдиким, Абу Солих била суҳбат тутқаймен. Бир қатла Ҳарамда ани кўрдум ва ул орзуни зоҳир қилдим. Дедиким, зй Саҳл, тонгла Абу Солих ўлса, ким била суҳбат тутқунгдур? Дедим: билмон. Деди: ҳоло ҳамул соғинки, ул ўлубдур ва кўзумдин нолайдо бўлди.

170. Абулаббос Арзий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дедиким, Абулҳасан Аббодоний дедиким, мен ва бир дарвеш Басраға кирдук. Олти кун таом топмадук егули. Еттинчи кун бирав келиб, ҳар биримизга бир дирам берди. Бирига таом еб, бирини маллоҳга бердукким, бизни кемага кивурди. Кемада кўрар эрдукким, дарвеше бошин хир қасиға чирмабдур ва ҳеч ким била сўзлашмас. Анга дедукки, биз сенинг ёронларингбиз, бизинг била сўзлаш ва ҳар нима кераклик бўлса, бизга буюр: Дедиким, тонгла намози пешин мен бу дунёдин борурмен Сиз маллоҳқа илтимос қилингки, кемани қироққа тортсун. Соҳилда бешае бўлғусидур. Бир улўғроқ йиғоч тубида менинг такфину тажҳизим тайёр бўлғусидур, мени анда дафи қилинг ва бу муракқаъимни зоеъ килманг: Ҳиллага етканда бир латиф ва зариф йигит бу муракқаъни сиздин тилагусидур, анга беринг: Яна бир кўп намози пешинни гузарлади ва бошини муракқаъга тортти. Чун таҳқиқ қилдук, ўтуб эрди. Маллоҳ кемани соҳилға тортқач, ул айтқондек, беша орасида улўғроқ йиғоч тубида қазилғон гўр ва барча асбоб тайёр эрди. Ани дафи қилиб, муракқаъни олиб, Ҳиллага мутаважжих бўлдук. Ҳам ул айтқондек, зебо йигит ўтру келиб, ул амонатни тилади. Анга топшуриб дедукки, албатта бизга айтки, ул ким эди ва сен кимсен? Деди: ул бир дарвеш эди. Ўтар чоғда бу вадиатни топширғали киши тилади, мани анга кўргуздилар. Булар таҳқиқ қилғандин сўнгра андак маълум қилдиларким, ул йигит Ҳилланинг раисининг ўғли экандур. Отасиға ул ҳол маълум бўлғач, шукрлар қилиб, айттиким, бихамдиллаҳки, менинг сулбумдин андоқ киши вужудға келди. Шайх ул-ислом дебдурки, халойиқ орасида тирик ўлукдин мерос олур, ғайри бу тоифаким, ўлук тирикдин мерос олур. Ва ҳам дедиким, ҳеч киши валоят пирларидин бири била суҳбат тутмағайким, ул ўтгандин, сўнгра анинг ҳолоту валоятидин мунга мерос тегмағай.

171. Абулаббос Динаварий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Юсуф б. Ҳусайн ва Абдуллоҳ Харроз ва Журирий ва Ибн Ато била суҳбат тутубдур ва Рувайм Бағдодийни кўрубдур. Нишобурға келди ва муддате анда бўлуб, элга мавъизат қилди, маърифат тили била хўброқ баён била. Ва Нишобурдин Тирмизға борди. Ва Хожа Муҳаммад Ҳамид–Абубакр Варроқнинг шогирди анга ўтру келиб, рикобин ўпти. Муридлариға нохуш келиб, андин жиҳатни сўрдилар. Ул деди: эшитибменким, менинг Худовандимни яхши ситойиш қилур. Ва Самарқандға бориб, уч юз қирқда оламдин ўтти. Андин сўрдиларки, Тенгрини не била танидинг? Дедиким, мунинг билаки, танимадим, яъни ажзга эътироф била. Ул дебдурки, [зикрнинг энг ози Ҳақдан ўзгасини унитиш. Зикрнинг ниҳояси –воқирнинг зикр ичида зикрдан ғойиб бўлишидир. Маъшуқига ғарқ бўлиш зокирия зикр мақомиға қайтишдан кантарса, «фано филфано ҳолидир»¹].

172. Абулаббос Аҳмад б. Яҳё Шерозий. қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Ҳотифнинг устодидур. Шайх дебдурки, анингдек муҳаққиқе важдда кўрмадим. Жунайд ва Рувайм ва Саҳл Абдуллоҳни кўруб эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ дедиким, бир кеча Шайх Аҳмад Яҳё била эрдук ва мажлисда бир кичик ёшлиғ бор эрдиким, уйқу вақти уйига бормоқ керак эрди. Ва қиш эрди ва азим ўт ёқиб эрдилар. Ва Шайх Аҳмад Яҳёнинг вақти самоъда хуш бўлуб эрди. Баъзи асҳоб дедилар, ким бўлганки бу йигиткинани уйига етқургай? Ҳеч ким жавоб бермади. Шайх Аҳмад ул ўтдин икки улўғ

чўғни ўз овучига кўйди ва енгини анга ёпиб, ул шахсқа айтти, кўп! Ва илайига ул ёруғлуғни тутуб, ани уйига еткурди. Ва биз ул чўғнинг ёруғлуғин анинг тўни устидин кўрадур эрдук. Чун ул киши уйига кирди, Шайх ул чўғларни илигидин ташлади, кўмур бўлуб эрдилар. Андин сўнг масжидқа кирди ва намоз қилур эрди, то сахар намози айттилар.

173. Абулаббос Бовардий қ. р.

Ул бузург эрди ва Шиблнйни кўруб эрди. Ва Нишобурда эрди ва Шайх Абу Бакр Тимистоний дағи Нишобурда эрди. Дебдурларки, Шиблий соҳиби ҳол эрмиш, тавҳид жонибидин ҳол жониби қавийроқ эрмиш, Шайх ул-ислом дебдурки, ушмундоқ эркандурки, алар дебдурлар.

174. Абулаббос Бардуйий қ. т. р.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Хорун Бердуйий Суфийдур. Шайх Абу Бакр Тоҳир Абҳарийдин ва Шайх Муртаъишдин сўзлари бор. Ўл дебдурки, Муртаъиш дедиким, ҳар кимки дийдори санга манфаат еткурмаган, ул санга нафъ еткурмагай. Ва ҳам ул дебдурки, Абу Бакр Тоҳир Абҳарин дедиким, [сукут сақлаган за сукутининг «кубатидин хўрққан кишигина гапириши мумкин»¹].

175. Абулаббос Сайёрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Қосим Ибн Қосим Маҳдийдур. Марв аҳлидиндур. Шайх Абубакр Воситийнинг шогирдидур. Олим ва фақиҳ ва муҳаддис эрмиш. Анга отадин кўп мерос қолибдур. Барисин бериб Ҳазрат Рисолат с. а. в. нинг муборақ гисусидин икки торни соткун олибдур. Ва Ҳақ с. т. анинг баракотидин анга тавба тавфиқи берди. Ва Абубакр Воситий суҳбатиға етти. Ва ул даража ҳосил қилдиким, ани бир синф тасаввуф аҳлининг имоми дерларки, алар Сайёрияға машхурдурлар. Ва оламдин ўтарда васият қилдиким, ул икки торни анинг оғзига кўйдилар. Ва қабри Марвадйр. Уч юз қирқ иккида ўтубдур. Ул дебдурки, [тавҳид – қалбингда Аллоҳдан ўзганинг ёди бўлмаслигидир]¹. Ва ҳам дебдурки, Абубакр Воситинға ўтар чоғда дедиларки, васият қил! Ул дедиким, [Аллоҳ сизлардан талаб қилганини ёдда тутинг]².

176. Абдулвоҳид б. Али Сайёрий қ. с.

Абулаббос Сайёрийнинг хоҳарзодасидур ва шогирди. Ҳам ул Марва саройин бу тоифаға вақф қилди. Ва сабаб ул эрмишки, анда бу жамоат самоъ қилурда бири ҳаволаниб, андоқ муртафиъ бўлубдурким, кўзлардин ғойиб бўлубдур, андоқки, яна пайдо бўлмайдур. Ул деб-дурки, тағонимдин эшитгимки, деди: агар раво бўлса эрдиким, намозда Қуръон ўрнида байт ўқуоалар эрди, бу байт бўлғуси эрдиким,

Б а й т:

[Мен бу маҳол дунёдан бир ҳур кишининг дийдорини кўрмоқ истайман]¹.

177. Абулаббос Сухравардий қ. с.

Оти Аҳмаддур. Маккада бўлур эрди, вақт машойихи била, Сирвонийдек ва ғайруху била. Ул дебдурки, азхо ийдида Минода эрдим. Жамоате ўлтуруб эрдилар ва Шайх Ширвоний орада эрди. Қаввол чун бир байт ўқуди, шайх йиғлаб кўпти ва кетти. Қавм дедиларки, не воқеъ бўлди. Магар ул самоъға мункирдур? Шайх Абулҳасан Саракий ҳозир эрди. Дедиким, Тенгрига аҳд қилдимки, агар ул самоъға мункир бўлса, мен яна самоъ мажлисида ўлтурмагайман. Шайх Абулаббос Сухравардин дедиким, мен ҳам сенга муттафиқмен. Тонгласи бу икки шайх жамоат машойихи била шайх Сирвонин саломига

бордилар ва тиладиларки, мазкур бўлган иштнн тафаҳхус қилғайлар: Шайх Сирвоний дедиким, мен рўзгорики кум устига ётур эрдим. Қўлумий бошимга ёстар эрдим ва тош озурда қилгон нишонлар ёнимда зоҳир эрди. Самоъ мажлисида ўлтурур эрдим. Ҳоло, юмшоқ фарш устида ўлтурубмен ва сиз айтқон дастур била куйган ва ўртанган, манга самоъ мажлисида сизинг била ўлтурмоқ ҳалол эрмас.

178. Абулаббос Ниҳовандий қ. т. с.

Шайх ул-ислом ани олтинчи табақадин битибдур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Фазлдур. Жаъфар Хулдийнинг шогирдидур. Шайх Абулаббос Шайх Амуға Аму от кўнғандур. Ва Шайх Амуни солор дебдурлар. Шайх ул-ислом дебдурки, Аббос Фақир Ҳиравий манга дедиким ҳар киши бу илмдин сўз десаким, анинг хужжати Ҳақ с. т. бўлмаса, Ҳақ таоло анинг хасмидур. Шайх ул-ислом дебдурки, Ниҳовандий дедиким, аларки ҳилшат аҳлидурлар, агар сўл илиглари аларни андин машғул қилса, ўнг илиглари била ул сўл илигин кесарлар. Ниҳовандий дебдурки, аввалки, манга бу иш дарди пайдо бўлди, ўн икки йил бошимни ёкамқа сўқтумки, кўнглумнинг бир гўшасин манга кўргуздилар. Ва ҳам Ниҳовандин дебдурки, Тенгри таоло била кўп ўлтурунг ва халқ била оз. Бир тарсо эшиттиким мусулмонлар орасида фаросат аҳли бўлур. Бу тоифа либоси била Шайх Абулаббос Қассоб қ. с. хонақоҳнга борди. Шайх ани кўргач дедиким, бегоналарга ошнолар орасида не иш? Ул тарсо хижолат била чиқиб, Шайх Абулаббос Ниҳованди?! хонақаҳиға борди. Ниҳовандий ани таъзим қилди ва уч он Шайхнинг хонақоҳида дарвешлар била намоз қилиб, суҳбат тутар эрди. Уч ойдин сўнгра борурға азимат қилди. Шайх дедиким, уч ойлик туз, ўтмак, суҳбат ҳаққидин сўнгра бегона келмак ва бегона кетмак нечук бўлғай? Тарсо ожиз бўлуб, мусулмон бўлди ва Шайх қадажидин кетмади. Ва андоқ муомала қилдиким, Шайхдин сўнгра хонақаҳ аҳли муридлар ани Шайх ўрниға ўлтуртдилар.

179. Ахий Фараж Занжоний қ. т. с.

Шайх Абулаббос Ниҳовандийнинг муридидур. Чаҳоршанба куни ражаб ойининг бошида тўрт юз эллик еттида дунёдин ўтубдур. Қабри Занжондадур. Дерларки, шайхнинг бир мушуки бор эрмиш. Хонақоҳға меҳмонекки келур эрмиш, ҳар киши адади била бир ун қилур эрмиш. (Ходим ул ун адади била мувофиқ аёқ била сув қазонға солур эрмиш, такаллуф қилмас эрмиш.

Бир кун меҳмонлардин бир киши ортуқ келибдур ва бир аёқ ош ўксук. Дарвешлар таажжубда эрмишларким, ул мушук келиб, ул мусофирларни бирин-бирин ислаб, бирининг устига бавл қилибдур. Таҳқиқ қилибдурлар. Ул киши диндин бегона эрмиш.

Бир кун хонақаҳ қозонида сут солиб қўйған эрмишларким, ширбиринч пишургайлар. Мўридин бир қора йилон сутга тушиб ўлубдур ва ул мушук кўрубдур ва киши кўрмавдур. Ходимки ширбиринч пишургали машғул бўлубдур, ул мушук қазон теграсида қичқириб, изтироб қилур эрмиш. Таббох ҳар неча олиб ташлар эрмиш, ул кўпрак изтироб қилур эрмиш. Таббох чун мутанаббих бўлмандур. Узин қазонға ташлабдур ва ўлтурубдур. Ходим сутни тўкарда кўрубдурки, йилон тушган экандур ва онинг изтиробига сабаб ул эркондур, Шайх дебдурки, чун ул ўзин дарвешларга фидо қилди дарвешлар онинг учун қабр ясаб, хонақаҳ ичида дафи қилибдурлар. Дерларки, холо ҳам ул қабр зоҳирдур Халойих зиёрат қилурлар.

180. Абулаббос Нисойи қ. т. р.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад Зикриёдур. Асли Нисодиндур. Аммо Мисрда сокин эрди. Шайх Аббос Фақир Ҳиравий ани Мисрда ва Шайх Амуни Маккада кўриб эрди. Аббос дебдурки, доим анинг эшигида отлар ва тараддуд қилур элнинг улоғлари бўлур эрди. Бир кун мани ташқари юбордики, улоғларни асрағаймен. Ўз-ўзумга дедимким, яхши иш пайдо қилдим. Хуросондин Мисрға келдимким, элнинг улоғларин асрағаймен. Менинг худ анда фароғатим бор эрди. Ҳамул соат биров чиқиб дедиким, шайх сени тилайдур. Киргоч

дедиким, Ҳиравий ҳануз гўрга кирмайдурсен, бот бўлғайки, тўрда ўлтурғайсен в эшигингда улоғлар бўлғай ва аларни асрамоққа сенга киши керак бўлғай. Шайх ул-ислом дедики, иш андоқ эрдиким, ул шайх деб эрди. Доим онинг эшигида арз қилур элнинг улоғлари бўлур эрди.

181. Абулаббос Сурайж қ. т. с.

Оти Аҳмад б. Имрон б. Сурайждур. Уч юз бешда; дунёдин ўтти. Ани кичик Шофеъий дерлар эрди, гоят улуғлигинин. Бағдодда бўлур эрди ва Жунайд била суҳбат тутуб эрди фуруъ ва усулда. Вақтеки сўз айтса-эрди, мажлис аҳлига анинг каломидин таассуб бўлур эрди. Ул бу ҳолни дер эрдиким, Абулқосим Жунайд қ. с. суҳбати баракотидиндур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, андин бурунки, Шайх Абулаббос Суранж Шерозға келгай, илм асҳоби Суфияни жуҳҳол хаёл қилурлар эрди. Улким, Шерозға келди ва аларнинг марта баю мақомин баён қилди ва алар тили била сўз айтти ва аларнинг фазлига гувоҳлиғ берди ва борлар уламо мажлисида дедиким, «валлох, биз одаме бўлмадук ва адаб ўрганмадук, то алар суҳбатиға етмадук». Андин сўнг уламо аларни танидилар ва улуғ тутдилар.

182. Абулаббос Ҳамза б. Муҳаммад қ. с.

Ҳирот машойихининг мутақаддимларидиндур. Вараъда комил ва мустаҷобуд даъва эрди ва азим саховати бор эрди. Имом Аҳмад ХанбАлиинг рафиқи эрди. Онинг мазҳабин Ҳиротға ул келтурди ва Иброҳим Ситанбах била суҳбат тутуб эрди. Ул дебдурки, ҳар кишиниким, машойих ва авлиё суҳбати покиза қилмағай, ҳеч панд. била покиза бўлмаған. Икки юз қирк бирда дунёдин ўтти.

183. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож қ. с.

Учунчи табақадиндур. Кунияти Абулғатис. Форснинг Байзосидиндур. Аввал Ҳаллож эмас эрди. Бир ҳаллож дўкониди эрдиким, онинг дўсти эрди. Они бир ишга йиборди. Кўнглига ўттики, онинг рўзгорин зоё қилдим. Бармоғи била ишорат қилди. Момуғ чигитдин айрилди. Онга бу жиҳатдин Ҳаллож от қўйдилар. Восит ва Ироқда бўлур эрди ва Жунайд ва Нурий била суҳбат тутубдур. Абу Амр Усмон Маккийнинг шогирдидур. Машойих онинг ишида мухталифдурлар. Кўпраги они рад қилибдурлар неча тандин бошқа. Шайх Абулаббос Ато ва Шайх Шиблий ва Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф ва Шайх Абулқосим Насрободий била Шайх Абулаббос Сурайжким, анинг қатлиға ризо бермадилар ва фатво битмадиларким ва дедиларким, биз билмасмиким, ул не дейдурур ва «Кашф ул-махжуб» китобида барча мутааххир машойих они қабул қилибдурлар ва баъзи мутақаддим машойихининг ҳажри доғи динида таън учун эмаским, муомалот маҳжури асл маҳжури эмас. Мутааххирлардин Султони тариқат Шайх Абусайид Абулхамр қ. с. дебдурки, ул улуғ ҳолдадур ва онинг замонида машриқдин мағрибгача онингдек йўқ эрди. Шайх ул-ислом қ. т. дебдурки, мен они бегонмасмен. Машойих мувофакатиға ва шаръу илм риоятиға ва рад қилмасмен. Сиз доғи мундоқ қилинг ва они мавқуф кўнунг ва ул кишиниким, они қабул қилған, кўпрак севарман ондинки, ани рад қилғай. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф ани «имоми раббоний» дебдур, Шайх ул-ислом дебдурки, ул имомдур, аммо барча элга деди ва зуафоға ҳамл қилди ва шаръ риояти қилмайд. Улча анга воқе бўлди, сабаб бу эрди. Онча даъво била бир кеча-кундузда минг рақъат намоз қилур эрди. Ул. кечаким, кундузи мактул бўлди, беш юз рақъат намоз қилиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, они илхом масъаласида ўлтурдилар ва анга жавр эди. Ва дедиларки, улча ул дейдур, панғамбарликдур ва андоқ эмас эрди. Шайх Шиблий дебдурлар; улча ул деди, мен ҳам дейирман. Аммо мени телбалик кутқарди ва они ақл гирифтор қилди. Ул бир кун Жунайднинг эшигин қокти. Жунайд сўрдиким, кимсан? Дедиким, Ҳақ! Жунайд деди Ҳақ эмассен, аммо ҳақ биласен! қайси дор ёғочини санинг била боғлағойлар.

Устод Абу Амр б. Усмон Маккий жузве тасииф қилиб эрди тавҳидда, бу тоифанинг

илмида. Ва сўз дақиқ эрди ва ёшурур эрди. Ул ёшурун олиб, они ошкоро қилди ва сўзнинг диққати жиҳатидин эл фаҳм қилмай анга мункир бўлдилар ва маҳжур қилдилар. Ул Ҳалложни қаргадиким, «илоҳи бировни онга гузорлаким, илик оёғин кесгай ва кўзин ўйгай ва дорға тортқан». Ва барча анга воқеъ бўлди, устои дуоси била.

184. Абдулмалик Искоф қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абдулмалик Искоф Ҳалложнинг шогирди эрди ва умри юз йигирмага етди ва Балхда Шариф Ҳамзани Уқайлий била бўлур эрди ва менинг отам ва пири Форсий ва Абулҳасан Табарий ва Абулқосим Ҳаннона барча, Шариф Ҳамзаи Уқайлийнинг ёронлари эрдилар. Ва Шариф менинг отамни барчадин улуғроқ тутар эрди. Отам айттиким, Абдулмалик айттиким, бир кун Ҳаллождин сўрдумки, эй шайх, ориф кимдур? Ул айттиким, ориф улдурки, уч юз тўққизда, зулқаъда ойининг йигирма тўртида сешанба куни они Бағдодда Бобу тоққа элтгайлар ва аёғилгин кесгайлар ва кўзин ўйғойлар ва сарнигун дордин оскайлар ва танин куйдургойлар ва кулин кўкка совургайлар. Мен мулоҳаза қилуб эрдим, ҳамул тарихда ул деганларни барчасин анга қилдилар. Ҳайкал отлиғ шогирдин ҳам онинг била ўлтурдилар.

185. Иброҳим б. Фотик ва Аҳмад б. Фотик қ. с.

Кунияти Абулфотикдур, бағдодлиғдур. Жунайд ва Нурий қ. с. била суҳбат тутубдур. [Жунайд уни ҳурмат қиларди]¹. Ул ҳам Ҳалложнинг шогирдидур. Ул дебдурки, ул кунки Шайхқа ул ҳол воқеъ бўлди, окшом Ҳақ с. т. ни тушда кўрдум. Дедим: Бор Худоё, не эрдиким, банданг Хусайн Мансурга қилдинг? Жавоб келдиким, ўз сиримни анга ошкор қилдим, элга ёйди ва анга атои бердим, тугён қилди ва элни ўзига тилади. Шайх ул-ислом дебдурки, ул қатл Ҳалложга нақшдур, йўқки ка-ромат. Агар ул тамом бўлса эрди, анга ул тушмас эрди. Сўзни аҳлига айтмак керак, то анинг сирри фош бўлмагай, чун сўзни ноаҳлга айтсанг, анга ҳамл қилмиш бўлгайсан. Ва санга газанду уқубат еткай. Шайх Мансур Ҳалложнинг каромату мақомати андин кўпракдурки, бу мухтасарга сикқай бир икки. сўз била ихтисор қилилур. Биравнинг бир тўтиси бор эрди, ўлди ва эгасининг хотини малул бўлди. Шайх ани кўруб дедиким, тиларсен тўтинг тирилгай? Деди: ҳар ойина нечук тиламаганмен? Шайх бармоғ била ишорат қилди, кўбти тирик. Шайхдин сўрдиларки: тавҳид недур? Дедиким, [қадим бўлган зотни ҳодисдам фарқ қилиш]². Шайх ўл-ислом дебдурки, суфийлар тавҳиди билурсенки, недур? [Янги пайдо бўлган нарсани (ҳодисни) инкор қилиб, азалий нарсани исбот этмоқ]³.

186. Форис б. Исо Бағдодий қ. с.

Кунияти Абулқосимдур. Хусайн Мансур Ҳалложнинг хулафосидиндур. [Форис Бағдодий р. машойих қавмининг сўзловчиларидан, маърифат ибораларининг нозикфаҳми эди. Суфийлар аҳволи ва ҳақиқатга ишора қилувчи яхши сўзлари бор]¹. Хуросонга келди ва ўтуб Самарқандга борди ва анда иқомат қилди дунёдин борғунча. Ва Шайх алам ул-Ҳудо Абу Мансур Мотуридий қ. с. муосири эрди ва Шайх Абу Мансур уч юз бешда дунёдин ўтти. Ва Шайх Форис, Шайх Абулқосим Ҳаким Самарқандийга дағи муосир. Шайх Абу Мансур ва Шайх Абулқосим бир-бири била мусоҳиб эрмишлар ва мурофақат тариқининг додин бермишлар, то ажал фироқ захри аларнинг шарбат ҳаётига қотти ва мувосалатлари орасига тафриқа тошин отти. Шайх Форис ул замон машойихининг мақбули эрмиш. Мазкур бўлган машойих анинг тасқиҳи холи қилиб сўзларин ўз мусаннафотларида мазкур қилибдурлар. Шайх Ориф Абу-бақр б. Исҳоқ Калободий Бухорий ўз кутубида бевосита андин сўзлар ривоят қилибдур. Ва Шайх Абу Абдурахмон Сулабий ва Имом Қушайрий дағи бир восита била андин ривоятлари бор. Шайх Форис дебдурким, Шайх Хусайн Мансурдин сўрдумки, мурид кимдур? Ул дедиким, мурид улдурким, аввалдин нишони қасди Аллоҳу таолони қилгай ва анга етмагунча ҳеч нима

била ором тутмағай ва ҳеч кишиға машғул бўлмағай. Ва ҳам ул дебдурким, [ҳақиқий хотир шуки, унга бошқа фикр муҳолифлик қилмаса]².

187. Аҳмад б. Ҳусайн Мансур Ҳаллож қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Бокудин эшиттимким, дедиким Ҳусайн Мансур ўғли Аҳмад дедиким, отамнинг сўнгқи кечаси андин васият талабе қилдим. Дедиким, нафсингни бир шуғлга сол андин бурунқи, сани бир шуғлга солғай! Дедимким, бир нима васиятқа орттур? Дедиким, вақтеки, барча хизматқа кўшиш қилғайлар, сен бир нимага кўшиш қилки, зарран ондин сақалайн илмидин улуғроқ ва яхшироқ бўлғай. Сўрдумки, ул недур? Дедиким, маърифат!

188. Абу Мансур Говкулоҳ қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Маломатия машойихидиндур. Сарахсда бўлур эрмиш. Бир вақт асҳоби сафарға борғон эрмиш ва ўзи фориғ эрмиш, чоҳ қазий бошлабдур. Сувға еткандин сўнгра анинг ёнида яна бир чоҳ бунёд қилибдурки, бурунқи чоҳнинг туфроғларин анга солғай, ул қазилғандин сўнг мунинг туфроғинн солғали яна чоғ қазмоқ бунёд қилибдур. Сўрубдурларки, телба эмассен, не бефонда ишдурки, қиласен? Дебдурки, нафс мени бир ишга машғул қилмасдин бурун мен ани бир ишга машғул қилибмен. Ва машойихдин баъзи бу ишни қилибдурлар. Абу Абдуллоҳ Диноварий дарёда кема ичнда қолди, мураққабин кесар эрди ва тикар эрди, то бир бўрклукка еткурди.

189. Абу Амр Димншқий қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Шом машойихининг яғонаси эрди. Ва Абу Абдуллоҳ Жалло била суҳбат тутубдур. Ва Зуннуннинг асҳобидиндур. Уч юз йигирмада. дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, андоққи, фаризадур анбиёга ояту муъжизат изхорн, фарздур авлиёга хавориқи одоту каромат ихфоси, то халқ фитиаға тушмағайлар. Анинг сўзидурки, [тасаввуф борлиқни нуқсон кўзи билан кўрмоқ. Балки, бенуқсон зотни мушоҳада қилиб, барча нокис нарсалардан кўз юммоқ]¹ – бағоят нофиъ ва латиф сўздурур. Ва ҳам ул дебдурки, [арвоҳ Ҳаққа яқинлашиб софланса, олам жисмларига тоат нури билан таъсир қилади]².

190. Муҳаммад б. Ҳомид Тирмийзий қ. с.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти Абуабакрдур. Хуросон машойихининг жавонмардларидиндур. Аҳмад Ҳузравайхни кўриб эрди ва унинг ўғли Абунаसर Муҳаммад б. Муҳаммад б. Ҳомид Хуросоннинг машоҳиридиндур. Муҳаммад Ҳомид! дебдурки, сенинг сармойянг кўнглунгдур ва вақтинг. Чун кўнглунгний машғул қилсанг ҳар занну гумонғаки, хотирингга киргай, зоеъ қилғайсен авқотингни ул нимагаким боиста ва шоиста бўлмағой. Қачон суд кила олғай улки, сармойяни зиёнға бергай? (Ва ҳам анинг сўзидуркнм, [инсонни эски чопонда юргани бировнинг янги тўнини кийиб юрганидан яхшироқдир]¹.

191. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Харроз қ. с.

Учунчи табақадиндур. Ран машойихининг яғонасидур. Кунияти Абу Муҳаммаддур. Йиллар Маккада мужовир экандур. Ҳазрати Маҳдум р. анинг васфида «Ҳақ гўяндаи бебок ва ғолиби қувватнок» битибдурлар. Шайх Абу Имрон Кабир била суҳбат тутубдур. Ва Шайх Абу Ҳафс Ҳаддодни кўрубдур. Ва Боязиднинг асҳоби ани бузург тутарлар эрмиш. Уч юз йигирмадин бурунроқ оламдин ўтубдур. Ул дебдурки, [очлик – зоҳидлар таоми, зикр – орифлар таоми]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [қалбни Аллоҳу Таолодан бошқа нарсага илтифотдан сақлаш Аллоҳу Таолога юзланиш аломатларидандир]². Ва ҳам ул дебдурки,

[Зоҳирда одамлар, ботинда хур кишилар каби бўлмоқ сахий, жўмардлар ахлоқидиндир]³. Юсуф б. Хусайн Розий қ. с. дебдурки, мен Абдуллоҳдек кўрмайдурмен ва Абдуллоҳ ҳам ўзидек кўрмайдур.

192. Бунон б. Муҳаммад Ҳаммоқ қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Воситиюласлдур ва Мисрда сокин эркандур. Ва анда дунёдин ўтубдур, уч юз йигирма еттида Рамазон ойида. [У ҳақни сўзловчилардан,, шариат амрига ундовчйлардан эди. Машхур мақомотлари ва каромотлари бор]¹. Жунайд қ. с. ва ул асрнинг машойихи била суҳбат тутубдур ва Абулхусайн Нурийнинг устбдларидиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ҳаммоқ эмас эрдиким, имом эрди. Бир қатла ихтисоб қилиб эрди. Ани боғлаб киши егучи арслон илайига солди-лар. Арслон они ислаб, ялар эрди Чикарғондин сўнгра сўрдиларким, арслон сени ялайдургонда хаёлингга не кечадур эрди? Дедиким, хилофиким, уламо сибобнинг оғзин суйида қилибдурлар. Андин сўрдилар улуғроқхолдинки, суфийларга воқеъ бўлур. Дедиким, [Аллоҳу таоло кафил бўлган нарсаларга орқа қилиш, амрларини адо этиш, сирни сақлаш. Ҳаққа эргашиб, икки дунёдан халос бўлиш]². Улдебдурки, муддате емакка ғизо топмадим. Ишим суубатқа етканда, борадурғонда бир парча олтун тушуб ётур эрди. Олай дедим, олмадимки, луқтадур. Яна ёдима ул ҳадис келдиким, Ҳазрати Рисолат с. а. в. буюрубдурким, [агар дунё фақат қондан иборат бўлса ҳам. мусулмоннинг озуқаси ҳалол бўлади]³. Пас, ани олдим ва оғзим қироғида асрадим. Кўрдумким, жамоати гўдақлар ўлтурубдурлар. Ва бири бийикроқ ерда ўлтуруб, тасаввуфдин сўз айтадур. Турдумки, эшитайким, не дейдур? Ҳам ул дам бири сўрдиким, [банда қачон сидқ ҳаловатига эришади?]⁴ Ул деди, [оғзидаги парчани чиқариб ташлаганда]⁵. Филҳол оғзимдагини чиқардим ва ташладим.

Ул дебдурки, Маккада сокин эрдим. Иброҳим Ҳаввосни тавофда кўрар эдим. Андин кўнглумга шукуҳе юзланур эрди. Бир қатла андоқ воқеъ бўлдиким, очлиқ заъифидин йиқилиб хушум зойил бўлди. Кўрдумким, Иброҳим Ҳаввос бошимга келди ва деди: ҳеч нима ермусен? Дедим: кечдур ва оқшом яқиндур. Деди: яхши қилурсиз эй мубтадийлар, бу тарикда устувор бўлунг, то фалоҳ топқайсиз. Хуфтон қилғондин сўнгра келди ва таом келтурди ва деди: егил! Кўброқ воқеъ бўлғондур! Ул сахар уйқуға қолиб, намоз ҳам фавт бўлди ва ҳам ўй тавофи. Расул с. а. в. ни тушда кўрдумки деди: [кимки ҳирс, очкўзлик билан овқатланса, Аллоҳу таоло унинг қалб кўзини ёпиб кўяди]⁶. Уйғониб аҳд қилдимки, харғиз тўйгунча нима емагаймен. Аҳмад Масрук дебдурким, Бунон Ҳаммоқ баъзи асҳобини тилаб, знёфат қилибдур, бу байтни ўқубдурки,

б **а** **й** **т:**
[Кимки бизни чақирсаю жавоб бермасак, фазилати зиёда бўлади. Агар жавоб берсак, бизнинг фази-латимиз ортади]¹.

193. Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммоқ қ. с.

Машойих ақобиридин эрди. Мақоми Луғом тоғи эрди. Бу тойифадин бири айтибдурки Луғом тоғида йўл итурдум. Бир пир илайимга келди, эски пўстин кийган. Деди: Аллоҳу акбар, ҳамоноки йўл итурубсен? Дедим: бале! Деди: ўтгуз йилдурки, бу тоғда одам юзин кўрмаймен. Ва асосин менга бердики, бу санга йўл бошласин. Бир неча кадам йўл бордим, ўзумни Антокияда кўрдум. Асони қўйдумки, вузуъ қилгаймен, асо ғойиб бўлди. Антокия аҳлига ул сўзни анттим, эрса, дедиларким, ул Шайх Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммоқдурким, киши ани оз кўрар. Таассуф едим.

194. Бунон б. Абдуллоҳ р. т.

Кунияти Абулҳасандур. Миср машойихининг бузургларидиндур. Ул дебдурки, ҳар сўфиким, кўнгли рўзи ғамига боғлиқ бўлғай, анга касб буюрмоқ керак.

195. Шайбон б. Али қ. т. р.

Миср машойихининг мутақаддимларидиндур, Мустажоб уддаъва эрди. Машойихдин кўп киши онинг муриди дур ва тариқат илмида яхши сўзлари бор. Дебтурларки, муридларидин бири андин рухсат тиладиким, тажрид тариқида ҳажга борғай. Ул дедики, аввал кўнглунгни саҳву ғафлатдин мужаррад қил ва ҳаводин нафсингни ва лағвдин тилингни, ийнак тажарруд ҳосил »бўлди. Хоҳ дунёлигинг бўлсун ва хоҳ бўлмасуи.

196. Абулҳасан б. Муҳаммад Музаййин р. т.

Учунчи табақадиндур. Оти Али б. Муҳаммад, Бағдод аҳлидин. Ва Жунайд ва Саҳл Абдуллоҳ қ. с. била суҳбат тутубдур. Маккада мужовир эрди. Уч юз йигирма еттида Маккада дунёдин ўтубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулҳасан Музаййин иккидур: бири кабир, бири сағир. Музаййини Кабир Бағдоддиндур ва анда мадфундур. Анинг шогирди дебдурки, ул дедиким, [банданинг ўринсиз гапи Аллоҳнинг ғазабини келтиради]¹. Музаййини Сағир ҳам Бағдоддиндур, вале Маккада мадфундур. Ва дебдурларки, бу икки Музаймин бир-бирининг холаларининг ўғлонлари дурлар. Ва Музаййини Сағир дебдурки, Тенгри таолога йўллар адади осмоннинг юлдузлари ададидин кўпракдур. Ва мен аларнинг бирининг орзусинда мен ва топмас мен. Ва ҳам ул дебдурки, Маккада эрдим, манга сафар азимат бўлди. Бир «еога еттимки ани биъри Маймун дерлар. Кўрдумки, бир йигит жон бермак ҳолатидадур. Дедимки, айтки: «Ла ллоҳа иллаллоҳ». Кўзин очиб дедики,

б а й т:
[Агар мен ўлсам ҳам қалбим муҳаббатга лиммолимдир.
Зеро жўмардлар муҳаббат динида ўладилар]².

Ва жон таслим қилди. Анинг ишин саранжом қилдим ва намозин қилиб дафи қилдим. Ва сафар доияси хотиримдин чиқди ва ёниб Маккаға келдим. Дерларки, андин сўнгра ўзига сарзаниш қилиб айтур эрдиким, ҳажжомий келиб, авлиёуллоҳга шаҳодат талқини қилур.

197. Абулҳасан Сойиғ Динаварий қ. т. с.

Учунчи табақадиндур. Оти Али б. Муҳаммад Саҳлдур. Динавар машойихидиндур ва Мисрда бўлур эрди: Уч юз ўттузда Мисрда дунёдин ўтти. Шайх Абулҳасан Қарофий ва Дуккий ва Абу Усмон Мағрибий қ. с. деб-дурки, ҳеч киши кўрмадим машойих орасида Абу Яқуб Наҳражурийдин ёруғроқ ва нуронийроқ ва Абулҳасанг Динаварийдин ҳайбатлироқ. Ул Абу Жаъфар Сайдалонийнинг шогирдидур. Ул дебдурки, дунёдин икки қатлағ безор бўлмоқ керак: Бир қатла чиқсанг халқ қабул юзидин санга юзлангайлар, яна дунёға ёнгайсен, йўқ ҳирсу шуғл била, ончаки эл қабулин. зойил қилғай, ботин била андин мункатеъ бўлғайсен, то дунёнинг таркининг гуноҳи анинг талабининг гуноҳидин улуғроқ бўлмағай, нечунки халқ қабулининг фитнаси дунёға иқболнинг фитнасининг улуғроқдур. Ва ҳам ул дебдурки, [орзу ва умид инсон табъининг бузилишидан дур]¹ Ва ҳам ул дебдурки, [ўзингни яхши кўришинг – ўзингни ҳалок қилишинг дур]². Андин сўрдиларки,

мурид кимдур ва анинг сифати недур? Бу оятни ўқудиким, [то уларга кенг ер торлик қилиб қолгунча ва диллари сиқилиб, Аллоҳнинг фақат ўзига тавба қилиш билангина қутулиш мумкин эканини билгунларича]³.

198. Абулҳасан Субайҳий қ. с.

Учунчи табақадиндур. Баъзи дебдурларки, ул Ҳасан б. Абдуллоҳ б. Бакрдур. Басра аҳлидиндур. Дерларки, анинг саройида бир уй эрди, ерда қозғон. Ғттуз нил андин чикмади ва мужоҳада тортиб ибодат қилди. Ва дерларки, таом емас эрди. Ани Басра эли Басрадин чиқардилар. Сусқа борди ва анда дунёдин ўтти ва қабри анда-ўқдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул Басра масжиди эшикида туруб эрди. Ул вақт Басра масжиди ғалабалиқдин андоқ эрдиким, эл сажда бир-бирининг учасида қилурлар эрди. Ул шогирдиға боқиб айттиким, бу халқниким кўрарсен, булар беҳиштни тўла қилмоқ учундур, бу ишкина бизга тушуб турур. Ул дебдурки, [ғариб – ўз ватанида мусофир бўлган кишидир]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [ғариб – ўзига монанди бўлмаган киши]². Ва ҳам ул дебдурки, [ғариб–ўзи кабилар билан суҳбат қурган киши]³.

199. Абулҳасан Суютий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бу тойифадин эрди. Шайх Абу Али Рудборий дерким, Ҳорун, Саҳл Абдуллоҳнинг соҳиби дедиким, Абулҳасан Суютий била бодияда эрдук. Оч бўлсак эрди ва ҳаю ҳилла йўлин билмасак эрди, Абулҳасан бўри уни қилур эрди, то ҳар ерда ит бўлса, ани эшитса, ун қилур эрди, ул ун била билур эрдукким, анда элдур. Ва бориб асҳоб учун емак келтурур эрдук. Ҳам Шайх Абу Али Рудборий дебдурки, ҳеч ким ёронлар меҳрибонлиғида Абулҳасан Суютийдек эмас эрди.

200. Абулҳасан б. Шаъра р. т.

Оти Амр б. Усмон б. Ҳаким Шаърадур. Суфийларнинг машойихидиндур. Шайх Абу Саид Молиний ани арбаъинида келтурубдурки, Миср машойихидин эрди. Дерларки, анинг қабридин Қуръон ўқумоқнинг унин эшитурлар. Ҳар киши анинг зиёратиға борса эрди, эшитур эрди. Валлоҳу таоло аълам.

200. Абулҳасан б. Шаъра р. т.

Оти Амр б. Усмон б. Ҳаким Шаърадур. Суфийларнинг машойихидиндур. Шайх Абу Саид Молиний ани арбаъинида келтурубдурки, Миср машойихидин эрди. Дерларки, анинг қабридин Қуръон ўқумоқнинг унин эшитурлар. Ҳар киши анинг зиёратиға борса эрди, эшитур эрди. Валлоҳу таоло аълам.

201. Абу Ҳомид Асвад Маъруф Занжий. р. т.

Абу Али Рудборийнинг устодларидиндур. Абулҳасан Музаййн дебдурким, Шайх Ҳомид Асвад Занжий ўттуз йил масжиди Ҳарамда эрди. Каъба ўтрусида ўлтурдиким, ташқари чикмади, магар таҳорат учун. Ва ҳеч киши анинг нима еганин кўрмайдур ва ичканин ҳам, Абу Ҳомидқа ҳар қачон важд етишса эрди, ранги оқарурэрди, чун ул важд таскин топса, яна ҳам ул рангига борур эрди.

202. Иброҳим б. Довуд Қассор Риққий р. т.

Иккинчи табақадиндур. Кунияти, Абу Исҳоқ. Шом машойихининг ажилласидиндур. Жунайд ва Абу Абдуллоҳ Жаллонинг акронидиндур. Умри узоққа

тортти, учунчи табакаға етти. Ва Шайх Суламий ани ўз битиган табақотда учунчи табақада битибдур. Уч юз йигирма еттида дунёдин борди. Зуннун суҳбатига етиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, ул ўттуз йил бир сафар қилди, то инкор аҳлининг кўнглин бу тоифа била тузатгай. Ул беандомлиғлару бебоклиғларким алардин зоҳир бўлур эрди, барчасин салохга келтурди. Кўр, не жавонмардлиғ бўлғайким, умрини суфий ҳурматини тиламакка ийсор қилғай. [Ислом ва тариқатдаги хизматлари учун Аллоҳ унга энг яхши ажру мукофотлар берсин!]¹.

Иброҳим Қассор дебдурки, [ҳар бир инсоннинг қиймати ҳимматига кўрадир. Агар ҳимматй дунё бўлса, унинг қиймати йўқ. Агар ҳиммати Аллоҳнинг розилиги бўлса, унинг қиймати ниҳоясини тасаввур қилиш ва ундан воқиф бўлиш мумкин эмас]².

Иброҳим Қассор дебдурки, санга дунёдин икки нима басдур: бир фақирнинг суҳбати ва авлиёуллоҳдин бир валининг хизмати. Ва ҳам дебдурки, [кимки, Аллоҳдан бошқа нарса билан азиз бўлса, албатта у азизлигида хордир]³.

203. Абу Жаъфар Ҳаффор р.

Жунайдининг асҳобидиндур. [Жунайд била қарийб тенгдош. Одамлар уни Жунайдининг қариндошларидан, ўзи эса дўстларидан ҳисоблайди] Шайх ул-ислом дедиким, Жунайд дебдурки, йигитлигимда Бағдодда кезар эрдим. Бир бузукқа кирдим, кўрдумки, Шайх Жаъфар Ҳаффор Бағдодий ўлтурубдур. Ранжур бўлдумки, анга кароҳият етмиш бўлғай, хижолат юзидин дедим: Эй Шайх, бир сўз айт, то ёнай! Деди: не сўз айтган? Дедим анга: йўл нечукдур? Деди: башорат бўлсун сангаким, улсанга харидор бўлмаса эрди, сен анга харидор бўлмас эрдинг ва агар сендин анга кераклик бўлмаса эрди, сен андин сўрмас эрдинг.

204. Абу Жаъфар Сумоний қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурким, ул бу тоифадиндур. Ул дебдурким, [дўстинг сени гуноҳлардан кўрқитади, Рафиқинг айбингни кўрсатади. Биродаринг шундай кишиким, сани ғайбни билувчи зотга йўналтиради]¹.

205. Абу Жаъфар Сайдалоний р. т.

Абулҳасан Сойиғ Диноварийнинг устодидур ва Жунайд ва Абулаббос Ато қ. с. нинг акрони. Маккада мужовир эрди ва Мисрда дунёдин ўтти ва қабри Заққок Мисрийнинг ёнидадур. Абу Саид Ҳарроз қ. с. била суҳ-бат тутубдур ва Ибн. ул-Арабиннинг устодларидиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулҳасан Сойиғ Дшгаварий дедиким, менинг устодим Абу Жаъфар Сайдалоний дедиким; аввали ибодатимда Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни туш кўрдумки, ўлтурубдур. Ва бу тоифадин бир жамоат, машойих ул Ҳазратнинг теҗрасида ўлтурубдурлар. Ногоҳ осмондин бир фаришта инди ва илгида бир ташт ва бир офтоба. Ва ул Ҳазратнинг муборак илигида сув куйди. Ва бирин-бирин машойих илгига ҳам куйди ва илигларни. ювдилар. Чу манга етти, дедиларки, ул бу тоифадин эмас. Ул фаришта таштни кўтарди ва кетти. Мен айттим: Ё Расулulloҳ, мен агарчи бу тоифадин эмасман, аммо санга зоҳирдурки, буларнинг дўстларимен. Мустафо с. а. в. дедиким, ҳар ким буларни севар, булардиндур. Бас ул малак келиб, менинг ҳам илгимга сув куйди ва илгимни ювдум. Филҳақиқа мосиваллоҳдин ул Ҳазрат с. а. в. менинг сари боқиб табассум қилиб дедиким, чун. бизни севарсен, бизинг биласен!

206. Абу Жаъфар Аҳмад б. Ҳамдон б. Али б, Синон р. т.

Учунчи табақадиндур, Нушобурдиндур. Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдир ва Абу Ҳафс Ҳаддодни кўрубдур ва уч юз ўн бирда дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, (итоаткорларнинг тоатларидан кибрланиб, осийларга такаббурилик қилишлари осийларнинг гуноҳларидан ёмонроқ ва зарарлироқ)¹.

Ва ҳам ул дебдурки, [кишининг чиройи – сўзининг гўзаллигида, камоли эса феълининг тўғрилигида]².

Ва ҳам ул дебдурки, [Ҳаққа боғланган кишининг ҳақиқий аломати – Аллоҳдан қайтадиган нарсаларга чалғимаслигидир]³.

207. Абу Жаъфар Фарғоний р. т.

Оти Муҳаммад Абдуллоҳдур. Ул дебдурки. [Тилнинг такаллуми даъво қилади, қалбнинг таваккули маъно беради]1. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Боқу дедиким, Абу Жаъфар Фарғонин Абу Усмон Ҳирий-нинг ходимидур.

Бир кун Нишобурда онинг рикобида борур эрди.. Еғни ёғиб эрди ва ер балчук эрди. Абу Жаъфарниш; кўадлида шайхидин кечхики, ул отлиғ не билгайки, манинг ҳолим.бу болчукда нечукдур? Лаҳза ўтмадики, шайх отдин тушти, доғи Абу Жаъфарга айттики, кел, бу отни мин! Абу Жаъфар истиғфор қилдиким, нечук андоғ бўлғай?

Шайх хоҳий нахоҳий ҳукм қилди. Доғи они отқа миндурди. Ва ғошияни эғнига солиб, онинг жиловиди борди. Абу Жаъфар хйжил бўлуб, отдин тушди. Шайх деди, эй Фарғоний, сен отлиғ, мен олингда яёғ юрурда ҳолинг не эрди? Деди: Эй шайх, сўрмағил. Шайх деди: мен ҳам отлиғ сен олимда яёғ юрурда менга ул ҳол эрди. Бу иш била они адаб қилди.

208. Абу Жаъфар Сомоний р. т.

Ул дебдурки, саёҳатда Лубнон тоғига туштум. Анда жамоатй абдол йўлуқдилар. Алар хизматида бир йигит эрди. Ҳар оқшом бир миқдор гиёҳни пишуруб, алар хизматида келтирур эрди. Уч кун анда эдим, аларга ҳол бу эрди. Тўртинчи кун дедиларким, бизинг маошимизни кўрдунг, сен бизинг била ўтқара олмассен, борғил! Манга хайр дуоси қилдилар ва алардин айрилдим. Неча вақтдин сўнгра Бағдодқа туштум, ул нигитни бозорда кўрдумки, даллоллик қилур эрди. Таассуб қилдимки, ул бўлғайму? Таҳқиқ қилдим, ул эрди. Ул иш кайфиятин сўрдум. Дедиким, бир кун бирён балиғ пушуруб, қисмат чоғида яхшироқ қисмни ўз қошимда кўндум. Бу ерга туштум ва бу ҳолгаким кўрарсен, қолдим.

209. Абу Жаъфар Ҳаддод р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод иккидур: бири сағир ва бири кабир. Кабир бағдодлиғдур ва Жунанд ва Рувайм қ. с. акронидин. Ва Абу Жаъфар б. Букайр Ҳаддод Сағир Мисрдиндур ва Кабириинг ас-ҳобидиндур. Ибн Ато била суҳбат тутубдур ва шогирдлиғ қилибдур. Ва Абу Туроб Нахшабийни кўрубдур ва суҳбат ҳам тутубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ўн етти йил Мисрда темурчилик қилиб, анинг муздидин ҳеч нима ўз нафсига тасарруф қилмас эрди ва фуқароға нафақа қилур эрди. Оқшом неча эшиқдин савол қилиб ифтор қилур эрди. Ул дебдурқд. (қачонки, фақирнинг тўнида фақирлик аломатини кўрсанг, унинг нажот топишига умид қилма)¹.

210. Абу Жаъфар Муъоз Мисрий р. т.

Абу Ҳасан Сирвоний Сағирнинг устодидур. У дебдурки, Абу Жаъфар Ҳаддод ва Абу Абдуллоҳ Барқий иккаласи Мисрда эрдилар. Сўрдумки, тасаввуф недур? Иккаласи дедиларки, тасаввуф анинг асаридурки, ерда гоҳ ошқора қилур ва гоҳ пинҳон. Шайх ул-ислом дебдурки, агар минг нил умр кўрсанг, бу бобда мундин яхшироқ сўз махлуқдин эшитмагунгдир. Еру кўк ва барча санойиъин ошқора кўргузди, ҳеч қайсида онча ошқора эмаски, анинг дўстлари кўзида! Анинг дўстларин тиламак ва алар зиёрати учун санру сафар қилмоқ мунинг учундур.

211. Абу Абдуллоҳ Барқий р. т.

Мисрнинг кибори машайихидиндур. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Али Котиб Абу

Усмон Мағрибийға дедиким, Абу Абдуллох Барқий бемор эрди, анинг учун бир дам сув келтурдилар, ичмади ва дедиким, мамоликда ҳодиса турибдур, то маълум қилмағайменки, недур, ичмағаймен. Ун уч кун ҳеч нима емади ва ичмади то хабар келдиким, Қаромита Ҳарамға келибдурлар ва халқни қатл қилибдурлар ва Ҳажар ул-асводни ушатубдурлар, андин сўнг нима еди ва ичди.

212. Абу Жаъфар Мажзум р. с.

Абулаббос Атонинг акронидиндур. Рўзгорининг ғавси эрди ва ғавс яширундур, ё хайрда, ё шаррда. Ибн Ҳафиф дебдурким, Абулхусайн Даррож дедиким, Макка сафариди манга рафиқлар ннқоридин малолат бўлди. Баридин айрилиб, муқаррар қилдиким, ёлғиз борғаймен. Чун Қодисия масжидиға еттим, анда пире кўрдум – мажзум ва анга азим балое зоҳир. Манга салом бериб дедиким. Эй Абулхусайн, ҳажга озимсен? Кароҳият била ледим: Бале! Деди: ҳамроҳ керак? Узумга дедимки, саҳиҳ ҳамроҳлардин айрилдим, бу навъ маъюбқа «йўлукгум, тийралик юзидин. Дедим: йўқ! Деди: ҳамроҳлиғ қил! Дедим, валлоҳки, қилмағумдур. Деди: Эй Абулхусайн! [Аллоху таоло зайфга шундай маънавий қувват берадики, кучли киши таажжубга тушади]¹. Дедим: андоқдур ва ғояти инкор била азимат қилдим. Чун манзилга еттим, ани кўрдум, фароғат ва ҳузур била ўлтурубдур. Манга боқиб дедиким, [Аллоху таоло зайфга шундай маънавий қувват берадики, кучли киши таажжубга тушади]². Ғояти кудуратимдин ҳеч нима демай ўтгум, аммо кўнглумда анинг саридин тарадуде ва васвосе пайдо бўлди. Чун сахар яна бир манзилға етиб, масжидға намоз учун кирдим, кўрдумки, мунда ҳам фароғат била ўлтурубдур. Яна манга боқиб айттики, [Аллоху таоло зайфга шундай маънавий қувват берадики куч-ли киши таажжубга тушади]³. Илайида туфроққа туштум ва айттимки, Тенгри ва санга узр тақсир қўлармен. Деди: мақсудунг недур? Дедимки, хато қилдим. ҳамроҳлиғинг мақсудумдур. Дедиким, сен ҳамроҳ қил-масингга онт ичтинг, манга сенинг онтингни ёлғон қилурға кароҳият келур. Дедим: бас, андоқ қилки, ҳар манзилда сени кўрғаймен. Қабул қилди, йўл ранжи ва очлиғ мендин зойил бўлди ва ҳеч андуху тарадуд манга қилмади, андин ўзгаким, ботроқ манзилға етгаймен ва ани кўрғаймен. Чун Маккага етиштим, машойих хизматида ул ҳолимни айттим, Шайх Абубақр Каттоний ва Шайх Абулхасан Музайин қ. с. айттиларким, эй фақир, ул Шайх Абу Жаъфар Мажзумдур ва биз ўттуз: йилдур, анинг дийдори орзусидадурбиз. Агар яна кўрсанг, бизга хабар қилғил! Ҳар қачонким кўрдум, анинг дийдори шавқи мени андоғ машъуф қилдиким, аларға. хабар қила олмадим. Сўнгни қатла кўрганда илтимос қилдиким, мени бир дуо қил! Деди: сен дуо қил, мен «омин» дейман! Уч дуо қилдим ва ул «омин» деди. Бири бу эрдиким, Худоё менинг рўзимни кундинкунга еткур! Ва мўстажоб бўлди ва йиллардурки, манга ҳаргиз бир кеч ўтмайдурки, тонглағи рўзим мавжуд бўлмаиш? бўлғай.

Яна бир дуом бу эрдиким, фақру дарвешликни кўнглумға маҳбуб қил! Ва ҳоло ҳеч нима била онча муҳаббатим йўқдурки, фақру дарвешлик била!

Ва яна бири бу эрдиким, мени бу тоифа била маш– хур қил! Умидим улдурки, бу ҳам мустажоб бўлмиш бўлғай. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳеч кимга ҳақорат. кўзи била боқмангки, анинг дўст.лари яшурун бўлғайлар. Агар басирату фаросат била бу тоифаға боқмасанг ўзунгга ситам қилмиш бўлғайсен. Шайх Абулхасан Харақоний қ. с. дебдурки, чун амонат эл орасидин чиқти, ул дўстларин элдин пинҳон қилди. Ва дебдурки, мек ким бўлғайменким, сени севгаймен, дўстларингни се-вармен.

213. Шайх Абу Жаъфар Домғоний қ. с.

Бу тоифадин биров дебдурки, Мадинада эрдим, бир улуг бошлиғ ажаме кўрдумки, Ҳазрат Рисолат с. а. .в. видое қиладур. Чун фориг бўлуб чиқти, анинг сўнггича бордим, то Зул-Ҳулайфа масжидида намоз қилди ва чиқти. Ва мен кейнича чиқтим. Мени кўрди ва дедиким не тилайсен? Дедимким, тиларменки, санга ҳамроҳ бўлғаймен. Ул манъ қилди ва мен илҳоқ қилдим. Дедиким, агар, албатта, келурсен қадамингни менинг қадамим еридин

ўзга ерда кўйма! Қабул қилдим. Бу дастур била борур эрдук. Сахар чоғи Маккага кирдук. Ул ғониб бўлди, мен тавоф қилдим. Ва Шайх Абубакр Каттоний ва жамоати машойих ўлтуруб эрдилар, салом бердим сўрдилар: қайдин келасен? Дедим: Мадинадин. Дедилар, қачон чиқибсен? Дедим: ўткан окшом. Алар бир-бирига боқиштиллар. Шайх Абубакр мендин сўрдики, ким била ҳамроҳ эрдинг? Ҳамроҳимнинг нишонларин шарҳ қилдим. Шайх дедиким: ул Шайх Абу Жаъфар Домғоний ва бу иш анинг ҳоли ва мартабаси жанбида оздур. Ва манга дедиким, эй фарзанд, билдимки, бу сенинг ҳолинг змас. Ва сўрдимки, юрурда ерни қадамнинг остида нечук мулоҳаза қилдинг? Дедимки, сув мавжидекки, кема остйға киргай.

214. Шайх Абулхусайн Варроқ қ. с.

Учинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б Саъд Нишобур машойихидиндур ва Шайх Абу Усмон Ҳирий қ. с. асҳобидиндур. Уч юз йигирмадин бурунроқ дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, карам афвда улдурки, афв қилғандин сўнгра мужримнинг жинойтин ёд қилмағайсен. Ва ҳам ул дебдурки, кўнгул тириклиги ул ҳан ёдидурким, ҳаргиз ўлмас. Ва дебдурки, Ҳақ таоло дўстлигининг аломати анинг дўстининг мутобаатидур, яъни Расул с. а. в.

215. Абулхусайн Даррож қ. с.

Учинчи табақадиндур. Бағдодлиғ. Иброҳим Хаввос қ. с. нинг ходими эрди. Уч юз йигирмада самоъда дунёдин ўтди. Шайх Абу Амр Димишқий ва Шайх Абу Имрон Розий била суҳбат тутубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхусайн Даррож Бағдоддин Юсуф б. Хусайн Розинға келди. Ул сўрдики, не ишга келдинг? Дедиким, сенинг зиёратингға. Дедиким, агар йўлда сенга биров бир ораста сарой ва бир жамила канизак берса эрди, сенга менинг зиёратимдин монё келгайму эрди? Дедиким, билмон. Тенгри таоло мени бу иш била имтиҳон қилмади. Шайх ул-ислом дебдурки, яхши жавоб берибдур. Сойили худ бу саволни қилмаса керак эрди.

216. Шайх Букайр Даррож қ. т. с.

Абулхусайн Даррожнинг қардошидур. Бағдодда бўлур эрди. Абулхусайндин фозилроқ ва зоҳидроқ ва улуғроқ. Ул дебдурки, то мен бу йўлга кирибмен, ҳаргиз фосид хотир кўнглумга кирмайдур.

217. Шайх Абулхусайн Саломий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, бузург киши эрди ва соҳиби тарих эрди. Ул дебдурки, Исо Мавсилт! Роҳиб эрди. Ул дебдурки, мусулмонларға бир оят инди, андин сўнгра билмонки, Ҳақ с. т. га нечук озор еткурғанлар.

[Уч кишининг ўзаро шивир-шивирлари бўлса, албатта. У зот уларнинг тўртинчисидир]¹.

218. Абулхусайн МоЛикий қ. с.

Оти Аҳмад б. Саид Моликийдур. Бағдодияғдур. фасих эркандур ва Жунайид ва Нурий қ. с. била ва ул табақадағилар била суҳбат тутубдур. Тарсусда бўлур эрмиш ва анда дунёдин ўтубдур.

219. Абулхусайн Ҳошимий қ. с.

Ул дебдурки, Жунайиддин сўрдиларки, кўнгул қачон хуш бўлғай? Деди, ҳар вақтки, ул кўнгулда бўлғай.

220. Шайх Абубакр Воситий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Мусодур. [Ибни Фарғоний р. деб таннлган эди]¹. Жунайид ва

Нурийнинг асҳобининг қудамосидиндур. Ва қавмнинг уламо ва машойихидиндур. Тасаввуф усулида ҳеч ким андоқ сўз айтмандур. Усул ва улуми зоҳирда олим эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурким, ул тавҳид имомидур ва машриқ имоми ишорат илмида. Ул йигитликда Ироқдин келди ва анда анингсўзи оздур. Ва Марвга келди ва деди: шаҳрдин шаҳрға кезармен, бир эшитиб, англағучининг орзусида! Дедилар: Марвда недин қарор туттунг? Дедиким, анинг элин тезфаҳроқ кўрдум. Ҳам Марвда уч юз йигирмадин бурун дунёдин ўтубдур. Қабри анда ўқдур, Шайх Абулхусайн Нурит! ёнида. Шайх ул-ислом дебдурки, уч кишидурким, бирига қуни боқармен ва бирига боқармен ва бирига юқори боқармен. Яхё Муъоз Розийға қуни боқарман ва Насрободийга боқарман ва Воситийға юқори боқармен! Шайх ул-ислом дебдурки, Хуросонда ҳеч кишидин бу тавҳид келмадиким, Воситийдин келди. Ул дебдурким, мен ва ул ва ул ва мен ва менинг кирдорнм ва анинг подоши ва менинг дуом ва анинг ижобати барча иккиликдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Воситийға бир устод эрди ва бир шогирд. Устод Жунайд эрди ва шогирд Абулаббос Сайёриш! Ва Жунайднинг Воситийға номаси бор ва бу навъ битибдурким, [Бисмиллохир раҳмонир раҳим. Сенга Аллохнинг саломи, раҳмати ва баракоти бўлсин, эй Абубакр! Аллох бизларга ва сенга офият берсин!]² Охирида дебдурки, уламо ва ҳукамо Тенгри таолодин халққа раҳматдур. Сўзунгда андоқ қилки, халққа раҳмат бўлғайсен ва ўзунга бало. Уз ҳолингдин чиқ ва алар ҳолийға бўлки, аларга сўз айтурсен, аларнинг тоқат ва ҳолати қадарида аларға сўз айт ва хитоб ул мавзеъга қилким, аларни анда топарсен. [Бу сўз сен ва улар учун энг етукдир ва уларга панд-насихат килиб, ўзлари ҳақида етук сўзларни айтинг!]³ Шайх ул-ислом дебдурки, Жунайд билдиким, Воситий эл хурди ҳолийға сўзайтмас, балки ҳам инчка ва ҳам бийик айтурки, эл андин баҳра топмаслар, анга рифку раҳмат сари далолат қилди.

221. Абубакр Заққоқи Кабир қ. т. с.

Шайх ул-ислом ани учунни табақадин тутубдур. Ва оти Аҳмад Насрдур, Мисрлик. Ва Абубакр Заққоқи Сағирнинг устодидур ва Абубакр Дуққининг ҳам Жунайднинг асҳоби ва акронидин эрди. Чўн Заққоқи Кабир дунёдин ўтти, Шайх Абубакр Каттоний дедиким, [Мисрға кириш учун фуқаронинг ҳужжати кесилди]¹. Ул дебдурки, [бу йўлнинг қиймати инсон руҳидир]². Ва анинг сўзидурки, бу сўзлар биравга шойистадурки, йиллар Тенгри таоло учун мазбалаларни жони била супурмиш бўлғай.

222. Абубакр Заққоқи Сағир қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бағдодлиғдур. Заққоқи Кабириинг шогирдидур. Ул ҳадисқа машғул эрди, сўнгра бу тоифа тариқига кирди. Бир кўзи бор эрди. Абубакр Розий дебдурки, андин кўзининг зоеъ бўлгани жихатин сўрдум. Деди: бодияға кирдим, таваккул била. Дедим: манозил аҳли илигидин ҳеч нима емайин. Вараъдин, очлиқдин бир кўзум приуб юзумга окди. Ул дебдурки, қирқ йилдурки, Жунайддин фанода бир сўз: зшитибмен, ҳануз анинг чошниси жонимдадур.

223. Шайх Абубакр Каттоний қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Али б. Жаъфар Бағдодий Каттонийдур. Жунайд асҳобидиндур. Ва йиллар Маккада мужовир эрди. Анда уч юз иигирма иккида дунёдин ўтти, ул йилки, Абдулвоҳид Исфаҳонийки, қунияти Абулғарибдур, Тарсусда ўтти. Муртаъиш дебдурки, Каттоний Ҳарамнинг чароғидур. Каттоний сўзидурким, [сўфилар зоҳирда қул, ботинда, хурдирлар]¹

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Хизр а. с. нинг мусоҳиби эрди. Хизр анга дебдурки, ё Абубакр, бу тоифадин барчаси мени танирлар ва мен баъзини танийман. Ул дебдурки, Хизр бу сўз исботиға айттиким, Яманда Сафо масжидида халқ Абдураззоқ қошида ҳадис ўқурлар эрди ва масжид гўшасида бир йигит бошин хирқа ёқасиға тортиб эрди. Мен анга

дедимки, Абдурраззоқ ҳадис айтадур, халқ эшитадур, сен даги нечун мажлисга бориб эшитмайсен? Ул дедики, мен мунда Раззоқдин эшитадурмен, сен мени Абдурраззоққа далолат қилурсен. Мен дедим, агар чин айтасен, мени айтки, кимдурмен? Деди, Хизр. Ва яна бошин хирқага тортти. Шайх ул-ислом дедики, андоқки, ботинда Раззоқдин эшитадур эрди, агар зоҳирда Абдурраззоқдин эшитса, зарифроқ бўлғай эрдиким, қавмдин алар улуғроқдурларким, зоҳирлари авом зоҳиридек бўлғай ва ботинлари хос ботини декким, шариат танғадур ва ҳақиқат жонға ва сирға. Ҳам анинг сўзидурким [кимки устозидан адаб ўрган-мабди, у беҳудагўйдир]². Ҳам ул дебдурким, [Дунё учун танинг билан, охираат учун қалбинг билаи машғул бўл]³ Шайх Абубакр Розий дебдурки, Шайх Абубакр Каттоний бир қорини кўрдиким, оқ бош ва оқ соч била савол қилиб юрур эрди. Дедиким, [Бу одам ёшлигида Аллоҳ амрини хор қилганлиги учун Аллоҳ уни қарилигида хору зор этди]⁴. Шайх ул-ислом дебдурким, Шайх Абубакр Каттонийни Пайғамбар с. а. в. нинг шоғирди дебдурлар Баски, ул Ҳазратни туш кўрар эрди ва билур эрдиким, қаяси кеча ё қайси кун туш кўргусидур. Андин мушқилот савол қилур эрди ва ул Ҳазратдин сўруб, жавобин топиб, сойилларға жавоб айтур эрди. Бир қатла Мустафо с. а. в. анга айттиким, ҳар киши ҳар кун қирқ бир қатла айтсаким, «ё Ҳай, ё Қанюм, ё ло илоҳа илла анта» чум кўнгиллар ўлғай, анинг кўнгли ўлмағай. Шайх ул-ислом дедиким, Шайх Абулқосим Димишқий деди; Солимшшинг устодиким – Каттонийдин- сўрдумки, Тасаввуф недур? Дедиким, каминаси улким, сен англамағайсен. Бирав. Абуҳафс к.с. дин сўрдиким, тасаввуф недур? Деди: сўфий ҳаргиз сўрмаганки, сўфий кимдур Шайх ул-ислом дедиким, бу илм Тенгрининг асроридур ва бу қавм соҳиби асрор, посбоннинг мулук рози била не иши бор?

224. Абубакр Ато Жухфий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, бир кун бир бийик ерда ўлтуруб эрдим. Кўрдумки, сайл келур ва бир амори келтиурур ва бир киши ул аморида ўлтуруб бийик-бийик: айтурки: [Сенинг амру фармонингдаман, Аллоҳим, сендан мадад тилайман. Мени сел балосига мубтало қилган бўлсангда, узоқ вақтлардан бери менга офият бердинг]¹. Ва сайл элтур эрди ани дарёғача ва Жухфағача. Ва Жухфа сайл мавзеидур. Ва ани анинг учун Жухфа дерларки, сайл анда киргай, ҳар не бўлса супургай ва элтгай.

225. Абубакр Саққоқ қ. т. с.

Оти Мухаммад б. Абдуллоҳдур. Абусаид Харроа қ. с. нинг соҳиби. Ул дебдурки, Абусаид Харроз дедики, бир кун биёбонда борур эрдим. Унга яқин ит, кўйчилар итидин, манга ҳамла келтурдилар. Чун етишдилар, муруқабаға машғул бўлдим. Ногоҳ, бир оқ ит ораларидин чиқди ва аларға ҳамла қилди ва аларни мендан йироқ сурди. Ва ул итлар йироқ кетмагунча мендин айрилмади. Чун алар тамом кеттилар, ул ғойиб бўлди.

Ва ҳам ул дебдурки, Абусаид Харроз дедиким, [Аллоҳнинг зикри билан бўл! Агар холинг қувватли бўлса унинг зикрига ғарқ бўлиб кетасан. Аллоҳ ҳам сени зикр қилади]¹. Шайх ул-ислом дедики, «тил зикр бошиға борди ва зикр мазкур бошиға».

226. Абубакр Шиблий қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндир. Оти Жаъфар б. Юнус. Ва анинг отаси отида муҳолафатлар бор. Аммо Ҳазрат Махдумий қ. с. дедиларки, қабри тошида Жаъфар б. Юнус битикликдур. Шайх ул-ислом дедики, ул мисрлиғдур. Бағдодға келди ва Хайр Нассож мажлисида тавба қилди Жунайдиннинг шоғирдидур. Фақиҳ эрди ва мажлис музаққари. Ва Молик мазҳабида эрди ва «Муватто»ни ҳифз қилиб эрди: Отаси халифанинг соҳиб ул ҳижоби эрди. Ва Сулабий табақотида «Хуросониюл-асл ва Бағдодул мавлид вал-маншаъ» битилибдур, Жунайд қ. с. дебдурки, [Абубакр Шиблийға бошқаларга назар қилганингиздек. назар қилмайг. Чунки у Аллоҳ кўзларидан бир кўздир]¹

Умри саксон еттига етишди. Уч юз ўттиз тўртда Зулҳижжа ойида дунёдин ўтти. Ва ҳам Жунайд дебдурки, [хар бир қавминг тожи бор. Бу қавминг тожи эса Шиблийдир]². Йигирма икки қатла бемористонга тушти. Ул дебдурки, [Хуррият–қалб хурриятидир, бошқа нарса эмас]³.

Бирав Шиблийга дедиким, мени дуоё қил! Ул бу байтни ўқудиким,

б а й т:

[Бир вақтлар одамлар мендан шафоат истардилар. Ажабо, эртага Лайли олдида мени шафоат қилувчи борми?]⁴ Анга дедилар: хуш семизсен ва муҳаббатини сен даъво қилурсен, тақозое семизлик қилмас. Дедиким: [Қалбим ишқбозлик қилди, таним беҳабар қолди. Агар хабардор бўлганда семирмас эди!]⁵. Шиблий Абдурахмон Хуросонийга айтди: [Эй хурвсонлик, Шиблийдан ўзгани ёлғиз Аллоҳ деганини эшитдингми? Хуросонлик антди: Мен бирор кун Шиблийнинг Аллоҳ деганини эшитмадим. Шиблий беҳуш бўлиб йиқилди]⁶.

Абдурахмон Хуросонин дебдурки, бирав Шиблий уйига келди ва эшик қокди. Шиблий бош-оёқ яланг эшик кейнига келиб сўрдики, кимни тилансен? Деди: Шиблийни. Шиблий дедиким, эшитмансенки, [Кофир бўлиб ўлди. Аллоҳ унга раҳм қилмади]⁷. Шайх ул-ислом дебдурки, нафсни дебдур Шиблий бу оят тафсиридаким, [мўминларга айтинг, кўзларини тўссинлар, авратларини сақласинлар]⁸. Ва дебдурки, [зоҳир кўзни харомлардан, ботин кўзни эса, Аллоҳдан бошқасига назар солишдан сақланг!]⁹ Ул эшиттиким, хиёр сотқучи қичқириб айтадурким, {ўнта бодринг бир танга}¹⁰. Ул дағи қичқирди ва дедиким, [ўнтаси бир танга бўлса, савдонг нима бўлади?]¹¹. Шиблийдин сўрдиларки, қайси нима ажаброк? Деди: Ул кўнгулки, Тенгри таолосини таниғай ва онга осий бўлғай. Шиблийнинг ходими Бакир Динаварий дебдурки, вафотиға яқин Шиблий дедиким, менга бир дирам мазлимадур ва неча минг дирам онинг соҳиби учун садақа берибман ва хануз кўнглумга ҳеч юк андин оғирроқ йўқдур. Шиблий мавт маразидин бир жума кунни узида хиффат кўрди. Бакирға дедиким, масжидга мени теғур! Ул қўлдаб элтурда бирав йўлуқди. Шиблий де-лики, тонгла бу киши била ишимиз бор. Бакир дебдурки, намоз қилиб келган оқшом Шиблий дунёдин ўтди. Тонгласи менга дедиларки, фалон маҳаллада бир солих бор. Анинг ғусли учун ул кишини келтурмак керак. Ул кишининг уйини топиб, эшик қоктим. Эшик кейнига келиб сўрдиким, Шиблий ўлди? Мен таажжуб била сўрдимки, қайдин билдингким, Шиблий ўлди? Ул-дедиким, эй нолон, ул қайдин билиб эрдиким, бу кун манинг била иши бор бўлғусидур. Эшик очқоч кўрдим, ҳамул киши эрлики, бурунқи кун Шиблий деб эрдиким, тонгла анинг била ишимиз бор.

227. Абубакр б. Яздонёр Урмавий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Ҳусайн б. Али Яздонёрдур. Тасаввуфда бир тариқаедурким, анга махсусдур. Машойихдан баъзи анга инкор қилибдурлар. Олим эрмиш улуми зоҳирийда ва улуми муомалоту маорифда. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Абубакр Яздонёр Ҳақ с. т. ни тушда кўрди. Деди: Ё Раб, бир ҳожатим бор. Жавоб эшиттиким, не ҳожатинг бор, андин ортуқки, санга бердим? Яънн суфийларанинг дастбандидин кутқардим. Шайх ул-ислом, дебдурки, кўрубмен бир ерда-ким, суфийлар дастбанди битибдурки, [маҳолҳол ва ботил лшорат]¹. Суфийлар инкорида узун қиссаси бор. Ва анда ашқолдур, бузург кишидур, соҳиби талбис зоҳирда ва муҳаққик ботинда. Ул дебдурки, [фаришталар осмон кўриқчилари, муҳаддислар суннат кўриқчилари, сўфилар Аллоҳ кўриқчиларидир]². Ва ҳам ул дебдурки, [Маърифат – Аллоҳу таолонинг

вахдонияти билан қалбнинг қарор топишидир]³. Ва ҳам ул дебдурки, [кимки, тавба килсаю гуноҳни тарк этмаса, Аллоҳ таоло уни тавба қилишдан ва ўзига қайтишдан маҳрум қилиб қўяди]⁴.

228. Абубакр Сайдалоний қ. т. с.

Машойихинг ажилласидиндур. Шиблий қ. с. ни бузург тутубдур. Форсдин эрди ва Нишобурда вафот топти. Ул дебдурки, Ҳақ била суҳбат тутунг ва агар тута олмасангиз ул киши била тутунгки, ул Ҳақ била суҳбат тутар, то анинг суҳбати баракоти сизни Ҳаққа еткургам. Ҳамул дебдурки, сўзни ҳожат қадари била айтинг. Ҳар не ҳожатдин ортукдур, андин илик тортинг. Ва ҳам ул дебдурки, Тенгри таоло била кўп бўлинг ва халқ била оз.

Анинг муридларидин бири дебдурки, анинг вафотидин сўнгра қабрига лавҳ йўндуруб, қабри бошида кўйдум. Буздилар, яна кўндум, яна буздилар. Яна мукаррар буиш воқеъ бўлди. Шайх Абу Али Даққокдин мунунг сиррин сўрдум, деди: ул дунёда гумномлиғ ихтиёр қилиб эрди, Ҳақ с. т. ҳам ани пинҳон асрар эрди. Сен тиларсенки, ани ошкор қилгансен, қачон муяссар бўлур?

229. Абубакр Хаббоз Бағдодий қ. т. с.

Ул Жаририйнинг устодларидиндур. Ул дебдурки, (аҳлу аёл–халол йўл билан шаҳватларни қондириш жазосидир]¹.

230. Абубакр б. Исо Мутааввий қ. т. с.

Абҳардиндур. Абубакр акронидин ва андин улуғроқ. Абубакр Тоҳир анинг қошига кирди, ул назъ ҳолатида эрди. Абубакр анга дедиким, [Аллоҳга яхши гумонда бўлгин!]¹ Абубакр Исо айттиким, менингдек киши била мундоғ сўз дегайлар, агар бизни кўйса, парастиш қилғайбиз, агар тиламаса, буйруғига бўйин кўйғайбиз ва борғайбиз. Ул уч юз бешда дунёдин ўтубдур.

231. Абубакр Тоҳир Абҳарий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Абдуллоҳ б. Тоҳир б. Ҳорис Тоий. Қўҳистоннинг қибор машойихидиндур. Шиблий қ. с. акронидин эрмиш. Олим ва мутааврий. Юсуф б. Ҳусайн била суҳбат тутубдур ва Музаффар Кирмоншоҳий била рафиқ бўлубдур. Мисрда Шайх Му-халлаб б. Аҳмад б. Марзуқ дебдурким, машойихдий ҳеч қайсининг суҳбатидин онинг суҳбатича нафъ топмадим. Уч юз ўттуз учда дунёдин ўтубдур.

Шайх Абубакр Тоҳир бир кун бир баззоз дўконидин ўтти ва баззознинг ўғли шайхнинг ошноси эрди. Чун шайхни кўрди ва анинг сўнгича борди ва баззозким дўконига келди, ўғлин кўрмади. Маълум қилгондин сўнгра анинг кейнича бориб, нохушлуғ била ўғлин шайх қошидин дўконга келтурди ва шайх ул кеча тонг отғунча ранжур эрди. Яна кун ул баззознинг эшигига борди ва бир канизак бор эрди. Узи била элтди ва баззозни ташқари тилади ва дедиким, ўтган кеча тонг отғунча сенинг та-рафингдин ранжим бор эрди. Дунё молидин ушбу канизаким бор. Агар қабул қилсанг ул ранжим кафоратиға санға бердим ва агар қабул қилмасанг, озод қилдим. Баззоз шайхнинг аёғига тушуб, дедиким, Эй шайх, мен журм қилиб, сен узр қулорсан? Шайх деди: Ростким, сен журм қилибсен. Аммо мани бозхост қиладурлар. Ондин сўрдиларки, ҳақиқат недур? Дедиким, барчаси илмдур. Дедилар: илм недур? Дедиким, барчаси ҳақиқатдур. Ул дебдурким, [жамъ–йиғиш, тафарруқ–айириш. Қачон жамъ бўлсанг, Аллоҳ дерсан. Ва агар айрилсанг, дунёга назар соласан]¹.

232. Абубакр б. Аби Саъдон қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Аби Саъдон, Бағдодлиғдур. Жунайд қ. с. асхобидин ва Абу Али Рудборий акронидин. Вақт машойихидин олимроқ.

эрмиш бу тоифа илмида. Абулхасан Сиддик ва Абулаббос Фарғоний дебдурларки, бу кун бу тоифадин замонада қолмайдурлар, икки кишидин ўзга: Абубакр б. Аби Саъдондин ўзга Ироқда ва Абу Али Рудборийдин ўзга Мисрда. Ул дебдурки, ҳар ким сўфийлар била суҳбат тутса, керакким, анга нафс бўлмаган ва кўнгул бўлмагай ва мулк бўлмагайки, ҳар нимага асбобдин боқса, ўз мақсадиға бўлуғдин тушкай ва анга етмагай.

Ва ҳам дебдурки [сўфийсифат ва расму русумдан холи фақир ўртадаги сабабларни кўрмайдиган киши. Фақирнинг бу сифати уни фақр номига сазовор қилади ва сабабчи – Аллоҳга олиб борувчи йўлни осон қи-лади]¹.

Ва ҳам ул дебдурки, [кимки, тасаввуфга оид турфа сўзлар айтмаса – нодондир]².

233. Абубакр Атуфий қ. т. с.

Жунайд қ. с. нинг шогирдидур. Уч юз қирк бешда Рамлада дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, устодим Жунайд қ. с. дедиким, агар бирав кўрсангизким, бу тоифага иймони бор ва бу сўзлар анга мақбулдур, денгизки, мени дуо била ёд қилсун! Шайх ул-ислом дебдурки, Ҳаллож «Айн ул-жам» китоби охирида дебдурки. ҳар ким, бизинг сўзларга иймони бор ва андин чошнисибор, мандин анга салом денгиз! Ва Шайх Аму дебдурки, Шайх Сирвоний дедиким, агар аёғингиз бор эса, Хуро-сонга боринг – ул киши зиёратиғаким, бизни севгай. Ва Шайх Аббос дебдурки, Шайх Сирвония дедиким, сизга васият қилурмен: «бир кишига яхшилиқ қилки, бу тоифани севгай».

234. Абубакр Саккок р. т.

Ул дебдурки, «муштоқ ўлимдин лаззат кўпрак топарки, тирик шахд шарбатидин». Шайх ул-ислом бу сўзнинг муайяди кўп сўз дебдур ва бу байтни ўқибдур.

Б **а** **йт:**
[Тақводорлар ўлими – мангу ҳаётдир. Зеро, қавмлар ўлдилар, улар эса, одамлар орасида тирикдирлар]¹

235. Абубакр Сакко қ. с.

Ул дебдурки, кемада эрдим. Ел кўбди ва кўлак бўлди ва халқ дуоға фарёд торгтиллар. Кемада дарвеше эрди, бошин гилимига чирмағон. Анинг қошиға бориб айттиларки, агар телба эмассен, бу ҳолатдаки халқ дуога машғулдурлар, сен ҳам бир нима дегил! Бошин гилимдин чиқарди ва дедиким, [сенинг қалбингга ҳайронман, нега биздан юз ўтирди?]¹ ва бошини юкориға торгти. Дедиларки, не девонадур? Анга дерларки, дуо қил, ул байт ўқур! Яна бошин гилимдин чиқарди ва сўнгги мисрани ўқидиким, [менга бўлган юксак муҳаббатинг нега йўқолди?]². Ул ел ва ошуб бирор нима ўксуди. Яна анга дедиларки, бир нима дегил! Бош чиқарди ва дедиким,

б **а** **й** **т:**
[Иккисидан ҳам ажойиброғи шуки, ғазабланган ҳолимда ҳам сенга ризо кўзи билан боқаман]³

Ел таскин топти ва кўлак ором тутти, Шайх ул-ислом дебдурки, бу икки байтнинг учунчисин мен бир ерда кўрубмен ва ул будур.

Б **а** **й** **т:**

[Агар васлинг ила лутф этсанг, мени тирилтирасан, йўкса, бу йўл мени ҳалокатга олиб боради]⁴.

236. Абубакр Мисрий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Иброҳимдур. Абубакр Дуккий ва Қирофийнинг устоди ва Заққоқи Кабириинг шогирдидур. Жунайд ва Нурий қ. с. била суҳбат тутубдур. Уч юз қирк бешда Рамазонда дунёдин ўтти, Абубакр Атуфий била мувофик. Ул дебдурким, Жунайд ва Нурий қ. с. била эрдук ва машойих ва сўфиядин кўп эл бор эрди. Қаввол нима ўкиди, Нурий самоъга кирди ва Жунайд ўлтуруб эрди. Нурий Жунайд бошига келиб, бу оятни ўкидиким, [Албатта, эшита оладиган зотларгина қабул қилурлар]¹. Жунайд дедиким, [Сиз тоғларни кўриб, тек қотиб турибди, деб ўйларсиз. Ҳолбуки улар ҳам худди булутлар юргандек юрарлар]².

237. Абубакр Дуккий қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Довуд Димишқий. Умри юз йигирмага тортти. Абу Али Рудборийнинг акронидин. Дебдурлар, Ибн Жалло анга нисбат дуруст қилур. Заққоқи Кабириинг шогирдидур. Жунайдни кўриб эрди ва Абубакр Мисрий била суҳбат тутуб эрди. Жаҳоннинг мужарради эрди вақтининг кибори машойихидин эрди. Уч юз эллик тўққизда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Боку дедики, Дуккийнинг кули дедики, Дуккий дедики, [офият тасаввуф билан бўлмас]¹. Ва Хусрий дебдур, суфийга офият била не иш? Абу Абдуллоҳ Рудборий дарё қироғида васвасаси бор эрди. Таҳорат қилур эрди ва ел келур эрди ва аёғилиги ёрилур эрди ва қон келур эрди. Дармонда бўлди ва деди: [Оллоҳим офият бер!]² Ун келдики, [офият илмда, яъни шариатда]³. Шайх ул-ислом дебдурки, Абубакр Дуккий дедики, Нусайбинда Сумайъийга меҳмон бўлдук. Вақт хуш эрди ва қаввол хуш ва ҳеч ёт киши йўк. Ҳеч завқу ҳол бўлмас эрди. Сумайъий дедики, не дейсен? Дуккий дедики, улча ул дейдур, мендин ва сендиндур мутгасил кулоққа келурким, мен ва сен. Тасаввуфда мен ва сен қайдадур? Суфийга бирдин ўзга бўлмас. Ҳоло шуре пайдо бўлди ва ошуб кўпти. Асҳоб тўнларин йиртарлар эрди ва йиқилурлар эрди, киши қолмади яқосин йиртмаган.

Дукқи дебдурки, [қурбнинг белгиси Аллоҳдан ўзга барча нарсадан узилишдир]⁴. Ва ҳам анинг сўзидирки. [Қалб нурланиши сабабли унда Аллоҳу таолонинг оятлари жой олса, башарий сифатлар ва ақлий ноқисликлар зойил бўлади. Баъзан фақирнинг Аллоҳга нисбатан адабсизлиги ҳақида сўрашди. Дуккий айтди: бу ҳақиқий нлмдан узоқлашиб, зоҳирий илмга ўралашиш]⁵.

238. Абубакр Тамастоний қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Форсдин эрди. Шиблий қ. с. шогирди эрди, Иброҳим Даббоғ Шерозийнинг ҳам. Кибор машойихдин эрди. Оёту каромот ияси ва ўз ҳолу вақтида ягона эрди. Шиблий ани бузург тутар эрди ва қадр маҳолин улуғ кўяр эрди. Форс машойихи била суҳбат тутуб эрди ва аларни азим ҳурмат тутарлар эрди. Шукру муҳаббат анга ғолиб эрди ва буюк калом ва румузи бор эрди. Форсда кишига анинг каломин эшитур қувват йўк эрди. Машойих андоқ савоб кўрдиларки, ул Хуросонга борғай. Нишобурға

келди ва анда уч юз қирқда дунёдин ўтти. Ул дебдурки: [калб тириклиги нафси ўлдириш биландир]¹. Бирав анга дедиким, манга васияте қил! Ул дедиким, [доимо ҳимматли бўлки, у барча ишларнинг кучи ва манбаидир]². Ва ҳам ул дебдурки, улуғроқ неъмат – чикмоқдур нафсдин, не учунки, нафс улуғроқ ҳижобдур сенинг била Тенгри таоло орасида. Ва ҳам ул дебдурки, мумкин эмас чикмоқ ва қутулмак нафсдин, ўз нафсинг билаки, анинг била қутула олғайсен ва анинг суҳбати била.

239. Абубакр Фарроъ қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Ҳамдун Фарроъдур. Нишобурнинг ажилла адашойихидиндур. Азим фаросати бор эрмиш. Шайх Аму ани курган эрмиш. Ул дебдурки, мен Абубакр Фарроъни кур-масам эрди, сўфий бўлмағай эрдим. Ва Абу Али Сақафий ва Абдуллох Мунозил ва Абубакр Шиблий та Абу Тохир Абҳарий ва Муртаъиш ва ғайруҳу била суҳбат тутубдур. Машойихда ягона эрмиш. Уч юз етмишда дунёдин борибдур. Ул дебдурки, [яхшиликларни яшириш ёмонликларни яширишдан тузукрокдир. Шунда нажот топишга умид бор]¹.

240. Абубакр Шабахий қ. с.

Бешинчи табақадандур. Оти Муҳаммад б. Жаъфар Шабахийдур. Вақт машойихининг жавонмардларидин эрди. Нишобурда Шайх Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Уч юз етмишдин бурун дунёдин ўтибдур. Ул дебдурки, [футувват–хушхулқлик ва ззгу саховатдир]¹.

241. Абубакр Тарсусий қ. с.

Шайх ул-ислом ани олтинчи табақадин тутубдур. Оти Али б. Аҳмад б. Муҳаммад Тарсусийдур. Пиллар Маккада мужовир эрди. Ва ани Товус ул-Ҳарамайн дер эрдилар, ибодати касратидан Абулхусайн Моликийнинг шогирдидур. Иброҳим Шайбоний Кирмоншоҳий била суҳбат тутубдур ва нисбат анга дуруст хилур. Уч юз етмиш тўртда дунёдин ўтибдур. Маккада Шайх Сирвонийнинг акронидин эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аббос Фақир менга дедиким, Шайх Абубакр Ҳарамий дедиким, Маккада биров уйида меҳмон эрдук. Мезбоннинг бир канизаки бор эрдиким, нима ўқийолур эрди, муни ўқидиким, [бир қавм сен учун мени оз ва соз маломат қилди]¹. Бир дарвеш аёғ устиға қўпти ва бир неча фарёд қилди ва деди: ким маломат қилди сенинг меҳрингда, магар сен? Бу ҳарфни деди ва йиқилди ва дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Абдуллох Боку дедиким, Айюб Нажжор Маккада бир Қазвиний уйида самоъ қилур эрди. Гўянда бир форсий байт ўқудн. Ул қўпти туз қадди била ва деди: нафире сендин! Ва йиқилди ва беҳуш бўлди ва дунёдин ўтти. Шайх ул-ис-лом дебдурки, Абулқосим Шайх қавм била меҳмонлиғда эрдилар, гўяндае ўқидиким,

Ш е ь р:

[Ҳар уйки, унда сен бўлсанг, чироққа ҳожат йўқ. Одамлар ҳужжати билан келадиган кунда сенинг муборак жамолинг бизнинг ҳужжатимиздир. Сендан халос

бўлишнн хоҳласам, Аллоҳ мени хотир-жам қилмаснн] ².

Абулқосим Шайх ўнг илигин кўтарди ва неча фарёд урди ва йиқилди ва оламдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, бирав бу тойфадин дедиким, Нишобурда ҳодисае эрдиким, халоник шаҳрдин чиқиб эрдилар. Меу бир масжидда эрдим. Ва ул масжид гўшасида яна бир дариеш. эрди. Гўяндае кирди, ул дарвеш анга дедиким, бир нима ўқи! Ул ўқидиким,

б а й т:

[Қалбим ва ишқ ўртасида шундай маърифат мавжудки, абадийлик тугаса ҳам у тугамас. Албатта дунёдан ўтаман, бутун борлиғимдаги муҳаббатингдан ҳечким огоҳ бўлмайди] ³.

Ул дарвеш йиқилиб, икки намоз орасиғача талпинур. эрди то оламдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки. Убулла шаҳридаким, Куфа била Басранинг орасидадур, дарвеше борур эрди, Бир кўшк тубига етти. Бир ғурфада бир улук киши ўлтуруб эрди ва илайида бир канизак муған-нийлик қиладур эрди. Дарвеш эшиттиким, бу байтни ўқийдурким,

б а й т:

[Ҳар кун рангинг ўзгарар. Узгармаса сенга яхшироқ. Ҳар кун ҳолинг ўзгарар, ўзгармаса сенда гўзалроқ] ⁴.

Дарвешга ҳуш келди ва муғаннийға онт бердиким, [эй канизак, Аллоҳга ва Хожанг хаётига қасамки, бу байтни такрор ўқи!] ⁵ Канизак такрор қилабошлади. Хожа ул такрор сабабин сўрди. Каннзак дедиким, кўшк тубида бир дарвешки вақти ҳуш бўлубдур ва такрорига онт берадур. Хожа қуйи боқти ва ул ғарибни кўрдиким, вақти хушбўлиб, самоъ қиладур. Охир бир сўз айтти ва фарёд қилди ва йиқилди ва жон берди. Хожа чун ул ҳолни кўрди, вақти мутағайнр бўлди ва канизакни озод. қилди. Ва шаҳрнинг улуғларин тилади ва ул дарвешга намоз қилдилар ва дафн қилдилар. Ва ул хайлға дедиким гувоҳ бўлингки, ҳар нимамки бир зиёу амлоқдин борин вақф қилдим дарвешларга. Ва ҳар несн важху дирамдин бор эрди, борисин берди ва тўнин чиқарди ва муракқаъ кийди ва ридо солди ва бодияға юз қўйди. Ва эл боқиб туруб эрдилар, то кўзлардин ғойиб бўлди. Андин сўнгра харгиз ани кўрмадилар. Абулхусайн Даррож ва Футий ҳикоят қилибдурлар. Ва Даррождеб-дурки, [ўша кундан яхшироқ кунни кўрмадим] ⁶. Шайх Абу Абдуллоҳ Жалло дебдурки, мағрибда икки ажаб нима кўрдум: бири Қайравон жомеъида бирав эрдиким,. сафлар орасида юриб, савол қилур эрди ва дер эрдиким, [эй одамлар, мен бир сўфийэрдим, энди заифлашдим] ⁷ Яна икки пир кўрдум, бирининг оти Зурайқ ва бирининг Жабала. Ва ҳар қайсининг муридлари бор эрди. Бир кун Жабала Зурайқ зиёратиға борди асҳоби била. Зурайқ муридларидин бири Қуръон ўқийдур эрди. Жабала асҳобидин бирига ул нав вақти хуш бўлдиким, фарёд қилиб, жон берди ва ани дафн қилдилар. Яна бир кун Жабала яна Зурайқ қошиға келди ва деди: ул ёринг қаёндулки, Қуръон ўқийдур эрди? Ани тиладилар, Қуръон ўқиди. Жабала бир оҳ била фарёд

қилдиким, ўқиғучи охир бўлди. Жабала дедиким, [бирга бир, лекин бу иш бошловчиси золивроқдир]³.

242. Абубакр Сусий қ. т. с.

Оти Муҳаммад Иброҳим Сусий Суфийдур. Шомда Рамла шахрида бўлур эрди. Шайх Аму ва Аҳмад Куфоний они кўруб эрдилар. Уч юз етмиш олтида Димишқда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, ул бир кеча дедиким, бизинг учун бир киши топингки, нима ўқусун. Тилаб топмадилар. Шайх муболаға қилур эрди. Бирав дедики, ҳеч хонанда топмайбиз ва тайбат била дедики, бу яқинда бир мутриб йигит бор, десангиз ани келтурайли. Шайх рухсат берди, бориб келтурдилар. Ва мутрибнинг ўзга ҳоли бор эрди, ўқидиким, [бу сўфилар тоифаси содиқ биродардирлар, улар орасида маънавий қардошлик мавжуд]¹.

Элга азим асар қилди ва Шайхқа ғариб шўре воқеъ бўлди. Чун фориг бўлдилар самоъдин, мутрибқа қазаф воқеъ бўлди ва Шайхнинг сажжодаси устида қан қилиб йиқилди. Шайх дедиким, ҳеч нима деманг ва сажжодаға ани чирмаб, тарқанг! Андоқ қилдилар. Тонгласи мутриб уйғониб, ўз холин билмас эрди. Дедиким, мен не ердамен ва бу не ҳолдур? Утган холидин хабар бердиларки, не воқеъ бўлиб эрди. Анга ҳол мутағаййир бўлди ва созини узатти ва тавба қилиб, мураққаъ кийди ва Шайх хидматини ихтиёр қилди. Ва андоқ муомалат ва ибодат анта даст бердиким, Шайхдин сўнгра ани хонақаҳда Шайх ўрниға ўлтурттилар. Шайх ул-ислом дедиким, анинг оти Муҳаммад Табароний эрди. Мен анинг ўғлин кўриб эрдим, Ҳирига келиб эрди Шайх Аму хонақоҳиға. Ва ғоят зариф йигит эрди. Ва Муҳаммад Табароний қариб эрди. Машойих анга келиб ул ўқиган байтни сўрар эрдилар. Ва анинг ёдида ул мисраъдин ортуқ йўқ эрди. Аммо мен ул абётни топибмен ва будур.

Назм:

[Бу сўфилар тоифаси содиқ биродардирлар ва улар орасида шундай маънавий қариндошлик мавжудки, унга ҳеч нарса тенг келмайди. Улар эмиқдошлар ва бир-бирларига тоза ваҳдат майини тутадилар. Эмиқдошлик ва майхўрлик ҳаққини тўла адо этадилар. Мастликдаги хато ва тубанликларни хотирламайдилар. Уларнинг аҳволи сени шубҳага солмасин]².

Шайх ул-ислом дебдурки, Зуннун Мисрий ва Шиблий ва Харроз ва Нурий ва Даррож барча самоъда бордилар, не «Қуръон» самоъида ва не анинг ғайри. Алардин уч тан уч кун тирилди ва уч кундин сўнгра ўтти. Ва алардин бошқа ҳам машойихдин кўпи бу ҳолда ўттилар. Зурора б. Аби Авфо, Басра қозиси меҳробда эрди. Бирав бу оятни ўқидиким, [қачон бурғу чалинган-да ўша кун қийин «ундир»]³.

Ул фарёд қилиб йиқилди ва борди. «Кашф ул-махжуб» китобининг соҳиби дебдурким, мен муаняна кўрдумки, Озарбайжон тоғлари орасида бир дарвеш бу қавмнинг баъзи абъётин ўқур эрди, ногоҳ йиқилди ва охир бўлди.

243. Абубакр Шукайр қ. т. с.

Шайх ул-ислом дедики, ул Нишобурда бузург эрди ва вақт ияси ва Саҳл Суълукийнинг қаробати.

Бир кун Саҳл Суълукий анга дедиким, нечук манга келмассен? Ул дедики, келсам, истиғно ва такаббур қилурсен, бу жиҳатдинки, мен дарвешу муфлисмен, менинг учун кўпмассен. Ул дедики, сен кел, мен таъзим қилай. Бир кун анинг уйиға борди. Ул таъзим учун кўпти, аммо чикқанда кўпмади. Абубакр ёнди ва бу икки байтни ўқидики,

Н а з м:

[Гарчи мен аёлманд, қашшоқ ва қарзи кўп бир одам бўлсамда, Раббим берган ризк менга кифоя қилади. Ҳожатларим менинг ва унинг ўртаси-дадир]¹. Ва яна ҳаргиз анинг уйиға бормади.

244. Абубакр Жавзакий қ. т. с.

Қабри Нисодадур. Ул дебдурки, бир кун бодияда оғзим сувсизликдин куруб эрди ва тоқатсиз бўлиб эрдим. Бир йигитни кўрдум. Салом, дедим. Жавоб олди ва деди: Эй шайх, ҳолинг недур? Дедимки, сувсизман, кўнглум тозағина хиёр тиларки, бўғузумни улутгаймен. Ул йигит дедики, кир, дағи уз. Шайх дебдурки, менинг ул йигит сўзига имоним бор эрди. Боқтим, полизе кўрдумки, тўла қовун ва бодринг ва хиёр эрди. Андин узуб, оташимға таскин бердим.

245. Абубакр Розий қ. т. с.

Мутаварреъ ва мужтахид киши эрмиш. Дебдурларки, машойих орасида киши андин гирёнроқ йўқ эркандур. Ҳар мурид ва мубтадики, ани кўрса эрди, ибодати қасрати ва самоъда бесабрлиғи ҳирқатидин анинг гирифтори бўлур эркандир. Ишининг ибтидосида Маккага борди ва сўфия машойихиға мушарраф бўлди ва бир йил мужовир бўлди. Ул дебдурки, Маккада ихлосдин вақтим душвор бўлди. Яманға бордим. Менга бир дирам футўх етишти. Тиладимки, бир кўнглак олғайменки, асру яланг эрдим. Чун Маккага яна бордим. Ул дирамни бир ерда дафн қилдим ва анга бир аломат кўйдум ва Маккага кирдим. Чун тавофдин фориғ бўлдум. Шайх Абу Умар Зажжожийдин бир масъала сўрдум. Дедики, аввал борғил ва ул дирамки, дафн қилибсен, ўзунга сарф қил! Бордим ва ул дегондек қилдим. Ондин сўнгра келдйм. Шайх ул масъалаға жавоб берди.

246. Абубакр Муфид қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Иброҳимдур, имом ва бузург эрди. Жаржаробод шаҳридиндур. Жунайд била Юсуф б. Ҳусайнни кўруб эрди ва Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Уч юз олтмиш тўртта дунёдин ўтти, умри узокқа тортти. Шайх Аму ани кўруб эрди. Анинг таснифи бир китобдур. Анда келтурубдурки, Абу Саид Харроздин оламдин ўтар чоғда сўрдиларки, не арзинг бор? Дедиким, ҳасратим бор ғафлатга. Ва ҳам ул дебдурки, Юсуф б. Ҳусайн дебдурки, андоқ бўлиб-менки, менинг сўзимни Аллоху таолодин ўзга киши эшитмас. Шайх ул-ислом дебдурки, бу сўз охирида андоқ бўлурки, ул пир дебдур.

247. Абубакр Қасрий қ. т. с.

Хубайра қасридин эрди, валий ва ғайб аҳлини кўрар эрди. Шайх Абу Абдуллох

Хафиф дебдурки, бир кун Шайх Абубакр Қасрий манга дедиким, кел сахроға бороли. Борур эрдук, бир қавмни кўрдукки, бозор томида иард ўйнарлар эрди. Шайх Абубакр бориб, алар қошиға ўлтурди ва алар била илик ўюнға элтти. Ва мен ҳижолатдин терга ботиб эрдимки, бу недурки, ул қиладур? Охир тушти ва борур эрдук. Жамъи шатранж ўйнар эрдилар, алар сари бориб, шатранж бисотин олиб йиртиб, йиғочларни ҳар ён сочди. Алардин икки киши анга бичағ торттилар. Ва ул дедиким, бичағларингизни манга берингким ейин. Алар илиг торттилар, биз ўтгук. Ва мен ботинимда анинг била хусуматдаким, аввалги не фарахрўлик эди ва сўнгги нохуш ихтисоб не эрди? Анга маълум бўлди ва дедиким, ул вақт ладуний назарн билз бокар эрдим, фарқ кўрмадим, сўнгра илм назари била боқтим, ҳукм кўрдум.

248. Абубакр Мавозиний қ. с.

Мисрда бўлур эрди. Шайх Сирвонийнинг устодидур. Ул дебдурки, Ибн Хаббоздин эшиттимки, дедиким, азҳо ийдида Жамра яқинида эрдим. Бир дарвеш кўрдум, туруб эрди ва илигида бир кўза ё риква. Ва дер эрдиким, [Эй Эгам, одамлар қурбонликлари ва садақалари билан сенга яқинлашадилар. Менда жонимдан бошқа ҳеч нарса йўқ.]¹ Кегин у наъра тортди ва жон берди.

249. Абубакр Ушноний қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, менинг шогирдларимдин бири келиб дедиким, Шайх Абубакр Ушноний томдин йиқилиб оёғи синди, дағи ўтти. Ва ул бу нав эрқандурки, навжавоний келиб, қавволлик қиладур эрмиш. Абубакр Ушнонийға вақт хуш бўлибдур ва беҳуд томдин йиқилибдур ва ўтубдур. Шайх Абу Абдуллоҳ анда бориб сўрубдурким, қаввол қайси байтни ўқиди? Дебдурларки, бу икки байтни.

Б а й т:

[Ўз ҳолига ташлаб қўйилган дардманд ошиқнинг дарди ўлимдан оғир. Агар яшаса, турмуши қийин, ўлса, армон билан ўлади)¹].

Бу абётни эшитгач Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф тўрг кун ўзидин ғойиб эрди. Ул қавволни узаттиларким, яна бу иш тегра сизга эврулма! Абубакрни дафн қилдилар ва ул беҳабар эрди. Шайх ул-ислом дедиким, сувсизга осон иш недадур сувдин ўзга? Бир дўст вафосида бир дўст борди.

250. Абубакр Мағозилий қ. т. с.

Сирвони-йнинг устодидур. Мисрда бўлур эрди. Ул дебдурки, тилар эрдимки, Абулҳасан Музейинни синағоймен. Эшикига бориб қоқтим ва дедимки, эй сарой иялари, манга бир нима била мувосо қилинг! Ул кишисига айттиким, бир нима берким, ул агар Тенгрини таниса эрди, манга келмас эрди, яъни имтиханға. Чун эшиттим, қўйдум ва ўтгум.

251. Абубакр Қатиъий қ. с.

Бағдоднинг имоми ва ҳофир эрди. Ҳадисда Абдуллоҳ Аҳмад ХанбАлиинг шогирдидур. Ва Жунайид қ. с. ни кўруб эрди. Ул дебдурки, Жунайиддин эшиттимки,

дедики, охвойки, хар кун ўзга ишдасен, не бўлғайки, бир кунни менинг ишимда қилғайсен. Ул Бағдодда уч юз олтмиш саккизда Зулҳижжа ойи дунёдин ўтти.

252. Абубакр Ҳамадоний қ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, Ҳусайн Фақир дедиким, Абубакр Ҳамадоний дедиким, дарвешлик уч нимадур [тарк утгамаъ валманъу валжамъу]¹ – эл нимасига тамаъ қилмамак, агар нима бошингга келса манъ қилмамак, хар не жамъ қилмамак!

253. Абубакр Кафширий қ. с.

Кафшир Шомда бир кентдур. Ул дебдурки, Бани Исройил тихида борур эрдим. Манга парзада ўтмак ва чбокла ҳавас бўлди. Филҳол бокда сотқучининг уни келди тихдаки қошимға келтурди. Шайх ул-ислом дебдурки, бу каромат эмаски, Тасаввуф тариқида беғародур.

Бир дарвеш бодияда сувсиз бўлди, олтин қадахда совуқ сув оллида ҳозир қилдилар. Ул дарвеш дедиким, сенинг иззатинг ҳаққиқи, бу сувдин ичмағаймен, магар бир аъробий илигидинки, мени силлий урғай ва сув бергай, йўқ эрса каромот била сув керакмас. Ғурур хавфидин муни деди. Ва деди: қодирсен ангаким, менинг жавфумда сув ижод қилғайсен, яъни зоҳир каромот макрдин эмин бўлмағай.

Шайх ул-ислом дебдурки, ҳақиқат каромот била дуруст бўлмаским, ҳақиқат худ каромотдур ва каромот зуҳход била абдолға бўлғай.

254. Абубакр Довуд Динаварий қ. с.

Шомда бўлур эрди. Ибн Жалло била суҳбат тутубдур. Ул дебдурки, «меъда таом махалидур, агар анда ҳалол таом солсанг, тоат қуввати топқайсен ва агар шубҳа била бўлса, Ҳақ йўлин санга ёпқай ва агар ҳа-ром бўлса, маъсият зоянда бўлғай». Дерларки, ул юз йил умр топти ва уч юз элликда Динаварда дунёдин ўтти.

255. Абу Али Рудборий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Қосим Мансур. Вузаронинг рўасони аносидиндур ва насаби Қасрийға етар. Бир кун Жунайд қ. с. масжиди жомеъда сўз айтур эрдиким, анинг кўзи масжиди жомеъга тушти, Жунайд мажлисига. Жунайд биравга сўз аносида дедиким, [сўзимни эшит]¹. Абу Али соғиндики, анга деди, турди ва кулоқ солди. Жунайд каломи анинг кўнглида ер тутди ва муассир тушти, хар недаким бор эрди, боридин чиқти ва бу қавм тариқиға иқбол кўргузди. Ҳофизи ҳадис эрди ва олим ва фақиҳ ва адиб ва қавм саййиди. Абу Абдуллоҳ Рудборийнинг холидур. Шайх Абу Али Қотиб дерким, [Абу Али Рудборий р. т. дан ўзга шариат ва ҳақиқат илмини ўзида жамлаган кишини кўрмадим]². Абу Али Қотиб хар қачон Абу Али Рудборийни ёд қилса эрди, «Саййидино» дер эрди. Шогирдлариға андин рашк қилур эрди. Анга дедилар, недур буки, ани ўзунгнинг саййиди дерсен? Деди, ул шариатдинҳа қикатқа борди ва биз ҳақиқатдин шариатга келурбиз. Шайх ул-ислом дебдурки, то кишини тўрдин бўсағага элтмаслар, билмаски, улким, бўсағадин тўрга борибдур, кимдур? Асру совуғ бўлғайки, ноздин ниёзға юборгайлар, ниёздин нозға борур ва таҳоратдин намозға. Абу Али Рудборий Бағдодда Жунайд ва Нури ва Абу Ҳамза ва Масуҳий ва алар билаким, алар табақасида эрдилар, суҳбат тутуб эрди ва Шомда Абдуллоҳ Жалло била. Уни

Бағдодлиғдур, аммо Мисрда муким бўлди ва Мисрийлар ва ул ернинг сўфиларининг шайхидур. Ва тасаввуф аҳлининг шуаросидиндур. Назъ вақтида дебдурким,

шеър:

[сенинг хаққинга қасамки, то сени кўрмагунимча сендан ўзгага мухаббат назари билан боқмасман]³.

Уч юз Ҳаштми бирда дунёдин ўтти. Ва ҳам ул дебдурки,

н а з м:

[Кимки, маҳбуб нарсаларга кўнгул қўйишдан қайтиб, сенга боғланмаса ё унда мухаббат пайдо бўлиб сочилган нарсаларни бир жойга жамламаса, гўёки аро йўлда қолиб, бахра истаган ва савоб тилаган кишига ўхшайди]⁴.

Шайх ул-ислом деди, манга бу шеърда анга ҳасаддурки, ҳеч кишига сўз ери қўймайдур ва барчаи айтибдур. Ва ҳам ул дебдурки, [зндонларнинг энг тори номувофиқ кишилар билан яшаш!]⁵ Ва ҳам ул дебдурким,

б а й т:

[Гап кўпу иш оз бўлса – нуқсондир, Иш кўну гап оз бўлса ҳурматга лойиқдир]⁶.

Ва ҳам ул дебдурки, [банданинг фойдасиз иш билан машғуллиги Аллоҳнинг ундан юз ўгиргани аломатидир]⁷. Ва ҳам ул дебдурки, [модомики, ўзингдан тамоман фоний бўлмасанг, мухаббат худудига кира олмайсан]⁸.

256. Абу Али Сақафий қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Абдулвахҳобдур. Абу Ҳафз Ҳаддод ва Ҳамдун Қассорини кўруб эрди. Ва Нишобурда имом ва муқаддам эрди ва аксар шаръий илмда моҳир. Барчани қўйди ва тасаввуф илмига машғул бўлди. Ва Абу Усмон Ҳирий ани мадҳ қи-либдурки, [нафс айблари ва амаллар офатлари ҳақида маъноли гапирадиган машойихларнинг афзалроғи эди]¹. Уч юз йигирма саккизда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, [Аллоҳни билиш жаҳолатда – қалб ҳаёти, зулматда – кўз нуридир]². Ҳам ул дебдурки, кимки улуғлар била суҳбат тутқай ва абад тариқин маръий тутмаган, анга алариинг суҳбатининг фойдаси ва назарининг баракати ҳаром бўлғай ва аларнинг нуридин анда ҳеч нима пайдо бўлмағай. Андин сўрдиларки, кимнинг маоши саъброқ ва нохушроқ? Деди: анингки, ноумид била зист қилғай. Шайх ул-ислом деди: навмидлиғнинг куфр сари эшики бор. Ва Тенгри таолодин навмидлиқ куфрдир, [Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар! Зеро, Аллоҳ раҳматидан фақат кофир қавмгина ноумид бўлур]³. Мажлис. асносида кўп айтур эрмишки, эй барчани ҳечга сотқон ка ҳечни барчага сотқун олғон!

257. Абу Али Котиб Мисрий қ. т. с.

Тўртинчи табақадиндур. Мисрнинг машойихи киборидин. Абубакр Мисрий ва Абу Али Рудборий била суҳбат тутубдур. Абу Али Маштулийнинг пиридур. Абу Усмои Мағрибий қ. с. ани бузург тутубдур ва Рудборийдин ани улўғроқ дебдурлар. Ул дебдурки, хар қачон манга бир нима мушкил бўлса эрди, Мустафо с. а. в. ни воқеъда кўрар эрдим ва арз килур эрдим ва ҳол бўлур эрди. Ул дебдурки, Ҳақ субхонаҳу ва таоло буюрубдурким, [бизнинг синовларга бардош берган бизга етди]¹.

Шайх Абулқосим Насрободий қ. с. дебдурким, Абу Али Котибдин сўрдиларки, фақр била ғинодин қайси бирига мойилроқсен? Деди: ангаким, даражаси ва мартабаси буюкроқдур. Ва бу икки байтни ўқидиким,

н а з м:

[Фақирликда афзаллик бўлгани учун бойлик томон кўз тикмайман. Узимга келган синовларга, албатта сабр қиламан. Аллоҳ сабрни мақтади]².

258. Дбу Али Маштулий қ. с.

Оти Ҳасан б. Али б. Мусодур. Абу Али Котиб. ва Абу Яъқуб Сусий қ. с. нинг шогирдидур. Маштул – бир кентдур, Мисрнинг уч йиғочлиғида. Ва анда уч юз қирқда дунёдин ўтубдур. Ани Ҳазрат Расул с. а. в. дарвешлар ишининг кифоятига. муқаррар қилибдур. Бу тоифа доим анинг хидматиға етарлар эрмиш. Ул Ҳазратнинг амри била ва барча бу ишлари кифоят бўлур эрмиш. Шайх ул-услом дебдурки, Абу Али Маштулий Басраға борди, Шайх Абу Яъқуб Сусий зиёратиға. Ани сўрди, бирав уйин нишон берди ва дедиким, ани кўрсанг санга дегусидурким, бор ва кирдоринг теграсида эврул! Маштулий Сусийнинг эшикин қоқти. Ул деди: Киргил! Деди: Кел, ўлтур! Ултурди. Деди: Мен сенга демасманки, кирдоринг теграсига эврул, яъни бу иш барча кирдор эмас, бир нима бордур кирдордин улук.

259. Абу Али Розий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дедиким, қачон кўрсангки Ҳақ с. т. халқдин ваҳшат берди, андоқки ҳозирдин асойламансен ва ғайбни тиламансен, билки иродаси улдурки, санга ўзи била унсу ором бергай.

260. Абу Али Хайрон қ. т. с.

Оти Ҳасан б. Солиҳ б. Хайрондур. Фақиҳ эрди. Шофеъи жамъ қилиб эрди фикҳу вараъ ўртасида. Анга таклиф қилдиларки, қозиюл куззот бўлғай. Қабул қилмади. Дерларки, Муқтадйрбиллоҳ халифанинг вазири Али б. Исо киши йибордиким, Шайх Абу Али Хайронни келтургай. То қазони анга арз қилғайлар, Шайх эшитти ва ёшунди. Неча кишини муваккил қилдиларки, чун сувға муҳтож бўлса чикқай, олиб элтгайлар. Ун кундин ортуқ чикмади. Вазирға бу хабар етишди, деди: кўйинг, бизга мақсуд ул эрдиким, халқ билгайларки, бизинг мулкда андоқ киши борким, шарқдин ғарбгача мулк қазосин анга берсалар, ул қабул қилмас эрмиш. Ул дебдурки, [кимки бирор нарсага орқа қилса, ақли кетади]¹.

261. Абу Али Сиржоний қ. с.

Дебдурларки, анга мусофире етишти, бир игна учун ани етмиш қатла бозорға йибордики, мундин яхшироқ керак. Ул қарилиғ ва заъф ва бузурглуки била борур эрди ва яна бир олиб келур эрди. Етмиш қатладин сўнгра бир сузангарни рлиб келдиким, нечуким ул тилагай, саранжом қилгай. Ул мусофир дедиким, дарифким, ярим ҳақимдин ортуқ эмас эрмишсен; агар ясагучини келтурмасанг, етти юз қатла сени йиборгум эрди.,

262. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Маъруф Муртаъиш қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Нишобурлик Кунияти Абу Муҳаммад. Ҳийра маҳалласидин. Бағдодда бўлур эрди. Ироқ машойихининг яғонасидур, аъиммасидин, Абу Ҳафс Ҳаддод асҳобидиндур. Ва Жунайд қ. с. ни кўруб эрди. Дебдурларки, Бағдоднинг ажойиби уч нимадур: Шиблийнинг заъқаси ва Муртаъишнинг нуктаси ва Хулдийнинг ҳикояти. Муртаъиш Бағдодда Шунизия масжидида уч юз йигирма саккизда дунёдин ўтти ё йигирма учда. Абу Ҳафс анга саёҳат буюриб эрди. Ҳар йил минг йиғоч сафар қилур эрди, яёғ ва бошланг. Ва ҳеч шаҳрда ўн кундин ортуқ турмас эрди, гоҳ бўлғай эдики, уч кундин ортиқ бўлмагай эрди. Иброҳим б. Муваллид дерким, Муртаъиш Раққаъга келди. Иброҳим Қассор анинг учун бир табақ нон ва узум йиборди, Муртаъишнинг бир мирзи бор эрди ва пўстинни. Мирзни ийзор қилди ва пўстинни сотти ва бир табақ нон ва узум олиб, Иброҳим Қассорға йиборди. Ва дедиким, нон ва узумга нон ва узум; агар сенинг Тенгри таоло била бир ҳолинг бор, ташқари чиқ! Иброҳим бизга айттиким, то мундадур, анинг била сўзлашманг ва анга салом қилмайг. Ул узун муддат Раққаъда иқомат қилди. Бир кун анга етдим. Дедим, ё Або Муҳаммад, мунча хорлиқким санга етишти, хануз мундасен? Деди: менинг бу ерда мунча иқоматимға сабаб ушбу эрди, йўқ эрса мен ўзга шаҳрларда мунча иқомат қилмас эрдим. Муртаъиш дебдурки, ҳаргиз ўзумни хавос ботини била кўрмадим, то авом зоҳири била кўрмадим. Андин сўрдиларки, Тасаввуф недур? Дедиким, ашкол ва талбис ва китмон. Ҳам андин сўрдиларким, [қайси амал афзал?] ¹. Деди: [Аллоҳ фағлини кўрмоқ] ². Ва бу бантнн ўқидиким,

б а й т:

[агар тақдир қўлласа, ожиз кучлига айланади] ³. Ва ҳам ул дебдурки, [ризқларнинг афзали яхши бандалиқ қилиш ва суннатга мувофиқ хизматдир] ⁴.

263. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Муҳаммад. Нишобур машойихи бузурғларидиндур. Ҳамдун Қассор била суҳбат тутубдур ва бу тариқатни андин олубдур. Машойихдин бири дебдурки, мен бу қавмдин бир тамом киши ва бир ярим киши танирмен. Ярим киши–Насрободинки, ҳеч кимни ямонлиғ била ёд қилмагай. Ва бир тамом киши Абдуллоҳ Манозилдурким, ҳеч кишини худ ёд қилмагай. Ҳам ул дебдурким, ҳарким бу ишга зўр била кирса, фазихат бўлғай ва заъф била кирса, қувват топқай, яъни ниёз ва ҳурмат. Ва иродат била кирмас керак, йўқки, даъво ва қувват била. Ва ҳам ул дебдур: ҳеч нима йўқтур ул кишидаким, касб зулли ва савол зулли ва рад зулли таъмини тотмаиш бўлғай. Ва ҳам ул дебдурки, ҳар ким нафсиға лозим тутса бир ниманиким, анга муҳтож

бўлмағай, зоеъ қилғай, ўз аҳволидин бир ниманиким, анга муҳтож бўлган ва андин чораси бўлмағай. Ва дебдурки, басдур бандадин тамом умрида бир нафаски риё ва ширкдин пок бўлғай. Ҳар оина ул нафас баракоти умриинг охи-рида анга сироят қилган.

264. Абдуллоҳ б. Ҳаддод Розий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дебдурки, ҳар ким йигитликда Ҳақ с. т. бандалиғида амру наҳийни фуругузошт қилса, ул қариғанда ани фуругузошт қилғайлар ва анга ёрлиғ қилмағайлар.

265. Абдуллоҳ б. Исом Лқадисий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Ҳазрат Мустафоии с. а. в. тушда кўрди ва сўрдиким, ё Расулуллоҳ, бу ишнинг ҳақиқатики, биз андабиз, недур? Ул Ҳазрат дедиким, Ҳақ таолодин уялмакким, халқ билан бўлғонингда андин холи бўлғайсен, яъни керакки, чун зоҳиринг халқ била бўлса, ботининг Ҳақ била бўлғай ва ботин била ҳам халқ била бўлмокқа Ҳақдин уялғайсен. Расул с. а. в. бу сўзни айтти ва азимат қилди ва мен асарича бориб дедим: ё Расулуллоҳ, бир нима афсун қил! Деди: халққа бахшойиш вақтики, Тенгри била бўлғайсен, яъники, ботин била. Тенгри била бўлсанг, зоҳир била халқ била бўлғайсен ва алар била мувосо қилгансен ва аларнинг ҳуқуқин зоеъ қилмағайсен.

266. Абдуллоҳ Набозоний қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки. ул дебдурки, Мустафо Ҳазратин с. а. в. тушта кўрдум ва дедим: ё Расулуллоҳ, қайси қавм била ўлтурайин? Ул Ҳазрат буюрдиким, ул қавм билаки, меҳмонликка борурлар, яъни дарвешлар, йўқ ул қавм билаки, элни меҳмонликка тиларлар, яъни тавонгарлар.

267. Абулхайр Тайнотин қ. т. с.

Тўртунчи табақадиндур. Отн Ҳаммод Ҳабаший. Қул эркандур. Тайнот–Мисрнинг кентларидиндур. Занбил тўқир эрмиш. Киши кўрмайдурки, нечук тўқур эрди. Лин икки илигинг ҳам кўрубдурлар. Киши бўлмаса, арслон била мувонасати бўлур эрди. [Унга айтишди: эшитдикки, ваҳший ҳайвонлар билан улфатчилик қилар эрмишсен? У айтди: рост, итларнинг баъзиси баъзисига улфат бўлади]¹. Ани арзнинг зинҳори дебдурлар. Уз пақтида халқнинг аҳволига мушриф эрди. Уч юз қирқ ва бир нимада дунёдин ўтти. Анга кўп оёт ва каромот зоҳир эрди. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Жунайд ва алар акрони била суҳбат тутубдур. Ва таваккул тариқида ягона эркандур. Ул дебдурки, ҳар ким илмин зоҳир қилса, муройидур ва ҳолин зоҳир қилса, муддаин. Бир қатла биравни кўрдиким, сув юзида борадур. Деди: бу не бидъатдур, қуруғликка чиқ, дағи хуш бор! Яна би-равни кўрдиким, ҳавода борур эрди. Анга дағи ушбу сўзин деди, дағи сўрдиким, қаён борурсен? Дедикки, ҳажга. Дедиким, бор! Шайх ул-ислом дедиким, каромот сотқучи то ани қабул қилганлар мағрурдур ва каромот сотқун олғучи агарчи ит уни қилмас, аммо иттур, яъни ҳақиқат каромот эмас, андин ўага нимадур ва ул зуҳход ва абдолға хуш келур. Суфийи ориф каромотдин яхшироқдур ва ул каромотнинг каромотидур. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Аббос б. Муҳаммад Халлол дебдурки, Абулхайр Тайнотий манга айттиким, мураққаъ бўйнунгга солиб, қаён борурсен? Тарсуқа ва Байт ул-муқаддасқа. Деди: не учун бир гўшада ўлтуруб, юз анга қилмассен? Шайх ул-ислом дедикки, ул гўша қайда бўлғай? Вақтики сен бўлмағайсен. Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Солиҳ Ҳадасонийким, оти

Ҳорундур, манга дедиким, Абулхайр Тайнотий зиёратиға бордим. Мендин сўрдиким, холо, қаён сафарин қилурсен? Дедим: Тарсус. Деди: бу йил ниятинг қаёндур? Дедим: Макка. Деди: Аллоҳу таоло сизга бириима берди, анинг ҳаққин билмадингиз, сизни водийларда ва дарёларда пароканда қилди. Абу Солиҳ сўрдиким, эй Шайх, ҳаж била ғазони дейсан? Дедиким, ҳар оина не учун вақтингизни ғашшат тутмассиз ва анинг била суҳбат тутмассиз? Шайх ул-ислом дебдур: Абулқосим Халлол Марвазий қошиға бир мурид келиб ижозат тиладиким, сафарга борурмен. Шайх дедиким, не учун борурсен? Дедики, сув бир ерда турса исланур ва тийра бўлур. Шайх дедиким, не учун дарё бўлмағайсенки, бир ерда турубдур ва ҳеч тийра бўлмас.

Абулхайр Тайнотий асхобидин бири дебдурки, бир кун шайх ўлтуруб эрди, дедиким, ва алайҳассалом! Сўрдумки, малойика салом бердики, жавоб бердинг? Деди, йўқ, одамизоддин бирав ҳавоға учуб борур эрди, салом берди, жавоб бердим.

Шайх Абулхайрнинг ғариб ҳолати бағоят кўпдур, тафсилин тилаган Шайх ул-ислом кутубидин тиласун ва ижмолу махласин Ҳазрат Махдуми Нураннинг «Нафаҳотул-унс»идин ўқусун.

268. Абулхайр Ҳабаший қ. т. с.

Шайх Аму ва Шайх Аббос анинг дийдориға фахр қилурлар эрмиш. Ул Маккада мужовир эрди. Бир кун бирав Масжиди Ҳарамға кирди ва деди: қаёндурлар аларким, аларни жавонмард атарлар? Ва суфийлар сари боқти ҳақорат била. Ва дедики, булар жавонмардлардурлар? Бир лаҳзадин сўнгра Шайх Абулхайр Ҳабашийни кўрдиларки, кулур эрди ҳайбат ва ғзаб била. Ул сўзни билиб эрдиким, ул киши дер эрди. Деди: кимдурки, жавонмардларни сўрубдур? Жавонмард керакки, жавонмардни кўргай. Дебдурларки, ул ҳам–улдурки, қабри Абарқухдадур. Оти Иқбол ва лақаби Товус улҲарамайн. Ул дебдурки, олтмиш йил Макка ва Мадинада мужоварат қилдим ва кўп қатиғликлар кўрдум, ҳаргиз кишидин нима тиламадим. Ҳар қачон биравдин нима тиламак хаёл қилдим, ҳотифий нидо қилдиким, уялмассенким, ул юзники, бизинг оллимизда сажда қилур, ғайр илайида хор қилғайсен? Дебдурларки, ул ҳар қачон Ҳазрат Расул с. а. в. равзасиға келиб дер эрдиким, [сенга салом бўлсин, эй жин ва инсонларнинг элчиси!]¹ Жавоб эшитур эрдиким, [сенга ҳам салом бўлсин, эй Маккаю Мадинанинг товуси!]². Ул дебдурким, [хурларга хизмат қилишни ўзига лозим кўрган одам хур кишидир. Узига бировнинг миннатини раво кўрмаган ва бирор кишига муҳтожлик изҳор қилмаган одам жавонмарддир]³. Уч юз саксон учда дунёдин ўтубдур.

269. Абулхайр Асқалоний қ. с.

Бағдодқа борди ва неча вақт анда иқомат қилди ва машойих била суҳбат қилди. Ва сўнгра Бағдод кентларидин бирига борди ва мутааххил бўлди. Ва анда вафот қилди.

270. Абулхайр Ҳимсий қ. т. с.

Борлар бодияни Каъба сафарида таваккул қадами била қатъ қилди. Ва уч юз ўнда дунёдин ўтти.

271. Иброҳим б. Шайбон Кирмоншоҳий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқ. Жабал шайхидур. Уз вақтида анга

мақомот эрди вараъу такводаким, халқ андин ожиз эрди. Абу Абдуллоҳ Мағрибий ва Иброҳим Хаввос қ. с. нинг асҳобидиндур. Абу Абдуллоҳ Манозилдин сўрубдурларким, анинг бобида дерсен? Дебдурки, [Иброҳим фақирларга, адаб аҳлига ва муомалаларга Аллоҳнинг хужжатидир]¹. Уч юз ўтгуз еттида дунёдин ўтубдур. Ўл дебдурки, хар ким машойих ҳурматин асрамағай фосид муддаоси била ўз ҳаққида ботил таманноси била гирифтор бўлуб фазиҳат бўлғай. Ва ҳам ул дебдур, дарвеш десақим, менинг наълайним, анинг сари бокманг, яъни дарвешга керак мулк бўлмаса. Ул дебдурки, отам манга васият қилдики, илм ўрган, зоҳир одоби учун ва вараъпеша қил, ботин одоби учун. Ва ул нимадин йироқ бўлки сени Тенгри таолодин, машғул қилғайки, оз тушарки киши андин юз эвургай ва яна ул давлатни топқайки юз анинг сари қилғай.

272. Абу Зайд Марғазий Хуросоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурким, ул фақиҳ эрди. Ҳажға борадурғонда Кирмоншоҳқа етишти Иброҳим Шайбонни анда топти. Ул йил ҳаж азимати таркин қилди ва анинг суҳбатин лозим тутти, ўз кўнглининг иморати учун. Андин сўнгра уч ҳаж гузорлади. Ул кунки, Хожа Абу Язид оламдин ўтти, азим ёғин эрди. Чиқара олмадилар, уйида-ўқ дафн қилдиларки, мажол топсалар, чиқариб элтқайлар ва муқаррар қилган ерда қўйғайлар. Чун қабрини очдилар, ани қабрда топмадилар. Шайх ул-ислом дебдурки, бу валоятни фикҳдин топмайдур эрдиким, ул пир суҳбати баракатидин топиб эрди.

273. Иброҳим б. Аҳмад Муваллид Суфий Раққийқ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Кунияти Абу Исҳоқдур ва Раққанинг кибори машойихидиндур. Абу Абдуллоҳ Жалло ва Иброҳим Қассор Раққий била суҳбат тутуб эрди. Уч юз қирқ иккида дунёдин ўтти. Қардоши Абулҳасан ибн Али Ҳамадон ани туш кўрди ва дедиким, манга васияте қил! Ул деди: [То раббинг билан учрашгунча ўзингга фақирлик ва хорликни лозим тут!]¹. Ул дебдурки, [фақрнинг ҳақиқати шуки, банда Ҳақ с. т. дан бошқага бирор нарсада эҳтиёж сезмайди]². Ва ҳам ул дебдурки, ажаб келур манга биравдинким, билгандин сўнграки, анга Тенгри сарн йўлдур, анинг ғайри била нечук зиндагонлик қилур. Ва ҳол улки Худойи таоло дерки: [Парвардигорингизга қайтинглар ва унга бўйсунинглар!]³.

274. Иброҳим Жилий р. т.

Жил еридин эрмиш. Шукуҳлик бузург пир эрмиш. Бу тоифанинг вақтин софий тутар эрмиш. Шайх Абулазҳар Истахрий дебдурки, ул аммзодасиға мубтало бўлди ва ани никоҳиға киюурди. Ва анга андоқ машъуф бўлдиқим, анинг муҳаббатидин бир лаҳза анинг қошидин қўпа олмас эрди. Бир кун дедиким, бу не ишдурки, мен андамен; агар бу ҳол била ўтиб, охиратқа борсам, ким бўлғаймен? Кеча қўпти ва ғусл қилди ва намоз қилди ва Тенгри ҳазратида зорлиғ қилиб дедиким, Илоҳи, сен ул аввалисенки, бор эрдинг, менинг кўнглумга ҳамул аввалғи ҳолни каромат қил! Ҳаиул замон анинг ҳолининг офатиға иситма юзланиб, уч кундин сўнгра ўтти. Иброҳим ани дафн қилиб, ўз ҳолу вақти бошиға борди ва аёғ яланг таваккул била бодияға кирди.

275. Иброҳим Дехистоний р. т.

Шайх ул-ислом дедиким, Муҳаммад Қассоб Домағонда манга дедиким, ул вақтки

бу диёрда Калом аҳли падида бўлдилар, мен андин ранжур эрдим. Кўптум ва Шайх Иброҳим Дехистонийға бордимки, андин сўр-ғаймен, яъни мазҳабдин ва аларнинг сўзидин. Чун анинг қошнға етгим хануз андин ҳеч нима сўрмайдур эрдимки, деди: Муҳаммад, қайт! [Аллоҳни Аллоҳдин ўзга киши танимас]¹ Зуннун қ. с. сўзидурким, [Аллоҳ зоти ҳақидаги илм – нодонликдур]².

276. Иброҳим Марғиноний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Иброҳим Марғиноний дебдурки, улча қулоқ англағой – илмдур ва улча фаҳм англағай – хикматдур ва улча онинг била эшитилгай ва анинг била англағайсен – ҳаёт ва тирикликдир.

277. Иброҳим Нозувайх қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Нишобур машойихиндиндур. Абу Ҳафс Ҳаддодни кўрубдур ва Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутубдур. Анга футувватда азим шон : экандур. Оти Иброҳим б. Муҳаммад б. Саъд. Аммо анга яхши суратдин ва хўб ўқумоқдин Нозувайх лақаб қилибдурлар.

278. Музаффар Қирмоншоҳий Қирмисий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. ЖабАлининг кибори машойихидиндур ва содик фуқаросидин. Абдуллоҳ Харроз била суҳбат тутубдур. Уз тариқида машойихийнинг яғонаси эрмиш. Ва Аббос Шоирнинг устодидур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул кечани уч қисмат қилиб эрди бир қисмни намоз қилур эрди ва яна бир қисмни Қуръон ўқур эрди ва яна бири муножот қилур эрди. Ва ўзига зорлик қилиб, бу байтларни ўқур эрдиким,

ш ьр:

[Жигаримни ишқ илони чақиб олди. Бу дардимнинг давоси ҳам, афсунгари ҳам йўқ. Унинг ёлғиз табиби мен кўнгул қўйган табибдурким, афсуним ҳам, тарёким ҳам унинг қўлидадир]¹.

Ул дебдурки, [ориф–қалбини мавлосига, жасадини халқига бағишлаган кишидир]². Ва ҳам ул дебдурки, [кимки ёшлар билан саломатлик ва насихат қилиш шарти билан суҳбат қурса, бу суҳбат уни балога гирифтор қилади. Саломатлик шарти билан суҳбат қилмаганнинг ҳоли не кечади?]³ Андин сўрдиларки, фақир кимдур? Дедиким, анга ҳожати бўлмағай, яъни ҳожати барча ул бўлғай.

279. Абулҳусайн б. Бунон қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Абу Саъд Харроз била суҳбат тутубдур ва нисбатин анга дуруст қилур. Тийҳда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Усмон Мағрибий дебдурки, бир вақт Абулҳусайн Бунон рақсу самоъда гарм эрди. Ва Абу Саъд Харрозни кўрдумки, анинг учуи овўчин қоқадур эрди. Ул дебдурки, барча эл бодияда ташналабдурлар ва мен Нил қироғида. Ҳам ул дебдурки, бийик тутмағай Тенгри дўстларининг қадрин, магар улки Тенгри қошида қадри бийикдур.

280. Абулхусайн б. Хинд Форсий қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Оти Али б. Хинд Қураший, Форсинг кибор машойихиндиндур. Ва Жаъфар Ҳаддод, андин бузургрок, Абу Амр б. Абу Усмондек ва Жунайд ва ул табақадағилар била суҳбат тутубдур. Ул дебдурки, ҳар кишини Ҳақ Таоло ўз қурби бисотида ўлтуртқай, ҳарне анга етса, ани рози ва хушнуд қилғай, неучунки, қурб бисотида норизолиғ ва нохушнудлуғ бўлмағай. Ҳам ул дебдурки, Аллоҳ таоло била ҳусни хулқ шикоят таркидур ва анинг амрлари ва фармонларига кўнгул нашоти ва нафс таййиби била қиём кўргузмак ва халқ била яхшилиқ қилмоқ ва бурдборлиғ. Ҳам ул дебдурки,

б а й т:

[Дарду ғам пайти уларга чопардим. Энди дарду ғамим–улар. қаерга борай?] ¹.

281. Абуладён қ. с.

Кунияти Абулхасандур, оти Али. Анинг учун ани Абуладён дебдурларки, барча динларда мунозаоа қилур эрди ва мухалифқа шикаст берур эрди. Жунайд била муосир эрди ва Абу Саъд Харроз била суҳбат тутуб эрди. Анинг Аҳмад отлиғ кули бор эрди. Ул дебдурки, Абуладён била бир мажусий орасида бир кун сўз ўтар эрди. Ул дедиким: ўт Ҳақ таоло амри била куйдурур. Мажусий деди, агар муни манга кўргузсанг, сенинг динингга кирай. Бу ишга қарор бердилар ва азим ўт ёқтилар. Чун ўтунлар чўғ бўлди, ерга ёйдилар. Шайх сажжода устида намозга машғул эрди, чун фориг бўлди, кўпуб ул ўтқа кирди ва ҳеч бўшмади. Мажусийга дедиким, мунча басмудур, ё яна ҳам ўт ёқармусен? Мажусий мусулмон бўлди. Шайх сўзнинг охирида чиройин ёпти ва ўтдин чикти. Аҳмад дебдурки, кеча оёғин увалар эрдим. Оёғи бир олма чоғлиғ қабариб эрди. Анинг сабабин Шайхдин сўрдум. Деди, ўтқа кирганда ўзумдин ғойиб эрдим, ул сўзни мажусийга айтурда ҳозир бўлдум, бу анинг натижасидур. Агар ул ўт ўртасида эрканда беҳузур бўлса эрди, куяр эрдим. Шайх ул-ислом дебдурки, ул қачон ҳажга борса эрди, уйидин ихром боғлаб, «лаббайк» урар эрди ва тебрар эрди. Бир қатла ҳаждин келди ва «лаббайк» урмоғни бунёд қилди. Айттиларким, совуғлиқ қилма ҳаждин эмди келибсен. Деди, бу «лаббайк»ни ҳаж учун урмайменким, анинг учун урадурмен. Бир ҳафта ўтмадиким, дунёдин ўтти.

282. Абу Жаъфар Муҳаммад б. Али Насавий ал-маъруф Муҳаммад Алиён қ. с.

Тўртунчи табақадиндур. Нисонинг ажилла машойихидин. Абу Усмон Ҳирийнинг кибори асҳобидн. Махфуз дебдурким, ул маориф аҳлининг имомидур. Ул дебдурки, ҳар ким ўз ихтиёру дилхоҳи била каромот из-хори қилса, ул муддаъидур, ҳар кимки, бехост ва ихтиёр андин каромат зоҳир бўлур, ул. валийдур. Ва ҳам ул дебдурким, нечук севмагайсен аниким, бир турфа тулайн анинг бир эҳсонидин холи бўлмағайсен? Ва нечук анинг муҳаббати даъвосин қилғайсенким, бир тўрфатулайн анинг мувофақати мақомида бўлмағайсен? Ва ҳам ул дебдурким, ҳар ким Ҳақ таолонинг гайри била ором тутқай, Ҳақ таоло ани афтода қилғай ва ҳар ким Ҳақ таоло била ором тутқай, Ҳақ таоло ўзгалар била ором тутмоқ йўлини андин боғлағай ва кесгай.

283. Абу Саид Аъробий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Муҳаммад. Басриюласлдур. Маккада сокин

бўлуб эрди. Олим эрди ва факих Бу тоифа учун таснифоти бор. Жунайд қ. с. била суҳбат тутубдур ва Амр б. Усмон ва Абулхусайн Нурий ва Ҳасан Масуҳий ва Абу Жаъфар Ҳаффор ва Абулфатх Ҳаммола қарибдур тўртунчи табақада. Ва уч юз йигирма ё йигирма бирда дунёдин ўтубдур. Уз вақтида Ҳарам шайхи эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анга жузвийдур тавҳид нуқталарида, бағоят хўб. Анда дебдурки, яқинлик демагайлар, то йироғлик бўлмағай. Ва ҳам ул дебдурки, [тасаввуфнинг ҳаммаси ортикча нарсаларни тарк қилиш, маърифатнинг ҳаммаси билимсизликни эътироф этишдир]¹. Ва ҳам ул дебдурки. [Шавқ фақат ғойибга мансубдур]². Шайх ул-ислом дебдурки, Довуд Тойидин сўрдиларки, муштоқсен? Деди: мен йироқ эмасмен, ғойиб муштоқ бўлур ва менинг дўстум хозирдур.

284. Абу Амр Зужож қ. т. с.

Бешинчи табақадиндур ва оти Муҳаммад Иброҳим. Ва Иброҳим ҳам дебдурлар. Нишобуриюласлдур. Ва Жунайд ва Рувайм ва Хаввос қ. с. била суҳбат тутубдур. Дерларки, қирқ йил Маккада мужовир эрди, анда бавл қилмадн. Олтмиш ҳажга яқин гузорлар эрди. Абу Амр Нужайд дебдурки, Маккада эрдим. Машойих ҳалқа уруб ўлтурурлар эрди, Абубакр Каттоний ва Абулхусайн Музаййини Кабир ва Сағирдек. Ва барчага Абу Амр Зужож сарҳалқа эрди. Ва бу тоифа сўзи ўтса эрди, ул ҳукм қилур эрди. Пайваста дер эрдик, мем ўттуз Гшл Жунайднинг халосин илигим била артибмен. Ва бу ишқа мубоҳот қилур эрди. Ва уч юз қирқ саккизда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, [аъзои вужудндаги бирор нуқсон сув устида юрганимдан яхшироқдир]¹.

285. Иброҳим б. Юсуф б. Муҳаммад Зужожий. қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Абу Амр Зужожийнинг волидидур. Машойих тарихида келтурубдурларким, ул Абу Ҳафсининг қибор асҳобидиндур ва маломат тариқида ва нафс хилофида соҳиби мазҳаб. Ул дебдурки, [Мунтазам нафсга хилоф иш қилиш барақадир. Ҳаётимда бир марта унга бир қадам ҳамроҳлик қилдим у йиллар давомида бунинг жабрига чора топа олмадим]¹.

286. Жаъфар б. Муҳаммад б. Нусайр Хулдий Ҳаввос р. т.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абу Муҳаммад, Бағдодлиғдур, Хулд маҳалласидин. Ҳасирбоф эрди. Жунайд ва Иброҳим Хаввос қ. с. нинг шогирдидур. Ва Нурий ва Рувайм ва Самнун ва Жаририй била суҳбат тутубдур. Ва бу тонфа нлмида олим эрмиш. Кутуб ва таворих ва ҳикоёт ва машойих сиррининг жомийдур. Ул дебдурки, машойихдин икки юз девоним бор ва машойихдин икки минг пир танирмен. Ул дебдурки, Ироқнинг ажойиби уч нимадур; Шиблийнинг шатҳи ва Муртаъишнинг нуқтаси ва менинг ҳикоётим. Ул Шайх Абулаббос Ниҳовандийнинг пиридур. Бағдодда уч юз қирқ саккизда дунёдин ўтубдур ва қабри Шунизиядадур. Сарий Сақатий қабри ёнида, Жунайдқа яқин. Ул дебдурки, [Жавонмардлик ўз нафсини хор, мусулмонлар хурматини улук билмақдир]¹. Ва ҳам ул дебдурким, [олийҳиммат бўл! Зотан кишини жидду жаҳд эмас, олийҳиммат камолга етиштиради]². Шайх ул-ислом дедиким, Жаъфар Хулдийдин сўрдиларки, орифлар кимлардур? Дедиким, алар эмасдурлар алар ва агар алар алардурлар,

эмасдурлар алар.

287. Абулхасан Суфий Фушанжий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Али б. Ахмад б. Сахл. Хуросоннинг ягоналари ва жавонмардларидин эрди. Абу Усмон Ҳирийни кўруб эрди ва Ироқда Ибн Ато ва Жаририй била суҳбат тутуб эрди. Ва Шомда Тоҳир Мақдисий ва Абу Амр Димишқий била мусоҳиб бўлуб эрди. Ва Шиблий била қавм масойилида сўз айтишиб эрди. [У тавҳид ва муомалот илмида ўз даври машойихларининг олими, тажрид ва жавонмардлик тариқатида уларнинг яхшироғи эди. Гўзал хулкли, диёнатли, фақирларга ҳамдард эди. Ҳижратнинг уч юз қирк саккизинчи йили оламдан ўтди]¹. Пўшангдин эрди ва Нишобурда сокин. Бу қавмнинг тариқин яхши билур эрди. Ва муфид сафарлар қилиб эрди. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, [замонимизда тасаввуф бир исмга айланган, ҳақиқат эмас. Илгари исм эмас, ҳақиқат эди]². Абу Усмон Мағрибий дебдурким, андин сўрдиларки, зариф кимдур? Дедиким, [зариф – табиати, ахлоқи, феъли ва шаклу шамойилида сохталик бўлмаган кишидир]³. Ва ҳам ул дебдурки, [бу дунёда бирор сабаб ва ғараз билан севувчи кишидан кўра хунуқроқ нарса йўқ]⁴.

288. Бундор Ҳусайн б. Муҳаммад б. Муҳаллаб Шерозии қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абулхусайн, Шероз аҳлидин. Аржонда бўлубдур ва қабри андадур. Усулда олим эрди. Анга улумда ҳақойиқи раббонийдур, Шиблийнинг шогирдидур ва Абу Абдуллоҳ Хафифниинг устоди. Шиблий анинг қадрин бийик тутар эрди. Ва Жаъфар Ҳаддод била суҳбат тутубдур. Уч юз эллик учда дунёдин ўтубдур. Ул йилки Шайх Абу Али Котиб ўтубдур. Ва Шайх Абу Зуръа Табарий ани ғусл, қилибдур. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, аҳдқа вафо. Шайх ул-ислом дебдурки, аҳдқа вафо улдурким, ҳарне кўнгулга кечсаки, анинг учун қилайин, қилғайсен. Ва Бундор сўзидурким, [кимки Ҳақ қаршисида холис барча нарсани тарк қилмас экан, унинг учун бутун борлиқнинг ҳақиқати – Ҳақ с. т. ҳосил бўлмайди]¹.

289. Абу Амр Нужайд қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Исмоил б. Нужайд б. Аҳмад Суламий. Шайх Абу Абдурахмоннинг жадди. Абу Усмон Ҳирийнинг кибори асҳобидиндур. Уч юз эллик ё олтмиш олтида оламдин борибдур. Жунайд. қ. с. ни кўруб эрди, вақтининг кибори машойихидин эрди. Ҳол талбиси ва вақт нигоҳдоштида анга хуш тариқи эрди. Анинг сўзидурким, [сукут сўзга нисбатая таъсирлироқ ва тезда етиб боради]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [кимга нафси азиз туюлса, дини хор кўринади]². Ва ҳам ул дебдурки, [эҳсонни тарбиялаш эҳсондан яхшидир]³. Андин сўрдиларки, ул недурки, бандаға андин чора йўқдур? Деди: [суннатга мувофиқ банда-лик қилишни лозим кўрмоқ ва доимо муруқабада бўлмоқ]⁴. Ва ҳам ул дебдурки, [Аллоҳ таолодан бошқасини дўст тутиш– ваҳшийликдир]⁵.

290. Абдуллоҳ б. Муҳаммад б. Абдурраҳмон Розии қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Кунияти Абу Муҳаммад. Аслда Райдин эрди ва Нишобурда бўлур эрди. Жунайд ва Абу Усмон ва Муҳаммад б. Фазл ва Рувайм ва Самнун ва Али Жузжоний ва Муҳаммад Ҳамид қ. с. била суҳбат тутубдур. Ва Абу Усмоннинг кибори асҳобидин эрди. Ва ул ани улуғ тутар эрди. Ва анга ажиб риёзатдур. Бу тоифа улумиға олим эрмиш. Ва ҳадиси бор ва сиқадур. Уч юз эллик учда дунёдни ўтубдур. Ул дебдурки, ориф Тенгри таолони халқ мувофақати била парастииш қилмаски, ул иш қилғучидур Тенгри мувофақати била. Ва ҳам ул дебдурки, маърифат Тенгри ва банда орасидин ҳижобни кўтарур. Ва ҳам ул дебдурки, дунё улдурки, сени Тенгридин маҳжуб қилур. Вл ҳам ул дебдурки, шикоят ва дилтанглиғ маърифат озлигидин зоянда бўлур.

291. Абулхусайн Сирвоний р. т.

Оти Али б. Муҳаммад Сирвонийдур. Сирвонини Сағирнинг устоди. Мағрибнинг Сирвонидиндур. Ва Димётда ўлтурур эрди ва бузург эрди. Шайх Абу Саид Молиний «Машойихи арбаъин»ида келтурубдурким, Абулхусайн Сирвонийи Кабир дебдурким, Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарин дедиким, [кимки ҳар қандай аҳволида бир имомнинг зоҳирий амалларига иқтидо қилмаса, унинг ботиний ҳолини ҳақ деб билмаса, у Ҳақдан узилади]¹. Ва ҳам дебдурким, [ризо–ғайбдан етадиган нарсаларга мувофақат қилишдан устун туради]². Ул Хаввосдин васият талаби қилди. Хаввос дедиким, [фақирлар суҳбатин лозим тутки, унда хайр бордир]³.

292. Абулхусайн Қарофий р. т.

Оти Али б. Усмон б. Наср Қарофийдур. Ва Қарофа Миср кентларидиндур. Дебдурларки, ул Димётда бўлур эрди. Абулхайр Тайнотий ва Абулхасан Соииғ Динаварнинг шоғирдидур. Умри юз ўнга етти. Уч юз саксонда дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Қа-рофий ўз вақтида дунёнинг яғонаси ва беназири эрди. Бас ҳаддунназар ва ҳозирул вақт. Авом била суннин па хавос била ориф ва ўзлукида муваҳхид эрди ва нишони худ гум! Ва шайх ул-ислом охир умрида ўн танни ихтиёр қилиб эрмиш. Абулхайр Тайнотий ва Қарофий ва Хусрий ва Али Бундор Сайрафий ва Насрободий ва кичик Сирвоний ва Ниҳовандий ва Қассоб ва Харақоний ва Тоқий. Ва дер эрдиким, булар бошқадурлар. Бир қатла Қарофий кемада ихтисоб қилди, аёғ илигин боғлаб, дарёға ташладилар. Намоз чоғи ани аввалги сафда кўрдилар, тани ўл бўлмайдур эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, анинг тиригини киши ўлтура оймаским, ул ўзга руҳ била тирикдур. Ҳам шайх ул-ислом дедиким, Саййидус содот Қарофий дебдурким, чун санга бир нима берсаларки, хилофи шеръ бўлғай, вожибдур ани яширмак.

293. Абу Сулаймон Нилий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Сулаймон Нилий Қарофийға келди ва анинг манглайин ўпти. Ва Абу Сулаймоннинг кисвати бағоят эски ва йиртуқ эрди. Қарофий анга боқиб дедиким, ё Абу Сулаймон, сенинг тўнунгни халақ кўрармен. Ва икки қошинг орасида ҳукумат кўрунур, икки хишт бошинг остига кўярсен, амио ул орада ҳокимсен. Андин сўнгра ани Мағрибда ҳрким қилдилар, суфулиғндин. Сўнгра Абубакр Дукқий Қарофийға келди. Қарофни анга дедиким, жаҳон мужарради дерлар ва мен сени икки бешик орасида кўрармен. Оз фурсатда Дукқий уйланди ва анга икки фарзанд бўлди. Икки

бешик орасида ўлтуруб, Қарофий сўзни соғинур эрди. Қарофийга фаросатда ажойиб кўпдур.

294. Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий р. т.

Бу тоифадиндур Мағриб машойихидин. Улдурки, бир кун бир газистон орасидин эшак миниб борур эрди. Маркабин чибин тишлади. Маркаб секриди ва анинг аёғи юлгун дарахтига сийрилиб мажруҳ бўлди. Ул йиғоч била маркаб бошига урди. Маркаб кейин бокиб, фасих тил била анга дедиким, урғилки, ўз дмоғингта урарсен. Ул Абулхайр Тайнотийнинг акронидин эрди. Димишқда дунёдин ўтди.

295. Абулқосим Насрободий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Иброҳим б. Муҳаммад Маҳмуя. Мавлид ва мақоми Нишобур эрмиш. Ишорат ва. ҳақоник аҳлининг шайхи ва тасаввуф лисони эрди. Ва ўз замонида анвойи улумга олим эрди. Иброҳим Шайбоннинг шогирдидур. Шиблий ва Воситий қ. с.ни кўруб эрди. Ва Абу Али Рудборий ва Муртоз ва Абубакр Абҳарий била суҳбат тутуб эрди. Умри охирида Маккага борди ва Абу Усмон Мағрибий анга пазира қилди ва тайбат била анга дедиким, Макка не сенинг ерингдур? Ул деди, билки не сенинг ерингдур, менинг еримдур. Оз вақт ўтмадиким, сабаб воқеъ бўлдиким, Абу Усмок Нишобурга тушти ва анда дунёдин ўтти. Ул Маккада мужовир бўлди ва анда уч юз етмиш иккида дунёдин ўтти. Шайх ул-ислом дебдурки, Насрободийнинг ўғли Исмойил манга отасидин бу сўзни нақл қилдиким, [Ҳақ саҳроларида сенга бирор нарса намоён бўлса, у ерда жаннатга ҳам, дўзахга ҳам эътиборингчи; қаратма, уларни хаёлингга келтирма. Шу ҳолатдан қайтсанг, Аллоҳу таоло улуғлаган нарсани улуғла!]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [бағишлов, эҳсонга рағбат қилувчининг кадри йўқ, мутеъга рағбат қилувчи азиздур]².

296. Абубакр Розий Бажалий р. т.

Оти Муҳаммад б. Абдуллоҳ Розийдур. Нишобурда бўлур эрди. Хуросоннинг кибори машойихидиндур; Абу Абдурахмон Сулабийнинг устодидур. Ва Сулабийтарихини анинг тарихига бино қўюбдур. Ва Абубакр Байқандий шогирдидур. Шайх ул-ислом дедиким, анга азим вақт ва кўп қабул эрди. Нишобурда бир кўдак ишига мубтало бўлди. Ани муттаҳам қилиб, маҳжур қилдилар. Сўнгра. маълум қилдиларки, ақидаларининг хилофи эрмиш. Яна анга қабул пайдо бўлди. Бир кун Шайх Абу Али Бундор Сайрафий анга дедиким, айюҳаш шайх, бу не эрдиким, санга воқеъ бўлди, ул иш қайдин тушти? Дедиким, эй пир, агар Иброҳимнинг азми ва Мусонинг сидқу яқини ва Исонинг исмати ва Аҳмад Арабий с. а. в.нинг ҳиммату сабри кишида бўлса ва анинг асрамоғи бўлмаса, чун фитна ел эсгай, барчаси барбод бўлғай ва киши анинг ўртасида бўлғай. Шайх ул-ислом дедиким, биров Абубакр Ро-зийдин сўрдиким, самоъда не дерсен? Дедиким бас фитнаомизу тарабангиздур, ўзни фитнадин асрамак керак. Дедиким, машойих муртакиб бўлубдурлар. Дедиким, эй азиз фарзанд, сенинг вақтинг алардек булса сен ҳам бўл!

297. Абубакр Фолизбон Бухорий р. т.

Бухоролиғдур. Бузург эрмиш. Жунайд қ. с.ни кўрубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Абу Бухороға борди, ани кўргали. Дебдурки, ани бир уйда топтимки, бир эшиги бор эрди. Кирдим ва салом қилдим. Мени ўлтуртти ва суфра келтурди. Суфрада нон эрди ва

ёнгоқ ва туз. Мен оч эрдим, емакка машғул бўлдум. Анга боқтим, ул йиғлайдур эрди. Иликтандин торгтим. Манга дедиким, сен нима егилки, мен шодлиғдин йиғлайдурменки, Абулқосим Жунайд қ. с. манга деб эрдиким, бот бўлғайки, бу сўзлар андоқ бўлғайки, бир кўйда икки хужра бўлсаки, бирида бу сўзлардин бўлса ва яна бирида бўлмаса, бўлмагон хужрадин келиб, бўлгон хужрадағидин бу сўзни эшитурға қарий қилмағай, ҳолоким, ҳануз Ҳиротдин Бухороға бу сўзларни эшитурға киши келур, хўбдур.

298. Абулхусайн Ҳусрий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Али б. Иброҳим Басрий. Асли Басрадин эрди, аммо Бағдодда сокин эрди. Ироқ шайхидур. Шайх Сулабий дебдурки, машойих орасида андин тамомҳолроқ ва ширин забонроқ, улук сўзроқ кўрмадим. Лисон ул вақт эди ва машойих яғонаси. Ва махсус эрди Тавҳид илмиға. Шайх ул-ислом дебдурки, Шиблийнинг шогирди эрди ва Шиблийға худ андин ўзга шогирд йўқ эрди ва Ҳусрийға Шиблийдин ўзга устод йўқдур. Шиблий анинг ишида тенг бориб эрди, доим анга дер эрдиким, [сен ҳам мен каби девонасан, ўртамизда азалий улфатчилик бор]¹. Ҳусрий ва Абу Абдуллоҳ Хафиф бир-бирининг назири эрмишлар. Ҳусрий зулҳижжа ойи жума кунини уч юз етмиш бирда дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, [Сўфий – изтироб пайтида изтиробсиз ва қарорида барқарордир]². Ва ҳам ул дебдурки, [Сўфин фоний бўлгандан кейин мавжуд бўлмайди, мавжуд бўлгандан кейин фоний бўлмайди]³. Ва ҳам ул дебдурки, саҳар вақти Муножот қилиб, дедимки, мендин розимусенки, мен сендин розимен? Нидо келдики, эй каззоб, агар сен биздин рози бўлсанг эрди, бизинг ризомизни тиламағай эрдинг. Анга дедиларким бизга васияте қил! Дедиким, [ишнинг аввалида ёлғизликка юз тутинг! Сўнг маърифат учун машойихларни зиёрат қилинг! Сўнгра барча ишларни тарк этиб, Ҳақ ила бўлинг!]⁴. Ва ҳам ул дебдурки, вақтеким, менинг авқотим тор бўлғай, ҳеч нимадин хушлуқ ва роҳат тиламасмен, магар ул анфоснинг со-ғинмоғи билаким, мундин бурун манга ўтубдур, унсу маваддат сафоси вақтида кудуратлар омизишидин бошқа. Ва бу байтни ўқубдурким,

байт:

[Албатта, Салмо висолига фикримни банд қилиб қўйган дунё– хушбахт дамлардурким, менга эҳ-сон қилиш ҳақида қайғуради]⁵.

299. Абулхусайн Самъун р. т.

Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Исмоил б. Самъундур. [У «хикмат нотики» деб лақаб олган эди]¹. Бағдод машойихидиндур. Анга бу илмда яхши тилда адоси эрди. Шайх Абубакр Исфаҳоний, Шиблийнинг ходими деб-дурки, масжиди жомеъда жума кун Шиблий хидматида ўлтуруб эрдим. Ибн Самъун гўдак эрди ва шайх оллидин ўтти. Шайх боқиб анинг сари дедиким, ё Абубакр, билурсенки, Тенгри таолоға не захиралардур бу гўдакда. Бу тоифадин бирав дебдурким, Ибн Самъун минбари тубида ўлтуруб эрдим. Мажлисида бу тоифадин бирав эрди. Ногоҳ ул киши уйқуға борди. Ибн Самъун сўзни бас қилди, ончаким ул киши уйғонди. Ибн Самъун анга дедиким, Расул с. а. в.ни туш кўрадур эрдинг? Ул дарвеш деди: бале! Деди, мен ҳам ул жихатдин сўзни бас қилдимким, ул

уйкудин сени уйғотмағаймен ва ул ҳолдин сени маҳрум қилмағаймен. Шайх ул-ислом дебдурки, мен Ибн Самъун била яхши эмасменки, ул манинг устодим Хусрийни ранжида қилур эрди. Ҳар кишиким, сенинг устодингни ранжида қилур бўлса, сен андин ранжида бўлмасанг, ит сендин яхшироқ! Ҳам Шайх ул-ислом дебдурки, Ибн Самъун соҳиби калом эрди ва Хусрий соҳибн дард. Ул уч юз саксон еттида дунёдин ўтубдур. Ва ул дебдурки, ҳар сўзки, зикрдин холидур– лағвдур ва ҳар. хомушликким, фикрдин холидур–сахвдур ва ҳар назарки, ибратдин холидур – лаҳв.

300 Абунасер Хаббоз ва Абулҳасан Суҳон Ожан ҳ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, Гозургоҳ машойихидин икки киши қадимроқдир, бири Шайх Абунасер Хаббоз, бузўрг эрди. Шогирдларидин жамоате Маккага борурлар эрди, Хусрий зиёратига бордилар. Хусрий аларға илтимос қилдиким, агар нима ўқуй олурсиз, бир нима ўқунг! Алардин бириким, нима ўқий олур эрди, нима ўқуди. Шайх ун тортти ва беқарор бўлди самоъда. Ва деди: сизга бу йил бор йўқдур, ёнинг! Ва деди: Абу Хаббоз муридларисиз Ҳирининг ул фалон тоғида? Дедилар, бале. Деди андин дастурсиз ва йўлға мутаважжих бўлубсиз, қайтинг, дағи анинг хидматиға боринг! Алардин ҳар киши анинг сўзй била ёнди, саломат борди, ҳар киши бодияға кирди, самумдин ўртанди.

Ва Гозургоҳ машойихидин яна бири Шайх Абулҳасан Суҳон Ожан эрди. Ва ул масжиди жомеъда ўлтурур эрди. Шайх ул-ислом дедиким, анинг шогирди манга дедиким, бизинг пир Рамазоннинг сўнгги куни саждага бошин қўюб, субҳға дегинча зорлиғ била айтур эрдиким, Худоё, ул рўзаким туттум, сенинг учун. ва ул ҳаж ва намозки қилдим ва Қуръонким ўқидим, барчадин тавба қилурман, мени ройгон ёрлиға!

301. Шайх Аҳмад Ҳарроний қ. т. с.

Ул дебдурки, Шайх Абулҳасан Муъаммар айтурки, Хусрий била ўлтуруб эрдим. Бирав андин васият истидъоси қилди.» Ул дедиким, [ҳимматингни баланд тут!] ¹. Жаҳм Раққий ҳозир эрди, дедиким, эй Шайх, они йироқ солдинг! Хусрин дедиким, нечукки, манга тўлдурдилар, анга туттум.

302. Жаҳм Раққий р. т.

[У кейинги машойих ва жавонмардлардан бўлиб, содиқ фақирлардан эди. Самоъга ошуфта ва кўнгил берган эди. Икки сажда орасида вафот этди] ¹. Шайх ул-ислом дедиким, Жаҳм Раққий ҳаммомда эрди, чиқти ва элга айттиким, чиқинг! Чун бори эл чиқтилар, ҳаммом йиқилди. Ва ҳам ул эрдиким, бирав анинг илайида такаллуф била рақс қиладур эрди. Ул кўпти ва бошин анинг чоти орасига солиб кўтарди ва томдин томға урар эрди, то ул кишининг ҳуши кетти.

303. Абулҳусайн Урмавий р. т.

Бузург эрди. Бу тоифадин Хусрий айёмида ва Абу Али Рудборий ва Абу Абдуллох Хафиф ва барча вақт машойихи бор эрдилар. Урмийда эрди ва қабри андадур. Андин сўрдилар: вафо недур? Дедиким, Улки, ҳарне ондин қайттинг, яна анинг бошиға бормағайсен. Дедилар, бу омнингдур, хоснинг недур? Деди: улки билгайсенки, неучун қилибсен.

304. Абу Абдуллох Хафиф Шерозий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Хафиф б. Исфикшор Заббий. Шерозда

бўлур эрди. Отаси Нишобурдиндур. Уз замонида шайх ул-машойих эрди ва они Шайх ул-ислом дерлар эрди. Шайх Абу Толиб Хазраж Бағдодийнинг шогирдидур. Руваймни кўруб эрди ва Каттоний ва Юсуф б. Хусайн Розий ва Абулхусайн Моликий ва Музейин ва Абулхусайн Даррож ва Тохир Макдсий ва Абу Амр Димишкий ва булардин ўзга машойих била ҳам суҳбат тутуб эрди. Машойих дийдоридин марзук эрди. Зоҳир илмида ва ҳақойиқ илмида олим эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, илмда ҳеч кишининг онча таснифи йўқдурки анинг. Имом Шофиъи мазхабида эрди. Уч юз ўтгуз бирда дунёдин ўтубдур. Шайх ул-ислом. анинг икки сўзин бағоят таъриф қилибдур. Бири буки, андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедик: [ғафлат пайтида ҳақни топишдир]¹. Яна буки, андин сўрдиларки, Абдуррахим Истахрий не учун сакбонлар била даштқа борур ва қаптон кияр? Дедиким, [унга оғирлик қилаётган нарсани енгиллатиш учун]². Деди: борурки, анинг юкидинки андадур, енгилгай ва дами урғай. Шайх ул-ислом дедиким, вужудда лаззат йўқдурки барча садамаат ва ушалмақдурки, ҳавас туганур. [Бошқа бировнинг шеърини бизга ўқиб берди: Лайлининг ёдини унитишни хоҳлайман, лекин қаерга боқсам, кўз олдимда туради]³.

305. Абулхайр Моликий р. т.

Оти Бундор б. Яъқуб Моликийдур. Машойих ақобиридин эрди. Ва анвоъи илм жамъ қилиб эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, йигитликда рўза тутар эрдим ва висол қилур эрдим. Ва кеча масжиди жомеъда бўлур эрдим ва менинг учун бир қандил кўярлар эрди. Бир кеча ел ва ёмғир жиҳатидин чароғ ўчуб эрди. Бирав эшик қоқти, борибки эшикни очтим, Абулхайр Моликий эрди. Кирди ва ўлтурди. Ва анинг ҳайбатидин тўлдурди. Ридо очти, анда таом эрди. Деди: егилки, мен уюмда эрдим, муни келтурдилар, ею олмадимки, хотирим сенинг сари эрди. Анинг ҳайбатидин деёлмадимки, висолдадурмен. Анинг била ул таомдин едук. Чун фориг бўлдук, дедимки, айюҳаш шайх, бир саволим бор. Деди: сўр! Дедим: [Қачон банданинг ҳаёти Аллоҳу таоло билан ёруғ бўлди? Деди: Ўртадан муҳолифатчилик кўтарилганда]¹. Мен бу сўздин мутаажжиб бўлдурди, тонгласи машойихға арз қилдим. Алар ҳам мутаажжиб бўлиб дедиларки, тиларбизки, ўзидин эшитгайбиз. Чун андин сўрдилар, дедиким, [кечаси содир бўлган нарса кундуз зикр этилмайдиган]² ва икром қилмади.

306. Абубакр Шаъроний р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, [зохиран Абубакр Шаъронийдан ўзга дунёдан кўнгил узган энг содиқ зоҳидни кўрмадим]¹. Бир кун анга бордим, Истахрда эрди, кеча қошиға кирдим. Деди, ё Абу Абдуллоҳ, бу кун сенинг баракатингдин ёғлиғ таом егумиздур. Қўпти ва сафол қозонни ости ва бир пора қоқ эти бор эрди, қозонға солди ва туз солиб, қозонни қайнатди: Ва биравга дедиким, бир пора ўтмак келтурди. Ва ани тарид қилди, шўрбадин анга солди ва этни анинг юзига қўйди. Ва манга дедиким, егил! Мен ул тариддин ер эрдим. Деди: эттин егил! Мен дедим: мени маъзур тут эт емакдин! Деди: шояд санга фалон ва фалон таом керак бўлғай, ул тонгла бўлғусидур. Шаҳрға кирди ва сенинг учун олди. Тонгласи шаҳрға кирдим ва фуқаро жамъ бўлдилар ва таоме ҳозир қилдилар. Ул таомдин бир пора олиб, анинг учун элттим. Деди: айтким, не қилдинг? Дедим: ҳануз нима емаймен, сендин илтимосим будурким, менинг била таом егайсен. Икав таом едук ва мен Шероз сари Тебрадим.

307. Абу Муҳаммад Атойидий р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифнинг устодларидиндур. Ул дебдурки, косибеки касб ҳақиқатин риоят қилғай, ҳаргиз Абу Муҳаммад Атойидийдек кўрмадим. Ҳар кун ярим донак касб қилур эрди ва анинг қути андин эрди. Икки ҳаббаға нуҳола сотқун олур эрди ва

андин икки нон пиширур эрди. Бири била ифтор қилиб, бирин садақа берур эрди. Қирк йил уйида чироғ ёқмади. Жихатин сўрдилар. Дедиким, анинг ҳисобидин кўрқарменки, анга неча нима керак, то муяссар бўлғай ва барчасининг ҳисоби бор.

308. Жаъфар Ҳаззо р. т.

Кунияти Абу Муҳаммаддур. [Жунайид ва унинг табақасидагилар билан суҳбат курган, Шиблий унинг маноқибини зикр қилган ва фазилати ҳақида гапирган эди)¹]. Уч юз қирк бирда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бир кун Муъаммил Жассос манга дедиким, Жаъфар Ҳаззони кўрким, не ҳоли бор? Бориб кўрдум. Мутакаллиф сарой ичинда ва нозанин бисот юзида ва нафис кийгуликлар оросинда. Мени сўрди ва мен ани сўрдум. Деди: ўлтур, била таом еяли! Бас лазиз таом пишуртти ва била едук. Чиқиб, Муъаммил қошига келдим ва ҳар не кўруб эрдим, дедим. Муъаммил дуо қилиб дедиким, ёраб, бизга саломат ва офиятни арзоне тут.

Неча вақт ўтгандин, сўнгра яна Муъаммил дедиким, бориб Жаъфар Ҳаззо ҳолин кўр! Бориб, бир вайронада топтим. Бир бузуқ уйда йиғламоқда. Уч кун эрдиким, таом тотмайдур эрди. Ондоғи эл илтимос қилдиларки, анга нимагина едур! Кўп жаҳд қилдимким, озгина суюқ едурдум. Яна Муъаммилга келиб, кўргонни дедим. Муъаммил дедиким, агар аввал танаъумий қилмаса эрди, охир бу ҳолга мубтало бўлмағай эрди.

309. Ҳишом б. Абдон р. т.

Кунияти Абу Муҳаммаддур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, чун ул намозга турар эрди. Анга важд ва ҳол пайдо бўлур эрди. Меҳробда кейин ва илгари юруб, Куръон ўқур эрди ва гоҳ бўлур эрдиким, анинг намозиға насоро йиғилиб, наззора қилурлар эрди. Анинг бир кўйи бор эрдиким, ғизоси анинг сути эрди. Ул кўйни кўтариб, ёзиға элтиб ўтлатур эрди.

Бир кун уйқулаб, уйғонғач кўрдиким, кўйи биров зироатиға кирибдур. Ани ул зироат иясиға берди ва андин беҳиллик тилади. Ҳишомға ваҳшате ва ҳайбате етиштиким, бир йил намоздин қолди ва эл ани такфир қилурлар эрди. Бу қисса масжиди жомеъ машойихиға етди. Барча анинг қошиға бордилар ва Ибн Саъдон Муҳаддис ҳам била эрдилар. Ондин сўрдиким, мени тонирмусен? Деди: Ибн Саъдонсен. Деди: Невчун намоз қилмассен? Деди: Менга бир неча ориз юзланур ва намозга монёе бўлур. Дедиким, не навъ? Ул жавоб бермади. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафифдин сўрдиларки, жихат не эрдиким Ҳишом намоз қилмас эрди? Дедиким, ғайб мутолааси қилур эрди. Ғайб умури анга ғолиб бўлди. Ҳайрат мақомиға тушти ва зоҳир аъмолидин отил бўлди. Бир кун машойих Ҳишомға дедиларки, эшитиббизки, сен мушоҳадаға қойилсен. Ҳар ким, мунга қойил бўлса, тавба қилмоқ керак ё ани адаб қилмоқ керак. Ҳишом деди: Менга тавба талқин қилинг! Қилдилар. Яна кун машойих қошиға келиб дедиким, тонуғ бўлингким, мен туно-кун қилган тавбадин тавба қилдим. Машойих кўпуб, они судраб, Масжиди жомидин чиқардилар.

310. Абу Муҳриз Шерозий р. т.

Шероз навоҳисидиндур. Зуннун Мисрий асҳобидин. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Муҳриз дедиким, Нисодин Шероз азиматиға чиқтим ва султоннинг қойиди ва атбоъи била йўлдош бўлдум. Аларнинг афъол ва атвори манга бағоят макруҳ келди. Кўнглуда инкор қилиб тиладимким, алардин айрилғаймен. Ногоҳ бир ун чиқтиким, қойиднинг камари ғойиб бўлубдур. Ва ул онт ичибдурки, қофила халқин борисин ахтарғай. Ва бирин-бирин бари элни тафтиш қилдилар, мен қолдим. Ва пас халқ дедилар, бу шайх қолибдур ва андоқ кишини бу навъ ишга нечук муттаҳам қилса бўлғай? Қойид дедиким, мен онт ичибмен, фойда қилмас, ахтармоқ керак. Мени ҳам ахтардилар. Ул камар белимда боғлиғ чиқти. Мен дедимки, биллоҳки манга бу ишдин хабар йўқтур. Қойид деди, бу ёлғон онт ўгурлиғидин азимроқдир. Мени буюрдиким, йўл бошида қофила гузаргоҳида асрағайлар, то ҳар киши ўтса, тавбих ва сарзаниш қилғай. Ва андоқ қилдилар ва менинг ҳамроҳлиғимдин айрилдилар. Ва Шайх Абу Музоҳим Шерозий ва Шайх Абу Ҳафс била хало аритқонким ўтти, Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф Шайх Абу Муҳризға нисбат берибдур.

311. Абдуррахим Истахрий қ. т.

Кунияти Абу Амрдур. Ва Рувайим била суҳбат тутубдур ва Саҳлни кўрубдур ва тариқи сатру ихфо ва шаторат эрди. Шотирона либос кияр эрди ва итлар асрар эрди ва овға борур эрди. Кабутарлари ҳам бўлур эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурким, Рувайим дедиким, бу тоифадин кўп била Луғом тоғида бўлубмен. Андин собиррок кўрмаймен. Ов учун даштга ё тоғга борса эрди, эл кўзидинким, йирок бўлди, итларин кўяр эрди ва тенгри зикрига машғул бўлур эрди. Уйида бир ўй териси эрмишки, остига солур эрмишким, ўйнинг шохларини ҳам ул тери била кўйғон эрмишлар. Қиш они уйга судраб солур эрмиш ва ёз ташқари судраб эрмиш. Жаъфар Ҳаззо анинг қошига борди. Аҳволин хароб кўрди бир бузук уй гўшасида ва анга азим балойи мутаважжих. Тараҳхум қилди ва мутағайир бўлди. Ул дедиким, менга не бўлди? Жаъфар дедиким, сени бу дам ўлгудек кўрадурмен заъфдин. Ул кўпти ва бир азим тош эрди, кўторди. Кўториб томға чикарди ва деди: Эй қавий, келиб, бу тошни кўтариб, қуйи тушур! Жаъфар ожиз бўлуб, хайрат қилди. Ул дедиким, бу кун ўн етти кундурким, ҳеч нима емайдурмен. Жаъфарнинг хайрати кўпроқ бўлди. Анга отасидан йигирма минг дирам мерос қолди. Аммо эл зиммасида эрди ва ўн мингни элга кечти ва ўн мингни олди. Кеча тонг откунча, ул важҳ они гоҳи савдо хаёлига гоҳи зироат хаёлига паришон қилиб эрдиким, сахар кўпуб, ул важҳларни овуч-овуч кўшнилар уйига сочти. Кундуз ул элга хаёл бўлдиким, гўё ёрмоқ ёғибдур. Ул тубрани силкиди, ярим дирам қолиб эрди. Тушти, асҳобиға дедиким, ишорат сизгаким, нону бақло бўлди. Эл дедилар бу девонани кўрунг! Ўн минг дирамни сочиб, ярим дирам учун шодлик қилур. Вақте Абодонға борди ва йигирма бир кун қолди. Ҳар не оқшом анга ифтор учун келтурурлар эрди, тонгла мавжуд эрди. Халқ онинг шефтаси бўлдилар. Саҳл Абдуллоҳ қасд қилди, деди: Сенга меҳмонман. Ул деди: Не буюурсен? Деди: сўкбоч пишур. Саҳл сўкбоч пишуртти ва қозон била онинг оллиға кўйдилар. Ҳамул дам сойил савол қилди. Буюрдиким, они сойилға бердилар. Уч қатлағача сўкбоч пиширурлар эрди ва ул сойилға берур эрди. Тўртунчида Саҳлнинг қули ёшурун чиқтиким, сойилға манъ қилғай. Дедиким, қулингни сойил манъидин манъ қил! Саҳл манъ қилди. То ой туганди, ул нима емай чиқти ва биров куруқ ўтмак сувға тўғраб ейдур эрди. Онинг ширкатида ифтор қилди.

312. Муъаммил Жассос р. т.

[У Шерознинг улуғ шайхларидан бўлиб, Ҳижоз ва Ироққа сафар қилган. Бесавод бўлсада, тавҳид ва орифлик борасида чиройли сўзлар эди]¹. Ул эрдиким, жавоб берди Саҳл Сипаҳоний Шерозға юборган масойилға! Сахар намозин қилса эрди, чоштқа дегинча Қуръон дарсиға машғул эрди. Чошт намозин қилғандин сўнг масжиддин чиқар эрди, элнинг ҳожатин раво қилмоққа машғул бўлур эрдиким, бузурглукидин халойиқ анга юз келтурурлар эрди. Ҳар неча элнинг ғавғоси анга кўп бўлса эрди, аслий важҳида ботиний жамъиятиға йўл топмас эрди. Ҳар қачон бир мусулмон ишига машғул бўлса, ишсиз киши саломиға жавобдин ўзга сўз демас эрди. Ва дер эрдиким, мен муздурдурмен, салом жавоби вожиб бўлмаса эрди, ани доғи демас эрдим. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, чун Муъаммил Маккага борди, Шайх Абулхусайн Музаййин хидматиға етти ва деди: аюҳашшайх, бир саволим бор, жавоб бер ва аҷамий кишидурмен, манга рифк кўргуз! Ул дедиким, сўрғил! Муъаммил деди: [фаҳмлар важдлар мартабасини идрок этадимми?]². Абулхусайн анга боқиб, сўрдиким, қайдинсен? Деди: Шероздин. Деди: Нега машхурсен? Деди: Муъаммилға. Деди: Ўлтурғон ердин кўпки, сенинг еринг эмас. Ва они ўз ёнида ўлтуртти ва дойим анга боқиб дер эрдиким, [сен бесавод аҷамий кишисан]³ ва кулар эрди. Ва ондин сўнгра ҳар киши масъалае сўрса эрди, анинг сари боқиб айтур эрдиким, Шайхдин сўрунг ва анга ҳавола қилур эрди.

313. Али б. Шуллауя р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, ул тоғларда ва водийларда бўлур эрди. Ул мавзенинг эли анга мурид ва машғуф эрдилар. Ул жумладин икки кишики, қавм улуғлари эрдилар, анга истидьо қилдиларки, ҳар қайсимизнинг бирор қизимиз бор ва ҳар бирининг тўрттар минг қўйи бор. Агар қизларни никоҳ қилсанг, ул қўйларни фуқаронинг содиру воридага сарф қил! Ул қабул қилиб, аларни никоҳ қилди. Муъаммил ани кўруб, дедиким, эмди бизга тафсил қилмаким, сен ҳам бизингдек бўлдунг. Ул деди: мен бу ишни Худой учун қилибмен. Муъаммил дедиким, биз ҳам Худой учул қилиббиз. Ул дедиким, мен аларни уч талоқ қилдим, сен ҳам агар чин айтурсен уч талоқ қил!

Муъаммил деди: [Эй Майшум, талоқ қилишда суннатни унутдингми?]¹].

314. Абубакр Искоф р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурким, ул ўттиз йил рўза тутти. Назъ ҳолатида сувни момиқ била тиладиларки, оғзиға томизгайлар, они ташлади ва рўзада дунёдин ўтди.

315. Абу Заҳҳок р.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Заҳҳок дедиким, бир қатла менинг била шайтон орасида муҳораба бўлди, ани бир қотик силлий уруб мағлуб қилдим. Ва мундин муддате ўтти, бир кун бир йўл борурда, бир улук сувға еттим. Ўтардин ожиз эрдим. Кўрдумки, бир заъиф қари сувға кирди, ўтгали. Мен ўзумга дедим: бу қаридин худ заъифроқ эмассен. Сувғаким кирдим, чўма кириштим. Ва ул қари сув қироғиға аяқ қўюб чиқти ва дедиким, манга силлий урарсен, тавба қилдинг, йўкму?

316. Абу Муҳаммад Хаффоф р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Шайх Абулхусайи Музейин бизга битиб эрдиким, сизга дарёда муриде борки, агар нажот топса, бот сизга жавоҳир келтурур. Бу сўздин муроди Муҳаммад Хаффоф эрмиш. Ва анинг мушоҳада бобида ва шайтондин бозе еганда, кўп сўзлари бор, тилай деган киши «Нафаҳот ул-унс»да анинг зикрида мутолаа қилсун!

317. Хасан б. Ҳаммавияҳ ва соҳибуху Абу Жаъфар Харрор Истахрий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Жаъфар Харрор, Хасан Ҳаммавиянинг соҳиби, Истахрдин бизинг қошимизга келди. Ибн Зайдон дедиким, орзудур мангаким, бу кеча ани бизинг қошимизга ҳозир қилгайсен. Ани мунунг мажлисида ҳозир қилдим. Сўз асносида Ибн Зайдон дедиким, тиларбизки, ўз ҳикоётингдин бизга бир нима айтқайсен. Ул дедиким, манга худ ҳикояте йўқдур, агар десанг, улча машойихдин кў-рубмен, андин айтай. Ибн Зайдон деди: биз ҳам ушмуни тиларбиз. Жаъфар деди: Бир кун мен ва жамъи Ҳасан Ҳаммавия қошинда ўлтуруб эрдук ва ул бош қуйи солиб эрди. Ногоҳ сайҳае тортти ва ул сайҳа била ҳозирлар кўзидин ғойиб бўлди. Бизлар бир-биримизга боқиштик ва дедиким, бу сўзни ҳеч кишига айтса бўлмаским, эшитган антқусидурким, яна нодирае ороға солдилар. Ул уч кун ғойиб эрди. Ҳар киши сўрса, дер эрдиким, машғулдур. Уч кундин сўнгра кўрдукки, масжид эшикидин кирди, мутағаййирул-лавн. Ва ғоят ҳайбатидин мумкин йўқки, киши аниг била сўзлашгай. Ва мен ҳамиша анинг била инбисот қилур эрдим. Дедимки айюҳаш-шайх, миқдоре тоза панир бор, майл борму, келтурсак? Ва анинг тоза панирға майли кўп бўлур эрди. Деди: келтур! Келтурдум, бир луқма еди ва ишорат қилдиким, енгиз! Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дедиким: Ибн Зайдон манга дедиким, ҳеч шак йўқдурким бу содиқ кишидур, аммо бу ҳикоятни бовар қилаолмасмен, навъе қилки, инонгаймен. Дедимки, шайх учун ер солингки, йўл ранжидин осойиш топсин. Ер солдилар. Шайх уюди ва мен Ибн Зайдон била ўлтурдук. Анга анча айттимки, бовар қилди. Шайх Абу Абдуллоҳдин ул ҳол кайфиятин сўрдилар. Деди: ул ўз маконидин йироқ бормайдур эрди, аммо анга либосе ёпиб эрдиларки, кўзлардин ғойиб бўлиб эрди.

318. Абдуллоҳ Қассор р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абдуллоҳ Қассор дедиким, бир қатла ҳаж азиматиға Шероздин чиқдим. Машойих манга дедиларким, чун Саҳл Абдуллоҳ Тустарийға етсанг, биздин салом еткур ва дегилки, биз сенинг фазлингга муътарифбиз ва ҳарне десанг, инонурбиз. Сендин бизга мундоқ етибдурким, арафа куни ўз ерингдин чиқарсен ва сойир хужжож била Арафот мавқеъида ҳозир бўлурсен. Агар бу чиндур, бизга хабар берки, бизинг мунга имонимиз бор. Абдуллоҳ Қассор дедиким, чун анга еттим, қошиға бориб салом бериб ўлтурдум. Ул бир чодиршаб ўзига чирмаб эрди ва бир наълайн илайига кўюб эрди ва кўзи очуқ қолиб эрди, бир волиҳи ҳайрондек. Манга ҳайбат муставли бўлди ва сўз айта билмадим. Чун даҳшатим рафъ бўлди, машойих рисолатин еткурдум. Саҳл бир лаҳза бошин қуйи солди, дағи бош кўтариб дедиким, ё дўст, [бу қавм хоҳлаганини қиладиган, Аллоҳга иймон келтирганларданми? «Ҳа»,– дедим. Айтди: Шундай экан, менинг ишларим ҳақида нега сўрайдилар?!] ¹.

319. Иброҳим Мутаваккил р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бу тоифадин бири, манга дедиким, сахроға чиқиб эрдим. Кўрдумки, Иброҳим Мутаваккил, тўнларин юбдур ва кунаска ёйибдур. Анга дедимки, кел, бориб била нима еяли! Кўнглакини ҳам андоқ улук кийди ва менинг била юриди. Чун бир неча қадам бордук, бир микдор инабус-саълаб йўлда тушуб эрди, ани олди ва юди ва ёди ва ўлтурди. Ва дедиким, сен борки, манга ушбу кофийдур. Неча муболаға қилдим, келмади. Машойихдин бири Иброҳим Мутаваккилга дедиким, тиларбизки, бу ой бизинг била ифтор қилғайсен. Ул қабул қилди. Бир кеча анга дедиким, кўп, саҳур қилали! Дедиким, ул суфрани тушур! Ул дедиким, мен муни қилмасмен, не учунки, бу ҳаракатдур асбобда. Ва мен асбобда ҳаракат қилмон. Бир кеча ани кўрдиларки, суфра оллиға кўюб, нима ейдур. Дедиларки, дема-дингмуки асбобда ҳаракат қилмасмен, бас бу недур? Дедиким, валлоҳ, мен асбобда ҳаракат қилмадим, аммо кўпар чоғда бошим суфраға тегди ва ул оллимға тушди, будурки ейдурмен.

320. Абутолиб Хазраж б. Али р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абутолиб Хазраж Жунайд қ. с.нинг асҳобидиндур. Шерозға келди. Ва ичининг ташвиши бор эрди. Машойих дедиларки, анинг хидматин ким ихтиёр қилур? Мен ихтиёр қилдим. Ҳар кеча ўн олти, ўн етти қатла кўпар эди. Бир кеча кечга дегинча уйғоқ эрдим. Кўзум жузви қизиб эрдиким чорлабдур, эшитмаймен, яна чорлағонда ташт элттим. Деди, эй фарзанд, ўзунгдек бир махлуқнинг хидматин яхши қилаолмасанг, Холик хидматин нечук қилғунгдур? Яна бир қатла доғи чорлағанда эшитмадим, яна бир қатлада [қайдасан, Аллоҳнинг лаънати бўлсин!] ¹ деди. Ошуқуб ташт элттим. Али Дайлам Шайх Абу Абдуллоҳдин сўрдиким, анинг [Аллоҳнинг лаънати бўлсин!] ² деганин нечук эшиттинг? Дедимки, [Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!] ³ эшиттим. Шайх ул-ислом дебдурки, фалоҳ йўқтур ул муридда ким, пир зуллин кўрмамиш бўлғай ва қафосин емамиш бўлғай ва [Аллоҳнинг лаънати бўлсин!] ⁴ эшитиб, [Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!] ⁵ га қабул қилмамиш бўлғай ва дарду нокомлиғ била тирилмамиш бўлғай.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, аввал мажлиски, Шайх Абутолиб Шерозда тутти, бир қора палос кийиб эрди ва бир асо илигида. Келди ва курси устида ўлтурди. Ва мен ёнида эрдим. Элга боқди ва дедиким, билмайки, не дегаймен, ёзуғлуғемен ёзуғлуғлар орасида. Ва йиғлади ва элни йиғлатти ва фарёд мажлисидин чиқди. Ва анга азим қабул пайдо бўлди ва андоқки, аёғи туфроғин беморлар сихҳати учун элтурлар эрди. Оз вақтда амре воқеъ бўлдиким, киши анга илтифот қилмади ва эъроз қилдилар. Шероздин Ннсоға борди. Анда ҳам илтифот қилмадилар ва ижтиноб қилдилар. Ва андин Сипоҳонға борди.

Абу Али Ворижий анинг буржин адо қилди ва анинг учун ул деган ерда маскане ясади. Ул уйи ўзи кийган палосдек қаро қилди ва анда бўлур эрди, то дунёдин ўтти.

321. Абу Али Ворижий қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Абу Али Ворижий Шерозға келди, амал ва ҳукумат учун. Ва фуқароға ва содиру воридға хон ёйди ва моида тартиб қилди. Ҳар намози шомдин сўнгра келур эрди ва бизинг била ўлтурур эрди. Ва бир-биримиз била сўз айтур эрдук. Бир кеча ўз иродат айёми сўзи ороға келди. Кўнглакин юқори кўтарди, бўйнида бир тавқдек нишоне эрди. Сўрдумки, бу недур? Дедиким, Луғом тоғида эрдим, ириг палос кийиб эрдим. Бўйнушни сиди. Андинки ёндим, янги эт бутти, бу улдур. Дедимки, бу амалга кирганинг не эди? Дедиким, қари ва заиф онам бор эрди ва манга кўп бурж воқеъ бўлди ва муҳтож бўлдум, бу ишгаки кўрарсиз.

322. Абулфазл Жаъфар Жаъдий р. т.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, Жаъфар Жаъдийға еткурдиларки, Абу Амр Истахрин дебдурки, ғул қилур эрдим, изорим очилди, кўрдумки, икки илиг кенимдин пайдо бўлуб, изоримни белимга маҳкам боғлади, Жаъфар Жаъдий кўпти ва Истахрға борди ва Абу Амр қошиға кирди ва анинг аёғин тутти. Ва Абу Амрнинг асҳоби секридилар. Ул моний бўлди ва ҳеч нима демангки, анинг ғазоби лиллоҳдур ва ўн икки йиғоч яёғ келибдур. Ва Абу Амр иътизор мақомиға келиб дедиким, андоқ демайдурмен, балки мундоқ депмен. Андин сўнг асҳобиға дедиким, анга хидматкорликлар қилдилар ва узрлар қилди.

323. Абулқосим Қасрий р. т.

Жунайдининг асҳоби киборидин эрди. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф дебдурки, бир кун менга дедиким, мени бир саҳроға чиқар! Мен ани бир сайрға чиқардим. Бир ерга еттуқким, жамъи шатранж ўйнайдур эрдилар. Аларнинг бисоти қироғида ўлтурди ва ўйнай киришти. Мен мунфаъил бўлдум ва чорам йўқ эрди. Қайтиб келурда яна бир жамъа еттуқки, нард ўйнар эрдилар. Мутағаййир бўлди ва бориб аларнинг бисотин бузди. Ва алар бичоғлар тортиб, анга юзландилар. Ул дедиким, бичоқларингизни берингким барчасин ейин. Мен бу икки ҳолдин мутаассиб бўлдум ва савол қилдимки, ул не эрди ва бу не? Дедиким, ул вақтки ладуний кўзи била боқсоқ андоқдур ва чун ғайри ладуний кўзи била боқсоқ мундоқ. Бу сўз илгарирақ ўтти. Аммо анда Шайх ул-ислом Абубакр Қасрий деб эрди ва Шайх Абу Абдуллоҳ мақомотида Абулқосим Қасрийдур. Бўла-олурки, Қасрийға икки куният бўлғай, ё бири саҳв воқеъ бўлмиш бўлғай, валлоҳу аълам.

324. Абдулазиз Баҳроний қ. с.

Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф қ. с. дебдурким, Абдулазиз Баҳроний қатиг совуқ қишда Шерозға келди ва эски тўни бор эрди. Ҳар футуҳки, етса эрди, фуқароға сарф қилур эрди. Уч кун Шерозда эрди, анинг била бу бобда сўзлашдилар. Дедиким, менинг нафсим сизинг тўнларингиздин қочар. Пас манга дедиким, ё Абу Абдуллоҳ, мени бу шаҳрдин чиқарки, ниятим йўқдурки, бу шаҳрда янги тўн кийгаймен. Дедим: қаён борурсен? Деди: баҳр ноҳиятиға. Анга мушоая қилдим ул дарвоза сарики, ул борур йўлда эрди. Ногоҳ кўрдукки, Абулхайр Моликий келур. Бизни чорларди. Ва ўзи била егулуки бор эрди. Деди: келингким, таом еяли! Анинг била таом едук ва бирор нима қолди. Баҳроний кўпти ва сажжодасин эғнига солди. Абулхайр деди: кош бу таомдин бирар нима ўзунг била элтсанг! Ул дедиким, менинг матбахим илгари борибдур. Абулхайр дедиким, пас бу қолгон таомларни нетали? Баҳроний дедиким, итлар оллиға солғил ва борди.

325. Абулҳасан Ҳакимий қ. с.

Ул дебдурки, Жунайид қ. с.дин эшиттимки, дедиким, бир кун Сарий Сақатий мажлисида эрдим. Ва қалин эл бор эрди. Ва мен борининг кичикроки эрдим. Сарий

сўрдиким, не нимадурки, уйкуни элтур? Ҳар киши бир нима деди. Бирав дедиким, кўп очлиғ; бирав дедики, сунни оз ичмак. Чун навбат манга етти, дедимки [ҳар бир нафс килмишидан Аллоҳнинг огоҳлиги ва бундан қалбнинг воқиф эканлигидир]¹. Деди:

[офарин, ўғилгинам!]². Ва мени яқиниға ўлтуртти. Ва ул кундин бери ҳар ердаки борман, барчаға муқаддаммен. Ва ҳам Ҳакимий дебдурки, машойихдин баъзининг ҳолин Жунайд қ. с.дин сўрдумки, анга иқтидо қилса бўлғайму? Дедиким, агар анда бир парҳезкорлиғ ва ҳалол қут талаби топарсен, иқтидо қилса бўлур ва агар топмассен, ани қўйғил!

326. Абу Али Ҳусайн б. Муҳаммад Аккор р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф асҳобидиндур. Ва шайх Абу Исҳоқ Гозирунининг шайхи. Дебдурларки, Аккор Гозирунға етти, машойих анинг қошиға йиғилдилар. Ва шайх Абу Исҳоқ хануз тифл эди ва машойих била келиб эрди. Дедиларки, бу гўдак Қуръонни хуб ўкур. Анга буюрдиким, Қуръон ўкуди. Ва анга хуш келди. Ани машойихдин тилади ва Шерозға элтти ва вақт машойихидин ва шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф асҳобидин ҳадис самоъи буюрди. Ва анинг била Ироқ ва Ҳижозға мусосрарат қилди. Ва анинг суҳбати баракатидин етишти, ул ергаким етишди. Ҳусайн уч юздин сўнгра дунёдин ўтти. Ва қабри Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф равзаси эшикидадур, Шерозда.

327. Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний қ. т.

Форсиюласлдур ва мавлиду маншаъи Гозирун наварди. Шаҳриёр шайхнинг отаси муслмон бўлди. Ва шайхнинг валодати отасининг исломий замонида эрди. Ва шайхнинг интисоби тасаввуфда Шайх Абу Али Ҳусайн б. Муҳаммад Фирузободийи Аккорғадур. Ва ҳадис асҳоби суҳбатиға етибдур. Ва барчадин ҳадис ривояти ва осори бор. Ва Маккада Шайх Абулҳасан Абдуллоҳ Жаҳзамий Ҳамадонийни кўруб эрди. Ва андин ривоят қилибдурки, Зуннун қ. с. дебдурки, [сен ишга кириш. Чунки оз ризққа қаноат қилиш кам амАлии ҳам поклайди]¹. Вузародин бирига Шайх била иродате вокеъ эрди. Ҳар неча жаҳд қилдиким, Шайх андин бир нима қабул қилғай, қилмади. Шайхга иълом қилдиким, ҳар неча жаҳд қилдимки, мандин бир нима қабул қилғайсен, қилмадинг, неча банда озод қилдим ва савобин санга бағишладим. Шайх қ. с. жавоб юбордиким, сенинг рисолатингни манга етқурдилар ва яхшилигинг шукрин адо қилдим, лекин бандалар озод қилмоқ менинг мазҳабим эмас, балки менинг мазҳабим озодларни банда қилмоқдур рифқу эҳсон била. Шайх р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни тушда кўруб сўрдиким, [тасаввуф нима?]². Расул с. а. в. дедиким, [тасаввуф даъврларни тарк этиш ва маъноларни яширишдир]³. Яна сўрдиким, [тавҳид нима?]⁴. Жавоб топтиким, [кўнглингдан кечган ва хаёлингдан ўтган ҳар нарсадан Аллоҳ субҳонаҳунинг бошқа эканлигидир; Тавҳид шак-шубҳадан, ширкдан, айбу нуқсондан поклашдир]⁵. Яна сўрдиким, [ақл нима?]⁶. Жавоб топтиким, [ақлнинг энг пасти дунёни тарк қилиш, юқори даражаси Аллоҳ таолонинг зоти хусусида тафаккур қилмаслик]⁷. Шайхнинг осори вилояти ва ғаройиб ҳолати беҳадду ҳасрдур. Тилаган киши мақомотида топар. Тўрт юз йигирмада зулқайда ойида дунёдин ўтубдур.

328. Шайх Рўзбехон Бақлий қ. т. с.

[Кунияти Абу Муҳаммад б. Абу Наср Бақлий Фасавий суммаш Шерозий]¹ Султони уламо ва Бурҳони урафо эрди, қудваи ушшоқ. Ҳолининг бидоятида Ироқ ва Ҳижоз ва Шом сафари қилибдур. Шайх Абу Нажиб Сухравардий била «Саҳиҳи Бухорий» самоъида Искандария сағрида шерик экандур ва Шайх Сирожуддин Маҳмуд б. Халифа б. Абдуссалом б. Аҳмад б. Солба илгидин хирқа кийибдур ва онинг ишорат тили била сўзлари бор ва бу қавм истилоҳоти била мусаннафоти бор ва ул жумладин «Аройис» тафсиридур ва «Шатҳиёти шарҳи арабий ва форсий», «Китоб ул-анвор фи кашф ул-асрор»

ва булардин ўзга ҳамки, барчанинг теъдодининг тули бор ва баъзи мусаннафотида келтурубдурким, каввол керакким, яхши, чиройлиғ бўлғай. Орифлар самоъи мажмаъида кўнгуллар тарвиҳи учун уч нимага муҳтождурлар: равойиҳи таййиба ва важҳи сабиҳ ва савти малиҳ. Ва машойихдин баъзи бу қавлдин ижтиноб буюрубдурлар. Невчунки, бу иш бир орифга мусалламдурки, кўнгли поклиги камолга етмиш бўлғай ва кўзи ҳақ с. т. ғайрини кўрмакдин ёпилмиш бўлғай. Дерларки, эллик йил Шерознинг Атиқ жомеъида тазкир қилди ва ваъз айтди.

Шерозда бир кун борур эрдик, мажлис айтқой. Кўрдик, бир заифа қизиға насихат қилиб айтадурки, эй фарзанд, хуснунгни элга кўп кўргузмаки, хору безътибор бўлур. Шайх дедиким, эй носиха, хусн анга розе змаски, ёлғузу мунфарид бўлғай. Ул борча они тиларким, ишқ била қарин бўлғай. Хусну ишқ азалда аҳде боғлабдурларки, бир-биридин айру бўлмағайлар Асҳобқа бу сўз истимоъидин анча важду ҳол юзландиким, баъзи онинг била-ўқ борди. «Футуҳоти Маккия» соҳиби р, а. дебдурки, Шайх Рўзбехон Маккада мужовир эрди. [Важд холида Худога таважжух қилиб, шундай фарёд қилардики, тавоф қилувчиларга ташвишлар берарди. Шу боис Ҳарам томнда тавоф қиларди. У содиқ ул-ҳол эди]². Ногоҳ бир муғанния муҳаббатиға мубтало бўлди ва элдин махфий эрди ва ул важду сайҳаларки, важди филлоҳда тортар эрди, боқий эрди. Аммо аввал Тенгри ишқида эрди ва ҳоло ул муғайния ишқида. Билдики, элга ул ақида бўлғусидурки, эмди доғи ҳақиқат юзидиндур. Ҳарам машойихи қошиға борди ва хирқани бошидан тортиб, алар қошиға ташлади ва дедиким, тиламасманки, ўз ҳолимда козиб бўлғаймен. Ва муғанния мулозаматини лозим тутди ва чун шайхнинг ишқу ҳолу муҳаббатини муғанния билди. Мутаассир бўлиб билдики, авлиё ақобиридиндур. Шайх илайида тавба қилди ва мулозим бўлди ва шайхнинг ул туғёни муҳаббати таскин топди ва машойих мажлисиға бориб, хирқасин олиб, яна эгнига солди ва ғариб ҳолоти шайхнинг кўпдурки, қалам анинг шарҳида ожиздур. Олти юз олтида дунёдин ўтди.

329. Абулҳасан Кардуя р. т.

Илму тақво соҳиби эрди. Шерозда олтмиш йил ўз уйида мунзавий эрдик, жумъа намозидин ўзга ва баъзи заруриятдин ўзга ишга уйдин чикмади. Ва Хизр а.с. анга зоҳир бўлур эрди ва суҳбат тутарлар эрди. Чун Шайх Рўзбехон Бақлий қ. с. бемор бўлди. Шайх Абулҳасан Кардуя ва Шайх Али Саррожки, Шайх Рўзбехоннинг авлодиға хол бўлур эрди. Шайхнинг иёдатиға бордилар. Шайх алар сари боқиб дедиким, келингики, жисмоний ҳаёт қайдидин чиқарбиз ва руҳонию абадин ҳаётиға муттасиф бўлурбиз. Алар қабул қилдилар. Шайх деди: мен сизлардин бурун борурмен ва сен, эй Абулҳасан, ўн беш кундин сўнгра манга етарсен ва сен, эй Али, бир ойдин сўнгра. Шайх Муҳаррамнинг мунтасифида борди ва Шайх Абулҳасан Муҳаррамнинг охирида ва Шайх Али сафарнинг ўртасида. р. т.

330. Шайх Абдуллоҳ Балёний қ. т. с.

Лақаби Авҳадуддиндур ва шайх Абу Али Даққоқ фарзандларидиндур ва нисбати Шайх Абу Алиға бу навъ етарки, Абдуллоҳ б. Масъуд б. Муҳаммад б. Али б. Аҳмад б. Имрон б. Исмоил б. Абу Али Даққоқ қ. а.

Ва Шайх Аби Алининг бир ўғли бор эрди – Исмоил ва бир қизи бор эрди – Фотимабону. Шайх Абулқосим Қушайрийнинг манқухаси ва онинг хирқасининг силсиласи бу навъ бўлурки, анга хирқа отаси Зиёвуддин Масъуддин ва анга Шайх Асилуддин Шерозийдин ва анга шайх Рукнуддин Санжосийдин ва анга шайх Қутбуддин Абдурашид Абҳарийдин ва анга Шайх Жамолуддин Абдуссамад Занжонийдин ва ул иккаласиға Шайх Абунажиб Сухравардий қ. с.дин етибдур. Ул бир кун Шерозда шайх Саъдий хонақоҳиға борди. Шайх Саъдий бир овуч филус келтуруб, илайига тўктиким, дарвешлар учун суфра муҳайё қилғайлар. Ул дедиким, эй Саъдий, бир овуч филус келтуруб, дарвешлар суфраси учун пул келтирурсан. Ул зарфни келтурким, анга олтмиш икки оқча тўлабсен. Шайх Саъдий филҳол ул зарфни ҳозир қилди ва ул важҳни дарвешлар суфрасиға сарф қилдилар.

Шайх Абдуллоҳнинг бир муриди бор эрди таббохким, дўкони бор эрди. Шайх ҳар қачон анда етса эрди, ул мурид бир аёғ ош ясаб, шайх учун келтурур эрди. Бир кун ул мурид дўконига етганда ул мурид ҳамул дастур била бир аёқ ош келтуруб, Шайх аёғ устида туруб, ул ошни ичадур эрдиким, бир дарвеш етишти ва оқ покиза хирқа кийиб эрди. Шайхқа дедиким, Эй шайх, тиларманки, мени Тенгри таолоға далолат қилғайсен ва дегайсенки, фойда не ишдадур? То ўшондоқ қилғаймен. Шайх ичадургон илкидағи аёғ ошни онга бердиким, олиб ичгил! Ул олиб ичгандин сўнгра буюрдиким, ёғ бўлган илкингни бу хирқангга сурт ва доим ушмундоқ қил! Ул деди: Эй шайх, муни қилаолмон. Ўзга иш буюр! Шайх дедиким, мунча ишни қилаолмасанг, ҳар ишки буюрсам қилаолмағунгдур. Борки, сен бу иш кишиси эмассен. Шайх Абдуллоҳнинг машраб тавҳиди бағоят бийик экандур. Элнинг вусъиға сиғмас. Сўзлар андин назму наср юзидин воқеъ бўлур эркандур

Ул жумлади бу рубойидур. Рубойи: [То Ҳақни ўз кўзларим билан кўрмагунча талаб қилишдан асло тўхтамайман. Худони кўз билан кўриб бўлмайди, дейдилар. Улар бошқа. Мен эса, доимо шуни иштайман]¹. Олти юз саксон олтида ашуру куни дунёдин ўтубдур.

331. Жамолуддин Муҳаммад Бокаланжор қ. с.

[Кўркам, очик чехра, хикоялари жозибали, мужоҳада ва хилватлар соҳиби, тоату ибодат борасида дуою зикрлари кўп, руҳоний сўзлар, раҳмоний. ишоралар эгаси бўлган қария эди]¹. Шайх Абу Абдуллоҳ Балёний дебдурким, ул вақтки, кичик ёшлиғ эрдим, Шайх Жамолуддин Бокаланжор отам суҳбатида бўлур эрди. Ва мен пайваста зикрга машғул бўлур эрдим. Ва яхши унум бор эрди. Ва ўз жамъияти хотирим учун гоҳи зикр орасида тараннум била ашъор ўқур эрдим. Шайх Жамолуддин анга қулоқ солур эрмиш ва андин анинг вақти хуш бўлур эрмиш. Ва мен бу ҳолдин ғофил, яна ул тараннумни бас қилиб, зикрга машғул бўлур эрдим. Бир кун Шайх Жамолуддин менинг қошимға келиб дедиким, эй Шайх Абдуллоҳ, нечун мундоқ қилурсанки, баъзи маҳалда яхши ун била нима ўқурсен ва биз санга қулоқ солғач тек турарсен ва бизни нимбисмил кўярсен? Яна мундоқ қилма ва дарвешлар хотирин сотқун ол, чун сендин бу унни сотқун олурлар. Отам Зиёуддин Масъуд ҳам мундоқ буюрди ва мен қабул қилдим. Ул қавли таоло [(Шунингдек) то сизга аниқ нарса (яъни, ўлим соати) келгунча Парвардигорингизга ибодат қилинг]² маъносида дебдурки, яқин йўқдур жуз айни қадим аёни, айни қадим аёнининг нияти сурати амалсиз ибодатдур. Ва ниятики амалдин яхшироқдур, будур. Ва амал сурати айни қадим аёни ниятидин. айру ибодат эмас, балки расму одатдур. Толиб улдурки, анинг матлуби аёни айни қадимдин ўзга эмас. Ва ҳар не аёни айни қадимдин ўзгадур, анинг қошида муҳолу ботилдур. Ва шайх Бокаланжор етти юз эллик ва бир нимада дунёдин ўтубдур ва қабри Шероздадур.

332. Мусо Имрон Журуфтий қ. с.

Бузург эрмиш Журуфтда. Шайх Абдуллоҳ Тоқий анинг муридидур. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллоҳ Хафиф била Мусо Имрон орасида ниқоре тушти. Анга нома ва пайғом йибордиким, манинг Шерозда минг муридим борки, агар ҳар қайсидин минг олтун тиласам оқшомғача фурсат тиламаслар. Мусо Имрон жавоб йибордиким, менинг Журуфтда минг душманам борки, ҳар қачон менга даст топсалар, оқшомғача фурсат бермаслар ва тирик қўймаслар. Сўфий сен бўлғайсен ё мен?

333. Хожа Али б. Ҳасан Кирмоний қ. с.

Кирмон шайхи эрди. Анинг машойихининг мутааххирроғи эрди. Доруҳонаси бор эрди ва иши тартиб, ва низом била эрди ва қалин муридлиғ ва яхши муомалалиғ даъвиси бор эрди. Шайх Аму дунёдин борғондин сўнгра ул иршод маснадиға ўлтурди. Шайх ул-ислом дебдурки, Кирмонда Хожа Али ибн Ҳасан била Хозун Халил орасида ниқор тушти. Халил Хожа Алиға нома йибордиким, сен тонгдин чоштгача дору ва шарбат ва гувориш

ерсенки, таомни тилаганча еёлгайсан ва мен тонгдин чоштгохгача кезарменки, егали нима топкаймен? Сўфий сенмусен ё мен? Машойих таън урар эрдилар ва писанд қилмаслар эрди. Анинг қабул тиламакик ғурур захри жиҳатидинки, андадур.

334. Мира Нисобурий р. т.

Пире эрди, бузург сўфилардин ва маломатий эрди. Нисоға борди, зиёрат учун ё ўзга ишга. Анга азим қабул воқеъ бўлди ва кўп мурид йиғилди. Ул бу ишдин ранжур эрди ва кўнглининг шуғли ортар эрди. Чун ёнди. Кўп халойиқ анинг била чикдилар ва андин айрилмадилар ва борурлар эрди. Бир ходиме бор эрди. Андин сўрдиким, булар не халқдур? Деди: Иродат аҳлидур! Санинг хизматингга борадурлар. Каттиқ ел эсар эрди. Бир бийик устига чиқти ва иштонининг боғини ечиб, ел сари сиякиришди. Андоқки, ўз тўни ва баъзи элнинг тўни мулаввас бўлди. Ул халқ мутанаффир бўлуб, инкор била қайттилар. Ходим анга деди: инкор юзидинки, бу не эрдик, қилдинг? Ул борур эрди. То бир сув қироғига етди. Мураққаъ била ўзин сувга солди ва тўнларин ва ўзин ариғ ювди ва кейин боқиб ходимга дедиким, инкор қилмағайсен. Анингдек офат ва азим фитна ва шуғлни бу миқдор бавл била ўзумдин кетордим. Шайх ул-ислом деди: билурсенки, невчун мундоқ қилди? Онинг учунки, ул ғавғо анинг таъбиға ва нафсиға хуш келиб эрди. Бу иш анга вожиб эрди.

335. Абу Абдуллоҳ Туруғбадий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Ҳусайндур. Туснинг ажиллайи машойихидикдур, Абу Усмон Ҳирий била суҳбат тутуб эрди ва ул машойихки, анинг муосири эрдилар. Ва ўз тариқида машойих яғонаси эрди. Уч юз элликда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, [Худога етиш учун Худодан бошқа васидаси бўлмаган киши нақадар бахтли!] ¹. Ва ҳам ул дебдурки, [дунёни дунё учун тарк қилиш дунё йиғиш аломатидир] ². Ва ҳам ул дебдурки, Оллоҳи таоло бандасиға ўз маърифатидин бир нима бергай ва анга онча маърифатки берибдур бало бергай, то ул маърифат қуввати била ул балони кўтаргай. Ва ҳам ул дебдурки, йироқ бўл хидматда тамайюздин, не учунки, жамъики аларни хидматда мумтоз қилурсен, зоҳир қолмайдурлар, пас барчаға хидмат қил, то мурод ҳосил бўлғай ва мақсуд фавт бўлмағай.

336. Абу Абдуллоҳ Рудборий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Аҳмад б. Атодур Шомда шайх эрди. Сурда сокин эрди. Ва Сур дарё қироғидадур. Ва қабри андадур ва эмди сув остида қолибдур. Абу Али Рудборий қ. с.нинг хоҳарзодасидур. Бузург ва суфи эрди, қурролар суратида. Онаси Фотима анга дер эрдиким, [Абу Абдуллоҳ – мураттаб қори, тоғаси – Абу Али суфий эди] ¹. Олим эрди, Қуръон ва шариат илмида ва ҳақиқат илмида. Уч юз олтмиш Тукр қузда Зулҳижжа ойи дунёдин ўтти. Фақр одобида бир китоби бор. Шайх ул-ислом дебдурки, мен икки киши кўрубменки, ани кўрубдурлар. Бири Шайх Абу Абдуллоҳ Боку ва яна бири Шайх Абулқосим Абу Саламаи Бовардий. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку дебдурки, ул дедиким, [тасаввуф – такаллуфни тарк қилмоқ, покиза бўлмоқ, шоншухратдан кечмоқдир] ². Ва Шайх Абулқосим дебдурки, ул дедик, ҳадис битимак кишидин жаҳлни элтур ва дарвешлик кибрни. [Агар иккаласи жамъ бўлса, шуларнинг фазилати сенга кифоя] ³. Шайх ул-ислом дедик, Абу Саид Муқрий дедик, Шайх Абу Абдуллоҳ Рудборий била бақлий ейдур эрдим. Бир бақлий олдим, яна ўрниға қўйдум. Шайх дедик, ҳеч нимаким ўзунгга писанд қилмассен, яна бир дарвеш олиға қўярсенки, егил! Шайх ул-ислом дедик, Муҳаймад Шигарф дедик, истинжо кесакида ҳам инсофдур.

337. Абу Абдуллоҳ Монак р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абдуллох Монак Форснинг Арғонида эрди. Оти Ахмад б. Иброҳим Монакдур. Бу дор Арғонийнинг шогирдидур. Шиблийни кўруб эрди. Ва ёши юздин ўтубдур. Сўз айтса, икки муриди икки ёнидин оғзининг суйини артурлар эрдик, оғзи сун тишлари йўкидин оқар эрди. Ул дебдурки, Шиблий бир кун минбар устида дедиким, Жунайдининг ҳаққи ҳозир эрди, дедиким, ғийбат ҳаромдур. Шайх ул-ислом дебдурким, Абу Саид Харроз қ. с. Мисрға келди. Анга дедиларки, қавм саййиди, не учун сўз демассен? Дедиким, булар Ҳақдин ғойибдурлар Ва Ҳақ зикри ғойибларға ғийбатдур!

338. Абу Абдуллох Дуний қ. с.

Мутааххирлардиндур. Дунда бўлур эрмиш. Шўре бор эрмиш. Шайх ул-ислом дедик, Харақоний манга дедик, Абу Абдуллох Дунийнинг шогирди манга дедиким, бизинг шайх маст келди ва маст кетти. Шайх ул-ислом дедик, анинг шогирди чин айтти. Харақонийайттиким, мен айттимки, ул Абубакр Шиблий эрдиким, маст келди ва маст кеттиким, мен ани ўз қошимда кўрдумки, ҳавода рақс қилур эрди ва манга шукр дер эрди. Шайх ул-ислом дедиким, Абу Абдуллох Дунийдин сўрдиларки, фақр недур? Дедиким, [одамлар орасида воқеъ бўлган исмдурким, маъноси том бўлса, у Аллоху таолодир]¹. Дуний кўп Куръон ўқур эрди. Ҳар қачон закот ё садақа оятиға етса эрди, хушҳол бўлуб, эғнидин бир нима чиқариб берур эрдиким, эшикдин ташқари чиқариб қўюнг, ҳар киши етса, олсун!

339. Абу Абдуллох Мавло қ. с.

Хиротда бўлур эрди. Абу Абдуллох Мавло Зоҳид айёмида бир кун масжиди жомеъдаким ҳануз Пир Абусаид Дуний келмайдур эрди, сўзга кирди ва бир миқдор сўз айтти. Ва сўнгра дедиким, агар сарфи тавҳид керак будурки дедим ва агар кафчу каду илми керак, тонгла Абу Саид келиб бизга айтқай. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Абдуллох Мавло бу ишни бир сўзга келтурубдур. Ва ул будурки, бир кун оч эрди ва анга орзу бўлдиким, икки иссиқ нон била душоб бўлсаким, еса. Бу очлиғда масжидга кириб уюди. Бир муриди ани уюғон кўрди ва деди, шояд оч эркин. Икки иссиғ нон била душоб олиб элтиб, сажжодаси остиға қўйди. Иссиғ нон иси анга етгач уйғонди ва орзу қилғонин кўрди ва юқори боқиб деди: Илоҳи, ишгинаки санга керак, қила олғайсен, яъни агар июнотинг бўлса, дўстларингнинг ишин сабабу жаҳдсиз ясарсен. Шайх ул-ислом дедиким, бизинг талабу жаҳдимиздин ҳеч нима келмас ва ҳеч ерга етмасбиз, магар улки, кишига анинг июноти бўлғай.

340. Абу Абдуллох Муқрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Аҳмад б. Муҳаммад Муқрийдур. Юсуф б. Ҳусайн ва Абдуллох Харроз Розий ва Музаффар Кирмоншоҳий ва Рувайм ва Жаририй ва Ибн Ато била суҳбат тутубдур. Машойихинг жавонмардларидин эрди ва аларнинг сахийроғи. Анга эллик минг дирам мерос етти. Борини фуқароға нафақа қилди ва ваҳдату тажрид била ҳаж эҳроми боғлади. Ва ҳануз ҳадосат синда эрди. Ва уч юз олтмишда дунёдин ўтди. Ул дебдурки, [содиқ фақир шундай кишики, ҳамма нарсага эга бўлади, аммо бирор нарса унга эга бўла олмайди]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [кимки ёру биродарига хизмат қилишдан бўйин товласа, Аллох уни шундай хор қиладики, ҳаргиз қутулолмайди]². Ҳам ул дебдурки, [кимки мендан бир нарса қабул қилган бўлса, ундан, албатта миннатдор бўлганман. Бу миннатдорлик ҳақини адо этиш менга асло муяссар бўлган эмас]³. Ва ҳам ул дебдурки, футувват яхшиликдур душманға ва мол базлдур ангаким, макруҳи таъбингдур ва суҳбат ҳусни ва мулойиматдур ангаким, мутанаффир бўлғайсен. Ва ҳам ул дебдурки, Абдуллох Харроздин васият талабе қилдим. Уч нимага амр қилди: бири фарз адосиға, улча мумкиндур жаҳду тоқат била; яна мусулмонлар ҳурматиға, яна хотирларни муттаҳам тутмак, магар улча Ҳақ мувофиқи бўлғай.

341. Абулқосим Муқрий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Жаъфар б. Аҳмад б. Муҳаммад Муқрийдур. Абу Абдуллох Муқрийнинг қардошидур. Хуросон бузурглари ва машойихидин эрди, олийҳиммату соҳибҳол. Ва ўз тариқида ягона эрди. Шайх Суламий дебдурки, [кўринишда, виқорда ва ўтиришликда машойихлардан бирорта унга ўхшаганини кўрмадим]¹.

Ибн Ато ва Жаририй ва Абубакр б. Абий Саъдон ва Абубакр Мумшод ва Абу Али Рудборий қ. с. била суҳбат тутуб эрди. Уч юз етмиш саккизда Нисобурда дунёдин ўтти. Ул дебдурки, ориф улдурки, ани маъруфи машғул тутқай андинки, халққа ё рад, ё қабул кўзи била боққай. Ҳам ул дебдурки, [содик кишилар ўзлари ва пирлари ҳақидаги сўзларини тасдиқлаш билан тасвавуфга барака кира бошлайди]².

342. Абу Муҳаммад Росибий р. т.

Бешинчи табақадиндур. Оти Абдуллох б. Муҳаммад Росибий Бағдодийдур. Ибн Ато ва Жаририй била суҳбат тутубдур. Шомға рихлат қилди ва яна Бағдодга келди. Ва анда уч юз олтмиш еттида дунёдин ўтти. Ул дебдурки, [ўзинг ва Ҳақ орасидаги энг катта парда – нафсинг билан машғуллинг ва ишларингда ўзинг каби ожиз кишига эътимод қилишингдир]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [ғам-ғусса – гуноҳларнинг укубатидир]². Ва ҳам ул дебдурки, [Суфийни ер кўтармаса осмон унга соя солмаса, халқ назарига тушолмаса, ҳамда ҳар қандай ҳолатда мурожаат этадигани – Аллоҳу таоло бўлмаса, у суфий бўла олмайди]³. Бир кун анинг қошида муҳаббат сўзи ўтадур эрди. Дедиким, [муҳаббат ошкор бўлса, ошиқни шарманда қилади, агар пинҳон бўлса, ғамда ҳалок этади]⁴.

343. Абу Абдуллох Динаварий қ. с.

Бешинчи табақадиндур. Оти Муҳаммад б. Абдулҳолик Динаварийдур, [у суфия машойихларининг улуғроғи, шу тоифа илмининг фасихатлироғи эди]¹. Шайх ул-ислом дебдурки, ул умрининг охирида Водил Куроъда бир масжидга кирди. Ва ул халқ тарқадилар ва ани зиёфат қилмадилар ва егулик бермадилар. Ул кеча очлиғдин ўлди. Ва кундуз келиб такфин қилиб дафн қилдилар. Яна кун масжидга келдилар, кафанни кўрдилар, меҳробда кирмоғлиғ. Ва анда бир қоғазда битигликким, бизинг бир дўстимиз сизга меҳмон бўлди, егулик бермай ани очлиғдин ўлтурдунгиз, сизинг кафанингиз керакмас! Ул дебдурки, Ҳақ субҳонаҳу ва табло фуқароға салом дер ва айтурки, [бас, «сизларга салом бўлсин!», деб айт...]². Дерларки, ул бир йил кемайа қолдиким, ел эсмас эрди. Мураққаънинг дарзин очар эрди ва тикар эрди. Дедиким, нафсни машғул қиладурмен, андин бурунги; ул машғул қилғай. Ул дебдурки, улуғлар суҳбати кичикларга Тенгри тавфиқларидиндур ва аларнинг зийракликларидиндур ва улуғлар майли кичиклар суҳбатиға хазлон аломати ва аларнинг ҳамоқат ва нодонлиғларидиндур. Ва ҳам ул дебдур баъзи асхобиғаким, [уларнинг зоҳирий либослари сени таажжубга солмасин. Чунки ботинни хароб қилганларидан сўнг зоҳирни зийнатлайдилар]³. Ҳам ул дебдур, баъзи сафарларда бир лангни кўрдумки, бир аёғи била секриб борур эрди. Дедим: сенга сафар не хожат, чун юрур ҳолатинг йўқдур? Деди: сен мусулмонсен? Дедим: бале! Деди: ул оятни ўқуқим, [уларни қуруқлик ва денгизда чиқариб қўйдик]⁴. Чун ҳомил ва кўтаргуси улдур, бўла олурки, олатсиз ҳам кўтаргай.

344. Абулхусайн Сирвонийи Сағир қ. с.

Олтинчи табақадиндур. Оти Али б. Жаъфар б. Довуд. Мағриб Сирвонидиндур. Улуғ Сирвонийнинг шогирди Хаввоснинг соҳиби, Мисрда бўлур эрди. Маккада мужовирлиғ қилди ва анда дунёдин ўтти. Муъоз Мисрийнинг ҳам шогирди эрди. Абубакр Мавозиний

ва Жунайд ва Шиблий ва Абулхайр Тайнотий ва Абу Али Рудборий ва Каттоний ва Абу Али Котиб ва Абубакр Мисрий ва алардин ўзгани ҳам вақт машойихидин кўруб эрди. Ва Ҳарам шайхи эрди ўз вақтида ва рўзгор машойихи яғонаси. Ва Шайх Суламий суфия тарихида дебдурки, анинг умри юз йигирма тўрт йилга тортти. Умрининг охирида муқайяд бўлди, аммо ҳар қачон муаззинқад қомат тортса эрди, аёқ устига кўпар эрди, намоз қилгондин сўнгра яна муқайяд эрди. Ва самоъ холида ҳам бу навъ эрди. Ва Шайх Аму ва Шайх Аббос анинг дийдориға фахр қилурлар эрди. Ва фахр қилмай не қилғайлар эрдик, аларнинг фахри ул пир била фарз эрди. Андин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, «Ҳимматни яғона тутмак ва халқдин бегона бўлмок». Ул дебдурки, [сўфилар аврод билан эмас, воридот биландир]¹. Шайх ул-ислом дебдурки, Фатх Ҳожи дебдурки, ул дебдурки, суфи мақомоти у аҳволдин ўтубдур, барча анинг қадами остидадур ва анинг холида жамъ. Шайх ул-ислом дедиким, Шайх Аму дедиким, Сирвоний дедиким, [сиддиқларнинг хотиридан кетадиган охирги нарса–раёсат севгисидир]². Ва ҳам ул дебдурки, [кимки, ботил йўл билан иззат талаб қилса, Аллоҳ уни Ҳақ йўл билан хор қилади]³. Ва ҳам ул дебдурким, [тасаввуф–халқни тарк қилиш ва зиёда ҳимматдир]⁴. Ва андин сўнг дедиким, [халқ–меҳнатдир, нимагаки даҳл қилса уни бузади]⁵. Ва ҳам ул дебдурки, [кимки, тадбир қилишни тарк қилса, роҳатда яшайди]⁶. Ва ҳам ул дебдурки, [одамларнинг офати – одамлардир]⁷. Ва ҳам ул дебдурки, [фақирлар роҳатга ошиққан дунё ва охират подшоҳларидир]⁸. Ва ҳам ул дедиким, [фақир – вақт фарзанди. Агар у келажакка кўз тутса, фақирликдан чиқади]⁹. Ва ҳам ул дебдурки, Жунайддин эшиттимким, дедиким, ҳар кимга фоқа етишса, анга бир ортуғ тўн бўлғайки, онсиз басар қила олғай; ул фоқа анга бухлдин етмиш бўлғай. Ва ҳам дебдурки, [талабимизни қондиринг, чунки талабимиз талаб билан ҳосил бўлмайди]¹⁰. Ва ҳам: ул дебдурки, Муртабиш дедиким, [фақир йигирма йил умрини ўйин билан ўтказса-ю, сўнг бир соат садақат кўрсатса, албатта нажот топади]¹¹. Пас Сирвоний де-диким, [Худо сақласин, улар ўйнамайдилар!]¹². Ва ҳам ул дебдурки, Абулхайр Тайнотий дедиким, манга дўзах аҳлиға ишроф бердилар. Аларнинг кўпи риква ва асо ва муракқаъ аҳли эрди. Пас Сирвоний дедиким, анинг муставжиби бўлмадилар, магар яқин қиллатидин.

345. Абулҳусайн Жаҳзам Ҳамадоний қ. с.

Олтинчи табақадиндур. Оти Али б. Абдуллоҳ б. Ҳасан Жаҳзам Ҳамадоний. Кавкабий ва Жаъфар Хулдийнинг шогирдидур. Ҳарамда шайх эрди. Бир китоб таснифи бор мўътабар, бу тоифанинг зикру аҳволу мақомотида, «Баҳжат ул-асрор»ға мавсум. Имом Ёфиъи тарихида анинг дунёдин ўтганин тўрт юз ўн тўртта битибдур. Шайх Аҳмад Куфоний ани кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, мен киши билурменки, Маккага борди Шайх Абулҳусайн Жаҳзам зиёратиға ва ҳаж қилмай ёндики, ҳажни анинг зиёратиға қотиштиради, анинг бузурглукидин. Ва ул ислом ҳажжи эмас эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, машойих зиёрати ва аларнинг хидмати бу тоифаға фарздур. Шайх Абулҳусайн Жаҳзамнинг ўғли бор эрди ноҳамворроқ ва Шайх андин ҳамиша ранжур эрди. Бир кун Масжиди Ҳарам ичидин ўтуб борур эрди. Бирав Шайх Сирвонийға дедиким, не маломатларки, бу ўғулдин ул атоға етадур. Шайх Сирвоний дедиким, ранжу маломатлар ул атодин бу ўғулға етадур. Отаси андак бузург ва азиз бўлмаса эрди, ўғлин ким ёд қилур эрди? У отанинг олий маротибидиндурки, бу ўғул эл тилига тушубдур ва ангуштнамо бўлубдур ва анга анвойи маломатлар етадур.

346. Абулҳусайн Тазарий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Тазар бир ердур Форсда. Бузург эрди ва дарвешларни

бузург тутар эрди ва асҳоблари адаб ва сиёнат бирла эрдилар ва шайх ул-ислом дебдурки, Абу Наср Ҳожи менга дедиким, шайх Тазарийни кўрдумки, бир дарвешнинг пойтобасин кўзига суртар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Кошонда қавме бор эрдилар, ёрук кўнгулук. Манга илтимос қилдилар, бизни шайх Абдуллоҳ Тоқийға элтинг. Андин истижоза қилиб, аларни анинг қошиға элтдим ва дедимки, аларға васияте қил! Сўрдиким, мутааҳхилдурлар? Дедим: бале! Деди: муктасибдурлар? Дедим, бале! Деди: Асру кўб бўлғайки, касбе қилғайлар ва аҳларин яхши тутқайлар ва ақшом ҳар киши таомдин ўз баҳрасин олғай ва бир лаҳза бир-бирлари била бўлғайлар ва тарқашқайлар ва аларға дуо қилди ва қўптук. Мен бу ишни шарҳ била Шайх Амуға айттим. Дедиким, Абдуллоҳ Дуний била Абулхусайн Тазарийнинг тариқлари бу эрди.

347. Абулхусайн Саркий р. т.

Ул Маккада мужовир эрди ва Шайх Сирвоний ва Абулаббос Суҳравардий ва Шайх Усома ва Абулхайр Ҳабаший ва Абусаид Шерозий ва Шайх Муҳаммад Сохарчи била мусоҳиб эрди. Барча бир-бирининг ёронлари эрдилар ва машойих аларни таъзим қилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулхусайн Саркий жамоати машойих била бодияда эрдилар. Самум ели қўпти. Ул барчаға дедиким, қайғурманг! Бу иш менга тушубдур. Мен борурмен ва сизлар барча халос бўлурсиз ва сероб бўлурсиз. Андоқ эрди. Ул самумға ўртанди ва булут келиб ёғди ва алар сероб бўлдилар ва сел келиб ани элтти. Шайх ул-ислом дедиким, тирикликда анга сув бермади ва сувсиз ўлтуруб, ани сувға берди. Ул дўстлари била мундоқ қилур.

348. Шайх Муҳаммад Сохарий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Муҳаммад Сохарий улдурки, Мустафо с.а.в. равзасиға борди ва дедиким, ё Расулаллоҳ, санга меҳмонмен. Ё манга зиёфат қил, ё улки қабрингдаги қандилларни ушатай. Бирав келди ва ани уйига элтиб зиёфат қилди. Ва сўрдиким, Расул с.а. в.ға Не деб эрдинг? Ва кулар эрди. Сохарий айтқонин айтти ва анинг сўргани кайфиятин сўрди. Ул дедиким, уйкуда эрдим, Расул с.а.в.ни туш кўрдум. Дедиким, бир бадхўй меҳмоним бор. Бориб ани ағирла ва айтким, ерингни бадал қилким, бу ер орзу ери эмас.

349. Шайх Аҳмад Жувоғар қ. с.

Шайх ул-ислом дедиким, ул ҳам алардиндур, Фарғонадиндур. Ҳарамда мужовир эрмиш. Шайх ул-ислом Шайх Амудин нақл қилибдурким, бир чоқ Маккада тенглик тушти. Суфилар кадхудо бўлдилар ва валийма берур эрдилар. Ул ҳам уйланди. Кеча ўтганди сўнгра аларға дедиким, мендин бухл эмас сизга, бу иш нохуш иш эрмиш ва бу муддатда манга демарингиз.

350. Абулхусайн Ҳаддод Ҳиравий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурким, ул бузург эрди, дарвише мужаррад ва зариф, сўфиянинг зурафосидин, Маккада мужовир. Маккадин Шайх Абулаббос Қассобқа келди ва сўрдиким, жавонмардлиғ недур? Шайх дедиким, жавонмардлиғ улдурки, ҳарисани ёронларға совутмағайсен. Ва ул бир қатла баъзи иш иштиғолидин ёронларға интизор берган эрмиш ва ҳариса аларнинг оллида совуғон эрмиш. Шайх ул-ислом дедиким, Аҳмад Куфоний дедиким, Абулхусайниға бирав дедиким, ул кечаки, мезбонлиғинг бўлмағай, менинг сори кел! Ул дедиким, ул худ гоҳ-гоҳдур ва ул ўзум учун керакликдур. Ва ҳам Аҳмад дебдурки, ул умрининг охирида расмий сўфилардин малул бўлуб эрди ва деди: мени ўз қошинга элт, элттим. Андин сўнг уч кун тирик эрди, тўртунчи кун Тенгри хукмин бутқарди.

351. Абулмузаффар Тирмизий р. т.

Олтинчи табақадиндур. Оти Ҳаббол б. Аҳмад. Имом эрди, зоҳид ва Ҳанбал мазҳаб.

Тирмизда музакирлик қилур эрди ва Хизр а. с. била суҳбат тутар эрди. Муҳаммад Ҳомид Дошгардининг шоғирдидур. Ва ул Шайх Абубакр Варроқнинг. Шайх ул-ислом дебдурки, анинг яхши сўзи кўпдур, муомалот ва зуҳд ва вараъ ва тақвода. Шайх ул-ислом дебдурки, Абулмазаффар Тирмизий ва анинг устои Абу Ҳамид чибинни ўзларидин кўримаслар эрдиким, алардин учуб яна бирав устига қўнмағай, гўё ул вақт тақво аҳли киши боринда чибинни кўрмас экандурлар. Ва аларға кўп мулоҳаза қилибдурлар, чибин кўруғонин кўрмайдурлар, ҳамоно бу риоят жихатидин Тенгри алар ишин чибиндин кифоят қилғандур.

352. Мирчаи Сафолфуруш қ. с.

Шайх ул-ислом ўз отасидин нақл қилибдурки, Мирчаи Сафолфуруш чиённи ўз дўконидин кўтариб, бора юзига элтиб қўяр эрмиш. Ва Шайх ул-ислом дебдур: менинг отам ҳеч жонворни ўлтурмас эрди ва бу абдол мазҳабидур. Ва алар абдолдин эрдилар ва каромат аҳли. Биравга вақт. хуш бўлди, ўз фариштасин кўрди. Сўрдиким, киши не қилса, сизларни кўрар? Дедиким ҳеч жонворга озор еткурмаса. Шайх ул-ислом дебдурки, Мирча дўконида эрдива бирав анинг қошинда. Бир заифа етишти ва анга деди, эй зарроқ, фалон киши фавт бўлди, намозиға бормассен? Ул кўпиб дўкониға кирди ва муддате қолди. Ул киши дўкониға кирди, ул йўқ эрди ва дўконнинг ҳам чиқар йўли йўқ. Табассуф била келиб ўлтирди, андин сўнг дўкондин чиқти. Ул киши деди: қаён бординг? Деди: дўконда эрдим. Деди: мен кўрдум, йўқ эрдинг. Деди: ул заифани кўрдунгки, биравнинг фавтин айтти. Деди: бале. Деди: киши Яманда ўлуб эрди, бориб анга намоз қилиб келдим. Бир пора жазъи Яманий илгида эрди. Ул кишига ташлади ва деди: бу йўлда тушуб эрди. Ул дебдурки, бир кун ҳавода Балхдин ўтуб борурда, бир кубба кўрдум, анда бир хунёгар бу байтни ўкуб эрдиким,

б   **а**   **й**   **т:**

[Бир   шерн   аламсен,   сен   оламда   ҳавопаймо,
Ишқ оятин ўкурсен фикринг зару сим аммо] ¹.

Мен ўргандим. Бирав анга дедиким, бу қаробаларки ясарсен, билурсен, мунда не нима солурлар? Деди: сен бор ва кўрким, не солурлар? Шайх ул-ислом анинг ўғлин кўруб эрди.

353. Шариф Ҳамза Уқайлий р. т.

Ҳиравий эрди. Балхда бўлур эрди. Каромот ва мақомот соҳиби ва Хизр а. с.нинг суҳбатдори эрди ва мустажобуддаъва эрди. Шайх ул-исломнинг пиридур ва анинг ёронлари бор эрди, барча бузург ва каромот иялари, андоқки, Пири Форсий ва Абдулмалик Искофва Абулқосим Ҳаннона ва Ҳасан Табарий ва Ориф Айёр ва Абу Мансур Муҳаммад б. Али Ансорий ва Шайх ул-исломнинг отасидин ва отаси Абулмазаффар Тирмизийдин нақл қилдиким, ҳар ким сенга яхшилик қилди, сени ўзига вобаста қилди ва ҳар ким сенга жафо ва ямонлиқ қилди, сени ўзидин вораства қилди. Расталиқ яхшироқки басталиқ? Шайх ул-ислом дебдурки, еру кўк аҳлида ҳар кимдин раста бўлғайсен, суд қилғайсен. Бу тоифадин биров Кошғар азимати бўлди. Бир пир сўрдиким, ҳеч маълумунг бор? Деди: Йўқ! Деди: Маош бобида не фикр қилибсен? Деди: Зарурат бўлса, савол қилғаймен. Деди: Савол қилғонингда нима берган кишиму сенга дўстроқдур ё бермаган? Деди: Берган. Деди: Ҳануз норасидасен. Керак эрди бермаган сенга дўстроқ бўлса эрди. Негаким, нима берган сени андин ўзига тилар ва бермаган ўзидин анга юборур. Бас, бергондин бермаган яхшироқ бўлғай ва деди: Борай, то ўзумни бу тарийққа ясаб келай. Ҳирийга борди ва бўлди, улча бўлди. Нишобурда бир пир айттиким, пир Муътамир Куҳандузий мунда келди ва дедиким, борча оламнинг мусофири бўлдим. Не бир оламдин қутулғон кўрдум ва не ўзум қутулдим.

354. Ориф Айёр р. т.

Балхда бўлур эрди. Шариф Укайлий асҳобидин. Оти Мансурдур. Ул дебдурки, дерларки Али Муртазо р. а. Хайбар эшикин кўнғарибдур. Агар Тенгрининг ёрлиғи ва Мустафо с. а. в.нинг мушоҳадаси ва Зулфиқор менда бўлса, Қоф тоғин кўнғармасам, манга товон бўлғай. Шайх ул-ислом дебдурки, бу—Али р. а. га нуқс эмасдурки, тануқлукдур, ул мазкур бўлғай уч нимага.

355. Абулхусайн Солбиҳ р. т.

Ани Шайх уш-шуоҳ дерлар эрди. Шерозда эрди. Бузург ва рўзгорининг яғонаси эрди. Аббос Ҳиравийнинг пиридур. Жаҳон машойихи анинг хонақоҳиға келур эрдилар. Шайх Абу Муслим Фасавий асҳобидиндур. Шерозда хонақоҳида ўттиз йил фуқарою масокин хидматиға машғул эрди. Ва содиру воридқа итём қилди. Ва уламою сулаҳодин жамъи касир анинг хонақоҳида мужовир эрдилар. Тўрт юз етмиш учда дунёдин ўтти ва хонақоҳида дафн қилдилар. Чун Шайх мухтазар бўлди, ходими Шайх Абдуллоҳ б. Абдурахмонни юборди, то анинг кафани тартибин қилғай. Ул бозорга бориб, икки кафан олиб, икки маййит тажҳизин қилди. Чун келди, Шайх ўтиб эрди. Шайхни кучти, валлоҳ деди ва жон берди. Ва ани Шайхнинг ёнида дафн қилдилар. Ул дебдурки, муридқа бир мушук фармонида бўлган яхшироқдурки, ўз фармонида, невчунки, ғайр била суҳбат Худой учундур ва ўзи била суҳбат нафсу ҳаво учун.

356. Шайх Имрон Сулсий р. т.

Сулс бир кентдир Миср яқинида. Ул анда бўлур эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Иброҳим а. с. тарийқи бу эрдиким, меҳмонсиз нима эмас эрди. Уйин Абуззифён дерлар эрди.

Шайх Аму дебдурки, Наҳовандий меҳмон бўлмағунча қозон осмас эрди. Шайх Аббос Фақир Ҳиравий дебдурки, Имрон Сулсий кундуз меҳмонсиз нима эмас эрди. Рўза тутар эрди. Қачон меҳмон етса, анинг била таом ер эрди. Бир кун меҳмон кечқурун етишти. Чун сойим эрди ва шом яқин эрди. Меҳмонни сўзга тутди. То била ифтор қилғай. Ҳамоноки, мусофир оч эрди ва таомға интизор тортди. Ул кеча Ҳақ с. т. Имроннинг тушига кириб дедиким, эй Имрон, сенинг бизнинг била бир одатинг бор эрди, яхши. Бизнинг дағи санинг била суннатимиз бор эрди, яхши. Сен одатингни бадал қилдинг, биз ҳам суннатимизни бадал қилдуқ! Уйғонди ранжур ва қайғулук. Оз ўтмадиким, Миср Волийси Сулс кентига бир тарсо омил йиборди ва ул қаттиқ зулмлар қилди. Аидоқки, Шайх Имрон жало бўлиб, қочиб, Мисрга борди ва андин Шерозға келди. Шайх Аббос Фақир дебдурки, Шерозда Шайх Абулхасан Солбиҳ хонақосида эрдиким, ул келди ғариб ҳол била. Таажжуб қилиб, кўпуб, таъзим қилиб, ёниға ўлтуртди. Ҳайрат ва беҳудлуғи ул мартабада эрдиким, кўзн ичинда арз ҳашаротидин бир ушоқроқ жонвор борадур эрди. Шайх деди: ул недурки, кўзунгда борадур? Шайх Имрон деди: [кўзимда бирор нарса борми?]1. Шайх тилар эдики, кўп риоятлар қилғайки, анинг хонақоҳиға кўп йитиб, хизматкорлиғларин кўргон эрдиким, шояд баъзиға талофе бўлғай. Шайх Имрон турмади ва дедиким, муотаб кишидурмен. Бўлмағойки, мени танаъумда кўруб, беганмагой. Борай ва бош ўз меҳнатимға қўяй, то худ не келгай. Шайх Аббос Фақир дебдурки, неча кундин сўнгра они бир бузукда топдиларки, жон таркин деб эрди ва сичқон бир қулоғин еб эрди.

357. Абулхусайн Марв Рудий р. т.

Ул Шиблийни кўруб эрди. Дебдурки, Шиблийдин сўрдиларки, Акрамул-акрамин кимдур? Дедиким, улдурки, бир гунаҳни биравдин карам била авф қилгон-дин сўнгра, яна ул гунаҳ била ҳеч кишига азоб қилмағайки, мен бу гунаҳ била фалон бандамни ва дўстумни ёрлақабмен. Шайх ул-ислом дебдурки, тонгла карам шодравонин андоқ ёйғайки, аввалину охириннинг гуноҳи анда гум бўлғай.

358. Абу Ҳомид Дўстон қ. с.

Ул Марвда эрди. Шайх ул-ислом, дебдурки, мен бир киши кўрубменки, они кўрибдур. Аҳмад Чаштий андин сўрубдурларки, [ҳашамат қачон соқит бўлади? Деди: Сухбат бошлангач ҳашамат соқит бўлади]¹ Шайх ул-ислом дедиким, сақо Абу Ҳомид Дўстоний илкига сув берди. Ул сувни илкида муддате асради. Сақо дедики, эй шайх, невчун сув ичмассен? Деди: бир чибин сув ичарға машғулдур. Турубдурмен, то ул ичгай. «Таъарруф» шарҳида андоқ мазкур эрмишки, Ҳақ с. т. таъзими анга андоқ ғолиб эрмишки, чун намозда турар эрмиш ва аввалги такбирда чун «Аллоҳ» дер эрмиш. «Акбар» демакдин бурун беҳуш бўлур эрмиш ва йиқилур эрмиш йиллар умри бу навъ ўтди ва ҳам бу ҳол била ўтди. Дерларки, ул ҳаргиз ўзи тўн киймас эрди. Муридлари кийдирурлар эрди. Бировга ул тўнга ихтиёж бўлганда эгнидин сўйиб олса эрди, ҳеч нима демас эрди. Кийдургучи ва олғувчига ихтиёр эрди, анга йўқ.

Бир кун бир рафиқ била бир йўлда борур эрди. Рафиқи айтди: Сен мунда тур. Менинг бу яқинда жузвий ншим бор. Келурмен. Борди ва келмади. Ул ҳамул ерда турди. Қеча азим қор ёғди. Тонглови келди. Кўрдиким, ул қор остида тебранадур. Қорни аритти ва деди: Сен ҳануз мундасен? Ул дедики, сен демадингмуки, тур, мен келурмен! Дўстлар – дўстлар вафосин асрағайлар.

359. Боб Фарғоний қ. с.

Оти Умардур. Фарғонада бўлур эрди. Ул ерда улуғ машойихии «Боб» дерлар.

«Кашф ул-махжуб» соҳиби дер эрмишки, ул автод ул-арздиндур. Шайх ул-ислом дебдурки, шайх Аму они кўриб эрди. Ул дедики, бир кун анинг қошида ўлтуруб эрдим. Бирав кирди ва дедиким, дуойи қилки, Саркаб келди ва Саркаб биров эрдиким, ул мулкка зарар еткурур эрди ва Боб ўчоғ кироғида ўлтуруб эрди ва офтоба дағи ўчоғ кироғида эрди. Аёгин офтобаға уруб йиқди ва дедиким, они йиқдим. Саркаб ҳамулдам шаҳр эшигида отдин сарнигун йиқилди ва бўйни синди. «Кашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, Бобнинг зиёрати қасд қилдим. Чун анга еттим. Дедики, не ишга келибсен? Дедим: то шайхни кўргаймен – сурат била ва андин назаре топқаймен – шафқат била. Деди: Эй ўғул, мен фалон кундин бери сени кўрадурмен ва то сени мендин ғойиб қилмағайлар, кўргумдур ва ул кунни ҳисоб қилдим, – менинг тавбамнинг ибтидоси кун эрди. Андин сўнгра деди: Эй ўғул, йироқ йўл қатъ қилмоқ ўғлонлар ишидур. Мундин сўнгра зиёратии ҳиммат била қил! Шахс анга қари қилмаски, они зиёрат қилғайлар ва ашбоҳ зуҳуриға ҳеч нима боғлиқ эмас. Сўнгра ходимасиға дедики, улча бор, олиб келки, дарвеш есун! Бир табақ узум келтурди ва тоза узум чоғи эмас эрди ва анда неча ратб Фарғонада мумкин эрмаски, ратб бўлғай.

360. Абу Мансур Муъаммар б. Аҳмад Исфаҳоний р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Исфаҳон шайхи эрди, бузург ва имом ва олим зохиру ботин улуми била. Шайх Аҳмад Куфоний ани кўруб эрди. Андин сўрдумки, андин ҳеч сўз ёд билурсен? Дедиким, бир кун сўз асносида айтур эрдиким, [фақир азиздир!]¹. Анга дедимки, бир пирдин бир сўз тамомдур.

361. Абунаср Саррож р. т.

Ани Товус ул-фуқаро дерлар. Илм фунунида комил эрди, риёзату муомалатда азим шони бор эрди. «Лумаъ» китобининг соҳибидур. Андин ўзга дағи тариқат ва ҳақиқат илмида мусаннафоти бор. Ва маскани Тус экандур. Ва қабри андадур. Ва Абу Муҳаммад Муртаъишнинг муридидур ва Сарий Сақатий ва Саҳл Тустарийни кўруб эрди. Дерларки, Рамазон ойида Бағдодқа етти. Шунизия масжидида анга хужра бердилар ва дарвешларга имоматни анга тафвиз қилдилар, ийдқача имомат қилди. Ва таровихда Қуръонни беш хатм қилди. Ва ходим ҳар кеча бир тах нон анинг хужрасиға элтар эрди. Ийд бўлғач Бағдоддин кетти Хужрасин кўрдилар, бир ойлиғ нонки бериб эрдилар, хужра кунжида мавжуд эрди. Бир қиш кечаси ҳақойику маорифда сўз айтур эрди. Вақти хуш бўлди ва ёнадурғон ўт

ичинда Тенгри таолоға сажда қилди ва юзига ўтдин осиб етмади. Шайхдин ул ҳолдин савол қилдилар. Дедик, бирак анинг даргоҳида юзи суйин тўкмиш бўлғай, ўт анинг юзин куйдура олмас. Андин нақл қилибдурларки, дебдурки, ҳар жинозаники менинг қабрим илайидин ўткарсалар, мағфур бўлур. Ва бу башорат ҳукми била Тус аҳли жинозаларни анинг қабри оллидин ўтқариб дафн қилурлар.

362. Шайх Абулфазл Ҳасан Сарахсий қ. с.

Шайх Абулфазл Ҳасаннинг оти Муҳаммад б. Ҳасандур. Шайх Абунасор Саррожнинг муридидур. Ва Шайх Абу Саид Абулхайрнинг пири. Шайх Абу Саидқа ҳар қачон азим қабз воқеъ бўлса эрди, Пир Абулфазл Ҳасан қабрининг қасди қилур эрди ва ул қабз бастқа мубаддал бўлур эрди. Хожа Абу Тоҳир, Шайх Абу Саиднинг фарзанди дебдурки, бизинг Шайхқа бир кун қабзе воқеъ бўлди. Гирён бўлуб ва дедик, пир қабри зиёратиға борурбиз. Ул борурда баст воқеъ бўлди ва вақтқа сифат мубаддал бўлди ва Шайхқа маориф эшиги очилди ва ҳар навъ ғариб сўзлардин маърифат айта бошлади. Ва дарвешларға фарёд ва йиғламоқ даст берди ва мазорға етдилар ва қавволдин бу байтни тиладилар.

Б	а	й	т:				
[Бу	саховат	ва	карам	маъдани—	шодлик	маъданидир,	
Бошқаларнинг	қибласи	Ҳарам	бўлса,	бизники	ёр	юзидир]	1

Шайхнинг қўлларига икки киши кириб қабрға тавоф берадур эрдилар. Ва наъра урадур эрди. Ва дарвешлар тўнларни чок қилиб, бош-оёқ яланг туфроғларға йккиладур эрдилар. Бир дамдин сўнграки, ором пайдо бўлди. Шайх дедиким, бу кунни тарих қилингики, мундин яхшироқ кун кўрмагунгуздур. Андин сўнгра муридларға ҳар қайсиға ҳаж азимати бўлса эрди, Шайх ани Пир Абулфазл мазори бошиға юборур эрдиким, етти қатла қабрни айланки, мурод ҳосилдур Шайх Абу Саид дебдурки, [ўз замонаси шайхларидан сарахслик Абулфазл Муҳаммад б. Ҳусайдан эшитдим, айтти: ўтмишни эсламаслик, келажакқа кўз тутмаслик керак. Ўтибор айни вақтга бўлсинки, бу бандаликнинг сифатидур. Яна айтти: бандаликнинг ҳақиқати икки нарса: бири Аллоҳга ҳожатмандлик қилишдурким, бу бандаликнинг асосидур. Иккинчиси Расулulloҳ с.а. в. га мутобаат. Бу ҳолатда нафс учун насиба ҳам, роҳат ҳам назарда тутилмаслиги керак]

363. Холий Нисобурий қ. с.

Оти Аҳмаддур. Сарахсада бўлур эрди, ҳам Сарахсада дунёдин ўтубдур. Бузург ва соҳиби валоят эрди. Анинг Муҳаммад Ҳасан отлиғ бир муриди бор эрди. Ҳар не дунёлиғи бор эрди, пириға сочти. Шайх ул-ислом дебдурким, пирға бир мурид басдур ва сўзға бир кулоқ ва то олам ёруғай, бир субҳ тамомдур. Ул муридға кўп дер эрдик, ҳар не манга тоза еткурурлар, мен санга тоза еткурурмен. Шайх ул-ислом дебдурки, ориф улдурки, ҳар не етқургайлар тоза, ул муридлариға етқургай тоза, Холий Нисобурий ўтар чоғда анга кафан фикри қилдилар. Ул дедик, манга сизинг кафанингиз керакмаским, ул мени иноят этакига тортти деди ва жон берди.

364. Шайх Абулаббос Қассоб Омилий қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммад б. Абдулкаримдур. Олим ва Табаристоннинг муқтадоси эрди. Муҳаммад б. Абдуллоҳ Табарийнинг муридидур ва ул Абу Аҳмад Журрийнинг. Азим каромот ва тез фаросат соҳиби эрди ва ўз замонининг қиблаю ғавси. То тирик эрди, рихлат анга эрди. Ул дебдурки, бу бозорғинамиз Ҳараконийға тушгай. Андин сўнгра Ҳараконийға тушти. Ул уммий эрди, аммо бийик калом ва нукталари бор эрди. Табаристон аиммасидин бири дебдурки, Тенгри афзалидин бири улдурки, таълиму

таъаллумсиз бировни андоқ қилғайки, агар бизга дин усулида ва тавҳид дақойиқида мушкул бўлса, андин сўрғайбиз ва ул Абулаббос Қассобдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ул манинг айёмимда эрди. Доим ондин, киши келур эрди Шайх Аму хонақоҳиға. Ва мен онинг ахволин сўрар эрдим. Ҳеч ким онинг ахволин ва сўзни манингдек билмас. Ул дебдурки, вақт кимиёдур. Шайх Абулаббос кўп намоз қилур эрди ва бир кун намозда эрди, кўрдики, дарвешлардин бири хирқасиға бахъя тикадур. Ҳар бахъяки, туз келмайдур, ипин суғуруб, янги боштин туз тикадур. Шайх намоз саломин бериб, Омил тили била анга дедиким, у “санинг бутунгдур”. Шайх Абу Саид Абулхайр дебдурки, биров Шайх Абулаббос қошиға келиб, андин каромот талаби қилди. Шайх деди: кўрмасмусен бу каромот эмас, недурки, бир қассоб ўғли отасидин қассоблиғ ўрганди. Онга бир нима кўргуздилар ва они ўзидин олдилар ва Бағдодқа Шиблий қошиға чоптурдилар. Бағдоддин Маккага чопти ва Маккадин Мадинага чопти ва Мадинадин Байт ул-Муқаддасға чопти ва Байт ул-Муқаддасда Хизрни анга кўргуздилар ва Хизр кўнглига солдиларки, они қабул қилди ва суҳбат иттифоқи тушти ва мунда қайтариб келтурдилар ва бир олам ахлининг юзин анга келтурдилар, то хароботлардин келурлар ва зулматлардин безор бўлурлар, тавба қилурлар, неъматлар фидо этарлар ва олам атрофидин сўхталар келур ва они биздин тиларлар. Каромот мундин ортуқ бўлғай? Ул киши дедиким, эй Шайх, каромоте керакки, кўрғаймен. Шайх деди: яхши кўр, онинг карами эмасмукин, бир бўзкуш ўғли бузурглр садрида ўлтурғай ва туфроқға кирмағай ва девор анинг устига йиқилмағай ва уй онинг устига емирулмағай. Мулк ва мулкисиз вилояти бор ва олату касбсиз рўзе ер ва элга едирур ва бу каромот эмасму?

Бир куни бир ўғлонғина оғир юклук тевани Омил бозоридин ўткарур эрди ва ёгин ёғадур эрди. Теванинг оёғи балчиқда тойилиб, чўр ушалди. Ўғлонғина мутахайнир бўлуб, йиғлайдур эрди. Эл ғавғо қилиб эрдилар. Шайх Абулаббос қ. с. анда етишти ва ул гўдакнинг йиғламоғин кўрди. Теванинг муҳридин тутуб, тортиб, юқори боқиб дедиким, бу теванинг оёғин буткар! Агар бутқормассан, нечун бўзкуш ўғлининг кўнглин бу гўдак йиғламоғи учун куйдурдунг? Филҳол Тенгри таоло ул теванинг оёғин бутқорди ва ўғлонғина торгити ва тебради. Ул дебдурки, борча оламға, агар тилар эрдилар ва агар йўқки, ияси била хўй тутмоқ керак, йўқ эрса ранжға қолурлар. Анинг учунки, онинг била хўй тутқон балога мубтало кўрар. Ул бало анга бало кўрунмас ва кўнгли ранж бўлмаски, Тенгри таоло бизнинг ризо ва сахатимизға ўз тақдириға тағйир бермас. Бас, ҳукмға ризо мужиби роҳатдур. Ҳар ким онинг била хўй қилғай, кўнгли роҳат била бўлғай. Ҳар ким ондин эъроз қилса, казо вуруди била кўнгли ранжа бўлғай.

365. Шайх Аҳмад Наср р. т.

Машойих акобириндур. Шайх Абулаббос Қассоб муосиридур. Ҳусрийни кўрубдур. Йигирма ҳаж қилибдурки, кўпин эҳром Хуросондин боғлабдур. Бир кун Ҳарамда бу тоифанинг асрору дақойиқин айтурда, бир сўз томот иборати била адо қилди. Ҳарам машойихидин икки юз саксон тан дедиларки, сен бу сўзни не учун айттинг? Ва ани Ҳарамдин ихрож қилдилар. Ҳам ул соат Ҳусрий Бағдодда уйидин чиқди ва ходимға дедиким; ул йигитки, ҳар йил Хуросондин келур, агар келса, йўл бермагил! Аҳмад Наср Бағдодқа келди ва Ҳусрий эшикига борди. Ходим дедиким, фалон тарихда Шайх эшикка келди ва дедиким, санга бор бермағаймен. Аҳмад бу сўздин беҳуш йиқилдиким, анинг ихрожи тарихи била мувофиқ эрди ва бунча кунга торгити. Охир Ҳусрий чиқди ва анга дедиким, ул адаб тарки ғароматиғаки, санга воқеъ бўлубдур, Румға бормоқ керак ва бир йил кундуз тўнгуз кутмак керак ва кеча ул ерда Тарсус деган мавзедаки, кофирлар мусулмонлардин олиб бузубдурлар, сабоҳгача намоз қилмоқ керак ва бир замон ётмамак керак, шоядки машойих кўнгли сени қабул қилғай. Чун Аҳмад содиқ эрди, Шайх бу юрғон ишқа қиём кўргузди. Чун бир йил тамом бўлди, Румдин қайтиб, Шайх Ҳусрий эшикига келди. Муриди дедиким, бот келки, бу кун Шайх етти қатла эшикка келиб, сени сўрубдур. Ногоҳ Шайх чиқа келди ва деди: ё Аҳмад, ва валадий ва қуррату айний! Ул шодлиғдин лаббайк урди ва Ҳарам азиматиға бодияға кирди. Машойих Ҳарамдин истиқбол қилиб

дедиларки, [Эй отагинам, эй кўзимнинг нури!]¹.

366. Шайх Абуали Сиёх қ. с.

Марв машойихининг ақобиридиндур. Шайх Абулаббос Қассоб била ва Шайх Аҳмад Наср била муосир эрди ва устои Абуали Даққоқ била суҳбат тутубдур. Ва ул деҳқонлик қилур эрди. Дебдурларки, ўттиз йил ул ишга сойими маҳфил эрди. Кундуз икки таҳ ўтмак олиб, уйдин чиқар эрди, йўлда фуқарога яширин берур эрди. Шўрако емак тарғиби қилсалар эрди, уйда нима еб келибмен, дер эрди. Ул дебдурки, ҳар белки урар эрдим, агар ўзгалар урған белдин туфроқ чиқар эрди, мен урғон белдин кўнгул нури чиқар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, бирав андин сўрдики, ҳеч киши бўлғай, элнинг айбин билғай? Ул шайх деди: бўлғай! Соийл дедики, бас Оллоҳ сотир ул-уюб бўлмағай. Шайх деди: ўзунгни мендин яшур! Ул киши ўзин тўнлариға чирмади, филҳол андоқ шишдики, тўнлари йиртилди ва яланғоч бўлди. Шайхқа тазарруъ қилдилар, дуо қилди, то ул киши ўз ҳолига келди. Бир кун биравнинг илигида қоғазе кўрди. Сўрдики, не қоғаздур? Дедики, фатвоядурки, Имом Абу Алики, замоннинг муфтисидур, жавоб битибдур. Шайх деди: ани Имом қошиға эйт ва айтким, жавобда хато қилибдур! Ул киши ул фатвони Имомға бериб, ўл сўзни айтти. Имом тааммул қилиб, хато қилғонин топти. Сўрдики, Шайх муни ўқуб айтти? Ул киши дедики, Шайх нима ўқуй олмас. Имом Шайх хидматиға келиб, узр қўлуб дедики, агар ул Абу Али бўлмаса эрди, бу Абу Али дўзах ўтиға куйиб эрди. Анинг вафоти Марвда эрди. Тўрт юз йигирма тўртта, шаббон оий дунёдин ўтти.

367. Шайх Абу Али Даққоқ р. т.

Оти Ҳасан б. Муҳаммад Даққоқдур. Лисон ул вақт эди ва бу фанда вақтнинг имоми эрди. Сарих баёни ва фасих лисони бор эрди. Кўп машойихии кўруб эрди. Насрободийнинг муридидур. Тўрт юз бешда Зулқайда оий, Нишобурда дунёдин ўтти. Устод Абулқосим Қушайрий анинг куёви мажлисларин жамъ қилиб эрди. Ул дебдурки, чун муддаи кўрсангиз этакин берк тутунгки, маъноликлар ва муҳаққиқлар кетибдурлар. Бу тоифадин бирав дебдурки, бир кун анинг мажлисиға кирдим, бу ният билаки, таваккулдин бир нима сўрғайман. Бағоят ориғ ва улуг дастор чирмаб эрди. Кўнглум анга мойил бўлди. Чун таваккулдин саволни сўрдум, дедики, таваккул улдурки, элнинг дасториға тамаъ қилмағайсен, деди ва дасторни менинг сарн ташлади. Ҳам ул дебдурки, ҳар кимни рад қилсалар, андоқ борсаки, яна келмаса, майдон холи қолғай. Шайх ул-ислом дедики, [рад эмас, ноздир. Яна келки, қисса узундир]¹. Ҳам ул дебдурки, худрўй дарахтким ани парварда қилмамиш бўлғайлар, барг чиқарғай, вале бор бермағай, берса дағи мазаси бўлмағай. Ва деди: мен бу тарийқни Насрободийдин таълим олибман ва ул Шиблийдин ва ул Жунайдин қ. а. Ҳаргиз Насрободий назариға бормадим, то ғул қилмадим. Бир муриди бор эрди, бозургон, бемор бўлди. Шайх анинг иёдатиға борди ва сўрдиким, санга не бўлди? Ул дедики, кеча вузуъ хилурға кўптум, учамға тобе тушти ва қаттиғ оғриқ тутти ва иситмаға тортти. Шайх деди: сенинг бу фузуллуғ била не ишинг борки, кеча намоз қилғайсен, санга дунё мурдорин ўзунгдин аритмоқ керак. Бировнингки, боши оғриси, ул тилло аёғиға боғласа, ҳаргиз яхши бўлмағуси ва илиги нажас бўлган энгин юса, ҳаргиз илиги аримас. Дерларки, охир умрида анча дард устодға муставле бўлуб эрдиким, ҳар кун оқшом қарин томға чиқар эрди ва кунас сари боқиб айтур эрди: мулк саргардони, бу кун нечук эрдинг ва нечук ўткардинг, ҳеч ерда бу ҳадиснинг андуҳгиниға партав солдингму ва ҳеч ерда бу ишнинг зеру забар бўлганларидин хабар олдингму? Бу навъ сўзлар айтур эрди, то кунас ботар эрди. Ва дебдурларки, охир умрида сўзи андоқ бўлдики, эл идрокидин ожиз эрдилар ва эшитур кишига тоқат йўқ эрди. Мажлисида ўн етти, ўн саккиз киши йиғилурлар эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Али Даққоққа чун сўз олий бўлди, мажлиси халойикдин холий бўлди.

368. Абу Али Шаббуйи Марвазий қ. с.

Оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Умар Шаббуйидур. [Уз ноҳиясининг энг

донишманди ва беназири эди]¹ Абулаббос Сайёрийнинг асҳобидиндур. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, устод Абу Али Даққоқ пир Шаббуйи қошига келди. Ва биз Марвда эрдик. Ва «Сахиҳи Бухорий» пир Шаббуйининг ёдида эрди ва биз «Сахиҳи Бухорий»ни андин самоъ қилиббиз ва пирға бу маънидин огоҳлиқ эрди. Устод Абу Али Даққокни бу сўзга ул келтурди. Ул Абу Али Даққоқға дедики, бу сўздин бизга нафасе ур! Устод Абу Али дедики, бу сўз бизга боғлиғдур, очуқ эмас. Пир деди: раво бўлғай. Биз ниёзимизни ҳозир қилоли. То санга бизнинг ниёзимизға сўз очулғай. Ул маъно ўтдур ва ниёз қав! Устод Абу Али қабул қилди ва мажлис қўйди ва минбарға чиқти ва ҳеч сўз анга очилмас эрдик, эл анинг аҳли эмас эрдилар. Пир Шаббуйи масжид эшигинин кириб келди ва устоднинг кўзи анга тушти. Филҳол сўзи очилди. Чун мажлис охир бўлди. Пир дедиким, сен ул эдингки, борсен ва биз бу эдук ниёз керак. Худованд таолоға ҳеч йўл ниёздин яқинроқ йўқдур. Агар чора тошқа тушса, ондин чашмалиғ сув очар. Бир кун ёзки, ҳаво иссиғ ва гард эрди. Абу Али Шаббуйини кўрдиларки, борур эрди, сўрдиларки, аюхаш шайх, қаён борурсиз? Дедики, фалон дарвешлар хонақоҳиғаки, мен етибменки, ҳар кун осмондин дарвешларга юз йигирма раҳмат ёғар. Батахсис қайлула вақти борадурменки, онда қайлула қилғоймен. Шоядки ул раҳматлардин манга ҳам насибе бўлғай. Улуглар дебдурларки, ўзунгни алар орасида сиғур ва ўзунгни алардин ва аларнинг дўстларидин кўргуз. Агарчи билгайсенки не навъ расвосен ўзни ошиқ кўргуз. Агарчи бўлмасанг то тонгла сўрсаларки, ким сен? Дегайсенки, аларнинг дўстларидинмен ва сўзларин эшитсанг, агарчи маъносин билмасанг, бош тебрат, то тонгла дегайсенки, аларнинг бош тебратгучиларидинмен. Дегайлар, келки, сенга ҳаққидур. Магар онинг била қутулғайсен.

Ишқ аҳли бирла ўлтур ва ошиқлиқ эт гузин,
Ҳар кимки, ошиқ эрмас онга бўлмагин қарин.

369. Шайх Абулқосим Бишр ёсин р. т.

Машойих уламози ва авлиё киборидиндур. Жаҳнада бўлур эрди. Уч юз саксонда дунёдин ўтубдур. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, одина куни отамиз била масжиди жомеъға борадур эрдик ва мен ёш эр-дим ва. Қуръон ўқур эрдим. Йўлда Шайх Абулқосим Бишр Ёсин йўлукди ва деди: Эй Абулхайр, бу тифл кимнингдур? Отам деди: Бизнинг. Ултурди ва мени тилади ва юзин юзумга қўйди ва кўзин яшартти ва деди: эй Абулхайр, биз жаҳондин бора олмадукки, ер холи қолур эрди ва дарвешлар зоеъ бўлур эрди. Эмдики, санинг ўғлунгни кўрдук, эмин бўлдукки, валоятлардин бу тифлға насиб бўлғусидур. Отамға дедики намоздин фориғ бўлсанг, они бизнинг; қошимизға келтур! Чун масжиддин чиқдук. Отамиз бизни пир Абулқосим қошига элтти. Чун савмаъаға кириб, қошиға ўлтурдук. Бир бийик тоқча эрди. Пир отамға айттиким, бу Саидни эгнингга кўтар. Ул тоқда бир нондур. Тушурсун! Отамиз бизни кўтарди. Ул нонни тушурдук. Арфа ўтмаги эрди иссиқ. Шайх Абулқосим ул ўтмакни олди ва кўзин яшартти ва икки синдурди. Яримин бизга бердики, егил ва яримин ўзи еди. Отамиз дедики, бизга ҳеч бу нондин насиб бўлмасму? Шайх деди: Эй Абулхайр, ўттиз йилдурки, бу нонни бу тоқда қўюлубдур ва бизга ваъда қилибдурларки, бу курс ул киши иликидаким исигаи, оламе анинг била тирилгусидур ва бу ҳадиснинг хатми анга бўлғусидур. Эмди бу мужда сенга басдурки, ул киши санинг ўғлунгдур. Шайх Абу Саид қ. с. дебдурки, бир кун Шайх Абулқосим Бишр Ёсин қошида эрдук. Деди: эй ўғул, тиларсенки, Тенгри била сўз дегайсен? Дедим: Бале, невчун тиламагаймен? Деди: ҳар қачон хилватда бўлсанг, муни ўку ва мундин ўзга ўкума!

Рубоий:

[Жонон, сенсиз қарорим йўқдур,
Сенинг эҳсонларингнинг саноғига етолмайман.

Танамдаги ҳар бир тук тилга айланганда ҳам,
Минг шукрингдан бирини адо қилаолмайман] ¹.

370. Шайх Лукмон Сарахсий қ. с.

Анинг ибтидода кўп мужоҳада ва риёзати бор эрмиш ва муомала ва тоати эҳтиёт била эркондур. Ногоҳ анга кашфе воқеъ бўлубдурки, ақли зойил бўлубдур. Сўрубдурларки, ул не эрди ва бу недур? Дебдурки, қуллуғни ҳар неча кўпрак қилдим, андин кўпрак керак эрди. Ожиз бўлдим, дедим: Илоҳи, подшоҳларнинг бандаси қариса, они озод қилурлар. Подшоҳлар подшоҳи-сен, бандалиғингда қаридим. Мени озод қил! Нидое эшитдимки, эй Лукмон, сени озод қилдуқ! Озодлиғ ни-шонаси бу эрдиким, ақлни андин кўтардилар ва ул мажониннинг уқалосидин эрди. Шайх Абу Саид Абулхайр кўп айтур эрмишки, Лукмон Тенгрининг озодқардасидур амру наҳидин. Шайх қ. с. дебдурки, бир кеча хонақоҳ эшиги боғлиғ эрди ва дарвешлар ётиб эрдилар. Биз Шайх Абулфазл Ҳасан била суффа қироғида ўлтуруб эрдук ва маорифда сўз ўтадур эрди. Бир масъала мушкул бўлди. Лукмонни кўрдукки, хонақоҳ тоmidин учуб, бизнинг қошимизга тушти ва ул масъалани айтди. Андоқким, ишқол рафъ бўлди. Яна учуб, хонақоҳ чиқди. Шоюд бу баландпарвозлиғлар жиҳатидин Шайх Лукмонга паррандалиғ исми кўйилиб эрди экин.

Шайх Абу Саиддин сўрдиларки, Сарахсда зариф кимдур? Дедиким, Лукмон! Дедилар: Субҳоноллоҳ, бу шаҳрда худ андин жўлидароқ ва шўхгинроқ йўқдур. Шайх деди: Ғалат қилибсиз. Зариф покиза бўлур ва покиза улдурки, ҳеч нима била пайванди бўлмағой ва ҳеч кимни ондин пайвандсизроқ ва покizarоқ кўрмасменки, борча оламда ҳечнима била пайванди йўқдур: не дунё била, не охират била, не нафс била. Ҳам Шайх Абу Саид дебдурки, Пир Абулфазл Ҳасан суҳбатида эрдукки, биров келиб дедиким, Шайх Лукмонга беморлиге тори бўлубдур ва бир бузук работда йикилибдур ва уч кундурки, ҳеч киши била сўзлашмайдур. Бу кун дебдурки, Шайх Абулфазлга айтингки, Лукмон борадур. Шайх чун бу сўзни эшитти. Дедиким, бороли! Жамоат била бордилар. Чун шайх Лукмон они кўрди. Табассум қилди ва шайх Абулфазл Ҳасан Шайх Лукмоннинг боши сари ўлтурди. Ул Пир сари боқар эрди ва иссиқ нафаслар тортар эрди ва ҳеч сўз демас эрди. Жамъдин биров деди: «Ло илоҳа иллоллоҳ» ¹. Шайх Лукмон табассум қилиб дедиким, биз хирожимизни берибмиз ва баротимизни олиббиз. Бокимиз тавҳид биладур. Ул дарвеш дедиким, охир ўзни соғиндурмоқ керак. Шайх Лукмон дедиким, бизга Ҳақ даргоҳида арбада буюрурсен. Пир Абулфазл Ҳасанга бу сўз бағоят хуш келди ва деди: мундоқдурки, ул айтти. Соате бор эдиким, нафас мунқатеъ бўлди.

371. Шайх Муҳаммад Қассоб Омүлий қ. с.

Ул Дамағонда бўлур эркандур. Абулаббос Қассобнинг шогирдидур. Шайх ул-ислом дебдурким, агар ул ва Харақоний тирик бўлсалар эрди, мен сизни анга юборур эрдим, йўқ Харақонийғаки, ул сизга судмандроқ эрди Харақонийдин, яъни Харақоний мунтаҳий эрди, мурид андин баҳра оз топар эрди. Ҳам Шайх ул-ислом дедиким, Муҳаммад Қассоб манга дедиким, Ҳиравийлар сифатидур, яъни раҳмату авфу карамга айланғайлар ва сифатдин ортиқ кўрмағайлар. Ва бу тоифанинг муомаласи зот биладур, мутеъ биладурлар, йўқ ато била. Ва ҳар не андин ўзгадур, хижобдур.

372. Шайх Абулҳасан Харақоний р. т.

Оти Али б. Жаъфардур. Ўз рўзгорининг ягона ва ғавси эрди. Вақтнинг қибласики, замонида рихлат анга эрди. Шайх Абулаббос Қассоб айтиб эрдиким, [бизнинг бу бозорчамиз Харақонийга ўтади] ¹. Рихлат ва зиёрат анинг вафотидан сўнгра Харақонинга эврүлди, андоқки, ул деб эрди. Ул тасаввуф интисобида султон ул-орифин Шайх Абу Язид Бистомийга етар ва онинг тарбияти сулукда султон ул-орифин руҳониятидин. Шайх Абулҳасаннинг валодати Шайх Боязид Бистомийнинг фавтидин муддате сўнградур ва Шайх Абулҳасан тўрт юз йигирма бешда ашуроода сешанба кечаси дунёдин ўтубдур.

Бир кун асҳобидин сўрдиким, не нимадурки, бори нимадин яхшироқ бўлғай? Дедиларки, шайх айтсунлар! Дедиким, ул кўнгулки, онинг ёдидин ўзга онда нима бўлмағай! Андин сўрдиларки, сўфий кимдур? Деди: киши мураққаъ ва сажжода била сўфи бўлмағой ва русум ва одот била сўфий бўлмағой. Сўфий улдурки, бўлмағой. Ҳамул дебдурки, сўфий бир кундурки, кунасга эҳтиёжи бўлмағой ва бир кечадурки, ойга эҳтиёжи бўлмағой ва бир йўқдурки, борлиққа ҳожати бўлмағой. Ондин сўрдиларки, киши недин билгайки, уйғокдур? Деди: Ондинки, чун Ҳакни ёд қилса, фарқидин қадамиғача хабардор бўлғай ва сўрдиларки, сидқ недур? Деди: сидқ улдурки, кўнгул сўз айтғой, яъни они дегайки, кўнгида бўлғай. Ва сўрдиларки, ихлос недур? Дедиким, ҳар не Тенгри учун қилсанг ихлосдур ва ҳар не халқ учун қилсанг, риёдур ва сўрдиларки, фано ва бақода сўз айтмоқ кимга тегар? Деди: ул кишигаки, они осмондин бир тор ипак била осмиш бўлғайлар ва еле эсадурмиш бўлғайки, биноларни ва йиғочларни кўнғарадурмиш бўлғай ва дарёларни анбошта қиладурмиш бўлғай ва они ўрнидин тебрата олмағай. Дебдурки, биров била суҳбат тутмангизки, сиз Ҳақ дегайсиз ва ул ўзга нима дегай ва дебдурки, андух тиланг, то кўз суйи ҳосил бўлғайки, Тенгри йиғлоғувчиларни суяр. Дебдурки, киши суруд этса ва Ҳакни тиласа яхшироқдурки, Куръон ўқуса ва ғайрни тиласа! Ва дебдурки, Расул с. а. в. вориси улдурки, онинг феълига иқтидо қилғай. Ул киши эмаски, коғаз юзин қаро қилғай. Шиблий дебдурки, тиларменки, тиламагаймен. Ул дебдурки, бу ҳам тиламақдур. Ва дебдурки, қирқ йилдурки, бир вақтда мен ва Тенгри кўнглумга боқар ва ўзидин ўзга кўрмас. [Ҳақдин бошқага вужудимда бирор зарра, сийнамда бирор жой қолмади]2. Ва дебдурки қирқ йилдирки, нафсим бир ичгуча совуқ сув ва аччиқ дуғ тилар. Ҳануз анга бермайдурмен ва дебдурки, уламою ибод дунёда кўпдур. Сен андин бўлмоқ кераксенки, кундузни кечага кечани кундузга келтургайсен. Андоқки, бегангай. Дебдурки, ёруғроқ кўнгул улдурки, анда халқ бўлмағай ва ишингнинг яхшироғи улдурки, анда махлуқ андишаси бўлмағай ва ҳалолроқ неъмат улдурки, касбинг била бўлғай ва рафиқларинг яхшироғи улдурки, зиндагонлиги Ҳақ била бўлғай.

373. Шайх Абу Абдуллоҳ Достоний қ. с.

Оти Муҳаммад б. Али Достонийдур. Лақаби Шайх ул-машойих эркандур. Анвоъи улумда Ҳақ даргоҳининг мухташамларидин эрмиш. Шайх Абулҳасан акронидиндур ва иродатининг нисбати уч восита била Шайх Амий Бистомийга етарки, Шайх Абу Язиднинг биродарзодасидур, анинг муридидур. Тўрт юз йигирма еттида Ражаб ойида дунёдин ўтубдур ва умри эллик икки йил экандур.

374. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с.

Оти Фазлуллоҳдур. Султони вақт ва аҳли тариқат жамоли эрди ва қулуб мушаррифи. Ва анинг замонида барча машойих анга мусаххар эрдилар. Одоби тариқатда пири Пир Абулфазл Ҳасан Сарахсийдур.

Шайх Абу Саид дебдурки, бир кун келадур эрдим, Сарахсининг шористони эшигида бир тепа эрди кулдин. Шайх Лукмон ул тепа устида ўлтуруб, пўстинин ямайдур эрди. Ул бийик устига чиқдим ва анга наззора қилур эрдим. Ва андоқ туруб эрдимки, кўлагам Шайх Лукмоннинг пўстиниға тушуб эрди. Шайх Лукмон бокиб деди: Ё Абу Саид, сени бир пора тери била бу пўстиниға тикдик. Андин кўпти ва илигимни тутуб, Пир Абулфазл Ҳасан хонақоҳиға элтти ва ани чорлади. Пир келгач, илигимники тутуб эрди, Пирга топшурди. Ва дедиким, мун асрангки, сизингдур! Пир бизинг илигимизни тутти. Хонақоҳға элтти ва суфада ўлтурди ва бир жузв илигига тутти. Ва анда назар қилур эрди ан-доқки, донишмандлар одатидур. Талабе кўксумизда пайдо бўлдиким, ул жузвда не экин? Пир билди ва дедиким, ё Абу Саид, юз йигирма тўрт минг пайғамбарки оламға юбордилар, дедиларки, халққа денгки, «Аллоҳ!». Алар ул кишиларга бу калимани дедилар, бу калимада мустағрак бўлдилар. Шайх дебдурки, бу сўз ул кеча бизни уюғали қўймади. Тонг эрта Пирдин дастур тилаб, тафсир дарсиға Абу Али Фақиҳ қошиға бордик. Хожа Абу Алиға аввал дарс бу оят эрдиким, [«Аллоҳ» деб жавоб қилинг! Сўнгра уларни нотўғри

йўлларида адашган ҳолларида тарк этинг!]¹.

Ул соат бизинг кўксумизга эшике очдилар, бу калима самоъида бизи биздин олдилар. Ва Хожа Абу Али ул тағайюрни кўруб сўрдиким, кеча қайда эрдинг? Дедук: Пир Абулфазл Ҳасан хидматида. Деди: Қўп, дағи анда-ўқ борки, ҳаромдур санга, ул маънодин мунга келмак. Биз кўпуб, Пир хидматиға бордук, волиху мутахаййир ва барча бу калима бўлган. Чун Пир Абулфазл бизда ул ҳол кўрди, деди: Ё Абу Саид!

Б **а** **й** **т:**
[Қаттик маст бўлибсан, баланд-пастни билмайсан.
Ҳушёр бўл! Ўз аслингни йўқотма!]².

Дедим: Эй Шайх, не буюурсен? Деди: Кир ва ўлтур ва бу калимага машғул бўлки, бу калиманинг сенинг била ишлари бор. Чун Пир Тенгри раҳматиға восил бўлди, бизга сулук тариқида вақоъ ашқолин қилур киши қолмади. Чун Шайх Абулаббос хидматиға Омулға бордук ва бир йил Шайх хидматида бўлдук. Дебдурларки, Шайх Абулаббоснинг хонақоҳида сўфийлар жамоатхонаси мавзеи бор эрдик, Шайх қирқ бир йил анда бўлгондур. Агар дарвешлар орасида бири кеча намоз қилса, Шайх дер эрдик, эй ўғул, сен уюки, бу қари хар не қилур, сизинг учун қилурки, анинг ҳеч нимага эҳтиёжи йўқ турур. Ва ҳаргиз ул бир йилда Шайх Абу Саидға демадики, сен ётқил, ё намоз қилмағил! Ва анга ўз хилватининг ўтрисида уйғина бериб эрди. Бир кеча Шайх Абулаббос уйидин чиқди, магар фасд қилиб эрди ва рагинин боши очилиб эрди. Ва Шайх Абу Саиднинг бу ҳолдин хабари бор эрди, кўпти ва бот хужрасидин чиқди ва Шайх қошиға келди ва Шайхнинг хирқасин юди ва ўз хирқасин чиқариб Шайхга тутаберди ва Шайх олиб кийди. Ва Шайхнинг хирқасин намози қилиб, ҳам-ул оқшом-ўқ қурутуб Шайх назарига келтурди. Шайх хирқани Шайх Абу Саидга-ўқ ишорат қилдиким, кийғил! Шайх Абу Саид кийиб, ўз зовиясиға борди. Тонг эртаким, жамоат кўптилар ва ҳозир бўлдилар, Шайхнинг хирқасин Шайх Абу Саид эғнида кўрдилар ва Шайх Абу Саид хирқасин Шайх эғнида, таассуб қилдилар. Шайх дедиким, бале, ўтган оқшом нисорлар бор эрди ва барча бу Меҳналиқ йнғитнинг насиби бўлди, муборак бўлсун анга! Устоз Абу Солиҳки, Шайхнинг мукриси эрди, бемор бўлди. Ҳазрат Шайх Абубакр Муаддабғаки, фарзандларининг адиби эрди, дедиким, даво ва қалам келтур ва қоғазки, Абу Солиҳ учун бир нима битайли! Ул ҳозир қилғач, бу рубоийни буюрдиким, битиди.

Р **у** **бо** **и** **й:**
[Хурлар нигоримни кўриш учун саф тортдилар.
Ризвон таажжубланиб, қарсак чалиб юборди. У
қорахол юзларга парда тортти. Абдол кўрққанидан
«Қуръон»га чангал урди]³.

Ва Абубакр Муаддабға дедиким, элтиб, Абу Солиҳға боғлади. Филҳол сихҳат топти ва ҳамул кун чиқди. Ҳамул дастур била бу рубоийни сойир маразиға ўқурлар ва нафъ еткурурлар. Ва баъзи ақобир шарҳлар битибдурлар. Шайхдин сўрдиларки, тасаввуф недур? Дедиким, [миянгдаги борини чиқариб ташла! Қўлингдаги борини эҳсон қил! Бошинтга нима келса, хотиржам. қарши ол!]⁴ Ва ҳам Шайх дебдурки, [Аллоҳ басдур, қолгани ҳавасдур, тийилмоғи шарт бўлгани – нафс-дур]⁵. Шайх жума кечаси хуфтон

намози вақти тўрт юз қирқда Шайбон ойи дунёдин ўтти. Ва умрлари минг ой эрди. Аларнинг зикрида қалам ожиздур, битилгандин мабсутроқ тилаган «Нафаҳот ул-унс»да кўрсун. Ва барча ҳолатлари мақомотларидаким, ниёзмандлардин баъзи битибдурлар, бордур. Ва ул эл орасида кўпдур – магар андин баҳра вофий топқайлар.

375. Шайх Абулқосим Гургоний қ. т. с.

Оти Алидур. Ўз замонида беназир эрмиш ва ўз фанида бебадал. Анинг нисбати уч восита билаки, Шайх Абу Усмон Мағрибийдур ва Шайх Абу Али Котиб ва Шайх Абу Али Рудборийдур, саййид ут-тоифа Жунайд қ. с.га етар. Анга қавий ҳол эрқандур андоқки, асрида барчанинг юзи анинг остониға эрқандур. Ва муридлар воқеаси кашфида ояти эрқандур. Ва «Кашф ул-махжуб» китобининг соҳиби дебдурки, бир қатла воқеае тушти, ҳаллининг тариқи манга мушкил эрди. Шайх Абулқосим хидматиға юзландим. Ани уйининг эшигидаги масжидда топтимки, манга тушган воқеани масжиднинг бир сутуниға айтадур эрди. Сўрмай жавобимни топтим. Ва дедим: Аюҳаш-шайх, бу менинг воқеамдурки, сендин ҳаллин сўрғали келиб эрдим. Шайх деди: Эй ўғул, бу сутунни бу замон Ҳақ таоло нотик қилиб эрдик, мендин бу воқеа саволин қилди.

Бир кун Тусда Шайх Абулқосим Гургоний била Шайх Абу Саид Абулхайр ўлтуруб эрдилар бир тахтда. Ва дарвешлар илайарида туруб эрдилар. Бир дарвешнинг кўнглига кечтиким, аё бу икки бузургнинг манзалати не эркин? Шайх Абу Саид ул дарвеш сари боқиб дедик, ҳар ким тиласаки, икки подшоҳни бир ерда бир вақтда бир тахтда кўргай, кўрсун! Дарвеш чун ул икки бузургга бокди, Ҳақ таоло хижобни анинг кўзи оллидин олди, то Шайхнинг сўзининг сидқи анга маълум бўлди. Яна кўнглига ўттики, аё бу кун ер юзида Ҳақ таолонинг бу икки бузургвордек ҳеч бандаси борму эркин? Яна Шайх Абу Саид анинг сари боқиб дедик, мухтасар мулке бўлғайки, анда ҳар кун Абу Саид ва Абулқосимдек етмиш минг келмагай ва етмиш минг кетмагай.

376. Хожа Музаффар Аҳмад б. Ҳамдон қ. т. с.

Кунияти Абу Аҳмаддур. Ҳақ таоло анга раёсат маснадида бу эшикни очди ва каромат тожин анинг бошиға қўйди. Онинг яхши баённи ва олий иборати бор эрди фано ва бақода. Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дебдурки, бизни бу даргоҳда бандалиқ йўлидин келтурдилар ва ани худовандлик йўлидин, яъни биз мужоҳада била мушоҳада топтуқ ва ул мушоҳададин мужоҳадаға келди. Бир кун Хожа Музаффар Нуқонда ай-тур эрдик, бир паймона тариқдин бир дона Шайх Абу Саид Абулхайрдур, боки барчаси мен. Шайхнинг бир муриди ҳозир эрди, саргарм бўлиб, ҳазрат шайхқа келиб, бу сўзни айтди. Шайх дедик, ул бир дона ҳам алардурлар. Биз ҳеч нима эмасмиз!

377. Хожа Муҳаммад Маъшук Тусий қ. т. с.

Оти Муҳаммаддур. Мажонин уқалосидиндур. Азим бузургвор ва соҳибҳол эрмиш. Тусда бўлур эрмиш ва қабри ҳам анда-ўқдур. Ул вақтки, Шайх Абусаид Абулхайр Меҳнадин Нишобур азимати қилибдур, бир кентгаки, Тус навоҳисида бўлғай, етганда бир дарвешни йиборибдурки, Хожа Муҳаммад Маъшук Тусийдин ижозат тилагилки, онинг шаҳр ва вилоятиға киролиму, йўқму? Ул дарвеш борғоч, шайх дарвешлар била отланди ва ул дарвешнинг кейнича Тусға мутаважжеҳ бўлдилар. Ул дарвеш Хожа хизматиға етиб, рисолат изҳори қилди ва Хожа буюрдиким, бор, айтки, кирсун! Чун бир йиғочқа етганда, Шайхнинг оти юрумади ва илгари қадам қўймади. Чун ул дарвеш хабар келтурди. Шайх яқсар Хожа Муҳаммад Маъшук хизматиға борди. Ул истиқбол қилиб, шайхни кучуб деди:

Фориғ бўлки, бу навбатки, мунда урадулар, бир неча кундин сўнгра санинг даргоҳингда чалилгусидур! Ва бу Муҳаммад Маъшуқ қабопўш турк эрди. Бир кун Туснинг жомеъида Шайх Абу Саид мажлис этадур эрди. Ул етиб, тўнининг бир боғин боғлади. Шайх хомуш бўлди ва тили сўзга уюрулмади. Чун лахзае ўтди. Шайх деди: Эй аср султони ва эй вужуд сарвари, тўнинг боғин ешки, етти кўк ва ерни ул банд била боғладинг! Ул боғни ешгач, Шайхға такаллум. йўли очилди.

378. Амир Алийи Абу қ. т. р.

Айн ул-кузот баъзи мактуботида анинг баёнидаким, ғайб ва ҳузур ҳеч навъ била яксон бўлмас, балки кўнгул бовужуди қурб ул-қулуб қурб ул-абдон тақозоси хам қилур. Дебдурки, Мир Али Абу бузург пире эрди. Бир муриди бор эрди, оти Муҳаммад Шаҳрободий. Бир кун ул муридни бозорга юборди, бир нима келтургали. Ул бозорга борди, ҳамоно ул нимани олур важҳ ҳозир йўқ эрди, филҳол ўзин сотти ва Пир тилаган нимани олиб юборди. Чун неча кун бу савдодин ўтти, ул кишики, ул муридни сотқун олиб эрди, анинг қилган ишига мутталей бўлди, ани озод қилди, то Пир қошиға келди. Амир Али анга дедиким, эй жавонмард, неча минг йил бизинг жонимиз ғайба сенинг офаринишинг ишқида куяр эрди, ул бас эрмас эрдик, бу зоҳир фироқи хам керак эрди, бир ҳафта зоҳир қурби хам керак.

379. Шайх Абу Абдурахмон Сулабий Нишобурий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Ҳусайн б. Муҳаммад б. Мусо Сулабийдур. «Ҳақойик» соҳиби тафсири ва машойих табақотининг соҳиби. Ва булардин бошқа дағи таснифоти бор. Ва Шайх Абулқосим Насрободийнинг муридидур ва хирқа анинг илигидин кийибдур. Ва Насрободий Шиблий муридидур ва Шайх Абу Саид Абулхайр Пир Абулфазл Ҳасан фавтидин сўнгра анинг суҳбатиға етибдур ва анинг илигидин хирқа кийибдур. Ва Шайх Абу Абдурахмон Шайх Абу Саид қ. с. учун тазкира, ўз хатти била битибдур. Ва ул бу экандур: [Бобом Абу Амр б. Нужайд Сулабийнинг шундай деганини эшитдим: Абулқосим Жунайд б. Муҳаммад Бағдодий дебдур: тасаввуф хулқдир. Кимки сендан хулқда устун бўлса, тасаввуфда устундир. Хулқ ҳақида айтилган энг чиройли гап – Шайх ул-ислом Абусаҳл Сулукийнинг гапидир. «Хулқ – эътироздан воз кечишдир»]¹].

Ва хам ул дебдурки, [Сўфий учун икки нарса шарт: аҳволда содиқлик ва муомалада одоб]². Ва Ёфееий тарихидадурким, Шайх Сулабий тўрт юз йигирма иккида дунёдин ўтубдур.

380. Ҳусайн б. Муҳаммад Муса Сулабий қ. с.

Шайх Абу Абдурахмоннинг отасидур. Машойихи кибординдур. Шайх Абдуллох Муборак ва шайх Абу Али Сақафий била суҳбат тутубдур ва Шиблийни кўрубдур ва доимий мужоҳадаси бор эрмиш ва улум ва муомалотда комил эрмиш. Чун шайх Абу Абдурахмон мутаваллид бўлубдур, ҳар мулкики бор экандур, сотиб садақа берибдур. Анга дебдурларки, санга ўғул фарзанд бўлди. Онинг учун ҳеч нима асрамадинг. Дебдурки, агар солих бўлса [у солих бандаларга ёр бўлур]¹ ва агар муфсид бўлса, мен бори анга фасод олати бермамиш бўлғаймен. Ул уч юз қирқ ва бир нимада дунёдин ўтубдур.

381. Абусаҳл Суълукий р. а.

Оти Муҳаммад б. Сулаймон Суълукийдур. [У шарият илмида ўз даврининг имоми, дўсту душман унинг пешволигига ҳамфикр эдилар. Шиблий, Муртаъиш, Абу Али Сақафий билан ҳамсуҳбат бўлган. Абу Ҳасан Фуманжий, Абу Наср Саффорий Нишобурий билан дўст бўлган. Яхши самоъ қиларди, хушвақтлари бор эди]¹. Шайх Сулабий дебдурки, Абусаҳл Суълукийдин самоъни сўрдилар. Дедики, [самоъ – ҳақиқат аҳли учун мустаҳаб, олимлар учун мубоҳ, фосиқ ва фожирлар учун макруҳдир]². Ул дебдурки, ҳаргиз илиг жайбимға солмайман ва бириима тўкмагаймен ва манга қуфлу калиде йўқ эрқандур. Ва ҳам ул дебдурки, [заҳмат тортган кишига мартабада ўзини тенглаштирган – ҳаддан ошганидир]³. Шайх Абу Абдуррахмон Хўтаний дебдурки, не учун мундоқ Демайдурки, [заҳмат тортган кишига мартабада ўзини тенглаштирган хато қилибди]⁴. Шайх ул-ислом дебдурки, бу яхшироқдур. Ҳеч киши мен дегандек демайдурки, ани тиламак била топса бўлмас, аммо тилаган топар. Ва ҳам Саҳл Суълукий дебдурки, [кимки вақтидан олдин мақом-мавқега етса, хорликка юз тутуди]⁵. Бир кун Шайх Суълукий дарса дедики, барча Қуръонда манга бу ажаб келурки, Аллоҳу таоло Мусоға айттики, [мен ўзимга сени танладим]⁶. Шайх ул-ислом дебдурки, манга ҳасаддурки, бу сўзгаки, ул айтибдур. Шайх Абусаҳл Суълукий Нишобурий уч юз олтмиш тўққизда дунёдин ўтти ва ўғли Абу Таййиб тўрт юз тўртта Ражаб оий ўтти.

382. Шайх Абулқосим Қушайрий р. т.

Оти Абдулкари б. Ҳавозин Қушайрийдур. «Латоиф ул-ишрат» тафсирининг соҳибидур. Ва анга ҳарфанда расойил ва ҳар илмда тасониф бор. Абу Али Даққоқнинг муридидур ва Абу Али Формадийнинг устоди. Тўрт юз олтмиш бешда дунёдин ўтубдур. «Қашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, ул дебдурки, [Сўфий зотилжам кабидир: аввали алаҳсираш, охири: жимлик! Агар мустаҳкам бўлсанг, жим бўласан]¹. Ва ҳам ул дебдурки, [тавҳид – «Аллоҳ» исми зоҳир бўлганда расм ва табиат асарининг завол топиши, тажаллий нурлари порлаганда, бегона нарсаларнинг фоний бўлиши, илоҳий ҳақиқатлар ошкор бўлганда махлуқотларнинг арзимаслиги, зикри улуғ Жабборга яқинлик мавжуд бўлганда ағёрларнинг кўринмаслигидир]².

383. Шайх Абулқосим Шақоний қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддурур: Усулу фуруъ, фунун ва улумида имом эрди, кўп машойих дийдоридин баҳраманд. «Қашф ўл-махжуб» соҳибининг устодидур. Ул дебдурки, ҳеч киши кўрмайдурменки, шаръни ул таъзим қилганча қилмиш бўлғай. Дунёю уқбодин пайваста нафир эрди. Ул дебдурки, [бир йўқлик истайманки унга қайтиш бўлмасин!]¹. Ва ғайри арабий дер эрдик, ҳар кишига бир муҳолни тиламак бор, манга бир муҳолни тиламақдурки, яқин бўлмағай. Ва ул будурки, тиларманки, Ҳақ таоло мени бир адамға элтқайки, ҳаргиз ул адамға вужуд бўлмағай, не учунки мақомоту каромотдин ҳар неки бор, барча ҳижобу балодур. Ва одаме ул ҳижобу балоға ошиқ. Йўқлуғ дийдорда яхшироқки, ором ҳижобда. Чун Ҳақ таоло борийдурки, анга адам раво эрмас. Не зиён қилғайки, анинг мулкида мен йўқе бўлсамки, ҳаргиз ул йўққа борлиғ бўлмаса. Ҳам «Қашф

ул-махжуб» соҳиби дебдурки, бир кун анинг қошиға кирдим, ўқийдур эрдиким, [Аллоҳ бундоқ бир мисол келтирур: ҳеч нарсага кучи етмайдиган бировга қарам қул...]² ва йиғлайдур эрди ва қичқирадур эрди. Соғиндимки, охир бўлғусидур. Дедим: айюҳаш-шайх, не ҳолдур? Деди: ўн бир йилдур, то дардим бу ерга етибдур ва мундин ўта олман. Бир кун Шайх Абусаид Абулхайр Нишобурда ўз хонақоҳида ўлтуруб эрди. Саййид Ажалки, Нишобурнинг улуғи эрди, Шайх ёнида ўлтуруб эрди. Шайх Абулаббос Шақоний келди. Шайх ани Саййид Ажалдин юқорироқ ўлтуртти. Саййид андин ранжа бўлди ва кўнглига доварлиғ кирди. Шайх Саййид сари боқиб дедиким, сиз бу тоифани Мустафо с. а. в. учун севарсиз ва биз бу тоифани Ҳақ с. т. учун севармиз. Шайх Абулаббос дебдурки, бир кун уйимда кирдим, бир сариғ итгина ётиб эрди. Ани қувлай дедим, югурди ва этаким остиға кирди ва ғойиб бўлди.

384. Абулфазл Ҳасан Хатлий р. т.

Байт ул-Жинда вафот топубдурки, Димишқнинг яқинидур. «Қашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, тариқатда менинг иқтидом ангадур. Тафсир ва ривоят илмида олим эрди. Ҳусрийнинг муриди ва соҳиби сирри, Абуамр Қазвиний ва Абулҳусайн Солбиҳ акрони. Олтмиш йил узлатда элдин қочар эрди ва отин элдин итирур эрди ва кўпрак Луғом тоғида басар элтур эрди. Узун умр топти ва яхши оёту каромот ияси бўлди, Ва мутасаввифа либосида эмас эрди, русум аҳли сийратида бўлур эрди. Мен андин муҳиброк кўрмайдурмен. Ул дебдурки, [дунё бир кундир, унда бизнинг вазифамиз рўзадир]¹.

385. Али б. Усмон б. Аби Али Жуллоб Ғазнавий қ. с.

Кунияти Абулҳасандур. Олим ва ориф эрди ва Шайх Абулфазл б. Ҳасан Хатлийнинг муридидур. Қўп машойих суҳбатиға ҳам етибдур. «Қашф ул-махжуб» китобининг соҳибидурки, бу фанда машҳур ва мўътабар китобдур. Ул дебдурки, Шайх ул-машойих Абулқосим Гургоний қ. с.дин сўрдумки, дарвешга ногузир нима недурки, фақир отин анга итлоқ қилса, бўлғай? Деди: Уч нима: бири улки, туз юрун тика олғай; яна улки, чин сўз айта ва эшита олғай; яна улки, оёғин туз ерга ура олғай. Жамъе дарвешлар ҳозир эрдилар. Дедукки, келинг, ҳар қайсимиз бу сўз маънисида тааммул қилиб, бир сўз дейли! Ҳар бири бир сўз дедилар. Навбат манга етганда дедимки, юрунни туз тикмак ул бўлғай: Фақр юзидин тиккай, йўқки зийнат юзидин. Агар рукъани хирқаға фақр била тиксанг, эгри тиксанг доғи туздур ва чин сўз ул бўлғайки, киши они ҳол юзидин айтғай ва эшитғай. Йўқки, миннат юзидин ва ҳақ важд била онда тасарруф қилғай. Йўқки, ҳазл била ва зиндагонлиғ юзидин ани англағай, йўқки, ақл била. Ва оёғин туз ерга урмоқ ул бўлғайки, важд била ерга урулғай, йўқки лаҳв била. Ва бу сўзни биайниҳи Шайх ҳазратида нақл қилдилар, дедиким, (Али рост сўзлади. Аллоҳ унга ёрдам берсин!]¹.

386. Хожа Аҳмад Ҳаммод Сарахсий р. т.

«Қашф ул-махжуб» соҳиби дебдурки, ул мубориз ули-бод эрди ва муддате манинг рафиқим эрди ва онинг ҳолотидин кўп ажойиблар билурмен. Бир кун ондин сўрдумки, санинг бу ишга киргонинг ибтидоси не эрди? Ва дедиким, мен бир қатла Сарахсдин чиқиб, биёбонға бордим ва теваларим бор эрди. Аларнинг муҳофазатин қилур эрдим ва оч бўлмоғни севар эрдим. Ва ҳар не илкимга тушса, яна бировга берур эрдим ва кўнглумга Тенгри таолонинг бу қавли тоза бўлур эрдиким, [улар ҳижрат қилиб келганларни

суюрлар] ¹. Ва бу тоифаға эътиқодим бор эрди. Бир кун биёбонда бир арслон пайдо бўлди. Бир тевани босди ва сақат қилди ва бийикка чиқиб, бир гўкради. Ул теградаги сибоъ ва бўри ва тулку ва шақол йўсунлуғ жонворлар жамъ бўлдилар ва арслон тевани алар илайига қўюб, ўзи бийик бойирға чиқиб ўлтурди, то алар барча тўйдилар. Арслон бийикдин индики, ўзи ҳам андин туъма қилғай. Кўрди, бир оқсоқ тулку келадур, яна ёнди ва ўлтурди. Ул ҳам ўз воясин ҳосил қилгондин сўнгра инди ва андин туъма қилди ва мен наззора қилур эрдим. Чун емакдин фориғ бўлди. Манинг сори боқиб, фасих тил била дедики, ё Аҳмад, лукма ийсори итлар ишидур. Эранлар ийсори жондур. Чун мен бу бурхонни андин кўрдум. Ҳолим мутағайир бўлди ва оламнинг барча ишидин илик тортиб, бу ишга машғул бўлдум ва ишимнинг ибтидоси бу эрди.

387. Адиб Кумандий р. т.

Ул «Қашф ул-махжуб» соҳибининг Муосирларидандир. Дебдурларки, йигирма йил кўпрак авқот аёғ устига туруб ерди, магар ташаххуд вақтики, ўлтурур эрди. Андин сўрдиларки, не учун ўлтурмассен? Дедики, манга хануз ул даража йўқдурки, Ҳақ с. т.нинг мушоҳадасида ўлтурғаймен.

388. Абулҳасан Мусанно р. т.

Оти Али б. Мусаннодур. Шайх Абусаид Абулхайр қ. с. дебдурки, йигитлигим чоғида Астрободда Абулҳасан Мусанно қошиға бордим. Ва ул шукуҳлик пир эрди. Ва Шиблий била суҳбат тутуб эрди ва ораларида никорлар ўтуб эрди. Дарвише манга айттики, айтқилки, бизга Шиблийдин ҳадисе айтсун! Мен илтимос қилдимки, айюҳаш-шайх, бизга Шиблийдин ҳадисе айт! Дедики, не учун бурун Расул с.а.в. дин сўз тиламадинг? Дедим: иккаласидин айт! Деди: Расул с.а.в. дебдурки, агар менинг отимга «Ал-Кахф»дин ўзга сура инмаса эрди, ҳам кофий эрди. Ҳам шайх Абусаид қ. с. дебдурки, Шайх Абулҳасан Мусанно дедиким, Бағдод жомеъида Шиблийнинг мажлиси кироғида туруб эрдим. Бирав бу тоифа кисватида Шиблийдин савол қилдиким, [эй шайх, васл нима?] ¹. Шиблий анга боқиб дедиким, [Эй васл ҳақида сўровчи, икки тарафдан кечсанг висолга етасан] ². Сойил дедиким, [икки тараф ни-ма?] ³. Шиблий дедиким, [сизларни рўпарангиздаги Аллоҳдан тўсиб турган чўкки] ⁴. Сойил дедиким, [у чўкки нима?] ⁵. Шиблий дедиким, [дунё ва охират! Чунончи раббимиз айтади: орангизда дунё истаганлар ҳам, охират истаганлар ҳам бор эди] ⁶. [Хўш, Худони истовчи қаерда?] ⁷. Андин сўнгра Шиблий айтдиким, [агар Аллоҳ десанг, У Аллоҳдир. Агар жим турсанг ҳам у Аллоҳдир; ё Аллоҳ, ё Аллоҳ У! Ва ҳеч ким билмайдики, У нима? У покдир, У покдир, У якка ягонадир, унинг тенги йўк] ⁸. Андин сўнгра ғаше қилди ва бехуш йиқилди, ани кўтариб уйига элттилар.

389. Шайх Аҳмад Нажжор Астрободий қ. с.

Шайх ул-ислом дедики, ул Хуросоннинг машойихидиндур. Шиблий ва Муртъиш била суҳбат тутубдур. Бир қатла Шиблий анинг шорибайнин олиб эрди. Ул дебдурки, андин сўнгра ҳаргиз яна олмоққа эҳтиёж бўлмади.

390. Шайх Абу Зуръа Розий қ. с.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Шайх ул-ислом дебдурки, мен уч киши кўрубменки, ани кўрубдурлар. Шиблийнинг шогирди эрмиш. Мунбасит киши эрмиш. Анга таън қилибдурларки, дойим тийбат қилурсен. Ул дебдурки, манга мундин ўзгаки бир сўз дегайменки, дарвешлар кулгайлар, ҳеч сармоя йўқдур. Шайх ул-ислом дебдурки, ани дунёдин ўтгандин сўнгра воқеъада кўрубдурлар, ҳолин сўрибдурлар. Дебдурки, мени илайига тилади ва дедики, сенсенки зирих кийдинг менинг динимга, менинг халқимга? Дедим, бале! Деди: Не учун халқимни манга қўймадинг ва кўнглунг юзин манга келтурмадинг?

391. Шайх Абу Зуръа Ардабилий қ. с.

Оти Абдулваҳҳоб б. Муҳаммад Айюб Ардабилийдур. Олим ва зоҳид эрмиш. Кўп сафар қилибдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф била ҳамроҳ бўлубдур. Дерларки, Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф Ҳижоз азимати қилди ва Абу Зуръани кўргали борди. Ул ислангон яхна эт келтурди. Абу Абдуллоҳ андин емади ва сафарга азимат қилди. Биёбонда йўл озитиб, неча кун егулик топмадилар. Ҳалок бўлур чоғда бир ит кўзларига йўлукди, заруратдин ани ўлтуруб улаштилар. Шайхқа анинг боши тегди. Шайх танаффурдин таъаммулда эрдик, оё еса бўлғайму ё йўқ? Имом Молик мазҳаби била емакка хотир қарор берди, аммо боши саъб эрди. Ул итнинг боши тилга келиб дедики, бу ул кишининг сазосики, Абу Зуръа уйида исланган этни емагай. Шайх сафардин қайтти ва Шайх Абу Зуръа уйига бориб, истихлол қилди ва биҳиллик тилади ва андин сўнгра сафарга чикди. Дебдурларки, Абу Зуръа умрининг охирида сўфия била муҳолафат устида бўлди, шоядқи, баъзи била эрди экин. Тўрт юз ўн бешда дунёдин ўтти.

392. Абу Абдуллоҳ муштахйр Бобуний қ. с.

Қабри Шерознинг машҳур мазоротидиндир. Ул эрмишки, дебдурки, [курд бўлиб ухладиму араб бўлиб уйғондим]1. Ва бу қисса мундоқ эрмишки, ул курдлардин эрмиш. Бир кун Шерозга келибдур ва мадорисдин баъзиға кирибдур ва кўрубдурки, илм талабаси улум дарси ва мубоҳасасиға машғулдурлар. Алардин савол қилибдур. Барча қулушубдурлар. Ул дебдурки, тилармен, сизнинг бу айтишадургон сўзларингиздин ўрганганмен. Улар ҳазл ва истехзо юзидин дебдурларки, агар тиласангки, донишманд бўлғайсен, бу кеча уюнгнинг сақфидин бир ип била оёғингдин боғлаб, тонг отқунча дегилки, «кўзбурах усфурах» [кашнич чумчуқ]2ки, илм абвоби сенга очилур. Ул бормиш, алар дегандек қилмиш. Чун нияти ва ҳусн талаби сидқ била эрмиш. Тонг отғоч, Ҳақ с. т. анинг кўнглига ладуний илм эшикин очмиш. Андоқки, ҳар ғомиз масъалада ул фан аҳли била талошиб, аларға ғолиб келур эрмиш ва бу бўла олмас, жуз валоят осори.

393. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку.

Оти Али б. Муҳаммад. б. Абдуллоҳ. Ибн Бокуға машҳурдур. Шайх Абу Абдуллоҳ Хафифни кўрубдур. Ва Шероздин Нишобурға сафар қилибдур. Шайх Абулқосим Қушайрий ва Шайх Абусаид Абулхайр қ. с. била суҳбат тутубдур. Ва Шайх Абулаббос Ниҳовандий била муддате мусоҳиб бўлубдур. Ва ораларида тариқат бобида кўп сўзлар ўтубдур. Ва Шайх Абулаббос анинг фазлу сабқига эътироф қилган экандур. Айдин сўнгра Шерозға мурожаат қилди ва бир тоғ мағорасида мунзавий бўлди ва барча сўфия ва уламо ва фуқаро анинг суҳбатиға мулозамат ва мудовамат қилурлар эрди. Ул сўзки, Шайх Абусаид Абулхайр била воқеъ бўлубдурки, неча ғариб, каромотлар Шайхдин кўргандин сўнгра Шайхқа дебдурки, тиларменки буки, ҳафтада бир қатлаким, келурсен мени

кўргали, эмди келмагайсен. Ва Шайх дебдурки, кўп эранлар ва машойихинг кўзи санга тушубдур, ул машойихинг назари тушган ерни кўргали келурбиз. Ва бу сўздин мажлис хуззорининг йиғлаб, орадин можаро дафъ бўлғонининг шарҳи «Нафахот ул-унс»да бор. Тилаган кишиким билгай, анда тиласун. Ўл тўрт юз қирк иккида дунёдин ўтубдур.

394. Шайх Мўмин Шерозий қ. т. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Исмоил Даббос дедиким ҳаж нияти қилиб борурда Шерозға етишдим. Бир масжидқа кирдим. Шайх Мўминни кўрдумки, ўлтуруб, хирқасин ямайдур эрди. Салом қилдим ва ўлтурдим. Мендин сўрдиким, не ниятинг бор? Дедим: Ҳаж ниятим бор. Деди: Онанг бор? Дедим: бор! Деди: Ёниб онанг мулозаматиға бор! Бу сўз менга хуш келмас эрди: Деди: Не тўлғанасен? Мен эллик ҳаж қилибмен, бош яланг, оёқ яланг ва зоду ҳамроҳсиз. Барчасин сенга бердим. Сен онанг кўнгли шодлиғин менга бер!

395. Шайх Абу Исҳоқ Шомий р. т.

Асру бузург эрди. Қабри Шом билодидин Аккададур. Шайх Алавий Динаварийнинг асҳобидиндур. Ва ул Шайх Ҳубайраи Басрий асҳобидин ва ул Шайх Ҳузайфаи Маръаший асҳобидин ва ул Султон Иброҳим Адхам қ. с. асҳобидин. Ва бу Шайх Абу Исҳоқ Шомий Чишт қасабасиға етибдур. Ва Хожа Абу Аҳмад Абдол суҳбатиғаки, Чишт машойихининг мукаддамидур, етибдур ва андин тарбият топибдур.

396. Шайх Абу Аҳмад Абдол Чишти р. т.

Султон Фараснофанинг ўғлидур. Ҳасаний шурафодин эрди ва ул вилоят ҳокими эрди ва онинг бир сингли ё эгачиси бор эрди. Бағоят солиҳа. Шайх Абу Исҳоқ анинг уйига келур эрди ва анинг таомидин ер эрди. Бир кун анга дедиким, санинг қардошингға бир фарзанд бўлғусидурким, азим шаъни бўлғай. Қардошингнинг ҳарами ҳолидин воқиф бўл ва муҳофазат қилки, ҳамл айёмида луқмаики, онда хурмат ё шубҳае бўлғай, емагай! Ул солиҳа Шайх Абу Исҳоқ ишорати била ўз илики била чарх игириб, ипин сотиб, қардошининг ҳарамининг маъкулин муҳайё қилур эрди. То икки юз етмиш тарихида Муътасим биллоҳ хилофати замонида Хожа Абу Аҳмад мутаваллид бўлди ва ҳамул солиҳа ўз уйида ҳалол ваҳж била онга парвариш берур эрди ва шайх Абу Исҳоқ Шомий гоҳи анинг уйига келур эрди ва дер эрдиким, бу тифлдин бир бузург хонвода зоҳир бўлурнинг иси келадурки, ондин аҳвол ва осори ғариба ва ажиба мушоҳада бўлғай. Йигирма яшар синнида бир кун отаси била овға бориб эрди. Отаси ва атбоидин айру тушти ва ул кўхистонда бир тош устида кўрдиким, қирк киши турибдурлар ва онинг шайхи Шайх Абу Исҳоқ Шомий аларнинг орасида ва ул жамоат Рижолуллоҳ эрдилар. Буларни кўргач, онга ҳол мутағаййир бўлди ва отидин тушуб аслаҳаю, малбусотин ташлаб, бир пашмина кийиб, аларға қўшулди. Отаси билгандин сўнгра ҳар неча они ул элдин айирурға саъй қилди, фойда бермади ва алардин айрилмади. Дерларки, отасининг бир хумхонаси бор эрди. Бир кун хилват топиб, ул хумхонани ичкаридин боғлаб, купларни ушата бошлади. Отасиға хабар қилдилар, эрса том устига келиб, ғоят, ғазабидин бир тош олиб, уй даричасидин анга отти. Равзана андоқ тор бўлдики, тошни қисти ва анга борғали кўймади, то тош ер била кўк орасида турди. Чун отаси бу ҳолни кўрди. Анинг илгида тавба қилди ва ондин бу навъ каромот беҳадду адд кўрубдурлар. Тафсили узундур ва ул уч юз эллик бешда дунёдин ўтди.

397. Хожа Муҳаммад б. Абу Аҳмад Абдол Чиштий қ. с.

Отасидин сўнгра анинг қойим-мақоми эрди. Ва йигирма тўрт ёшида диний ва яқиний улуму маориф касб қилиб эрди. Зоҳид ва мутаварриъ эрди ва дунё аҳлидин мужтаниб ва мутанаффир эрди. Дойим дер эрмишки, чун аввалу охиримиз дунё тарҳидур, ўзни анинг ғуруру фирибидин асрамоқ керак.

398. Устод Мардон.

Хавоф вилоятида Синжон қасабасидин. Хожанинг муридларидиндур. Йиллар анинг истинжо кесакин ва вузуъ суйин муҳайё қилур эрди. Анга ватан мурожаатиға амр қилғонда, ул йиғлабдурки, манга сизинг муфорақатингиз тоқати қачон бор? Хожа дебдурки, ҳар қачонки санга бизинг диндоримиз орзуси бўлса, жисмоний ҳижоблар ва маконий масофатлар муртафеъ бўлғай ва бизни ҳам андин кўргайсен. Ва ҳам андоқ-ўқ бўлубдур. Устод дер эрмишки, мен Синжондин Чиштни кўрармен. Ва Хожа тўрт юз йигирма бирда дунёдин ўтди.

399. Хожа Юсуф б. Муҳаммад Самъон р. т.

Ул Хожа Муҳаммад Абу Аҳмаднинг хоҳарзодасидур. Ва андин тарбият топибдур. Ва Хожа Муҳаммад олтмиш бешгача кадхудо бўлмағондур. Ва бир сингли бор эрдиким, Хожанинг хидматин қилур эрди. Ва хожанинг киймак-емаки анинг дастрасидин эрди. Ва анинг ёши қирққа етиб эрди ва оғаси хидмати ва Тенгри ибодати иштиғоли сабабидин тазаввужға майл қилмайдур эрди. Бир кеча Хожа Муҳаммад бузургвор отаси Хожа Абу Аҳмадни тушта кўрдиким, отаси анга дедиким, [Шумо фалон]1 вилоятида бир кишидур, оти Муҳаммад б. Самъон, олим ва солиҳ кишидур, синглингни анга никоҳ қил! Хожа ани тилади, ғойибдан ишорат бўлғон била ул солиҳани Муҳаммад Самъонға ақд қилди ва ул Чиштда-ўқ мутаваттин бўлди ва Хожа Юсуф алардин мутаваллид бўлди. Хожа Муҳаммаднинг ўғли йўқ эрди, Хожа Юсуфни фарзандликқа асрар эрди ва тарбият қилур эрди. Ва улум таҳсили ва Тенгри йўли сулукига далолат, қилур эрди. Ва Хожа Муҳаммаднинг вафотидин сўнгра Хожа Юсуф анинг қойим-мақоми бўлди ва анга эллик ёшдин сўнгра инзиво ва инкитоъ майли бўлди. Хожа Ҳожийи Маккий мазори ёнидаким, Шайх Абу Исҳоқ Шомий ани кўп зиёрат қилур эрмиш ерда чиллахона ўз муборак илиги била қазиб, ўн икки йил анда басар элтибдур. Ва онча сукру даҳшат ва волаху ҳайрат анга ғолиб эрмишки, мумтад замонлар ўзидин ғойиб бўлуб, яна ҳозир бўлур эрмиш. Ул вақтдаким, Шайх ул-ислом Абу Исмойил Абдуллоҳ Ансорий қ. с. Чишт мазоротида экандур, анинг била мулоқот қилғондур. Андин ёнғонда, Ҳиротда мажолису маҳофилда ани соғиниб, истиҳсон қилур эрмиш. Ва ул саксон тўрт яшабдур. Ва тўрт юз эллик тўққизда дунёдин ўтубдур. Ва ўтар вақтда улуғ ўғли Шайх Қутбуддин Мавдудни ўзига қойим-мақом қилибдур.

400. Хожа Мавдуд Чиштий р. т.

Ул етти ёшида тамом Қуръонни возеҳ била ҳифз қилиб эрди ва улум касбиға машғул. Чун ёши йигирма олтига етти, бузургвор волиди оламдин ўтти ва ани ўз ўрниға ўлтуртти ва улҳамида ҳисолға ва писандида афъолға маъруф эрди ва ул вилоят аҳли анга эътиқод ва иродат ва муҳаббат мақомида эрди ва ҳазрат Шайх ул-ислом Шайх Аҳмад Жомнинг суҳбати шарафиға ва тарбияти давлатиға тавфиқ топиб эрди ва онинг шарҳи «Нафаҳот ул-унс»да мабсут воқеъдур. Ва Шайх ул-ислом мазкур ишорати била Балх ва Бухоро сори

тахсил такмили учун борди ва тўрт йилгача ул вилоятда қолиб, зоҳир улумиға такмил бериб келди ва ул вилоятда ондин ғариба хавориқ ва ажиба осор кўп зоҳир бўлубдурки, шарҳининг тадвили бор. Чун Чиштға келди, муридлар тарбиятиға машғул бўлди ва атрофдин толиблар онинг хизматиға юзланиб, тарбият топарлар эрди. Шоҳ Санжонки, лақаби ва оти Рукниддин Масъуддур, Хожа суҳбатиға етган эркондур ва неча вақт онинг хизматида Чиштда бўлгон эрқандур. Они Хожа Санжон дер эрмишлар. Хожа Мавдуд онга шоҳ лақаб берибдур ва ул лақаб била ҳамиша ноизишу муфохират қилур ермиш. Хожа Мавдуд беш юз йигирма еттида, шоҳ Санжон беш юз тўксон еттида дунёдин ўтдилар.

401. Хожа Аҳмад б. Мавдуд б. Юсуф Чишти қ. с.

Отасидин сўнгра анинг ўрниға ўлтурди. Ҳар тавойифқа мақбул ва коффаи аномға шафқати тамом ва муруввати ом эрмиш. Дебдурларки, ул бир кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўрдик, ул Ҳазрат буюрдик, Аҳмад, агар сен бизга муштоқ эмассен, биз сенга муштоқбиз. Чун уйғонди, уч мувофиқ ёр пайдо қилди ва мажхулвор андоқки, эл танимағай. Ҳарамайни шарифайн зодаҳумоллоҳу таъзиман ва тақриман зиёратиға мутаважжих бўлди. Ва ул давлатқа мушарраф бўлгондин сўнгра олти ой Мадинада мужовир бўлди. Ва дерларки, анинг анда иқомати Мадина равзаси аҳлиға оғир келиб тилар эрмишларки, ани ранжида қилиб, узр кулғайларки, равзадин ун эшитмиш бўлғайларки, ул бизнинг муштоқларимиздиндур, ранжида қилмайг! Андин қайтқонда Бағдодда Шайх Шихобиддин Сухравардий хонақоҳида тушти ва Шайх ани эҳтирому икром қилди ва Бағдод халифаси анинг суҳбатин табаррук қилиб, таъзимлар қилди. Валодати беш юз еттида эрди ва беш юз етмиш еттида дунёдин ўтти.

402. Абулвалид Аҳмад б. Аби Ражо р. т.

Озодон қарясидиндурки, Ҳиротга муттасилдир. Улуми зоҳирий ва ботиний била олим эрди.

Имом Аҳмад Ҳанбал р. а. шогирдидур. Ва Бухорий ўз «Саҳиҳ»ида андин ҳадис ривоят қилибдур. Авоилда кўп моли бор эрмиш. Барчасин ҳадис талабида ва ҳаж ва ғазода сарф қилибдур ва дерларки, онинг дўстларидин бири тўрт минг дирамға муҳтож бўлди ва онинг қошида зоҳир қилди. Тўрт минг дирамни нақд қилиб, дўстининг уйига йиборди ва онинг ул муҳимми кифоят бўлгондин сўнгра ҳамул ваҳҳни саронжом қилиб, яна онинг уйига йиборди ва ул қабул қилмади. Яна кун ул дўст онинг хизматиға бориб, салом қилғоч, дедиким, агар салом жавоби вожиб бўлмаса эрди, саломингға жавоб бермагой эрдим. Ул муҳаққарнинг не кадри бўлғайким, яна нақд қилиб йиборгайсен. Ул икки юз иккида ўтти ва қабри Озодон қарясидадур.

403. Абу Исмоил Абдуллоҳ б. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий Ҳиравий қ. с.

Лақаби Шайх ул-исломдур ва бу китобда ҳар ердаким Шайх ул-ислом воқеъдурур мутлақ мурод ондиндур ва Ул Абу Мансур Маттул Ансорий фарзандларидандур ва Маттул Ансорий Айюб Ансорий фарзандидурки, Ҳазрат Расул с. а. в. нинг соҳибри рихли эрмиш. Ул вақтким, Мадинаға ҳижрат қилибдурлар ва Маттул Ансорий Амир ул-мўъминин Усмон хилофатида Хуросонға келиб, Ҳиротда сокин бўлубдур. Шайх ул-ислом дебдурки, манинг отам Абу Мансур Балхда Шариф Ҳамзаи Уқайлий била бўлур эрмиш. Бир қатла бир хотун киши Шайх Шарифға илтимос қилган эрмишки, Абу Мансурға айтингки, мани қўлсун! Отам деган эрмишки, мен ҳаргиз уйланмасман ва онинг илтимосин рад қилган эрмиш ва Шайх Шариф деган эрмишки, оқибат уйлангойсен ва сенга бир ўғул бўлғай ва не ўғул! Чун Ҳиротға келибдур, кадхудо бўлубдур ва мен мутаваллид бўлубмен. Шайх Шариф Балхда дебдурки, бизнинг Абу Мансурға Ҳирийда бир ўғул бўлди. Ондоқ хан. Ва хан лафзидурки, жамеъ яхшиликлар анда дарждур ва шайх

ул-ислом дебдурки, мен Құхандизда мугаваллид бўлубмен ва анда улғайибман ва валодатим жума куни эрмиш. Кунас ғуруби вақти, уч юз тўқсонда шаъбон ойининг икки янгишида. Дебдурки, мен рабиъидурменки, баҳорда туғулибмен. Кунас саврининг ўн етти даражасида эрканда ва баҳорни севармен. Ҳар қачон куна сонда етса, манинг ёшим тугонур. Дебдурки, Бу Осим пир менинг қаробатимдур. Кичик эрконимда онинг уйига борур эрдим. Бир кун онинг уйида эрконимдаки, онинг хотуни ажузе эрди, муҳташам ва соҳиби валоят. Дедики, менинг пирим, яъни хизр Алайҳиссалом Абдуллоҳни кўрди ва сўрди: Кимдур? Дедим: фалон киши! Деди: Машрикдин мағрибғача андин тўлғай, яъни овозасидин.

Шайх ул-ислом дебдурки, бу сўрмоқ онинг фаннидур, билур ва сўрар. Бону олия шукуҳлиғ хотун эрди Пўшангда. Чун шайх ул-ислом туғубдур. Хизр а. с. анга айтибдурки, ул гўдакни кўрдунг Ҳирида туғди ва машрикдин мағрибғача андин тўлғай ва ҳам Хизр а. с. анга дебдурки, сизнинг шаҳрда бозори зодаидурки, ўн етти ёшидадур. На отаси билурки, ул кимдур ва не ўзи. Тамом оламда ондин улуғроқ киши бўлмағусидур ва Шайх ул-ислом дебдурки, аввал мени бир хотун мактабида топшурдилар. Чун тўрт яшадим. Молиний мактабига топшурдилар. Тўққуз ёшимда имло битидим Қози Абу Мансурдин ва Жорузийдин. Ва ўн тўрт ёшимда мажлисқа ўлтуртдилар ва мен адаб дабиристонида кичик эрдим ва шеър айтур эрдим. Андоқки, ўзгаларга ҳасад бўлур эрди ва дебдурки, Хожа Яхё Аммор қаробатларидин бировнинг ўғли менинг била дабиристонда эрди ва мен арабий шеърлар айтур эрдим ва ҳар неки, мактаб аҳли мендин тиласалар эрдик, фалон маънида шеър айт, айтур эрдим, аларнинг тилагонидин ортук. Бир кун ул, ўғлон отасига айтғондур бу сўзни. Отаси фозил киши эрди. Ўғлиға дебдурки, онга дегайсизки, бу форсий байтники,

б		а		й		т:
[Шодлик	билан	ўтган	кун	–	кундир	
Ундан бошқа кун бадгумонлар кунидир] ¹ .						

Арабий тил била таржима қилсун! Ул манга айтқач, мен дедимки,

ш						еър:
[Йигитнинг	куни	шодлик	билан	ўтказган	кунидир.	
Ундан	бошқаси	бадбахтлик	ва	машаққатли	кунлардир.	
Саодатли	кунларингда		висолдан		баҳраманд	
бўлгинки, фироқ улуғлар ҳаётининг остонасидаги душмандир] ² .						

Ва бу мисраъни илтимос қилдиларки, арабий таржима қилки, мисраъ: [Оққан ариқдан сув оқар]³. Дедимки,

б		а		й		т:
[Ариқда	сув	кўрдик.	«Оққан	ариқдан	сув	оқар»,
деганларидек, яна оқишига умид қилдик] ⁴ .						

ва дебдурки, бизнинг масжидда яхши чиройлиғ киши бор эрди йигит, Абу Аҳмад отлиғ.

Илтимос қилдиларки, онинг учун бир байт айтғил! Муни айттимки,

б	а	й	т:			
[Абу	Аҳмаднинг	юзи	шундай	чиройлики,	ой	унинг
ғуломи. Ва оху кўзларининг ўқлари қалбни тешиб ўтади] 5 .						

Дебдурки, менинг олти минг байтдан ортиқ арабий шеърим бор рост вазни била. Эл илкида ва ажзом кейнида. Ва дебдурки, араб шуаросининг мутақаддим ва мутааххиридин юз минг байт хотиримда бор ва дебдурки, тонг эрта қори қошиға бориб, қироат ўрганур эрдим ва қайтғонда дарсқа машғул бўлур эрдим ва олти варақ битир эрдим ва азбар қилур эрдим. Дарсдин фориг бўлсам эрди, адиб хизматиға борур эрдим. Рўзгоримни улашиб эрдим. Андоқки, рўзгоримдин ҳеч нима ортмас эрди. Балки хануз нима дарбоист эрди. Кўпрак кун намози хуфтон ўтгунча наҳор эрдим ва дебдурки, кеча чироғ ёруғида ҳадис битир эрдимки, нон емак фароғатим йўқ эрди. Онам нонни тикка қилиб, оғзимга солур эрди нима битирнинг оросида. Дебдурки, Ҳақ с. т. манга ҳофиза бериб эрдикки, ҳар не қаламим тахтаға кирса, ёдимдин чиқмас эрди ва дебдурки, мен уч юз минг ҳадис ёд билурман, юз туман иснод била. Дебдурки, улча мен Мустафо с. а. в. ҳадиси талабида тортибмен, киши тортмайду. Бир манзил Нишобурдин Дизбодғачаки ёғин ёғар эрди. Икки буканиб ҳадис жузвин кўксумда тутуб, борибменки, жузв ўл бўлмағай ва дебдурки, уч юз кишидан ҳадис битибменки, бари сунний экондурлар ва соҳиб ҳадис, йўқки, мубтадий ва соҳиброй ва бу кишига муяссар бўлмайду ва дебдурки, бас олий устодларки, битимайменки, ул киши соҳиброй экандур ё калом аҳли. Ва дебдурки, мен тазкира ва тафсир илмида Хожа Яҳё Аммор шогирдимен ва дебдурки, мен тўрт ёшимда эрдимки, Хожа Яҳё Аммор Қуҳандизлиғларға айттиким, Абдуллоҳни азиз тутунгки, ондин имомлиғ келур.

404. Хожа Яҳё б. Аммор Шайбоний р. т.

Ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифни кўруб эрди, Шерозда. Ва Шайх ул-ислом дебдурки, илм русумин Ҳиротқа Хожа Яҳё келтурди ва мажлис демак ва динни суннат била мувофиқ қилмоқ тоза бўлди. Анинг сабабидин Қози Абу Амр Бистомий Ҳирига келди ва Хожа Яҳёнинг мажлисиға борди. Чун мажлис туганди, Хожа минбардин тушти ва Қози қошиға борди. Қози кўруб таъзим қилди ва деди: шарқдин ғарбқа баҳру барни кездим, динни тозаву тар Ҳиротда топтим! Нишобурда дағи бузурғларға айтқон экандурки, [шарқу ғарбни кезиб, фақат Ҳиротда динни соф ҳолда кўрдим] 1.

Қози Абу Амр бузург эрди, жаҳоннинг имом ва яғонаси. Ва шайх ул-ислом дебдурки, бир қатла Хожа Яҳё бемор бўлди. Сихҳат топқондин сўнгра мажлис қилди, курсиси устида. Икки кўл икки ёнидин кўллаб, ани минбарга чиқордилар. Деди: Яҳёи Аммор ўзининг барча иззин бу йиғочдин топибду, яъни минбар ва курси. Ва лекин эмди қила олман. Яна дедикки, эшиттимки, демишларки, Яҳёи Амморнинг оёғин торттилар. Мустафо с. а. в. нинг оёғин торттилар. Абубакр р. а. анинг ўрниға ўлтурди. Ало ҳазо Аби к. в. ғача менинг оёғимни тортсалар, Абдуллоҳ менинг ўрнумға ўлтургай ва мулҳидлар ва мубтадеълар димоғиға урғай, Шайх ул-ислом дебдурки, ул кун курси тубида ўлтуруб эрдим Хожа манга ишорат қилди ва деди: Абдуллоҳ ул гўдакдур. Ва сўнгра Шайх Аму манга дедикки, ул Абдуллоҳ сен эрдинг ва ал-ҳақ андоқ эрдикки ул деди. Хожа Яҳёи Аммор тўрт юз иккида дунёдин ўтубду.

405. Шайх Абдуллоҳ Тоқий қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Фазлдур, Мусо б. Имрон Журафтий муридидур. Олим эрмиш улуми зоҳир ва улуми ботин била. Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пириим ва

устодимдур. Ва ҳаргиз ҳеч ҳазрат кўрмаймен андин хайбатлироқ. Ва мен ани нобино кўрубмен. Ва машойих ани таъзим тутарлар эрди. Ва ул каромату валоят эгаси эрди. Ва манга деб эрди: Абдуллоҳ Або Мансур, ул не нурдурки Тангри сенинг кўнглунгда кўюбдур? Кирк йил ўтмак керак эрдик, мен билгайменки, ул не нурдур.

406. Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Бу машойихдинки, мен кўрубмен, уч киши улук эди: Хараконий ва Тоқий. Ва иккаласи жосус ул-қулуб эрдилар. Ва бири Абулҳасан Бишрий. Ва ул сика эрди ривоятда, суфий эрди, машойихдин кўп кўруб эрди, андоққи, кўрмак керак. Ҳарам машойихин кўруб эрди. Андоққи, Сийравоний ва Серкий ва Абулҳасан Жаҳзам ва Абубакр Тарсусий ва Абу Амр Нужайд ва Яна машойихии ҳам. Ва ул шайх Абу Абдуллоҳ Хафифнинг муридидур ва Ҳусрий ва Нурий ва Абу Зуръа Табарийни ҳам кўруб эрди.

407. Коко Абулқаср Бустий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул бузург киши эрди ва менинг айёмимда эрди. Ва мен кичик эрканда отам одина куни мени пирлар ва машойих қошига элтар эрдик, илиг бошимга суртарлар эрди. Ва Абулқаср қошига элтмас эрди, невчунки, ул маломат аҳли эрди ва отам курро. Аммо Шайх Абулҳасан Тийшасов ва анинг иниси Шайх Муҳаммад Коко Абулқасрнинг муридлари эрдилар. Ва рўшан пирлар эрдилар ва азим наъралари бор эрди. Ва анинг барча муридларида азим қичқирмоғлар бор эрди.

408. Коко Аҳмад Сунбул ва иниси Муҳаммад.

Хожа р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Коко Аҳмад Сунбул қардошидин бузурграк эрди, Муҳаммад Хожадин. Ва бу икки пир ҳам Шайх ул-ислом замонида эрмишлар ва анинг ҳолотиға йироқ мутаъаммил.

409. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий р. т.

Шайх ул-исломнинг отасидур ва Шайх Шариф Ҳамзайи Уқайлийнинг муриди. Ва Абулмузаффар Тирмизий хидматин қилиб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аҳмад Куфоний манга деди: мунча сафарлар қилдинг ва ҳар тараф кездинг, ўз отангдек кўрмадинг? Ва дебдурки, мен етмиш йилдин ортиқ илм ўргандим ва битидим ва ранж торттим эътиқодда. Ул барчани отамдин ўрганиб эрдим. Ва дебдурки, отамнинг менда бир сирри бор эрди, азим. Манга деб эрдик, Абдуллоҳ, неча дегайсен, Фузайл Иёз ва Иброҳим Адҳам сендин фозил келур ва Иброҳим Адҳам. Отам мени бир воқеъда кўруб эрди ва манга айтмас эди. Ва дер эрдик, ҳар кун таъбир қилурмен, рост келур! Ва Шайх Абу Мансур тўрт юз ўттизда Балҳда дунёдин ўтти ва Шариф Ҳамзайи Уқайлийки, анинг пири эрди, қошида дафн қилдилар.

410. Абу Мансур Сухта р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Мансур Сухта пире эрди Қухандизда. Вақте ўзин куйдурмакка берди, анинг учун куймади ва анга Сухта от қўйдилар. Содик киши эрди ва салобатлик.

411. Шайх Аҳмад Чиштий ва иниси Хожа Аҳмад Исмойил қ. с.

Шайх Аҳмад Чиштий Абу Аҳмад Абдолдин бошқадур, невчунки ул мутақаддимдур. Ва шайх ул-ислом ани кўрмайдур. Ва Хожа Аҳмад Мавдуддин ҳам бошқадур, невчунки, бу мутааххирдир ва Шайх ул-исломни кўрмайдур. Шайх ул-ислом дебдурки, мен ҳеч киши кўрмай-мен Аҳмад Чиштийдин тамомроқ ва қувватлироқ, маломат тариқида. Ва Чишт машойихи барча мундоқ экандурлар, халқдин бебок ва ботинда жаҳон содоти. Уч қатла бодия бошиға борибдур ва яна қайтибдурки, ўзидин ул азиматда тамом ихлос

топмайдур. Аларнинг барча ҳоли ихлос ва риё тарки била эрди. Ҳеч навъ шаръда суслик раво кўрмас эрдилар, таҳовунга не етқай? Ва ул Шайх Аҳмад Нажжорни кўруб эрди. Шайх ул-ислом дебдурки, Аҳмад Чиштий бузург эрди, мени таъзим тутар эрди ва хурматки ҳеч кимни тутмас эрди. Ул кишики оқ сақолин менинг аёғимга суртти ул эрди. Ва Шайхул-ислом дебдурки, ҳеч киши кўрмайман дий-дор ва фаросатда Аҳмад Чиштийнинг қардошидек. Ул менинг хидматим қилур эрди. Ва анинг зикрида нисбат Шайх ул-исломга иродатида кўп тарих ва маориф сурубдур. Ва Кавшонлиғ Бишр бобидаким, кабутархона анинг ишорати била йқиқибдур ва Аҳмад Маржонийдек ва Аҳмад Каҳдистонийдекки, тут йиғочи шохи устида рақс қилур эрди ва ул замон машойих ва авлиёси била суҳбатлар тутулгон ва мувофақотлар қилилгонни не навъ шарҳларки қилибдур, «Нафаҳотул-унс»да битикликдур.

412. Шайх Аҳмад Ҳожи р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Шайх Ҳусринни кўруб эрди ва Абулҳасан Тазарийни дағи. Ва алардин ҳикоят дер эрди. Андин сўрдумки, Ҳусрийдин ҳеч нима ёд билурсен? Деди, бале! Машойихдин бири била Ҳусрий қошига кирдук, егулик нима йўқ эрди. Шайх Ҳусрий дер эрдикки, [биз сенинг уловингмиз, эй Хожам, уловингга озуқа бер, эй Хожам!] ва овуч бир-бирига урар эрди. Шайх ул-ислом деди: анга боқмаки, алафқа мухтож экандур. Ани кўрки, андин ўзгага ҳожати йўқ экандур.

413. Шайх Абу Салама Бовардий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, Бу Салам Бовардий хатиб, суфийи сайёҳ менинг пирларимдиндур. Мусин пир эрди ва машойихдин кўпини кўруб эрди ва Абу Абдуллоҳ Рудборийдек ва Аббос Соийр ва Абу Амр Нужайд ва Абу Яъқуб Наҳражурий қ. а.

414. Абу Али Кайёл р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, мен Абу Али Кайёлни кўрубмен, аммо кичик эрдим, ани танимайдурмен. Бузург эрмиш ва Сийстоннинг шайхидур.

Ва маломат тариқида эрмиш. Ани каромот била ситойиш килса бўлмағайки, ул каромотдин улуғроқ эрди. Ул ва Шайх Аҳмад Наср ва Абу Саид Молиний учаласи сўфилар саройида бўлуб эрдилар ва мен хозир.

415. Абу Али Заргар р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Али Заргар дағи менинг пирларимдиндур ва улуғ сўфий эрди. Абу Аббос Қассоб Омулийнинг муриди. Ва андин ҳикоят айтур эрди.

416. Абу Али Бутагар р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул дағи менинг пирларимдиндур. Жавод киши эрди. Ва Шайх Абулҳасан Мисрийни кўруб эрди, андин ҳикоят қилур эрди.

417. Шайх Абу Наср Қаббоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул яхши сафарлар қилибдур ва кўп машойихии кўрубдур. Шайх Абу Амр Аккофни кўрубдур ва анга хидмат қилибдур Урдунда. Ва Шайх Абу Амр Нужайдни ва Шайх Абу Наср ва Абдуллоҳ Монакни кўруб эрди, Форс Арғонида. Шиблий шогирди алардин манга ҳикоят қилди.

418. Шайх Исмоил Насрободий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Шайх Абулқосим Насрободийнинг улуғ ўғлидур. Андин ҳадисим бор ва отасидин ҳам.

419. Шайх Абу Мансур Гозар қ. с.

Шайх ул-ислом дедикки, ул шукуҳлик дарвеш эрди ва машойихдин кўпини кўруб

эрди. Ва Шайх Амудин улуғроқ эрди ва Шайх Аҳмад Нажжор Астрободийни кўруб эрди ва Шайх Абу Наср Саррожни дағи кўруб эрди.

420. Шайх Исмоил Даббос Жирафтий қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул менинг пирларимдиндур. Ва рушан пире эрди. Муҳаддис Шайх Муъмин Шерозийни кўруб эрди ва андин сўзлари бор эрди ва айтур эрди.

421. Шайх Абусаид Муаллим р. т.

Шайх ул-ислом дедики, Абусаид Муаллим ҳам рушан пире эрди, яхши кўнгуллик ва содиқ оёқ мураққаъ киюр эрди. Ва Шайх Иброҳим Кайёлни кўруб эрди.

422. Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс Куратий р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс бузург эрди ва азим вақт эгаси ва менинг пирларимдиндур. Бир қатла ул бемор бўлди. Қавм анинг қошиға бордилар. Сўзе ўтар эрди. Бирав анинг қошида даъво қилди. Ва ул тоқат келтурмади ва ғайрат анга зўр кел-турди. Секриб кўпти ва деди: Ҳақ, Ҳақ! Чун соате ўтти, ўзига келди ва деди: [астағфируллоҳ, астағфируллоҳ, астағфируллоҳ!]¹ Заиф бўлубмен ва узр қўлди.

423. Шайх Аму р. т.

Кунияти Абу Исмоил ва оти Аҳмад б. Муҳаммад. Ҳамзат ус-сўфий. Шайх ул-ислом дебдурки, Шайх Аму Хуросон ходими эрди. Менинг пири фаршовимдур, яъни сўфия одоб ва русумин андин ўрганибмен. Чун сафарда бўлса эрди номалар манга юборур эрди. Жаҳон машойихин кўруб эрди. Ва Шайх Абулаббос Ниҳовандин анга Аму от кўюбдур, андоқки ўтти. Ва Шайх Абубакр - Фарроъни Нишопурда кўрубдур. Ва аввалғи сафарда: Ислом ҳажжи Шайх Аҳмад Насрий Толқонин била қилибдур. Ва Шайх Абубакр Фолизбонни кўрубдур Бу хорода. Ва Шайх Абубакр Муфидни кўрубдур. Ва алар иккаласи Жунайд қ. с. ни кўрубдурлар. Ва Шайх Сирвоний била суҳбат тутубдур. Ва ул замонда Ҳарамнинг барча машойихи била андоқки, Шайх Абулҳасан Жаҳзам Ҳамадоний ва Шайх Абулхайр Ҳабаший ва Муҳаммад Сохарий ва Жуволгар ва Шайх Абу Хусома ва Шайх Абулҳасан Саракий ва Шайх Абулаббос Насойи ва Шайх Абулаббос Қассоб, ва Шайх Абулфараж Тарсусий қ. а. ни кўруб эрди ва ани навозишлар қилиб эрдилар. Ва ул аларға шойиста хидматлар қилиб эрди. Тўрт юз кирқ бирда ражаб ойи дунёдин ўтти ва ёши тўксон иккига етиб эрди.

424. Шайх Аҳмад Куфоний р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Аҳмад Куфоний Шайх Амунинг ходими эрди. Ва кўп машойихии кўруб эрди ва яхши сафарлар қилиб эрди. Ул манга дедики, биз сендин билдикки, кимларни кўрган эрмишбиз, яъни сен аларни таниган эрмишсен, ҳақиқат била.

425. Абулҳасан Нажжор р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул Қуҳандизда бир дурадгор эрди. Шуқуҳлик киши эрди ва бузург. Ва эл ани танимас эрдилар. Бир вақт ани Маккада кўрубдурлар, эллик риквадор била анинг муридларидин. Ул манга ҳикоят қилди. Ҳилолдинки, Ҳусрийнинг ходими, эрдикки, Ҳусрий дедики, [куёш фақат менинг ижозатим билан чиқади]. Бу ерда Ҳазрат Махдумий Ҳазрат Шайх ул-ислом ҳолот ва ҳақойиқ ва маорифидин кўп адо қилибдурлар «Нафоҳот ул-унс» да. Тилаган киши ул китобни кўрсун.

426. Шайх Абуллайс Фушанжий қ. с

Шайх ул-ислом дебдурки, Абуллайс Фушанжий бузург ва ориф эрмиш. Аёқ яланг юрур эрмиш. Фушанждин Ҳирига келибдур ва қолибдур. Сабаб бу эрмишки, биёбондин ўтарда бир заифа бир қабр бошида фарзандин тушуб мундоқ деб йиғлар эрмишки, эй онасининг жони, вой онасининг ёлғизи. Анга ҳоле воқеъ бўлубдур ва Ҳирида қолибдур.

Шайх ул-ислом дебдурки, Абу Войил Шақиқ б. Салама Куфий тобеиннинг ақобиридин, навха унин эшитса, йиғлар эрди. Бу тоифадин бири дебдурки, [йиғидан лаззатланиш-йиғининг қийматидир]¹. Шайх ул-ислом дебдурки, сендин йироқ тушган ҳасрат йиғисидин лаззат топар, сени топқан не топқай! Абуллайснинг қабри Ҳирининг хиёбонидадур ва муридлари кубури анинг қабри теграсида.

427.Мухаммад б. Абдуллоҳ Гозурий-Ҳиравий қ. с.

Бу қавмдиндур. Ҳиротда бузург эрмиш. Валоят ва каромат ияси. Хожа Абу Абдуллоҳ Заҳлнинг анга иродати бор эрмиш ва анинг учун азим ишлар қилибдур Бир қатла анга дедик, бу ишларни қиласан ва охир бу шаҳрдин сен мени чиқарғундур. Ул деди: мен? Деди: сен! Ул мутаажжиб бўлди. Муддате чун ўтти, чун Мухаммад Абдуллоҳ Гозурий-Ҳиравий маориф ва насойихни муассир айтур эрди ва дунё тарҳига далолат қилур эрди ва эл кўнглига асар қилиб, дунё ишидин илик торторлар эрди. Хожа Бу Абдуллоҳ ани шаҳрдин узр қўлдик, сенинг сўзинг элга зиён қилур, яъни эл ишдин илик тортса, подшоҳ учун оз нима ҳосил бўлур ва Бу Хожа Абдуллоҳ тўрт йил Шиблий хизматини қилиб эрди ва кўп нима анга ийсор қилиб эрди ва Шиблий ани Хуросон жаводи дер эрди ва ҳофиз ва сика эрди.

428.Қурбанж р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, ул пире эрди, дарвеш ва валоят соҳиби. Ва қабри бизинг Гозургоҳдадур. Бир кун Хожа Абу Абдуллоҳ Абу Заҳлға етди. Дедик, эй Абу Заҳл ўғли, қачон бўлғайки, сени юқори ўлтурқайлар ва мени қуни? Хожа хушёр эрди, билдик, бузург кишидур. Деди: эй Шайх, бўлаолмағайки, сени юқори ўлтуртқайлар ва мени қуйи. Шайх деди: Абу Заҳл ўғли ранжур бўлма, не мазаси бўлғайки, мени юқори ўлтуртқайлар ва сени қуйи? Бир ҳафтаким ўтти, Хуросон ҳокими ани тутуб, қўрғониға юбордик, бир тоқта кивуруб эшикни кўпордилар, то анда дунёдин ўтти.

429.Хожа Хайрча р. т.

Шайх ул-ислом дебдурки, Хайрча бир кул эрди. Қабри Гозургоҳдадур. Хожаси андин хаворик одоту каромат мушоҳада кўп қилур эрди. Ани озод қилди. Гозургоҳга келди ва бир уйғина ясади ва анда муқим бўлди. Анинг муножотидурки, «Худовандо, ҳар кимга дунё матоиндин сийму зар керак бергил ва ҳар кимга ер ва кул керак бергил, Хайрчаға сен бассейн!». Шайх ул-ислом дебдурки, ул гарро ҳоли маҳалли ғайратдур, аммо Ҳақ ихтиёри бандаларға бесабабу иллатдур. Билолким, ҳабаше кул эрди, тилади ва Абу Жаҳл ва Утба ва Шайбаники, Макка содоти эрдилар, сўрди: ул не қилди ва булар не қилиб эрдилар, ҳеч барча анинг иноят ва қисматиға вобастадур. Ва кишига анда сўз етмас. Шайх ул-ислом дебдурки, ҳарким бемор бўлса эрди ё бир дардға учраса эрди, Хайрчадин фотиҳа тилар эрди. Ул ўқиғач, филҳол шифо топар эрди. Бир қатла бир донишманднинг тиши оғриб эрди, анга борди. Ул «Ал-ҳамд» ўқуғач ҳамул дам сиҳҳат топти. Ул донишманд дедик, Хайрча, «Алҳамд»ни рост ўкумайсен, мен санга ўргатай, то туз ўқиғайсен! Ул дедик, сен кўнглунгни тузат! Шайх ул-ислом деди: мен Ҳарақонийдин «Ал-ҳамду лиллоҳ» эшиттимки, ўқидик, уммий эрди ва «Ал-ҳамд» дейолмас эрди, аммо рўзгорнинг саййид ва ғавси эрди.

430.Абу Абдуллоҳ Аҳмад б. Абдурахмон Наср Молиний қ. с.

Ул Ҳирот машойихининг улуғларидиндур, Шайх Аму ақронидин. Анинг била Ислом ҳажжи қилибдур. Ва Ҳарам машойихин кўрубдур ва суҳбат тутубдур. Ва зоҳиру ботин улуми била ораста эрмиш ва каромату валоят ияси. Анинг асҳобидин бирига ул дебдурки, Маккага бор, фалон кишига мундоқ ва мундоқ де! Ул бириеча кадамки урубдур, ўзин Маккада кўрубдур ва ул кишига Шайхнинг пайғомин еткурубдур. Ва намоздин бурун: Шайх қошиға келибдур. Анда еткан маҳалда тилагандурки, ҳаж гузорлағай. Ул киши дебдурки, Шайхнинг сўзи хилофин қилмаки, ёнсанг, бора олмағайсен ва уч ой йўлда

қолғайсен. Қабри Ҳиротнинг Молинидадур. Шайх ул-ислом авойил ҳолда анинг зиёратиға кўп борур эрмиш.

431. Абу Наср б. Абу Жаъфар б. Абу Исҳоқ Ҳиравий Хончабодий қ. с.

[Абу Наср Муҳаммад б. Аҳмад б. Жаъфар деб ҳам атайдилар]1. Зохиру ботин улумиға олим ва рўзгор фақиҳи. Ва асли Кирмонлиғдур. Ва тавбасининг сабаби бу эрмишки, бир кун бирав бир фатво келтурдики, не бунорғайлар, Ислом аиммаси бу масъаладаким, бираз йигитликда ғзаб юзидин бир неча йиғоч бир эшакка урубдур. Ул эшак юз кийн қилибдурки, эй Хожа, сенинг бу зулмунг ҳам мазлумға ўткай, аммо тонгла бу ғзаб сурмакнинг уҳдасидин нечук чиққунгдур? Йигирма йилдурки, ул киши йиғлайдур ва ҳоло кўзининг суйи қонғамубаддал бўлубдур, оё анинг таҳорат ва намозининг ҳукми нечук бўлғай? Чун Абу Наср бу фатвони ўқуди, бу сўз ҳайбатидин беҳуш бўлди. Чун хушиға келди, ул киши суҳбати ихроме боғлади. Чун анинг манзилиға етди, ул киши ул йиғламоқ ва андуҳдин ўлуб эрди. Бир қари киши кўрди: нуроний ва қон кўзидин оқиб, юзида боғлаб эрди, аммо ул киши кулар эрди. Абу Наср ул кулгудин таассуб қилиб, ул киши такфину тажҳизин қилиб, йиғлаб борур эрди. Бир қари киши анга йўлиқиб деди: эй йигит, нега йиғлайсен? Магар Китоб уллоҳдин ояте санга етибдурки, анинг била амал қилмағайсен. Бу йиғламоғинг этаги кулганлар йиғламоғиға ўхшар, йўқки кўнгул қўйганлар йиғламоғиға.

Чун ул пир бу сўзни айтиб ўтти: Абу Насрга дард устига дард ва сўз устига сўз ортти. Ва ҳар недаким эрди, барчадин чикти ва сафар ва саёҳат ихтиёр қилди. Ва дерларки, уч юз пир суҳбатиға етиб, барчаға хидмат қилди. Ва Хизр а. с. суҳбатиға мушарраф бўлди. Ва Макка ва Мадина ҳарамида Байт ул-Муқаддасда риёзат тортти ва ибодат қилди ва охир Ҳиротқа мурожаат қилди. Ва умри юз йигирма тўртга етти ва беш юзда дунёдин ўтти ва қабри Хончабоддадур, юзору ва ютабарраку бихи.

432. Султон Маждуддин Толба р. т.

Дебдурларки, черикчи ва сипоҳий эрмиш. Ва тарку тажриду таваккулда ягона эрмиш. Дарвеш Муҳаммад Чургарки, абдолдин эрмиш ва масжиди Жомеъда бўлур эрмиш, бир кун ибриқидин сув тўкулгон эрмиш ва ўзи ётқон эрмиш. Масжид ходими ул сувни кўруб соғиниб-дурки, дарвеш бавл қилибдур. Ани андоқ урубдурки, аъзоси мажруҳ бўлубдур. Дарвеш бир оҳ урубдур ва кетибдур. Бир ўт пайдо бўлубдур ва масжидқа, чун йиқочдин экандур, туташибдур ва андин ул бозорға ту-шубдурки, ани «жумлафурушлар бозори» дер эрмишлар. Султон Маждуддин Толбаға бу хабарни берибдурлар, дарвеш кейинча борибдур. Чун анга етибдур, дебдурки, мусулмонларнинг шахрин не учун куйдурурсен? Дарвеш ёнибдур ва кўзи ашкидин неча қатра ул ўтка тўқубдур, ул ут ўчубдур. Бу рубойини дебдурки,

р	у	б	о	и	й:
[Кечаги	олов	ёнишни	қалбимдан	ўрганган	эди,
агар	кўз	ёшларим	ёрдамга	келмаганда,	

Ҳиротнинг барча сотувчилари куйиб кетарди]1.

Дерларки бир қатла азим сел келди, андоқки, яқин эрдик, Ҳирот шахрин сув элтқай. Султон Маждуддин Тодбоға айттилар. Деди: менинг хирқамни сел илайига қўюн! Андоқки қилдилар, сел филҳол қайтти. Имом Фаҳруддин Розий анинг замонида эрмиш, анинг суҳбатиға тақаррубу табаррук тилар эрди. Мазори Ҳирий шахрида Хушк ва Ферузобод дарби орасидадур.

Ва Шайх Маҳмуд Ушнувий раҳимаҳуллоҳки, «Ғоят ул - имкон ва маърифат уз-замон вал макон» рисоласининг мусаннифидур, анинг гунбадида мадфундур. Ва бу Шайх Маҳмуд Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. Абдулмалик Дайлабийнинг асҳоб ва

шогирдларидиндурки, мухаққиқларнинг ақобир ва машойихидиндур. Ва ҳақиқатда кўп муфид мусаннафоти бор.

433. Абу Абдуллоҳ Мухтор б. Муҳаммад б. Аҳмад Ҳиравий қ. с.

Хирот машойихининг ақобиридиндур. Зоҳир улуми ва ботин улумиға жомеъ. Валоят ва каромот ияси. Дерларки, қабри лавҳида мундоқ битилган топибдурларки, ул икки юз етмиш еттида дунёдин ўтубдур. Ул дебдурки, таомни андоқ егилки, сен они егайсен, йўқки ул сени! Агар сен они есанг, барча нур бўлғай ва агар ул сени еса, барча дард бўлғай ва тўнни андоқ кийки, руунат ва фахр ва хайлони сенинг ниҳодингда куйдургай. Йўқки, ул иллатлар ўти шуъласин ёрутғой. Дебдурки, ҳар ишда бўлсанг андоқ бўлки, Азроил бошингға келса, ул ишдин ўзга ишга борғулиқ бўлмағойсен ва бори ҳолатинг сенинг била бўлғай. Агарчи таом емак бўлғай, ё мубоҳ амал қилмоқ керак. Ботининг холисаниллоҳ бўлғай ва ниятинг ул амалда Ҳақ с. т. нинг ризоси бўлғай ва шаръ риояти. Дебдурки, Убудият асли улдурки, зоҳирда андоқ бўлғайсенки, сендин барча шаръ зоҳир бўлғай ва ботинда андоқ бўлғайсенки, анда ғайр ёдининг сиғмоғи бўлмағай ва анга мурид ва асхобки, каромат ва валоят ияси бўлғай кўп эрди. Абу Али Мухтор Аланий Ҳусайний р. а. дек. Ва ул саййид имомға машҳурдур ва пирининг оёғи сари мадфундур ва фақиҳ Абу Усмон Марғазийдекки, ғоят шавқ ва сўхталийдин Шавксўхтаға машҳурдур ва анга ғароиб ҳолат ва ажиб вакоеъ эрмиш ва Хончабод гўристониди Абдувоҳид б. Муслимининг аёғи сари мадфундур.

434. Шайх Абу Зар Бузжоний қ. с.

Шайх ул-ислом дебдурки, мен бир киши кўрубменки, ани кўрубдур. Сайёде эрди Бузжонда, кулун тутқучи. Басе саъй қилдимки, ани топтим ва кўрдум. Абу Зар зоҳир каромоти ияси эрди. Бузжонда бир мадраса бор эрдик, Шайх Абу Зар анинг сокинларин авлиё дер эрди. Шайх бир кун ул мадраса эшигида ётиб эрди. Мадраса ходими келди. Шайх сўрдиким, авлиё не ишда? Ходим дедик, бу кун егулук топмайдурлар. Ул мадрасада бир тут йиғочи бор эрди. Ходимга дедик, чиқиб ул йиғочни силк! Ходимки, чиқиб силкди, яфроғларки тушти, холис олтун эрди. Шайх қошиға келтурди. Шайх буюрдик, ёронлар учун таом ол! Ва анинг ашъоридиндур.

Б а й т:

[Бизни ўз жинсиздан бўлганлар танийди, аммо қолганлар инкор қиладилар] ¹.

Ва ҳам анинг назмларидиндур:

[Сен азал илми билан айбимни кўрдингу сотиб очдинг.
Сен илмда ўша-ўшасан, мен ҳам айбдорликда ўшаман.
Энди ўзинг танлаганингни ўзинг рад этма!] ².

435. Шайх ул-ислом Аҳмад Номақий Жомий қ. с.

Кунияти Абу Наср Аҳмад б. Абулҳасандур ва Жарир б. Абдуллоҳ Жабалий фарзандларидиндур разиёллоҳу анхуки, Расул с. а. в. вафот қилган йил мусулмон бўлди. [Аллоҳ ундан рози бўлсин, деди: Исломни қабул қилганимдан бери Расулуллоҳ с. а. в. зиёратидан маҳрум қилмади ва доимо менга табассум билан боқарди] ¹.

Ва ул баланд қаду бисёр жамил эрди. Амир ул-муъминин Умар р. а. анга бу умматнинг Юсуфи от кўюб эрди. Ҳазрат Шайхқа Ҳазрати Ҳақ с. т. қирқ икки фярзанд бериб эрди, ўттуз тўққузи ўғул ва учи қиз. Шайх-нинг вафотидин сўнгра ўн тўрт ўғул ва уч қиз боқий эрди. Ва бу ўн тўрт ўғул бариси олим ва омил ва комил ва соҳиби тасниф ва соҳиби каромат ва валоят. Ва халқнинг муқтадоси-ю пешвоси эрдилар. Ва ўзи уммий эрди ва йигирма икки ёшида тавба тавфиқи топти ва тоғқа чиқди. Ва ўн саккиз йил риёзатлар

тортқондин сўнгра қирқ ёшида ани халқ ичига юборибдурлар ва ладунний илм эшикларин юзига очибдурлар. Ва уч юз той қоғаздин ортукдурки, тавҳиду маърифат илмида ва сирру хикмат маърифатида ва тариқат равишида ва ҳақиқат баёнида тасниф қилибдурки, ҳеч олим ва ҳаким анга эътироз қилмайдур ва қила олмайдур. Бу таснифот барча оёти Куръоний ва Расул с. а. в. ахбор ва аҳодиси била муқайяд ва муайяддур. Ҳазрат Шайх қ.с. «Сирож ус-соирин» отлиғ китобида келтурубдурки, қирқ ёшимдан берики, мени халқ орасиға юборибдурлар, бу кунгачаким, олтмиш икки ёшимдамен ва бу китобни фармон била жамъ қиладурмен, юз саксон минг кишидурки, бизинг илгимизда тавба қилибдур. Ва андин сўнгра дағи кўп йил Ҳиротда эрмишлар. Шайх Заҳириддин Исоки, Шайхнинг фарзандларидин биридур, «Румуз ул-ҳақойиқ» китобида келтурубдур. Бизинг Шайх илигида умрларининг охириғача олти юз минг киши тавба қилибдурлар, маъсият йўлидин тоат тариқиға кирибдурлар. Ва Шайхнинг Хирқа пири Ҳазрат Шайх Абу Саид Абулхайр қ. р. дур. Ва анинг шарҳи будурким, Ҳазрат Шайх Абу Саидқа бир хирқа бор эрдиким, анда тоат қилур эрди.

Мундоқ дебдурларки, ул хирқа Амир ул-мўминин Абобакр Сиддиқ р. а. дин мерос қолиб эрди машойихқа. То навбат аларға етиб эрди, аларға кўргуздилар ва амр қилдиларки, ул хирқани Аҳмадқа таслим қил! Шайх Абу Тоҳирғаким, аларнинг фарзанди эрди, васият қилдиларким, менинг вафотимдин неча йилдин сўнгра бир, навхат буюк буйлуқ, азрак кўзлуғ Аҳмад отлиғ йигит сенинг хонақоҳингдин киргай ва сен асҳоб орасида менинг ўрнумда ўлтурмиш бўлгансен, зинҳорким, бу хирқани анга таслим қилгайсен. Аларнинг умри чун охир дамға етти, Шайх Абу Тоҳирға бу орзу бўлур эрдиким, валоятеки алардадур, Шайх Абу Тоҳирға топширғайлар. Алар кўз очиб дедиларки, ул валоятеки, сиз тамаъ қилиб эрдингиз, ани яна биравга топширдилар ва бизинг шайхлиғимиз аламин бир хароботе эшикига урдилар ва ишеки бизда эрди, анга таслим қилдилар. Ва сўзларки, эл билмадики, ҳол недур, то улки, алар вафотидин неча йилдин сўнгра бир кеча Шайх Абу Тоҳир воқеада кўрдиким, бузургвор оталари жамъи асҳоб била мустаъжал борадурлар. Ул сўрдиким, ё Шайх, не таъжилдур? Алар дедиларки, сен дағи келки, Қутби-авлиё келадур. Ул тиладики, боргай, уйғонди. Яна бир кун Шайх Абу Тоҳир хонақоҳида ўлтуруб эрдиким, бир йигит кирди, ҳам-ул сифат билаки, Ҳазрати Шайх васият қилиб эрди. Шайх Абу Тоҳир филҳол билди ва эъзозу икром қилди, аммо андоқки, башарият муқтазосидур. Мутааммил бўлдики, андоқ бузургвор ота хирқасин нечук илигидин чиқарай? Ул йигит деди: Хожа, амонатқа хиёнат раво эрмас. Шайх Абу Тоҳир хушвақт бўлди ва бориб ул ердинки хирқани Ҳазрат Шайх ўз муборак илиги била қозуқдин осиб эрдилар, олиб келтуруб, ул йигитнинг эғнига солди. Ва дебдурларки, ул хирқани машойихдин йигирма икки киши кийиб эрди, охир Шайх ул-ислом Аҳмад Жомға ҳавола бўлди. Андин сўнгра киши билмадики, ул хирқа қаён борди? Шайх ул-ислом Аҳмаддин сўрубдурларки, машойих мақомотин эшитиббиз ва кутубларин кўруббиз, ҳеч қайсидин бу навъ ҳолотки, сиздин зоҳир бўлур, бўлмайдур. Дедиким, биз риёзат вақтида ҳар риёзатки эшиттик авлиёуллоҳ тортибдурлар, торттик ва анга нима мазид ҳам қилдук. Ҳақ с. т. ўз фазлу карами била ҳар не пароканда аларға бериб эрди, бир йўла Аҳмадқа берди. Ҳар тўрт юз йилда Аҳмаддек бирав пайдо бўлғай, иззу таолонинг инояти осори анга бу бўлғайки, халқ кўргайлар. [Бу раббимнинг фазлу карамидандир]². Ҳазрат Шайх каромоту мақомотининг шарҳи андин кўпроқдурки, бу мухтасарда адо топқан, не учунки, бовужудиулки, алар мақомотининг жамъини эллик-олтмиш жузв битибдур, улча бор, шарҳ қилаолмайдур ва ул мақомот машхуридур. Агар ҳолотиға яхши мутталей бўлай деган киши ул китобни ўқимоқ керак. Шайхнинг валодати тўрт юз қирқ бирда эрмиш ва беш юз ўттиз олтида дунёдин ўтубдур.

436. Абу Тоҳир Курд р. т.

Ул Хизр а.с. била суҳбат тутар эрмиш ва Шайх ул-ислом Аҳмадқа анинг била мувонасот бор эрмиш. Шайх ул-ислом дебдурки, бир кун мендин нафс зардолу тилади. Дедим: бир йил рўза тутқил, санга зардолу берай! Бир йилдин сўнгра нафс тақозо

қилдики, мен ваъдаға вафо қилдим, сен ҳам қил! Ул боғ сари бордимки, отамдин мерос қолиб эрди, кўрдумки бир зардолуни шағол ебдур ва бутун ташлабдур. Олдимки, ваъдаға вафо қилғаймен, нафс фаръед қилдики, не иш қилгунгдур, манга ҳеч зардолу керакмас! Эмдики, нафс андин тамом кечти, бир неча зардолу едим ва бир нечани кўтардим ва Шайх Абу Тоҳир қошиғаки менинг пири суҳ-батим эрди ва оллида қўйдум. Шайх ўрук сари бокди ва дедикки, Аҳмад, бизинг учун вақф ўруги келтурубсен! Дедим: эй Шайх, вақф эмас ва менинг отам мулкида ўзи тиккан ва манга мерос етган дарахтдиндур ва мен ўз илигим била узубмен. Шайх мусаллам тутмади ва ўғлия айттики, бизинг қўйлардин бир қўй олиб кел ва ўлтур ва шурбое пиширки, очлиғ сафроси Аҳмаднинг димоғи ва бошиға урубдур, билмавдурки, не дейдур ва не қиладур. Мен дам урмадим, то ул таомни келтурдилар. Кўнглумға еткурдиларки, бу таомдин емаки, важҳдин эмас. Мен хаёл қилур эрдим ва нондин илиг уруб ер эрдим. Илҳоқ қилдики, чун айтки, не учун емайсен? Улча кўнглумга солиб эрдилар, айттим. Ўғлин тилади ва ул эт кайфиятин сўрди. Ўғли айттики, қўйлар йироқ бориб эрдилар, фалон қассобдин олдим. Ул қассобни тилаб, эт кайфиятин сўрди. Деги: ул бир қўй эти эрдикки, шихна зулм била биравдин олиб эрди, манга бердики, ўлтур, яримин шихна элтти, ярими қолиб эрдикки, шайхзода олиб келди. Шайх Абу Тоҳир бошин қуйи солди. Ва йиғламоқ манга зўр келтурди ва қўптум. Бир савмаъаки, ул яқинда эрди, кирдим, йиғламоғимни тия олмай йиғлар эрдимки, Шайх Абу Тоҳир кирди ва ўлтурди. Ва мен кўнглумда муножот қилур эрдимки, Худоё, андоқки, қўй ишини анга маълум қилдурдунг, ўрук ишин ҳам зоҳир қил! Бу аснода Хизр а. с. кириб келди ва деги: ё Абу Тоҳир, Аҳмаднинг мулкига вақф от қўйдунг ва шубҳалиқ таоминға ҳалол от қўйдунг, муни кимдин ўрганибсен? Сенинг Аҳмадқа ҳеч боз-хостинг йўқдурки, ул буюк поядин борур.

437. Шайх Абу Али Формадий қ. с.

Оти Фазл б. Аҳмаддур. Хуросоннинг Шайх уш-шуюхи эрди. Тазкиру мавъизатда устод имом Абулқосим Қушайрийнинг шогирдидур ва тасаввуфда интисоби икки жонибадур. Бири Шайхи бузургвор Шайх Абулқосим Гургоний қ. с. га ва яна бири Шайх ул-машоийх Абулҳасан Харақоний р. гаки, ўз замонининг қутби эрди. Шайх Абу Али дебдурки, йигитлигим ибтидосида Нишобурда илм таҳсилиға машғул эрдим, эшиттимки, Шайх Абу Саид Абулхайр Мехнадин келиб, мажлис айтадур. Мен бордим, то ани кўргаймен. Кўзумки онинг муборакжа-молиға тушти, вола ва ошиқ бўлдим ва бу тоифанинг мухаббати кўнглумда кўпрак бўлди.

Бир кун мадрасада, ўз хужрамда ўлтуруб эрдим. Шайхнинг дийдорининг орзуси кўнглумга тушти ва ул вақт эмас эрдикки, Шайх чикқай. Сабр қила олмадим. Қўпдум дағи чикқим. Чун чорсуға еттим. Шайхни кўрдумки, қолин эл била борур эрди. Мен доғи аларни эришаборур эрдим, беҳуд. Ва шайх бир ерга кирди ва асҳоб доғи кирдилар, мен доғи кирдим ва бир гўшада ўлтурдум. Ондоқки, шайх мени кўрмас эрди. Чун самоъға машғул бўлдилар. Шайхқа вақт хуш бўлди ва важд анга зоҳир бўлди ва тўнин чок қилди. Чун самоъдин фориғ бўлдилар. Шайх тўнин солди ва асҳоб йиртиб улашадур эрдилар. Шайх бир енг била бир унгури олиб чорладики, эй Бу Али Тусий, қайдасен? Кел! Мен жавоб бермадим ва дедимки, мени кўрмайдурур ва билмас. Шояд асҳоб оросида Абу Али отлиғ биров бор экин! Яна менинг отимни тутуб чорлади. Учунчи қатлада менга зарурат бўлди. Жавоб бериб қўптим ва қошиға бордим. Шайх ул енг била ул унгури менга берди ва деги: Сен бизга бу енг била унгурдексен. Ани олиб бир ариғ ерда қўйдум ва доим шайх хизматиға борур эрдим ва шайх хизматидин менга кўп фойда ва ёруғлиқлар етишти. Чун шайх Нишобурдин борди. Мен устод Абулқосим Қушайрий хизматиға борур эрдим ва ҳар воқеа ва ҳолат юз кўргузса, анга айтур эрдим ва ул мени илм касбиға тарғиб қилур эрди. Яна икки-уч йил жидд била таҳсилға машғул бўлдум. Бир кун қаламни миҳбарадин чикордим. Оқ чикди. Ани устод имомға арз қилдим. Устод дедикки, чун илм сендин илик тортти. Сен доғи ондин илик торт ва ишга машғул бўл! Мадрасадин чикқим ва хонақоҳда сокин бўлдим ва устод Имом хизматида сулук қилур эрдим ва юзланган ҳолни анга арз

килур эрдим ва жавоб топар эрдим. Бир кун менга бир ҳол дас бердики, ул ҳолда гум бўлдим. Чун устод Имомға айттим. Жавоб бердики, эй Абу Али, менинг равишим мундин юқори эмас. Ул вақтда Ҳазрат шайх Абулқосим Гургонийнинг шуҳрати Тусдин етишти. Мен Туска, онинг хизматиға бордим. Масжида асхоб била ўлтуруб эрди, икки ракаат таҳияти масжид қилгондин сўнгра қошиға бордим. Бош кўтарди ва деди: Кел, эй Буали! Не ниятинг бор? Айт! Мен воқеаларимни арз қилдим. Эрса, дедиким, қутлуғ бўлсун, ишингнинг иб-тидоси ямон эрмас! Тарбият топсанг, бийик даражага етарсен. Мен ўз кўнглумда дедимким, менинг пирим бу кишидур. Онинг хизматида мақом қилдим. Ондин сўнграки, менга қаттиқ риёзатлар ва мужоҳадатлар буюруб эрди. Иқбол қилди ва мажлис ақди буюрди ва ўз фарзандин менинг ҳукмимда қилди ва ҳам шайх Бу Али дебдурки, мундин бурун Шайх Абу Саид Абулхайр Меҳ-надин Тусға келиб эрди ва чун хизматиға бордим. Деб эрдиким, эй Абу Али, бот бўлғайки, тўтидек сени сўзга киюрғайлар. Оз вақтдин сўнгра Шайх Абулқосим Гургоний менга мажлис ақди буюрди ва сўз эшиги кўнглумда очилди.

438. Шайх Абубакр б. Абдуллоҳ Тусий Нассож. қ. с.

Ул ҳам Шайх Абулқосим Гургонийнинг муридларидиндур. Ва Абубакр Динаварий била суҳбат тутубдур. Андин сўрдиларки, матлуб дийдорин не била кўрса бўлур? Дедиким, сидқ кўзи била кўрса бўлур, талаб кўзгусида! Ва ҳам ул дебдурки, сув тасавури сувсизлиғни дафъ қилмас ва ўт фикрати ҳарорат бағишламас ва талаб даъвоси матлубға еткурмас. Ва ҳам ул дебдурки, то мавхум вужудни фано ўти кул қилмағай ва кўнгул ғайрат игнаси била анинг ғайридин тикилмағай, жон хилватхонаси жонон шамъи жамоли тажаллилари била ёрумағай, не учунки, эккан ерда тухум экмаслар ва мунаққаш қоғазға нақш чекмаслар. Дебдурларки, холи бидоятида мужоҳада кўп чекти ва ул мужоҳадаси мушоҳадаға уланмади. Худованди таоло даргоҳида нола қилди, сирриға еткурдиларки, Нассож, талаб дардиға қонё бўл, санга топмоқ била не иш! Ҳам ул дебдурки, таваккул улдурки, манъу атони Тенгри таолодин ўзгадин кўрмагайсен. Айн ул-қузот Ҳамадоний ўз мусаннафотида келтурубдурки, Шайх Аҳмад Ғаззолийки, Абубакр Нассож анинг пиридур, муножотида дедиким, [Илоҳо, менинг яралишимдан ҳикмат не?]¹ жавоб келдики, [Сенинг яралишингдан ҳикмат – жамолимни руҳинг кўзгусида кўрмоқ, муҳаббатимни қалбингга солмоқ]².

439. Ҳужжат ул-ислом Муҳаммад б. Муҳаммад Ғаззолий Тусий қ. с.

Кунияти Абу Ҳомиддур ва лақаби Зайнуддин. Тасаввуфда интисоби Шайх Абу Али Формадийдур. Ул дебдур: [Шайхим имом Али Формадий ҳазратларининг шайхи Абулқосим Гургоний ҳазратларидан шундай нақл қилганини эшитдим: «Солик ҳануз восил бўлмаган бўлса ҳам, Аллоҳу Таолонинг тўқсон тўқкиз исми унинг сифатларига айланади»]¹.

Имом Муҳаммад ҳолининг ибтидоси Тусда ва Нишобурда улум таҳсилиға ва онинг такмилиға иштиғол кўргузди. Ондин сўнгра Низом ул-мулк била мулоқот қилди. Жамоати фузало билаки, онинг суҳбатида бўлур эрдилар, мутааддид мажолисда мунозара ва мужодала қилди ва аларға ғолиб бўлди. Ва Бағдодда Низомия мадрасаси тадрисин анга тафвиз қилдилар. Тўрт юз ўттиз тўртда Бағдодға бориб, дарс айтди ва Ироқ аҳли барча анга шефта ва фирифта бўлдилар. Баланд кадр аржуманд поя топти. Сўнгра борисин ихтиёри била тарк қилди ва зуҳду инқитоъ тариқин илгари тутди ва ҳаж азимати қилди ва тўрт юз саксон саккизда ҳажға мушарраф бўлуб, Шомға мурожаат қилди ва муддате анда эрди ва андин Байт ул-Муқаддасға борди ва андин Мисрға келди ва муддате Искандарияда эрди ва андин Шомға келиб, неча вақт турди ва андин сўнгра ватан азимати қилди ва ўз холиға машғул бўлди ва халқдин хилват ихтиёр қилди ва муфид китоблар тасниф қилди.

«Иҳъё ул-улум»дек ва «Жавоҳир ул-Қуръон» ва «Ёқут ут-таъвил» тафсиридекки,

қирқ мужалладур ва «Мишқот ул-анвор» декки, барча машхур кутублардур ва бу барчадин сўнгра Нишобурга авд қилди ва сўфия учун хонақоҳе бино қилди. Ва илм талабаси учун мадраса ҳам ихдос қилди ва авқотин хайр вазоифи тавзеъ этти, Қуръон хатмидин, арбоби қулуб суҳбатидин ва улум тадрисидин ул замонгачаки, беш юз бешда жумодул охир ойининг ўн тўртида Тенгри таоло живори раҳматиға восил бўлди. Шайх Абулҳасан Шозали қ. с. ки, ўз за-монининг қутби эрди, ўзи кўрган воқеадин мундоқ хабар берибдурки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. Мусо ва Исо а. с. ға мубоҳот ва муфохират қилибдур Ғаззолий р. т. била. [Аллоҳ ундан рози бўлсин, баъзи дўстларига ёзган мактубларидаги ҳикматларидан]². Рух ҳастии нестнамойдурки, киши анга йўл топмас ва султони қоҳир ва мутасарриф улдур. Қолиб анинг асиру бечорасидур. Ҳар не кўрсалар Қолибдин кўрарлар ва Қолиб андин беҳабар; барча оламға олам қайюми била ушбу мисолдурки, олам қайюми «ҳастии нестнамон-дур»ки, олам зарротидин ҳеч зарраға вужуд ва қивом ўзи била эмас. Балки онинг қайюмуғи биладур. Ва ҳар ниманинг қайюми заруратки, ул нима биладур, вужуди ҳақиқий ангадур ва муқаввим вужуди андин орият важҳи била [Сизлар қаерда бўлсангиз, у сизлар билан биргадир]³ будур ва лекин, бировким маийятни билмағай, илло жисм маийятини жисм била ё араз маийятини араз била ё араз, маийятин жисм била ва бу учаласи олам қайюмиға маҳолдур. Бу маийятни фаҳм қилаолмағай ва қайюмият маийяти тўртунчи қисмдур. Балки маийят ҳақиқат юзидин будур ва бу дағи ҳастии нестнамойдур. Аларки, бу маийятни билмағайлар, қайюмни тилаганлар ва топмағойлар [ва яна унга тегишли]⁴ Гирдбодки, софи ҳавода ердин кўпар. Бир минора сурати била мустатил ва ўзига чирманур. Қиши анга бокса соғинурки, туфроғ ўзин чирмайдур ва тебранадур ва андоқ эмасдур. Балки ул туфроғдин ҳар зарра била ҳаводурки, онинг муҳарриқидур. Аммо ҳавони кўрса бўлмас ва туфроғни кўрса бўлур. Бас, туфроғ муҳарриқлиғда нести ҳастнамойдур ва ҳаво ҳастии нестнамой. Туфроққа ҳаракатда мусаххарлиғдин ўзга йўқдур ҳаво илкида. Ва салтанат барча ҳавогадур ва ҳавонинг салтанати нопада.

440. Шайх Аҳмад Ғаззолий р. т.

Шайх Абубакр Нассожнинг муридидур. Ва мўътабар таснифоти ва таълифоти бор. Ва алардин бири «Савоних» китобидурким, Шайх Фахруддин Ироқий «Ламаъот»ни анинг суннати била тартиб берибдур. Андоқки, дебчасида айтурки, [Аммо баъд: ишқ мартабалари ҳақидаги бир қанча сўзлар «Савоних» услубида ёзилди]¹. Ва «Савоних» фузулидин бири будурким, маъшук барча ҳоли билан маъшукдур, бас истиғно анинг сифатидур. Ва ошиқ барча ҳоли билан ошиқдур, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ошиққа ҳамиша маъшук кераклик, бас ифтиқор анинг сифатидур. Ва маъшукқа ҳеч нима дарбоист эмас, чун ўзи ўзинингдур, лажарам истиғно анинг сифати бўлғай.

Р	у	б	о	и	й:			
[Доим	кўнгил	оласану	узринг	бор,	Ҳеч	ғам		
		чекмайсану		узринг		бор.		
Мен	сенсиз	минг	кеча	қон	ютдим,	Сен	бир	оқшом
			ўйламайсан,	узринг	бор] ² .			

Бир кун анинг мажлисида қори бу оятни ўқудики, [Эй ўз жониға жиноят қилган бандаларим]³. Ул деди: [Аллоҳ «бандаларим» деб, ўзига нисбат бериш билан уларни улуғламоқда. Сўнгра ўқиди: Ишқ йўлида маломат осон кечди, душманларимнинг таъналари мен учун эътиборсиз. Ўз номим билан чақирсалар, карга айланаман ва агар Аллоҳнинг бандаси деб хитоб қилсалар, албатта, эшитувчиман]⁴. Бу тоифадин бирида Имом Аҳмад сўзларидин бир жузв эди, ани ҳужжат ул-ислом Имом Муҳаммад олиб тааммул қилди ва деди: субҳоноллоҳ, биз тиладук ва ул топти, яъни Имом Аҳмад.

Беш юз ўн еттида дунёдин ўтубдур ва қабри Қазвиндадур.

441. Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. т. с.

Кунияти Абу Яъқубдур. [Имом, олим, орифи раббоний, гўзал ҳоллари, кўп эҳсонлари, юксак қаромат ва мақомотлари бор эди]¹. Ибтидода Бағдодқа борди ва Шайх Абу Исҳоқ Шерозий мажлисида мулозамат қилди ва иши юқори бўлди ва ўз акронига фикҳ илмида ва ўзга улумда, хусусан назар илмида фоиқ бўлди ва Шайх Абу Исҳоқ ани кичик ёшлиғ эканида кўп улугъ поялиғ асҳобиға тақдим қилур эрди ва кўп уламодин Бағдод ва Исфаҳон ва Самарқандда ҳадис истимоъ қилди. Сўнгра барчани тарқ қилди ва риёзату мужоҳадат тариқин илгари тутди ва машхур андоқдурки, тасаввуфда интисоби Шайх Абу Али Формадийғадур ва дебдурларки, Шайх Абдуллоҳ Жувайнийға. Ва Шайх Ҳасан Симноний била суҳбат тутубдур. Марвда сокин бўлди ва андин Ҳирига келди ва бир неча вақт иқомат қилди. Яна Марв аҳли андин мурожаат илтимос қилдилар ва Марвға борди. Яна Ҳирига келди ва андин сўнгра Марв азиматиға мурожаат қилғанда, йўлда беш юз ўттуз бешда фавт бўлди ва ҳам андаки, фавт бўлди, дафн қилдилар ва неча вақтдин сўнгра Марвға нақл қилдлар ва мазори Марвдадур машхур. Шайх Муҳйиддин Арабий қ. т. р. ўз мусаннафотидин баъзида айтибдурки, Шайх Авҳадуддин Ҳомид Кирмоний Куния шаҳрида менинг манзилимда эрди. Дедики, бизнинг билодда Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. с. ки, олтмиш йилдин ортуқ шайхлиғ ва иршод сажжодасида ўлтуруб эрди.

Бир кун ўз зовиясида ўлтуруб эрдик, кўнглида ташқари чикмоқ хутур қилди ва тариқи жумъа кунидин ўзга кун чикмас эрди ва бу анга оғир келдики, билмас эрдик, қаён борғай? Охир бир маркабга минди ва жиловин қўйди, то қаёнки, Тенгри таоло элтса борғай. Ул маркаб шаҳрдин чиқди ва бодияға кирди ва борур эрди, то ани бир вайрон масжид эшигига еткурди ва турди.

Шайх тушти ва ул масжидқа кирди ва кўрдик, бир йиғит бошин мууроқабаға тортибдур. Бир замондин сўнгра бошин кўтарди. Бир ҳанбатлиғ йиғит эрди, деди: Ё Юсуф, менга масъала мушкул бўлубдур ва зикр қилди. Шайх ул мушкулни ҳал қилгондин сўнгра деди, эй фарзанд, ҳар қачон сенга масъалае мушкул бўлса, шаҳрға кел, доғи мендин сўр ва мени келурга ранжга солма. Шайх дебдурки, ул йиғит менга боқди ва айтти, ҳар қачон масъалае менга мушкул бўлса, анинг ҳаллиға ҳар тош манга санингдек бир Юсуфдур.

Шайх Ибн Арабий дебдурки, мен мундин билдимки, мурид таважжуҳ сидқи била Шамхни ўз жонибиға жазб қила олур эрмиш. Хожанинг ғариб ҳолоти ва ажиб мақомоти андин кўпрақдурки, шарҳ қилса бўлғай. Асҳоб аросинда хулафоси тўрт киши эрдилар: Хожа Абдуллоҳ Барқий ва Хожа Ҳасан Андоқий ва Хожа Аҳмад Яссавий ва Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. т. а. Ва Хожа Юсуфдин сўнгра бу тўрт кишидин ҳар бири иршод ва даъват мақомида эрмишлар ва муридлар анинг хизматида адаб била мулозим. Чун Хожа Аҳмад Яссавий Туркистон сори азимат қилди. Барча асҳоб ва иродат аҳлини Хожа Абдулҳолиқ мутобаатиға далолат қилди. Бу навъ эрмиш, бу хонадоннинг баъзи мутааххир машойихининг рисоласида.

442. Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. т. р;

Уларнинг равиши тариқатда хужжатдур. Барча фороқнинг мақбулидурлар. Ҳамиша сидку сафо йўлида ва Мустафо с. а. в. шаръу суннати мутобаатида ва бидъату ҳаво муҳолафатида қадам урубдурлар ва пок равишларин ағъёр кўзидин яшурубдурлар. Аларға кўнгул зикри. сабақи йиғитликда Хожа Хизр а. с. дин бўлубдур ва ул сабаққа мувозабат кўргузубдурлар ва Хожа алардин фарзандлик қабул қилибдурлар ва буюрубдурларки, ҳавзлуғ сувға кириб, ғўта ур ва кўнглунда [«ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур расулоллоҳ»]¹ дегил. Алар Хожа буюрғондек қилибдурлар ва ишга машғул бўлубдурлар ва кушодлар топибдурлар ва аввалдин охирғача аларнинг рўзгори барча халқ қошида мақбул ва маҳмуд экандур. Сўнгра шайх уш-шуюх олиму орифи раббоний Хожа имом

Абу Яъкуб Юсуф Ҳамадоний қ. р. Бухороға келибдурлар ва Хожа Абдулхолик алар суҳбатиға етибдурлар ва маълум қилибдурларки, аларда ҳам кўнгил зикри бор. Алар суҳбатида бўлур эрмишлар ва маълум қилибдурларки, то алар Бухорода эрмишлар, дебдурларки, Хожа аларнинг сабақи ва зикри пиридурлар ва Хожа Юсуф суҳбат ва хирқалари пири. Хожа Юсуфдин сўнгра алар риёзатқа машғул бўлдилар ва аҳволларин махфий тутар эрдилар ва аларнинг валояти ул ерга еттики, ҳар вақт намозда Каъбаға борурлар эрди. Аларнинг валояти кўп эрди ва Шомда аларға кўп муридлар пайдо бўлдилар ва хонақоҳ ва остона зоҳир бўлди. Ашуро айёмида жамоати касир алар хизматида ўлтуруб эрдилар ва алар маърифатда сўз айтадур эрдилар. Ногоҳ бир йигит кирди. Зоҳидлар суратида, эгнида хирқа ва кифтида сажжода ва бир гўшада ўлтурди. Ҳазрат Хожа анга назар қилдилар. Ул йигит дедики, Ҳазрат Рисолат с. а. в. дебдурларки, [Мўминнинг фаросатидин кўркинг! Чунки у улуғ ва кудратли Аллоҳ нури билан боқади]². Бу ҳадиснинг сирри недур? Алар дедиларки, бу ҳадиснинг сирри будурки, хирқанг остидаги зуннорингни кесиб, иймон кетургойсен. Ул йигит филҳол зуннорин кести ва иймон келтурди ва Ҳазрат Хожа асҳобға боқиб дедиларки, эй ёронлар, келингики, андоқки зоҳир зуннорин кесиб, бу навахд йигит иймон келтурди, биз ҳам ботин зунноринки иборати ужбдиндур қатъ қилиб, иймон келтурали, то андоқки, ул омурзида бўлди, биз доғи омурзида бўлалми! Ажаб ҳолате асҳобға зоҳир бўлди. Хожанинг оёғиға тушарлар эрди ва тавбаларин тоза қилурлар эрди.

Бир кун алар хизматида бир дарвеш дер эрдикки, агар Аллоҳ таоло мани беҳишт била дўзах орасида мухайяр қилса, мен дўзахни ихтиёр қилурмен. Невчунки, ҳаргиз нафсим муроди била зист қилмайдурмен. Бу ҳолда беҳишт нафс муродидур ва дўзах ҳақ муроди.

Ҳазрат Хожа ул сўзни рад қилдилар ва дедиларки, бандаға ихтиёр била не иш, ҳар қаён деса бор, борурбиз ва қаён деса бўл, бўлурбиз, бандалиқ будур! Йўқ, улки, сен айтасан. Ул дарвеш сўрдикки, шайтонға ҳақ йўлининг солиқлариға даст бўлғай?

Хожа буюрдиларки, ҳар солиқки, нафс фаноси сарҳадиға етмаган бўлса! Чунки анга ғазаб даст бергай. Шайтон анга даст топқай. Чун нафс фаноси ҳосил қилмиш бўлса, анга ғазаб бўлмас, ғайрат бўлур ва шайтон ғайратдин қочар. Бу сифат бировға мусалламдурки, юзи ҳақ йўлиға бўлғай ва «Китобуллоҳ»ни ўнг илкига тутқой ва Расул с. а. в. суннатин сўл илкига ва бу икки ёруғлуқ оросида йўл сулуки қилғай.

Бир ниёзманд дедикки, Хожа бизга иймон дуоси била мадад қилсалар бўлғайки, бу шайтон домгоҳидин саломат жон элтгайбиз. Алар буюрдиларки, ваъда андоқдурки, фаройиз адосидин сўнгра дуо мустажоб бўлур. Сен ишда бўл ва бизни хайр дуоси била ёд қил! Фаройиз адосидин сўнгра биз ҳам сени ёд қилалми. Бўлғайки, бу орада ижобат асари зоҳир бўлғай ҳам сенинг ҳақингға, ҳам бизинг ҳақимизга!

443. Хожа Ориф Ревгарвий қ. с.

Хожа Абдулхоликқа уч халифа эрмиш: Хожа Аҳмад Сиддиқ ва Хожа Ориф Ревгарий ва Хожа Авлиёйи Калон. Ва нисбат силсиласи Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. с. ға бу жамоатдин Хожа Орифқа етишур.

444. Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий қ. с.

Ул Хожа Ориф хулафосидиндур.

445. Хожа Али Ромитаний қ. с.

Алар Хожа Маҳмуд хулафосидиндурлар ва бу силсилада аларнинг лақаби Ҳазрат Азизондур. Ва аларға олий мақомот ва зоҳир каромот кўп эркандур. Ва тўқимоқ санъатиға машғул бўлур эрмиш. Ва Ҳазрат Маҳдумким, «Нафаҳот ул-унс» китобининг мусаннифидурлар, мундоқ дебдурларки, манга баъзи акобирдин мундоқ истимоъ тушубдурки, ишорат аларғадур. Улча Ҳазрат Мавлоно Жалолиддин Румий қ. т. р. дебдурки, б а й т:

[Хол илми қол илмидан юксак бўлмаганда эди,
Бухоро улуғлари қачон Хожа Нассожга қуллук
қилган бўлардилар] .

Алардин сурубдурларки, иймон недур? Дебдурларки, қўнгармоқ ва овламоқ. Ва ҳам алардин сўрубдурларким, масбуқ масбуқона қазосиға қачон қўпқай? Дебдурларки, субхдин бурун. Ва алардин манкулдурки, дебдурларки, агар ер юзида Хожа Абдулхолик фарзандларидин бири бўлса эрди, Мансур ҳаргиз дор остига бормағай эрди. Ва бу силсила аҳли бу рубойни

Р у б о и й:

[Ким билан бирга ўтирсангу қалбинг боғланмаса, у билан суҳбатинг асло ҳовушмаса, зинҳор унинг суҳбатидан қочгин, йўқса, азизлар руҳи сени кечирмайди]². аларға нисбат берурлар. Ва аларнинг қабри Хоразмда машхурдур.

446. Хожа Муҳаммад Бобойи Самосий р. т.

Ҳазрат Хожа Азизоннинг халифасидур ва Ҳазрат Хожа Баҳоуддин ҳазратлариға алардин қабул фарзандлиғқа воқеъ бўлубдур ва алардурларки, Қасри Ҳиндувондин ўтарда дер эрмишларки, бу туфроғдин бир эр иси келадур. Бўлғайки, Қасри Ҳиндувон Қасри Орифон бўлғай. То бир кунки Саййид Амир Кулол манзилидинки, аларнинг хулафосидиндур, Қасри Орифон сари мутаважжих эрдилар. Дедиларки, ул эр исики, бизинг димоғимизға етар эрди, ортуқроқ бўлубдур. Ҳамоноки ул эр мутаваллид бўлубдур. Чун нузул қилибдурлар. Ҳазрат Хожа Баҳоуддин валодатидин уч кун экандур, аларнинг жадди бир муомала аларнинг кўксиға қўйиб, аларни ихлос ва ниёз била Хожа Муҳаммад Бобо назариға келтурубдур. Хожа Муҳаммад Бобо дедиларки, ул бизинг фарзандимиздур ва биз они қабул қилдуқ ва асҳоб сори боқиб, дебдурларки, бу ул эрдурки, бизга онинг иси етиб эрди. Рўзгорнинг муқтадоси бўлғай ва Амир Саййид Кулолға буюрдиларки, фарзандим Баҳоуддин ҳақида тарбият ва шафқатни дариғ тутмағойсен ва сенга биҳил қилмағоймен, агар тақсир қилснг. Амир дедиким, эр бўлмағоймен агар, Хожа васиятида тақсир қилсам.

Хожа Баҳоуддин дебдурларки, тақдир ҳасби била мутааммил бўлурда жаддим буюрдиким, бориб, Хожа Муҳаммад Бобоға ташриф ҳузури илтимос қилки, аларнинг қадами баракоти бу манзилға етгай. Чун алар лиқосига мушарраф бўлдум, ажаб каромотки, алардин мушоҳада бўлди. Бу эрдиким, ул менда ниёз ва тазарруъ пайдо бўлиб эрдиким, қўптум ва масжидқа кирдум ва икки ракаат намоз қилдум ва бошимни саждаға қўюб, ниёз била ихлос кўргуздим ва ул орода тилимга бу келдиким, илоҳи, балонг юкини тортарға қувват ва муҳаббатинг меҳнатини тортарға таҳаммул бер! Чун сабоҳ Хожа хизматиға еттим, буюрдиларки, эй фарзанд, дуо мундоқ қилмоқ керакки, илоҳи, онча сенинг ризонг андадур, бу заиф бандангни анга тут ўз фазлу караминг била! Агар худованди таоло ҳар дўстиға балойи йиборса, ўз инояти била ул юкни тортарға қувват бергай ва анинг ҳикматин анга зоҳир, қилғай. Ихтиёр била бало талаби душвордур. Густохлиқ қилмамоқ керак.

Андин сўнг таом ҳозир бўлди. Чун ейилди. Хожа бир курс менга берди. Хаёлимға келдиким, ушбу соат тўқ таом едук ва манзилғаки бордилар, анда ҳам атъима бўлғусидур, Бу курс бизинг не василамизға ярар.

Чун Хожа равон бўлдилар. Мен аларнинг жиловида борур эрдим ва ўз хотиримни асли таважжуҳға росих тутуб, ниёзи тамом била қадам урар эрдим. Агар ботинимда тафриқае пайдо бўлса эрди, хожа буюрурлар эрдиким, хотирни яхши асрамоқ керак, то йўлда муҳибларининг бири уйига етиллар. Ул дарвеш башошат ва ниёз била илгари келди ва алар чун нузул қилдилар.

Ул фақирда изтироб асари зоҳир бўлди. Алар дедилар: чинин айтки, изтиробингга боис недур? Ул дарвеш дедик, биз тараф сут ҳозирдур, ўтмак йўқдур. Алар менга боқиб дедиларки, ул курсни келтурки, оқибат менга ишга яради ва менга ул ҳол мушоҳадасидин аларга яқин ортуғроқ бўлди.

447. Саййид Амир Кулол р. т.

Мазкур бўлгон Хожа Муҳаммад Бобонинг халифасидур. Ҳазрат Хожа Баҳоуддинга суҳбат нисбати тариқат сулуки, одоби таълими ва зикр талқини алардиндур. Бир кун азим мажмаъда Амир Саййид Кулол Хожа ҳазратин тилаб дедик, эй фарзанд Баҳоуддин, Хожа Муҳаммад Бобо нафаси васиятин сизнинг борингизда тамом бажой келтирдим деб. Дедиларки, ҳар не тарбия бобида бормен, сенинг ҳақингда кўргузубмен.

Сен фарзанд Баҳоуддин бобида кўргизгил! Андоқ қилдим ва ишорат ўз кўксига қилиб дедик, бу эмчакни сизинг учун қуруттум ва сизинг руҳониятингиз қуши башарият байзасидин чиқди. Аммо сизинг ҳимматингиз шаҳбози баландпарвоз тушубдур. Эмди ижозаттур. Ҳар ерда матлубдин исе димоғингизда етса, тиланг ва талабда ўз ҳимматингиз мужиби била тақсир қилмайг! Ҳазрат Хожа дебдурларки, ул сўзларки Мир ҳазратлари айтиб, бизга ижозат бердилар, ибтилоға восита бўлдики, ҳам алар тарбияти таҳтида бўлсак эрди, саодат ва саломатқа яқинроқ эрдук.

Бир кун Мир ҳазратлари Хожага дедиларки, чун устод шогирдга тарбият қилса, ҳар ойна тиларки, ўз тарбияти асарини андин мушоҳада қилғай, то анга эътимод бўлғайки, онинг тарбияти жойгир тушубдур ва агар шогирд ишида халале кўрубдур, ул халалга ислоҳ қилғай. Андин сўнг дедик, Мир Бурҳон менинг фарзандимдур ва ҳозир ўлтурубдур ва ҳеч пирнинг тасарруф илиги анга етмайдур ва маънавий тарбият топмайдур ва манинг ҳузуримда онинг тарбиятига машғул бўлмоқ кераксиз, то анинг асарини мутолаа қилғаймен ва сизинг санъатингизга тамом эътимод қилғаймен. Ҳазрат Хожа Мирга мууроқиб ўлтуруб эрдилар. Ғоят адаб риоятидин ул иш имтисолида таваққуф қиладур эрдилар. Мир дедиларки, таваққуф қилмамоқ керак. Ҳазрат Хожа аларнинг амри имтисоли қилдилар ва Саййид Бурҳоннинг ботини ва зоҳирида пайдо бўлди ва қавий Ҳол анга падида бўлди ва шукри ҳақиқий асари зоҳир бўлди.

448. Қусам Шайх р. т.

Ул турк машойихидиндур. Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. хонадонидиндур. Хожа Баҳоуддин ул сўз мужибик, Мир Саййид Кулолаларга ижозат берганда деб эрдик ҳар қаёндин ройиҳаи димоғингизга етса, талабда тақсир қилмайг! Қусам Шайх хизматиға бордилар. Ул аввал мулоқотда қовун ейдур эрди. Пўчоғин Хожа сори ташлади. Алар ғоят талаб ҳароратидин ул пўчоғни териси билан едилар. Ул мажлисда икки-уч қатла бу навъ воқеъ бўлди ҳам бу мажлисда Шайхнинг ходими кириб дедик, уч тева ва тўрт отғойиб қилибман. Шайх Хожага ишорат қилиб дедик, ани яхши тутингиз! Тўрт киши андоқ хушунат била Хожага ёпуштиларки, гўс арода қоне воқеа бўлубдур. Ҳазрат Хожа дебдурларки, турк машойихининг шинохти бўлмаса, алар тарикидин мутанаффир ва навмид бўлур. Хожа мууроқиб ўлтурдилар. Намозшом адосидин сўнгра ходим яна кириб дедик, ғойиб бўлгон тевалар ва отлар ўзлари келдилар. Қусам шайх хизматида Хожа уч ойга яқин бўлдилар. Охир ул-амр Шайх Хожага ташриф берди ва деди: Тўккуз ўғлум бор. Сен барчасидин улугроқ ва муқаддамроқ. Андин сўнгра ҳар қачон Шайх Нахшабдин Бухорога келур эрди, Хожага мулозамат килурлар эрди. Шайх дебдурки, бу навъ талабгорлиғки, сенда кўруб-мен, толиблардин ҳеч қайсида кўрмаймен. Охир бу Қусам Шайх Хожа инқитобий ва камоли бетаъайюнлуғидин Бухоронинг тимларидин бирида андоқ савдо ва сотиқ қилди ва чиқиб бир дўкончада ўлтуруб, асҳоб ва фарзандларидин ҳар кимки, онинг била эдилар тилади ва дедик, бизинг борур чоғимиз бўлди. Тавҳид калимасин алар мувофақати била айтти ва жон таслим қилди.

449. Халил Ота қ. р.

Хожа Баҳоуддин ҳазратлари дебдурларки, бидоят ҳолда бир кеча Ҳаким ота р. ники, турк машойихининг киборидиндур, воқеъада кўрдумки, бизни бир дарвешга сипориш қиладур. Уйғонғондин сўнгра ул дарвешнинг сурати хотирда эрди ва бизга жаддани эрди, солиҳа отамиз онаси, ул воқеъани аларга айттук. Дедилар: эй фарзанд, сенга турк машойихидин насибе бўлғусидур ва мен доим ул дарвешга толиб эрдим.

То бир кун Бухоро бозорида ул дарвешга йўлуқдум ва танидум. Отин сўрдум. Халил эрди. Ул замон онинг била мужолаасат ва муколама муяссар бўлмади. Чук манзилга бордим ва оқшом бўлди. Ул дарвеш қошидин биров келиб, мени тилади. Куз айёми эрди. Бир пора мева олдим ва ул дарвеш хизматиға бордим. Чун тиладимки, ул воқеъани анга изҳор қилғаймен. Айттики, улча санинг хотирингдадур, бизга аёндур. Баён қилмоқ ҳожат эмас, менинг ҳолим ўзга бўлди. Кўнгул майли онинг суҳбатиға кўп бўлди ва онинг суҳбатида шигарф аҳвол ва ғариб ва ажиб нималар мушоҳада бўлур эрди ондин. Ва муддатдин сўнгра Мовароуннаҳр мулкининг салтанати анга мусаллам бўлди ва менга онинг хизмат ва мулозаматин қилмоқ зарур эрди ва мулозамат айёмида ҳам азим ишлар зоҳир бўлур эрди ва менга шафқат зоҳир қилур эрди. Гоҳи лутф ва гоҳи унф била манга хизмат адосин таълим қилур эрди ва ул жиҳатдин кўп фавоид менга етар эрди ва бу йўл сайру сулукида кўп ишга ёрор эрди ва олти йилғача онинг хизматида бу навъ бўлур эрдим ва халода хос суҳбатининг маҳрами эрдим ва малода салтанат одобин риоят қилур эрдим ва маликдин бурунроқ ҳам олти йил онинг хизмати ва суҳбатида бўлур эрдим. Кўп қатла боргоҳи хоси қошида айтур эрдиким, ҳар ким Ҳақ таоло ризоси учун менга хизмат қилур, халқ орасида бузург бўлғай ва менга маълум бўлур эрдиким, бу сўздин мақсуди кимдур. Бу муддатдин сўнгра, чун мажозии мамлакатига завол бўлди ва ҳар лаҳзада мулку хидаму хашами ҳабоан мансуран бўлур эрди ва дунё иши тамом манинг кўнглумда совуди. Бухороға келдим. Ревартундаким, Бухоро кентларидиндур сокин бўлдум.

450. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. т. с.

Аларнинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад Бухорийдур Аларга қабул назари фарзандликқа Хожа Муҳаммад Бобойи Самосийдиндур ва одоби тариқат таълими зоҳир юзидин Амир Саййид Кулолдиндур, андоқки, ўтти. Аммо ҳақиқат юзидин алар Увайсийдурлар ва тарбият Ҳазрат Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний қ. с. руҳидин топибдурлар. Андоқки, дер эрмишларки, мабодии аҳволда бир кеча ғалаботи жазаботдин Бухоро мазоротидин уч мазорға етишдим. Ҳар мазорда бир чироғдон кўрдум ёнадурғон, ёғи тўла ва фатилалари ёғ ичинда. Аммо фатилаларға бирор нима ҳаракат бермак керак эрдиким, яхши туташқой ва ёруғой. Сўнги мутабаррак мазорда қиблага мутаважжих ўлтурдум ва ул таважжухда ғайбате воқеъ бўлди. Мушоҳада қилдим. Қибла девори шак бўлди ва бир улуғ тахт пайдо бўлди ва яшил парда ул тахт оллиға тортилғон ва теграсида жамоате. Ва Хожа Муҳаммад Бобони алар орасида танидим. Билдимки, ул хайли ғойиблардиндурлар. Ораларидин биров менга айттики, тахтда Хожа Абдулҳолиқдур ва ул жамоат аларнинг хулафосидурлар ва бир-бирин аларнинг отин атади ва Хожа Муҳаммад Бобоға етгонда, дедиким, аларни худ ҳаётлари чоғида кўрубсен ва сенинг пирингдурлар ва сенга бир бўрк берибдурлар ва каромат қилибдурларки, нозил бўлғон бало сенинг баракатингдин дафъ бўлғай. Андин сўнгра ул жамоат айттиларки, кулоқ тут ва яхши эшитки, улуғ Хожа Ҳазратлари сенга сўзлар айтғусидурларки Ҳақ с. т. йўли сулукида сенга андин чора йўқтур. Ул жамоатдин илтимос қилдимки, Ҳазрат Хожаға салом қилай ва муборак Дийдорлариға мушарраф бўлай. Пардани илайларидин олдилар. Пире кўрдум – нуруний. Салом қилдим. Жавоб бердилар ва сўзларни, сулук мабдаида ва васатида ва охирида кераклиқдур, менга баён қилдилар ва дедиларки, ул чироғларки, ул кайфият била сенга кўргуздилар ишорату башоратдур сенга бу йўл қобилият ва истеъдодидин. Аммо истеъдод фатиласин ҳаракатға келтурмак керак, то ёруғон ва асрор зуҳур қилған ва яна буюрдилар ва муболаға қилдиларки, барча аҳволу ақдомни барча амру наҳий жодасиға қўйғил ва азимат била амал қил ва суннатни бажо келтурғил ва рухсатлар ва бидъатлардин йироқ бўл ва доимо Мустафо с. ш. в. аҳодисини ўзингга пешво қил ва Расул с. а. в. ва

асҳоби киром р. а. ахбору осориға мутафаҳҳис ва мутажассис бўл! Ва бу сўзлардин сўнгра ул жамоат манга айттиларқи, санинг сидқи ҳолингнинг шоҳиди улдурки, тонгла эрта фалон ерга борғайсен ва фалон ишни қилғайсен ва мунинг тафсили ул Ҳазратнинг мақомотида шарҳ била бор. Ва андин сўнгра дедиларки, Насафга мутаважжих бўл. Амир Саййид Кулол хизматиға! Чун алар буйруғи била. Насафга бордим ва Мир хизматиға еттим. Илтифотлар қилдилар ва алтоф кўргуздилар ва менга зикр талқини қилдилар ва нафю исбот тариқи била зикрга машғул қилдилар. Чун воқеъда маъмур эрдимки, амал азимат блла қилғоймен. Алония зикри била амал қилдим. Бирор алардин савол қилдиким, дарвешлик сизга маврус ё муқтасаб? Алар дедиларки, [Ҳақнинг бир жазбаси жинлар ва инсонларнинг барча амалига баробардир]¹ ҳукми била бу саодатқа мушарраф бўлдук. Яна алардин, сўрдиларки, сизинг тариқингизда зикри жаҳру хилват ва самоъ бўлур? Дедиларки, бўлмас! Яна сўрдиларки, сизинг тариқингиз биноти не ишгадур? Дедиларки, анжуманда хилват зоҳир юзидин халқ била ва ботин тарафидин Ҳақ с. т. била.

Б	а	й	т:
----------	----------	----------	-----------

[Зоҳирда бегонадек ботиндан ошно бўл, Бундай гўзал одат дунёдакам топилади]².

Улча Ҳақ с. т. буюрубдурки, [уларни на тижорат ва на олди-сотди Аллоҳ зикридан чалғитолмайди]³ ишорат бу мақомгадур. Дерларки, аларга ҳаргиз кул ва додук бўлмас эрмиш. Улардин бу маънода сўрубдурлар; Алар дебдурларки, қачон бандалиғ Хожалиғ била рост келур. Биров алардин сўрдиким, сизнинг силсилангиз на ерга етар? Алар дедиларки, киши силсиласи била ҳеч ерга етмас ва дер эрмишларки, нафсларингизга тухмат қилингики, ҳар ким Тенгри инояти била ўз нафсининг ямонлиғин ва кайду макрин билгон бўлса, агарчи анга сахлдур, аммо бу йўл соликларидин кўп бор экандурларки, биров гуноҳин ўзларига тутуб, юкин тортибдурлар ва дер эрмишларки, [эй иймон келтирганлар, Аллоҳга иймон келтиринг!]⁴ ишорат ангадурки, ҳар турфат ул-айнда ўз вужуди нафъин ва маъбуди ҳақиқий исботин қилғай.

Жунайд қ. с. дебдурки, олтмиш йилдурки, иймон келтурмакдадурмен ва лекин, ул ихтиёр тарки ва қусури аъмол мушоҳадасидин ўзга нима ҳосил бўлмас ва дер эрмишларки, тааллуқ мосувоға бу йўл солиқиға улуг хижобдур.

Б	а	й	т:
----------	----------	----------	-----------

[Ҳақдан бошқасига боғланиш тўсиқ, самарасиздирки, агар уларни узсанг, восил бўласан]⁵.

Ҳақиқат аҳли иймонни мундоқ таъриф қилибдурлар. [Иймон – қалбни Аллоҳдан бошқа ўзига ром этувчи фойдали ва фойдасиз нарсалардан узиб, Ҳаққа боғлашдир]⁶. Ва дер эрмишларки, бизинг тариқимиз суҳбатдур ва хилватда шуҳратдур ва шуҳратда офат. Ҳайрият жамъиятдадур ва жамъият суҳбатда бу шарт билаки, бир-бирига нафй бўлулғай ва улча ул бузург буюрубдурки, [кел, бир соат иймон келтирайлик!]⁷. Ишорат ангадурки, агар жамъи бу йўл соликлари бир-бири била суҳбат тутсалар, анда кўп хайру баракатдур. Умиддурки, анга мулозамат ва мудовамат имони ҳақиқийға мунтаҳи бўлғай ва дер эрмишки, бизинг тариқимиз [мустаҳкам тутқичр]⁸ дурур. Ул илик Пайғамбар с. а. в.

мутобаатиға урмоқдур ва саҳобаи киром осориға иқтидо қилмоқ ва бу тариқда оз амал била кўп футуҳ етишур. Аммо суннат мутобаати риояти улуғ ишдурки, ҳар киши бу тариқимиздин юз уорса, анга дин хатаридур ва дер эрмишлар: солиқ вақтики, Тенгри дўстларидин бири била суҳбат тутса ўз ҳолиди воқиф бўлсун ва суҳбат замонини ўзга замон била мувозана қилсун. Агар тафовут топса [етдингки, лозим тут!]⁹ Ва дебдурларки, «ло илоҳа» табиат нафйидур ва «иллаллоҳ» маъбуди барҳақ исботидур ва «Муҳаммадур Расулуллоҳ» ўзни [менга эргашиглар!]¹⁰ мақомиға кивурмак, мақсуд зикридин тавҳид калимасининг ҳақиқатиға етмақдур ва калима ҳақиқати ўзга калима айтмоқдин бакулли нафий бўлмоқдур. Кўп айтмоқ шарт эмас. Дебдурларки, Ҳазрат Хожа Азизон а. р. в. дер эрмишларки, ер бу тоифанинг кўзида бир суфра-чадур ва биз дербизки, тирноғ юзичадур. Хеч нима булар «ўзидин ғойиб эмас ва дебдурларки, тавҳид сирриға етса бўлур. Аммо маърифат сирриға етмак душвордур. Алар муборак сафар азимати қилурда бузургзодалардин бирига зикр таълимин дегандурлар. Ул сафардин қайтганда аларға дебдурларки, ул таълим олғон зикрга иштиғол кўрсатмайдур ва тарк қилибдур. Алар андин сўрубдурларки, бизни хеч туш кўрдунг? Деди: Ҳов, кўрдум! Дедиларки, сенга басдур! Мундин маълум бўлурки, ҳар кимгаки оз робита бу азизлар била бўлса, охир мулҳақ бўлур ва ул нажот сабаби ва даражот рафъи жиҳати бўлур. Алар ҳазратида биров дедики, фалон киши бемордур ва хотирингиз таважжуҳи дарюза қилур. Алардин дедиларки, [аввал хастанинг қайтиши, сўнгра кўнгли синикнинг таважжуҳи керак]¹¹. Алардин каромот талаби қилдилар. Алар дедиларки, бизнинг каромотимиз зоҳирдур. Бовужуди бу навъ гуноҳ юки ер юзида бора олурбиз. Алар дер эрмишларки, Ҳазрат шайх Абу Саид Абулхайр қ. с. дин сўрубдурларки, сизинг жанозангиз илайида қайси оятни ўқусунлур? Дер эрмишки, оят ўқумоқ улуғ ишдур! Бу байтни ўқусунларки,

б

а

й

т:

[Бутун оламда дўстнинг дўстга, ёрнинг ёрга ётишишидан афзал нима бор?]¹².

Андин сўнгра алар дебдурларки, бизинг жанозамиз илайида бу байтни ўқусунларки,

б

а

йт:

[Сенинг кўйингда жамолингдан «шайъаниллоҳ» деб тиловчи гадолармиз]¹³.

Мавлоно Жалолуддин Холидин ҳазратларидин сўрубдурларки, Ҳазрат Хожа Баҳоуддиннинг сулук ва тариқининг нисбати мутааххир машойихдин қайси пирнинг тариқиға муносабати бор? Ул дебдурки, сўз мутақаддимин машойихдин денг ва икки юз йилдин ортуқдурки, бу навъ осори валоят зухурики, ҳазрат Хожа Ҳазратлариға Тенгри таоло иноятидин воқеъ бўлубдур. Тариқат машойихиға мутааххирлардин хеч кимга бўлмайдур. Алар етти юз тўқсон бирда рабиул-аввал ойининг учида душанба кечаси оламдин ўтубдурлар.

451. Хожа Алоуддин Агтор қ. с.

Анинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад Бухорийдур. Ҳазрат Хожа Баҳоуддиннинг кибори асҳобидиндур. Ва Ҳазрат Хожа ўз ҳаётлари замонида кўп толибларнинг тарбиятин аларға ҳавола қилур эрмишлар. Ва дер эрмишларки, Алоуддин бизга хейли юкин енгил қилибдур, ложарам валоят анворининг осори [том ва комил суратда]¹ алардин зухурға келибдур ва алар суҳбати юмни тарбияти натижасидин кўп толиблар буъду нуқсон пойгоҳидин қурбу камол пешгоҳиға етибдурлар ва такмилу икмол мартабаси

топибдурлар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу фақир баъзи азизлардин эшитибменки, [ҳақиқатни аниқловчи олимларнинг раҳбари, диққат билан текширувчи улуғларнинг пешвоси, юксак асарлар ва фасоҳатли тадқиқотларнинг муаллифи, насаби улуғ Саййид Журжоний, унга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин!] ²ки, инҳирот тавфиқи Хожа Алоуддин асҳоби сулукида топқондур ва ниёзу ихлос аларнинг ходимлар ва мулозимлариға пайдо қилғондур. Борлар дер эрмишларки, то мен Шайх Зайнуддин Алийи Кулол суҳбатиға етмадим, рафздин қутулмадим ва то Хожа Аттор мажлисиға уланмадим, Тенгрини танимадим. Хожа Атторнинг қудси калимотидинким суҳбат мажолисида буюрурлар эрмиш, Ҳазрат Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. китобат қайдиға киюргондин Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да мазкур қилибдурлар. Анга етган киши ул фавоиддин баҳраманд бўлур. Алар саккиз юз иккида Ражаб ойининг йигирмасида чоршанба кечаси хуфтон намозидин сўнгра оламдин ўттилар ва қабрлари Чағониёндадур.

452. Хожа Муҳаммад Порсо р. т.

Аларнинг оти Муҳаммад б. Муҳаммад б. Маҳмуд Ҳофиз Бухорийдур қ. с. Улуғ Хожанинг қибор асҳобидиндурлар ва Ҳазрат Хожа алар ҳақида буюрубдурлар ва ўз асҳобида, ҳузурларида аларға хитоб қилибдурларки, ҳақи ва амонатики, Хожалар хонадони хулафосидин бу заифға етибдур. Ва ҳар не бу йўлда касб қилибдур, борини сизга топшурдук. Андоқки, биродари диний Мавлоно Ориф топшурди, қабул қилмоқ керак ва ул амонатни халққа тегурмак керак. Алар тавозеъ кўргузуб, қабул қилдилар ва охири маразда алар ғайбатида асҳоб ҳузурида алар ҳақида буюрдиларки, мақсуд бизинг зуҳуримиздин онинг вужудидур ва анга иккаласи тарийқ билаки, жазба ва сулук бўлғай, тарбият қилибман. Агар машғуллуқ қилса, олам ондин мунаввар бўлур. Яна. бир маҳалда бурх сифотин мавҳибат назари била аларға каромат қилдилар ва Ҳазрат-Маҳдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бурх сифоти «Қут ул-қулуб» китобида мазкурдур ва яна бир маҳал мавҳибат назари била аларға нафсни бағишладиларки, ҳар не алар десалар ул бўлғай ва яна бирмаҳалда дедиларки, ҳарне ул деса Ҳақ таоло они қилур. Ҳадиси саҳих ҳукми билаки: [Аллоҳнинг бандалари ичида шундайлари борки, агар Аллоҳға қасам ичсалар, Ҳақ қасамларини рост келтиради] ¹ дерманки, дей, ул демас. Ва яна бир маҳалда аларға хуфя зикри буюрдилар ва ижозат бердилар амалиға ул мужиб билаки, тариқат одобининг дақойиқу ҳақойиқидин улча билур ва онинг таълимидин, [булардан ташқари бениҳоят илтифотлари бор] ².

Ва саккиз юз йигирма иккида Муҳаррам ойининг Байт ул-ҳаром ва Набии зиёрати алайҳис салавот вас-салом нияти била Бухородин чиқдилар ва Насаф йўли била Чағониён ва Тирмиз ва Балх ва Ҳиротқа мазороти мутабаррикаки, зиёрат қасди била азимат қилдилар. Барча ерда содот ва машойих ва уламо аларнинг шариф мақдамларин муғтанам билдилар ва тамом эъзоз ва икром била талаққий қилдилар. Ва Ҳазрат Маҳдум н. м. н. дебдурларки, хотирға келурки, чун Жом вилоятидин ўтар эрдилар. Қиёс андоқ қилурким, жумодул-аввалиинг охири ё жумод ул-охирнинг авваллари эрди эркин. Мазкур бўлгон йилдинки бу фақирнинг отаси жамаъ касир ниёзмандлар ва мухлислар била аларнинг зиёрати қасдиға чиқиб эрдилар ва манинг умрум ҳануз беш йилда бўлмайдур эрди. Отам мутааллиқларидин бирига айттиким, мани эгнига кўтариб, аларнинг маҳофасининг илайига тутди. Алар илтифот қилиб, бир бош кирмоний набот илгимга бердилар. Бу кун ул таърихдин олтмиш йилдурки, ҳануз талъатларининг сафоси манинг кўзумдадур ва муборак дийдорларининг лаззати менинг кўнглумдадур ва ҳамоноки ихлос ва эътиқод ва иродот ва муҳаббат робитаси бу фақирғаки Хожалар қ. а. хонадониға воқеъдур, ул назарнинг баракатидир эркин ва умидим улдурки, ушбу робита юмнидин аларнинг муҳиблари ва мухлислари зумрасида маҳшур булғаймен. Ва Жомдин ўтуб чун Нишобурға етибдурлар; ҳаво ҳарорати ва йўл хавфи жиҳатидин асҳоб оросида сўз ўтар эрмиш ва фил-жумла футури ул азиматқа йўл топқон чоғлиғ эрмиш. Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. девонин тафоъул тариқи била очибдурлар. Бу абъёт келибдур.

Р у б о и й:

[Эй Ҳақ ошиқлари, абадий иқболга етиш учун йўлга тушинг!
Ой каби саодатли бурж томонга равона бўлинг!
Қайси шаҳар, қайси жой, қайси даштни босиб ўтсангиз,
Аллоҳнинг тавфику амонида йўлингиз муборак бўлсин!]³.

Ва андин Бухороға мактуб йиборибдурларки, Ҳақ субҳонаху исми била бу битилди, ул кундаки Нишобурдин чиқилиб эрди ва ул кун таърих саккиз юз йигирма иккида жумод ул охир ойининг ўн биринчи куни эрдик, сиҳат ва саломат ва рафоҳият ҳолида ва вусуқи тамом, илоҳий фазл ва икромига ва қалб қути ва яқин қуввати номутаноҳий файз ва фазлга бор экан вақтда ишорат бобашорат ҳукми билаки, [Расулulloҳ с. а. в. яхши башорат қиларди, бадгумонлик қилмасди. Расулulloҳ с. а. в. деди: мендан кейин пайғамбарлик бўлмайди. Фақат башоратлар бўлади. Мўъмин киши бу башоратларни тушида кўради ёки унга кўрсатилади. Бу ҳадиснинг саҳиҳлигига иттифоқ қилинган].

Б а й т:

[Эй хидоят пайғамбари, сўзларинг мададкорим,
таянчим, эшигингда умид ва илтижо қиламан]⁴.

Ва чун сиҳат ва саломатлиғ била Маккаи муҳтарамаға етиштилар ва ҳаж арконин тамом адо қилдилар. Аларға маразе ориз бўлди. Андоғки, видоъ тавофин аммори била қилдилар ва андин Мадинаи муборакка мутаважжих бўлдилар. Ва йўлда асҳобин тилаб имло қилибдурларки, [Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ номи билан бошлайман. Саккиз юз йигирма иккинчи сана, зул-ҳижжа ойининг тўққизинчи – шанба кунида Аллоҳу Таоло мукаррам ва муборак қилган Маккадан чиқаётганимизда, эрталаб кун ёришган пайти суфилар тоифасининг пешвоси Жунайд қ. т. с. олдимга келди. Мен ўша пайт мудроқ ҳолатда эдим. Аллоҳ ундан рози бўлсин, Жунайд ўзининг зиёрати ва башорати ҳақида деди: Бу ҳаж қабулдир. Мен бу сўзни эслаб қолдим ва унинг башоратидан хурсанд бўлдим. Кейин мудроқликдан сергак торгдим. Бунинг учун Аллоҳга ҳамд бўлсин!]⁵

Андин сўнгра яна калимот ҳам арабий иборат била имло қилибдурларки, таржимаси бу бўлурки, бу калимаи воҳидаки, Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дин воқеъ бўлди, калимадур жомеъаи томма ва башоратдур шомилаи омма бизга ва авлодимизга ва асҳобу аҳбобимизгаки ҳозир ё ғойибдурлар. Анинг учунки, бизнинг қасдимиз бу изоми машоир ва адъияки, ҳар маҳалу здақомда қилилди, барчанинг диний ва дунёвий масолиҳи эрди ва ул қасд бу башорат муктазоси била мақбул: [неъматларига етказган ва зиёда мукофотлаган Аллоҳу субҳонахуга пок, муборак ҳамд бўлсин!]⁶ Ва ойининг йигирма учида чаҳоршанба куни Мадинаға етибдурлар ва Ҳазрат Рисолат с. а. в. дин башорат топибдурлар ва ул имло мусаввадасин тилабдурларки, анга нима ортурғойлар? Чун мутолаа қилибдурлар. Дебдурларки, ушбулар-ўқдур ва ортуғроқ битимайдурлар ва панжшанба куни Ҳақнинг живори раҳматиға восил бўлубдурлар ва Мавлоно Шамсуддин Фаннорий Румий ва Мадина аҳли ва қофила аларға намоз қилибдурлар ва жума кечаси ул муборак манзилда нузул қилибдурлар. Амир ул-мўъминин Аббос р. а. нинг муборак марқадининг живорида дафн бўлубдурлар. Ва Шайх Зан-нуддин Хавофий ҳазратлари Мисрдин бир оқ тош йўндуруб келтуруб, уларнинг қабрининг лавҳи қилибдурлар. Онинг била сойир кубурнинг теграсидин мумтоздур. Сикотдин бирики, аларнинг фарзанди Хожа Бурхонуддин Абунаسر р. а.нинг махсуси эрди, улардин мундоқ нақл қилдики, ул вақтдаки

волиди бузургвор фавт қилди. Мен бошларн устида ҳозир эмас эрдим. Чун ҳозир бўлдум. Муборак юзларин очтимким, назаре қилайин. Кўз очиб табассум қилдилар ва менинг изтиробим ортуқ тўлди. Оёғлари сори «елиб, юзумни тобонлариға сурттум. Оёғларин юқори торттилар. Чун аларнинг хабарики, Расул с. а. в. Мадинасида нақл қилибдурлар. Ажам акобиридин баъзиға етишти. Бу иборат буюрдиким, «ҳам анда узалдики, андин қувонди». Аларнинг мурид ва муътақидларидин биров дебдурки, алар Ҳижоз азимати қилурда видоъ вақти дедимки, Хожа, сиз бордингиз? Дедиларки, бордук. Уларнинг таййиба анфосидиндурки, асҳобдин бирига битибдурларки, бу фақирнинг хотири доим сизнинг зохирий ва ботиний аҳволингизға нигорон бўлур ва алад-давом ул биродар нисбатиға назароти бе иллоти илоҳий шомилдур: Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. дебдурки, [карам кўзи очилса, кейин келганларни олдин келганлар билан боғлайди]⁷. Бовужуд бу кубаройи дин қошида қ. а. мўътабар асл будурким, дебдурларки, кўшишдин тортма қўл ва бахшишга мунтазир бўл! Ва дебдурларки, бизнинг Хожа ҳазратларидин сўрдиларки, тариқатни нима била топса бўлғай? Дедиларки, шаръ била ва яна [овқатланишда ўртача меъёр сақланса, яъни ўта тўқ ҳам, ўта оч ҳам бўлмаса!]⁸. Ва маном тақлилида эътидол тариқи била кўшиш қилмақ, алал-хусус, [шом ва хуфтон намози орасидаги вақтда куёш чикмасдан олдин, ҳеч кимга билдирмай турмоқ керак]⁹. Таважжух била ўзига фуру бормоқ ва хавотир нафйи алал-хусус таманний хотири ҳол ва мозий ва мустақбал нисбатиға яхши муассирдир [қалбдан пардаларни кўтариш учун]¹⁰. Ва яна: [тил беҳуда гапдан сукут қилса, қалб Аллоҳ билан тиллашади. Агар тил гапга тушса, қалб сукут қилади. Сукут икки хилдир: тилнинг сукути ва қалбнинг дунё андишаларидан сукут қилиши. Қимки, тилида сукут қилсаю қалбда сукут қилмаса, унинг гуноҳи енгил бўлади. Қимки, тилда ҳам қалбда ҳам сукут қилса, унга сирлар зоҳир бўлади, улуғ ва қудратли Парвардигор унга тажалли қилади. Қимки, тилида ҳам, қалбида ҳам сукут сақламаса, шайтоннинг мулки ва кўғирчоғи бўлади. Бундан барчамизни Аллоҳнинг ўзи асрасин! Қимки, қалбда сукут қилиб, тилда сукут қилмаса, беҳуда гапдан тийилади, ҳикмат тили билан гапиргувчи бўлади. Аллоҳу Таоло ўз фазлу карами ила улардан бизни насибадор қилсин!]¹¹.

Абу Наср Порсо қ. с. ва алардин сўнгра аларнинг ўрнида шажараи тоййибалари:

453. Хожа Ҳофизуддин Абу Наср Муҳаммад б. Муҳаммад б. Муҳаммад Ҳофиз Бухорий р. т.

Эрдикки, улуми шариат ва русуми тариқат поясин бузургвор отасиға етқу руб эрди ва вужуд нафни ва мавжуд базлида алардин ҳам ўтқаруб эрди ва сатри ҳолу талбисда бир масобада эрдиларким, ҳаргиз алардин зоҳир бўлмас эрдикки, бу йўлга қадаме урмиш бўлғайлар ва бу тоифа улумидин, балки сойир улумдин масъала билмиш бўлғайлар ва агар алардин савол қилсалар эрди, дер эрдиларки, китобға ружуъ қилали! Чун китоб келтуруб, очсалар эрди, то ҳамул маҳалда чиқар эрди. ё мақсуд варақидин бир-икки варақ юқори ё кўйи. Мундин таҳаллуф қилмағай эрди.

Бир кун аларнинг мажлисида Шайх Муҳиддин Арабий қ. т. с. зикри ва онинг мусаннафоти ўтар эрди. Бузургвор оталаридин ривоят қилдиларки, алар дер эрдиларки, «Фусус» жондур ва «Футухот» кўнгул. Ва дағи дер эрдиларки, ҳар ким «Фусус»ни яхши билса, анга Ҳазрат Рисолат с. а. в. мутобаъатининг доияси қавий бўлур ва алардин бу сўз ноқили Ҳазрат Махдумий н. м. н. дур ва бу ҳақир алар асҳобу муридларидин бир сиқа! кишидин эшиттимки, аларнинг хусну хулқи бобида дедиким, бир кун аларнинг тағойисики, хофиз ва хушхон киши эрмиш батахсис «Қуръон» ўқимоқда. Бир кун бир мулозимига ғазаб қилиб, нафсоният юзидин сафоҳат қилиб сўкадур эрмиш. Алар етибдурлар ва онинг ғазаби ўти мунтафиъ бўлмайдур. Алар анга илтимос қилибдурларки, бизинг учун бир ушр «Қуръон» ўқунг! Бу илтимос ҳеч кимга йўқ дер илтимос эрмас, хусусан, алардек бузургворға. Заруратан «Қуръон» ўқумоқ бунёд қилибдур. Бу латофат

била наҳй мункар ҳеч киши ёд билмаски, кишини паст мартабадин не бийик манзилга далолат қилғайлар ва орада куллий мақсуд худ хўброқ важҳ била ҳосил бўлғай ва алар саккиз юз-етмиш бешда дунёдин ўтдилар ва қабрлари Балхдадур.

454. Хожа Ҳасан Аттор р. т.

Алар Хожа Алоуддин Атторнинг фарзандидурлар. Қавий жазбалари бор эрмиш. Ва жазба тариқи била ҳар қачон ҳар кимга тиласалар эркан, тасарруф қилурлар эрмиш ва ани бу оламга, ҳузур ва шуур мақомидин ўткариб, беҳудлик ва бешуурлик оламига еткурур эмишлар. Ва ғийбат ва фано жомики баъзи сулук ва мужоҳада аҳлига адо сабили надрати воқеъ бўлур, анга тутар эрмишлар. Ва онча Мовароуннаҳр ва Хуросонда бу ишнинг толиблар орасида аларнинг бу исрофу тасарруфи муқаррар ва машҳурдур. Ҳар ким дастбўсиға мушарраф бўлса эрмиш, беҳуд бўлуб йиқулур эрмиш ва ҳақиқий сакру фано давлати анга муяссар бўлур эрмиш. Ва дерларки, бир кун сабоҳ уйдин чиққан эрмишлар ва ғолиб кайфиятлари бор эрмиш. Ул ҳолда ҳар кишига кўзлари тушубдур, кайфият ва беҳудлуғ даст бериб йиқилибдур. Аларнинг дарвешларидин бири муборак сафар азиматиға Ҳирийга келган эрмиш. Кўча ва бозор-даким юрур эрмиш, элга андоқ маълум бўлур эрмишки, ўз ҳолида эмас ва анга ботиний кайфият ғалаба қилибдур. Ҳазрат Махдум н. м. н. дебдурларки, бу силсилада азизеки, мен алар суҳбатиға етар эрдим, алардин аларнинг ҳолин истифсор қилдим. Дедиларки, ул дарвешнинг иши будурки, дойим Хожа Ҳасаннинг суратин хотирда асрар ва анга мувоқиб бўлур, бу иш баракатидин аларнинг жазбаси анга асар қилиб, бу навъ мағлублиғ ва беҳудлиғ анга даст берур. Ва алар андоқки, Хожалар силсиласидаги баъзи азизлар беморлар марази юки остиға кириб, бемор сиҳҳат топиб, алар ул беморлиғни тортарлар эрмиш. Ҳижоз сафаридеки, Шерозға етибдурлар, ул ернинг акобиридин бири алар нисбатиға иродат ва ихлоси тамом кўргузуб эркандур, анга маразе торий бўлгондур. Хожа анинг иёдатиға бориб, маэкур бўлгон дастур била анинг маразини қабул қилиб, ул юк остиға кирибдурлар ва ул азиз сиҳҳат топиб дур ва Хожа Ҳасан ҳазратлари мариз бўлуб, ул мараз била оламдин ўтубдурлар; Ва аларнинг бу воқеаси саккиз юз йигирма олтида қурбон ҳайитининг душанба кечасида воқеъ бўлубдур. Ва наъшларин Шероздин Чағониёнғаки, оталарининг мадфани андадур, нақл қилибдурлар.

455. Мавлоно Яъқуб Чархий қ. т. с.

Асли Чарх деган ердиндурларки, Ғазнийнинг кентларидиндур. Ва Хожа Алоуддин Атторнинг асҳобидиндур, балки Хожайи бузургвор асҳобидин эрмиш, Ул Ҳазрат оламдин нақл қилгондин сўнгра Хожа Алоуддин қ. с. суҳбатиға етибдур. Мавлоно дер эрмишларким, аввал қатлаким, Ҳазрат Хожайи бузургвор муборак суҳбатлариға етиб, ўзни топшурдук, алар буюрдиларки, биз ўзлукумиз била ҳеч иш қилмасбиз, бу кеча кўраликим, сени радму қилурлар, ё қабулму? Мавлоно дебдурки, ҳаргиз ул кечадин саъброқ кеча манга ўтмайдуқим, тонг отқунча бағрим юз лахт қон эрдиким, ё Раб, бу эшикни манга қабул била очқайлар, ё рад қилғайлар. Алас-сабоҳ чун Ҳазрат Хожайи бузургвор субатлариға бордим, иноят қилиб дедиларки, қабул қилдилар, аммо сен Алоуддин суҳбатида бўлгундур, дебдурлар. Андин сўнгра мен Бадахшонға туштум ва Хожа Алоуддин, Ҳазрат Хожайи бузургвор қ. с. вафотларидин сўнгра Чағониёнға келиб, мутаваддин бўлдилар. Ва манга киши юбориб, Ҳазрат Хожайи бузургвор ишорат қилган сўзни изҳор қилдиладур. Ва мен алар хидматиға келиб, то алар ҳаётда эрдилар, алар хидматида бўлдум. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дин мундоқ дебдурларки, алар Ҳазрат Мавлоно суҳбатиға етибдурлар ва мундоқ дебдурларки, Ҳиротда эрдим, манга Ҳазрат Мавлононинг хидмати доияси пайдо бўлди. Чағониён вилоятиға мутаважжих бўлдум ва кўп машаққат ва меҳнатдин сўнгра анда етдим. Ва ҳаманоки тамом, ё аксар йўлин яёғ бормиш бўлғайлар. Ва дебдурларки, чун алар суҳбатиға мушарраф бўлдум, аларнинг юзида баёзеки, таъға мужиби танаффуру бўлғай, зоҳир эрди ва манга қатиг демак сиёсат либосида зоҳир бўлдилар. Ва анча ирик сўзлаб,

сиёсат қилдиларки, якин эрдик, алардин менинг ботиним мункатеъ бўлғай. Бағоят махзуну мағмум бўлдум. Яна бир қатлаки, алар суҳбатиға етиштим, манга маҳбублиқ ва жамолият суратида зоҳир бўлдиларки, ҳаргиз ул хўблуг била киши кўрмайдурмен. Ва ниҳоятсиз лутф кўргуздилар. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу маҳалдаки Хожа хидматлари бу сўзни дейдур эрдилар, менинг назаримға бир азиз сурати била кўрундиларки, манга анинг жониби иродат ва робитаи тамом бор эрди. Ва ул азиз оламдин ўтуб эрди ва филҳол ул суратни хуль қилдилар ва ҳамоноки ул иш Хожа хидматлариға ихтиёр ва шуур била воқеъ бўлуб эрди эркин. У маъно исботиғаки, Ҳазрат Мавлонодин нақл қилдилар. Ва дерларки, Ҳазрат Мавлоно, дер эрмишларки, толибеки бир азиз суҳбатиға келур. Хожа Убайдуллоҳдек келмоқ керак, чароғ муҳайё қилғон ва ёғ ва фатилани таёр ясаган, ҳам ул гугурд анга тутмак керак. Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дер эмишларки, Мавлоно хидматлари Ҳазрат Шайх Зайнуддин Хавофий хидматлари била Мавлоно Шихобуддин Сайрафий қошинда ҳамсабоқ эрқандурлар. Бир кун мендин сўрдиларки, дерларки, Шайх Зайнуддин вақоеъ ҳаллиға ва мақомот таъбириға кўп иштиғол кўргузурлар. Дедим, бале, андоқдур. Мавлоно соате ўзларидин ғойиб бўлурлар эрди. Чун хозир бўлдилар, бу байтни ўқидиларки,

б **а** **й** **т:**
[Офтобнинг кулиман, офтобдан гапираман, тун
хам, тунпараст ҳам эмасман, уйкудан гапирсам]¹.

456. Хожа Алоуддин Гиждувоний қ. с.

Хожа Убайдуллоҳ дебдурларки, Хожа Алоуддин Гиждувоний бузургвор Хожанинг асҳобидин эрмиш. Ва Ҳазрат Хожа ани Ҳазрат Хожа Муҳаммад Порсо суҳбатлариға амр қилғондурлар. Ва азим истиғроқи бор эрмиш. Ва бағоят ширинтакаллум эрмиш. Гоҳ бўлур эрмишки, сўз айтадурғоннинг орасида ўздин ғойиб бўлур эрмиш. Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. муборак сафарға азимат қилғонда ани ҳам ўзлари била элтибдурлар. Самарқанд ақобиридин бири айтибдурким, Хожа Албуддин бағоят қари ва заиф бўлубдур, андин ҳеч иш келмас, агар ани қўюб борсангиз бўлур. Хожа дебдурларки, анинг била ҳеч ишимиз йўқдур, мундин ўзгаким, ҳар қачон ани кўрсак, Хожалар нисбати хотирға келур.

457. Мавлоно Низомуддин Хомуш қ. с.

Хожа Алоуддин Аттор асҳобидиндур. Ва таҳсил авонида Хожай бузургворни Бухоро уламосидин бирининг мажлисида кўрган эқандур. Андин сўнгра Хожа Алоуддин суҳбатиға етибдур. Авойилда анвоъи риёзоту мужоҳадотға машғул бўлур эрқандур. Ва нафс тазкияси ва кўнгул тасфиясиға кўп жидд кўргузур эрқандур. Ва дебдурки, аввал қатлаки, Хожа Алоуддин суҳбатиға бордим, Хожай бузургвор асҳобидин бири аларнинг эшикида ўлтуруб эрди. Манга дедик, вақт бўлмадики, зуҳду покизаликларингдин чиққайсен? Бу сўз менга оғир келди, аммо Хожа қошиға кирганда алар ҳам ушбу сўзни дедилар, вале манга оғир келмади. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кошғарийнинг алардин кўп нақл-лари бор «Нафоҳот ул-унс»да. Ва ул жумладин бири будурким, дебдурларки, бир кеча инкор аҳлидин бири алар борасида сўзлар айтадур эрди ва мен муқобалада жавоблар айтадур эрдим, андоқки сўз узоққа тортти. Ва ул ердинки, биз эрдук, аларнинг манзилиғача узоқ йўл эрди, андоқки имкон йўқ эрдик, сўз эшитилғай. Тонг эрта алар хидматиға чун бордим, дедиларки, кеча сенинг унунг бизни ташвишга соладур эрди. Ҳар киши ҳар не деса, жавоб берма ва ўз ишингга машғул бўл! Ҳазрат Махдуми н. м. н. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дин нақл қилибдурларким, алар дебдурларки, бир кун алар хидматиға борадур эрдим. Йўлда манга ошнолардин бири йўликти ва сўзга тутти, ҳамоноки, ул киши чоғир ичиб эрди. Чун алар хидматиға еттим, дедиларки, магар сен ичарсен? Дедим: йўқ. Дедилар: пас санга не холдур? Дедим: Йўлда бир маст йўлуқти,

мени сўзга тутти. Дедилар: пас бу анинг холидурким, санга қолибдур.

458. Хожа Убайдуллоҳ Имом Исфаҳоний қ. с.

Ул дағи Хожа Алоуддин асхобидиндур. Ул дебдурки, аввал қатлаки Хожа мажлисиға еттим, бу байтни ўқидиларки,

б	а	й	т:	
[Ўзингдан	кеч,	камол	фақат	будур,
Мутлақ фоний бўл, висол фақат будур] 1 .				

Баъзи рисоласида Алоия тоифасининг таважжуҳи тариқин зикр қилибдурки, аларнинг ботиний нисбатларнинг парвариши андоқдурки, ҳар қачон тиласаларки, анга иштиғол кўргузгайлар, аввал ул кишининг суратинки, бу нисбатни андин топибдурлар, хаёл қилгайлар, ул замонғачақим, маъхуди ҳарорат ва кайфиятлари асари пайдо бўлғай. Андин сўнгра ул хаёлни нафй қилмағайлар, балки асрағайлар. Ва кўз ва кулоқ ва барча қуво била ул хаёл била кўнгулда мутаважжих бўлғайларки, ҳақиқати жомиъаи инсоний иборат андиндурки, мажмуъ коиноти улви ва суфлидин анинг муфассалидур. Агарчи ул ажсомға ҳулулдин муназзахдур, аммо чун анинг била бу китъаи лаҳми санавбари орасида нисбати бор. Кўз ва хаёл ва барча қувони анга келтурмак керак ва анинг ҳозири бўлмоқ ва кўнгул эшикида ўлтурмоқ. Бизга шак йўқтурки, бу ҳолатда ғийбат кайфияти ва бехудлиғи юз кўргузабошлар. Ул кайфиятни бир йўл фарз қилмоқ керак ва анинг кейнича бормоқ керак. Ва ҳар фикрки кирса, қалб ҳақиқатиға мутаважжих бўлуб, ул фикрни нафйи қилмоқ керак. Ва ул нимага машғул бўлмоқ керак ва ул мужмалға куллий қочмоқ керак. Ва то ул нафйи бўлгунча, ул шахс суратиға илтижо қилмоқ керак. Ва ани лаҳзае асрамоқ керак, то яна ул нисбат пайдо бўлғай. Ул замон худ ул сурат нафй бўлур, аммо керакки, шахс ул сурати мутаважжихин нафй қилмағай. Ва ҳам ул калимаи таййиба маъносида дебдурки, нафйи ашә касрат ва суварин ул айни воҳидғаки, барча солиқларнинг мақсуду матлубндур, рожиъ қилмоқдин иборатдур. Ва исбот барча суварни ул айни воҳидда мушоҳада қилмоқ ва буларни анинг айни кўрмақдин иборатдур. Пас «Ло илоҳа», яъни бу сувари мута-ваҳҳима ғайрияти манфийдур ва рожиъ ҳам ул бир аслғадур. Ва «Иллаллоҳ», яъни бу воҳид маънодурки, бу сувар била кўрунур, валлоҳу аълам.

459. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий қ. с.

Авойили ҳолда улум таҳсилиға машғул эрмишлар ва мутадовиладу кутубни кўргон экандурлар ва сувари жамиятлари ҳам бор экандур. Чун бу тариқ доияси пайдо қилибдурлар тарк ва тажрид қилиб, Мавлоно Низомуддин суҳбатлариға уланибдурлар. Дер эрмишларки, неча йилдин сўнграки, алар хизматида эрдим, менга Макка сафари дағдағаси пайдо бўлди. Чун алардин ижозат тиладим. Алар дедиларки, ҳар неча боқадурмен, бу йил сени ҳожилар кофиласида кўрмаймен ва мундин бурун воқеалар кўруб эрдимки, андин кўп мутаваҳҳим эрдим. Алар деб эрдиларки, кўркма, чун борурсен, ул воқеаларингни Мавлоно Зайнуддинға айтки, муташарреъ кишидур ва суннат жоддасида собит. Ва муродларн бу сўздин Ҳазрат Шайх Зайнуддин Хавофий эрмишки, ул кун Хуросонда шайхухат ва иршод маснадида мутаайин эрмишлар. Мавлоно дебдурларки, чун Хуросонға келдим ва ҳажға бормоқ, андоқ Мавлоно Низомуддин қ. с. деб эрди. Неча вақт таваққуфға қолди ва кўп йилдин сўнгра муяссар бўлди. Чун Шайх хизматиға етиштим. Ул воқеаларни арз қилдим. Дедиларки, бизнинг била банъат қил ва бизинг иродатимиз қайдиға қил! Мен дедим: Азизеки, мен бу тариқни андин қабул қилибмен, ҳануз ҳаёт қайдидадур. Сиз амин ва муршидсизки, бу тоифа тариқида бу жойиздур. Андоқ қилаи. Шайх дедикки, истихора қил! Мен дедимки, истихорамға эътимодим йўқтур. Сиз истихора қилинг! Шайх дедикки, ҳам биз истихора қилоли, ҳам сен истихора қил! Чун кеча бўлди,

истихора қилдим. Кўрдимки, хожалар табақаси Ҳирий зиёратгоҳиғаки, ул вақт шайх анда эрмишлар кирибдурлар, дарахтларни қўнғорадурлар ва томларни йиқадулар ва қаҳру ғазаб осори аларда зоҳирдур. Билдимки, ишорат ул иш манъиғадул. Хотирим жамъ бўлди ва осудалиғ била оёғимни узотиб, уйқуға бордим. Чун тонгласи Шайх мажлисиға келдим. Ондин бурунки, мен воқеамни арз қилғаймен, Шайх дедик, тарик бирдур ва барча бирга-ўқ қайтурлар. Ҳамул ўз тариқинг била ишга машғул бўл! Агар воқеа ё мушкиле оллинг келса, бизга айтғил, қилаолғонча мадад қилоли! Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, Мавлоноға ул маъноки анга машғул булурлар ғалаба ва истилоси зоҳир эрди. Оз таважжух била ғайбат осори ва беҳудлуғ кайфияти юз кўргузур эрди. Кишиким, ул ҳолдин воқиф эрмас эрди, соғинур эрдик, аларнинг уйқуси келадур. Авоилдаким, алар суҳбатиға еттим. Масжиди Жомеъда алар хизматида ўлтуруб эрдим. Аларға ҳамул ғайбат ҳоли юзланди. Мен гумон қилдимки, аларға уйқу келадур. Дедимки, бир соат истироҳатға иштиғол кўргузулса йироқ эмас. Алар табассум қилиб дедиларки, магар ақиданг йўқдурки, бизга уйқудин ўзга амре бор. Бир кун айтурлар эрди: дарвешлардин баъзи дерларки уйқу била уйғоғлиқ орасида фарқ мундин ўзга йўқдурки, ўзда хиффатеки, уйқудин сўнгра бўлур топорлар. Йўқ эрса, аларнинг машғуллуқларининг кайфияти уйқуда ва уйғоғлиқда бир тариқа биладур. Балки уйқудаким, баъзи мавоней муртафеъ бўлур софийроқ ва қавийроқ бўлур ва менга гумон андоқдурки, улча айтурлар эрди, ишорат ўз ҳоллариға эрди, валлоху аълам. Дарвешлардин бирики, алар суҳбатиға етар эрди, мундоқ ҳикоят қилдик, менга ваъз мажлисидаки, дарвешлар маорифлари ўтар эрдилар. Кўп тағаййур воқеъ бўлуб, кўп сайҳа ва фарёд килур эрдим ва андин асру мажжуб бўлур эрдим. Бир кун бу ҳолни аларға дедим. Айттиларки, ҳар қачон сенга ул тағаййур воқеъ бўлса, бизни ёдингға келтур! Ул вақтки, алар Ҳижоз сафариға бориб эрдилар. Манга мадрасалардин биридаки, бир азиз анда ваъз айтур эрди, тағаййур бўлмоқ оғози бўлди. Аларға таважжух қилдим. Кўрдимки, мадраса эшигининг кирдилар ва менинг қошимға еттилар. Икки илиқларни эғнимга қўйдилар. Мен ўзумдин бордим ва беҳуш йиқилдим. Ул вақтки ўз ҳолимга келиб эрдим, ваъз мажлиси тугониб эрди ва ул халқ тарқаб эрдилар ва кунас менинг устумга етиб эрди ва ул кун рамазоннинг сўнги панжшанбаси эрди. Они кўнглумда асрадимки, алар Маккадин келсалар, аларға айтқаймен. Чун алар Маккадин ташриф келтурдилар ва алар хизматиға мушарраф бўлдум. Жамеъ алар хизматида эрдиларки, бу сўзни аларға айтурдин моней эрдилар айта олмадим. Алар менинг сори боқиб дедиларки, панжшанба эрдик, онинг била ийд оросида яна панжшанба йўқ эрди. Алар саккиз юз олтмишда жумад ул-охир ойининг еттисида чоршанба уни дунёдин ўттилар.

460. Хожа Убайдуллоҳ қ. с.

Ҳазрат Махдуми н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»ни битирда замон машойиху ақобирдинки ҳаёт қайдида эрдилар Ҳазрат Хожа Носируддин Убайдуллоҳдин ўзга киши ул табаррук китобда зикр қилмадилар ва алар зикру маноқибиде айтилғоннинг таржимаси будурким, оёт мазҳари ва каромат ва валоёт мажмаи Хожалар табақасиға илтиём робитаси ва интизом силсиласи ул шариф қавмға қ. т. а. Ҳазрат Хожа ва аларнинг мухлислари ва ниёзмандларидурлар. Умид улдурким, аларнинг шариф вужудлари баракатидин бу шариф силсиланинг илтиём ва интизومي ило явмил қиём имтидод топқай. Ҳар неча бу фақирдин бу навъ сўзлар амсоли гўстохлик сурати топар, аммо ҳар неча ўзум била андиша қилдим. Узумдин они топа олмадимким, хотир анга қарор бера олмағайменки, бу мажмуъаки, мунунг жамъидин мақсуд бу тоифанинг маорифининг зикри ва маноқибининг нашридур, аларнинг зикридин ҳоли бўлғай. Ложарам бу шариф силсиланинг маноқибиде шарҳин ва аҳволин аларнинг баъзи қудсия калимотлари билаки, маориф ниғорхоналарининг рақамзадаси бўлубдур, миският ул-хитом қилилди. Ҳазрат Махдумий н. м. н. ким алар васфида бу навъ нукта сурубдурлар, аларнинг маорифидин баъзи сўз келтурубдурлар. Чун сўз бағоят дақику бийик эрди ва бу бибизоатнинг фаҳми ва идроки андин қосир. Аларнинг баъзи ҳолатики, бу ҳақирға мавҳум ва яқин эрди анга шуруъ қилилди. Аларнинг мавлиди Тошкандур ва оталари дарвеш киши эрмиш ва она тарафидин ҳамоноки, Шайхи Тахурки,

ул вилоятда мутаайин шайх эрмиш, анта етарлар ва ўзларида бу иш чошниси туфулият айёминдин бор эрмиш. Йигит бўлгондин сўнграким, саёхатга кадам кўюбдурлар. Кўп машойих ва авлиё хизматиға етиб, суҳбатлариға мушарраф бўлубдурлар, Хуросон машойихидин Ҳазрат Мирсайид Қосим Анвор қ. с. хизматлариға етибдурлар ва Шайх Баҳоуддин Умар р. т. мулозаматиға мушарраф бўлибдурлар ва Шайх Зайнуддин Хавофий суҳбатиға етибдурлар ва Мавлоно Муҳаммад Асад ва Мавлоно Саъдуддин Кошғарий била суҳбат тутубдурлар ва Мовароуннаҳр машойихидин Хожа Муҳаммад Порсо мулозаматиға етибдурлар ва Хожа Абу Наср суҳбатиға етибдурлар ва Мавлоно Низомуддин Хомуш била суҳбат тутубдурлар. Мавлоно Яъқуб Чархий қ. с. дин иршодлар ва тарбиятлар топибдурлар ва сўнгралар Ҳазрат Хожаға онча мукнат даст бердики, маълум эмаски, машойихдин ҳеч кимга ул даст берибдур ё йўк. Мулкка ажаб истило ва салотин ва мулкка ғариб исрофу ҳукм, Мовароуннаҳр салотини ўзларин аларнинг муридзодалари ва маҳкуми ҳукми тутурлар эрди. Йўкки, ёлғуз Мовароуннаҳр салотини, балки Хуросон ва Ироқ ва Озарбайжон, ҳаттоки бир соридин Рум ва Мисрғача ва бир соридин Хито ва Ҳиндғача барча мулк ва салотин ўзларин Хожанинг маҳкуми ҳукми ва маъмури фармони тутарлар эрди ва рукъалари бу салотинға онча муассир эрдиким, аларнинг аҳкоми ўз худдомиға бўлмағай ва Ҳазрат Хожага зоҳир жамъияти барча абнои замондин кўпрак воқеъ эрди. Андоқки, ботин жамъиятидағи барча абнои замондин балки кўп, мозий машойихдин доғи ҳамоноки ортуғроқ эрди ва бу ҳақир била илтифотлари кўп бор учун ваҳий осор рукъалари била мушарраф қилиб, ишларга маъмур қилурлар эрди.

Ул рукъаларни мураққаъ ясаб, мужаллад қилиб, жадвал ва такаллуфот била табаррук йўсуни била асрабмен. Умидим улки, аларнинг баракотидин бу ишнинг завқи ва талаби насиб бўлғай. Аларнинг ёши тўқсондин олти ой ўксук эрди. Саккиз юз тўқсон тўртда дунёдин ўттилар. Аларнинг асҳобидин иршод ва талқинға мушарраф бўлгонлардин Мавлоно Қосим ва Мавлоно Хожа Али ва Мавлоно Мир Ҳусайн ва Мавлоно Мир Муҳаммад ва Мир Абдулаввал ва Мавлоно Бурҳонуддин ва Мавлоно Лутфуллоҳ ва Мавлоно Ҳусайн Турк ва дарвеш Аҳмад Жомий эрди ва яна доғи дарвешлар бор эрдилар ва мухтасарда мунчаси собит бўлди.

461. Мавлоно Қосим қ. с.

Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳнинг кибор асҳобидиндур. Анжуманда ҳамдам ва хилватда маҳрам. Асли Фаркат навоҳисидиндур. Эллиқ йилға яқин ул Ҳазрат хизматин андоқ қилдиким, ҳаргиз аларнинг муборак хотирлариға андин ғайри муҳаббат ва илтифот воқеъ бўлмади ва Мавлоно Қосимни салотин хизматиға баъзи арбоби ҳожот муҳиммоти учун йиборур эрдилар ва салотин истиқбол қилиб, таъзим била ўлтуртуб, ҳар не алар ул Ҳазратдин рисолат қилсалар эрди, миннат тутуб, ҳамул навъ эъзоз била узотурлар эрди ва Мавлоно ул навъ фоний ва мақбул киши эрдиким, они кўргон киши гирифтор бўлур эрди. Ул жумладин, бири бухақирдурким, аларни ул Ҳазрат мусулмонлар маслаҳати учун Мовароуннаҳрдин Хуросонға рисолат расми била йибориб эрдилар ва бу фақир ҳамул келганларида кўруб, аларнинг волиҳи бўлиб эрди. Ул ишни ясаб, азим эъзоз ва икромлар топиб бордилар. Аларнинг ёши етмишдин ўтуб эрди. Оламдин ўтганлари бу навъ эрдиким, Ҳазрат Хожанинг азим заъфлари бор эрди ва сўл ёнларида бир санчиқ эмишки, барча атиббо ва халқ ҳаётларидин тамаъ мунқатиъ қилган эрмишлар. Мавлоно ул ҳолни кўруб, андоқки Хожалар хонаводаси аҳли баъзи дилхоҳ элнинг маразининг юки остиға кириб ул юкни кўториб, мариз сихҳат топар ва ул киши ул маразни тортар. Мавлоно Қосим доғи Хожанинг бошиға эврулуб, ул маразни қабул қилиб, оғриқ юки остиға кириб, ул юкни кўтариб, Ҳазрат Хожа ҳамул вақтда сихҳат топиб, Мавлононинг ҳамул сўл ёниға ҳамул санчиғ туруб, бир ҳафта ҳамул маразға гирифтор бўлуб, жонларин Хожалариға фидо қилдилар.

Бир кун бу ҳақир Ҳазрат Махдум н. м. н. хизматларида эрдим ва Хожаи бузургвор асҳобидин сўз ўтадур эрди. Ҳақир ул Ҳазратдин савол қилдиким, аларнинг асҳобидин бу тариқда аларнинг иршоди била му вофиқ сулук қилиб, фақр тариқида мартаба ҳосил

қилғон ва фано расмида ёруғлуқ топиб, ўзлуқ зулматидин халос бўлган улки, сизинг муборак хотирингизга зоҳирдур, кимлар эркин? Алар дедиларким, барча бу тариқда яхши сулуқ ва равишлар қилибдурлар. Аммо биз Мавлоно Қосимни бағоят вораста киши топиббиз. Ҳақ с. т. бу табақанинг аҳли иршодидин толибларга барчани ўз фазлу карами била дарёи раҳматиға ғарик ва ўз бавориқи қурбиға ҳарик қилғай. Омин, ё Раббал-оламин.

462. Абулҳасан Бустий р. т.

Ул Хожа Юсуф Ҳамадонийдек Шайх Абу Али Формадийнинг асҳобидиндур. Ва бу мушқил ва машҳур рубоий андоққи, Айн ул-қузот Ҳамадоний расойилидин маълумдур, анинг дурурким,

Рубоий:

[Дунёнинг пинҳонларию жаҳоннинг аслии кўрдик ва иллату ордан осон кечдик. У қора нур, гуноҳнинг қора нуқтаси эмас, унданда кечдик. Униси ҳам буниси ҳам қолмади]¹.

463. Шайх Ҳасан Саккок Симноний қ. с.

Ул шайх Абулҳасан Бустиининг асҳобидиндур. Ва Саккокия хонақоҳики, Симнондадур ва Ҳазрат Абулмакорим Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. т. с. ким, авойилда анда бўлур эркандур ва арбаъинот анда чиқарибдур ва баъзи амлокин анга вақф қилибдур, анга мансубдур. «Нафаҳот»да мундоқдур.

464. Муҳаммад Ҳаммуя Жувайний қ. т. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Ул ҳам Шайх Абулҳасан Бустийнинг асҳобидиндур. Ва зоҳирийю ботиний улуми била ороста эркандур. Айн ул-қузот мактуботидин бирида дебдурки, оз киши бу тоифадин зоҳирий улум билғай, Хожа Имом Абу Ҳомид Ғаззолий ва қардоши Шайх Аҳмад Ғаззолий бу жумладиндур. Ва Хожа Имом Муҳаммад Ҳаммуя доғн Гуёнда бу жумладиндур, не билайки илм билғай ва бузурғлардиндур. Ва анга бу тоифа сулуқида тасаввуфда «Саловат ут-толибии» отлиғ таснифдурки, анда бу тариқдин кўп ҳақойиқ ва дақойиқ дарж қилибдур.

465. Айн ул-қузот Ҳамадоний қ. с.

Кунияти ва оти Абулфазойил Абдуллоҳ б. Муҳаммад б. Маёнажийдур. Айн ул-қузот лақабидур. Шайх Муҳаммад Ҳаммуя била суҳбат тутубдур. Ва Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. нинг муридидур ва суварий ва маънавий фазойили мусаннафотидин маълумдур. Не арабий ва не форсий ончаким, ҳақойиқу дақойиқ кашфи ва шарҳи ул қилибдур, бу тоифадин оз киши қилмиш бўлғай. Ва ондин хавориқи одот ихёю амвоқача зуҳурға келибдурлар. Ва анинг била Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. орасида кўп муқотабот ва муросалот бор. Ул жумладин бири «Айнийя» рисолаидурким, Ҳазрат Махдуми н. м. н. дебдурки, имом анга битибдурки, равонлиғ ва салосатда айтса бўлурки, назирини йўқдур. Ва Айн ул-қузот «Зубдат ул-ҳақойиқ» китобида битибдурки, андин сўнгра расмий улум гуфту гўйидин малул бўлдум. Хужжат ул-ислом мусаннафоти мутолаасиға машғул бўлдум ва тўрт йилғача иштиғолим мунга эрди. Чун мақсудумни андин ҳосил қилдим, соғиндимки, асли мақсудимға етдим.

Байт:

[Зайнаб ва Рубоб манзилига туш ва жойлашиб олки, у ер ёру дўстларнинг истиқомат жойидур]¹.

Ва яқин эрдик, талабни тарк қилғаймен ва маълум қилғонимга иктифо кўргузгаймен. Бир йил бу мақомда қолдим. Ногоҳ Саййидий ва мавлоий шайхул-ислом султон ут-тариқа Аҳмад бин Муҳаммад Ғаззолий р. т.

Ҳамадонғаким, менинг асли ватанимдур, келди ва анинг суҳбатида йигирма кунда манга бир нима зоҳир бўлдики, мендин ва талабимдин ўзга ҳеч нима боқий қўймади, илло мошоаллоҳ. Ва манга эмди ҳеч иш йўқдур, фано талабидин ўзга ул нимада. Ва агар Нух умри топсам ва бу талабда фано қилсам, ҳеч иш қилмаиш бўлғаймен. Ва ул нима оламни ихота қилибдур. Кўзум ҳеч нимага тушмагайки, анинг юзин анда кўрмагаймен. Ҳар нафаски, истиғроқим анда ортмағай манга муборак бўлмасун.

466. Шайх Барака р. т.

Айн ул-кузот р. ўз мусаннафотида андин ҳикоят айтур. Бир ерда дебдурки, Барака фотиҳа ва бир неча сурадин ўзга Қуръондин билмас ва ани ҳам қоида шарти била ўқий олмас. Ва «қола якулу» ўқимайдур ва билмас. Ва Ҳамадоний тил била мавзун сўз айта олмас: Ва мен билурменки, Қуръон ул билур дуруст ва мен билман, магар баъзини. Ба ул баъзини ҳам тафсир ва анинг ғайридин билманмен, анинг хидмати йўлидин билурмен. Ва яна бир ерда дебдурки, Ҳазрат Хожа Имом Шайх Аҳмад Ғаззолий қ. с. дин эшиттимки, дедик, Ҳазрат Шайх Абулқосим Гургоний р. т. ҳаргиз иблис демас эрди. Ҳар қачон анинг оти мазкур бўлса эрди, Хожаи хожагон ва Сари маҳжурон дер эрди. Шайх Барака чун эшитти, дедик, Сари маҳжурон дегани яна бир фикра яхшироқдур.

Яна бир ерда дебдурки, Барака р. а. дедик, бировнинг бир фарзанди бор эрди. Андин сўрдик, эй фарзанд, ҳаргиз ришгов бўлубсен? Ул дедик, ришгов кимдур? Деди улдурки, ҳар сабоҳ уйидин чиқса, айтурки, бу кун бир ганж топсам! Дебдурки, эй ота, то мен бор эканмен, ришгов эканмен.

467. Шайх Фатҳа р. т.

Айн ул-кузот қ. с. мусаннафотида Шайх Фатҳадии ҳикоят қилур! Бир ерда дебдурки, Фатҳа айттики, Ҳақ с. т. дин шар етмас. Ва яна бир ердаким, Барака қ. с. дин эшиттимки, Фатҳа дер эрдик, Иблис дедик, мендин сиёҳ гилимроқ Фатҳадур. Ва бу сўздин сўнгра йиғлади. Ва яна бир ерда дебдурки, чун муршидлар ва пирлар комил бўлсалар, билурларки, ҳар мурид қайси мақомғача етаолур, андоқки Фатҳа айтур эрди. Ва андин кўп эшитиб эрдик, фалон фалоннинг қадамиға еткусидур ва фалон фалоннинг, валлоҳу таоло аълам.

468. Шайх Зиёуддин Абуннажиб Абдулқоҳир Суҳравардий қ. с.

Зоҳир ва ботин улумида комил экандур. Кўп тасниф ва таълифи бор. Нисбати ўн икки восита била амир ул-мўъминин Абубакр Сиддик р. а. га етур. Ва тасаввуфда нисбати Шайх Имом Аҳмад Ғаззолий қ. с. дур.

Ул «Адаб ул-муридин» китобида келтурубдурки, [агар фақирлик кўнгул ризоси билан боғлиқ бўлса, бойликдан афзаллигига иттифоқ қилишган. Бир киши «Берувчи қўл олувчи қўлдан яхшироқдир» – деб, пайғамбар а. с. сўзини далил келтирса, унга айтилади: «Берувчи қўл ўзида борини бериш билан фазилатга эга бўлади. Олувчи қўл борини ҳосил қилиш билан нуқсон топади».

Аммо саховат ва эҳсоннинг афзаллиги фақирликнинг фазилатига далилдир. Кимки, бойлик, инфоқ-эҳсонни фақирликдан афзал деса, гўё тавба шарофатидан гуноҳни тоатдан афзал билган одамга ўхшайди¹. Ва Имом Ёфийий тарихида дебдурки, Шайх Абуннажиб қ. с. асҳобидин бири дедик, бир кун Ҳазрат Шайх била Бағдод бозоридин ўтар эрдук. Бир қассоб дўқониға етук, бир қўй осифлиқ эрди. Шайх кўзи ул қўй сари тушгач дедик, бу қўй айтадурки, мени ўлтурмайдулар, ўзум ўлубмен. Қассоб бу сўздин беҳуд йиқилди. Ўзига келгач, Шайхнинг қавли сидқиға иқроп қилди ва тойиб бўлди. Ва Шайх Абуннажиб Суҳравардий беш юз олтмиш учда бу оламдин ўтубдур.

469. Шайх Аммор Ёсир қ. р.

Шайх Абуннажиб Сухравардийнинг асҳобидиндур, Ноқислар такмилида ва муридлар тарбиятида ва аларнинг вақоёе кашфида бағоят комил эрмиш. Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. «Фавотих ул-жамол» отлиғ китобида келтурубдурким, чун Шайх Аммор Ёсир хидматиға егтим ва анинг изни била хилватқа кирдим, хотирға келдиким, чун улуми зоҳирий иктисобин қилибмен, ғайби футуҳот даст бергандин сўнгра ани минбарлар устида Ҳақ субҳонаху толиблариға еткургаймен. Чун бу ният била хилватқа кирдим, хилват тамом муяссар бўлмади ва чиқдим. Шайх дедиким, аввал ниятинг тасҳихин қил, андин сўнгра хилватқа кир! Анинг ботинининг нурунинг партави кўнглумга тушди, китобларимни вақф қилдим ва либосларимни фуқароға улашдим, бир жуббадин ўзгаким кийиб эрдим: Ва дедиким, бу хилватхона менинг қабримдур ва бу жубба кафаним, манга яна ташқари чиқмоқнинг имкони йўқдур. Ва азм қилдиким, агар манга чиқмоқ доияси ғолиб бўлса, кийганимни йиртайин, то сотири аврат қолмағай ва то истиҳё хуруж манъи бўлғай. Шайх манга боқди ва дедиким, киргил, ниятни дуруст қилдинг. Чун кирдим, хилват итмоми даст берди. Шайхнинг ҳиммати юмнидин футуҳот эшиклари юзумга очилди.

470. Шайх Рўзбехони Кабир Мисрий р. т.

Гозирунюул-аслтур, аммо Мисрда бўлубдур. Шайх Абуннажиб Сухравардий қ. с. муридларидиндур. Аксар авқот истиғроқда бўлур эрмиш. Ва Шайх Нажмуддин Кубро анинг суҳбатиға етибдур ва анда риёзатқа машғул бўлубдур ва хилват ўлтурубдур. Ва Шайх Рўз-бехони Кабир аларни қуявлиққа қабул қилиб, аларға Шайхнинг қизидин икки ўғул бўлубдур. [Маждуддин Бағдодийнинг «Тухфат ул-барарах» китобида ёзилган: «Шайхимиз Абулжанобдан эшитдим. У киши Мисрда Рўзбехоннинг шундай деганини эшитдим, дейди: «Менга бир неча мартаба «намозни тарк қил, сен бунга муҳтож эмассан»,– дейилди. Мен: Эй Раббим, бунга тоқат қилолмайман, менга бошқа нарсани таклиф қил»,– дедим] ¹.

471. Шайх Исмоил Қасрий қ. с.

Ул ҳам Шайх Абуннажиб Сухравардий асҳобидиндур. Ва Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. анинг суҳбатиға етибдур ва анинг илигидин хирқа кийибдур. Ва ул Муҳаммад Монкилдин ва ул Муҳаммад б. Довуд ал-маъруф би-Нодим ул-фуқародин ва ул Абулаббос Идрисдин ва ул Абулқосим Рамазондин ва ул Абу Яъқуб Табарийдин ва ул Абу Абдуллоҳ б. Усмондин ва ул Абу Яъқуб Наҳражурийдин ва ул Абу Яъқуб Сусийдин ва ул Абдулвоҳид б. Зайддин ва ул Кумайл б. Зиёддин қ. т. а. ва ул амир ул-мўъминин Али б. Абу Толиб р. т. дин ва алар Ҳазрат Рисолат с. а. в. дин. [Баъзи асарларида Шайх Рукнуддин Алоуддавла Симноний, Аллоҳ руҳини муқаддас қилсин, шундай зикр қилган] ¹.

472. Шайх Нажмиддин Кубро қ. т. р.

Куниятлари Абулжанобдур ва отлари Аҳмад б. Умар Хевакий ва лақаблари Кубродур. Ва дебдурларки, аларға Кубро андин лақаб бўлдики, йигитлик авонидаким, зоҳир улуми таҳсилиға машғул эрмишлар, ҳар ким билаким, мунозара ва мубоҳаса қилсалар эр-миш – ул кишиға ғолиб бўлурлар эрмиш. [Шунинг учун унга «Томмат ул-кубро» лақабини бердилар. У анча вақтгача шу лақаб билан аталиб келди. Кейинроқ «томма» сўзини қолдириб, «Кубро» деб атай бош-ладилар. Мана шу ваҳж тўғрироқдир. Буни унинг ростгўй, ишончли асҳоблари нақл қилган] ¹. Ва аларни Шайх Валитарош ҳам дебдурлар. Онинг учунки, важду ҳол ғалаботида муборак назарлари ҳар кимга тушса, валоят мартабасиға етар эрмиш.

Бир кун бир тожир тафарруж расми била Ҳазрат Шайх хонақоси эшигига борғон эрмиш ва ул Ҳазратқа қавий ҳолате эрмиш, муборак назарлари ул бозиргонға тушмиш.

Филҳол валоят мартабаси анга ҳосил бўлмиш. Шайх анга иршоду талқин ижозати битиб, ўзи мулкига узатмишлар, то ул мулкда халойиқни Тенгрига иршод қилғай. Бир кун ул Ҳазрат мажлисида Асҳоби қаҳф аҳволианинг тақрири ва таҳқиқи ўтар эрди. Шайх Саъдиддин Ҳамавий қ. с.ки, Ҳазрат Шайхнинг асҳобидиндур, хотирига ўттиким, оё бу умматда андоқ киши ўлғаймуким, суҳбати итга асар қилғай? Ҳазрат Шайх каромот нури била маълум қилдилар ва кўпуб хонақоҳ эшигига бориб турдилар. Ногоҳ бир ит етишди ва куйруғин тебратадур эрди. Аларнинг мубарак назарлари ул ит сори тушди. Филҳол бахшиш топиб, мутаҳаййир ва бехуд бўлуб, шаҳрдин юз эвурди ва гўристонга мутаважжих бўлди ва бошин ерга суртар эрди. Дебдурларки, ҳар ён борса, келса эрди, эллик-олтмишқа яқин ит они эришиб, ондин айрилмаслар эрди ва қайда сокин бўлса, теграсида ҳалқа уруб, иликларин илик устига кўйиб, ун чиқармаслар эрди ва нима емаслар эрди ва ҳурмат била турарлар эрди. Оқибат ул яқинда ўлди. Ул Ҳазрат буюрдиларки, они дафн қилдилар ва қабри бошида иморате ясадилар. Ҳазрат Шайх Табризда «Мухйис сунна»нинг шогирдларидин бири қошидаки, олий санади бор эрмиш «Шарҳ ус-сунна» китоби ўқур эрди. Чун охирлариға етти. Бир кун устод ҳузурда жамъи аймма била ўлтуруб «Шарҳ ус-сунна» ўқур эрди. Дарвеше кирдики, танимаслар эрди. Аммо анинг мушоҳадасидин Шайхқа тағайюр йўл топди. Андоқки қироат мажоли қолмади. Сўрдиларким, бу на кишидур? Дедиларки, Бобо Фараж Табризийдурки Ҳақ таолонинг мажзублари ва маҳбубларидиндур. Шайх ул кеча беқарор эрди. Сабоҳ устод хизматиға келиб дедикки, Бобо Фараж хизматиға борали ва илтимос кўргузди. Устод асҳоб била мувофақат кўргуздилар. Бобо хонақоси эшигида ходиме эрди, Бобо Шодон отлиғ, чун аларни кўрди, ичкари бориб, Бободин ижозат тилади. Бобо дедиким, агар андоқки Тенгри даргоҳиға борурлар, кела олсалар, кир, денглар! Шайх дебдурким, чун Бобонинг назаридин бахраманд бўлуб эрдим. Сўзининг маънисини билдим. Ҳар не кийиб эрдим, чиқардим ва иликимни кўксумга кўйдум. Устод ва асҳоб ҳам мувофақат қилдилар. Бобо қошиға кирдук ва ўлтурдук. Бир замондин сўнгра Бобонинг ҳоли мутағаййир бўлди ва суратида азимате пайдо бўлди ва куёш курсидек дурахшон бўлди ва либоским кийиб эрди, анга сиға олмай, шикаф бўлди. Чун бир замондин сўнгра ўз ҳолиға келди, кўпти ва ул либосини менга кийдурди ва дедиким, сенга дафтар ўқур чоғ эмас, вақтдурки, оламнинг сардафтари бўлғайсен. Менинг ҳолим мутағаййир бўлди ва ботиним ҳар недин Ҳақ ғайридур мунқатиъ бўлди. Чун андин чиқтук. Устод айттиким «Шарҳ ус-сунна»дин оз қолибдур. Бир-икки кунда они ўқи! Ўзга ўзунг бил! Чун сабақ бошиға бордим. Бобо Фаражни кўрдумки, кирди ва деди: Туно кун манзили «илм ул-яқин»дин ўттунг. Бу кун яна илм бошиға борурсен. Мен дарс таркин туттим ва риёзат ва хилватқа машғул бўлдум. Улуми ладуний ва воридоти ғайбий кўрина бошлади. Дедим: хайф бўлғайки, ул фавт бўлғай! Они битир эрдим. Бобони кўрдумки, кирди ва деди: шайтон сенга васваса берадур. Бу сўзларни битима! Дабот ва қаламни ташладим ва кўнгул барчадин жамъ қилиб, қуллуқ бошладим. Амир Иқбол Сийистоний Шайх Алоуддавла қ. с.динки онинг пиридур ва онинг сўзларидин бир китоб жамъ қилибдур. Мундоқ нақл қилибдурки, Шайх Нажмуддин Кубро Ҳамадонға бориб, Ҳадис ижозати ҳосил қилди ва эшиттики, Искандарияда муҳаддисе иорки, олий санади бор. Онда ҳам бориб, ижозат ҳосил қилди. Қайтиб келурда, Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни воқеада кўрди ва илтимос қилдики, Ҳазрат анга куният бағишлағай. Абулжаноб куниятн Ҳазратдин анга иноят бўлди. Сўрдики, Абулжаноб муҳаффа? Буюрдики, ло, мушаддада. Чун воқеадин уйғонди. Бу куниятдин анга бу маъни юзландики, дунёдин ижтиноб қилмоқ керак! Дарҳол тажрид қилди ва пири муршид талабиға мусофир бўлди. Ҳар кишига иродати дуруст бўлмас эрдикки, донишманд эрди ва боши ҳар кимга инмас эрди. Чун Хузистон мулкига етти ва Дизпул деган ерда бемор бўлди. Ўзин ҳар навъ била бўлса, шайх Исмоил Қасрии хонақосиға еткурди ва анда ранжурлиғи узоққа тортти ва шайх ул сўфиларнинг самоъи унидин захматда эрдикки, самоъға мункир эрди. Бир кеча дарвешлар самоъда эрдиларким, Шайх Исмоил Ҳазрат Шайх Нажмуддиннинг боши устига келиб икки илкин шайх қўлтуқлариға солиб кўтариб, самоъға киюруб, неча давр айландуруб, томға таяб кўйди. Шайхдин тамом ранж зойил

бўлиб эрди. Ўзин саҳиҳ топти ва иродат ҳосил бўлди ва Шайх Исмоилға иродат илки бериб, сулукка машғул бўлди. Ва дебдурки, чун менга ботин аҳволидин хабар бўлди ва зоҳир улумин худ вофир касб қилиб эрдим. Бир кеча хаёлимға келдики, ботин илмидин хабардор бўлдунг ва зоҳир илминг Шайх илмидин кўпракдур. Сабоҳ шайх мени тилади ва дедиким, кўп, сафар қилки, сенга Аммор Ёсир қошиға бормоқ керак. Мен билдимки, кечаги хотиримдин Шайх воқиф бўлди, аммо ҳеч нима демадим ва шайх Аммор хидматиға бордим ва сулук бунёд қилдим. Анда ҳам бир кеча ҳамул даъво кўнглумга хутур қилди. Сабоҳ Шайх Аммор буюрдиким, Нажмуддин, кўп ва Мисрға бор! Шайх Рўзбеҳон қошиғаким, бу инониятни силлий била сенинг бошингдин чиқарғой! Мисрға бордим. Чун Шайх Рўзбеҳон хонақосиға кирдим. Шайх ҳозир эрмас эрди. Дедиларки, Шайх вузуъ қилғали ташқари чиқибдур. Кейнича чиқдим. Шайх Рўзбеҳонни кўрдумки, андок оз сув била вузуъ қиладурким, шаръан жоҒшз эмас Яна кўнглумга ннкор келди. Чун шайх вузуъни тамом қилиб, кўпти. Икки ўл илкин юзумга сочти. Ул сув еггач менга беҳудлуғ асари зоҳир бўлди. Шайх чун хонақоға кирди. Мен доғи кирдим ва шайх шукри ву-зуъға машғул бўлди ва мен ҳам анда турнб, ўзумдпн ғойиб бўлдум. Кўрдумки, қиёмат-қойим бўлубдур ва дўзах зоҳир, элни тутуб, ўтға соладурлар ва бу ерда бир тепадур, биров ўлтурубдур. Ҳар киши десаким, анга мутааллақдурмен, они ўтға солмай кўядурлар. Ногох мени туттилар. Мен дедимким, мен онинг мутааллақларидинмен. Ўтқа солмадилар. Ул тепага чиқдим. Кўрдумки, Шайх Рўзбеҳондур. Югуруб оёғиға тушдум. Ул иликин кўтариб, бир қаттиқ силлий бўй-нумға урди. Андоқки, юз тубан йиқилдим ва дедиким, мундин ортиқ Ҳақ аҳлиға инкор қилма! Чун йиқилдим. Ул ғайбдин ҳозир бўлдим. Шайх намознинг саломин берди. Ҳамул дастур била югуруб оёғиға тушдум. Шайх ҳамул воқеадағидек маҳкам силлий уруб, ҳамул сўзни айтти. Ул мастлиғ ранжурлуғи тамом хотиримдин рафъ бўлди. Андин сўнгра амр қилдики, қайт ва шайх Аммор, Ёсир қошиға бор! Ва анга бир мактуб битиб, мундоқ зикр қилдиким, ҳар неча миским топарсен, йиборгилки, холисолтин қилиб юборай! Андин яна Шайх Аммор хизматиға келдим. Ва Шайх чун Шайх Аммор хизматиға келибдур. Муддате анда бўлубдур. Чун су-лук анга тамом бўлубдур, Шайх Аммор амр қилибдур-ки, Хоразмға бор! Ҳар неча шайх узр айтибдурлар, фойда қилмайдур ва Хоразмға келибдурлар ва бу тариқни мунташир қилибдур ва бу тариқниким, зоҳир қилибдурлар, халойиқ кўп мурид бўлибдурлар ва иршодқа машғул бўлибдурлар. Чун тотор куффори Хоразмға етибдурлар. Ҳазрат Шайх асҳобини йиғиб, амр қилибдурларки, вилоятларингизға боринг! Алар ул Ҳазратнинг амри била ўз вилоятларнга борибдурлар. Асҳобдин баъзики, Ҳазрат Шайхқа доғи чиқар илтимос қилибдурлар. Шайх дебдурларки, биз бу куффор илкида шаҳид бўлурбиз. Асҳоб тарқагондин сўнгра ким, куффор Хоразмға кирибдурлар. Ҳазрат Шайх қолган асҳоб била чиқиб, ғазвға машғул бўлубдурлар. То шаҳодат шарбатин тотибдурлар. Дерларки, шаҳодат вақтида бир кофурнинг парчамин тутқон эрмишлар. Андоқки, шаҳодатдин сўнгра ўн киши айира олмайдур ва ул парчамни кесиб айирдилар. Ва баъзи дебдурларки, Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. ғазалиётида ишорат бу қиссаға ва ўз интисобини Ҳазрат Шайхқа қилиб дебдурки,

р у б о и й:

[Биз кўлга қадаҳ олувчн улуғвор кишилармнз. Ориқ эчкиси билан қолган қашшоқлардан эмасмиз. Бир кўлда иймоннинг холис шаробин ичарлар, бир кўлда кофирнинг кокилин маҳкам тутарлар]².

Ҳазрат Шайхқа муридлар кўп эрдилар, аммо алардин нечаси жаҳонда ягона ва замонда муқтадо ва фар-зона эрдилар. Андоқки, Шайх Маждуддин Бағдодий ва Шайх Саъдуддин Ҳумуий ва Бобо Камол, Жандий ва Шайх Розуддин Али Лоло ва Шайх Сайфуддин Бохарзий ва Шайх Нажмуддин Розий ва Шайх Жамолуддин Гилий р. т. Ва баъзи дебдурларки, Мавлоно Баҳоуддин валадки, Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ.

с.нинг волиди бўлғай, ҳам алардиндур. [Унинг, Аллоҳ сиррини мукаддас қилсин, шаҳид бўлган санаси – етти юз ўн еттинчи йил]³].

473. Шайх Маждуддин Бағдодий қ. с.

Кунияти Абу Саиддур ва оти Маждуддин Шараф б. Муайяд б. Абулфатҳ Бағдодий р. Асли Бағдоддиндур. Хоразмшоҳ Бағдод халифасидин табибе тилади. Анинг отасин юборди. Ва баъзи дебдурларки, Бағдодединдурки, Хоразм кентларидиндур. Ва ул султоннинг муқаррибларидин эрди. Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. буюрубдурки, улки дерлар амрад эрмиш, Ҳазрат Шайх хидматиға етибдур, хилоф вокеъдур. Ёшга етган улук йигит эрди, аммо латиф сурати ва ҳайъати бор эрди. Ҳазрат Шайх ани аввал мутаваззо хидматяға амр қилди. Волидаси эшитти ва ул табибае эрди ва Ҳазрат Шайх ҳам табиб эрдилар, айтиб юбордиким, фарванд Маждуддуиға хидмате буюрган эрмишсиз ва ул нозук кишидур, агар мурод ул хидматдур, мен ўн турк кул юборайин, то ул хидматни бажо келтургайлар ва анга ўзга хизмате буюринг! Шайх дедиларки, анга айтингки, мен эшитибменки, тиб илмин билурсен, сендин бу сўз ажабдур. Агар сенинг ўғлунгға сафровий иситма ташвиш берса, мен дору ул кулларға берсам, ул сихҳат топарму? Ул жавоб топмади. Бу навъ тарбиятким, Ҳазрат Шайх қ. с. Шайх Маждуддинға бунёд қилдилар. Бир неча вақтдин сўнграким, риёзатлар тортиб сулуклар қилди, олий маротиб хосил қилиб, буюк мақомларға қадам қўйди. Дерларки, Шайх Маждуддин бир кун дарвешлар била ўлтуруб эрди. Анга сакре ғолиб бўлди. Деди: биз ўрдак байзаси эрдук дарё кироғида ва Шайх қуше эрдик, қаноти остида бизни парвариш бериб тарбият қилди, то ул байзадин чиқтук. Чун ўрдак боласи эрдук, дарёға кирдук ва Шайх кироққа қолди. Ва Ҳазрат Шайх каромат нури била ул сўзга воқиф бўлдилар ва муборак тиллариға келдики дарёда ўлғай. Шайх Маждуддин бу сўзни эшитиб кўрқди ва Шайх Саъдуддин Хуммуийи қошиға келиб кўп тазарруъ қилдиким, бир кунки Ҳазрат Шайхнинг вақтларин хуш топсанг, манга хабар қил, то Ҳазратлариға келиб узр қилай! Бир кунки, Шайх Ҳазратлари самоъда хушҳол бўлуб эрдилар. Шайх Саъдуддин Шайх Маждуддинға хабар қилди. Ул аёғ яланг келди ва бир таштда ўт тўлдуруб, бошиға кўтариб, кашфгоҳда турди. Чун Шайх Ҳазратларининг муборак назари анга тушти, дедиларки, чун дарвешлар тариқи била паришон сўзунг узрин қиласен. Имом ва дин саломат элттинг, аммо бошинг борғай ва дарёда ўлғайсен ва биз ҳам сенинг бошингға борғайбиз ва сардорлар боши ва Хоразм малики сенинг бошингда борғай ва олам хароб бўлғай. Шайх Маждуддин, Шайх Ҳазратларининг муборак оёғлариға тушти. Ва оз фурсатда Ҳазрат Шайхнинг муборак нафаси зоҳир бўлди. Шайх Маждуддин Хоразмда ваъз айтур эрди ва Хоразмшоҳнинг онаси ваъзиға борур эрди. Ва жамила заифа эрди. Душманлар фурсат асрадилар ва Хоразмшоҳ маст эканда, анга айттиларки, онанг Имом Абу Ҳанифа мазҳаби била Шайх Маждуддиннинг никоҳиға кирибдур. Султон бағоят мутяғайир бўлди ва буюрдиким, Шайх Маждуддинни Жайхун суйиға солдилар. Ҳар не Хоразмшоҳ ва Хоразм ахли ва ўзи бобида ва оламнинг хароб бўлури сабабида Ҳазрат Шайх, деб эрди, барча вужуд тутти. Чун Шайх Маждуддинни олти юз еттида, ё олти юз ўн олтида шаҳид қилдилар, хотуни Нишобурдин эрди, ани Нишобурға нақл қидди ва андин саккиз юз учда Исфороинға нақл қилдилар.

474. Шайх Саъдуддин Хуммуий қ. с.

Оти Муҳаммад Муъайяд б. Абубакр б. Абулҳасан б. Муҳаммад Хуммуийидур, андоқки юкори ўтти. Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг асхобидиндур қ. с. [Ёфибий тарихида келтирилади; у ҳол ва риёзат эгаси, дўст ва муридлари, ҳикматлари бор эди. Қосюн тоғ этагида бир муддат яшади, сўнг Хуросонга қайтиб, шу ерда вафот этди]¹]. Зоҳирий ва ботиний улумда ягона эрмиш, кўп мусаннафоти бор. «Маҳбуб»дек ва «Сажанжал ул-арвоҳ» ва булардин ўзга дағи. Ва мусаннафотида мармуз сўзлар, мушкил калимоту арқом ва ашқолу давойир кўпдурки, ақлу фикр назари анинг кашфу ҳаллидин

ожиздур. Ва ҳамоноки, то басират кўзи кашф нури била мунфатих бўлмағай, аларнинг идроки мутаъаззирдур. Ул дебдурки, [Аллоҳ субҳонаҳу менга башорат қилиб деди: Менинг зикрим ва таърифим хусусидаги сўзларингни кимки эътиқод ила қабул қилса ва тингласа, муҳаққак у кишининг хотирига илм ва маърифат уруғи қадалгайдир. Гарчи ўша пайт мавҳум бўлиб қолса ҳам, кейинроқ унга бирор сабаб юзасидан насиба етади]². Шайх Садруддин Кунявий анинг суҳбатиға етар экандур. Дебдурки, ул дедики, мавосиқ еттидур. [Мен сизларнинг Парвардигорингиз эмасманми?]³ мийсоқиға мунҳасир эмас. Ва муни ўз пиридинки Ҳазрат Шайх Муҳйиддин қ. с. бўлғай, сўрубдур. Шайх дебдурки, ул куллиётни дебдур, жузъиёт мундин доғи кўпрақдур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот»да Шайх Муъайяддин Жандий дебдурларки «Фусус ул-ҳикам» шарҳида битибдурки, бир кун Шайх Садруддин самоъ мажлисида Шайх Саъдуддин била ҳозир эрди. Шайх Саъдуддин самоъ асносида юзин бир суффа сарики, ул манзилда эрди, қилиб, адаб ва тавозеъ била муддате турди ва андин сўнгра кўзин юмдн ва деди: [Бу Садруддин қаерда?]⁴. Чук Шайх Садруддин олиға келди, кўзин анинг юзига очди ва дедики, Ҳазрат Рисолат с. а. в. бу суффада ҳозир эрдилар, тиладим, кўзики ул Ҳазратнинг жамоли мушоҳадасиға мушарраф бўлубдур, аввал сенинг юзунга очқаймен. Ва бу рубоий анингдурки,

ш е ь р:

[Эй қалбим сурури, кўзимнинг нури, сен билан қалбим сахарда уйғонди. Муножот қилиб, дилу жон билан айтдим: Эй ой юзлигим, вужудим сендадур, сен менинг кўзимда]⁵.

Бу рубоий ҳам анингдур.

Р у б о и й:

[Куфр истасанг нигорим зулфини кўр, иймон тиласанг, ёрим оразини кўр! Ёрим азизлигию, менинг муҳтожлигимни кўрмоқчи бўлсанг, куфрга аралашмаю иймонга боқма!]⁶.

Умри олтмиш учга етти ва олти юз элликда Азҳо ийдида дунёдин ўтти. Ва қабри Баҳрободдадур.

475. Шайх Сайфуддин Бохарзий қ. с.

Шайх Нажмуддин Кубронинг хулафосидиндур. Зоҳирий улум таҳсили ва тақмилидин сўнгра Ҳазрат Шайх мулозаматиға мушарраф бўлди ва тарбият топтин. Авоилда ани хилватқа ўлтуртур эрдилар. Иккинчи «Арбаин»да анинг хилвати эшигига келдилар ва муборак бармоғин хилват эшигига урдилар ва чорладиларки, эй Сайфуддин! Ва бу байтни ўқидилар.

Б	а	й	т:		
[Мен	ошиқман,	дарду	ғам	менга	ёр,
Сен маъшуксан, ғам ила не ишинг бор?] ¹ .					

Кўп ва чиқ! Онинг илкин тутуб, хилватдин чиқардилар. Бир қатла Ҳазрат Шайх учун Хитойдин бир канизак келтуруб эрдилар. Зифоф кечаси асҳобға буюрдиларки, биз бу кеча машруъа лаззатқа иштиғол кўргузурбиз. Сизлар доғи бу кеча риёзат таркин қилинг ва фароғат ва осудалиғ била бўлунг! Чун Шайх Ҳазратлари бу амрни асҳобқа қилдилар. Ул

кеча Шайх Сайфуддин бир улук ибрикка сув тўлдуруб, Ҳазрат Шайхнинг хилват эшигида бўлди. Субҳ вақтиги, шайх чиқдилар ва онинг ул хизматин билдилар, дедиларки, биз деб эрдукки, бу кеча ўз лаззат ва ҳузурунгизга машғул бўлмайсиз. Сен невчун ўзунгни бу риёзат ва ранжга солдинг? Деди: Сиз буюрдингизки, ҳар киши ўз лаззат ва ҳузурига машғул бўлсун! Менга ҳеч лаззат ва ҳузур мундин ўзга йўқдурки, Ҳазрат Шайх остонида хизматда бўлмаймен. Ҳазрат Шайх буюрдикки, башорат бўлсун сенгаким, подшоҳлар сенинг рикобингда югурганлар.

Бир кун салотиндин бири Шайх Сайфуддин хизматиға келиб эрди. Борур чоғда илтимос қилдиким, бир от Шайх назри келтурубмен. Тиларменки, ўзум қўлдаб, шайхни отландурсам. Шайх онинг илтимосин қабул қилиб, от қошиға келди ва ул подшоҳ отнинг жпловни тутуб, қўлдаб, шайхни отландурурда от саркашлиғ қилиб ва тундлук қилиб, инонин олиб, тўйлаб югурди ва нодшоҳ эллик қадамға яқин отни тўқтатур учун жиловин тутиб рикобида югурди, то тўқтади. Шайх ул подшоҳға айттиким, бу отнинг бу тундлук қилғонида ҳикмат бу эрдиким, Ҳазрат шайх қ. р. бизни мундоқ дуо қилиб эрдилар ва ўтган ҳикоятни тамом айтти. Ва бу рубойи Шайхнинг анфосидиндур.

Р	у	б	о	и	й:
[Ҳарчанд		гоҳида	ишқдан		бегонаман.
Офият		билан	ошною		ҳамхонаман.
Ногоҳ	бир	паричехрани		кўриб	қолсам,
Барчасидин кечиб, бир девонаманъ] ² .					

Олти юз эллик саккизда оламдин ўтубдур ва қабри Бухородадур. Шайхул оламға машҳурдур.

476. Айн уз-замон Жамолуддин Гилий қ. с.

Ул дағи Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг хулафосидиндур. Бағоят донишманд ва фозил эрмиш. Авоийлдаки, Ҳазрат Шайх суҳбати азимати қилди, китобхонаға кирди ва улуми ақлий ва нақлий латойифиди мажмуае интихоб қилдикки, сафарда анинг муниси бўлмай ва Хоразм азимати қилди. Чун яқин етти, бир кеча воқеада кўрдикки, Ҳазрат Шайх анга айтурки, эй Гилийкина, юкингни ташла, дағи кел! Чун уйғонди андиша қилдикки, чун мен дунё асбобидин ҳеч нима: кўтармайман, юкум не нима бўла олмай? Яна кеча ҳам ушбу воқеани кўрди ва учунчи кеча ҳам кўрди. Таҳайюр юзидин воқеада Шайхдин сўрдиким, ё Шайх, юк не нимадур? Ул Ҳазрат дедиларки, ул мажмуаки кўтарибсан. Уйғонгач, ул мажмуани Жайхунға ташлади. Чун Ҳазрат Шайх мулозаматиға мушарраф бўлди, ул Ҳазрат дедиларки, агар ул юкни ташламасанг эрди, ҳеч фойда қилмас эрди. Пас анга хирқа кийдурдилар ва арбаинға ўлтуртдилар. Арбаин итмомидин сўнграки, улғ маротиб ҳосил бўлди. Айн уз-замон лақаби бердилар. Шайх Айн уз-замон Қазвинда бўлур эрмиш. Анинг содотидин бири Шерозға борур эрди. Шайх хидматиға келди ва Шероз подшоҳиға сипориш илтимос қилдикки, Шайх Айн уз-замонға кўп иродати бор эрди. Шайх коғаз ва даво ва қалам тилади Ва битидики: Асал ва розиёна. Ва анга бердикки, муни подшоҳ илигига бергансен. Ул саййид чун Шерозға етти, подшоҳ эшикига борди. Дедиларки, ичи оғрийдур ва ҳаммомдадур. Мусофир ҳаммом бошиға борди ва Шайхнинг рукъасин андоқ қилдикки, подшоҳ илигига етти. Подшоҳ дедикки, Шайх каромат нури била маълум қилибдурки, бизда мараз бор ва даво битибдур. Филхол асал ва розиёна тилаб еди ва ул оғриқ дафъ бўлди. Ва рукъа: келтурган кишига кўп риоятлар қилди.

477. Бобо Қамол Жандий қ. т. р.

Чун Бобо Қамол Жандий Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро қ. .с. хидматида икмол ва такмил мартабаси топти. Ҳазрат Шайх анга хирқа кийдурди ва Туркистон сари ҳавола қилди. Ва дедиким, Туркистон вилоятида Мавлоно Шамсуддин Муфтийнинг фарзандики

отин Аҳмад Мавлонодур, бизинг бу хирқани анга еткур ва тарбиятни андин дариғ тутма! Чун Бобо Камол мақсадға етти, жамоат атфолни кўрдиким ўйнайдур эрдилар ва бир тифлки, Аҳмад Мавлоно бўлғай, аларнинг тўнларин асраб ўлтуруб эрди. Чун Бобо Камолни Кўрди, кўпти ва истикбол қилиб, салом қилди. Ва дедики, неча биз ўзгаларнинг тўнин асрағайбиз ва сиз бизинг тўнумузни асрағайсиз. Бобо анинг била мусо-фаҳа қилди ва Муфтий уйиға илигин тутуб кирдилар. Муфтий дедики, бу фарзанд мажзубдур, шояд шойиста хидмат қила олмағай. Улуғ оғаси Донишманд Мавлоно бағоят зийрак ва муаддабдур. Бобо дедики, анга ҳам насиб бўлғай, аммо биз Ҳазрат Шайх ҳаволаси ва ишорати била мунунг хидматиға келиббиз. Аҳмад Мавлоно оз фурсатда азим тарбиятлар топти ва кўп кушодлар анга юзланди ва анинг камолотининг овозаси машхур бўлди ва кўп толиблар анинг суҳбатида тарбият топиб, камолға етилар. Ва алардин бири Шайх Баҳоуддин Кубродурки, оғаси Донишманд Мавлононингки, оти Муҳаммад эрди, тарбиятин анга ҳавола қилди. Ва Шайх Баҳоуддин ўз фарзандининг тарбиятинки, оти Абулфутуҳ эрди, Донишманд Мавлоноға ҳавола қилди. Ва ҳамоно Хожа Абулвафо Хоразмий қ. с. хидматлариға интисоб Абулфутуҳғадур, андоқки, ўз силсиласи машойихининг баёнида айтибдур.

Н а з м:

[Файз, иршод Расулуллоҳ с. а. в.дан ҳазрат Алига, у кишидан сирлар хазинаси Ҳасанга, у кишидан Ҳабибга, сўнг Тоийга, сўнг Маъруфга, сўнг Сарийга, сўнг Жунайдага, сўнг икки Абу Алига, сўнг яхшилар сирри-Мағрибийга, булардан кейин Абулқосимга, кейин Нассожга, сўнг Имом Аҳмадга, сўнг Сухравардийга, сўнг Амморга, мазкур улуғлардан сўнг яхшиларнинг пешвоси, пок кишиларнинг сарварин – Шайх Нажмуддинга, сўнг Камолга, сўнг «Дин ва миллат баҳо»сига, сўнг Муҳаммадга, сўнг улуғлар фаҳри – Абулфутуҳга етди]¹.

478. Хожа Абулвафой Хоразмий қ. с.

Хожа Абулвафо хизматлариға тавҳид арбоби ва мавожид ва азвоқ асҳоби сўфия машорибидин шурби тамом бор эрмиш. Андоқки аларнинг расоил ва ашъоридин, батахсис рубоийтидин бу маъни зоҳирдур ва бу даъво исботиға неча рубоий келтирилур.

Р у б о и ё т:

[Гарчи	васфингда	ожизу	хайронман,
Сен	жон	хаётию	жонимсан.
Кўзимнинг	нури	сенсан	– кўраман,
Ақлимнинг донолиги сенсан – биламан.			

* * *

Токи	тирик	эканман,	сендан	жудо	бўлмағайман,
Бу	менинг	масъуд	толеимга		далилдир.
Агар	йўқолган	бўлсам,	зотингга	ғойиб	бўлганман,
Мавжуд эсам, нурингда зоҳир бўлганман.					

* * *

Ҳақнинг	баъзи	ботил	зуҳуротлари	борки,
Ким	уларни	инкор	этса,	жоҳилдир.
Бутун	борликда	ҳақдан	бошқасини	кўрган
Ҳақиқатлар ҳақиқатидан ғофилдир.				

* * *

У пинҳону жаҳон ошкорадир, ирфон аҳли бунинг аксини кўрдилар. Барча ошкору ниҳон Удирким, Ҳақ аҳдидин бўлсанг ҳаммасини фақат «Бир» деб бил!

* * *

Бирдир У, лекин сен билган бир эмас, иккинчиси бўлмаган бирдир У. Агар ўзингдан кечиб, уни билмоқчи бўлсанг, бирор далилу ҳужжат Уни билдиrolмайди...

* * *

Гуноҳ қилдим, узрим гуноҳимдан ёмон, бу узрда уч нарсани: вужудни, қудратни, феълни даъво қилиш бекордир. Чунки кўрқув ҳам, куч-қувват ҳам Аллоҳдандир]¹. Ва аларнинг вафоти саккиз юз ўттиз бешда эрмиш, р. т.

479. Паҳлавон Маҳмуд Паккаёр қ. с.

Хевақдиндур ва лақаби машхур Пурёрға баъзи Паккаёр дебдурлар, аммо Хевақлик кишидин таҳқиқ ва тасҳиҳ қилилди, Паккаёрға қарор топти, яъни барчаға Паккаёр. Ёр қассобнинг ўғлидур. Курашчиликда саромад бўлуб, азим шуҳрат тутубдур. Яшурун сулук ва риёзати ҳам бор эрмиш, андоқки, файз оламинин кўнглиға чошни етган эрмиш. Таъби ҳам хўб эрмиш. Ва назм айтур эрмиш. Ҳинд мулкидин бир заргар Ҳинд подшоҳидин мисол келтуруб, паҳлавон ихзориға илтимос еткурубдур. Паҳлавон бу рубойни дебдурки,

р у б о и й:

[Заргар бола Мўлтон йўлларида гапирди, султоннинг талабини менга етказди. Қерда мену дўстларимнинг ҳиммати бўлса, Ҳиндистонни ҳам бир арпага сотиб олмайман]¹.

Аммо ғойибдин анга ишорате еттики, бормоқ керак: Ҳиндустон азимати қилиб борди. Ҳинд мулки подшоҳининг бир курашчиси бор эрди, Паҳлавонни анинг учуч тилаган эрмишки, анинг била курашга солгай. Бу сўзни Паҳлавон била мулоқот қилгондин сўнгра изхор қилиб, муқаррар андоқ бўлмишки, тонгла халойиқни мажмуъ қилиб курашганлар. Кечаси Паҳлавон ўз қоидаси била ниёзмандона мазорот тавофиға бориб, номуродлиғ бажо келтурадурганда кўрубдурки, бир бузург мазорда ярим кеча бир қари заифа кўп тазаллум ва тазарруъ била Тенгрига муножот қилиб ёлборадурким, Худоё, бу келган паҳлавон курашчи маърақасидин менинг ўғлумни шарманда чиқармағайсен! Паҳлавон билибдурки, ул курашчининг онасидур, ўзи била муқаррар қилибдурки, тонгла ул курашчи илигида йиқилгай. Тонгласи подшоҳ улуғ маърақа ясаб, Паҳлавонни тилаб, ул курашчи била курашга солгонда, Паҳлавон ўзи била Муқаррар қилгондек, бир-икки ҳамла талашгандин, сўнгра ҳариф илгида йиқилур. Мундоқ манқулдурки, учаси ерга тегиб, кўзи кўкка тушгач, ҳижоблар муртафеъ бўлуб, малакут олами кўзига жилвагар бўлуб, ул подшоҳ ҳам муроду мақсадиға етар, аммо чун Паҳлавонни тилаб, таклиф била келтурган эрмиш, риояту ҳурмат тутмақда муболаға қилиб, мусохабат тариқи била маош қилур эрмиш. Бир кун овға таклиф қилиб, ўзи била элтганда, тоғ ови эрмиш, сайд кейнича чопганда, сайд қоядин учар, подшоҳ доғи оти жиловин сақланолмас, икки оёғи камар қироғида қолиб, икки илиги хато бўлганда, Паҳлавон била эрмиш, Илиг уруб марқабни рокиб била кўтариб, туз ерга кўяр. Подшоҳ хайрат қилиб дерки, мунча муфрит куч била ажаб эрдик, ул курашчидин йиқилдинг. Паҳлавон анда бу рубойни айтурким,

р у б о и й:

[Ўз	нафсинга	хоким	бўлсанг,	мардсан,
Хотирлаб	туришдан		гапирсанг,	мардсан,
Йиқилганни	тепиш		мардлик	эмас,

Йиқилганнинг қўлидаи тутсанг, мардсан]².

Подшоҳ кўп ниёзмандлиғлар кўргузуб Паҳлавон қайтиб, Хеваққа келур. Мозори Хевақдадур, Ислом қоидаси адосида бу икки байт Паҳлавоннингдур:

[Бир Аллоҳга иймон келтир, беш вақт намоз ўқи,
ўттиз кун рўза тут, закот бер, имкои бўлса, йўл
тепиб ҳаж қил! Бас, бизнинг қўлимиз сенинг этагингда,
гуноҳ қилиш бандадан, кечирмоқ Худодандир]³.

Паҳлавон Маҳмуддин сўнгра Паҳлавон Муҳаммад Абусаид ҳам ўз замонининг беназири эрди. Қабри Неъматободдадурур.

480. Шайх Нажмуддин Розий ал-Маъруф би-Доя қ. с.

Ул дағи Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубронинг асҳобидиндурки, анинг тарбиятин Шайх Нажмуддин Бағдодийға ҳавола қилган экандур. «Мирсод ул-ибод» ва «Баҳр ул-хақойик» тафсирининг мусаннифидур. Ва Чингизхон воқеъасида Хоразмдин чиқиб, Румға борибдур. Ва анга Шайх Садруддин Қунаявий ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. била мулоқот воқеъ бўлубдур. Нақлдуруки, учаласи бир кун бир мажлисда эрдилар. Намози шом қойим бўлди, икки мазкур бўлғои азизлар имомат илтимоси қилдилар. Ул иккала рақъатда «Фотиҳат ул-китоб»дин сўнгра [«Кофирун»сурасини]¹ кироат қилди. Намоздин фориг бўлғандин сўнгра Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий Шайх Садруддинға бокиб, тийбат юзидин дедиким, зоҳиран бирини сизинг учун ва бирини бизинг учун ўқиди. Вафоти олти юз эллик тўртта воқеъ бўлди ва Бағдоднинг Шунизиясида қўйдилар. Ва Ҳазрат Махдуми н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, Шайх Сарн Сақатий ва Шайх Жунайд Бағдодий қ. р. мақбарасидин ташқари қабре эрди, анинг қабри деб айттилар, в. т. а. Ва бу рубоий анинг мақулотидиндур.

Рубоий:

(Гар шамъда мен каби жудолик доғи бор, йиғию ёниш билан ошнолиги бор. Шамънинг сарриштаси оқибатимдан яхшироқ, чунки унинг бошида ёруғлиги бор)².

481. Шайх Разиюддин Али Лоло Ғазнавий қ. с.

[У Али б. Саид б. Абдужалил Лолои Ғазнавий]¹. Ва бу Шайх Саидки, Шайх Али Лолонинг отасидур. Ҳаким Санойининг аммзодасидур. Ҳаж азимати била Хуросонға келибдур. Ва Абу Яъқуб Имом Юсуф Ҳа-мадоний суҳбатиға етибдур. Ва ул вақтки, Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. ҳадис талабиға Ҳамадонға борди, Шайх Али Лоло бўлур кентнинг бир йиғочида тушди. Иттифоқан Шайх Али Лоло ҳам кеча воқеъада кўрдикки, бир шоту қўюбдурлар, осмонғача. Ва бирав бу шоту бошида турубдур. Ва эл бир-бир анинг қошнға келурлар ва ул буларнинг илигин тутуб, осмонғача элтур. Ва бу илиг тутуб элтган киши бу кишининг илигин анга берур ва ул илигин тутган кишини осмонға элтур. Шайх Али Лоло ҳам борди ва анинг ҳам илигин тутуб, ул киши илигига бердилар ва осмонға чиқарди. Чун бу воқеани отасиға деди, ул сўрдикки, ул кишини танирсен? Деди: танирмен ва оти ҳам хотиримдадур. Деди: талаб қилмоқ керакки сенинг ишинг қалиди анинг илигидадур. Шайх Али Лоло анинг талабида мусофир бўлди ва неча йил олам гирдида сафар қилди ва андин ҳеч навъ нишон ва асар топмас эрди, то ул замонки, Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. Хоразмға келди ва бу тарикни мунташир қилди. Ул чоғ Шайх Али Лоло Туркистонда эрди. Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. хонақоҳида хилватда ўлтуруб эрди. Иттифоқан биров Хоразмдин келиб эрди ва Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. андин сўрадурки, Хоразмда ҳоло ҳеч дарвеше бу тоифадин бормуқим, эл бу тарикни андин билгайлар? Ул дедикки, бир йигит пайдо бўлубдур ва халқ иршодиға машғулдур ва кўп эл анга иродат келтуруб теграстиға йиғилибдурлар. Хожа сўрдиларки, оти недур? Жавоб бердикки, Шайх Нажмуддин Кубро. Чун Шайх Али Лоло бу отни эшитти, хилват ичидин изтироб била чиқти ва сафарға белин боғладн. Хожа сўрдиларки, не воқеъдур? Айттиқим, сафар

килурмен. Хожа дедиларки, қишдур, таҳаммул қил ёз бўлгунча. Шайх Али Лоло дедики, қилаолмон. Андин мусофир бўлуб, Шайх Нажмуддин Кубро хидматлариға келди ва сулукка машғул бўлди. Андин сўнгра кўп муддатдин сўнгра Шайх Маждуддин Бағдодин Ҳазрат Шайх: мулозаматлариға мушарраф бўлди. Ҳазрат Шайх ўттиз беш ёшларида тахминан сулукка машғул бўлуб-дурлар ва Шайх Маждуддин тўрт-беш ёш Шайх Али Лолодин ортуғ эрмиш. Аммо Шайх Али Лоло йигитликининг аввалидан машғул бўлубдур ва алар ул вақт хануз сулукка машғул бўлмагон эрмишлар. Шайх Али Лоло машойихдин кўпнинг суҳбатиға етган эрмиш. Дерларки юз йигирма тўрт шайхи комили мукамалдин хирқа олиб эрмишлар ва вафоти чоғи юз ўн уч хирқа ул жумладин мавжуд эрмиш. Ва Ҳиндустон сафари қилибдур. Ва Абуризо Ратан суҳбатиға етибдур ва Расул с. а. в.нинг амонатин андин олибдур. Андоқки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. ани тасҳиҳ қилибдур ва дебдурки, [Шайх Разиюддин Али Лоло Расулulloҳ с. а. в. саҳобаларидин Абуризо Ратан б. Наср р. а. билан суҳбат қилган ва у Расулulloҳ с. а. в. тароғларидан бирини унга берган]². Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла ул тароғни бир хирқаға чирмаб, ул хирқани қоғазға чирмабдур. Муборак хатти била ул қоғазға битибдурки, [Расулulloҳ с. а. в. тароғларидан бўлган бу тароғ ва бу хирқа ҳам унинг сақобаси – Абуризо Ратандан камина заифга етди]³. Ва ҳам Шайх битибдурларки, мундоқ дерларки, ул амонат Ҳазрат Расул с. а. в.дин Шайх Разиюддин Али Лолоға эрмиш. Ва бу рубой анинг қудсия анфосидиндур.

Рубой:

[Жон минглаб кўнгуллар билан гирифторингдур,
Кўнгул ҳам минглаб жонлар билан харидорингдур.
Дийдоринг орзусида юрган талабгорларнинг
на уйқуси, на қарори бордир]⁴.

Ҳазрат Шайх Разиюддин Али Лоло олти юз кирқ иккида рабиул-аввал ойининг учида дунёдин ўтубдур.

482. Шайх Жамолуддин Аҳмад Журфоний қ. с.

Ул Шайх Разиюддин Али Лолонинг асҳобидиндур. Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурки, Шайх Аҳмад ажаб зоҳир киши эрди, буюк мартабаси бор. Мем ғайба анинг сулуки мартабасин Шайх Абулҳасан Харақонийға муносиб топтим ва Шайх Али Лоло сулуки мартабасин Султон Боязид Бистомийға қ. с. Шайх Разиюддин Али Лоло дебдурки, ҳар ким бизинг Аҳмаднинг хомушлиғи била борғай, ҳар не Шиблий г.а Жунайдин топибдурлар, андин топқай. Бир кун Шайх Саъдуддин Хуммуий Журфонға етти. Киши юборди ва Шайх Аҳмадни тилади. Шайх Аҳмад узлат нияти қилиб эрди, келмади. Яна киши юбордики, келмак керакки, манга ишорате етибдурки, чун сенинг учун Шайх Али ижозат битибдур, мен ҳам битигаймен. Шайх Аҳмад жавоб юбордики, мен Ҳақ с. т. ни ижозатнома била парастиш қилмоғумдур. Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, манга бу сўз андин бағоят хуш келибдур. Бир қатла Шайх Аҳмад муридларидин бириники мууроқабаға машғул эрди, кафшин чиқариб, неча кафш бўйниға муҳкам урди. Ул мурид деди: мууроқабадаурмен, Шайх не учун озурда қиладурлар? Шайх дедики, мууроқаба биравга ярашурки, бир ҳафта таом емамиш бўлғай, чун аёғ уни эшиткай, хотирға келмагайки, бу киши менинг учун таом келтурадур эркин. Шайх Аҳмад олти юз олтмиш тўккузда раби ул охир ойининг салхида дунёдин ўтти.

483. Шайх Нуруддин Абдурахмон Исфаройиний Касирқий қ. с.

Ул Шайх Аҳмад Журжоний асҳобидиндур. Толиблар таслики ва муридлар тарбияти

ва аларнинг вақосъи кашфида азим шони бор эрмиш. Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. р. дебдурки, агар охир уз-замонда Шайх Нуруддин Абдурахмон қ. с.нинг вужуди бўлмаса эрди, бу тоифанинг сулуки тариқи тамом маҳв бўлур эрди ва нишон қолмас эрди. Аммо чун Ҳақ с. т. бу тоифанинг баракотин боқий тилар эрди, анинг била мужаддад қилди. Ва ҳам Шайх Алоуддавла дебдурки, бир кун жамоатхонада ғойиб бўлдум. Имом Муҳаммад Ғаззолийни кўрдумки, ўлтуруб эрди ва бошин тизи устига қўюб эрди ва қаламни икки бармоғи орасида тутуб мутаҳаййир эрди. Сўрдумки, не воқеъдур ва Имом не фикрдадур? Деди: нечук мутафаккир бўлмағайменки, мен дунёда симурғқа ўттиз сифат битибмен ва бу соат кўрарменки, барча ғалатдур. Ва бу воқеъани Шайх Нуруддин Абдурахмонға арз қилдим, буюрдики, ажабдур. Мен дағи Шақон кентида эрдим ва ул вақт манга сўз айтмак маърифатида кўп шараҳ эрди. Ғайба кўрдумки Ҳақ с. т. манга айтурки, сен билмассанки, ҳар ҳасратки Имом Ғаззолийға бор, мундин ортук йўқдурки, сулукни тугатмай бизинг хизматимизға келди. Андин сўнграки ул ғайбдин келдим, ўз тилимда уқдае топтим ва хомушлик пеша қилдим ва ўз ишимга машғул бўлдум. Анинг валодати олти юз ўтгуз тўққузда, шаввол ойи экандур ва Бағдодда дунёдин ўтубдур.

484. Шайх Абулмакорим Рукнуддин Алоуддавла Симноний қ. с.

Алар аслда Симнон мулукидиндурлар. Ўн беш яшагондин сўнгра вақт султони хидматиға иштиғол кўргуздилар. Бир урушдаки султонға аъдо била воқеъ эрди, аларға жазбае етти. Андин сўнгра олти юз саксон еттида Бағдодда Шайх Нуруддин Абдурахмон Касиркий суҳбатиға етиштилар, ул вақтдаки Ҳижоз сафаридин мурожаат воқеъ бўлуб эрди. Ва олти юз саксон тўққизда иршод изни топдилар. Ва етти юз йигирмада Саккокия хонақоҳида ўн олти йил муддатда юз қирқ арбаъин чиқардилар. Дерларки, сойир авқотда яна юз ўтгуз арбаъин ҳам чиқарибдурлар. Чун ёшлари етмиш етти йилға етишти, етти юз ўтгуз олтида ражабнинг иккисида жумъа кечаси Сўфиободнинг буржи аҳрорида оламдин ўтдилар. Ва Қутби-замон Имоуддин Абдулваҳҳоб ҳазирасида мадфун бўлдилар. Бир кун дарвише алардин савол қилдиким, чун бу баданға туфроқта идрок йўқдур ва руҳ андин муфорик бўлубдур ва арвоҳ оламида хижоб йўқдур, не ихтиёждур қабр бошиға бормок? Чун ҳар мақомдаки, бир бузургнинг руҳиға таважжух воқеъ бўлубдур, ҳам-улдурки киши қабри бошиға борибдур. Шайх дедиларки, кўп фойдаси бор. Бири буким, бировки бир азизнинг қабри зиёратиға борур, ҳар неча ул ёнки қадам қўяр, таважжух кўпрак бўлур. Чун туфроғи бошиға етар, хисси доғи ул туфроғни мушоҳада қилур ва таважжухда хисси доғи машғул бўлур ва куллий мутаважжих бўлур, фойда кўпрак бўлур. Яна бир буки, ҳар нечаки руҳда хижоб йўқдур ва барча олам анга бирдур, аммо баданеки тамом тириклик айёмида анинг била суҳбат тутмиш бўлғай ва анинг бадан маҳшури бўлғайки, ҳашрдин сўнгра абад ул-абадқи, бўлғусидур, анинг била бўлғай, ул мавзеъға назар ва тааллуқи кўпрак бўлғусидур ўзга ердин. Бу сўздин сўнгра ҳикоят қилдики, бир вақт Жунайд қ. с. хилватида бўлур эрдим. Ва анда завқ тамом юзланур эрди. Жунайд воситасидинки, ул хилватда бўлур эрмиш. Чиқдим, дағи анинг қабри бошиға бордим, хилватидағи завқни топмадим. Бу маънони Шайх қ. с. хидматида арз қилдим. Дедиларки, ул завқни Жунайд жиҳатидин топтингму? Дедим: бале! Дедиларки, мавзеъи маълумдурки ул умрида неча қатла анда бўлмиш бўлғай. Ҳар қачон завқ етса, баданеки топар экандур, анинг била мусоҳиб экандур, авваледурки завқ кўпрак ҳосил бўлғай, аммо шоядки туфроғи бошида ҳеч машғуллиғидин таважжухда тақсире воқеъ бўлмиш бўлғай. Охир бир хирқаеки аҳли диле ани киймиш бўлғай, анинг завқи мушоҳада бўлур ва бадан хирқадин яқинрокдур. Ва зиёратиинг фавойиди кўпдур. Масалан, бирав мундин Ҳазрат Рисолат с. а. в. руҳониятиға таважжух қилса, файз топар. Аммо агар Мадинаға борса, ул Ҳазратнинг мутаҳҳар руҳи анинг ул азиматидин ва йўл ранжи тортқондин чун воқифдур ва Мадинаға етқондин сўнгра доғи ҳис била ул Ҳазратнинг равзасини кўрса ва зоҳир ва ботин била мутаважжих бўлса, мунунг фойдасиға анинг фойдаси била не нисбатдур? Ва мушоҳада аҳлиға бу маъно таҳқиқдур. Ва алар дебдурларки, анбиё анинг учун келибдурларки, халқнинг кўзларин ўз айбларин кўрарга очқайлар, то ўз айбларин ва Ҳақ таолонинг камолин ва ўз

ажзин ва анинг кудратин ва ўз зулмин ва анинг адлин ва ўз мазаллатин ва анинг иззатин ва ўз жаҳлин ва анинг илмин ва ўз бандалигин ва анинг худовандлигин ва ўз фақрин ва анинг ғиносин ва ўз тақирин ва анинг неъматларин ва ўз фаносин ва анинг бақосин билгайлар ва ботин кўзлари мунга бийно бўлғай. Ва ҳам ушбу қиёс била шайх ҳам анинг учундурки, муридлар кўзин бу маънига очғай. Пас, ҳар неча мурид ўз камоли исботига кўпрак кўшиш қилғай, ё амале қилғайки, анинг камоли зоҳир бўлғай. Шайхқа андин ранж кўпрак етишгайки, шайх бу ранжларни анинг учун тортарки, муриднинг нафсининг ўз камолин кўрар кўзин тиккай ва Ҳақнинг камолин кўрар кўзин ёрутқай. Ва ул ҳар лаҳза ўз камолин кўрарга бир кўз очқай, пас, шайхнинг ранжи зоеъ отига кўшиш қилғай ўз ҳаққида. Дарвеш керакки, ўз нафси каминида бўлғай, то ҳар кўзки, ўз камолин кўрарга очқай, филҳол ани тиккай. Ва агар мундоқ (қилмаса, анга хабар бўлғунча нафс анинг ҳар сари мўйидин ўз камолин кўрарга бир кўз очқай ва Ҳақнинг камолин кўрардин кўр қилғайки, нафсининг одати будур. Ҳам алар дебдурларки, Тенгри таоло то кишининг сиррин эл кўзидин ёпмоғунча, ва ани халқ кўзидии яшурмоғунча, мумкин эрмас ул киши валоят мартабасига етмак. Ва [дўстларим қуббаларим остидадир]¹нинг маъноси будур. Ва бу қабоб башарият сифатидур ва пардае эмас бўздин ва ё ўзга жинсдин. Ва сифат улдурки, анда айбе зоҳир қилғай, ё бир ҳунарни андин эл кўзига айб кўргузгай. Ва [уларни мендан бошқалар танимайдилар]²нинг маъноси будурки, то иродат нури била биравнинг ботинин ёрутмағай, ул валини танимағай, пас ул нур ани танимиш бўлғай, йўқ ул киши. Ва ҳам алар сўзидурки, дарвешлар ки, ўз ишлариға машғулдурлар, керакки баттолни ўз ораларида қўймасаларки, бир бекор юз даркор кишини бекор қилур.

Ш

е

ъ

р:

[Бекорчиларнинг касаллиги ғайратлиларга тез ўтади.

Совуқ кулни чўғ устига ташласанг, ўчади]³.

Ҳам алар дебдурларки, Ҳаким Тирмизий ва жамоате мағорибадин дебдурларки, [авлиёликнинг бошланиши пайғамбарликнинг охиридир]⁴. Бир кун Бағдодда Шайх хилватида эрдук. Буюрдикки, ул жамоатки дебдурларки, [авлиёликнинг бошланиши пайғамбарликнинг охиридир]⁵. Мунға узре бор. Алар ул сўздин муни тилаб эрканларки, [Шариатда авлиёликнинг бошланиши анбиёликнинг ниҳоясидир. Тариқатда авлиёликнинг ниҳояси анбиёликнинг бошланишидир]⁶. Невчун? Ҳазрат Рисолатқа с. а. в. шариат камоли ишининг охирида тамом бўлдики, [бугун сизларга динингизни комил қилдим]⁷. Ва вали то шариатни такмил қилмағай, валоятқа қадам қўя олмас. Пас, улча набиға шароеъда ишининг ниҳоятида бўлса, валиға бидоятида бўлғаи. Невчунки, агар киши ул аҳком билаки, Маккада нозил бўлди сулук қилса, ул аҳкомғаким, охир умрда Мадинада нозил бўлди, илтифот қилмаса, ҳаргиз валоятқа етмағай. Балки агар инкор қилса кофир бўлғай. Пас, валоят ибтидоси улдурки, барча шароеъни камол била қабул қилғай ва мутобаат кўргузгай, аммо тариқат улдурки, ҳар неча вали саъй қилса ва мартабаси олий бўлса, анинг руҳиға ул навъ меърожеки набининг жисмиға бўлубдур, ҳосил бўлмағай ва маҳолдурки бўлғай. Чун валоятнинг интиҳосида валининг руҳи набининг жисмиға мушобаҳат топар, тариқатда ниҳоят ул-авлиё бидоят ул-анбиё бўлғай. Ва ҳам алар буюрубдурларки, анбиё алайҳиссалом омидан гунаҳ иншосидин маъсумдурлар ва авлиё гуноҳни хор тутмоқдин маҳфуз. Ва Мустафо с. а. в. дин марведурки, [агар мағфират

қилсанг, барчани мағфират қил! Қайси банданг борки, гуноҳ қилмаган?]⁸. Ва бу фақир қошида ҳеч гунаҳ андин ёмонроқ эмаски, банда ўзин муқассир ва мужрим билмагай.

485. Ахий Али Мисрий қ. с.

Ул Шом мулкида бир шайх эрди ва кўп муридлари бор эрди. Аммо чун мунсиф киши эрди. Муридларидин жамъиғаки мустаид эдилар, дедиларки, агар сиз Ҳақ толибисиз, мен дағи Ҳақ толибимен. Ва муршиде топмайменкн, анинг қошида сулук қилғай эдим. Эмди воқеъада кўрубмен ва шаҳодатда ҳам эшитадурменки, Хуросонда муршиде бор, мукаммал. Кўрунг борали ва анга мушарраф бўлали ва ул муршид хидматида бир неча кун сулук қилали ва андинки, халқ бизда гумон элтурлар, бир нима ҳосил қилали! Алқисса, бусўз била келиб эрди ва Шайх асҳобиға дохил бўлуб эрди, ўзининг жамъи муридлари била. Шайх буюрдиларки, аларнинг иродати мундин сўнгра санга менинг иродатимдур, аммо сенинг васотатинг аларға нафъ қилур. Андоқки, менинг қошимда шайх ва Мустафо с. а. в. орасида ҳар нечаки хирқа кўпрак, йўл ёруғроқ ва сулук осонроқдур, ҳадис хилофики, анда ҳар неча восита озроқ бўлса, ҳадис саҳиҳроқдур. Невчунки, андаки хабардур, ҳар неча восита кўпрак бўлса, тафсир ихтимоли кўпрак бўлур, аммо мундаки, хирқақдур, ҳар неча машойих нури кўпрак бўлса, йўл ёруғроқ ва аларнинг руҳонияти мадади кўпрак бўлур. Бир кун Шайх Мансур Ҳаллож сўзи ораға тушти. Ахий Али Мисрий анинг ҳолидин истифсор қилди. Ҳазрат Шайх андин сўнграки алар бобида кўп сўзлар айттилар, дедиларки, ул вақтки, манга ҳол гарм эрди, анинг мозориға бордим. Чун муқоаба қилдим, анинг руҳин иллийинда топтим, олий мақомда муножот қилдим. Ва дедим, Худовандо, бу не ҳолдурки, Фиръавн [Мен сизларнинг олий Парвардигорингизман]1 деди ва Ҳусайн Мансур [«Мен Ҳақман»]2 деди ва иккаласи улуҳият даъвоси қилдилар. Эмди Ҳусайн Мансурнинг руҳин иллийнинда ва Фиръавн руҳи сижжиндадур, мунда ҳикмат недур? Менинг сирримда нидо қилдиларки, Фиръавн ўзин кўрмакка тушти ва барча ўзин кўрди ва бизни гум қилди ва Ҳусайн Мансур барчамизни кўрди ва ўзин гум қилди, кўрки не фарқ бўлғай андин мунгача.

486. Шайх Нажмуддин Муҳаммад Эдкониий қ. р.

Ул ҳазрат Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг муридидур. Ва умри саксонга етган экандур. Етти юз етмиш еттида дунёдин ўтубдур ва Исфаройин омолидин бир ҳисорда мадфундур. Ул дебдур: Ҳазрат Расул с. а. в. қавмидаким, [саводи аъзам– Қуръонни лозим тутинг ва унга маҳкам боғланинг!]¹.

487. Ахий Али Дехистониий р. т.

Шайх дебдурларки, арбаъинда панжшанба кеча арбаъиннинг ўттуз тўққузунчи кечасида ғайба кўрдумки, жамоат мусофирлар келдилар ва ораларида бир йигит эрдик, Ҳақ таолонинг анинг била иноят назари бор эрди ва анга менинг тарбиятимға ҳаволадур. Чун шаҳодат оламиға келдим, ходимға дедимки, ҳеч мусофирға борур ижозати берма, мен чиққунча. Қазоро, ҳам ул замон мусофирлар етиштилар. Дедимким, масжиди жомеъадики, тонгла арбаъин туганмиш бўлғай мусофирларни келтурки, кўриб аларға ижозат берали. Тонглаки масжидға бордим, мусофир дарвешлар келдилар ва салом қилдилар. Ҳар неча назар қилдим, ул кишиники мен кўруб эрдим, аларнинг орасида топмадим. Дедим: магар яна бир қавм еткусидурлар. Намоз қилиб, уйга келдук. Ходим келиб дедик, бу жамоате

дарвешлардин бириси магар рахтлари қошида экандур ва масжидқа келмагандур, дархост қиладурки шайхни кўргай. Дедим: келсун! Эшикдин киргач танидимки, улдур. Салом қилди ва лаҳзае ўлтурди ва кўпти ва чиқти. Ходимға дедимким, чиқиб бу йигитга айтки, бир неча кун мунда бизинг била бўлсунки, бизинг анинг била ишимиз бор. Чун ходим ташқари чиқибдурки, ул қайтиб келадур. Ходим андин ҳолни сўрубдур. Ул дебдур: Шайхқа айтки, мени қабул қилсинларки, дарвешлар хидматиға машғул бўлайин. Ходим дебдурки, Шайх мени ушбу иш учун юбориб эрди. Ани олиб кирди. Мусофирлар бордилар ва ани хидматқа машғул қилдим. Хидмате қила бошладики, одамедин андин яхшироқ мутасаввар бўлмағай. Уч йилдин. сўнгра зикрлар айтти ва хилватлар ўлтурди ва яхши ҳоллар анга юз кўргузди. Бир кун сафарда эрдук ва ул бир суффада ўлтуруб эрди. Менинг назарим анга тушти, кўрдумки, олий вориде анга нозил бўладур ва пас шигарф ҳоле анга юзланадур. Кўптум ва анинг қошиға бордим, мағлуб ва ул ҳолнинг масти бўлуб эрди. Анга наҳиб била дедимки, не ҳолдасен ва не кўрдунг, айт! Деди: айтаолман. Дедим: ёй чайнама, айт! Ва зажр била сўрдум, айтти. Ва ал-ҳақ олиймақом эрди, аммо чун кўрдумки, анда ажабе пайдо бўлғудекдур. Ани дедим нима эмас ва нафй қилдим, бори ул мақомда ўзида бир нима пайдо қилди; ва муддати мадид анинг димоғидин ул бормас эрди, то андин сўнгра неча вақтдин сўнг самадият тажаллиси била мутажалле бўлди. Ва ул мақомедурки соликка андин ихтиёж егуликка қолмас. Чун ул мақомда ўзин кўрди, ғуруре анда пайдо бўлди ва ўзига дедикки, нима емамак Ҳақ таоло сифатидур ва бу манга холо ҳосилдур ва ботинида худойлиғ даъвоси бош урабошлади ва емак тарки қилди. Ҳар нечаки таёғлар эрдим ва тишлари орасиға йиғоч солиб очиб, шарбат ва ғизо оғзиға солдурур эрдим, яна оғзидин тўкар, ташлар эрди. Қўйдуқки, ўз кўнгли била егай! Ҳам емади, то олти йил мундин ўтти. Ва бу дастур била дарвешлар хидматиға қиём кўргузур эрди. Бир улук саодати бу эрдикки, бовужуди даъволар ва ҳоллар ҳаргиз ўзин мендин бениёз кўрмади. Ва агар бу бўлмаса, ҳам аввалларда ўқ ул вартада зоеъу ҳалок бўлур эрди. Ва ўттиз етти йилдурки, мен Ҳазрат Шайх иршоди била толиблар иршодиға машғулмен, бу тоифадин кўпни кўрдум, бу Ахий Алидекки анга дунё лаззатиға ва ўз нафс ҳаззиға майл бўлмағай, ҳаргиз кўрмайдурмен. Ва йигирма беш йилдурки, дарвешлар орасидадур, ҳеч киши андин эшитмайдур эркинки, манга емақдин ва ичмақдин ва ҳеч жинс нимадин нима керак демиш бўлғай. Ва бовужуде улки беморлиғлар тортибдур, ҳеч киши ани така қилғон кўрмайдур ва ҳеч кишига айтмайдур ва ҳеч кимдин даво тиламайдур. Алқисса ул мақомдаким ғизодин фориг эрди, олти йилгача қолди. Андин сўнгра Каъбаға борур эрдим, ани ўзум била элттим. Чун Мадинаға етиштук, анга дедимки, агар Ҳазрат Расул с. а. в. умматисен ва менинг муридимсен, ани қилмоқ керакки, Ҳазрат Расул с. а. в. қилнбдурлар ва мен қилурмен, йўқ эрса, кўп ва кетки, мундин ортиқ бизинг суҳбатимизда бўла олмассен! Али Дўстий ҳозир эрди, бир лукма анинг оғзиға солди ва ул еди. Бир кун таъйин қилдимки, уч лукма егай. То Маккага еттук, андин сўнгра буюрдимки, андоқки сойир дарвешлар нима ерлар, ул дағи егай! Ва ул вартадин ҳалос бўлди.

488. Абулбаракот Тақиюддин Али Дўстий Симноний қ. с.

Ул дағи Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг асхобидиндур. Бир кун Ҳазрат Шайх маориф сўрарда буюрубдурларки, модомики солик тажаллий вақтида сурате идрок қилур, ул тажаллий сувари бўлғай ва Ҳақ таолони ул суратдин муназзах тутмак керак, аммо ани Ҳақ тажаллийси билмак керак, андоқки Мусо а. с. дарахтдин [албатта мен Аллоҳмен]1 эшитти. Ҳар ким десаки, дарахт Тенгридур, кофир бўлғай ва ҳар ким деса, бу сўзни Тенгри демади, ҳам кофир бўлғай. Бу суваре тажаллиини бу навъ эътиқод қилмоқ керак.

Ва ул кун Тақиюддин Али Дўстий ҳозир эрди. Шайх буюрдиларки, бу йил манга Али Дўстнинг воқеаси бисёр хуш келди. Ва дарвешларнинг эътиқоди саботи учун айтай. Ҳақ таоло бу йил анга бир қатла куллий мавжудот суратида тажаллий қилди. Ва ул Ҳақ таоло тасбиҳу танзихин сувар лафзи била андоқки Ҳақ таоло анинг тилига жорий қилур эрди, айтур эрди. Ҳақ с. т. ўзлуки била андин сўрдиким, мени кўрдунг? Ул дедиким, Бор Худоё, кўрмадим! Ҳақ таоло буюрдиким, буларки кўрдунг, не эди? Жавоб бердиким, осору афъолу сифотинг суvari эрди ва сен барча суратдин муназзахсен. Ҳақ с. т. бу сўзда анга сано айтти ва бу маънони андин писандида тутти.

489. Амир Саййид Али б. Шихоб б. Муҳаммад Ҳамадоний қ. с.

Улуми зоҳирию ботинида жомеъ эрмиш. Ва аҳли ботин улумида мусаннафоти бор: «Асрор ун-нуқта» китобидек ва «Асмоуллоҳ» шарҳидек ва «Фусус ул-ҳикам» шарҳи ва «Қасидаи хамрияи Форизия» шарҳидек ва булардин ўзга ҳам. Алар Шайх Шарафуддин Маҳмуд б. Абдуллоҳ Маздақонийнинг муридидурлар, аммо одоби тариқат касби соҳибус-сирр, байнал ақтоб Тақиюддин Али Дўстий қ. р. қошида қилибдурлар. Ва чун Шайх Тақиюддин Али Дўстий дунёдин ўтубдур, яна ружуъ Шайх Шарафуддин Маҳмудқа қилибдурлар. Ва дебдурларки, фармон недур? Шайх таважжух қилиб дебдурки, фармон улдурким, оламнинг ақсою билодида кезгайсен. Алар уч қатла рубъи маскунни эврулубдурлар. Ва минг тўрт юз валий суҳбатиға мушарраф бўлуптурлар ва тўрт юзни бир мажлисда топибдурлар ва етти юз саксон олтида зулҳижжа ойининг олтисида Кабру Савод вилоятининг яқинида оламдин ўтуптурлар. Ва муборак жисмларин Хутталонга нақл қилибдурлар.

490. Шайх Абдуллоҳ Фаржистоний қ. с.

Шайх Рукнуддин Алоуддавланинг асҳобидиндур. Фаржистоннинг кентларидин биридиндур. Кичик эркандурки, отаси фавт бўлубдур ва онаси яна биравга тегибдур. Бир кун андин амре воқеъ бўлгондурки, ўгай отасидин кўркубдур ва қочиб, кентдин чиқибдур. Ва ул кент навоҳисида бир улук йиғоч бор экандур. Ул йиғочқа чиқиб ёшунубдур. Ва ул йиғоч тубида бир чашма эрмиш. Иттифоқан жамъи дарвешлар келиб, ул чашма бошида манзил қилибдурлар. Ва ул чашма суйида анинг аксин кўрубдурлар. Ани ул дарахтдин тушуруб, ўзлари била олиб борибдурлар. Ва ул сафарда гузарлари Симнон вилоятиға тушубдур. Ҳазрат Шайх хидматиға борибдурлар. Ул ҳам билаларича борибдур. Чун Шайхнинг муборак назари анинг сари тушубдур, фаросат нури била анинг камоли қобилиятин бу тариқда маълум қилибдурлар. Мусофирлар азимат қилгондин сўнгра кишилар юбориб, ани қайтарибдурлар. Мусофир дарвешлар кўп изтироб қилибдурлар ва вақт султони ҳукмиға ружуъ қилибдурлар. Чун Шайхнинг ҳаққо нияти барчаға зоҳир эрмиш, ҳеч фойда қилмайдур. Ва Ҳазрат Шайх анинг тарбиятиға машғул бўлуб, Шайхнинг илтифоти била улуғ мақомларға етибдур. Ва Шайхнинг мунча ихтимом ва илтифотики, анинг борасида бор экандур, маълум эмаски, асҳобдин ҳеч кимга бўлмиш бўлғай. Чун муридлар иршоди ва такмили мартабасиға етибдур. Тус вилоятиға ҳавола топибдурки, борғай. Анда келгандин, сўнгра толиблар иршодиға машғул бўлубдур. Вақт подшоҳи андин истидъо қилибдурки, баъзи урушқаки адувси била воқеъ бўлгондур, анинг била борғай. Боргондин сўнгра ул урушта шаходат мартабаси топибдур ва жасадин Тусқа нақл қилибдурлар ва қабри андадур.

491. Бобо Маҳмуд Тусий қ. с.

Шайх Абдуллоҳ муридларидиндур. Бир қатла Шайх жамъи муридлар арбаъинда ўлтуруб эрди. Бир кеча хонақоҳ ходимиға дедик, кеча воқиф бўлки, икки дарвешға азим ворид еткусидур. Ногоҳ беҳудлуғ қилма-ғайлар ва хилватдин ташқари чиқмағайлар. Ходим ҳозир бўлур эрди. Ногоҳ Бобо Маҳмуд наъраи урди ва хилватдин чиқти. Ва яна бир дарвеш ҳамким, оти Ҳинду Илёс эрди, ул дағи қичқириб, беҳудона югуруб чиқиб ва юз биёбонға қўйдилар. Ходим кейниларича югуруб, Ҳинду Илёсқа етти ва ани тутти. Ва Бобо Маҳмуд мажзуб ва мағлуб юз сахроға қўюб эрди, киши ета олмади. Ва Ҳинду Илёс Шайх асари тарбиятидин филжумла ўз холиға келди, аммо Бобо Маҳмуд иши забт қилмоқдин ўтти. Ва ани уқалойи мажонин дебдурлар. Ва каромот ва хавориқи одот кўп андин зоҳир бўлур эрди, андоқки машхурдур.

492. Ахий Али Қутлукшоҳ қ. с.

Ул дағи Шайх Абдуллоҳ муридларидиндур. Ва Шайх тарбияти асаридин камолға, балки такмил мартабасиға етти. Ул вақт Шайх Абдуллоҳни замон подшоҳи черик таклифи қилди. Ахий Али ҳозир эрмас эрди. Шайх васият қилиб дедик, биз бу сафарда шаҳодат давлатиға мушарраф бўлғумиздур, бизинг ўрнумизға Ахий Алини ўлтуртунгуз. Ва андоқ бўлди ва андоқ қилдилар.

493. Шайх Ҳофиз Умар Абардихий қ. т. с.

Ахий Алининг муридларидиндур. Ва кичик ёшида Мавлоно Разиюддин Али Моёний р. т. дин Хизр а. с. нинг суҳбатдори эрмиш, назар ва тарбият, топибдур. Шайх Ҳофиз дебдурки, авойилдаки манга Ҳақ йўли сулуки доияси пайдо бўлди. Нишобурда Мавлоно Шамсуддин Халифа иршодға машғул эрди. Дайрон деган кентда Шайх Ахий Али. Ва ҳар вилоятда бир азизнинг отин тутарлар эрдик, фақр тариқи иршодиға машғулдур. Мутараддид эрдимки, қайси бири хидматиға борайин. Бир кеча воқеъда кўрдумки, жамоате машойиху авлиё бир манзилда ҳозирдурлар. Бу воқеъалари шарҳида тул бор. Ҳосили будурки, бир ҳайбатлиқ улук киши Шайх Ҳофизни кўтариб, мажлис ҳуззори машойихдин бирининг этакиға қўюбдур ва дебдурки, бу тифлға сут бер. Ва ул Шайх Ахий Али эрмиш. Шайх Ҳофиз билибдурки, анинг тарбияти Ахий Алиға ҳавола бўлди. Неча кундин сўнграки, Шайх Ахий Али хидматиға борибдур. Шайх Али анга боқиб, табассум қилиб, дебдурки, сут ичкали кеч келдинг. Шайх Ҳофиз байъат илиги Шайх Ахий Алиға берибдур ва таважжуҳ қилиб, талқин олибдур. Ул дебдурки, Макка сафаридаким, Бағдодқа етгук, Шайх Нуруддин Абдуррахмон Бағдоднинг шайх ул-исломи эрди, бузургвор жаддининг халифаси. Видоъ вақти манга васият қилдик, чун Ҳазрат Рисолат с. а. в. равзасиға мушарраф бўлсанг, менинг ниёзмандлиғимни ул Ҳазратқа еткуруб, бу иборат била арз қилғайсенки, умматингнинг аслларидин Абдуррахмон отлиғ бир қари осий дуо еткурди. Чун мунга Мадинада ул давлат муяссар бўлди. Шайхнинг ул сўзи хотиримға келди, ҳам ул иборат била арз қилдим. Ҳазрат Рисолат с. а. в. муборак қошлариға гириҳ солиб дедиларки, сен мундоқ демаки, ул ғоят тавозуъдин мундоқ дебдур ва ул менинг умматининг акобиридиндур. Ул сафардин қайтқонда, ул хабарни Шайхқа еткурдум, бағоят хушҳол бўлуб, манга хайр дуоси қилди.

494. Хожа Абдуррахмон Гахворагар қ. с.

Хожа Абдуррахмон қ. с. Ҳақ таолонинг маҳбубларидин ва мажзубларидиндур. Аларнинг ғариб ҳолоти кўпдур. Шайх Ҳофиз Умар р. дебдурки, бир вақт бу вилоятда азим вабо бўлди. Бир кун Мавлоно Разиюддин Али Моёний қ. с. ўз кенти Моёндин Абардихқа

ташриф келтурдилар ва кентнинг ташида тушуб, мени тиладилар. Ва дедиларки, амр мундоқдурки, менинг била келиб, Исжил деган ерда Шайх Муҳаммад Холид р. қабри бошида «Қуръон» хатм қилгайсен, шояд бу бало дафъ бўлгай. Амр имтисоли қилдим, аммо бу жиҳатдинки, ул фурсатда Хожа Абдурраҳмон Гаҳворагар қ. с. Исжилда бир тош устида ўлтурур эрдик, Шайх Муҳаммад Холид қабри бошидадур. Ва буюк сўзлар айтур эрди ва Мавлоно Разиюддин Али хидматлари ғоят ташарруда эрдилар. Мен мутафаккир бўлдимки, бўлмагайки, алар орасида амре воқеъ бўлгайки, ул балиятдин саъброқ бўлгай. Чун Исжилга яқин етгук, бирав йўлуқди. Аидин Хожа аҳволидин сўрдум. Дедик, эмдигача тош устида ўлтурур эрди, ногоҳ кўпди ва дедик, бир кож келадурки, мен анинг била калла ура олмасмен. Ва ул яқинда бир харос эрди, анда кирди ва бир чуқурга кириб яшунди. Биз чун кентга етгук ва мазор бошига туштук ва кент аҳли йиғилдилар ва ғавғо кўпдики, вилоят ҳокими Амир Али Бек Хожа зиёратиға келадур. Кент аҳли Мавлоноға дедиларки, Хожа сизинг келадурганингиз жиҳатидин фалон харосда бир чуқурга кирибдур. Агар ҳоким ани топмаса, шоядки бизга ғазаб қилгай! Мавлоно хидматлари ул харосқа мутаважжих бўлуб, ул чуқур устига етиб, Хожага дедик: меҳмонни мундоқ тутқайлар, Хожа чиқиб, иккаласи кучушуб, Хожа Мавлононинг қулоғиға бир сўз айттики, Мавлоноға йиғламоқ юзланди ва йиғлай бошлади. Ва муддате ул ерда туриб эрдиларки, бирав дедик, Амир Али Бек ташқари интизор тортадур. Мавлоно хидматлари Хожаға танбиҳ қилдилар, Хожа чиқиб, Алибек била кўрушдилар. Ва дедиларки, [ҳой мўғулгина, кет!] ¹. Ул азимат қилгач Хожа: [Мўғулгина кетгинки, азиз меҳмоним. бор!] ² дер эрди. Ва ул югурур эрди, то назардин ғойиб бўлди. Андин сўнгра Хожа била Мавлоно зиёрат бошига келдилар ва мен хатм оғоз қилдим. Тиловат асносида Хожа буюк сўзлар бунёд қилди. Мавлоно ҳай урди ва Хожа тик турди ва мажлис охириғача ҳеч сўз ўтмади. Ва аларнинг ҳиммати баракотидин Тенгри таоло ул балони дафъ қилди. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да мундоқ битибдурлар. Аммо бу фақир Хожа Ҳофиз боридинки дарвеш киши эрди ва Шайх Ҳофиз Умар қ. с.нинг мухлис муридларидин эрди, мундоқ истимоъим борки, Хожа буюк сўз бунёд қилгондин сўнгра Мавлоно ҳай урубдур. Хожа андин сўнгра Мавлононинг қулоғиға сўз айтибдурки, Мавлоно йиғлабдур ва кўп ниёзмандлиғлар қилибдур. Мавлонодин махсус муридлари ул кайфиятни таҳқиқ қилгондин сўнгра мундоқ дебдурларки, йигитлигимдаки, таҳсилға машғул эрдим ва фақр тариқи сулуки дойим кўнглумга ўтар эрди ва орзум бор эрди. Бир кеча воқеъада кўрдумки, икки киши мени ётқурдилар ва кўксумни ёрдилар ва кўнглумни чиқариб, бириси офтоба била сув қуйди ва бириси кўнглумни юди ва яна кўксумга солдилар ва буткардилар. Мен ул воқеъа кўргали таҳсил ишин барҳам уруб фақр тариқи сулукини ихтиёр қилдим. Бу замонки, мен Хожага буюк сўз айтқон жиҳатидин густохона ҳай урдум, оғзин қулоғимға келтурур дедик, мунча йил бурунроқ фалон таърихдаки сен таҳсилға машғул эрдинг, воқеъада Хизр била менким сени ётқурдуқ ва кўксунгни ёрдуқ ва кўнглунгни чиқариб, биримиз су қўюб, биримиз юб, яна кўксунгни буткардуқ. Ва ул иш санга боис ул бўлдики, фақр йўли сулукига машғул бўлдунг, ул ҳақгузорлиғдурки, ҳоло бизга ҳай урарсен. Ул замон йиғламоғим боиси бу эрди. Муридлар барча қулоқ тутуб, Хожаға ўзга ақида қилдилар. Ва Хожанинг қабри Машҳад вилоятида Гурмакон деган кентдадур, валлоҳу таоло аълам.

495. Мавлоно Фахриддин Луристоний қ. с.

Ул улуми зоҳирий таҳсилиға машғул эрмиш. Доим хотирға келур эрмишки, Тенгри

таоло йўли сулукига машғул бўлғай. Бир кун мутолаадин калол топиб, хотир ташҳиси учун ҳужрасидин чиқиб, сайр қилурда кўнглига келибдурки, сен бир кун худ бу ишдин чиқар хотиринг бор, бу кун ул кун бўлсун. Мисрда бир мадрасада эрмиш, яна ҳужрасиға бормайдур ва кутуб ва ҳар неки анда бор экандур, барини кўюб, Шайхи Шайхуллоҳ деган дарвешки, ул вақт Мисрда толиблар иршодиға машғул эрмиш анинг хидматиға бориб, сулук бунёд қилибдур. Чун ул дунёдин ўтубдур, бир комил муршид талабиға сафар ихтиёр қилибдур. Неча шайх суҳбатиға етибдур ва максуди ҳосил бўлмайдур. Ул вақт Шайх Ҳофиз Умар иршодға машғул экандур, анинг овозасин эшитиб, анинг хидматиға бориб, анга мушарраф бўлубдур. Суҳбат туташибдур ва хуб сулуклар даст берибдур ва арбаъинлар ўлтурубдур ва тарбиятлар топибдур ва куллий мақосид ҳосил қилибдур. Шайх Ҳофиз Умар дунёдин ўтгандин сўнгра Жом қасабасиға келиб, Ҳазрат шайх ул-ислом Аҳмад Жом қ. с. равзаси живорида сокин бўлубдур. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, Харжардда аларнинг отаси саройиға Мавлоно келган экандур. Ва алар сиғари синда экандурлар, андоқки аларни тизи олдида ўлтуртқон экандур. Ва муборак бармоғи била ҳавода ишорат била машҳур отларни, Умар ва Алидек битир эркандур. Ва Ҳазрат Махдумий бовужуди туфулият ўкур эркандурлар. Ва Мавлоно таассуб юзидин табассум қилиб, шафқат ва лутф кўргузур экандур. Алар битибдурларки, аларнинг ул илтифот ва назари менинг хотиримда бу тоифанинг муҳаббати тухми бўлди ва ҳар кун ўзга нашъу намо топар эрдим. Умидим улдурки, бу тоифа суҳбатида тирилгаймен ва буларнинг хидматида ўлгаймен ва аларнинг муҳиблари зумрасида машҳур бўлгаймен. [Аллоҳим, мени мискин ҳолда бор қил, мискин ҳолда ўлдир ва мискинлар қаторида қайта тирилтир!]¹. Саккиз юз йигирмадин сўнгра Хуросондин Ҳарамайни шарифайн зодаҳумаллоҳу шарафан зиёратиға азимат қилди ва андин Мисрға борди ва анда Тенгри живори раҳматиға восил бўлди. Ва қабри Қарофададур, Имом Шофиъий р. а. қабри яқинида ва анда - Саййид Фахруддинға машҳурдур.

496. Шох Али Фароҳий қ. т. с.

Шайх Алоуддавла қ. с. муридларидиндур. Отаси Фароҳ вилоятининг ҳокими эрди, қариб эрди, тиладики, ҳукуматдин истиғфо ва инзиво ихтиёр қилиб, умрининг охирин тоату ибодат била ўтқаргай. Ўғли Шох Алини замон подшоҳининг ўрдусиға юбордики, ҳукумат нишонин ўз отиға олғай ва ул муъоф бўлғай. Гузари Симнон сари эрди. Ул яқинда куттоут-тариқ била алар орасида уруш воқеъ бўлди, андоқки Шох Алининг барча мутааллиқлари қатлга келдилар, ўзи қатик яралар еб, ўлуклар орасида ўлум ҳоли била йиқилди. Шайх ҳазратиға ғайба кўргуздиларки, фалон мавзеъда жамоате ўлуклар орасида бир захмлиғнинг руҳидин рамаке бор, анинг сарвақтиға етибки, фақр тариқида тамом қобилияти бор. Шайх ул мавзеъга борди ва ҳеч қайсини тирик топмади. Яна қатла ҳамул амрға маъмур бўлди, яна бориб, тирик топмади. Яна бориб, ихтиёт била кўп тафаҳхус қилғандин сўнгра бирида ҳаёт асари тафаррус қилди. Ани кўтариб, шаҳрға келтуруб, муолажасиға машғул бўлдилар, то яралари ўнғалиб, ўз ҳолиға келди. Шайх анга дедилар: сихҳат топтинг, хоҳ ишинг кифояти учун подшоҳ қошиға бор, хоҳ отанг қошиға бор! Ул дедикки, мен Шайхнинг шариф хидматидин ҳеч қаён борур хотирим йўктур, тиларменки, иродат илигин Шайх этагига урғайман! Охир отаси хидматиға борди ва андин ижозат ҳосил қилиб, Шайх ҳазратиға келиб, Шайх Ҳасан тарбияти била олий мақомотқа қадам қўйди.

497. Шайх Муҳаммад Шох Фароҳий қ. т. с.

Зоҳирию ботиний улум била ораста эрди. Ва ул бир восита била Шох Али Фароҳийнинг муридидур. Ҳаёти охирида ҳаж азимати қилди, Хурмуз йўли била. Чун Манужонға етти, бемор бўлди ҳам анда вафот қилди. Ва қабри ҳам андадур. Кашфу илҳом соҳиби эрмиш. Дерларки, ҳаж сафарида бир шаҳрға етибдурки, анда бир хароботе бор эрмиш. Мувоқиб ўлтуруб эрмиш. Ногоҳ бир сайҳа урмиш. Уламодин бири ҳозир эрмиш, сўрмишким, не воқеъ бўлди? Демишким, бу шаҳрнинг хароботини манга макшуф қилдилар, анда бир жамила заифа кўрдум. Дедимки, бор Худоё! Бу заифани бу ҳолдин манга бағишла! Сирримға еткурдиларки, не учун демассенки, сени анга бағишлағайбиз. Ул хотун ҳам ул вақтда тавба тавфиқи топди.

498. Шайх Баҳоуддин Умар р. т.

Шайх Муҳаммад Шохнинг тағойисидур. Баъзи акобир дебдурларки, маълум эмаски, Шайх Рукнуддин Алоуддавла асҳоби силсиласида анингдек бўлмиш бўлғай. Кичик ёшдин мажзуб экандур ва жазба осори анда зоҳир экандур. Намоз қилурда асҳобидин биравни ўлтуртур эрмишки, ракаат ададин анга танбиҳ қилғайким, ўзи ани асрай олмас эрмиш. Авойили ҳолда андоқки, бу тоифаға ғоят шавқу тааттуш бўлур мақсудқа ҳеч етмакдин тағойиси қошида изҳори малол қилур эрмиш. Тағойиси анга бу байтнн ўқуб эрмишки,

б а й т:

[Агар нола қилса, ёри сафарда бўлган киши нола қилади. Ёринг қўйнингдаю, яна нега нола қиласан?]¹.

Одати бу навъ эрмишки чун масжиди жомеъда ҳозир бўлур эрмиш, ҳуқком ва аларнинг хавоси била мусулмонларнинг иши кифоятида сўз айтур эрмиш. Азизе савол қилибдур муники, масжидда мунча эл сўзин сўзлашмакнинг сабаби не эркин? Мундоқ дебдурки, агар ўзумни ул айтмоқ ва эшитмакка машғул қилмасам, мағлуб ва мустаҳлак бўлурмен, хавосим ишдин колур, кўзум кўрмас ва қулоғим эшитмас. Ва сойимуддахр бўлур эрмиш. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кошғарий қ. дебдурларки, Макка сафарида анга маразе воқеъ бўлди. Ҳар неча асҳоб муболаға қилдилар, ифтор қилмади. Бир кун кўрдум, ғайб аҳлидин жамъи анинг миҳаффаси сари борадур эрдилар. Чун миҳаффа эшикига еттилар, турмадилар ва ўттилар. Мен бу қиссани ўзидин сўрдум. Деди: бале, кутб эрди. Ва асҳобики, иёдатқа келиб эрдилар, миҳаффа эшикига етканда, мен аёғимни узатиб эрдим, ўттилар, аёғимни йиғиштурғандин сўнг қайттилар ва менинг қошимға келиб, фотиҳа ўқудилар. Мавлоно хидматлари дебдурларки, ҳам ул кун сиҳҳат осори зоҳир бўлди ва ифтор қилурға ихтиёж бўлмади. Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, баъзи фуқароғаки, таважжуҳ давоми ва иқбол мақсуди ҳақиқийға тарғиб қилур эрди, бу байтнн ўқур эрди.

Б а й т:

[Ўз дилоромингга кўнгил боғла ва жумла оламдин кўнгил уз!]².

Саккиз юз эллик еттида Раби ул-аввал ойиниинг салхнда сешанба куни дунёдин ўтубдур. Ва замои подшоҳи наъшин эгнига кўтариб, хейли йўл борибдур. Ҳиротнинг ийдгоҳининг шимоли ҳадда сари дафн қилибдурлар. Ва олий иморат ясабдурлар. Ва машхур ва мутаайин мазордур, юзору ва ютабарраку биҳи.

499. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад қ. с.

Зоҳир улумдин таъб жавдатиға ва фаҳм хиддатиға шуҳрати бор эрмиш. Ҳазрат Шайх Зайнуддин сулуки тариқида машғул экандур. Бовужуд касби улум ул тариқда сулукидин кундин кунга ўзига зикр таъсири маълум қилғандин сўнгра таҳсил тарки қилибдур Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Умар қ. с. била кўп суҳбат тутуб, арбаънилар чиқарибдур. Халкнинг ақидаси ул эрмишки аларнинг муриди эркин. Аммо ўзи анга муътариф эмас эрмиш ва Мавлоно Фахруддин Луристоний суҳбатиға етган эрмиш. Ва Мавлоно анга бир тўнин кийдургон эркандур ва табаррук ҳайсиятидин гоҳ кияр эркандур. Ва сўнгралар Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Кошғарий била суҳбат тутар эрмиш ва Мавлоно ани таъзим ва тақдим қилур эрмиш. Ва Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бир йўлда анинг била борур эрдук. Бир тақриб била анинг сўзи анга етики, деди: манга бу неча кунда амре воқеъ бўлдики, ҳаргиз ўзумга ул гумон элтмас эрдим. Ижмол тариқи била ншорате анга қилди, ул навъки мен анинг таҳқиқидин жамъи мақомни фаҳм қилдим. [Баъзи орифлар деди: Агар Аллоҳ субҳонаҳу ўз зоти билан бирор бандасига тажалли қилса, барча зот, сифот ва феълларни Ҳақнинг зот сифат ва феъллари партавида фоний ҳолда кўради. Ўзини барча махлуқотлар баробарида гўё тадбир этувчи, махлуқотларни эса, ўз аъзолари деб билади. Махлуқотларнинг бирортасига бирор нарса рўй бермайди, фақат ўзини уларга энг яқин деб билади. Тавҳид манбасига тамоман фарқ бўлгани учун ўз зотини Ҳақнинг ягона зотида, сифатини унинг сифатида, феълени унинг феълида кўради. Албатта инсонга тавҳидда бу мақомдан юксаги йўқ. Рух кўзи зотнинг жамол мушоҳадасига тикилган замон, ашённинг орасини ажратувчи ақл нури қадим зот нури ғалабасидан зойил бўлади. Ва Ҳақ келиши билан ботилнинг кетиши сабабидан қадим ва ҳодислар орасидаги фарқ кўтарилади. Бу ҳолат жамъ деб аталади]¹. Анга ҳоле тамом ваважде азим бор эрди. Самоъ мажлисида ҳоли мутағайир бўлуб, айдоқ сайҳалар ва заъқалар урар эрдик, асари мажлис аҳлиға сироят қилур эрди ва вақтлари хуш бўлур эрди. Саккиз юз олтмиш тўртда Рамазон ойининг ғуррасида оламдин ўтти. Ва қабри Гозургоҳда Ҳазрат Шайх ул-исломнинг аёғи саридур.

500. Шайх Баҳоуддин Валад қ. т. с.

Оти Муҳаммад б. Ҳусайн б. Аҳмад Хатиб Букрий. Баъзи дебдурки, Шайх Нажмуддин суҳбатиға етибдур. Амир ул-муъминин Абубакр р. а. фарзандларидиндур. Онаси Хуросон подшоҳи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг қизидур. Ҳазрат Рисолат с. а. в. тушда анга ишорат қилдиким, қизингни Ҳусайн Хатибға никоҳ қил! Ва ул мутаваллид бўлди. Икки ёшида отаси нақл қилди. Чун тамайюз синниға етти, улум таҳсили қилди ва диниву яқинийдин то камоли ул ерга етдиким, Ҳазрат Рисолат с. а. в. анга Султон ул-уламо лақаб берди. Чун анга кўп зуҳур бўлди ва хавосу авомнинг маржаъи бўлди. Зоҳир уламосидин аҳли ҳасад ани замон подшоҳи хуружиға муттаҳам қилдилар ва Балхдин узр қўлдилар. Ва ул вақт Мавлоно Жалолуддин кичик ёшлик эрди. Ва алар Бағдод йўли била Макка азимати қилдилар. Чун Бағдодға етилар, жамъи сўрдиларки, булар не элдурлар, қайдин келиб, қаён борадурлар? Алар дедиларки, [Аллоҳдан Аллоҳга! Қўркув ва қувват фақат

Аллоҳдин бўлур!]¹. Бу сўзни Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с. га еткурдилар.

Дедики, [бошқа киши эмас бу – Баҳоуддин Балхийдир]² ва истикбол қилди. Чун анга етти, хачиридин тушуб, Ҳазрат Мавлононинг тизин ўпди ва хонақоҳ сари истидьо қилди. Мавлоно дедиларки, маволийга мадраса ансабдур ва Мустансирия мадрасасиға нузул қилдилар. Ва Шайх ўз илиги била аларнинг ўтугин тортиб, мунга муносиб хидматлар қилди. Учунчи кун Макка азимати қилиб, мурожаат қилганда Рум сари мутаважжнх бўлдилар. Тўрт йил Озарбайжонда сокин ўлдилар ва етти йил Лорандада. Ва Мавлоно Жалолуддин хидматларин ўн саккиз ёшида кадхудо қилдилар ва етти юз йигирма учда Султон Валад мутаваллид бўлди. Чун улғайди, ҳар ким аларни танимаса эрди, бузургвор оталари била кўрса, оға-ини хаёл қилур эрди. Андин сўнгра подшоҳ аларни Кўняға истидьо қилди. Ва Ҳазрат Мавлоно анда Ҳақнинг живори раҳматиға восил бўлди.

501. Саййид Бурхонуддин Муҳаққиқ қ. с.

Хусайний саййиддур ва Тирмиздин эрди ва Шайх Баҳоуддин Валад қ. с. нинг асҳоби ва муридларидиндур. Анинг хавотирға ишрофи жиҳатидин Саййиди сирдонға машҳурдур. Ул кунки Шайх Баҳоуддин Валад оламдин ўтти, Саййид Тирмизда ўлтуруб эрди. Дедики, шайхим ва устодим ҳазратлари дунёдин рихлат қилдилар. Ва неча кундин сўнгра Мавлоно Жалолуддин тарбияти учун Кўняға мутаважжих бўлди. Ва Мавлоно Жалолуддин ҳазратлари тўққиз йилгача алар хидматларида бўлуб, иршодлар кўруб тарбият топдилар. Дебдурларки, чун Шайх Шихобуддин Сухравардий Румға келди. Саййид ҳазратларини кўргали борди. Саййид кул устига ўлтуруб эрди, ўрнидин тебранмади. Шайх йироқдин таъзим қилди ва ўлтурди, ҳеч вокеъ бўлмади. Муридлар сукут мужибин сўрдилар. Шайх дедики, ҳол аҳли била сўзлашурға ҳол тили керак, йўқки қол тили! Муридлар сўрдиларки, Саййидни нечук топтингиз? Шайх деди: дарёе топтук, маввожи маоний дураридин ва Муҳаммад ҳақониқидин бағоят ошкор ва асру яшурун. Шайх Салоҳуддин Саййиднинг муридларидиндур. Саййид дерлар эрмишки, ҳолимни Шайх Салоҳуддинға бағишладим ва қолимни Мавлоноға. Ва Саййиднинг мутабаррик мазори Қайсариядадур. [Унга ва барча солих бандаларга Аллоҳнинг саломи ва раҳматн бўлсин!]¹.

502. Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий қ. с.

Аларнинг валодати Балхда эрмиш, олти юз тўртда, Раби ул-аввал ойининг олтисида. Дебдурларки, Мавлоно ҳазратлариға беш ёшидин бери ғайбе сувар ва руҳоний ашкол, яъни малойика суфраси ва хавос инсу жин пардасики, қибоби иззат мастурларидурлар, зоҳир ва мутамассил бўлурлар эрмиш. Бузургвор оталари хати била топибдурларки, Жалолуддин Муҳаммад Балхда олти ёшида одина куни кеча атфол била бизинг уйларнинг томларида сайр қилур эрмишлар. Алардин бири яна бирига дебдурки, келинг, бу томдин яна бир томға секрели! Ул дебдурки, бу ҳаракат ит ва мушук ишидур! Ҳайф бўлғайки, одаме анга муртакиб бўлғай. Агар сизинг жонингизда қуввате бўлса, осмон томига секрели! Ва бу ҳолатда томдин ҳаво тутубдур.

Ончаки, алар кўзидин ғойиб бўлубдур. Атфол изтиробдин кичкиришибдурлар ва йиғлабдурлар. Бир лаҳзадин сўнгра кўзи мутағаййир ва ранги ўзгача қайтиб, ҳамул томға тушубдур. Атфолға дебдурки, ул соатки, сизга ул сўзни айтадур эрдим, кўрдумки, яшил кисватлиғлар мени сизинг орангиздин сирмадилар ва кўтариб осмонға элтдилар ва малакут ажойибин менга кўргуздилар. Чун сизларнинг фиғон ва фарёдингиз чикти, яна бу ерга тушурдилар.

Дебдурки, ул синда ҳар икки-уч кун ифтор қилур эрди. Маккага борурда

Нишобурда шайх Фаридуддин Аттор қ. с. суҳбатиға етиштилар. Шайх «Асрорнома» китобин аларға берган экандур. Доим ўзлари била асрар экандурлар. Алар дер эрмишларки, мен бу жисм эмасменки, ошиқлар назарида манзурман, балки ул завқу хушлукменки, муридлар ботинида манинг каломимдин бош урар. Аллоҳ, Аллоҳ, чун ул дамни топсанг ва ул завқни тотсанг, ғанимат тут ва шукр қилки, мен улдурмен: Ва дебдурки, кушки ердин юкори учқай, агарчи осмонға етмагай, аммо томдин йироқ бўлғай. Ҳамул навъ агар киши дарвеш бўлса, агар дарвешлик камолнга етмаса, аммо мунча бўлғайки, зумраи халқдин ва бозор аҳлидин мумтоз бўлғай ва дунёнинг захматларидин сабуқвор бўлғайки, [юки енгиллар қутулдилар, юки оғирлар ҳалок бўлдилар]¹. Дунё аҳлидин биров алар хизматида узрхоҳлик қилур эрдик, хизматда муқассирмен. Алар дедилар: иътизор ҳожат эрмас. Ончаки, ўзгалар сенинг келганингдин миннатдордурлар. Биз сенинг келмаганингдин миннатдордурбиз. Асҳобидин бирини малул кўрдилар ва дедиларки, барча малолат бу оламға кўнгул боғлағондиндур. Ҳар дамки бу жаҳондин озод бўлғайсен ва ўзунгни ғариб билгойсен ва ҳар рангки, боқсанг ва ҳар мазаники тотсанг, билсанки, онинг била қолмоғунгдур ва ўзга сори борғунг ва ҳеч малолат ери қолмағай. Ва алар дебдурларки, озодмард улдурки, биров ранжин қилғондин ранжида бўлмағой. Ва жавонмард улдурки, ранжида қилурға муставжиб бўлғонни ранжида қилмағой. Мавлоно Сирожиддин Қунавий – ул вақтнинг бузурги эр-миш. Аммо алар била хуш эмас эрмиш. Онинг қошида дебдурларки, алар дебдурларки, мен етмиш уч мазҳаб била бирдурман. Тиладики, аларни ранжида қилғай ва беҳурмат этгай. Бировни ўз яқинларидинки, донишманд эрди ва сафиҳ эрди йибордики, жамъ орасида Мавлонодин сўрғилки, сен мундоқ дебсен, агар иқроқ қилса, сафоҳат қил ва оғзингдин келгунча сўк ва ранжида қил. Ул киши келди. Савол қилди, алар дедиларки, айтибмен. Ул киши муқаррар қилғон дастур била беқоидида айтиб сафоҳат қила киришти. Алар табассум қилиб дедиларки, булар била ҳам бирмен. Ул киши бағоят хижил бўлди ва қайтти. Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, менга анинг бу сўзи бағоят хуш келибдур. Алар ходимдин сўрсалар эрдик, уйда ҳеч нима бор-му? Агар деса эрдик, йўқдур, мунбасит бўлуб, шукр қилурлар эрди ва дерлар эрдик, бу кун бизнинг уй пайғамбар уйига ўхшар ва агар деса эрдик, матбах муҳайёдур. Мунфайл бўлуб дер эрдик, бу уйдин бу кун Фиръавн уйи иси келадур. Бир кун алар мажлисида Шайх Авҳадуддин Кирмоний сўзи ўтадур эрди. Биров дедик, шоҳидбоз эди, аммо покбоз эди. Алар дедиларки, кош ҳар не тиласа қилса эрди ва ўтса эрди.

Б а й т:

[Бениҳоятдур бу манзил, эй рафик,
Рўзу шаб кетмак керак улдур тариқ]².

Алар дер эрмишларки, рубоб уни беҳишт эшигининг сариридур. Агар бизга андин завқу хушҳоллик бўлса, жиҳат будур.

Бир мункир эшитиб дебдурки, биз доғи эшитурбиз. Бизга нечук ул завқу ҳол бўлмас? Алар, дебдурларки, сиз ул эшикнинг ёпқанининг саририн эшитурсиз, биз очқонининг. Сабаб будурки, бизга завқу ҳол бўлур ва сизга йўк.

Алар дебдурларки, биров бир дарвешнинг хилватиға келди ва дедик, невчун ёлғуз ўлтурубсен? Ул дарвеш дедик, эмди ёлғуз бўлдумки, сен келдинг ва менга ҳақдин монё бўлдунг. Алар самоёда эрмишлар, бир дарвеш хотириға кечибдурки, савол қилайки, фақр недур? Алар самоё асносида бу рубоийни дебдурлар.

Р у бо и й:

[Фақр – жавҳардир, фақрдан бошқаси араздир,

Фақр – шифодир, фақрдан бошқаси беморликдир.
Оламнинг барчаси найранг ва ғурурдир,
Фақр эса, оламдағи сир ва мақсаддир]³.

Алар дебдурлар, суҳбат азиздур, [тенгқурлардан бошқа билан суҳбатлашманг]⁴ ва дебдурларки, хазрати худовандим Шайх Шамсуддин Табризий қ. с. буюрубдурки, қабул топқан муриднинг аломати улдурки, асло бегона эл била суҳбат тута олмағой ва агар ногоҳ бегона суҳбатиға тушса, андоқ бўлғойки, мунофиқ масжидда ва гўдақ мактабда ва асир зиндонда. Ва аларнинг маразида Шайх Садруддин Қуниязвий иёдатқа келди ва дедики, [Аллоҳ сенга тезда шифо берсин!]⁵ даражот рафъи бўлғай. Умиддурки, сихҳат бўлғайки, Мавлоно олам аҳлининг жонидур. Алар дедиларки, мундин сўнгра Сизга бўлсун! Ҳамоноки ошиқ ва маъшуқ орасида шеър кўнглакдин ортуқ қолмайдир. Тиламассизки нур нурга қўшулғай.

Б а й т:

[Мен бадандан, у хаёлдан холи бўлди,
Висол сўнгида масрур бўламан]⁶.

Шайх асҳоб била йиғладилар ва Мавлоно бу ғазални дедиларки,

м и с р а ь:

[Қайдан билсанки, ботинимда ҳамсуҳбат подшоҳим бор?]⁷
охиригача.

Ва алар асҳоб васиятида мундоқ буюрубдурларки, [Сизларга васиятим шуки, хоҳ пинҳон, хоҳ ошкор оз еб, оз ухлаб, оз гапириб гуноҳлардан сақланиб, доимо рўза тутиб, тунлари бедор бўлиб, хамиша катта орзу-истаклардан кечиб, халқ жафосига сабр қилиб, оми ва нодон даврасини тарк этиб, улуғлар ва солиҳлар билан суҳбат қуриб, Аллоҳга тақво қилинг! Одамларнинг яхшиси – одамларга фойдаси тегадиганидир! Сўзнинг яхшиси – ози ва мақсадга етказадиганидир! Ва ҳамд; ёлғиз Аллоҳгадир!]⁸.

Савол қилдиларки, Мавлавийнинг хилофатиға ким муносибдур? Деди: Чалабий Ҳусомуддин! Уч қатлағача савол қилдилар, жавоб бу эрди. Дедиларки, Султон Валад ннсбатиға не дерсиз? Дедики, ул паҳлавондур. Онга васият ҳожат эмас. Сўрдиларки, сизга намоз ким қилсун? Дедики, Шайх Садруддин! Ва буюрдиларки ёронлар бу сори тортадурлар ва Мавлоно Шамсуддин ул сори. [Эй қавмимиз, Аллоҳга даъват қилгувчини қабул қилинглр]⁹ ночор борғулукдур.

Олти юз етмиш иккида жумод ул-охир ойининг бешида ғуруб вақти Мавлоно оламдин ўттилар. Шайх Муайяддин Жандийдан сўрдиларки, Шайх Садруддин: Мавлоно бобида не дер эрди? Деди, валлох, бир кун хос асҳоб била ўлтуруб эрди. Мисли Шамсуддин Игий ва Фахруддин Ироқий ва Шарофуддин Муслиий ва Шайх Саъийд Фарғоний. Сўз аларнинг сийрату сариридин чиқди. Шайх дедики, Жунайид ва Боязид бу ахда бўлсалар эрди ул мардимардонанинг ғошиясин кўтаргойлар эрди ва миннат жонлариға қўйғайлар эрди. Фақри Муҳаммадийнинг хонсолори улдур. Биз анинг туфайлидин завқ қилурбиз. Барча асҳоб инсоф бердилар ва офарин қилдилар. Бу сўзлардин сўнгра Шайх Муайяд дедики, мен ҳам ул султоннинг ниёзмандларидинмен ва бу байтни ўқиди.

Б а й т:

[Агар орамизда илоҳийлик маъносини англатувчи сурат пайдо бўлса, у сен, буни киноясиз, тараддудсиз айтаман]¹⁰.

503. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. Али б. Маликдод Табризий қ. с.

Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да мундоқ битибдурларки, Ҳазрат Мавлавий анинг алқобида мундоқ битибдурким, [яхшиликка чикирувчи улуг Мавлоно – жонларнинг хулосаси, чироғ, шиша, чироғдоннинг сирри, дин ва ҳақиқат қуёши, аввалги ва охиргиларга Аллоҳнинг нури]¹. Ул дебдуркн, хануз мактабда эрдим ва муроҳиқ бўлмайдур эрдим. Агар манга қирк кун ўтса эрди, сийрати Муҳаммадий ишқидин манга таом орзуси бўлмас эрди. Ул Шайх Абубакр Саллабоф Табризий муридидур. Ва баъзи дебдурларки, Шайх Рукнуддин Синжосий муриди эрмишки, Шайх Авҳадуддин Кирмоний ҳам анинг муридидур. Ва баъзи дебдурларки, Бобо Камол Жандий муридидур. Бўла олурки, барчанинг хидматиға етмиш бўлғай ва тарбиятларин топмиш бўлғай. Охир ҳолида доим сафар қилур эрмиш ва қора кийиз кияр эрмиш ва ҳар мулкка борса, карвонсаройда тушар эрмиш. Дерларки, Бағдодқа етканда Шайх Авҳадуддин Кирмонийни кўрди ва деди: не иштасен? Ул деди: тошлиғ сувда ой аксин кўрадурмен. Ул деди: агар буйиунгға чибон чиқмайлур, ойни не учун осмонда кўрмайсен? Ва ул вақтки, ул Бобо Камол хидматиға етар эрди, Шайх Фаҳруддин Ироқий ҳам Шайх Закариё Мўлтоний амри била анда эрди. Ва ҳар фатҳу кашфеки анга юзланур эрмиш, ани назм ва ё наср либосида адо қилур ва Бобо назариға еткурур эрмиш. Ва Шайх Шамсуддин ҳеч нима зоҳир қилмас эрмиш. Бир кун Бобо дебдурки, фарзанд Шамсуддин, ул асрору ҳақойиқдинки, фарзанд Фаҳруддин Ироқий зоҳир қилур, санга ҳеч лойиқ бўлмас? Ул жавоб берибдурки, андин ортуқ мушоҳада бўлур, аммо бу жиҳатдинки, ул баъзи истилоҳлардин соҳибвуқуфлур, қилаолурки, аларни яхши либосда жилва бергай ва манга ул қувват йўқдур. Бобо дедиким, Ҳақ с. т. санга мусоҳибе бергайки, аввалину охирин ҳақойику маорифин сенинг отингга изҳор қилғай. Мавлоно Шамсуддин Кўняға етканда, Мавлоно Жалолуддин мадрасадин чиқиб, жамоате уламо анинг рикобида борадур эрдилар.

Мавлоно анинг инонин тутуб деди: ё Имом ул-муслимин, Боязид бузургракдур, ё Ҳазрат Рисолат с. а. в.? Мавлоно дебдурки, ул сўзнинг ҳайбатидин гўёки етти осмон бир-биринин айрилди ва ерга тўкулди ва менинг ботинимдин азим ўте димоғимға урди. Жавоб бердим-ки, Мустафо с. а. в. олам аҳлининг бузургракидурлар, Боязид не бўлғай? Пас деди: не маъноси борки, Мустафо с. а. в. дебдуркн, [сени танишлик даражасида таниёлмадим]². Ва Боязид дебдурки, [Поко парвардигоро, шоним нақадар юксак! Мен султонлар султониман!]³ ҳам дебдур? Дедим: Боязид сувсизлиғи бир журъадин ўлтурушти, сероблиғдин дам урди, идрокининг кўзаси анинг била тўлди ва ул нур анинг уйининг равзанаси хурдида эрди. Аммо Мустафо с. а. в. истисқое азим ва сувсизлиғ устиға сувсизлиғ эрди ва муборак кўкси [биз сенинг қалбингни кенг – мунаввар қилиб қўймадикми?]⁴ шарҳи била [Аллоҳнинг ери кенгдур]⁵ бўлуб эрди. Ложарам оташдин дам урди ва ҳар кун қурбат зиёдатлиғининг истидъосида эрди. Мавлоно Шамсуддин фарёд уруб йиқилди. Ва Мавлоно маркабдин тушуб шогирдлариға буюрдиким, ани кўтариб мадрасаға элттилар. Чун ўзига келди ва муборак бошин Мавлоно тизи устиға қўюб эрди, андин сўнг анинг илигин тутуб равон бўлди ва уч ой муддате бир хилватда лайлан ва наҳоран висол савми била ўлтурдиларки, асло чиқмадилар. Ва кишиға захра йўқ эрдиким, аларнинг хилватиға киргай. Ул хилватда бир кун Мавлоно Шамсуддин Мавлавий хидматидин шоҳиде тилади. Ул ўз ҳарамининг илигин тутуб мажлисқа келтурди. Ул дедики, бу менинг синглимдур, бир нозанин йигит кўнглум тилар. Филҳол фарзанди Султон Валадни олиб келди. Деди: бу менинг фарзандимдур, Ҳолиё агар бир микдор чоғир муяссар бўлса, завке қилур эрдуқ. Мавлавий чиқди ва жуҳудлар маҳалласидин бир

кўза чоғир еткурди. Мавлоно Шамсуддин буюрдиким, мен Мавлононинг мутоваати қуввати ва машраби вусъатин имтиҳон қиладур эрдим. Ҳар недин десалар, ортиғроқдур. Ва дебдурки вақт машойихидин сўрарбизки, [менда Худо билан шундай лаҳзалар бўладики...] ⁶ бу мустамир вақт бўлғай? Дерларки, йўк, мустамир бўлмағай! Ва дедики, бирав Ҳазрат Муҳаммад с. а. в. умматидин бир дарвешга дедики, санга Тенгри жамъият бергай. Ул деди: ҳай-ҳай, бу дуони қилма, мундоқ дуо қилки, Тенгри жамъиятни андин айир, анга тафриқае берки, мен жамъиятда ожиз бўлубмен. Ва дебдурки, бирав дерки, сиқояда Тенгри отин тутмамак керак ва Куръон ўқумамак керак, магар оҳиста. Дедимки, мунга не чора қилайки, ани ўзумдин айира олмон: шоҳ отдин тушмас, бечора от не қилсун? Ва баъзи дебдурларки, чун Мавлоно Шамсуддин Қўняға етти, Мавлоно хидматлари дарсиға кирди. Ва Мавлоно бир ҳавз қироғида ўлтуруб эрди ва теграсида китоблар. Ул сўрдики, бу не китоблардур? Мавлоно дедики, бу қийлу қолдур, сенинг мунунг била не ишинг бор? Мавлоно Шамсуддин илиг узатти ва ул китобларни сувга солди. Мавлоно тамом таассуф била деди: эй дарвеш, не қилдинг, алардин баъзи отамнинг фавойиди эрдик, яна топилмас. Мавлоно Шамсуддин илиг сувга уруб, бирин-бирин китобларни сувдин чиқарди ва сув ҳеч қайсиға асар қилмайдур эрди. Ва Мавлоно хидматлари айттиларки, бу не сирдур? Ул дедики, муни завку ҳол дерлар, муниг била сенинг не ишинг бор? Андин сўнгра ул икки бузургворнинг суҳбатлари туташти. Бу навъ нақл қилибдурларки, Мавлоно Шамсуддин қ. с. шаҳодат шарафи била дунёдин ўтубдур. Ва тарих олти юз қирк беш экандур. Ва оз фурсатда қотилларин бирин-бирин Тенгри таоло тафзиҳлар била оламдин чиқарибдур. Ул жумладин бири Мавлононинг фарзанди Алоуддин Муҳаммад эрмишки, [Эй Нух, у сенинг аҳлингдан эмас] ⁷ доғиға мунтасиб эрмиш. Ва баъзи дебдурларки, аларнинг қабри Мавлоно Паҳлавий мадрасасида Мавлоно Бадриддинким, боний экандур, анинг ёнидадур, валлоҳу таоло аълам.

504. Шайх Салоҳуддин б. Фаридун Қўнявий маъруф би-Заркуб қ. с.

Ул бидоёте ҳолида Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ Тирмизийнинг муриди эрмиш. Мавлоно Жалолуддин хидматлари заркублар ҳовлисидин ўтарда, аларнинг зарби униндин аларға ҳол воқеъ бўлубдур ва самоъға кирибдурлар. Шайх Салоҳуддин илҳом била дўкондин сакраб чиқибдур ва бошин аларнинг аёғиға кўюбдур. Ва Мавлоно ҳазратлари анинг бошин кўтариб, илтифот ва навозиш қилиб, пешиндин намози дигаргача Мавлоно ҳазратлари самоъда эрмишлар. Ва бу ғазални буюрдиларки,

б а й т:

[Бу заргарлик дўконида шундай бир хазина пайдо бўлдики, ажаб сурат, гўзал маъни, қандай яхши, қандай яхши!] ¹.

Шайх Салоҳуддин буюрди, то дўконни яғмо қилдилар. Ва икки кавндин озод бўлди. Ва Мавлоно хидматларида равона бўлди. Мавлоно ҳазратлариға ҳам – ул ишқибозликким, Шайх Шамсуддин Табризий била эрди, анинг била бунёд қилдилар. Ва икки йилгача анинг била мусоҳабат ва мувонасатлари бор эрди. Бир кун Мавлоно ҳазратидин савол қилдиларки, ориф кимдур? Дедиларки, ориф улдурки, сенинг сиррингдин сўз айтқай ва сен хомуш бўлғайсен ва андоқ киши Салоҳуддиндур. Ва чун Султон Валад булуғ ҳаддиға етти, Мавлоно ҳазратлари Шайх Салоҳуддиннинг қизини анинг учуи хутба қилдилар ва Чалабий Ориф ул қиздин мутаваллид бўлди. Ва Шайх Салоҳуддин Қўняда мадфундур, Мавлоно Баҳоуддин Валад қ. с. живорида.

505. Шайх Ҳисомуддин Ҳасан б. Муҳаммад б. Ҳусан б. Ахий Турк қ. с.

Чун Шайх Салоҳуддин Ҳақ живори раҳматиға борди, Мавлоно хидматларининг иноят ва хилофатлари Чалабий Низомуддинға мунтақал бўлди ва ишқибозлиғ анинг била

бунёд кўйдилар. Ва «Маснавий» назмининг сабаби ул эрдиким, чун Чалабий Низомуддин асҳоб майлини Ҳақим Санойи «Илоҳийнома»сиға ва Шайх Фаридуддин Аттор қ. с. «Мантиқ ут-тайр» ва «Мусибатнома»сиға маълум қилди, Мавлоно хидматларнға арз қилдиким, ғазалиёт асрори кўп бўлубдур, мазкур бўлгон китоблар тарзи била агар китобе мавзун бўлсаки, дўстларға ёдгоре бўлғай, иноятдур. Мавлоно филхол дасторлари бошидин бир қоғаз Чалабий Низомуддин илгига бердилар, ўн саккиз бет анда битиклик. «Маснавий»нинг аввалидин, андинки,

м а с н а в и й:

[Тингла, най андоқ ҳикоятлар қилур]¹ ончаким
[хуллас, сўзни қисқа қилиш керак, вассалом!]².

Андин сўнгра Мавлоно хидматлари дедиларки, андин бурунки сизинг замирингизга бу доия тушқай, ғайб оламидин кўнглумга мун илқо қилиб эрдиким, бу навъ китобе назм қилилғай ва ихтимомии куллий била «Маснавий» назмиға шуруъ қилдилар. Гоҳ-гоҳ андоқ бўлур эрдиким, туннинг аввалидин фажр тулуғиғача имло қилурлар эрди ва Чалабий Низомуддин битир эрди. Ва мажмуъ ул битиганни буюк ун била Мавлоно хидматиға ўқур эрди. Чун аввалгн дафтар тамомға етти, Чалабий Низомиддиннинг ҳарами фавт бўлди ва арода фатрате тушти. Икки йилдин сўнгра Чалабий Низомуддин Мавлоно хидматларида ниёзмандлиғлар била «Маснавий»нинг татиммасин истидъо қилди. Андоқки, иккинчи дафтарнинг аввалида ишорат анга воқеъ бўлубдурки,

м а с н а в и й:

[Бир муддат бу маснавий кечиктирилди,
қон сутга айлангунча вақт керак]³.

Андин сўнгра китобнинг охиригача Мавлоно ҳазратлари айтурлар эрди ва Чалабий Низомуддин битир эрди. Бир кун Чалабий Низомуддин дедиким, қачонки асҳоб Махдумийнинг маснавийсин ўқурлар ва ҳузур аҳли анинг нуриға мустағрак бўлурлар, кўрарменки, ғайб аҳлидин жамоате илиғларинда дашналар ва тиглар тутуб ҳозир бўлурлар. Ҳар ким ихлос юзидин исғо қилмаса, имонининг тубин ва динининг шохин кесиб, ани судрай-судрай сақар мустақарриға элтурлар. Мавлоно дедиларки, андоқдурки, кўрдунг.

М а с н а в и й:

[Бу сўзларга душман бўлганларнинг шарманда бўлиб, дўзахга тушгани кўрсатилди. Эй, Ҳисомуддин, сен унинг холини кўрдинг.
Ҳақ қилмишига муносиб жавоб берганини сенга кўрсатди]⁴.

506. Султон Валад қ. с.

Ул Саййид Бурҳонуддин Муҳаққиқ била Шайх Шамсуддин Табризий қ. с.ға шойиста хидматлар қилиб эрди. Ва Шайх Салоҳуддинға куллий иродати бор эрди. Ва ўн бир йил Чалабий Низомуддинни бузургвор-отаси қойими мақом ва халифаси тутар эрди. Ва кўп йиллар отаси ҳақойиқу маорифин фасих тил била тақрир қилур эрди. Ва бир маснавийси бор, Ҳақим Санойи «Ҳадиқа»си вазнида, баса асрору нукта анда дарж қилибдур. Борлар Ҳазрат Мавлоно анга бу хитобни қилибдурки, [одамлар орасида менга сурат ва сийратда энг кўп ўхшайдигани сенсан]¹. Ва ани бағоят севар эрмиш. Дерларки,

жалий қалам била ўз мадрасасининг деворида битибдурки: «бизинг Баҳоуддин некбахтдур, яхши тирилди ва яхши ўлғай, валлоҳу аълам». Ва дерларки, бир кун анга навозиш қилур эрмиш. Дебдурки, Баҳоуддин, менинг бу оламға келмакимга сабаб сенинг зуҳурунг эрди. Ва барча сўзлар менинг қавлумдур ва сен феълимсен. Бир кун Ҳазрат Мавлоно анга дедиларки, Димашққа бор, Мавлоно Шамсуддин талабиға. Ва мунча важҳи сим элт ва ул султони маъно кафши ичига сол ва муборак кашфнинг юзин Рум сари қил! Чун Димашққа етсанг, Солиҳияда карвонсаройдур машҳур, яқсар анда борки, ани анда топарсенки, бир фаранги соҳибжамол йигит била шатранж ўйнайдур. Чун ул элтса, ёрмоқ оладур ва агар ул йигит элтса силли урадирғон кўргунгдур. Зинҳор инкор қилмаки, ул йигит бу тоифадиндур ва ўзун танимас. Ва алар тиларки ани ўзига шиносо қилғайлар. Чун Султон Валад Димашққа борди ва Мавлоно Шамсуддинни ҳам ул ердаки бузургвор валиди нишон бериб эрди, топтики, ул йигит била шатранж ўйнайдур эрди. Ниёзманд ҳамроҳлар била илайига бош қўюб рикқатлар қилдилар. Ва ул фаранги кофир йигит бу ҳолни кўруб, анинг бузурглуқин билди ва ўз беадаблиқларидин уялиб, бош яланг қилиб, имон келтурди. Ва инсоф юзидин турди ва тиладики, ҳар неси бўлса яғмоға бергай. Мавлоно Шамсуддин қўймади, буюрдики, Фарангистонға қайт ва ул диёрнинг азизларин мушарраф қил ва ул жамоатнинг қутби ўл! Андин сўнг Султон Валад келтурган важҳни амр топқан била ул маҳдумнинг кафшига тўқуб, кафш юзин Рум сари эвурди. Ва Мавлоно хидмати ва сойир Рум ниёзмандлари тилидин аларни истидьо қилди. Алар қабул қилиб, ҳам анинг отиға миниб, азимат қилдилар. Ва Султон Валад рикобларида яёқ тебради. Ва Мавлоно Шамсуддин ҳар неча буюрдиларки, фарзанд Валад, отлан! Ул бошин қўюб дедики, шоҳ отлиғ ва банда отлиғ қачон раво бўлғай? Ва Дамашқдин Қўняғача аларнинг рикобида яёқ борди. Чун Қўняға етилар, Мавлоно Шамсуддин анинг хидматларин Мавлоно Жалолуддинга тақрир қилиб айтур эрдикки, мен мундоқ дедим, ул мундоқ жавоб айтти ва башомат қилур эрди. Андин сўнгра деди-ларки, манга Ҳақ мавҳибатларидин икки нимадур: сар ва сир. Аввалғини ихлос била Мавлоноға фидо қилдим, иккинчини Баҳоуддин Валадга бағишладим. Агар Баҳоуддиниға Нух умри бўлуб, барини бу йўлда сарф қила эрди, ул муяссар бўлмағай эрдикки, бу йўлда мендин анга етти. Умид улким, сиздин ҳам насиблар анга еткай. Чун Мавлоно тенгрининг живори раҳматиға борди, етти кундин сўнгра Чалабий Низомуддин барча асбоб била Султон Валад қошиға келди ва деди: тилар менки, бузургвор отанг ўрниға ўлтурғайсен ва муридларға иршод қилғайсен ва бизга шайх ва муқтадо бўлғайсен ва мен рикобингда ғошияни эғнимга қўюб бандалиғ қилғаймен. Ва бу байтни ўқидики,

б а й т:

[Эй жон, кўнгул уйида ким ўтирибди, Шоҳ тахтида шоҳ, ва шаҳзодадан бошқа!?] ².

Султон Валад бош қўйди ва кўп йиғлади ва дедики [Суфийга хирқа ярашади, етимга ёниш ва куйиш] ³. Андоқки, отам ҳаётида халифа ва бузургвор эрдинг, бу замон ҳам халифа ва бузургворимизсен. Ул дебдурки, бир кун отам дедиким, агар тиласангки дойим беҳишти баринда бўлғайсен, барча била дўст бўл ва ҳеч кимнинг кинасин кўнглунгда асрама! Ва бу рубойини ўқидиким,

р у б о и й:

[Афзаллик истасанг, ҳеч кимдан афзаллик даъво қилма, мум ва малҳам бўлу жароҳат бўлма!

Бировдан сенга ёмонлик етишини истамасанг, ёмон сўзли, фикри бузук, ёмонликни тарғиб қилувчи бўлма!] ⁴.

Тамом анбиё а. с. муни қилибдурлар ва бу сийратли суратқа келтурубдурлар, ложарам олам аҳли алар хулқлариға мағлуб ва лутфлариға мажзуб бўлибдурлар. Чун дўстларни ёд қилурсен, кўнглунг бўстони хушлуғдин очилур ва гулу райхондин тўлар. Ва чун душманларни зикр қилурсен, ичинг тикан ва йилон билан тўлар ва хотиринг пажмурда бўлур. Дерларки, вафоти кечаси бу байтни ўкур эрмиш.

Б	а	й	т:		
[Бу	тун	шундай	тунки,	шодлик	тунидир.
Аллоҳдан озодлик етар бир тундир] ⁵ .					

Етти юз ўн иккида Ражаб ойининг ўнида шанба кечаси дунёдин ўтти.

507. Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с.

Ҳазрат Махдум н. м. Имом Ёфиъийдин алар алқобиға мундоқ нақл қилибдурларкн, [ўз замонасининг устози, даврининг яғонаси, нурлар матлаи, сирлар манбаи, тариқат раҳбари, ҳақиқат таржимони, зоҳир ва ботин илмларда барча улуғ шайхларнинг устози, орифлар йўлбошчиси, солиқлар таянчи, раббоний олим Шихобуддин Абу Ҳафс Умар б. Муҳаммад Бакрий Сухравардий, Аллоҳ унинг сиррини муқаддас қилсин]¹. Абу-бакр Сиддиқ р. а. фарзандларидиндур. Тасаввуфда интисоби ўзининг амми Шайх Абуннажиб Сухравардийға. Ва Шайх Абдулқодир Гилоний р. суҳбатиға етибдурлар ва алардин ўзга ҳам машойихдин кўпнинг суҳбатиға мушарраф бўлубдурлар. Ва дебдурларки, баъзи абдол била муддате Аббодон жазирасида бўлур эрмишлар. Ва Хизр а. с. била суҳбат тутубдурлар. Шайх Абдулқодир алар васфида дебдур: [Сен Ироқдаги машхур кишиларнинг охиргисисан]². Кўп таснифлари бор. «Авориф»дек ва «Рашф ун-насоийх» ва «Аълум ут-туқо»дек. «Авориф»ни Маккада тасниф қилибдурлар. Ўз вақтларида шайх уш-шууох эрмишлар. Бағдодда тариқат арбоби йироқ – яқиндан бу қавм масойили истифосини алардин қилур эрдилар: [Улардан баъзиси унга ёзди: Эй Хожам, агар амАли тарк этсам, танбаллик қилган бўламан. Агар амал қилсам, менда манманлик пайдо бўлаяпти. Жавобида ёзди: Амал қил ва манманликка қарши Аллоҳдан паноҳ тила!]³. «Иқболия» рисоласида мазкурдурки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурларки, Шайх Саъдуддин Хуммуйийдин сўрубдурларки, Шайх Муҳйиддин Арабийни нечук топтинг? Дебдурки, [Соҳилсиз, шиддатли тўлқинланувчи дарё]⁴. Ва дебдурки, Шайх Шихобуддин Сухравардийни нечук топтинг? Дебдурки, [Сухравардий пешонасидаги пайғамбар с. а. в.ға тобелик нури бу бошқа нарсадир]⁵. Валодати беш юз ўттуз тўққузда Ражаб ойида эрмиш, вафотлари олти юз ўттуз иккида эрмиш, валлоҳу таоло аълам.

508. Шайх Нажибуддин Али б. Бузғуш Шерозий қ. с.

Олим эрди ва ориф, сарчашмаи улуму маориф. Отаси ғаний ва тожир эрди. Ва Шомдин Шерозга келди ва мутааҳҳил бўлди ва мутавааттин. Бир кеча амирул-муъмнин Али к. в.ни тушта кўрди ва анинг қошиға таоме келтуруб, анинг била еди ва анга башорат бердики, Ҳақ с. т. санга фарзанде бергусидур, нажиб ва солих. Чун ул ўғул туғди, анга ул хазрат отин кўйди: Али ва лақаб Нажибуддин деди. Ва ул ўғул бидоят холдин фуқаро

мухаббатини кўнглида асрар эрди ва алар била мусохабат қилур эрди. Отаси анга ҳар неча фохир либослар ясар эрди ва лазиз таомлар тартиб қилур эрди, парво қилмас эрди. Ва дер эрдиким, мен хотунлар либоси киймасмен ва нозиклар ғизоси емасмен! Ва пашмина кияр эрди ва бетакаллуфона таом ер эрди, ангачаки улғайди. Ва қавмнинг муддаою талаби кўнглига ғолиб бўлди ва ёлғуз уйда басар элтур эрди. Бир кеча тушта кўрдики, Шайхи Кабир равзасидин бир қари чикди ва анинг кейнича яна олти улук кишилар бир йўл била борур эрдилар. Ул бурунги пир анга боқиб табассум қилди ва илигин тутуб, сўнгги пирга топшурди. Ва дедиким, бу Тенгри таолодин вадеъатидур санга. Чун уйғонди, тушин отасиға деди. Отаси дедиким, бу тушни кимса таъбир қилаолмас, магар Шайх Иброҳим. Ва ул мажзуб ва уқалойи мажониндин эрди. Биравни анинг қошиға юбордики, ул тушни арз қилди. Шайх Иброҳим эшитгач дедиким, бу туш Али Бузғушдин ўзганинг туши эмас! Бурунги пир Шайх Кабирдур ва ўзгалар жамъики, бу тарикни андин қабул қилибдурлар ва сўнгги пир керакки, тирик эркан, ани тилаб топмоқ керакки, мунунг тарбиятин анга ружуъ қилибдур, то мақсудқа етқай. Бу сўзни эшитгач отадин ижозат ҳосил қилиб, Макка сафариға азимат қилди. Чун Шайх Шихобуддин Сухравардийға етишти, ани танидики, тушта кўрган кишидур. Шайх ҳам анинг ҳолиға мутталеъ эрди, анинг тушин анга айтти. Ва ул Шайх мулозаматин ихтиёр қилди ва йиллар анинг суҳбатида басар элтти ва Шайх илигидон хирқа кийди ва Шайхнинг мусаннафотин ва ўзга нималар ҳам бу илму тарикда Шайхдин эшитти. Ва Шайх изни била Шерозға мурожаат қилиб, мутааххил бўлди. Ва хонақоҳ бино қилиб, толиблар иршодиға машғул бўлди. Ва ҳолоту каромоти халқ орасида иштихор топти. Ва яхши сўзлари ва шариф рисолалари борки, Шайх сўзининг иси алардин келур. Бир кун анга дедиларки, тавҳид сиррин бир мисол била равшан қил! Деди: икки кўзгу ва бир олма. Аср фузалосидин бири ҳозир эрди, бу маънони назм қилди.

Ма с н а в и й:

[Кекса, комил шайх Нажибуддин сўз саҳросида бу янги гапни айтди:

Ваҳдатдан мисол келтирмоқчи бўлсанг, бир олмаю икки ойнани тасаввур қил!]¹.

Бир кун деди: маъшукнинг холин пайваста таъриф қилурлар, бу ажабки, анда худ хол йўқдур. Ҳам ул фозил ҳозир эрди, бу маънони ҳам назм қилди.

Р у б о и й:

[Эй улки, сенинг ҳуснда тимсолинг йўқ, менинг ҳолатим юзунгдаги холдан айри эмас.

Менинг барча васф қилганларим юзингдаги холдир, ажабки, юзингда холнинг ўзи йўқ]².

Олти юз етмиш саккизда Шаъбон ойида дунёдин ўтубдур:

509. Заҳириддин Абдурраҳмон б. Али б. Бузғуш қ. с.

Отасининг муридидур ва халифаси эрди. Онаси анга ҳомила бўлғонда, Ҳазрат Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с. ўз муборак хирқасидин бир пора айириб юборибдурларки, ул мутаваллид бўлғонда, анга кийдургайлар. Ул хирқаки ҳажқа кийибдур, ул экандур. Улғайғанда, ота хидматиға машғул бўлди ва тарбият топти. Ва ҳажға борди. Арафа кечаси

туш кўрдик, Ҳазрат Расул с. а. в. равзасиға борди ва салом берди. Жавоб килдик, [Сенга ҳам салом бўлсин, эй Абунажоший!]¹. Отаси ул ҳолиға мутталей бўлди ва аҳлу хайлиға хабар берди ва башорат еткурдики, мурод ҳосил бўлди. Андин сўнгра дарс айтти ва ҳадис ривоят қилди ва тасониф қилди. Анинг тасонифидин бири «Авориф» таржимасидурки, анда кашфу илҳомдин содир бўлгон таҳқиқоти кўпдур. Буюк мақомотқа. етти ва аржуманд каромотқа машҳур бўлди. Ва Ҳазрат Шайхнинг бу икки байтин дойим ўқур эрмишки,

ш е ь р:

[Юксак ризо мақомига етганимда ҳам рози эмас эдим, ризодин юксакроқ мақомдан ҳам кўнглимиз зада. Бизга фиروق юзланиб, мақсаддан йироқлашган пайтимизда, менга саломга келувчи хаёлинг билан қаноатланаман]².

Етти юз ўн олтида Рамазон ойида дунёдин ўтти.

510. Шайх Муҳаммад Яманий қ. т. р.

Шайх Нажибуддин Али Бузғуш дебдурки, бир кун жамъи асҳоб била Ҳазрат Шайх Шиҳобуддин Сухравардий қ. с. суҳбатида ўлтуруб эрдук. Шайх асҳобдин бирига буюрдиларки, хонақоҳдин ташқари чиксун, агар ғарибе бўлса, олиб кирсунки, бизинг димоғимизга бир ошно иси келадур. Бирав чикти ва ҳеч киши топмади. Шайх яна хайбат била буюрдиларки, бу қатла чикки топарсан! Ул дарвеш бу қатла чикқандин сўнгра бир қора ранглиғ киши кўрдик, сафар ва азимат осори аҳволида зоҳир эрди, олиб кирди. Киргач, саффи ниёлга майл қилдик, ўлтурғай. Шайх дедик, эй Шайх Муҳаммад, яқин келки, сендин ошно иси келадур. Ва ани ўз ёниға тиладилар. Ва ул ва Шайх бир-бири била сирда безабонлиғ тили била сўзлар айтишдилар. Андин сўнгра ул Шайхнинг тизини ўпти. Ва Шайх буюрдиларки, суфра келтурдилар ва таом едилар. Ва мен рўза эрдим. Шайх буюрдиларки, ҳар ким рўза тутубдур, ўз холи била бўлсун! Ул суфрада анор эрди. Ва Шайх анор ейдур эрдилар ва доналарни суфранинг бир гўшасида йиғадур эрдилар. Менинг хотиримға келдик, ул доналарни олайки, Шайхнинг муборак оғзи суйи баракати анга етибдур, анинг била ифтор қилай. Чун бу хотир кўнглума кирди, ул ғариб ул доналарни олиб, оғзига солиб еди ва манга боқиб табассум қилди. Билдимки, хаёлимни билибдур. Чун суфра кўтардилар, Шайх буюрдиларки, Шайх Муҳаммад хофизи каломдур, аммо муддате ёлғуз тиловат қилибдур, эмди тиларки, бирав қошида ҳар кун бирор нима «Каломуллоҳ»дин ўтқаргай. Ҳар ким бу муддао қилди, аммо Шайх бу хидматин манга хавола қилдиларки, Али Шерозий ҳар кун анинг дарсини кулоқ тутсун! Ул ҳар кун келур эрди ва бир сипора ўқуб борур эрди. Бу айёмда андин ғариб ҳолот мушоҳада тушти ва ажаб файзлар ва осойишлар анинг суҳбатидин манга етишти. Охир Шайх анга хирқа кийдуруб, толиблариға хирқа либоси ижозатин бериб, ўз вилоятиға узатти. Ва анда машҳур бўлди ва кўп халқ анга мурид бўлдилар.

511. Шайх Иброҳим Мажзуб қ. с.

Ул ҳамулдурки, зикри Шайх Нажибуддин Али Бузғуш баёни ҳолида ўтти. Ва дебдурларки, гоҳе неча кун ўтар эрдик, ҳеч таом емас эрди, гоҳе неча кунлук таомни бир лаҳзада ер эрди. Ва анинг нима емакининг шарҳи ва Шайх Нажибуддин Али Бузғуш била

суҳбатининг баёни «Нафаҳот ул-унс»да бор, тилаган киши топар. Ва андин ғариб ҳолат ва ажиб кароматлар кўрубдурлар. Шайх Шихобуддин Сухравардий ва ул табақадағи машойих била муъосир эрмиш.

512. Шайх Жамолуддин Лур қ. т. с.

Шайх Нажибуддин дебдурки, бир қатла манга дедиларки, бу шахрға бир Лур келибдур, оти Жамолуддин. Ва қавий жазбаси бор ва масжиди жомеъда бўлур. Бордим ва ани кўрдум ва салом дедим. Жавоб деди ва айттики, менинг окни қора қилғучилар била ишим йўқдур, яъни фуқаҳо ва битигучилар била. Бирав дедики, ул суфилардиндур. Бориб қошида ўлтурдум ва ахволидин савол қилдим. Дедики, мен уммий кишидурмен Лурда. Ва нима ўқумайдурмен, манга кало ўтлатмоқ била хуш эрди. Бир кун пойгоҳда кало ўтрусида ўлтуруб эрдим. Ногоҳ манга ҳоле макшуф бўлди ва жазба зоҳир бўлди ва ҳижобни кўзум оллидин олдилар. Беҳуш-бўлдум ва йиқилдим. Ва калонинг оёғи остида илик-аёғ урар эрдим. Чун ўз ҳолимға келдим, манга тавҳид сирри макшуф бўлуб эрди. Ва ул дойим шатҳиёт айтур эрди. Уламо ва сулаҳо анинг инкориға кўптилар ва такфир қилдилар. Ва анинг қатлиға фатво қилиб, Отабек Абубакрки, шахрнинг подшоҳи эрди, қошиға элттилар ва қатл ижозати тиладилар. Отабек дедики, агар икки киши ҳам сизга муттафиқ бўлсалар, қатл қилай! Бири Шайх Нажибуддин Али Бузғуш яна бири Шайх Муъинуддинки, ҳам Шерознинг бузурги эрмиш. Ул фатвони менинг қошимға келтурдилар. Мен битидимки, ул мажзубдур ва мағлуб, анинг қатли жойиз эмас. Ва Шайх Муъинуддин ҳам андоқ ўқ битиб эрди. Отабек анинг қатлиға ҳукм қилмади. Ҳам ул дебдурки, бир кун вузуъ қиладур эрдим ва Жамолуддин манга боқадур эрди. Чун сувни юзумга еткурдум, дедимки, [нопокликни кеткизаман!] ¹. Ул деди, ҳеч ҳадасе қолмайдур, айтки [нопокни кеткизаман] ².

513. Шайх Шамсуддин Сафий р. т.

Кибор машойихдиндур. Вақте Шайх Нажибуддин Ҳазрат Шайх Шихобуддин Сухравардий хидмати ниятиға Бағдод азимати қилибдур, Шайх Шамсуддин рафик экандур. Ул Шайх Нажибуддин оллида Қуръон ўқубдур ва Шайх Нажибуддин анинг қошида фикҳдин бир нима ўқубдур. Ва улук Шайх хидматларида сулук қилиб, бир-бири била суҳбат тутар эрмишлар. Ва Шайх Нажибуддин дебдурки, чун Шерозға мурожаат қилдук, Ҳазрат Шайх менинг учун хирқа либос ижозати битиди ва Шайх Шамсуддин учун ҳам битиди. Ва қирқ адад бўрк бизга берди, йигирма манга ва йигирма анга. Ва ҳар бўрқда Шероз бузургларидин бирининг отин битиди. Ва буюрдикки, чун Шерозға етарсиз, аввал бизинг ниятимиз била бу бўрқларни аларға кийдурунгики, аларнинг отлари битикликдур. Андин сўнгра ўзгаларга хирқа либос қилинг.

514. Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. с.

Ул Шайх Нажибуддин Али Бузғушнинг муридидур. Зоҳирию ботиний улумға олим эрмиш. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший ва Шайх Камолуддин Абдураззоқ Коший иккаласи анинг муридларидурлар. Шайх Абдураззоқ «Таъвилот» тафсирида дерким, [Шайхимиз Мавлоно Нуриддин Абдуссамад қ. р. адан эшитдим. У отасидан эшитган эканки, фақирлардан бири улуғ Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с. хизматида бўлиб, ваҳдат мушоҳадаси ва фано ҳолатларига етиб, юксак завқ топган эди. Аммо ногаҳон бир кун йиғига тушди ва афсусланди. Шайх ундан бу ҳолат ҳақида сўради. Айтди: Касрат туфайли ваҳдатдан тўсилдим ва ундан узоқлашдим. Энди ўз ҳолатимни тополмаяпман.

Шайх унга бу ҳолат бақо мақомининг бошланишн, олдинги ҳолатдан аъло ва юксакрок эканлигини англлатди ва уни хотиржам қилди]¹.

515. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший р. т.

«Авориф» таржимасининг соҳибидур ва «Тоъбия Форизия»нинг шориҳи ва пасбаланд ҳақойиқ ва аржуманд маориф бу икки китобда дарж қилибдур. Бу баъзи рубоий анинг маорифидиндур.

Р у б о и й:

[Қалбим менга айтди: Илми ладунга ҳавасим бор, имконинг бўлса, уни менга ўргат!
«Алиф» дедим. Бошқасини ҳам айт!–деди. «йўк!» – дедим. Уйда биров бўлса, бир ҳарф етар.

Эй юзинг акси кўзимга нур берган, юзингга ўз нурунинг билан боқаман. Биздан бошқага боқма!– дединг. Ахир айт! «Кўзимга сендан бошқа ким ҳам кўринади?»

Эй, дўст, орамизда жудолик қачонгача? Мен – сенман! Сену менлик қачонгача? Сенинг ғайратингдан бегоналик мажоли қолмади, бас, кўзларга бегонавашлик қачонгача?]¹.

Бу икки қитъа дағи анинг маорифидиндур: [Қасратга яхши назар солсанг, ваҳдатнинг айни ўзидир! Сен шубҳалансанг ҳам, биз шубҳа қилмаймиз. Ҳар бир нарсага ҳақиқат юзидан боқсанг – сурати бўлсин, моддаси бўлсин бирдир.

* * *

Ўртада сен бор экансан, ваҳдат юзи шубҳа никобидан холи бўлмайди. Агар ўзлик никобидан кечсанг, ишқ, ошиқ, маъшук бирдир]².

516. Шайх Камолуддин Абдураззоқ Коший р. т.

Ул Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзийнинг муридидир. Зоҳир ва ботин улумиға жомеъдур. Ва кўп таснифоти бор, «Таъвилот» тафсиридек, «Суфия истилоҳоти» ва «Фусус ул-ҳикам» шарҳидек ва «Манозил ус-соирин» шарҳидек. Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. била муосирдур. Ва ораларида вужуд ваҳдати қавлида муҳолафот ва муҳоҳасот воқиъдур. Ва ул бобда бир-бирига мактублар битибдурлар. Мир Иқбол Сийистоний Султония йўлида Шайх Камолуддин Абдураззоққа ҳамроҳ бўлғандур. Андин бу маъно истифсори қилиб, анга бу бобда ғулув кўрубдур. Мир Иқболдин сўрубдурки, сенинг шайхингнинг Ҳазрат Шайх Муҳиддин Арабийға ва анинг сўзлариға не ақидаси бор? Ул жавоб дебдурки, азим уш-шаън тутар маорифда. Аммо дерки, буки Ҳақни вужуди мутлақ дебдур, ғалат қилибдур ва бу сўзин бегонмас. Ул дебдурки, Шайхнинг барча маорифининг асли худ бу сўздадур. Ажабдурки, сенинг Шайхинг бу сўзга инкор қилур ва барча авлиёю анбиёю аъимма бу мазҳабда эрмишлар. Мир Иқбол бу сўзни ўз Шайхиға арз қилган экандур. Шайх дегандурк, жамиъ милалу ниҳалда киши мун-дин расворок сўз демайду. Ва яхши боқса, Табия ва Даҳрия мазҳаби мундин яхшироқдур. Ва сўзнинг яқини ва бутлонида кўп сўзлар битибдур. Ва ул жавоб битибдур. Ва иккаласини Ҳазрат Маҳдумий н. м.- н. «Нафаҳот ул-унс»да Жинс битибдурлар. Тилаган киши анда

тиласунки, топар!

517. Шайх Нуриддин Абдуррахмон Мисрий қ. с.

Ўз замонида бузург эрмиш ва ўз вақтида толиблар қибласи. Ва Миср диёрида тарбият ва иршодлари мутаъаййин ва шайхухот мақомида мутамаккин. Ва иродат авойилида ул диёр машойихидин бирининг муриди эрмишлар, аммо ишлари ул шайх қошида туганмайдур. Лекин шайхлари аларға айтқон экандурким, сенинг ишинг Ажам машойихидин бири қошида тамом бўлғусидур. Ул интизорда бўлур эрмишлар, ангачаки, Шайх Жамолуддин Юсуф Куроний Мисрға етибдур. Анинг суҳбатидин йигирма кундин озроқ замонда ишлари тамом бўлубдур ва Шайх аларға иршод ижозати битибдур. Ижозатномада биродар унвони била зикр қилибдур, анинг учунки, муаммар бўлғон экандурлар. Ва Шайх Жамолуддиннинг нисбати икки кишигадур, бири Шайх Низомуддин Шамширий яна бири Шайх Нажмуддин Маҳмуд Исфаҳоний. Ва бу иккаласи Шайх Нуриддин Абдуссамад Натанзий қ. р. муридларидурлар.

518. Шайх Зайнуддин Абубакр Хавофий қ. с.

Алар ўз замонларида Хуросон мулкининг шайх ул-машойихи эрдилар ва улумин зоҳирию ботиний орасида жомеъ. Ва аввал ҳолларидин охирғача шариат жоддасиға ва суннат истиқоматиға ва мутобаатиғаки бу қавмнинг муҳаққиқлари қошида улукрок кароматдур, тавфиқ топибдурлар. Ва аларнинг нисбати тариқатда Шайх Нуриддин Абдуррахмон Мисрийгадур. Ва Шайх аларнинг тарбияти такмилидин сўнгра аларға иршод ижозати акмал важҳ била битибдур. Алар Шайх ижозати ва ишорати била Хуросонға келурда ижозатнома-лари Бағдодда ғойиб бўлғон экандур. Шайх Тенгри живори раҳматиға борғондин сўнгра Мисрға борибдурлар. Ва Шайхнинг хилватиға кириб, зиёрат қилурда ўз ижозатномаларининг саводини кўрубдурларки, бир токчада эрмиш олибдурлар ва ҳамул дастур била толиблар ва муридларға тарбиятға машғул бўлубдурлар. Ва бу маҳзи каромат бўла олур. Шайх Зайнуддин дебдурларки, Мисрдин келурда чун Бағдодқа етуштим, ул бўррки, Ҳазрат Шайх Нуриддин Абдуррахмон қ. с. манга бериб эрди ва кўп акобир бошиға етиб эрди, бошимда эрди. Пиртожи Гилоний била мулоқот воқеъ бўлди. Ул бўркни мендин тилади, андоқки, факру дарवेशлик муқтазоси бўлғай, анга бердим. Кеча воқеъда кўрдумки, ул бўрк менинг қошимда истиғоса қиладур: Ва ул бузурғларники, аларнинг бошиға етибдур, санайдур ва дейдурки, мен мунча солиху муттакий элнинг бошиға етибмен, эмди сен мени бир хаммор бошиға қўйдунгкн, хамр шурбиға иштиғол кўргузур. Тонг отгач, асҳобдин бири била ани тилай чиқдуқ. Эшиттукки, хароботдадур ва ўз ишига машғулдур. Анда борибки сўрдук, дедиларки фалон уйдадур. Чун ул уйга кирдук, маст йикилиб эрди ва бўрк бошида. Ҳамроҳи мусоҳиб дедики, сиз чиқинг, мен бўркни олиб келай! Мен чиқдим ва ул бўркни анинг бошидин олиб чиқди ва эшикни анинг устиға боғлади ва бўркни менинг бошимға келтурди. Дерларки, охир ҳаётда аларға вориде юзландики, уч кеча-кундуз ўзларидин бил-куллия ғойиб эрдилар. Чун аларни ўзларига келтурдилар, бир йилға дегунча хомушлик аларға ғолиб бўлди. Дарвеш Аҳмад Самарқандий Шайхнинг ишин қилған муридла-ридин ва хулафосидин эрди, сўфия сўзларин кўруб эрди ва минбар устида ани яхши баён қилур эрди. «Фусус» мутолааси ва дарсиға қиём кўргазур эрди. Ва Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, анинг ўз хатти била «Фусус ул-хикам»нинг охирида кўрубменки, битибдурларки, хилватда эрдимки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. манга «Фусус ул-хикам» дарсиға ишорат қилди. Ва Ҳазрат Расул с. а. в.дин саволот қилиб жавоблар

топқанини ҳам «Нафаҳот»да битибдурлар. Шайх раҳимаҳуллоху саккиз юз ўттуз саккизда шаввол ойннинг иккисида якшанба кечаси дунёдин ўтубдурлар. Ва аларни аввал Молин деган ерда дафн қилибдурлар ва андин Дарвешободқа нақл қилибдурлар ва Дарвешободдин Ҳирот Дор ус-салтанати ийдгоҳи ёнига нақл қилибдурлар. Ва аларнинг муборак мазори бошида олий иморате ясабдурлар. Ва анда онча ободонлиғ бўлубдурки, холо жума намози қилурлар.

519. Амир Қивомуддин Синжоний р. т.

Бидоят ҳолда Хавоф вилоятининг Синжон отлиғ кентида шарикун нависанд эрмиш ва жамъ ва харж ва таржеҳ ва тахсис нусхаси анинг ухдасиға эрмиш. Бу ҳолда анга ногоҳ жазбае етибдур. Ҳар нединки, машғул экандур, чиқибдур ва сулук бунёд қилибдур. Дерлар, илигин Тенгри йўлида мусулмонларға вақф қилғон эрмишки, ҳар киши ҳар не буюрса, хоҳ мусхаф ва ғайриҳи битигай. Ул буюрған китобнинг тарихин бигиб, отларин била асрар эрмишким, буюрған тарих дастуридан бурун, сўнгра бўлмағай. Мажолисда маориф кўп айтур эрмиш. Дер эрмишки, Мусо а. с. воқеъада манга бир аёқ шарбат берибдур, бу гўёлиғим боиси улдур. Кўп ашъори бор ва Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с.нинг баъзи ғазалиётига татаббуъ қилибдур. Ва китобе тасниф қилибдурки, отин «Жунун ул-мажонин» кўюбдур. Ва анда ғариб сўзлар дарж қилибдур. Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. била муосир эрмиш. Ораларида мукотабот ва муросалот бор. Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. алардин баъзини «Нафаҳот ул-унс»да дарж қилибдурлар. Ва Мавлоно Шайх Кўҳистоний Мирнинг валодат ва вафотлари тарихида бу қитъани айтибдурларки,

қ и т ъ а:

[Амир дунёни тарк этувчи, солиқ, дин ва миллат ҳомийси, талабда шоҳ Иброҳим Адҳамдек эди. Етти юз ўттиз тўрт сана рўза оий чиқиб, хайит куни дунёга келди. Саккиз юз йигирма киришидан беш кун олдин вафот этди] 1.

520. Хожа Шамсуддин Муҳаммад Кусуйи Жомий қ.с.

Шайх бузургвор шайх ул-ислом Аҳмад Жом қ. с. нинг бузургвор авлоди ва кибор аҳфодидиндурлар. Ва Шайхнинг хирқасинки, дерларки, Ҳазрат Шайх ул-машойих Шайх Абу Саид Абулхайр қ. с.дин аларға етган экандур, Хожа хидматлариға етиб эрди. Ва ул хирқанинг ёқасида Ҳазрат Рисолат с. а. в.нинг муборак кўнглақларидин бир парча тикилган мавжуддур. Хожа жомий эрдилар улуми зоҳирийға ва ботинийға. Шому субҳ авродини Ҳазрат Шайх Зайнуддин қ. с. тариқи била жаҳр айтурлар эрди. Ва Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Умар суҳбатиға кўп етарлар эрди. Ва азим иродатлари бор эрди. Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. мусанна фотин кўп ўқур эрдилар ва муътақид эрдилар. Ва тавҳид масъаласин аларға мувофиқ тақрир қилурлар эрмиш. В ани минбар устида уламо қошида андоқ баён қилурлар эрмишки, ҳеч кимга эътироз ва инкор мажоли бўлмас эрмиш. Ва «Қуръон» асрорида ва аҳодис нуқотида ва машойих маорифи нуқотида бағоят тезфаҳм эмишлар. Ва оз таважжуҳ била аларға андоқ маоний фойиз бўлур эрмишки, ўзга акобирға кўп тааммуллар била маълум бўлмас эрмиш. Ва Мавлоно Саъдуддин Кошғарий ва Мавлоно Муҳаммад Асад ва Мавлоно Боязид Пуроний ва алардин ўзга машойих ва азизларки аларға муосир эрдилар, алар мажлисида ҳозир бўлур эрдилар ва мутабаррик нафасларидин маҳзуз бўлур эрдилар. Ваъз ва самоъ мажлисининг асносида аларға азим

важд юзланур эрди ва сайхалар тортар эрдиларки, мажлис аҳлиға сироят килур эрди. Бу фақирнинг отасининг аларға иродати кўп эрди. Ва сафарларда суҳбат ва хидматлариға етиб эрди. Ва фақир ҳам кичик ёшимда аларнинг муборак назариға етиб, илтифот топиб, фотиҳалариға мушарраф бўлуб мен ва азим фоида андин умидим бор. Умид улки, ноумид бўлмағаймен. Саккиз юз олтмиш учда жумод ул-аввал ойининг йигирма учда шанба куни дунёдин ўттилар. Вафотлари тарихида айтибдурлар ва ул будурким,

б а й т:

[Комил шайх, комилларнинг пешвоси, сурат аҳлиға маъно кўрсатувчи Хожа Шамсуддин Муҳаммадким, ёпиқ осмон унинг ғамини еб, кўк тўн бўлади. У муқаддас қадамгоҳ сахнасидадан жой олди. Имконсиз ерда чодир курди. Дунё унинг мартабаси олдида арзимас эди. Вафоти тарихини «чархи дун» сўзидан чиқар!]¹].

Ва қабрлари Ҳиротнинг масжиди жомеъи живорида фақиҳ Абу Язид Марғазий мазори яқинидадур. Ва баъзи азизлар ул мақбара бошида мутакаллиф мадраса ва гунбад ясабдурлар. Ва халойиқ табаррук юзидин зиёрат қилиб мурод тиларлар ва баъзи топар эрканлар.

521. Мавлоно Зайнуддин Абубақр Тойбодий қ. с.

Мавлоно Низомуддин Ҳиравийнинг шогирдидур. Аммо шариат мутобаати варзиши билан ботин улуми абвоби ҳам анинг юзига очилибдур ва билҳақиқат Увайсий эрмиш. Ва тарбият Ҳазрат Шайх ул-ислом Аҳмад Жом руҳидин топибдур ва дерларки, Мавлоно муддатлар риёзот ва мужоҳидот била ўтқаргандин сўнгра Ҳазрат Шайх Мавлоноға зоҳир бўлиб, дебдурларки, сенинг дардингнинг давосини Ҳақ таоло бизнинг шифохонада қуябдур. Андин сўнгра Мавлоно етти йилгача ёёғ, кўпрак аёғ яланг Тойбоддин Жомға борур эрмиш ва Қуръон тиловатиға машғул бўлур эрмишлар. Ўттиз йилдин сўнграки, бу тарийқ била сулук қилибдур. Минг Қуръон хатмидин сўнгра Ҳазрат Шайх руҳониятидин ишорат анга бўлубдурки, Машҳад зиёрати саломуллоҳи ало ман ҳалла фиҳи ихроми боғлади ва ул равза остонбўслиғиға мушарраф бўлгондин сўнгра хилъатлар ва навозишлар топти. Андин Тус мазороти тавофиға мутаважжих бўлди. Кеча Шайх Абунаср Саррож мазори бошиғаки, Тус-нинг кироғидадур ихё қилди ва Ҳазрат Рисолат с. а. в. га мушарраф бўлди ва ҳукм топтиким, тонгла Тусқа кирсанг, Урён дарвеше сенга йўлуқғусидур. Яхши таъзим қил, аммо сужуд қилма! Тонг Тусға киргоч, Бобо Маҳмуд Тусийки, мажзуб эрди, Ҳазрат буюрғон йўсун била келадур эрди, йўлуқди, чун Мавлонони кўрди ва ўзин туфроққа солди ва бошин кизига тортти ва Мавлононинг қошиға келди. Бир замон аёғ устида турди. Бир замондин сўнгра оёгин киздин чиқарди ва кўпти ва ўз-ўзи била дер эрдикки, эй одобсиз, бировни таъзим қилмассенки, кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. Абу Наср Саррож мазори бошида онинг била мулоқот қилди ва они сенга нишон берди ва осмон фаришталари ондин уёлурлар. Мавлоно Бобоға салом қилди ва Бобо жавоб берди ва буюрдикки, борғилки, Рўдбор авлиё ва машойихи сенга мунтазирдурлар ва Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. хизматлари сўнги қатла ҳажға борурда Мавлоно қ.с. мазориға келган экандурлар. Дер эрмишки, аввал қатла хожаи бузургвор Ҳазрат Хожа Баҳоуддин била Маккага бордук. Бухородин Марвға етгонда қофила икки фариқ бўлдилар ва баъзи Машҳади муқаддас равзи сори майл қилдилар ва баъзи Ҳирот сори мутаважжих бўлдилар.

Бу булжар билаки, Нишобурда бир-бирига кўшулғойлар. Ҳазрат Хожаи бузургвор Ҳирӣй сори мойил бўлдилар ва буюрдиларки, тиларбизки, Мавлоно Зайнуддин Абубакир Тойбодий суҳбатиға етгайбиз. Мен йигит эрдим ва Мавлоно аҳволидин хабарим йўқ эрди ва Машҳад сори бордим ва Хожа Муҳаммад бу маъни-дин таассуф ер, надомат изҳори қилур эрмишлар. Дебдурларки, чун Ҳазрат Хожаи бузургвор Тоибодға етти ва сабоҳ намозин Мавлоно била қилдилар ва намоздин фориғ бўлгондин сўнгра бурунғи сафда муроқабаға ўз тариклари била машғул бўлдилар ва Мавлоно авродни тугатгандин сўнгра алар қошиға келиб, кўрушубдур ва отларин сўрубдур. Алар дебдурларки, Баҳоуддин. Мавлоно дебдурки, бизинг учун бир нақш боғланг! Алар дебдурларки, келиббизки нақше элтгайбиз. Ва Мавлоно ҳазратлари аларни уйлариға элтибдурлар ва икки-уч кун суҳбат тутубдурлар ва ҳайрбод қилиб, Нишобурда қофилаға кўшубдурлар. Мавлоно етти юз тўқсон бирда муҳаррам ойининг салхида панжшанба куни нисф ун-наҳорда оламдин ўтубдурлар ва Малик Имомуддин Завзаний алар вафоти тарихида дебдурки, сана

қ и т ь а:

[Тарих етти юз тўқсон бир сана бўлиб, муҳаррам ойининг охири пайшанба куни туш пайти Мавлононинг пок руҳи жаннатга равона бўлди. Фаришталарнинг бари жондан «хуш келибсиз» дедилар]¹.

522. Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд Зоҳид Мурғобий қ. с.

Ул, доғи зоҳир улумида Мавлоно Низомуддин Ҳиравийнинг шогирдидур. Ва суннату шариаат варзишу мутобаати жнҳатидин бу тоифа тариқидин ҳаззи тамом топибдур ва тақвою вараъда мутобағаси бор экандур. Ва дебдурларки, анинг барзағари ва дехқонлиғ олотидин бири билаки вақф экандур, анинг зироатида иш қилған экандур. Ул воқиф бўлғач, ул зироат маҳсулиға дахл қилмайдур. Ва барчасин фуқаро ва масокинға тасаддуқ қилибдур. Ҳирот малики бир сурра ёрмоқ юборибдур, қабул қилмайдур. Келтургон киши дебдурки, малик қошиға элтсам, малул бўлур, олиб мадрасангизда фуқаро ва шогирдларингизға қисмат қилинг! Дебдурки, ўзунг қисмат қил, аммо айтқилки, қайдиндур? Ул киши борди, қисмат қилғали. Чун кайфиятни айтти, ҳеч ким қабул қилмади. Етти юз етмиш саккизда зулҳижжа ойи дунёдин ўтубдур ва қабри Ҳирот Мурғобидадур.

523. Мавлоно Жалолуддинч Абуязид Пуроний қ. с.

Шаръий улумни такмил қилиб эрди. Ва анинг риояти ва суннат мутобаати жиҳатидин олия маротибға етиб эрди. Аксар авқоти мусулмонлар муҳиммоти кайфиятиға машруф бўлур эрди. Ҳар сўзки мавоиз ва насойихдин мазкур қилса эрди, мустамиъларға азим асар қилур эрди. Зоҳир юзидин бирав иродатиға мансуб эмас, ҳамоноки Увайсий экандур. Дер эрмишки, ҳар қачон манга бир ишда мушқуле воқеъ бўлса, Ҳазрат Рисолат с. а. в. руҳониятиға таважжуҳ қилғандин ул мушқул рафъ бўлур. Бир қатла бир муридидин бир тароғ тилабдур. Ва дебдурки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. манга дедиларки, Боязид, гоҳи сақолингни тарағил! Уйи меҳмондин оз холе бўлур эрмиш ва алар буюрғон таомларни муҳайё қилиб, ўзи суфра кўтариб, меҳмон икромига иштиғол кўргузур эрмиш. Ва Мавлоно Заҳируддин Хилватий суҳбатиға етар эрмиш. Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да битибдурларки, бир қатла бир жамоат била анинг зиёратиға бордуқ

Ул жамъдин бировнинг хотирига кечмиш бўлғайки, агар Мавлононинг каромати бор, бизинг учун кишмиш келтургайки, залла қилғайбиз. Ул жамоат кўпқондин сўнгра Мавлоно ул кишии тилади ва уйга кириб, бир табакда қуруқ узум чиқариб, анга берди. Ва дедики, маъзур тутки, бизинг боғда кишмиш йўқдур. Мавлоно саккиз юз олтмиш иккида Зулқаъда ойинда душанба кечаси дунёдин ўтти ва қабри Пурондадур. Султони замон олий иморат қабри бошида ясабдурки, дарвешларга маскан ва маъбаддур.

524. Мавлоно Захируддин Хилватий қ. с.

Зоҳир ва ботин улумиға жомеъ эрмиш. Ва Мавлоно Зайнуддин Абубакр Тойбодий қ. с. дер эрмишки, фалак тоси остида Захируддиндек киши билмасмен. Ва ул Шайх Сайфуддин Хилватийнинг муридидур. Ўн беш йил анинг суҳбати ва хидматида, бўлубдур. Ва Шайх Сайфуддин етти юз саксон учда дунёдин ўтубдур ва қабри Хилватийлар гўристонидадур. Гозургоҳ кўпруки бошида Жаҳонорой боғининг ёнидадур. Ва Шайх Сайфуддин, Шайх Муҳаммад Хилватийнинг муридидур. Ва дерларки, ул Хоразмда жаҳр зикри айтур эрди. Ва уни тўрт йиғочда эшитилур эрди. Ва Паҳлавон Махмуд Паккаёр муосири эрди, анинг била суҳбат тутар эрди. Ва бу икки байт Паҳлавондин манқул ва машхурдурки.

Н а з м:

[Бир Аллоҳга иймон келтир! Беш вақт намоз ўқи, ўттиз кун рўза тут, закот бер! Имкон бўлса, йўл тегиб ҳаж қил! Бас, бизнинг қўлимиз сенинг этагингда, гуноҳ қилмоқ бандадан, кечирмоқ Худодандир]¹.

Шайх Захируддин бир қатла арбаъинга ўлтурғондур. Тўрт қатла ифтор қилибдур. Қайнатқан буғдой суйи, ҳар ўн кунда бир қатла. Ҳар қачон Гозургоҳга Шайх ул-ислом қ. с. зиёратиға борса эрмиш, кўприқдин ўткач кафшин чиқарурки, авлиёуллоҳдин уялурменки, аёғни наълайн била аларнинг юзига қўйғаймен. Саккиз юзда дунёдин ўтубдур ва қабри Хилватийлар гўристонидан, шайхнинг ёнидадур, р.

525. Шайх Баҳоуддин Закариё Мултоний қ. с.

Улуми зоҳирий таҳсили ва такмили қилғандур. Ўн беш йилдин сўнграки, дарс ва ифодага машғул бўлубдур ва ҳар кун етмиш киши уламодин ва фузалодин анинг дарси мажлисида истифода қилурлар эрди. Ҳаж. азимати қилди ва ҳаждин қайтқанда Бағдодда Ҳазрат Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с. хонақоҳида тушти ва мурид бўлди. Ва буюк манзилат ул остона хидматидин топти. Ва Шайх Фаҳруддзн Ироқий ва Амир Ҳусайний анинг муридларидурлар. Ва ул оламдин ўтқандин сўнгра фарзанди Шайх Садруддин анинг қойим-мақоми иршод маснадиға ўлтурди ва Амир Ҳусайний «Канз ур-румуз» китобида отаси била ўғлини бу навъ мазкур қилибдурки,

қ и т ъ а:

[Етти иқлимнинг шайхи, авлиёлар қутби, Аллоҳга етишган, улуғ даргоҳнинг маҳрами, миллатнинг фаҳри, шариат ва дин баҳоси, пок жони садоқат ва ишончининг манбаи. Дўстлар даврасида ва унинг борлиги шарофатидан Ҳиндистон жаннат ул-маъво эди. Мен

яхши ёмондан юзимни буриб, бу бахтни унинг ҳузуридан топдим. Жон ҳумоси ўз ошёнидан парвоз қилиб, борлиқ матоини ўртадан олиб кетди. Овозаси баланд олампадох, улуғ мартабага лойиқ асрнинг пешвосидир. Ҳақнинг азиз бандаси, дин ва давлат бошлиғи, тўққиз фалак унинг саховат дастурхонидан бир товоқдек эди]¹.

526. Шайх Низомуддин Деҳлавий Холидий маъруф Шайх Низомуддин Авлиё қ. с.

Ҳинд машойихининг машоҳиридиндур. Илм таҳсили ва такмилидин сўнгра Деҳли жомеъида басар элтур эрди. Бир кеча саҳар вақти муаззин минора устига чиқиб, бу оятни ўқидиким, [Иймон келгирган зотлар учун диллари Аллоҳнинг зикрига ва нозил бўлган Ҳақ– Қуръонга мойил бўлиш вақти-келмадими?]¹. Ани эшитгач, холи мутағаййир бўлди ва ҳар жонибдин анга анвор бўла киришти. Чун тонг отди, зоду раҳласиз юз Ҳазрат Шайх Фаридуддин Шаккарганж хидматиға қўйди. Ва мурид бўлди ва камол мартабасиға етти. Ҳазрат Шайх анга толиблар такмили ижозати бериб, Деҳлиға узатти. Анда иродат аҳли тарбият ва такмилиға машғул бўлди. Ва Хусрав Деҳлавий ва Ҳасан Деҳлавий анинг муридларидурлар. Ва Шайх Фаридуддинға Хожа Қутбуддин Бахтиёр Кокийдин хирқа етибдур ва анга Хожа Муъйинуддин Ҳасан Санжарийдин ва анга Хожа Усмон Ҳорунийдин ва анга Хожа Ҳожий Шариф Риндонийдин ва анга Шайх ул-ислом Хожа Қутбуддин Мавдуд Чиштий раҳимаҳуллоҳдин. Биравнинг бир баротики, маблағи касир битиглик эди, итти. Шайх Низомуддин Қ. с. қошиға келиб, арзи ҳол қилди. Шайх анга бир дирам бердики, ҳалво олиб, Шайх Фарид руҳи учун дарвешларға улаш. Чун ул киши дирамни ҳалвогарга берди, ҳалвогар бир пора ҳалво бир пора қоғазға чирмаб анинг илгига берди. Бокса, ул қоғаз анинг итган бароти эрди. Дерларки, бир тожирнинг молин Мултонда ўғрилар талаб эрдилар. Шайх Баҳоуддин Закариё ўғли Шайх Садруддин қошиға борибки, иршод ва сажжода соҳиб маснади эрди, сипориш илтимоси қилди, Шайх Низомуддинға. Шайх Садруддин ул сипоришни битиди. Чун ул тожир Деҳлида Шайх Низомуддин хидматиға етти ва руқъани берди. Шайх ходимни тилади ва дедиким, тонгли сабоҳдин чоштқача ҳар футуҳеки етса, бу азизға таслим қил! Ходим бу дастур била амал қилди. Ун икки минг дирам тожирға восил бўлди. Бир қатла Султон Муҳаммад Шох Халажий бир ёрмоқ ва жавохир тўла назр разми била Шайх хидматиға юборди. Қаландаре Шайх ўтрусида ўлтуруб эрди. Илгари келиб дедиким, [эй шайх, ҳадялар ҳамманикидир]². Шайх дедиким, [лекин, бир кишиники бўлса, яхшироқдир]³. Қаландар хижил қайтти. Шайх дедиким, келким: [бир кишиники яхшироқ]⁴ сенинг нисбатингга дейилди. Қаландар кўтара ол-мади. Шайхнинг ходими мадад қилди, то кўтарди.

527. Шайх Фарид Шаккарганж қ. с. а.

Ҳиндистон мулкининг шайх ул-машойихи эрди. Зоҳирию ботиний улум такмилини қилиб эрди. Ва шайхқа хирқа Хожа Қутбуддин Бахтиёр Кокийдин етибдур ва анга Хожа Муъйинуддин Ҳасан Санжарийдин ва анга Хожа Усмон Ҳорунийдин ва анга Хожа Ҳожий Шариф Риндонийдин ва анга Шайх ул-ислом Қутбуддин Мавдуд Чиштий р. дин. Асҳобидин бири Шайхнинг ҳолоту мақомотин битибдур. Ва ул бир улук мужалладдур ва анда ғариб аҳвол мазкур. Ул жумладин бири буқим, бир кун бир қари хотун Шайх хидматиға келиб, тазаллум қилиб йиғлаб дедиким, бир ёлғуз ўғлум бор. Кўп

муддатдурким, сафарға борибдур ва ўлук-тиригидин хабарим йўқдур ва иштиёкидин бетоқатмен. Шайх ул заифа ҳолиға раҳм қилди ва муроқабаға бориб, бир замондин сўнгра бош кўтариб дедики, ўюнга бор, Тенгри ўғлунгни санга еткургай! Ул заифа ўюға борди. Лахзае ўтмадики, бирав эшик қоқди. Чиқиб эшик очкач ўғли эрди. Расмий қалаку изтиробни кўргузгандин сўнгра ўғлининг ҳолин сўрди эрса, ул дедики, бу замон фалон мулкда эрдимки, бу ердин беш юз йиғочдур. Дарё қироғида ватан ёдидин ва сенинг фироқингдинки, онам-сен, йиғлайдур эрдимки, бир нуроний қари киши пайдо бўлди. Ва ани таърифки қилди, барча Шайхқа содиқ келур эрди. Илигимни тутти ва деди: кўзунгни юм, эмдики юмдур, деди: оч! Чун очтим, ўзумни бу эшикда кўрдур. Яна бир қатла бир жўги Шайх хидматида ҳозир бўлди. Ва кўнглида даъво эрдик, Шайхқа ўз тариқидин ғариб нималар кўргузгай. Шайхнинг муборак назари анга тушкач, юз тубан йиқилди ва юзин туфроққа ёпуштурди. Бир замондин сўнгра Шайх дедиким, бош кўтар! Бошин кўтарди. Шайх сўрдуки, не кишисен ва қайдин келурсен? Жўги жавоб бераолмади. Муқаррар сўргандин сўнгра дедики, Шайх ҳайбатидин тилимга такаллум қуввати қолмайдур. Шайх дедиким, ўз тариқингда тортқан риёзатлар натижаси не ҳосил қилибсен? Жўги деди: фалак қамар жавфида тайрон даст берибдур. Шайх буюрдиким, ҳосил қилғонингни кўргуз! Жўги ҳаво тутуб учти. Шайх кафшин олиб, анинг кенича ташлади. Ҳар ёнки, ул жўги учар эрди, ул кафш анинг боши устида эрди ва муттасил анинг бошиға тегар эрди. Оқибат анинг озоридин Шайх хидматиға тушти ва мусулмон бўлди ва Шайх хидматин ихтиёр қилди. Ва Шайхнинг бу навъ ҳолоту каромоти бағоят кўпдур. Ва Шайх сулук ва саёҳат замонида Хуросон ва Ироқ машойихининг кўпи суҳбатиға, мисли Шайх Шихобуддин Сухравардий ва Шайхи олам Шайх Сайфуддин Бохарзий ва Сарийи Сақатий ва Шайх Авҳадуддин Кирмоний ва Ҳинд машойихидин Шайх Баҳоуддин Закариё Мултоний қ. с. суҳбатлариға етибдур.

528. Мавлоно Фахруддин Зоҳид қ. т. с.

Ҳинд машойихининг машоҳиридиндур. Мустажоб уд-даъво эрмиш. Ва Дехли шаҳрида сокин эрмиш. Бир йил Султон Шамсуддин Илтутмиш замонида ул мулкда хушқол бўлуб, азим қаҳт воқеъ бўлди. Ва шаҳр акобиру ашрофи иттифоқ била Мавлоно хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Мавлоно шаҳрнинг ийдгоҳиға бориб, истисқо дуоси қилди ва минбар бошиға чиқиб, бу оятниким, [аниққи, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Аллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас] ¹ ўқуди, шаҳр халқи азим ғавғо қилиб эрдилар. Бу ҳолатда Султон Шамсуддин дағи Мавлоно суҳбатиға ҳозир бўлди. Мавлоно султонға дедиким, салтанат тожини бошингдин ол ва изомат камарин белингдин ешиб ерга сол ва подшоҳлар подшоҳи хидматида бош яланг тазарруъ қилиб, ёғин тила! Султон маъмур бўлган дастур била амал қилди. Андин сўнгра Мавлоно Фахруддин тўнининг енгидин бир зарф чиқариб юқори бокиб, дедиким, бор Худоё, бу зарфни ёғмур суйи била тўлдурмассен, ифтор қилмоғимдур. Бу сўз баёнида эрдиким, булутлар пайдо бўлуб, бир-бириға туташиб, ёғин тутти ва Мавлоно ифтор қилғудек ёға бошлади. Андоқ ким, султон учун пил ҳозир қилдиларким, миниб уйига борди, валлоху аълам.

529. Алоуддин Кирмоний қ. с.

Замонининг зуҳходидин эрди ва Дехли, балки Ҳиндистон мулкининг қариларининг афзали. Мавлоно Ваҳидуддинким, Дехлининг муттақийларидиндур, марвийдурким,

дебдурки, бир жумъа кечаси Мавлоно Алоуддин Кирмонийнинг ҳазирасида ихё қилур эрдим. Ногоҳ кўрдумки, кубур очила бошлади ва ул қабрлардин амвот чиқиб, Мавлононинг мунаввар марқади теграсига йиғилурлар эрди. Чун анда хотирға куллин жамъият даст берди, Мавлононинг ҳам қабри очилди ва Мавлоно қабрдин бош чиқарди ва «Каломуллоҳ» тиловати бунёд қилди. Ва ул аҳли кубур ҳам анга мувофақат била тиловатқа машғул эрдилар субҳ тулуғига. Чун субҳ бўлди, кубур аҳли барча ўз оромгоҳлариға кирдилар. Ва Мавлоно ҳам аслий масканиға майл қилди ва очилган кубур яна барча битти ва муттасил бўлди. Ва Мавлононинг макбараси Дехли намозгоҳининг живоридадур.

530. Хожа Имод Халаж р. р.

Мабодий ҳолида Султон Шамсуддин Илтутмишнинг мулозими эрди, аммо ул ишдин малул ва мутанаффир эрди. Ва дойим Ҳақ с. т. хидматида ёлбориб, ул ишдин махлас тилар эрди. Окибат, Тенгри иноятидин: ул мақсуди хосил бўлуб, ўттуз йил Ҳақ йўлида тоат ва ибодатқа иштиғол кўргузди. Бир қатла султонға саъб марази ориз бўлди, Султон, Малик Носируддин Тимронийғаким, хавосидин эрди, буюрдиким, ҳар навъ билаким қилаолсанг, Хожа Имодуддинни менинг бошимға еткур, бўлғайки, шариф макдами баракатидин бу маразим сиххатқа мубаддал бўлғай. Малик Носируддин Султон буюрғон била Хожани тилай борди. Чун ани топти, дедиким, эй махдум, маразе иёдати ибодатдиндур ва Султон амри итоати тоатдин. Хожа Малик сўзни ижобат қилиб, Султон бошиға борди. Иётдатдин сўнгра тилига ўттиким, бу мараз сиххатқа мубаддал бўлур. Андин сўнгра ул уйда бир ковун кўрунди, ани тилаб келиб, бир миқдор андин Султонға едурди, емак ҳамон эрди ва сиххат топмоқ ҳамон. Ул халойиқ орасида бу сўз сиххатқа етибдурким, ҳар кишиға ришта захмати бўлсаким, Турклар ани «иплик» дерлар чун бир ришта Хожанинг қабриға боғласа, тахаллуфсиз ул мараз дафъ бўлур, в. а.

531. Хожа Маҳмуд Мўйдўз р. т.

Дард ва сўзлуқ дарвеш эрди. Бир қатла кўчанинг охир тарафидаки, ҳануз ўрнидин кўпмайдур эрдиким, бир дарвеш бу байтни ўқидиким,

б а й т:

[Ёр дийдорини истасанг дарҳол тўхта ва қонли ёш тўккин, зеро у ой юзли ўзини кўрсатмоғи душвор]¹.

Эшитгач анга ҳолате юзландиким, қичкириб ўрнидин кўпти ва ўзин туфроғларға урди ва азим қалку изтироб анга юзланди ва сулук ихтиёр қилди. Ва андин сўнгра ҳаргиз остига нима солиб ётмади. Дерларки, Дехлида гўяндае бор эрмиш, Маҳмуд Кабир отлиғ. Ва ул шарт қилиб эрдиким, ҳар накшу амал тасниф қилса, ани Қозий Ҳамидуддин қабриға бориб, ниёзмандлиғ била айтқай ва андин сўнгра элга арз қилғай ва суҳбат бергай. Бир кун бир иш тасниф қилиб, маршрут дастур била Қози ҳазирасиға борди иттифоқан Хожа Маҳмуд ул ҳазира тавофида эрди. Чун таважжухдин ўз холига келди, кўрдиким, бирав турубдур ва ул Маҳмуд Кабир муғанний эрди. Хожа Маҳмуд анга мутаважжих бўлуб, дедиким, Қози айтадурки, ясағон ишингни айт! Ул таважжух юзидин айтти ва элга хушвақтлик юзланди.

532. Амир Олим Далволижий р. т.

Зоҳир ва ботин улуми била ораста эрди. Ва Ҳинд машойихидин каромоту мақомот иясидур. Дебдурларки, Мавлоно Довуд ҲосурҶақим, зуҳходдин эрди, беш юз танга бурж воқеъ бўлди ва Мавлоно хотири бу жихатдин дойим мутараддид эрди. Бир кун Амир Олим Мавлоно Довуд эшикидин ўтуб, бийик ун била қичкириб дедикки, эй Довуд, хотирингни жамъ тутки, буржунг яқинда адо бўлди! Чун лаҳзае бу ҳолдин ўтти, бирав бир кўза су олиб келди. Мавлоно қошиҶақим, Ҳайбатхоннинг ўғлиҶа азим қурсоғ оғриҶи бўлубдур ва ҳалок маразидадур. Мавлоно бу суҶа дуойи ўқуб, хўруб юбор саларки, ул ичса, шояд муборак нафаслари баракатидин анга шифое етқай. Мавлоно «Фотиҳа ул-китоб» била «Ихлос» сурасин ўқуб, ул сувҶа хўруб юборди. Ҳайбатхон ўғли андин ичғач, ул марази даф бўлди. Бу жихатдин беш юз танга ниёз юзидин Мавлоно хидматиҶа юборди. Мавлоно дағи ани дайн адосиҶа етқурди. Ва Амир Олимнинг бу навъ каромоти кўпдур. Ул жумладин, бир қатла бозордин ўтуб борадур эрди. Қассоб дўконида бир маслуҳ осиглиғ эрди. Ани буюрдиким, олдилар. Ва айттиким, ерда бир гўр қазиб, дафн қилдилар. Қассоб бу ҳолни кўргач, югуруб келиб, анинг аёғиҶа тушти ва тавба қилди. Ва дедиким, тунокун қўй мурдор ўлуб эрди. Мени бадбахтлиғ ва шайтон мунга туттиким, чун ҳеч киши бу ишга мутталеъ эмас, ани сотқаймен. Биҳамдуллоҳким, аларнинг қадами юмнидин бу хиёнатдин қутулдум.

533. Қози Шарафуддин Бухайро р. т.

Илму амал била ораста эрди. Ани отаси аввал баззозлиғ хирфасиҶа топшурди, то касб қилғай. Бир кун бирав бир тўнлуқ анинг устоди баззозҶа келтурди, то сотқай. Баззоз ул тўнлуққа боқиб, бисёр айблар чиқарди ва жузвий баҳо била ани олди ва дўкон ичиҶа солди. Яна бир кун ул тўнлуқни кўп таърифлар қилиб, биравҶа бағоят оғир баҳоҶа сотти. Ул устоди баззозҶа айттики, тиларменки, бу кеча бу дўкон ичинда бўлҶа мен. Устод бу тавакқуфнинг сабабини сўрди эса, дедикки, ярамас тўнлуғ бир кеча бу дўконда бўлғон била барча уюби ҳунарҶа мубаддал бўлди, шоядки, одамийҶа ҳам бу дўконда бўлмоқ бу хосият берғай! Устод бу сўздин мутаассир бўлуб, Қозини отаси қошиҶа элтиб, дедикки, бу ўғулни ўзҶа фойдалиғ ишга топшурки, анинг мартабаси андин бийикракдурки, баззозлиғқа бош индурғай. Отаси ани илм таҳсилиҶа далолат қилди. Оз фурсатда рўзгор уламосининг саромади бўлди.

534. Қози Шафиуддин Бухайро р. т.

Қози Шарафуддиннинг қардошидур. Ва зуҳду каромат била машҳур ва валояту мақомот била маъруф. Мавлоно Алоуддин Амнойки, Дехлининг қозиси ва мутаъаббид киши эрди, бир кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўрдиким, ул Ҳазрат буюрдиларки, фалон китобни Қози Шафиуддин қошида ўқи ва бизинг тилимиздин анга айтки, ул икки рақъат намозки, ҳар кеча ўқурсен ва бизинг руҳимиз тухфаси қилурсен, бизҶа етар. Қозининг бир шогирди андин бир китоб тилади. Олғондин сўнгра неча кун пайдо бўлмади. Ва қози ул китобқа муҳтож бўлди. Ва анинг ўйин киши билмас эрди. Бир кеча шогирд тушда кўрдикки, Қози ул китобни андин тилайдур. Тонг эрта китобни олиб, Қози хидматиҶа етқурди. Қози анга боқиб дедикки, то тақозо қилмадук, китобни келтурмадинг! Бу икки азизнинг қабрлари Дехли шаҳрида Султон ҳавзининг қошидадур.

535. Амир Шарафуддин Ашраф қ. с.

Сиёдат шарафи ва зуҳду тақво саодати била мушарраф эрди. Ул замон акобиридин бир бузург Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни воқеъда кўруб, Мир Ашраф аҳволидин савол

қилибдур. Ул Ҳазрат мундоқ жавоб берибдурларки, менинг фарзандимдур ва менинг монандим.

536. Қози Раис р. т.

Илм ҳиляси била ва нафс тазкияси била музайян ва муқаррар эрди. Бир қатла бир заифани анинг маҳкамасига келтурдиларки, икки абушқаси бор. Ул тиладики, бу иш субутқа еткандин сўнгра ани сангсор қилмак хукм қилғай. Дор ул-қазо вакили ул маккорадин ришвате олиб, анга ўргаттиким, айтқайки, мен соғиндимки, андоқки эранларга тўрт хотун олмоқ раводур, хотинларға дағи тўрт абушқаға тегмак жойиздур! Қози чун бу қозияни сўрди ва маккорадин бу жавобни эшитти, дедики, бўйни синсун ул кишинингим, санга бу сўзни ўргатибдур. Вакил чун Дор ул-қазодин чикди, бир ердин йиқилди ва бўйни синди ва ҳалок бўлди.

537. Мавлоно Разиюддин Набий қ. с.

Зоҳирию ботиний улум била ороста эрди. Анинг бир шогирди бор эрди, писандида авсоф била мавсуф ва зухду тақво сифати била маъруф. Мавлоно Разиюддин оламдин ўтгандин сўнгра бу шогирдиға ҳар масъалада ишколе ё иштибоҳе воқеъ бўлса эрди, Мавлононинг мутаҳҳар марқадиға бориб, анинг пок руҳиға мутаважжих бўлса эрди, ул масъала ҳаллиға фойиз бўлур эрди. Бир кун масъала мушкул бўлғонда маъхуд дастури бяла пир мазориға бориб, мутаважжих бўлди. Ул таважжухда ани уйку элтти. Уйғонғандин сўнгра ҳамул китоб ҳошиясидаким, ул масъала мушкул бўлуб эрди, анинг халли ва жавобини Мавлоно хати била битиклик кўрди.

538. Мавлоно Маждуддин Ҳожи қ. с.

Кўпрак зоҳир улумиға олиму махсус ва маъкул фунуниға моҳир эрди. Ахволи мабдайида Лаҳовардда бўлур эрди. Чун Дехли тахтиға мутаважжих бўлуб якин етти, Султон Шамсуддин аркони давлатин анга истиқбол расми била юборди. Бу аснода мункир ва ҳабисе Султон арзиға еткурдиким, мубтадеъ келадур, анга мунча эъзоз ҳожат эмас. Мавлонони бир маҳалда Султон мажлисиға еткурдиларки, шилон тортиб эрдилар. Султон таъзиму табжил шарти бежо келтурди ва ўз олдидин бирён кабутар Мавлоно хидматиға юборди. Мавлоно сўзга қириб, кабутар аъзосидин ҳар узвининг хосиятин баён қилур эрди. Онча ғариб маонию дилпазир алфоз адо қилдиким, Султон беихтиёр мурид бўлуб, ул беадаблиғ юзидин ҳабосат қилған кишиға балиғ адаб буюрди.

539. Хожа Роҳат қ. р.

Дехли машойихининг ақобиридиндур ва кашфу каромот ияси. Бир кеча қози Камолуддин Жаъфарий Ҳазрат Ҳақ с т. ни воқеъада кўрдиким. Ҳақ жалла ва ало анга амр қилдиким, эй Камол, бориб хидматиға ет! Қози бу тушни азғосу аҳломға ҳамл қилиб яна така қилди, яна бу воқеъани кўрди. Заруратан сабоҳ Хожа Роҳат хидматиға мутаважжих бўлди. Кўрдиким, Хожа Роҳат васеъу нафис тўнлар кийиб, самоъға машғулдур. Мундин дағи Қози кўнглиға инкор юзланди. Хожа Роҳат самоъ асносида юз Қози сари қилиб айттики, эй Камол, ўтган кеча икки қатла Ҳазрат Зулжалол сени бизинг хидматимизға амр қилди ва сен ҳануз мункирсен. Қози Хожанинг аёғиға тушуб, ул инкори рафъ бўлуб мурид бўлди.

540. Мавлоно Рашидуддин Наъзий қ. с.

Олий мақому бузург. Бир кеча пурҳолу пурзавқ эрди ва амри маъруф ва наҳйи мункар баёнида сўз айтур эрди. Сўз асносида таҳорат қасдиким, таждиди вузуъ қилғай, ногоҳ бетақриб ул азимат тарккн тутти. Ҳозир асҳобдин бири савол қилдиким, вузуъ таждиди азиматидин сўнгра анинг таркин тутмоқда сир не эрди? Дедиким, негаки кўз тушадур. Оллоҳ исми битиклик кўринадур. Бу монийи вузуъ бўлди.

541. Хожа Абубақр Жом қ. с.

Олий мақому бузург, завил эҳтиром шайх эрди. Бир кун масжид эшигида ўлтуруб эрди. Замон подшоҳи ўтуб борур эрди. Хожани кўргач оддин тушуб, Хожанинг хидматиға келди ва ннэзмандлиғлар қилғондин сўнгра илтимос кўргуздиким, Хожа анга бир хидмат буюрғай. Хожа дедиким, биз ҳожатимизни Қозиюл ҳожотдин ўзга кишидин тиламасбиз. Подшоҳ илҳоқ қилғондин сўнгра Хожа буюрдиким, бир даста сабзи дегилки, келтурсунлар Подшоҳ мулозимларни ҳар сари таъжил била юбордиким, сабзи келтургайлар. Сабзифурушлар дўконларида мутлақо сабзи йўқ эрди. Подшоҳ мулозимлари анинг сабабин сўрдилар эрса, сабзифурушлар дедиларки, бир лаҳза бурунроқ сабзпўшлар пайдо бўлуб, барча сабзиларни олиб, юқори чикдилар. Подшоҳ мулозимлари чун ул максуддин ноумид бўлдилар, подшоҳға келиб, ул ҳолни арз қилдилар. Хожа подшоҳға дедиким, подшоҳи зоҳирийким, бир даста сабзиға дастрас топмағай, ҳар ойинаким, киши ҳар не тиласа подшоҳи ҳақиқийдин тилаган авлодур! Замон подшоҳи ўз ажзиға муътариф бўлуб кулоқ тутти ва густохлиғидин пушаймон бўлди.

542. Шайх Зиёуддин Румий қ. р.

Акобир авлиёсидин ва куммал урафосидин эрди. Ва ҳамиша саёҳатқа машғул эрди. Бир кун вақти хуш бўлуб қўпти ва қасамёд қилдиким, то илигимни ғайб эранларидин қирқ киши илигига еткурмағаймен, аёғдин ўлтурмағаймен. Уч кун бу муддао ва талаб била юрур эрди, то улки бир бодияда бир азим масжидқа етишти. Чун ул масжидқа кирди, қирқ киши ғайбдин пайдо бўлдилар. Бири азон айтти ва қомат тушурди ва яна бири илгари бориб имомат қилди ва ўзгалари анга иқтидо қилдилар. Ул дағи бу жамоат била намоз қилди. Намоздин фориг бўлғондин сўнгра ул қирқ ғайб эранлари бирин-бирин анинг била дастбўс қилиб дедиларки, марҳабо, эй ғайб эранлари толиби! Бу бузургворнинг қабри Султон Муҳаммад Шаҳ б. Тўғлот Шоҳнинг қабри яқинидадур.

543. Шайх Нажибуддин Мутаваккил қ. с.

Пайваста таваккул била рўзгор ўтқарур эрди. Ва Хизр алайҳиссалом била мусоҳабат қилур эрди. Бир кун анинг ҳарами аҳли анинг била можарову жадал бунёд қилди ва рўзгор факру фоқасидин шикоят бошлади. Ва Шайх таҳаммул қилур эрди. Ногоҳ Хизр алайҳиссалом кирди ва таҳийёт шартин бажо келтурди ва деди: ҳар киши таҳаммул ва бурдборлиғни ўз шиори қилса, Тенгри ани бизинг суҳбатимизға еткурғай! Бу аснода шахр улуғи қошидин азим хону мойида била куллин важҳ назр келтурдилар. Заифа чун муни кўрди, қиладурғон можаросидин уятлиғ бўлди ва изтиробидин анга пушаймонлиғ юзланди. Шайх Нажибуддиннинг мунаввар марқади Дехли шахрида Пил дарвозасининг ташидадур.

544. Қирқ Абдол қ. с.

Бу қирқ баргузида банда саёҳат ва мусофарат била таваккул қадами уруб юрурлар

эрди. Чун Дехли шахриға етиштилар. Хавзи Шамсий устида нузул қилдилар ва сокин бўлдилар. Ва умрлари охириғача анда бўлурлар эрди. Ва аларнинг сархайли Шайх Махмуд Матҳарадўз эрди. Ул мулкда мундоқ муқаррардурким, ҳар ким ҳар мурод била бу қирқ кишининг мутабаррик мазороти тавофиға мушарраф бўлса, муроди ҳосил бўлур.

545. Мавлоно Каримуддин Мавъидий қ. с.

Рўзгорин таваккулу тажрид била ўтқарур эрди ва авқотин тоату тафрид била сарф қилур эрди. Анинг бир дўсти бор эрдиким, доим сафарларда анга мусохиб эрди. Чун Дехли шахриға икав етишдилар, анинг ул дўсти дедиким, сен намозгоҳ ёнида бир замон таваккуф қил! Менинг жузвий ишим бор, ани саранжом қилиб келгунча. Мавлоно қабул қилди ва ул деган ерда таваккуф қилди. Ва ул дўсти андоқ бордики, рўзгор ҳаводиси ани ёниб, ваъдасиға вафо қилғали қўймади. Ва Мавлоно қирқ йил ул ердин тебранмади, то оламдин ўтти. Мунаввар марқади Дехли намозгоҳининг ёнидадур.

546. Шайх Мухйиддин Али Чиштий қ. с.

Ул дағи Ҳинд машойихидиндур. Каромот ва валоят ияси эрди. Биравки анга эътиқоди йўқ эрди ва инкор қилур эрди, ҳар қачон анинг мазори тарафидин ўтса эрди, бир тош ул қабр сари отар эрди. Ҳар неча ани бу ҳаракатдин манъ қилурлар эрди, мумтанеъ бўлмас эрди. Бир қатла отлиғ ул ёндин ўтарда ҳам ул дастур била тош отти ва бу аснода оти рам қилди ва ул отдин йиқилди ва ҳамул тош отар илиги синди. Ул бузургнинг руҳи бу навъ била анинг илигини ўзи сари тош отардин қисқа қилди.

547. Дарвеш Башир қ. с.

Мажзуб ва соҳиби каромоту мақомот эрди. Бир кун Дехли шахридин жамоате гаштга чиқдилар. Ва қуёш ботқунча ташқари қолдилар ва қоронғу бўлди. Ёниб шахрға келурда йўлни итурдилар. Ногоҳ йироқдин бир нуре кўрундиким, дарахтдин партав кўргузадур. Ул сари мутаважжих бўлдилар. Эмдиким, етилар, кўрдиларки, Дарвеш Башир ўлтурубдур ва бу ёруғлуғ андин зоҳир бўладур. Билдиларки, ул ёруғлуғ анинг шариф вужуди баракотидиндур. Ул ёруғлуғ била йўлни топдилар ва ҳар қайси ўз уйларига бордилар. Бир қатла бир жамоате Дарвеш хидматиға келдилар, ҳар қайсиға муносиб иш буюрди. Бири ўз кўнглига кечурдиким, мунча ақлики бу кишидадур, не учун ўзин телбаликка солиб эркан? Дарвеш анинг сари боқиб ўқидиким,

б а й т:

[Дўст талабида мардона бўлдим, илк кадамда ўзимдан бегона бўлдим. У илм тингламасди – оғзимни ёпдим. У ақл харидори эмасди – девона бўлдим]1.

Мозори Сангулададур.

548. Мавлоно Саррож Ҳофиз р. т.

Қумустегин авлодидиндурки, ул Амир Сабуктегининг қардоши эрди. Дебдурларки, ул юзким, халқдин эвуруб эрди ва Холикқа келтуруб эрди, бир масжид ичига кириб ва эшикни ичкаридин боғлар эрди ва андин чиқмас эрди. Ва доим «Каломуллоҳ» тиловатиға машғул эрди. Бирав эшик дарзидин эҳтиёт била мулоҳаза қилди, кўрдиким, анинг қошида бир нуроний пир ўлтурубдурки, олам аҳлиға ўхшамас. Чун ул масжиддин чиқди, кўрган

киши Мавлоно хидматиға бориб, ул кишини сўрди. Мавлоно ҳеч нима демади. Чун муболаға қилди, дедик, Хизр алайҳиссаломдурки, келиб, ладуний илмини манга дарс айтур. Ҳинд мулкида муқаррардурки, душанба куни бу бузургвор зиёратиға халойик мушарраф бўлурлар.

549. Саййид Жамол Сурх а. р.

Қаромот ва хавориқи одот ияси эрди. Бир кун тарсо Саййид қошида Исо а. с. ни Ҳазрат Рисолат с. а. в. га таржих қилди. Саййид сўрдик, мужиб таржих недур? Ул дедик, Исо осмондадур ва Муҳаммад ерда. Бу сўзни тарсо айтти ва ҳавоға парвоз қилди. Саййид кўйнидин «Мусхаф» чиқарди ва юқори бокиб дедик, бор Худоё, бу «Каломуллоҳ» ҳаққи, ростлиғ била Ҳазрат Рисолат с. а. в. га йиборибсенки, бу тарсонини тушкали кўйма! Тарсо ҳавода қолди ва туша олмади, фарёд қила бошлади. Халойикқа бу ҳол мушоҳадасидин ғавғо тушти. Ва тарсо Саййид хидматиға қичқириб, дархост қилдик, дуо қилинги, қуйи тушаолсам, мусулмон бўлурмен! Саййид дуо қилди ва тарсо ҳаводин тушуб, Саййид қошида имон қабул қилиб, мусулмон бўлди. Саййиднинг мадфани Ғазни дарвозасидадур.

550. Ҳожи Каримуддин Нимгўр қ. с.

Ориф ва пуршўр киши эрди. Ва ани Нимгўр анинг учун дерларки, дойим дер эрдик, менда орзу будурки, менинг қабрим сойир эл қабридек баланд бўлмаса, балки ҳамвор бўлса. Чун дунёдин ўтти, қабрини ясадилар, тонгла кўрдиларки, ярми бузулубдур ва ярими бор. Яна ясадилар, яна тонгла бузук топдилар. Ҳар нечаки, ясарлар эрди яна яримини бузук топарлар эрди, то ясамоғдин илиг тортиллар. Ва Нимгўр лақаби била машҳур бўлди.

551. Мавлоно Ҳисомуддин Ғолбек қ. с.

Дин мужоҳидларидин ва яқин масоликларидин эрди. Ва Султон Шамсуддин замонида Лакхнотий ҳукумати анда эрди, бовужуди сипоҳийлик. Ҳақиқат йўлида дағи риёзат ва сулуки бор эрди. Дебдурларки, зоҳир жиҳод майдонида юз минг мушрик қонин тўқуб, жаҳаннамға йиборди ва ботин жиҳодида дағи нафси мушрикин Ҳақ йўлиға росих қилди.

552. Мир Бузург ва Мир Хўрд Маъруф бис-Содоти Нуҳқа қ. с.

Бу икки оға-ини саҳиҳ ун-насаб содотдин эрдилар. Аҳволлари мабдаъида Лаҳовардда басар элтурлар эрди. Бир кеча ул икавдин ҳар бири уч қатла Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни туш кўрдиларки, ҳар қатла ул Ҳазрат аларға амр қилдик, бу шаҳрдин чиқинг! Тонг эрта оға-ини воқеалари кайфиятин бир-бирига айтиб, амр бўлган йўсун била Лаҳоварддин чиқиб, Деҳлиға азимат қилдилар. Чун ул шаҳрға кирдилар, бир хожасаро аларға йўлиқиб сўрдик, сиз Лаҳоварддин келасиз? Дедиларким, бале! Алар дедиларки, сен қайдин бизинг Лаҳоварддин келадурганимизни билдинг? Ул хожасаро дедик, ул кишики, сизни ул ердин чиқарға амр қилди, манга ҳам ул хабар қилди. Бу сўздин сўнгра ул хожасаро иккаласин уйига олиб борди ва меҳмонлик қилди. Чун ул хожасаронинг уйидин чиқдилар, бир масжидқа кириб, ибодатға машғул бўлдилар. Ногоҳ масжид сақфидин бир ҳамён ёрмоқ алар олиға тушди. Иккаласи машваратдин сўнгра раъйни анга қарор бердиларким, ул важҳга бир мавзеъ соткун олғайлар, то ибодату тоат қилурда мо юхтож учун кишига мухтож бўлмағайлар. Андоқ қилдилар ва аларнинг тоату ибодати

баракатидил ул мутаайин ер бўлди. Ва ҳоло ул ер икки азизнинг авлоду атбоъи тасарруфидадур ва машхур муқаррар ердур.

553. Мавлоно Камолуддин Зоҳид қ. с.

Зухду такво била ороста ва фикҳу ҳадис илмида доно эрди. Шайх Низомуддин қ. с. «Машорик» китобин анинг қошида ўқуб эрди. Мавлононинг мухлис ва муътақидларидин бирига фарзанде мутавааллид бўлди. Ул киши Мавлоно хидматиға келиб, фарзанди таваллудидин ани хабардор қилди. Ва кўнглида кечурдиким, не хуб бўлғай, агар Мавлоно хидматлари тўнларидин бир қитъа иноят қилсаларки, фарзандимни анга чирмасам. Мавлоно енгларидин бир дасторча чиқариб анга берди. Ул хушдил бўлуб, яна кўнглига кечурдиким, агар амомасидин ҳам бир парча иноят қилсаларким, ўғлум бошига чирмасам. Мавлоно дедиким, ул дасторчаниким санга бердук, эски амомамиздин ясаббиз. Бу бузургворнинг қабри Фаридхон масжидининг яқинидадур.

554. Шайх Рашн Авлиё қ. т. с.

Ҳинд мулкининг кибор машойихидин ва машоҳири авлиёсидиндур. Зоҳирий илмда комил ва ботиний ирфону нукотда мукамал. Мунаввар ҳазираси авлиё атқиёнинг чилла ўлтурур хилватлари мавзеидадур.

555. Шайх Маҳмуд Бихорий р. т.

Каромоту хаворики одот андин кўп зоҳир бўлур эрди ва базл зотида ғолиб эрди. Чун хилватдин чиқиб, кўюбозорға етар эрди, ёш ўғлонлар ва савол аҳли мухтожлар илайин тутуб ва кейнича югуруб, нима тиларлар эрди. Ва ул оғзидин дирамлар чиқариб, аларға берур эрди. Ва ул дирамлар бирдек эмас эрди, баъзи кумуш, баъзи мис. Ҳар кишининг толеига кўра насиб бўлур эрди. Дебдурларки, Ҳинд мулкида бир таббох бор эрдиким, ҳар кун бир зарф таом ясаб, ўз ўғлидин Шайх учун юборур эрди. Иттифоқан ул ўғлон мариз бўлди ва фавт бўлди. Бу аснода Шайхнинг хотириға ул тифл жонибидин бир нима келди. Бетаваккуф қўпти ва ул таббох уйига борди. Билдиким, ул фарзанди таббохнинг ўлубдур ва мадфанға элтибдурлар. Шайх ҳам борди, кўрдиким, гўрга киюруб, туфроққа топширдилар. Шайх ул гўрга кирди ва маййит эгнидин кўтарди ва юқори боқиб дедиким, бор худоё, бу ўғлонгинани тиргуз! Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул ўғлонгинаға жон бағишлади. Ва қўпти ва Шайхнинг аёғиға тушти. Шайх Маҳмуд Бихорийнинг қабри Килукуҳаридадур ва дуо мустажоб бўлурнинг маҳалидур.

556. Шайх Абубакр Тусий ва Шайх Маликёр Паррон қ. с.

Бу икки бузургвор Ҳинд машойихи киборидиндурлар. Ва Жун дарёси яқосида иккаласининг хонақоҳлари бор эрди. Ва доим бир-бири била мусобих эрдилар. Бир кун намоз дигарга яқин иккаласи дарё яқосида ўлтуруб эрдилар. Шайх Абубакр Тусий Шайх Маликёр Парронға дедиким, кел, то сунинг ул юзига бориб намоздигарни адо қилали! Шайх Маликёр дедиким, менга худ бу даъво яраси йўқдур, аммо сизга чун бу доия бор, сиз боринг, то мен сўнгунгуздин келайин. Шайх Абубакр тайрон қилди ва дарёнинг нари қироғида намоздигар адосиға ихром боғлади. Шайх Маликёр сўнградин азимат қилди. Жун дарё восиё эрди, ўрта ерга еткунча ғуруб бўлиб, намоз бевақт бўлгудек эрди, дарё юзига мусаллосин солиб, намоз адосиға машғул бўлди. Ва Шайх Абубакр боқиб туруб эрди. Чун намоздин фориг бўлди, учуб, Шайх Абубакр қошиға борди. Ҳинд машойихи тарихида битибдурларки, жинлар Шайх Маликёр Паррон қошида сабоқ ўқурлар эрмиш.

Бу икки бузургворнинг қабрлари Жун дарёси қироғидадур.

557. Мавлоно Низомуддин Каломий қ. с.

Ҳолининг бидоятида замон подшоҳининг мулозаматиға машғул эрди ва мусулмонларнинг иши кифоятиға муртакиб. Сўнгра ул ишлардин этак тортти ва фақр сулуки тариқин ихтиёр қилди ва азим риёзат бошлади.

Ўттиз йилға яқин Дехли шаҳрининг ичариги ҳисоридин чикмади.

Бир азиз андин бир кун илтимос қилдиким, бир миқдор чучуклук ғизо омода қилибдурменки, анга майл қилғайсен? Ул деди: ўттиз йилдурки, нафсни риёзат ачиғлиғиға ўгратибмен, холо анга чучуклук берсам, яна анга бас келмасмен! Бу жавоб била ул чучуклукдин ижтиноб қилди.

558. Шайх Мужир р. а.

Ўз аҳдида беназир эрди ва доим истиғроқ била ўтқарур эрди. Андоқки, жума куни Дехли жомеъиға ҳозир бўлаолмас эрди. Бир кун Қози Саъдким, Дехли шаҳрининг ақзал-кузоти эрди, Шайх Мужирдин сўрдиким, масжиди жомеъға не учун келмассен? Шайх деди: бу жума сен келки, била масжидқа бороли! Қози жума куни келди. Шайх Мужир Қозининг илгин тутти ва деди: кўзунгни юм! Қози кўзин юмди. Сўнгра деди: оч! Кўзун очқоч, ўзин масжиди Ҳарамда кўрди. Шайх била намоз қилди. Яна ҳам-ул дастур била ўз мулкларига келдилар. Бу ҳолни кўргач, Қози Шайхқа иродат илиги бериб, мурид бўлди ва фақр тариқиға кирди. Шайх Мужир қабри эски Дехли ичидадур.

559. Шайх Қутбуддин Бахтиёр Қокий қ. с.

Шайх Муъинуддин Санжарий қ. с.нинг муридидур. Ва Ҳинд мулкининг кибор машойихидиндур.

Бир кеча аҳлуллоҳдин жамоате Шайх ҳузури истидъоси қилдилар. Самоъ вақти муғанний бу байтни ўқидики,

б а й т:

[Таслим ханжари билан ўлганларга ҳар замон ғайбдан бошқа жон келади]¹.

Шайх бу байт истимоъидин андоқ хушҳол бўлдиким, беҳуш бўлуб йиқилди. Ва муддате ўз ҳолиға келмади, андоқким, муридлар Шайхни кўтариб, хонақоҳға элттилар. Ва Шайх тўрт кеча-кундуз ул завқу хушвақтликдин ўзида йўқ эрди, то бешинчи куни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло живори раҳматиға восил бўлди. Ва Дехлида мазори машҳурдур ва элнинг қиблаи ҳожатидур. Бир қатла бир донишманд бир ҳожат арзи учун йироқ йўлдин шаҳрға келиб эрди. Сўзни ҳеч навъ била замон подшоҳи арзиға еткура олмади ва аркони давлатдин ҳеч ким анинг муҳимми кифоятиға парво қилмади. Навмид бўлуб қайтурда бир азиз анга иршод қилдиким, Шайх Қутбуддин мазори бошиға бориб, ўз аҳволин битиб, Шайх мазори бошида ниёзмандлиғ била қўйди. Ул кеча Шайх қ. с. подшоҳнинг тушиға ҳайбат била кириб, ул қоғозни анинг илгига бериб дедики, бу фақир ҳожатманднинг ишин яса! Подшоҳ изтироб била силкиниб кўпти. Кўрдиким, ул қоғаз илгидадур, ўқуб, мазмуни била битиган кишини тилатиб топиб, анинг ишин кўнгли тилагандек ясаб, ани узатти.

560. Қози Ҳамидуддин Ногурий қ. с.

Ногур мулкининг ҳокимининг ўғлидур. Ва кичик ёшдин фақр аҳли тариқида сулук қилур эрди ва бу тоифа суҳбатиға шефта эрди. Чун шабоб айёмиға етти, Ҳазрат Шайх Баҳоуддин Закариё қ. с. мулозаматида ҳаж азимати қилди чун Мадинаға йиттилар, Шайх Авҳадуддин Кирмоний қ. с. суҳбатиға мушарраф бўлдилар. Ва муддате анинг мулозаматида сулукка машғул бўлди. Муфид риёзатлар ва мужоҳадлардин сўнгра Макка азимати қилди ва ул муборак хиттада машойих мулозаматиға мушарраф бўлуб, алардин кўп файзларға баҳраманд бўлуб, алар иршоду ишорати била Дехлиға ёниб, толиблар иршодиға машғул, бўлди. Ва Дехлида Шайх Қутбуддин Бахтиёр қ. с. суҳбатиға мушарраф бўлди. Бир қатла Дехли аҳолисидин бири Шайх Қутбуддин Бахтиёр ва Қози Ҳамидуддин қ. с. ва сойир аиззани уйига индаб, зиёфат қилур эрди. Ва шаҳрнинг шайх ул-исломи ҳам ҳозир эрди ва сўфиларнинг самоъ қилмоғиға мункир. Алқисса чун муғаннийлар наво чектилар, Қози хушвақт бўлуб, самоъға кирди ва шайх ул-исломни кучуб олиб учти ва шайх ул-ислом мутаажжиб, балки мутаваҳҳимки, ногоҳ Қози илигидин хато бўлса, ҳалокдин ўзга иш йўқ эрди. Кўзи қарориб, эси озган маҳалда самоъ туганди ва Қози шайх ул-исломни солим мажлисқа тушурди. Ва шайх ул-ислом ул ҳол мушоҳадасидин Қозиға иродат илиги бериб мурид бўлди. Бир қатла Дехлида хушқол жиҳатидин қаҳт воқеъ бўлди. Ногур аҳлидин бирав Қози хидматиға келиб, жуъ ташвишидин шикоят қилиб, Ногур сари борурға рухсат тиладиким, анда атьима очуғлуғ ва сухулат била муяссардур. Қози ул кишига дедиким, Ногур Тенгрисига биздин салом де! Ул киши дедиким, магар Ногурда яна бир Тенгри бор, Дехли Тенгрисидин бошқа? Қози дедиким, агар санга бу ақида бўлмаса эрди, рўзи тилай Дехлидин Ногурга бормағай эрдинг. Ул азим мутанаббих бўлуб, азиматини фасх қилди. Ҳам бу хушқолда Дехли аҳлидин акобиру ашраф Қози хидматидин истисқо дуоси илтимос қилдилар. Қози қабул қилиб, дашт азимати қилди. Бозордин ўтуб борурда кўрдиким, бир сабзифуруш сабзиси қурумасун деб, дам-бадам сабзилариға овуч била сув олиб сепар эрди. Қози бу ҳолни кўргач борадурғон тарафдин қайтти ва дедиким, бир таррафуруш сабзилари ғамин еб, қурумасун деб, анга дам-бадам сув сепар бўлса, хошо Тенгри карамидинки бандалари сабзасори ҳаётин сувсузлукдин қуруғали раво кўргай? Ҳануз бу сўз Қози оғзида эдиким, булут пайдо бўлуб, бир-бирига туташиб ёға киришди. Ва мулк аҳли сероб бўлдилар. Ҳамоно андоқки, кўпрак акобирии Хуросонда шайх дерлар ва Самарқандда хожа ва Румда боб ва Ҳиндда кози дерлар. Қози Ҳамидуддиннинг қабри Дехли шаҳрида Шайх Қутбуддин Бахтиёр қ. с.нинг оёғи саридур.

561. Малик Насируддин Маҳмуд қ. с.

Ҳам Ҳинд мулки машойхидиндур. Ва таъбида базл ғолиб эрди. Ҳамиша зиёфат тариқини маслук тутар эрди ва фуқарову ғурабо итъомида кўшиш кўргузур эрди. Бир кеча муридларидин бири ани воқеъда кўрдиким отлиғ борадур эрди ва бу мурид ҳам отлиғ анинг била борадур эрди. Ногоҳ иккаласининг орасида бир том пайдо бўлди ва анинг била Малик орасида ҳойил бўлди. Ва ул сариким, Малик эрди, бир олий қаср эрди. Малик Маҳмуд ул қасрға тушуб кирди. Ул муридким бу воқеъни кўрди чун уйқудин уйғанди. Малик хидматиға бордиким, воқеъсин айтиб, таъбирин тилагай. Ул изҳор қилмасдин бурун Малик Маҳмуднинг кўзи анга тушгач илгари тилаб, кучуб хайрбод қилди ва дедиким, бизинг рихлатимиз чоғи етибдур. Ва шаҳодат бармоғин қойим қилиб, калимаи шаҳодат баёни қилди ва жонни жонофаринға топшурди. Ва бу воқеа жума куни Жумод ул-охир ойининг олтисинда етти юз эллик саккизда эрди. Ва ани Ираж хиттасида дафн қилдилар ва олти ойдин сўнгра Дехли шаҳриға нақл кўргуздилар.

562. Шайх Шодий қ. р.

Агарчи ўзи Ҳинд мулкидин, аммо Ҳирот шахрининг булукотидин баъзи кентта сокин эрди. Ва зоҳиду мутаварриъ киши эрди. Ва йиллар такво сажжодаси устида мутамаккин эрди. Ва баче халқ анга мурид эрдилар. Ва андин кўп хавориқи одот нақл қилурлар. Ва қабри дағи ҳамоноқи, ҳамул маскан қилган кентдадур.

563. Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаъий қ. р.

Ул Гилон машойихининг акобиридиндур. Ва анга олий аҳвол ва зоҳир каромот бор эрди. Ажам машойихининг кўпининг хидматиға етибдур. Ва мустажоб уд-даъво эрди. Ва ҳар кишига ғазабе бўлса эрди, Тенгри бот ул кишидин анинг интиқомин тортар эрди. Жамоате, анинг асҳобидин, тижорат дастури била чиқиб эрдилар ва борадурлар эрдиким, Самарқанд яқинида бир бўлук отлиғлар чиқдиларки, аларни талағайлар. Ул жамоат Шайх Абдуллоҳни шафеъ қилиб чорладилар. Кўрдиларки, Шайх аларнинг орасида турубдур ва дейдурки, [бизни тарбият қилувчи Аллоҳимиз покдир, муназзахдир]¹, йироқ боринг, эй жамоат, бизинг орамиздин! Ул жамоат тафарруқ бўлдилар, андоқки, ҳеч қайси отларининг жиловин асрайолмадилар. Ва отлари баъзини олиб тоғларға элтти ва баъзини водийларға солди ва алардин иккиси бир-бирига йиғила олмадилар. Асҳоб алардин халос бўлгондин сўнгра шайхларни ораларида тиладилар, топмадилар. Гилонға ватанлариға боргондин сўнгра Шайх хидматидағи асҳобдин сўрдилар. Алар дедиларки, сиз борғали Шайх ҳаргиз бизинг орамиздин ғойиб бўлмади.

564. Шайх Мухйиддин Абдулқодир Жилий қ. с.

Куниятлари Абу Муҳаммаддур. Насабда Алавий Ҳасаний эрмишлар. Она жонибидин Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаъийға набира бўлурлар. Ва оналари Уммулхайр Амадулжаббор Фотима бинти Абу Абдуллоҳ Дебдурки, чун фарзандим Абдулқодир мутаваллид бўлди, ҳаргиз Ра-мазон ойида сут ичмади. Валодатлари тўрт юз етмиш бирда эрмиш ва вафотлари беш юз олтмиш бирда воқеъ бўллубдур. Алар дебдурларки, кичик эрдим, ёзиға чиқиб эрдим ва бир ўйнинг қуйруғин тутуб эрдим, хиросат учун. Ул ўй манга боқиб дедикки [бунинг учун яратилмадинг ва амр этилмадинг]¹. Кўрқдум ва қайтдим. Ва келиб уй томиға чиқтим, ҳожиларни кўрдумки, Арафотда туруб эрдилар. Онам қошиға келдим ва дедимки, мени Тенгри ишига қил ва ижозат берки, Бағдодқа борай ва илме касб қилай ва солихларни зиёрат қилай. Мендин бу доия сабабин сўрди, айтгим. Эрса, йиғлади. Ва кўпти ва саксан олтун келтурди. Ва дедикки, менга ота меросидин бу қолибдур. Яримин қардошим учун қўйди ва яримин менинг тўнумға тикди ва манга сафар изни қилди. Ва манга аҳд бердикки, барча аҳволда ростлик қил ва менинг видоъимға чиқди. Ва дедикки, бор, эй фарзанд, Тенгри учун сендин кесилдим ва қиёматқача сени кўрмагумдур. Мен оз қофила била Бағдодқа таважжух қилдим. Чун Ҳамадондин ўтгук, олтмиш отлиғ чиқдилар ва қофилани туттилар ва манга таъарруз қилмадилар. Ногоҳ бирав манга етти ва дедикки, неинг бор? Дедим: қирқ олтин. Деди: Қани? Дедим: тўнумда тикикликдур. Соғиндикки, истихзо қиладурмен. Мени қўйди ва ўтти. Ва яна бири етиб ҳам андоқ сўрди ва ҳамул жавобни эшитти. Иккаласи ул жамоатнинг улуғлари қошиға бориб, бу сўзни айттилар. Ул мени тилаб, ҳамул сўзни сўрди. Ва мен ҳамул жавобни бердим. Бир тепа устида ўлтуруб қофила аҳли молин қисмат қиладур эрди. Буюрдикки, тўнумни сўктилар ва ул важҳни чиқардилар ва санадилар. Деганим била мувофиқ чиқди. Сўрдикки, сенинг бу эътироф

килурға боисинг не эрди? Дедимки, онам манга ахд бериб эрди – сидку ростликқа! Ва мен анинг ахдига хиёнат қилмам. Пас, ул қавмнинг улуғи йиғлади ва дедик, йиллардурки, мен парвардигорим ахдига хиёнат қилибмен. Ва қиладурғон ишидин менинг илигимда тавба қилди. Пас, асхобе дедиларки, сен тарийқ қатъида бизинг муқтадомиз эдинг, эмди тавбада дағи санга татаббуь қилурбиз. Ва барча менинг илигимда тавба қилдилар. Ва ҳар не қофила ахлидин олиб эрдилар, барисин қайтара бердилар. Менинг илигимда аввал тавба қилганлар алар эрдилар. Алар тўрт юз саксан саккизда Бағдодқа еттилар, важд била таҳсилға машғул бўлдилар. Аввал Куръон қироати ва фикх ва ҳадис ва улуми динияни такмил қилдилар. Ва аксар улумни ул акобир қошидаки, ул замонда мутаайин эрдилар, билиб абнойи замонға фойиқ бўлдилар. Ва беш юз йигирма бирда мажлис тутуб, халойик насихату ваъзиға машғул бўлдилар. Аларда зоҳир каромати ва аҳволи мақомот ҳоли кўп экандур. [Имом Ёфийий р. т.нинг тарихида келтирилади: Шайх Абдулқодир р. а. кароматлари ҳаддан ташқари кўп эди. Мен билган улуғ имомлардан бири шундай деди: унинг каромотлари тавотур ёки унга яқин даражада. Ва барчага маълумки, жаҳон шайхларининг бошқа бирортасига бундай каромотлар зоҳир бўлмаган.

Шайх Абу Муҳаммад Абдулқодир б. Абу Солиҳ б. Абдуллоҳ Жилий, Шайх Абу Санд Муборак Али Махзумий кўлидан хирқа кийди. Ва у Шайх Абу Ҳасан Али б. Муҳаммад б. Юсуф Қураший Ҳаккорийдан ва у Шайх Абу Фараж Тарсусийдан ва у Шайх Абулфазл Абдулвоҳид б. Абдулазиз Таймимийдан ва у Шайх Абубакр Шиблийнинг кўлидан хирқа кийди. Аллоҳ Таоло руҳларини муқаддас қилсин!]².

565. Шайх Ҳаммоод Даббос р. т.

Ул Шайх Абдулқодирнинг машойихидиндур. [Бесавод эди, лекин унга маърифат ва сирлар эшиги очилиб, улуғ шайхларнинг раҳбарига айланди]¹. Шайх Абдулқодир йигит эрди ва Шайх Ҳаммоод суҳбатида бўлур эрди. Бир кун ғоят адаб била анинг қошида ўлтуруб эрди. Чун кўпти ва чиқди. Шайх Ҳаммоод дедик, бу ажамайиға қадамедурки, ўз вақтида барча авлиёнинг эғнида бўлғусидур. Ҳар ойна маъмур бўлғай ангаким айтқайки, [шу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир]². Барча авлиё бўюн кўйғайлар. Ва Шайх Ҳаммоод беш юз йигирма бешда Рамазон ойида оламдин ўтубдур. Шом уламосидан Абдуллоҳ отлиғ пире дебдурки, илм талабиға Бағдодқа бордим ва Ибн Саққо менинг ҳамроҳим эрди. Ва Бағдоднинг Низомиясида ибодатқа машғул эрдук ва сулахони зиёрат қилур эрдук. Ул вақтда Бағдодда азизе бор эрдик, дерлар эрдик, ул ғавсдур. Ва ҳам дерлар эрдик, ҳар вақт тиласа, ғойиб бўлур ва ҳар вақт тиласа, ҳозир бўлур. Пас, мен ва Ибн Саққо ва Шайх Абдулқодир ва ул хануз йигит эрди, ғавс зиёратига бордук. Йўлда Ибн Саққо дедик, мен андин масъала сўрғумдурки, жавобин билмагай. Мен дедим: масъала сўрғумдур, то не дегай? Шайх Абдулқодир дедик, маъозаллоҳ, андин нима сўрғаймен, мен борурмен ва анинг баракоти интизорин тортармен. Чун анинг қошиға кирдук, ани ўрнида кўрмадук. Бир замон ўлтурдук, кўрдукки ўз-ўрнида ўлтурубдур. Пас ғазаб била Ибн Саққоға бокиб дедик, эй Ибн Саққо, мендин масъалае сўрарсенки, мен маъносин билмагаймен. Ул масъала будур ва жавоби бу: Мен ҳам кўрадурменки, куфр ўти сендин забоне урадур. Андин сўнгра манга боқди ва дедик эй Абдуллоҳ, мендин масъалае сўрарсен ва кўрарсенки, не дермен. Ул масъала будур ва жавоби бу: Ҳар ойна дунё сени қулоғинггача боса олғайки, менинг била беадаблиғ қилдинг! Андин сўнг Шайх Абдулқодирға боқди ва дедик, Худой ва Расулни хушнуд қилдинг, адаб жиҳатидинки,

асрадинг, гўёки кўрар менки, Бағдодда минбар кўярсен ва чиқиб айтурсенки [шу оёқларим хар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир]³. Ва кўрадурменки, вақт авлиёси барча бўюнларин санга паст қилибдурлар, ижлолу икромингдин. Ва ҳамул замон ғойиб бўлди. Андин сўнгра ани ҳаргиз кўрмадук. Ва хар не Шайх Абдулқодир ҳақида айтти, воқеъ бўлди. Ва Ибн Саққо улум такмилидин сўнгра халифа ани риёзатқа Румға юборди. Рум подшоҳи насроний уламони анинг била мунозара буюрди. Барчани илзом қилди ва анинг назарида бағоят улуғ кўрунди. Ва анинг яхши, чиройлиғ кизи бор эрди. Ибн Саққо анга шефтаву машъуф бўлди. Рум подшоҳи маълум қилғач анга дедурдики, қизимни санга никоҳ қилурмен, бу шарт билаки, ўз динингдин чиқиб, насроний бўлғайсен. Ва ул қабул қилди ва насроний бўлди. Ва қизни анга бердилар. Ва Ибн Саққо ғавс сўзин ёд қилиб билдики, анга хар не етти, ўзидин етти. Ва мен Дамашққа бордим. Ва Нуриддин Шаҳид авқоф ишин манга буюрди ва дунё манга юз қўйди. Ва Шайх Абдулқодир бир кун ваъз айтадур эрди. Омма машойих анинг мажлисида эдилар, Мисли Шайх Али Ҳайтий: ва Шайх Бақо б. Боту ва Шайх Абу Саъд Қилавий ва Шайх Абуннажиб Сухравардий ва Шайх Жогир ва Шайх Қазиб ул-бон Мавсилиий ва Шайх Абус-Суъуд ва ғайруҳум кибори машойихдин. Шайх, сўз асносида ҳамул сўзни дедиким, [шу оёқларим хар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир]⁴. Ва бу ҳозир машойих барча бўюнларин анинг аёғига паст қилдилар. Ва «Нафаҳот»да мундоқдурки, ҳеч валий қолмадики, бу сўзга бўюн сунмамуш бўлғай. Бир вали Ажамда ибод қилди, ҳоли андин мутаворий бўлди.

566. Шайх Садақа Бағдодий қ. с.

Шайх Садақа Бағдодлиғдур. Бир кун бир сўз айтадур эрдиким, шаръи зоҳирий била анга мулоҳаза келур эрди. Халифаға еткурдилар, буюрдиким, ани ҳозир қилдилар, то таъзир қилғайлар. Чун бошин яланг қилдилар, муриди кичқирдиким, [вой, Шайхим!]¹. Урарға илиг кўтарган кишининг илиги шол бўлди ва буюрған вазирға хайбат муставлий бўлди. Ва халифаға ҳам бу ҳол бўлуб буюрдиким, ани қўйдилар. Шайх Абдулқодир манзилиға борди, кўрдиким, машойих ва сойир эл ўлтурубдурлар, Шайхқа мунтазирки, чиққай ва сўз айтқай. Шайх чиқди ва минбар устига борди ва сўз ҳам айтмади ва қори ҳам нима ўқимади, аммо элга важду хушҳоллиқ юзланди. Шайх Садақа ўзи била айттики Шайх нима демайдур ва қори нима ўқимайдур, элга бу важд нединдур? Шайх юз анинг сари қилиб дедиким, менинг бир муридим. Байт ул-Муқаддасдин мунгача бир гом била келибдур ва менинг илигимда тавба қилибдур, ҳозирлар анинг зиёфатидадурлар. Шайх Садақа яна ўзи била дедиким, биравки Байт ул-Муқаддасдин Бағдодқа бир гом била келгай, анга не нимадин тавба қилмак керак ва Шайхқа не ҳожати бор?

Шайх юз анинг сари қилиб дедиким, ё ҳозо, ул тавба андин қилдики, яна ҳавоға учмағай ва манга ҳожати улдурким, ани Ҳақ субҳонаҳу ва таоло муҳаббатига йўл кўргузгаймен.

567. Шайх Сайфуддин Абдулваҳҳоб р. т.

Ул шайх Абдулқодир қ. с.нинг ўғлидур. Ул дебдурки, хар ой янги бўлса, аввал келиб отамға таҳният еткурур эрди ва ул ойда яхши-ямондин хар ҳол воқеъ бўлса эрди, андин хабар берур эрди. Агар ул ойда яхшилик эрди, яхши суратлик киши шакли била келур эрди ва агар ямон эрди, ямон чиройлиғ киши шакли била келур эрди. Отам Рамазон ойида неча кун бемор бўлди. Душанба куни ойнинг йигирма тўққизида жамъи машойих

ҳозир эрдилар, Мисли Шайх Али Ҳайтий ва Шайх Нажибуддин Сухравардий ва ғайрихумо бир авқар вақор ва баҳолиғ киши кирди ва дедики, [Ассалому алайк, эй Аллоҳ валийси!] ¹. Мен Рамазои ойидурмен, келибменки, иътизор қилғаймен, ул умурдинки, менда санга муқаддар бўлуб эрди ва санга вадоъ қилғайменки, бу охир ижтимоъдур, сенинг била менинг орамда, деди ва қайтти. Раби ул-охир ойида Шайх дунёдин ўтти ва яна бир Рамазонни мушарраф қилмади. Бир кун Шайх мажлис айтадур эрди. Ва Шайх Али Ҳайтий Шайхнинг ўтрусида ўлтуруб эрди ва ани уйқу элтти. Шайх мажлис аҳлини тик турғузди ва минбар устидин тушуб келиб, Шайх Али Ҳайтий қошида адаб била турди. Чун Шайх Али уйғонди. Шайх анга дедики, Ҳазрат Рисолат с. а. в. ни туш кўрдунг? Деди: бале! Элга дедики, мен бу иш учун адаб била туруб эрдим. Ҳазрат санга не нимага васият қилди? Дедики, сенинг мулозаматингга! Шайх Алидин мажлис ҳуззори бу маънодин сўрдилар. Ул дедики, улча мен уйқуда кўрадур эрдим, ул уйғоғлиғда кўрадур эрди. Ва бу Шайх Али қ. с. [Батоиҳ шайхларидан эди. Кароматларидан баъзиси шуки, кимки шер ҳамла қилганда, уни эсласа, шер қайтиб кетарди. Кимки серпашша жойда уни эсласа, пашшалар узоклашарди] ².

568. Шайх Абу Муҳаммад Абдуррахмон Тафсунажий р. т.

Тафсунаж Бағдод тавобийдин бир кентдур. Ул бир кун анда минбар устида дедики, [Мен валийлар орасида гўё қушлар ичидаги бўйни узун куркадекмен] ¹. Шайх Абулҳасан Али б. Аҳмадки, Шайх Абдулқодир қ. с.нинг асҳобидиндур, Жаннат деган кентдин, анда ҳозир эрди, кўпти ва далқни бошидин чиқарди ва деди: мени кўйки, сенинг била курашай! Шайх Абдуррахмон тик турди ва асҳобиға дедики, бир қил учи Тенгри иноятидин анда холе эмас. Буюрдиким, далқини кийгай. Ул дедики, бир нимаки, андин чикдим, яна анга кирмасмен. Ва кенти сари боқди ва завжасиға бийик ун била хитоб қилдики, тўн келтурки, кияй! Ул Жаннат кентидин эшитиб, анинг учун тўн келтурдики, ул кийди.

569. Шайх Абу Амр Сарифиний қ. т. р.

Ул дебдурки, менинг ишимнинг бидояти улдурки, бир кеча Сарифинда орқам била йиқилиб ётиб эрдим. Кўрдумки, ҳавода беш кабутар учуб ўтуб борурлар. Бири айтурки, [покдир Аллоҳ! Ҳар бир нарсанинг асли манбаи унинг ҳузуридадир. У уларни аниқ ўлчов билан бизларга туширади] ¹. Яна бири дер эрдикки, [покдир Аллоҳ! У барча нарсага ўз хилқатини – шаклини ато этиб, сўнгра уни тўғри йўлга солган зотдир] ².

Яна бири дер эрдикки, [покдир Аллоҳ! У пайғамбарин халққа ҳужжат қилиб юборди. Муҳаммад с. а. в.ни уларнинг афзали қилди] ³. Бири дер эрдикки, [Аллоҳ ва расули учун бўлмаса, дунёдаги барча нарса ботилдур] ⁴. Яна бири дер эрдиким, [эй хожасидан ғофил қолганлар, беҳисоб мукофотлар бериб, катта гуноҳларингизни ҳам мағфират қилувчи саҳоватли зот – Парвардигорингизга қайтинг, шошилинг!] ⁵. Чун мен буларни эшиттим ва кўрдум, беҳуд бўлдум. Чун ўзумга келдим, дунёю мофиҳонинг муҳаббати кўнглумдин чиқиб эрди. Тонг эрта бўлғач, Тенгри била аҳд қилдимки, ўзумни бир пирга таслим қилай, то манга Тенгри йўлин кўргузсун! Ва тебрадим ва билмас эрдимки, қаён борурмен. Бир

пир йўликди, яхши юзлуғ, хайбатлик ва виқорлик. Ва деди: Ассалому алайка, ё Абу Амр! Саломига жавоб бердим. Ва онт бердимки, сен кимсенки, менинг отимни билдинг ва мен сени танимасмен? Деди: мен Хизрмен! Ва Шайх Абдулқодир қошида эрдим, деди, ё Абулаббос! Бу кеча биравга Сарифинда жазба етибдур ва қабул топибдур ва еттинчи кўкдин анга нидо етибдурки: [Хуш келдинг, эй бандам!]⁶: Тенгри била ахд қилибдурки, ўзин бир Шайх таслими қилғай, анинг сари бор ва ани манга еткур. [Эй Абу Амр, Абдулқодир бу давр орифларининг саййиди, кейингиларнинг қибласидир. Унинг хизматида бўлиш, хурмат ва улуғлаш сенга лозимдур]⁷. Мен чун ўз ҳолимга ҳозир бўлдум ва ўзумни Бағдодда кўрдум. Ва Хизр а. с. ғойиб бўлдики, етти йилгача ани кўрмадим. Чун Шайх Абдулқодир хизматиға кирдим, дедикки, [Мархабо, эй хожаси қуш тили билан даргоҳига чақирган ва барча яхшиликларни унинг учун жам қилган]⁸. Эй Абу Амр, бот бўлғайки, Тенгри таоло санга муриде бергай, оти Абдулғани б. Нўқтаки, мартабаси кўп авлиёуллоҳдин бийикрак бўлғай. Тенгри таоло анинг била малойикага муфохарат қилғай. Андин сўнгра бир бўрк менинг бошимга қўйди. Ва анинг хушлуғи ва совуғлуғи димоғимга етти ва димоғдин кўнгулға. Малакут манга кашф бўлди. Эшиттимки, олам ва ҳар не андадур, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло тасбеҳин мухталифа тил била айтадурлар, анвоъи тақдис била. Яқин эрдикки, ақлим зойил бўлғай. Шайхнинг илгида бир пора момук эрди, манга урди, ақлим ўз ҳолиға келди. Андин сўнгра мени неча хилватқа ўлтуртти, валлоҳки, менга ҳеч зоҳир бўлмағай эрдикки, бурунроқ манга хабар бермағай эрди. Ҳар ҳолға ва мақомға ва мукошафаю мушоҳадағаки еттим, андин бурунроқ мени воқиф қилди ва мени ишлардин огоҳ қилдики, ул дегандин сўнгра ўттиз йилға яқин сурат тутти. Ва ул манга хирқа кийдурган била мен Ибн Нўқтаға хирқа кийдурганнинг орасидаки айтиб эрди, йигирма беш йил бўлди. Ва ҳар неки, Ибн Нўқта бобида деди, тахаллуфсиз воқеъ бўлди. Ва ул Ҳазрат валоят маобнинг хорик одоти ва ҳақойиқу маорифи андин кўпракдурки, қалам тили била шарҳ қилса бўлғай. Алардин баъзини Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да зикр қилибдурларки, тилаган киши, анда тиласа топар, вассалом.

570. Шайх Бақо б. Батту р. т.

Бу тоифадин улук ва азим уш-шаън кишидур. Ва Шайх Абдулқодир Гилоний қ. с. хизматиға етибдур Ва алардин ғариб ҳолот нақл қилурлар. Ва Шайх Али Ҳайтий ва Шайх Абу Саъд Қилавий ва Шайх Абун-Нажиб Сухравардий ва Шайх Жогир ва Шайх Қазиб ул-бон Мавсилиий ва Шайх Абус-Суъуд бошлиғ улук машойихии кўрубдур ва аларнинг суҳбатиға етибдур. Ва баъзи била сафарда рафиқ бўлубдур ва яна баъзи била ҳазарда ёру мусобих бўлубдур. [Бу Аллоҳнинг фазлу марҳамати бўлиб, ўзи истаганига берур]¹.

571. Қазиб ул-бон Мавсилиий қ. с.

Кунияти Абу Абдуллоҳдур. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да келтурубдурларки, Шайх Муҳйиддин Арабий баъзи расойилда дебдурки, бу тоифадин биз баъзини кўруббизки, аларнинг руҳоният суратлари мутажассид ва мутамассил бўлур, жисмоният суратлариға ва ул мутажассида суратлариға афъолу аҳвол ўткарурлар, кўрганлар соғинурларки, ул аҳвол аларнинг жисмония суварига ўтадур. Ва дерларки, фалон кишини кўрдук, мундоқ деди ва андоқ қилди. Ва биз бу ҳолни бу тоифадин мушоҳада қилиббиз ва муояна кўруббиз ва ҳол мундоқдур. Абу Абдуллоҳ Мавсилиийки,

Қазиб ул-бонға машхурдур, керакки, инкор қилмасангки, Ҳақ таолонинг асрори олам афродида улук ва кўпдурки, ақл қуввати била анинг ғурининг идрокин қилса бўлмас. Шайх Абдуллоҳ Ёфиъий р. дебдурки, илм аҳлидин бири манга хабар бердики, фуқародин бирини кўрмас эрдиларки, намоз қилур бўлғай.

Бир кун намоз иқомати қилдилар ва ул ўлтуруб эрди. Бир фақиҳ инкор юзидин анга дедикки, кўп ва жамоат била намоз қил! Қўпти ва ул жамоат била намоз такбири боғлади, аввал ракъатни қилди ва мункир фақиҳ анинг ёнида эрди. Чун иккинчи ракъатқа кўптилар, фақиҳ анга назар солди, ўзга киши кўрди ва андин мутаажжиб бўлди. Учунчи ракъатда яна бир киши кўрди, аввалғи иккидин ўзга. Тўртунчи ракъатда ул уч кишидин ўзга киши кўрди. Чун салом бердилар, ҳамул фақирни кўрди. Ул фақир анга боқиб, табассум қилиб дедикки, эй Шайх, бу тўрт кишидин қайси бири сизинг била намоз қилдилар? Шайх Абдуллоҳ Ёфиъий дебдурки, Қазиб ул-бон Мавсилийдin бу навъ иш воқеъ бўлубдур. Мавсилийнинг баъзи фуқаҳосининг анга инкори бор эрди. Бир кун ул фақиҳ кўрдики бир кўчадин анинг ўтрусидин келур. Ўзи била дедикки, ани тутмоқ керак ва қиссасин ҳоким қошиға рафъ қилмоқ керак, то ани сиёсатқа еткурғай. Ногоҳ кўрдики, бир курд суратиға айланди. Яқинроқ келгач, ани бир аъробий сурати била кўрди. Яна яқинроқ келгач, ани фуқаҳодин бири сурати била кўрди. Чун Қозиға етти, деди: эй Қози қайси Қозиб ул-бонни ҳокимға элтиб, сиёсатқа еткурурсен? Қози инкоридин тавба қилди ва мурид бўлди. Шайх Абдулқодир қ. с. қошида дедиларки, Қазиб ул-бон намоз қилмас! Деди: демангки анинг боши дойим Каъба уйи эшикида сужуддадур.

572. Муҳаммад Авоний Ибн ул-Қоид қ. с.

Шайх Муҳйиддин Абдулқодирнинг асҳобидиндур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да Ҳазрат-Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с.дин мундоқ нақл қилибдурларки, «Футухоти Маккия»да битибдурки, Шайх Абдулқодир ани Муфрад ул-ҳазрат дер эрмиш ва дебдурки, Муҳаммад б. Қоид мин ал-муфрадин. Ҳам «Футухот» соҳибидин нақл қилибдурларки, муфрадун жамоатидурлар, кутб дойирасидин хориж. Хизр а. с. алардиндур ва Расул с. а. в. биъсатдин бурунроқ алардин эрмишлар. Ибн Қоид дебдурки, барча нимани кейин солдим ва юз Ҳазратқа келтурдум. Ногоҳ юзум оллида бир аёғ нишони кўрдум, манга ҳайрат воқеъ бўлди. Дедим: бу кимнинг аёғининг нишони эркинким, ҳеч кишини ўзумдин собиқ эътикод қилмас эрдим. Дедиларки, сенинг Пайғамбаринг с. а. в.нинг аёғи нишонидур. Кўнглум таскин топти.

573. Абус-Суъуд б. Шабл р. т.

Ул ҳам Шайх Абдулқодирнинг асҳобидиндур. «Футухот»да мазкурдурки, содику сиқа кишидин эшиттимки, Шайх Абус-Суъуддинки, вақтининг имоми эрди, нақл қилдики, деди: Бағдодда Дажла қироғидин ўтар эрдим. Кўнглумга кечдики, оё сув ичинда андоқ эл бўлғайму эркинки, Тенгри ибодатиға машғул бўлғай? Бу хотир кўнглумга киргач кўрдумки, Дажла суйи шақ бўлди ва бирав бош чиқарди ва деди: ё Абус-Суъуд, бале, сув ичинда эранлар борки, Тенгри қуллуғиға машғулдурлар ва мен алардинмен. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Фусус»дин нақл қилибдурларки, Шайх Абус-Суъуд муридлариға дедикки, ўн беш йилдурки, Тенгри манга мулкда тасарруф берибдур, аммо мен тасарруф қилмаймен. Ибн Қоид бир кун андин сўрубдурки, не учун тасарруф қилмайсен? Дебдурки, мен тасарруфни ўзига қўйибмен, нечукки тилар, қилсун! Шайх Рукнуддин Алоуддавла дебдурки, гўристон била ўтуб борур эрдим. Бир вайрона гунбаддин ишорате зоҳир бўлдиким, бизинг зиёратимизга кел! Эмдики бордим, манга вақт хуш бўлди. Ул азизнинг

рухидин бу файз еттиким, ҳарне Тенгридин санга етса, қабул қил! Дедимки, қилғулук бўлса қилай. Деди: боре бу кун бир нима етар, қабул қил! Дедим: андоқ қилай! Чун шаҳрға келдим, бу ҳолни Шайх Нуруддин Абдурраҳмон хидматида арз қилдим. Дедилар: анда Шайх Абус-Суъуддир. Ва анинг тариқи бу эрмишки, ҳар не Ҳақдин келса, қабул қилур эрмиш ва рад қилмас эрмиш. Ва мутакаллиф либос кияр эрмиш ва мутакаллиф ғизо ер эрмиш. Ва ҳеч кишидин нима тиламас эрмиш. Бир кун бирав анинг қошиға кирибдур. Кўрубдурки, бошида бир дастордурки, икки юз дирамға арзир. Кўнглиға кечибдурки, ажаб исрофдурки, дасторики анинг баҳосиға неча дарвешнинг либоси ҳосил бўлғай, бир дарвеш ани бошиға чирмағай. Шайх дебдурки, биз муни ўзлукумиз била бошимизға чирмамайдурбиз. Дасторни ул киши оллиға солибдурки, агар сен тиларсен, бор ва сот ва ҳарне олурсен дарвешларга ол! Ул бориб, сотиб келибдур ва дасторни Шайхнинг бошида кўрубдур ва мутаажжиб бўлубдур. Шайх дебдур, таажжуб қилма ва фалон хожадин сўрки, бу дасторни қайдин келтурубдур? Сўрғандин сўнгра ул хожа дебдурки, бултур кемада эрдим, муҳолиф ел кўпти, назр қилдимки, саломат дарёдин чиксам, бир хуб дастор Шайхқа ҳадъя келтургаймен. Олти ойдурки, Бағдодда кўнглум тилагандек дастор тилар эрдим, бу кун кўзумға йўлуқди, олдим ва назримға вафо қилиб, Шайх хидматиға келтурдум. Шайх ул кишиға дедики, билдинг, худки бу навъ дасторни яна бирав бизинг бошимизға боғлар. Ва Шайх Абус-Суъуддин бу навъ ҳолот кўп манкулдур.

574. Шайх Абу Мадян Мағрибий қ. т. с.

Оти Шуъайб б. Ҳасан, ё Ҳусайндур. Бу тоифанинг акобиридиндур. Ва машоихдин кўп анинг суҳбату хидматида тарбият топибдурлар. Ва алардин бири Ҳазрат Шайх Муҳйиддин Арабийдур. Ва мусаннафотида анинг зикрин кўп қилур ва ҳақойику маорифин кўп келтурур. Ва Имом Ёфиъий дебдурки, Яманнинг аксар шуюхининг Шайх Абдулқодирға нисбатлари бор ва баъзининг Шайх Абу Мадянға нисбатлари бор. Бу бири Мағриб шайхидур ва ул бири, яъни Шайх Абдулқодир, Машрик шайхи р. а. ва н. б. Ҳазрат Махдум н. м. н. «Футухот»дин нақл қилибдурларки, соҳибе дебдурки, авлиёнинг биридин эшиттимки, дедики, бу тоифадин бири шайтонни туш кўруб, сўрубдурки, сенинг ҳолинг Шайх Абу Мадян билаки, тавҳиду таваккулда имомдур, нечукдур? Дедики, қачон тиласамки, анинг кўнглиға бир нима солғаймен, анга ўхшарки, бирав муҳит дарёсиға бавл қилғайки, ул нопок бўлғай. Ҳам «Футухот»дадурки, халойиқ илиглари Шайх Абу Мадянға суртуб, табаррук таяммум жиҳатидин юзларига суртарлар эрди. Шайхдин сўрдиларки, бу жиҳатдин ўз нафсингда ҳеч асар топарсен? Деди: буки, Ҳажар ул-асвадни халойиқ табаррук жиҳатидин ўпарлар, ул ўзида не микдор асар топарки, ани ҳажариятдин чиқарғай, улки ани авлиёю анбиё ўпарлар, мен дағи ўшанча асар ўз нафсимда топармен ва менда ҳам ул ҳукм бор.

Бир кун Шайх Абу Мадян Мағриб диёридин бўйнини паст қилди ва анттиким, [эй Аллоҳим, мен эшитганим ва итоат қилганимга сени ва фаришталарингни гувоҳ қиламанг]¹. Асҳобе сўрдиларки, бу сўзнинг сабаби не эрди? Дедики, Шайх Абдулқодир бу кун Бағдодда дедики, [бу оёқларим ҳар бир Аллоҳ валийсининг бўйнидадир]².

Андин сўнгра, баъзи асҳоби Шайх Абдулқодирнинг Бағдодди келдилар ва хабар бердилар. Шайх ул сўзни ҳам ул кун Бағдодда деди. Ҳар қачон Шайх Абу Мадян бу оятни эшитса эрдикки, [Сизларга жуда оз илм берилгандир]³, дер эрдикки, бу оз илмки, Ҳақ таоло бизга берибдур, бизинг эмасдур, балки ориятдур бизда. Ва андин кўпига етишмайдурбиз.

Пас, биз жоҳилларбиз, алад-давом.

Бир қатла Шайх Абу Мадян дарё қироғида борур эрди. Жамоате куффордин ани асир қилдилар ва кемалариға кивурдиларки, анда жамоате мусулмонларни асир қилиб кивурур эрдилар. Ва бодбонлар торгдиларким, мулкларига азимат қилғайлар. Кема еридин кипранмади, бовужуде улки, азим ел дағи борур эрди. Ҳар неча жаҳд қилдилар, фойда қилмади. Дедиларки, ҳамоно бу мусулмон жиҳатидиндурки, ҳали асир қилиббиз, шояд соҳиби ботин киши эркин. Шайхқа ижозат бердиларки, чиқ ва бор! Шайх деди: то барча мусулмонларни қўймассиз, мен ҳам чиқмасмеп! Ҳеч чора топмадилар барчани қўймоқдин ўзга ва барини Шайхнинг муборак ҳиммати баракотидин асирликдин озод қилдилар, филҳол кемалари равон бўлди. Ул дебдурки, [Ҳақ ошкор бўлган вақтда ундан бошқаси қолмайди]⁴. Ва ҳам анинг сўзидурким, [кўнгилнинг фақат бир қибласи бордир. Ҳар бир қиблага юзланаверса, бошқасидан қуруқ қолади]⁵. Ва ҳам ул дебдурки, [кимнинг нафсидан бир миқдор қолган бўлса ҳам ҳақиқий ҳурриятга эришолмайди]⁶.

Ш е ъ р:

[Ўз раъйингча ботилни инкор этма, чунки у ҳам Ҳақ зухуротларидан. Худонинг исботини тўла англаш учун ботилни ўз андозасида тани!]⁷.

Беш юз тўқсонда оламдин ўтубдур.

575. Абулаббос б. Ариф, Санҳожий Андалусий р. т.

Оти Аҳмад б. Муҳаммаддур. Олим эрди улумға ва ориф эрди қироат вужуҳиға ва жамеъ ривоятда мутаноҳий. Ва муридлар ва мухлислар кўп хидматида йиғилдилар. Замон подшоҳиға андин хавфе пайдо бўлди, ани тилатти. Йўлда фавт бўлди, беш юз ўттиз олтида. «Футуҳоти Маккий» соҳиби ўз шайхи Абу Абдуллоҳ Ғаззолийдин, нақл қилибдурки, ул дебдурки, бир кун ўз Шайхим Ибн Ариф қошидин чиқдим ва ёзида сайр қилур эрдим. Ҳар дарахт ва гиёҳғаки етар эрдим, манга айтур эрдик, мендин олки, фалон иллатқа нофеъдурмен ва фалон зарарға дофеъ. Ва манга ул ҳолдин ҳайрате юзланди. Шайх хидматиға ёндим, дағи бу воқеани арз қилдим; Шайх дедиларки, биз анинг учун сени тарбият қилмайдур эрдук. [Вақтеки, дарахтлар санга фойда ва зарар келтиришларини сўйладилар, сен нега ҳақиқий фойда ва зарар етқарувчи Ҳақни унутдинг?]¹. Шайх деди: Тенгри таоло сени имтиҳон қилиб синабдур, йўқ эрса, биз сени Тенгри таолоға раҳнамунлуқ қилдуқ, йўқ анинг ғайриға. Сенинг тавбангнинг сидки аломати улдурки, ҳамул мавзеға қайтиб борғай сен ва ул дарахту гиёҳлар санга ул сўзни демағайлар. Шайх Абу Абдуллоҳ қайтиб ул мавзеға борди ва ул ашёдин ул сўзларни эшитмади ва қайтиб шайхиға айтти. Шайх дедик, [сени ўзингга ўхшаган бир махлуққа муҳтож қилмасдан ўзи учун танлаган Аллоҳга ҳамд бўлсин!]². Вафот этган санаси беш юз ўттиз олтинчи йил.

576. Абурабиъ Кафиф Молақий р. т.

Абулаббос б. Арифнинг асҳобидиндур. Бир кун бир асҳобига дедик, масалан, агар икки киши бўлса ва ҳар қайсида ўн дирам бўлса, алардин бири бир дирам садақа қилса ва тўққуз дирамни асраса ва яна бири тўққуз дирамни садақа қилса ва бир дирамни асраса, қайси фозилроқдур? Дедиларки, улки, тўққуз дирамни садақа қилғай; Шайх дедик, не

учун бу фозилроқдур? Асхоб дедиларки, анинг учунки, кўпроқ тасаддук қилибдур. Шайх деди: улча дедингиз, яхшидур! Аммо масъаланинг руҳини билмадингиз ва сизга махфий қолди. Дедиларки, ул қайсидур? Деди: улки биз иккаласини тенг берган фарз қилдук, улки кўпрак берди, анинг факрға киргани бурунроқдур, андинки, озроқ верибдур, пас, анинг факрға нисбати ортиғроқ бўлғай, бу жиҳатдин ул афзал бўлғай. Ҳадис вориддур бу маъноғаким, етмиш минг қатла «Ло илоҳа иллаллоҳ». демакка айтқучининг нажотиға ё хар кишики, анинг ниятиға ўқилмиш бўлғай, тамом асари бор.

Шайх Абууррабиъ Молакий дебдурки, мен бу зикрни дер эрдим ва лекин не ўзумға ва не кишига муайян қилмайдур эрдим, то бир кун биравнинг моида таомиға ҳозир бўлдум; бир жамоат била. Ва алар орасида тифле эрди соҳиби кашф. Илиг таомға ким элтти йиғламоққа тушди. Сабабин сўрдилар, дедики, дўзах манга мушоҳиддур, анда онамни кўрадурменки, азоб қиладурлар. Шайх Абууррабиъ дебдурким, ботинимда дедимки, Худовандо, сен воқифсенки, етмиш минг қатла «Ло илоҳа иллаллоҳ» зикрин айтибмен, ани бу тифлнинг онаси дўзах ўтидин халос бўлурға муайян қилдим. Чун бу ниятни кўнглумда қилдим, кўрдумки, тифл кулабошлади ва шодмонлиғ қилди. Яна сабабин сўрдилар, дедики, онамни-кўрадурменки, дўзах ўтидин халос бўлди, алҳамдулилла! Пас, таом емакка машғул бўлди. Шайх Абууррабиъ дерким, манга бу ҳадис сиҳхати ул тифл кашфидин ва ул гўдак кашфи сиҳхати набавий, ҳадисидин маълум бўлди.

577. Адий б. Мусофир Шомий сумма Ҳаккорий қ. с.

Шайх Уқайлий Манбижий ва Шайх Ҳаммод Даббос била суҳбат тутубдур. Анга кўп халойиқ жамъ бўлдилар. Ҳаккория тоғидаки, Мавсил тавобиндиндур, халқдин мунқатиъ бўлди ва анда зовияе бино қилди. Ва ул диёр аҳли мурид ва муътақид бўлдилар. Ва анга оёту каромот ва хориқи одот асру кўпдур. Беш юз эллик еттида дунёдин ўтубдур. Ва кабири ҳам ул диёрда мутабаррик мазориндур, юзору ва ютабарраку биҳи.

577. Сайдий Аҳмад б. Абулҳасан Рифоъий қ. с.

Имом Мусо Қозим р. а.нинг бузургвор авлодидиндур. Ва хирқада нисбати беш восита била Шайх Шиблий қ. с.ға етар. Анинг таърифидин қалам тили ожиздур. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да баъзи ҳолотидин шаммае зикр қилибдурлар, тилаган киши анда боқсун. Баъзи ҳолотидин жузве мунда зикр қилилур. Агар алардин киши таъвиз тиласа эрди, қоғаз келтурса эрди ва сиёхе келтурмаса эрди, ул қоғазни олиб, сиёҳисиз анга таъвизни рақам қилурлар эрди. Бир қатла бирав учун ушбу мазкур бўлғон дастур била сиёҳисиз битиб эрдилар.

Ул киши муддате мадид ғойиб бўлди ва муддатдин сўнгра ҳамул оқ қоғазни имтихон учун келтурдики, эй Шайх, менинг учун таъвиз бити! Чун ул қоғазға боқтилар, дедилар, эй фарзанд, бу қоғаз битилгандир ва анга бердилар. Бир кун аларнинг асҳобидин икки киши ёзида эрдилар. Бири яна биридин сўрдикки, бу муддатдаки алар мулозаматидасен, не ҳосил қилибсен? Ул деди: матлубинг недур? Деди: буки, осмондин дўзах ўтидин халослиғ баротим тушгай. Бу сўз айтур вақтда осмондин бир оқ варақ тушти. Олиб алар қошиға келтурдилар. Ўтган ҳолдин Шайх нима демади, аларға бердилар. Алар ул вараққа бокқач сажда қилдилар. Чун бош саждадин кўтардилар, дедиларки, [охират бўлмасдан, шу дунёнинг ўзида асҳобимни ўтдан халос этиб, менга кўрсатган Аллоҳга ҳамд бўлсин!] ¹. Дедилар, ё Сайдий, бу оқ варақдур! Алар дедиларки,

кудрат илиги сиёҳи била битилмас, бу нур била битилибдур. [Аллоҳ ундан рози бўлсин! Беш юз етмиш саккиз сана жумодул аввал ойининг пайшанба кунида вафот этди]².

579. Ҳаёт б. Қайс Ҳарроний қ. т.

Ул тўрт кишидин биридурким, Шайх Абулҳасан Фурайсий дебдурким, машойихдин булар ўз қабрлариға тасарруф қилурлар, андоққи, ихё қилурлар. Бири Шайх Маъруф Кархийдур ва бири Шайх Абдулқодир Гилоний ва бири Шайх Уқайлий Манбижий, бири Шайх Ҳаёт Ҳарроний қ. т. а. Сулаҳодин бири дебдурким, Ямандин кемага ўлтурдук. Чун Ҳинд дарёсиға етгук, муҳолиф ел қўпти ва кемани ушатти. Ва мен бир тахта порага қолдим ва бир жазираға чиқдим. Ҳеч киши йўқ эрди ва кўп харобалар эрди. Ногоҳ бир масжидқа еттим, кирдим. Тўрт киши ўлтуруб эрдилар. Салом, дедим. Жавоб бердилар, холимни сўрдилар, айттим. Оқшомғача алар била эрдим. Чун оқшом бўлди, Шайх Ҳаёт Ҳарроний келди. Ул жамоат югуруб, салом қилдилар. Илгари бррди, хуфтон намозин жамоат била қилдилар. Ва фажр тулуькача намозда эрдилар. Ва Шайх Ҳаёт муножотқа турди ва деди: [Эй тавба қилувчиларнинг маҳбуби ва эй орифларнинг сурури ва эй обидларнинг кўз нури ва эй ёлғизларнинг муниси ва эй паноҳ тиловчиларнинг паноҳи ва эй чорасизлар кўмакчиси ва эй содиқлар қалби унга тикилган, эй муҳиблар кўнглига мунис бўлган ва кўрқадиганларнинг ҳиммати унга боғланган зот!]¹.

Андин сўнгра йиғлай бошлади. Кўрдумки, анвор зоҳир бўта киришти, дағи Шайх Ҳаёт масжиддин чиқди. Ул жамоат манга дедиларки, Шайх кейнича бор. Мен Шайх кейнича эриштим. Кўрдумки, биёбон ва тоғ ва дарё оёғи остида нурдийда бўладур. Билдимки, тайи арздур. Ҳар гомда дер эрдик, [Ёраб, Ҳаётга ҳаёт бер!]². Оз замонда Ҳарронға етгук. Ва Шайх Ҳаёт Ҳарронда сокин эрмиш. Анда дунёдин беш юз саксон бирда ўтубдур.

580. Шайх Жогир қ. т. р.

Шайх Абулвафо анга сано дебдур ва ўз бўркин Шайх Алий Ҳайтийдин анга юборибдур ва анга тиламак таклифи қилмайдур. Ва дебдурки, мен Тенгридин тиладимки, Жогир менинг муридларимдин бўлғай. Тенгри ани манга бағишладн. Ва Шайх Жогир аслан курдлардин эрди. Ироқ водийларидин бирида Сомарранинг бир кунчиликида мутаваггин бўлди ва анда беш юз тўқсонда дунёдин ўтти. Ва ул дебдурки, [кимки улуғ ва азиз Аллоҳни сиррида мушоҳада қилса, борлиқ унинг қалбидан соқит бўлади]¹.

581. Шайх Абу Абдуллоҳ Муҳаммад б. Иброҳим Қураший Ҳошимий қ. с.

[Орифлар имоми, солиқлар раҳнамози, фахрли аҳвол ва зоҳир каромотлар соҳиби]¹. Ул дебдурки, бир кун Минода эрдим ва сувсиз бўлдум, ҳеч ерда сув топмадим. Ва менда ҳеч нима йўқ эрдик, сув олғаймен. Борур эрдим, то бир чоҳ топиб, андин сув тортқаймен. Чоҳе топтимки, Ажам аҳли анда йиғилиб эрдилар. Алардин бирига дедимки, бир миқдор сув бу риквага сол! Мени урди ва илигимдин риквани олиб ташлади. Ва мен шикаста хотир бордимки, риквани олғаймен. Кўрдумки, бир бўркада чучук судур. Ул судин олдим ва ичдим ва рикваға су тўлдуруб, асҳоб қошиға келтурдум. Борча андин ичдилар. Ва ул ҳолни аларға айттим. Анда бордилар, то су олғайлар. Не су топдилар ва не андин асар. Билдимки, инояте эркандур, илохий.

582. Абулхасан Али б. Хумайд Саъидий қ. с.

Баланд ҳолат ва аржуманд каромот соҳиби эрди. Отаси бўёқчи эрди. Тилар эрдикӣ, ул ҳам саббоғлиғим ўргангай. Анга оғир келур эрдикӣ, ул дарвешлар суҳбатиға борур эрди. Ва алар тариқасин варзиш қилур эрди. Ва ул ишдин қолур эрди. Бир кун отаси буюрғон тўнлуғларни бўямайдур эрди.

Отаси ачигланди. Ва дўконда тоғоралар эрди, ҳар бирида ўзга ранг. Тўнлуғларни борчасин бир зарфқа солди отасининг ғазаби ортти ва дедикӣ, кўрдунгки, не иш қилдинг? Буларнинг иялари ҳар бирин ўзга ранг буюруб эрдилар. Ул илиг ул зарфқа уруб барчани чиқарди ва ҳар қайсини неки буюруб эрдилар, ҳамул ранг олиб, отаси илигига берди. Чун отаси ул ғариб ҳолни кўрди, ани Тенгри йўли сулукида қўйди. Ва ул сулукда мартабасини дерларки, ул ерга еттики, мурид ва асҳоби бағоят кўп бўлди. Аммо ҳар киши отиники Лавҳи Маҳфузда кўрмас эрди, муридликқа қабул қилмас эрди. Ва ул олти юз ўн иккида дунёдин ўтубдур.

583. Абу Исҳоқ б. Зариф қ. с.

Ҳазрат Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. машойихидиндур. Шайх «Футуҳот»да дебдур, ул бузургрок машойихдиндурки, мен кўрубмен. Ул дебдурки, аларки мени танирлар авлиёуллоҳдурлар. Дедилар, нечук, ё Або Исҳоқ? Деди: анинг учунки, алар икки ҳолдин ташқари эмаслар, ё улдурки, менинг ҳаққимда хайр ва яхшилиқ дерлар, ё анинг ғайри. Агар хайр ва яхшилиқ айтурлар, манга сифат демаслар, магар ул нимакин аларға сифат бўлмиш бўлғай. Агар алар ул сифат маҳали бўлмаған бўлсалар эрди, мени андоқ сифат қилмағайлар эрди. Пас, булар менинг қошимда авлиёуллоҳдиндурлар. Ва агар менинг ҳаққимда ёмонлиғ ва шар айтурлар, алар фаросату кашф соҳибидурларки, Худойи таоло аларға, менинг ҳолатимға иттилоъ берибдур, пас, алар ҳам авлиёуллоҳдиндурлар.

584. Ибнул-Фориз Ҳамавий Мисрий қ. с.

Куниятлари Абу Ҳафсдур ва отлари Умар. Ва баний Саъд қабиласидиндурларки, Ҳалима р. а. Ҳазрат Рисолат с. а. в.нинг мурзиъасн андиндур. Ҳамавиюл-асл эрмиш ва Мисриюл-мавлид. Отаси Миср уламосининг ақобиридин эрди. Ва анинг фарзанди Саййид Ка-молуддин Муҳаммад дебдурки, ул дебдурки, аввалким, саёҳат ва тажрида отамдин ижозат олур эрдим ва Миср теграсида тоғлар ва водийларда кезар эрдим ва анинг қошиға келур эрдим ва анинг хоотири муурооти учун бир кеча-кундузга яқин анинг қошида бўлур эрдим ва яна ҳам ул сайру сулукка борур эрдим. Чун отам Тенгри ҳукмин буткарди, билкуллия ўзумнн Тенгри йўли сулукига боғладим, аммо бу тариқдин ҳеч нима фатҳ бўлмас эрди.

Бир кун Миср мадорисидин бирида кезар эрдим, кўрдумки, мадраса эшикида бир қари баққол эрди. Вузуъ қиладур эрди ва машруъ тартиби била қилмайдур эрди. Аввал илигларин юди ва андин сўнгра аёғларин, андин сўнгра бошиға масҳ тортти ва андин сўнгра юзнин юди. Мен ўзумга дедимки, ажабдур бу қаридинки, бу кибари синда ва Ислом диёрида уламо орасида мадраса эшикида вузуъ қиладур ва машруъ тартиби била эмас. Ул менинг сари боқиб дедикӣ, эй Умар, санга Мисрда ҳеч фатҳе бўлмас, фатҳеки санга бўлур, Макка ва Ҳижоз тарафидин бўлғусидур. Ул ён қасд қилки, сенинг фатҳинг вақти етибдур. Билдимки, ул авлиёуллоҳдиндур ва муроди ул навъ вузуъдиди талбису жаҳл изҳори ва ўз холининг сатридур. Қошида ўлтурдум ва дедим ё саййиди, мен қайда ва Макка қайда? Ҳаж мавсуми эмас ва ҳеч ҳамроҳу рафиқ йўк. Илиги била ишорат қилди ва

деди ийнак Каъба кўзунг илайида! Чун назар қилдим, Маккани кўрдум. Ани кўйдум, дағи юз Маккага кўйдум ва Макка кўзумдин яна ғойиб бўлмади. Ва анда сулукка машғул бўлдум. Футух абвоби юзумга очилди ва осори мутародиф бўлди. Ва Макканинг тоғ ва водийларида саёҳат қилур эрдим, то улки бир водийда муқим бўлдумки, андин Макка ўн купчалик йўл эрди. Салоти хамсақа; жамоатқа ҳозир бўлур эрдим. Бу навъ била ўн беш йил ўткандин сўнгра ногоҳ бир кун ул қари баққолнинг уни манга келдиким, [эй Умар, Қоҳирага кел, вафотимга ҳозир бўл!] ¹. Таъжил била анга келдим, кўрдумки, мухтажардур. Салом қилдим, ул ҳам салом қилди. Ва бир неча дирам манга бердики, мунунг била менинг такфин ва тажҳизимни қил! Ва тобутум ҳаммоллариға ҳар қайсиға бирар дирам бергил ва Қирофадин фалон мавзеъға итқил! Дерларки, ҳамул мав-зеъдурки, Шайх Ибн Фориз холо анда мадфундур. Пас, деди: менинг тобутимни анда қўй ва мунтазир бўлки, бирав тоғдин тушуб келгай, анинг била намоз қил ва мунтазир бўлки, Тенгридин не келгай? Ул вафот қилди: ва анинг васияти била амал қилдим. Ва тобутни ул ердаки деб эрди, кўйдум. Кўрдумки, бирав тоғдин иниб келди кушдек таъжил била. Ва деди: эй Умар, илгари борки, намоз қилалди! Илгари бордим, намоз қилурда кўрдум, бизинг била осмон орасида яшил ва оқ қушлар намоз қиладурлар. Чун намоздин фориғ бўлдук, бир-азимулхилқа яшил қуш ул қушлар орасиди инди ва тобут қошида ўлтурди ва тобутни ютти ва учуб ўзга қушларға қўшулди. Ва тасбиҳ ўқуй борурлар эрди, то назардин ғойиб бўлдилар. Мен мутаажжиб бўлдум. Ул киши деди: [Эй Умар, эшитмаганмисан, шаҳидлар руҳи жаннатнинг хоҳлаган ерида сайр қиладиган яшил қушлар ичида бўлади. Булар қиличдан шаҳид бўлганлар. Аммо муҳаббат шаҳидларининг жасадлари ҳам, руҳлари ҳам яшил қушлар ичида бўлади. Бу киши улардандир, эй Умар!] ². Мен ҳам алардин эрдим ва мендин зиллате вужудқа келди ва мени аларнинг орасидин сурдилар ва холо бозорларда манга силлий урарлар ва ул зиллат учун таъдиб қилурлар. Ва Шайх ибн Форизға девони шеърдур арабий тили билаки, муштамилдур, маориф уюниға ва латойиф фунуниға. Ва бир қасида андин «Тоийя»дурки, етти юз эллик байт ками беш бўлғайки, [бу қасида сўфий машойихлари, улардан ташқари фозиллар, олимлар ва ҳақиқат аҳли ўртасида ҳам шуҳрат тутди] ³. Сайру сулукдин сўнгра улуми дунёи ҳақойиқи ва маорифи яқиния дақойиқидин ўз завқу куммали авлиёю акобир ва машойих муҳаққиқлари раввахаллоху таоло арвоҳаҳум ажмаъин азвоқидин жамъ қилибдур. Ва бу навъ назм ройику фойиқ кишига муяссар бўлмайдур. Ва ҳеч кишига фазлу хунар аҳлидин майсур, балки кўпрак навъи башарға мақдур эмас. Ва Шайхнинг фазойилу камолоти улуму маорифи аъло маротибидин, балки каромату валояти аъло даражасида шаръдин ташқаридур ва таърифдин мустағнийдур. Андин бирор нима воқиф бўлмак тилаган Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул унс»ин очиб, муталаа қилсун. [Аллох ундан рози бўлсин, олти юз ўттиз иккинчи йил жумодул-аввал ойининг иккинчисида вафот этди] ⁴.

585. Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий қ. с.

Кунияти Абу Исҳоқдур. Оёти зоҳира ва мақомоти фоҳира соҳибидур. Мазҳаби маҳви кулли ва нафй вужуд ва ифлосу нодошт эмиш. Шайх Абдулқодир Гилоний қ. с. дебдур: [Мен дарахт шохларида хурсандчилик қилувчи полопонлар булбулиман ва самоларда оқ лочинман] ¹. Шайх Иброҳим анинг муқобаласида дебдурки, [Мен ғулсхона ўрасини анқитадиган қушман ва саҳродаги кўтир итман] ².

Бир кун анинг шогирдларидин бири кирди ва деди икки байт эшитибмен ва манга асру хуш келибдур. Шайх сўрдики, қайси икки байтдур? Ул ўқиди.

Ш е ъ р:

[Бир насихатгўй менга айтди: Нозу кибрини ҳаддан ошириб юборадиган маҳбуба учун умрингни беҳуда исроф қилибсен. Унга айтдим: маломатим бас қил! Мен унга шу қадар машғулманки, ҳижрону висолдан фориғман]³.

Шайх Иброҳим анга дедики, бу сенинг мақоминг ҳам эмас, сенинг пирингнинг ҳам. Дебдурларки, чун ажал етти, ўз қабрининг мавзеъига келди ва дедики, [эй, қабрина, Зубайр сенга келди]⁴. Ва анда муқим «бўлди, онсизки, анга заъфе ва маразе бўлғай ва анқариб Тенгри живори раҳматиға восил бўлди. [Олти юз тўқсон еттида вафот этди]⁵.

586. Шайх Муҳйиддин Муҳаммад б. Али б. Арабий ҳ. с.

Ваҳдати вужуд қойилларининг қудвасидур. Зоҳир фуқаҳо ва уламосидин кўп анга таън қилибдурлар. Фуқаҳодин оз ва сўфийдин жамоате ани бузург тутубтурлар. [Уни юксак эҳтиром билан улуғладилар, сўзларини мактаб, мадҳ этдилар, баланд мартабасини сифатладилар, беҳисоб каромотларидан хабар бердилар. Имом Ёфиъий р. ўз тарихида шундай зикр қилган]¹. Аларға ашъори латиф, ғариб ва ахбори нодир ажиб бор. Ва мусаннафотлари кўп бордур. Бағдод машойихидин бириси алар маноқибда китобе жам қилибдур. Ва анда келтурубдурки, аларнинг мусаинафоти беш юздин ортлқрокдур ва Ҳазрат Шайхнинг баъзи асҳобининг илтимоси била ўз мусаннафоти фикрастида рисола битибдурлар. Анда икки юз эллиқдин ортиқнинг отин мазкур қилибдурлар, кўпраки тасаввуфда.

Ва ул рисоланинг хутбасида дебдурларки, менинг қасдим бу кутуб таснифида сойир мусаннифлардек таснифу таълиф эмас эрди, балки баъзиға сабаб бу эрдиким, манга Ҳақ субҳонахудин амре ворид бўлур эрдиким, яқин бўлур эрдиким, мени куйдургай. Узумни алардин баъзининг баёниға машғул қилур эрдим. Ва баъзиға сабаб ул эрдиким, ё воқеъда, ё муқошафада ҳақ субҳонаху ва таоло қошидин анга маъмур бўлур эдим. Ва Имом Ёфиъий тарихида мазкурдурким, алар била Шайх Шихобуддин Сухравардий қ. с.ға мулоқот иттифоқи воқеъ бўлубдур. Ва баъзи ақобир дедиларки, ул мулоқот Ҳарам тарафида экандур. Ҳар бири алардин яна бирига назра қилиб ўтушубдурлар, онсизки ораларида каломе воқеъ бўлғай. Андин сўнгра Шайх Шихобуддин ҳолини алардин сўрубдурлар. Алар дебдурларки, [у бошдан оёғига қадар суннат билан тўладир]². Шайх Шихобуддиндин аларнинг ҳолини сўрубдурлар. Дебдурки, [у ҳақиқатлар денгизидир!]³. Баъзи бузургвордин андоқ эшитилдики, Ҳарам соясида суҳбат тутубдурлар. Ва Шайх Шихобуддин ул Ҳазратдин неча савол қилибдурлар. Баъзиға жавоб берибдурлар ва баъзиға дебдурларки, Тубо дарахти соясида жавоб бергумиздур. Бу сўз била бир-биридин айрилишибдурлар. Ва аларнинг хирқалари нисбати бир воскта била Ҳазрат Шайх Абдулқодир Гилоний қ. с.ға етар. Ва яна бир нисбатлари бир восита била Хизр а. с.ға етар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унода бу навъ дебдурларки, тоъинларнинг улуғрок таъни аларға «Фусус ул-ҳикам» китобидур. Ва ҳамоноки, аларнинг таънининг майшаъи ё

таассубдур, ё иттилоълари адами, аларнинг мусталаҳотиға ё маоний ё ҳақойиқ румузики таснифларида дарж қилибдурлар, батахсис «Фусус»да ва «Футухот»да. Ва бу маъно ул мартабададурким, бу тоифадин ҳеч қайсмнинг ҳеч китобида топилмас. Ҳам ул Ҳазрат дебдурларки, бу фақир Хожа Бурҳонуддин Абу Наср Порсс қ. р. дин бу навъ истимоъ қилибменки, дер эрдиларки, бизинг волидимиз буюрурлар эрдик, [«Фусус» – жондир, «Футухот» – дил]⁴. Ҳар ердаки аларнинг бузургвор волидлари «Фасл ул-хитоб» китобида [орифларнинг баъзи улуғлари]⁵ дебдурлар, муродлари алардур. Ҳазрат Махдумий н. м. н. аларнинг мусаннафотидин «Фусус»ни шарҳ қилибдурлар. Андоқки, анинг таърифини қилмоқ бу фақирдек бебизоатларнинг ҳадди эмас. Ва «Футухот»ни доим мутолаа қилурлар ва ўз мусаннафотларида «Футухот»дин кўп келтурубдурлар. Ва Ҳазрат Шайх таърифида «Нафаҳот ул унс»да кўп сўзлар дебдурлар. Тилаган киши анда топар. [Шайх р. беш юз олтмишинчи йил Рамазоннинг ўн еттиси душанба кечаси Андалуснинг Мурсия деган шаҳрида туғилди. Олти юз ўттиз саккизинчи йил Раби ул-охир ойининг йигирма иккиси жума кечаси Дамашқда вафот этди. У шаҳар ташқарисидаги Қосюн тоғ этагида дафн қилинди]⁶. Ва ҳоло ул мавзеъ Солиҳияға машҳурдур.

587. Шайх Садруддин Муҳаммад б. Исҳоқ б. Қўнявий қ. р.

Кунияти Абулмаолийдур. Зоҳир улуми ва ботин улуми орасида жомеъ эрмиш ва ақлию нақлий улумда. Анинг била Хожа Носируддин Тусий орасида асъилаву ажвиба воқеъ бўлубдур. Ва Мавлоно Қутбуддин Алломаи Шерозий ҳадис илмида анинг шогирдидур. «Жомиъ ул-усул» ўз хатти била битиб, анинг қошида ўқубдур ва ифтихор қилур эркандур. Ва бу тоифадин Шайх Муъайядуддин Жандий ва Мавлоно Шамсуддин Эгий ва Шайх Фаҳруддин Ироқий ва Шайх Саъидуддин Фарғоний қ. а. ва ғайриҳи акобирдин кўп бузурғлар анинг тарбияти ҳузурида эрмишлар. Ва Шайх Саъидуддин Ҳаммуий била кўп суҳбат тутубдур ва андин саволлар қилибдур; Ва улук Шайх р. алул вақтки, Мағриб билодидин Румға мутаважжих эрди ва баъзи мушоҳиди анинг валодати чоғи анинг истеъдоди ва улуми ва тажаллиёт ва аҳволу мақомот ва ҳар не умр муддатида ва муфорақатдин, сўнгра барзахда ва барзахдин сўнгра анга ўтубдур ва ўтқузибдур ва барчаға мукошиф бўлди ва Қўняға етти. Анинг валодатидин сўнгра ва отасининг вафотидин сўнгра онасини Шайх ўз никоҳи ақдиға киюрди. Ва ул Шайхнинг хидмату суҳбатида тарбият топти. Ул Шайх каломининг наққодидиндур. Ва Шайхнинг мақсуди вужуд масъаласи ваҳдатида бир важ билаки, ақлу шаръ мувофиқи бўлғай, анинг таҳқиқоти татаббуъидин айру фаҳм бўлмоқ муяссар эмас Ва анинг мусаннафоти бор «Тафсири Фотиҳа» ва «Мифтоҳ ул-ғайб»дек ва «Нусус» ва «Фукук» ва ҳадис шарҳи, «Нафаҳоти илоҳия» китобики, ўзига воқеъ бўлғон воридотдин кўп анда зикр қилибдур. Ва ҳар киши тиласаки, бу тарикда анинг камолотидин иттилоъ топқай, ани мутолаа қилсун. Шайх Садруддин била Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. била суҳбат ихтисоси ва муҳаббат кўп эрмиш. Бир кун азим мажлис эрмиш ва Қўня акобири жамъ ва Шайх Садруддин суффа садрида сажжода устида ўлтуруб эрмишки, Мавлоно Жалолуддин кирар. Шайх сажжодадин кўпуб, ўз ўрнин Мавлоноға қўяр. Ва Мавлоно ўлтурмас ва дерки, қиёматда не жавоб берайки, Шайхнинг сажжодасида невчун ўлтурдум. Шайх дерки, бир гўшада сиз ўлтурунг, бир гўшада биз. Ҳам Мавлоно ўлтурмади. Шайх дедик, сажжодайкики сизинг ўлтурурунгизға ярамас, бизинг дағи ўлтурурумизға ярамас ва ародин кўтартти. Мавлоно Шайхдин бурун оламдин ўтубдур. Ва Мавлоно васияти мужиби била аларға намоз қилибдур. Дебдурларки, Шайх Шарафуддин Қўнявий Шайх Садруддин қ. с. дин

сўрубдурки, [қаердан қаёққа борасиз ва ўртада нима ҳосил бўлади?]¹. Шайх жавоб бердики, [илмдан аслга борамиз. Ўртада ҳосил бўлгани дунёвийлик ва илоҳийлик ҳукми билан зоҳир бўлган икки тарафни бирлаштирувчи нисбатни янгилашди]².

588. Шайх Муъайядуддин Жандий қ. с.

Шайх Садруддин Қўнявийнинг шогирдларидиндур. Жомий эркандур зоҳир улуми била ботин улумиға. Ва Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин қ. р.нинг кутубидин «Фусус ул-ҳикам» ва «Мавоқий ун-нужум»га шарҳ битибдур. Ва барча шорихлар шарҳининг маъҳази анинг шарҳидур. Ул дебдурки, ўз шайхим Садруддиндин эшиттимки, улуғ Шайх ҳазратлари, яъни Шайх Муҳйиддин қ. с.ға Хизр а. с. била мулоқат воқеъ бўлди. Хизр а. с. дедикки, Мусо б. Имрон с. р. а. учун валодати кунидин анинг била ижтимоъ кунигача минг масъала анинг учун муҳайё қилиб эрдим. Ул алардин уч масъалаға сабр қила олмади. Ва ишорат бу маъноғадур, улки Ҳазрат Рисолат с. а. в. буюрубдурки, [кошки, биродарим Мусо сукут қилса эдию, Ҳақ бизга иковлари ҳақида ҳикоят қилса эди]¹. Ва анга Ибн Фориз р. тариқи била ҳақойиқу маориф баёнида латиф арабий ашъордур. Ва ул жумладин Шайх Фахруддин Ироқий қ. с. бу икки байтни «Ламаъот»да келтурубдур. Ва ул будурки,

ш е ь р:

[Бу дарё ўша қадим дарёдирким, ходисалар унинг мавжлари ва ирмоқларидир. Унинг пардасидак кўринадиган зоҳирий суратлар сени асло тўсиб қўймасин!]².

589. Шайх Саъидуддин Фарғоний р. т.

Ул ирфон арбобининг мукаммали ва завқу виждон асҳобининг ақобиридиндур. Шайх Ибн Фориз қ. с.нинг «Тоия» қасидасиға шарҳи бор. Ҳеч ким ҳақиқат илми баёнин андоқ марбут ва мазбут баён қилмайдурки, қасида дебчасида ул они форсин иборат била битибдур ва ўз шайхи Шайх Садруддин Қўнявийға арз қилибдур ва шайх кўп истихсон қилиб, ул бобда бир нима битибдур ва Шайх Саъид шайхнинг битконин биайниҳи табаррук ва таяммум жихатидин шарҳининг дебчасида келтурубдур ва сониян фонда таъмиму татмими учун арабий иборатқа нақл қилибдур. Ўзга фавойид ҳам анга мазид қилибдур. [Аллоҳу таоло уни толибларнинг энг яхши мукофоти билан сийласин!]¹.

«Манохиж ул-ибод илал миъод» отлиғ китобида келтурубдурки, муридлар интисоби машойихқа уч тарийқ биладур: бири хирқа била, иккинчи зикр талқини била ва учунчи хизмат ва суҳбат ва анинг одоби била. Ва хирқа нисбати иккидур: бири иродат хирқаси ва ани бир-шайхдин ўзгадин олмоқ раво эмас ва яна бири табаррук хирқаси. Ва ани кўп машойихдин табаррук учун олмоқ раводур ва ўз иродати хирқаси баёнида дебдурки, Шайх Нажибуддин Али Бузғуш Шерозийди олибтур ва ул Шайх уш-шуюх Шиҳобуддин Сухравадийдин ва ул ўз тағойиси қози Важихуддиндин ва ул ўз отасидин Абу Муҳаммад Аммуя ва Ахий Фараж Занжонийдин. Ва ҳар бири илги анга хирқа кийдурурда, яна бирининг илги мушорикидур. Аммо Абу Муҳаммад Аҳмад Асвад Динаварийдин хирқа кийибдур ва ул Мумшод Динаварийдин ва ул Абулкосим Жунайд қ. с.дин, аммо Ахий Фараж Абулаббос Ниҳовандийдин ва ул Абу Абдуллоҳ Ҳафиф Шерозийдин ва ул Абу Муҳаммад Рувайм Бағдодийдин ва ул Саййид ут-тоифа

Абулқосим Жўнайдин. Ва Шайх Шихобуддин Сухравардий р. а. хирқа нисбатин Абулқосим Жунайдин ўткармайдур ва Жунайдин Мустафо с. а. в.ғача суҳбат била нисбат берибдур, йўқки, хирқа била, Аммо Шайх Маждуддин Бағдодий қ. с. «Тухфат ул-барараҳ отлиғ китобида келтурубдурки, хирқалар нисбати муттасилдур. Ҳазрат пайғамбар с. а. в.ға Ҳадис дуруст муттасил муъанъан била. Ва дебдурки, Мустафо с. а. в. кийдурди хирқа Амир ул-мўминин Али к. в.ға ва Амир ул-мўминин Али Ҳасан Басрий ва Кумайл б. Зиёдға; Ва Кумайл б. Зиёд Абдулвоҳид б. Зайдка ва ул Абу Яъқуб Наҳражурийға ва ул Амр б. Усмон Маккийға ва ул Абу Яъқуб Табарийға ва ул Абулқосим Рамазонға ва ул Абулаббос б. Идриска ва ул Довуд Ходимға ва ул Муҳаммад б. Монкилға ва ул Исмоил Қасрийға ва ул Шайх Нажмуддин Куброга ва ул бу фақирға, яъни Маждуддин Бағдодийға. Фаъало ҳазо хирқалар нисбати Мустафо с. а. в.ға муттасил бўлур Аммо Шайх Абу Саид дебдурки, бу фақирнинг зикрининг талқин нисбати ўз хирқам шайхи Шайх Нажибуддин Алидин ва анга Шайх уш-шуоҳ Шихобуддин Сухравардий р. а.дин ва анга ўз тағойиси Шайх Нажибуддин Сухравардийдин ва анга Шайх Аҳмад Ғаззолийи ва анга Абубакр Нассождин ва анга Шайх Абулқосим Гургонийдин ва анга Абу Усмон Мағрибийдин ва анга Абу Али Котибдин ва анга Абу Али Рудборийдин ва анга Саййид ут-тоифа Жунайд қ. с. диндур.

Яна дебдурки иродат хирқаси нисбатин ва зикр талқини нисбатин икки Шайхдин олмоқ маҳмуддир. Аммо суҳбат нисбатида маҳмуддур. Аммо бурунғи шайх нисбати шарти била ё фавти вуқуи била; Андоқки, бу заиф Шайх Нажибуддин Сухравардий қ; с. хизмати муфорақатидин сўнгра Мавлоно ва шайхуно ва саййидуно садрул ҳақ вад-дин вориси улум Саййид ул-мурсалин султон ул-муҳаққиқин Муҳаммад б. Исҳоқ Қўнявий қ. с. шарафи хизмату суҳбатдин ва саодати талқину иршодидин тарбият топти ва мунтафеъ бўлди. Ҳар неча хизмат ва суҳбатларининг шароити ҳуқуқ риояти уҳдасидин чиқаолмадим ва лекин алар ўз карамлари била бу бечорага ҳусни қабул била иршод тариқидин фуругузошт қилмадилар.

590. Шайх Мусо Садроний қ. т. с.

Ул Шайх Абу Мадян Мағрибий қ. с. нинг акобир асҳобидиндур. Шайх Саъидуддин Фарғоний «Қасидаи Тоия» шарҳида келтурубдурки, Шайх Муътабар Талҳа б. Абдуллоҳ Талҳа Тустарий Ироқий қ. с.дин олти юз олтмиш бешда эшитгимким, ул ривоят қилдики, Шайх Имоуддин Муҳаммад б. Шайх уш-шуоҳ Шихобуддин Сухравардий қ. с. дедикки, ҳажжотдин бирида отам била эрдим. Каъба уйини тавоф қиладурғонда, ногоҳ кўрдумки, Шайх Мағрибий тавоф қиладур эрди. Ва халқ табарруку таяммун жиҳатидин ани зиёрат қиладур эрдилар. Мени анинг қошида таъриф қилдиларки, Шайх Шихобуддин Сухравардийнинг ўғлидур. Манга мархабо деди ва бошимни ўпти ва хайр дуоси қилди. Ва мен ани танимас эрдим. Пас мен сўрдумки, бу кимдур? Дедиларки, Шайх Мусо дерлар. Чун тавофдин фориг бўлдум отам қошига келдим. Аларға деб эрмишларки, мен Шайх Мусоға мушарраф бўлубмен ва менинг борамда хайр дуоси қилган эрмиш. Алар бу маънодин бағоят масрур бўлдилар. Андин сўнг ҳозирлар Шайхнинг маноқиби зикрида дедиларки, вирдидурки, кечалик кундузликта етмиш минг қатла «Каломуллоҳ»ни хатм қилур. Отам хомуш эрди. Ногоҳ аларнинг кибори асҳобидин бири қасамёд қилди ва дедикки, ростдур ҳар неки андин дерлар. Мен бу сўзни андин эшитиб эрдим ва хотиримда филжумла инкоре бор эрди, то ул вақтқачаким, бир кеча Шайх Мусони тавофда кўрдум, анинг кейнича борур эрдим. Кўрдумки, Ҳажар ул-асвад тақбили қилди ва Фотиҳадин тиловат бунёд қилди. Халқ дастури била борур эрди, камо

беш-тўрт кадам борғунча бир хатм қилдики ҳарф-бахарф фаҳм бўлди. Отам ва барча асҳоб тасдиқ қилдилар. Ва бу маънода отамдин савол қилдилар. Алар дедиларки, басти замон қобилидурки, авлиёуллоҳға воқеъ бўлур ва мунунг истишҳодиға Шайх Ибн Сукайнаҳ ва анинг сойиғ муриди ҳикоятини дедиларки, басти замон қобилидиндур ва ғариб ҳикоятлардиндур. Ва «Нафаҳот ул-унс»да Шайх Мусо ҳикояти зимнида мазкурдур. Ва андин сўнгра «Футухоти Маккий» соҳибининг жавҳаридин нақл қилған сўзи дағики, анга яқин аҳволдурки, иккаласи ул китобда бор. Тилаган киши топар, вассалом.

591. Шайх Исо Ҳаттор Яманий қ. т. с.

Имом Ёфиъий дебдурки, ул бир кун бир фоҳишаға ўтти. Ва анга дедики, бу кеча хуфтондин сўнгра санга келгумдур. Фоҳиша хуррам бўлди ва ясанди. Деган чоғда келди ва анинг уйига кирб, икки рақъат намоз қилиб чиқди ва кетти. Ул заифаға ҳол мутағаййир бўлди ва тавба қилди ва ҳар недаки бор эрди, боридин чиқди. Ва Шайх ани ўз дарвешларидин бирига никоҳ қилди. Ва таоме буюрди ва дедики, ёғ олманг. Соҳиби шавкатеки, ул хотуннинг рафиқи эрди, анга бу ҳолни дедилар. Ва анинг тавбасидин мутаажжиб бўлди ва дедки, сур учун таом пиширибдурлар ва ёғи йўқдур. Ул ғаний истихзо юзидин бир шиша хамр юборди ва дедики, Шайхқа денгки, шод бўлдук, бу ёғни таомингизга қўшунг! Шайх деди: кеч кеттурдунг. Ўз илгига олди ва ул таомға қуйди. Ва деди: ўлтур, нима егил. Ул киши чун ўлтурди ва ул таомдин ея киришди, андоқ хўб ёғ эрдикки, андин яхшироқ бўла олмай. Чун бориб, ул ҳолате махдумиға арз қилди, ул дағи Шайх хидматиға келиб тавба қилди.

592. Шайх Абулғайс Жамил Яманий қ. с.

Олия мақомот Ва сония ҳолоту каромот эгасидур. Авойил ҳолда қуттоъ ут-тарикдин эрмиш. Бир кун бир қофила интизорида кўз тикиб ўлтуруб эрмиш. Эшитибдурки ҳотифе айтадур: [Эй кўз тикувчи, сенга ҳам кўз тикувчи бор]¹ Яъни, эйки, қофилаға кўз тикибсен, яна биравнииг кўзи сендадур. Бу сўз анга азим асар қилди ва қиладурғон ишдин чиқди ва тавба қилди ва Тенгрига ёнди ва Шайх ибн Афлах Яманий хидмату суҳбатиға қўшулди, Яхши сулуклар қилди, бийик маротиб ҳосил қилди ва қўп хавориқи одот андин зуҳурға келди. Бир кун аҳли байти андин миқдоре атр тиладилар. Ва бозорға борди ва аттордин тиладики, соткун олғай. Аттор деди: дўконимда атр йўқдур. Ул дедики, дўконингда атр бўлмағусидур! Филҳол ҳар атрки, ул дўконда эрди мунъадим бўлди. Аттор Шайх Ибн Афлах хидматиға бориб, андин шикоят қилди. Шайх ани тилади ва бу жиҳатдинки, каромот изҳори қилиб эрди, сиёсат қилди ва деди: икки қилич бир қинда бўла олмас, бизинг суҳбатимиздин йироқ бўл! Ҳар неча Абулғайс тазаллум ва тазарруъ кўргузди, қабул тушмади ва анинг суҳбатидин ибo қилди. Ва ул маҳрум бўлуб, яна бир шайх талабаға тушти, то улки, Шайхи Кабир Али Аҳдал хидматиға етишти ва иродат изҳори қилди. Шайх қабул қилди. Шайх Абулғайс дебдурки, чун анга етгим, қатрае эрдимки, дарёға қўшулдум. Бир кун фуқаро дедиларки, бизга эт орзуси бор. Шайх деди: фалон кунки, бозор кунидур, эт егунгуз-дур.

Чун ул кун бўлди, хабар келдики, қуттоъ ут-тарик бир қофилани талабдур. Бир лаҳзадин сўнгра қуттоъ ут-тарикдин бири келди ва шайх учун бир ўй келтурди. Шайх фуқароға дедики, ўйни ўлтурунг, аммо бошини солим асранг! Андин сўнгра яна биров бир харвор буғдой келтурдн. Шайх буюрдики, ун тортннг ва нои пишурунг! Фуқаро шайх дегандек қилдилар. Андин сўнгра буюрди дарвешларгаким, сиз енгизки, фуқаҳо харом

емаслар. Жамъи фуқаҳо ҳозир эрдилар, ул суфра бошиға келмадилар. Чун фуқаро таомдин фориғ бўлдилар, ногоҳ бирав Шайх қошиға келди ва деди: айноҳаш-шайх, бир ўй фуқаро назри қилиб эрдим, ҳаромийлар таладилар. Шайх дедиким, агар ўюнгнинг бошин кўрсанг таниғайсен? Деди: бале Шайх дедиким, ўйнинг бошин ҳозир қилдилар. Деди: бу ҳам ул менинг ўюмдур. Шайх деди: сен мутараддид бўлмаки, фуқаро назри фуқароға етишти. Яна бирав Шайх хидматиға келиб дедиким, бир харвор бугдой фуқаро назри қилиб эрдим, ҳаромийлар элтдилар. Шайх анга дағи ўй иясиға айтқан жавобин айтти. Фуқаҳо буларни маълум қилиб, шармандаю пушаймон бўлдилар. [Аллоҳ ундан рови бўлсин! Олти юз эллик биринчи йилда вафот этди]².

593. Шайх Абулҳасан Мағрибий Шозилий қ. с.

Оти Али б. Абдуллоҳдур. Насабда шариф, Ҳасаний. Искандарияда сокин эрмиш. Ва фуқародин кўп анинг суҳбатиға анда кўшулубдурлар. Кибори авлиёуллоҳдиндур. Ул дебдурки, саёҳатда эрдим. Бир кеча бир тепа устида эрдим ва сибоз теграмда эврурлар эрди. Тонг отқунча ҳаргиз унс ул кечаки унсча топмадим. Чун тонг отти, хаёлимға келдиким, манга Тенгри таоло унсе мақомидин бир нима Ҳосил бўлди, ул тепадин бир рудхонаға туштум. Қалин кекликлар кўрдумки, ҳаргиз онча қалин кеклик кўрмайдур эрдим. Чун менинг аёғим унини эшитдилар, барча бир йўли хуркдилар, андоқки, анинг ваҳмидин манга хафакон пайдо бўлди. Бир ун эшиттимки, манга айтурларки, эй улки, оқшом сибоз била унс тутуб эрдинг, санга не бўлдиким, бу кекликлар учқанидин кўрқубсен? Ва лекин, сен оқшом бизинг била эрдинг ва бу соат нафсинг биласен. Ҳамул дебдурки, бир қатла саксон кун оч эрдим. Хотиримға келдиким, санга бу ишдин насибе хосид бўлди. Ногоҳ бир заифа кўрдумки, бир мағорадин чиқти, бағоят жамила. Ва дер эрдиким, манхусе саксон кун очлик тортти ва турди ва Тенгрига ноз қиладур бу иши учун. Ва олти ой манга ўтубдурки, таом топмайдурмен. Ва ҳам ул дебдурки, Расул с. а. в.ни туш кўрдум. Манга деди: ориғ қил тўнларингни кирдин, то баҳраманд бўлғайсен Тенгри таолонинг мадади ва таъйиди била ҳар нафас. Дедим: ё Расулаллоҳ, менинг тўнларим қайсидур? Деди: Тенгри таоло санга беш хилъат кийдурубдур: муҳаббат хилъати ва маърифат хилъати ва тавҳид хилъати ва имон хилъати ва ислом хилъати. Ҳар ким Тенгрини севса, анга осон бўлғай ҳар иш. Ва ҳар ким Тенгрини таниса, кўзига кичик кўрунган ҳар нима. Ва ҳар ким Тенгрини бирлик била билса, анга шерик келтурмағай ҳеч нимани. Ва ҳар ким, Тенгрига имон келтурса, эмин бўлғай барча нимадин. Ва ҳар ким, ислом била муттасиф бўлса, Тенгрига осий бўлмағай. Ва агар осий бўлса, эътизор қилғай. Ва чун эътизор қилғай, қабул тушкай. Шайх Абулҳасан дебдур: [Аллоҳ айтди: либосингни тоза тут!]¹ маъносин мундин фаҳм қилдим. Олти юз эллик тўртда дунёдин ўтубдур. Макка таважжуҳи вақтида бир бодиядаки, суйи шўр экандур. Чун ани анда дафн қилибдурлар, анинг вужуди баракатидин ул сув чучук бўлубдур.

594. Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжом ул-Асвад қ. с.

Ул валоят арбобидин ва каромот асҳобидин эрди. Аммо, бу ҳолни ҳажжомлик суратида яшурур эрди. Имом Нававий р. а. анинг муридларидин ва муътақидларидин эрмиш. Анинг зиёратиға борур эрмиш ва анинг муҳаббати ва хидматиға табаррук тилар эрмиш. Ва анга иродат мақомида эрмиш. Ва ҳарне ул ишорат қилса, ул ишорат мужибиила амал қилур эрмиш. Бир кун анга дедиким, китобларки сенда ориятдур эгаларига бергил

ва ўз диёрингга мурожаат қил ва аҳлингни зиёрат қил! Анинг сўзин қабул қилди. Чун ўз диёрнга етти ва аҳлин кўрди, бемор бўлди ва дунёдин ўтти. [Шайх Ёсин Мағрибий олти юз саксон саккизинчи йил Раби ул-аввал ойида вафот этди. Саксон йил умр кўрди.

Имом Муҳиддин Нававий эса, олти юз етмиш олтинчи йил Ражаб ойининг йигирма тўртида вафот этди]¹.

595. Шайх Абулаббос Мурсий қ. р.

Шайх Абулҳасан Шозилийнинг шогирдидур, мақомоти олия ва каромоти зоҳира ияси. Бир кун бирав они уйига зиёфатқа индади, имтиҳон учун. Таомеки анда шубҳае эрди, Шайх илайига қўйди. Шайх дедики, агар Ҳорис Муҳосибийнинг илгида бир томур эрдик, шубҳалик таом илайига қўйсалар эрди, ҳаракатқа келур эрди. Менинг илигимда олтмиш томурдурки, андоқ ҳаракатқа келур. Мезбон истиғфор қилиб, узр қўлди. Имом Ёфиъий дебдурки, манга мундоқ етишибдурки, салотиндин бири имтиҳон учун соҳиби кашф дарвешлардин бирини зиёфат қилиб, ҳалол ва ҳаром этдин пишуртти. Ул дарвеш таом тортар вақтда дедики, бу кун биз ходимлик қилурбиз. Барча ҳалол этларни дарвешлариға улашти ва бори ҳаром этларни айирдики, подшоҳнинг сипоҳилариға муносибдур. Ва муни ўқидики, [покиза пок учун, нопок нопок учундир]1. Султонға зоҳир бўлди ва ул имтиҳондин истиғфор қилди. Дебдурларки, Яъқубки, Мағрибнинг волиси эрди, мулк ғайратидин қардошин ўлтурди ва пушаймон бўлуб, ул шанъ ҳаракат анга асар қилиб, тавба қилиб, Шайх Абулаббос хидмати истидьоси қилди. Ва Шайх ҳам анинг қабулиға Ҳақдин маъмур бўлди. Бир кун Шайх Яъқуб уйида суфрасиға ҳозир бўлди. Яъқуб буюруб эрдик, бир хўрус жўжани ўлтуруб эрдилар ва бирин жиҳах қилиб эрдилар. Иккаласин пишуруб, Шайх илайига қўйдилар. Шайх ходимға ишорат қилдики, бу бири кўтарки, мурдордур ва бирин ея киришти. Яъқубки, муни кўрди, мулкни ўғлиға берди ва ўзин бидкуллия Шайхқа таслим қилди. Ва Шайхнинг ҳусни тарбияти била кўшойиш топти ва валоят мартабасида собитқадам бўлди. Андоқки, бир йил қуруғлук жиҳатидин эл ёғинға муҳтож бўлдилар. Халқ Шайхқа дуо истидьоси қилдилар. Шайх ёзиға чиқиб, Яъқубқа ишорат қилдики, намоз қилғай ва дуо қилғай. Пас, Яъқуб намоз қилди ва ёмғур талабиға дуо қилди, фил-фавр ижобат асари зоҳир бўлди ва ёғин туташти.

596. Шайх Саъд Ҳаддод ва анинг муриди Шайх Жавҳар р.

Шайх Саъд Ҳаддод Аданда бузург шайх эрди. Ва Шайх Жавҳар авойилда биравнинг бандаси эрди. Чун озод бўлди, бозорда сотик-савдо қилур эрди. Ва фуқаро мажолисиға ҳозир бўлур эрди. Ва аларға ихлосу эътиқоди кўп эрди. Чун Шайх бузургвор Шайх Саъд Ҳаддоднинг вафоти вақти еттики, ҳоло Аданда мадфундур, ҳулафоси айттиларки, Шайх ўз ўрниға кимни ишорат қилурки, ўлтургай? Шайх дедики, менинг вафотимдин уч кундин сўнграки, фуқаро жамъ бўлғайлар, бир яшил қуш келгай, ҳар кимнинг бошиға ўлтурса, ани менинг ўрнумға ўлтуртунгуз! Шайх вафотидин уч кундин сўнгра фуқаро жамъ эканда, ул яшил қуш келиб, Жавҳар бошиға ўлтурди. Ва бу маъно харгиз анинг кўнглига кечмайдур эрди ва фуқародин ҳам ҳеч кимнинг хотириға хутур қилмайдур эрди. Пас, фуқаро йиғилдиларки, ани Шайхнинг зовиясиға элтқайлар ва анинг ўрниға ўлтуртқайлар, ул йиғлади ва деди: мен не салоҳият била бу ишни қилурменки, бир бозорий кишиман, уммий ва фуқаро тариқин ва аларнинг одобин билмасман. Ва элнинг менда ҳуқуқи бор ва менинг эл била муомалотим бор. Дедиларки, бу амредур осмонийки, санга ҳавола бўлубдур ва санга муни қилурдин ўзга чора йўқдур! Тенгри таоло санга

таъйиду таълимда бўлғай. Чун чора йўқ эрди, бозорға борди ва элнинг хукукин бўйнидин адо қилди. Ва Шайхнинг зовиясиға келиб, фуқаро суҳбатин лозим тутти. [Ўз исмига ўхшаб, жавҳарга айланди. Фазилат ва камолотлари борки, айтилса, гап чўзилиб кетади. Ва покдир карим ва неъмат бергувчи. «Бу Аллоҳнинг фазлу марҳамати бўлиб, уни ўзи хоҳлаган кишиларга ато этур. Аллоҳ улуғ фазлу марҳамат соҳибидур»]¹].

597. Аҳмад б. Жаъд ва Шайх Саъийдқи, кунияти Абу Исодур қ. с.

Имом Ёфиъий дебдурки, Яман билодида икки шайх эрдилар. Бири шайхи кабир Аҳмад б. Жаъд, яна бири Шайхи ориф Шайх Саъийд. Ҳар қайсиға мурид ва асҳоб бор эрди. Бир кун Шайх Аҳмад асҳоб била мазорот тавофиға борур эрди. Шайх Саъийдқа йўлуқди. Ул ҳам мувофақат қилди. Чун бир миқдор йўл бордилар, Шайх Саъийд пушаймон бўлди ва қантти. Ва Шайх Аҳмад борди ва тавоф қилди ва қаптти. Неча кундин сўнгра Шайх Саъийд асҳоби била чиқди ҳамул мазорот тавофиға. Ва йўлда Шайх Аҳмад анга йўлуқди ва мулоқот қилишдилар. Шайх Аҳмад Шайх Саъийдқа дедиким, фуқаронинг бир ҳаққи санга утаважжих бўлубдурки, ул кун алар мувофақатидин ёндинг. Шайх Саъийд дедиким, манга ҳеч ҳақке мутаважжих бўлмайдур. Шайх Аҳмад деди, кўпқил ва инсоф бергил! Шайх Саъийд деди: ҳар киши бизни кўпорса, биз ани ўлтуртали. Шайх Аҳмад деди: ҳар киши бизни ўлтуртса, биз ани мубтало қилали. Пас, ул икки бузургдин ҳар қайси ҳар неким яна бириси бобида деб эрди, ҳам андоқ ўқ бўлди. Шайх Аҳмад «муқъад» бўлди ва ўрнида қолди, ул вақтқачаки, Тенгри раҳматиға восил бўлди. Ва Шайх Саъийд мубтало бўлди, ангаки, ўз танидин узар эрди ва кесар эрди, ангачаки оламдин ўтти. Имом Ёфиъий р. дебдурки, фуқаро аҳволи кесаган қиличлардин итикракдур. Чун аҳвол асҳоби бир бири била тенг бўлсалар, аларнинг ҳоли бир-бирига сироят қилур. Ва агар тенг бўлмасалар, қавий ҳоли заифқа сироят қилур. Ва гоҳ борки, собиқ ҳоли сироят қилур. [Масбуқнинг ҳоли эмас. Ва бу ҳукм аниқроқ. Аллоҳ ҳақиқий аҳволни билувчидир]¹].

598. Шайх Нажмуддин Абдуллоҳ б. Исфаконий қ. с.

Шайх Абулаббос Мурсийнинг шогирдидур. Маноқибни беҳаддур ва каромоти беадд. Ва кўп йиллар Маккада мужовир эрди. Яман уламосидин бири дебдурки, мен ҳажга бордим ва отам бемор қолди. Чун Маккага етгим ва ҳаж қилдим, хотирим отам саридин бағоят мутараддид эрдик, ҳоли не бўлғонни билмас эрдим. Шайх Нажмуддинға айттимки, не бўлғайки, баъзи мукошафотингдин хотир анга келтурсангки, менинг отам ҳолидин мутталеъ бўлуб, манга дағи хабар берсанг! Филҳол, анинг сари боқти ва дедик, отанг беморлиғидин сихҳат топиб, фиरोш устида ўлтурубдур ва китобларни теграсида терибдур ҳияси мундоқ ва мундоқ. Барча нишонларни рост айтти. Ва ани ҳаргиз кўрмайдур эрди. Бир кун авлиёуллоҳдин бирининг жанозаси била чиқиб эрди. Чун мулаққинки, фуқаҳо киборидин эрди, қабри бошиға ўлтурди талқин қилгали. Шайх Нажмуддин кулди. Бирав кулгу сабабин сўрди, Шайх зажр қилди, сўнгра айттики, мулаққин талқин оғоз қилғанда, қабр соҳибни деди: ҳеч таажжуб қилмассизки, ўлуқ тирикка талқин қилур. Андин сўрдиларки, ҳаргиз хотун олибмусиз? Деди: ҳаргиз хотун олмаймен ва алар пишурган таомдин ҳам емайдурмен. Анинг Шайхи Ажам билодида, анга деб эрдик, бот бўлғайки, Миср билодида қутб била мулоқот қилғайсен. Қутб талабиға чикти. Ва йўлда ҳаромилар дедилар: жосусдур ва боғлаб асрадилар. Ва дебдурки, ногоҳ

кўрдумки, бир пир менинг устумга тушти, андоқки, қарчиғай бир сайд устига. Ва мени бандлардин очиб, халос қилди. Ва деди: кўп, эй Абдуллоҳки, сенинг матлубунг мендурмен. Пас, Мисрғача бордим, ҳеч матлубумни танимадим ва билмадимки, қайдадур, то улки бир кун дедиларки, Шайх Абулаббос Мурсий келибдур. Жамъи фуқаро дедиларки, келинг, борали ва анга салом қилали! Чун кўзум анга тушти, танидимки, ҳам ул пирдурки, мени ешиб эрди. Ва ул ҳам рамз била нишонлар айттики, ҳозирлар фаҳм қилмадилар. Ва мен анинг хидмату суҳбатин лозим туттум, ул вақтқачаки, дунёдин ўтти. Чун Шайх вафот қилди, Маккага мутаважжих бўлди, йўлда Шайхнинг шайхи Шайх Абулҳасан Шозилий қ. с. қабрига етишти. Ул қабридин анинг била сўзлашиб, анга дедикки, Маккага бор ва ўлтур! Чун Маккага етти, эшиттики, хотифе айтурки, [одамлари ёмон энг яхши шаҳарга келдинг]¹ ва Маккада мужовир бўлди, то етти юз йигирма бирда дунёдинг ўтти. Ва Шайх Фузайл Аёз қ. с. қабрига яқин қўйдилар. Хуросон ақобиридин бирининг хатти била топибдурларки, етти юз учда Макка зиёратиға мушарраф бўлдум. Ва ул вақт Ҳарам шайхи Шайх Нажмуддин Исфаҳоний эрди. Анинг хидматиға етишур эрдим. Бир кун мендин сўрдикки, бу ҳадис санга етибмудурки, [Умматимнинг абдоллари қирқтадир. Ўн иккитаси Ироқда, йигирма саккизтаси Шомда]². Дедим: етибдур. Аммо бу мушкулдурки, нечук бу тоифа Шом ва Ироқда-ўқдурлар. Шайх дедикки, Ҳазрат Рисолат с. а. в. барча одамни икки қисмат қилибдур Нисфи ғарбий, нас, Ироқ ва ғайрихи, Хуросон ва Ҳиндустон ва Туркистондек. Сойир шарқи билод, Ироққа дохил ва Шом ва ғайрихи ва Миср ва Мағриб барча Шомға дохилдур. Ноқил битибдурки, бу вақтда хотиримға келдикки, Хожа Қутбуддин Яхъё Жомий Нишобурий ҳолидин савол қилғаймен. Сўрмайин дедикки, Хожа Қутбуддин Яхъё ул ўн иккидин биридурки, Ироқдадурлар.

599. Хожа Қутбиддин Яхъё Нишобурий қ. с.

Кунияти Абулфазлдур. Жомиюл-асл, Нишобуриюлмавлд. Зохирий ва ботининг улумға маъруфу мавсуф эрмиш. Ва Шайх Рукнуддин Алоуддавла ва Шайх Садруддин Ардабий ва Шайх Шарафуддин Даргузийний суҳбатиға етибдур. Ва етти қатла ҳаж гузарлабдур. Бир кун ўз қай ва колоси бошиға ёзиға борғондур. Андин Макка доияси кўнглига тушуб ҳам андин азимат қилибдур. Ва руқъа асҳобқа битибдурки, [ўтган кун бир гуруҳ кишилар билан дам олиш ва хурсандчилик қилиш ниятида сахрога йўл олинди.

Р у б о и й:

Маҳбубим билан бўстонга йўл олдим, ногаҳон бир гулга назар солдим, дилдор таъна билан: уят сенга, рухсорим турганда гулга боқасанми? – деди

Ногаҳон Аллоҳнинг ғайрати «Аллоҳ билан бирга бошқа бирон «илоҳ»га илтижо қилмайг» пинҳон жойидан ташқарига чиқди ва «Ҳақ жазбаларидан бир жазба» сиртмоғини имтиҳон қилинувчининг бўйнига солди.

М и с р а:

Яхшилик билан келмаса, сочидан судраб келтиринг.

Ватанга бормасдан, кўрмасдан, тафаккур ҳам қилмасдан «Одамларни ҳажга даъват қил, улар яёв ҳолатда сенга келурлар»... ишорати билан юксак ва шарафли Каъбага равона бўлди.

Б а й т:

Бўйнида тузоғи бор бечора кийик овчининг кетидан қандай эргашмасин?

Ҳидоят йўлидаги кишиларга салом бўлсин! Етти юз қирқинчи йил жумод ул-охир ойининг йигирма биринчи: куни пайшанба кечаси вафот этди]1. Ва қабри Ҳирийда Ферузобод дарвозасининг тошидадур.

600. Мир Ғиёс қ. р.

Асли Исфаҳондиндур, аммо мавлуд ва маншаи ишобурдиндур. Ва Нишобурда анга жазбае етти, андоқки, мағлуб бўлди ва ҳушидин асар қолмади. Ўз ҳолига келганда, ўзин Ҳирий шаҳрида Ироқ дарвозасида топти. Бозор била равон бўлди. «Хуш» бозориға етганда, Мирнинг хайлидин биравнинг ул бозорда ҳалвогарлик дўкони бор эрди, Мирни таниб дўконға киюрди. Шайх Ахий Муҳаммад Жомий Мирнинг писар вақтиға етиб, анинг тарбиятиға машғул бўлди ва риёзатлар буюрди. Кўп риёзатдин сўнгра Ироқ сафариға ишорат қилди. Мир чун Машҳадқа етти, бир кеча Имом Али алайҳит-таҳияту вас-салому равзасида ихё қилур эрдиким, бир жўлида мўй киши зоҳир бўлуб, анга дедиким, улча анинг талабидасен, ул бнздадур, деб ўтти. Мир ани эришиб бориб, саҳар Тусқа еттилар. Ва Бобо Маҳмуд Тусий қ. с.ға йўлиқдилар. Бобо Мирга боқиб дедики, сенга Ироқ сафари ҳавола эмас. Мирнинг кўнглига кечдики, мен пирим иршоди била бу сафар азимати қилиб эрдим, нечук ёнай? Бобо аёғин узатиб, дедиким, бор, кўрай, нечук борурсен? Ҳирот Бодғисининг келидин санга берибдурлар, ёниб ўз ишингга бор! Мир ёниб, Шайх Ахий Муҳаммад қошиға келиб, ўтган воқеани айтти. Шайх айтти: ажаб чўғ бўйунунга кўюбдурлар. Шайх фавтидан сўнгра Мир Бодғиска келиб, бу ердаки, холо лангаридур ва ул эр баракатидин улук қасаба бўлубдурки, ҳар не улук шаҳрларда муяссардур, анда муяссардур, ул вақт биёбон эрди, сокин бўлди. Бир кеча Иброҳим Халил била Ҳазрат Рисолат с. а. в.ни воқеъда кўрдиким, келурлар ва Амир ул-мўъмнинин Али р. а. ҳам алар биладур. Бир анбоида тўла ўтмакдур. Мирга ҳавола қилиб, дедики, улаш, закотсиз ва таманносиз. Шайх ул-ислом Аҳмад Жом Амир ишорати била Мирга чароғ ҳавола қилди. Мир ул ерда ишга машғул бўлди ва лангар нони ул вақтдин бери ўксумайдур ва чароғи ўчмайдур. Ва кундин кунга ортиғроқ ва равшанроқ бўлубдур. Мирнинг хаёти муддати тўксон уч йил бўлди. Ва бу умрда машҳурдурки, ғояти риёзатдин ўн ратлдин ортуқ таом емайдур.

601. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ Маржоний Мағрибий қ. с.

Машойих бузургларидин ва сўфия ақобиридиндур. Улуми илоҳи ва маорифи раббоний абвоби юзига очилгандур. Анга дедиларки, фалон дедики, шайх сўз айтур эрди, кўрдумки, осмондин бир нури амудий шайхнинг оғзиға муттасил эрди. Чун Шайх сўзни бас қилди, ул нур мунқатиё бўлди. Шайх табассум қилди ва дедики, ул билмайдур: нур мунқатиё бўлгондин сўнгра мен сўзни бас қилдим, яъни ул нурдин амуд осмондин илоҳий мададининг сурати эрди. Чун ул мадад мунқатиё бўлди, сўз қатъ топти. Етти юз тўксон тўккузда Тунисда дунёдин ўтти.

602. Абу Абдуллох Маъруф би-Ибн ул-Мутарриф Андалусий.

Маккада мужовир эрди. Ҳар кеча-кундуз илтизом қилиб эрдик, эллик усбуъ тавоф қилғай. Етти юз еттида дунёдин ўтубдур ва Макка подшоҳи ғоят эътиқодидин наъшин эғнига кўтарибдур. Шайх Абў Муҳаммадқа чун Расул с. а. в. равзаси зиёратиға азм бўлди, Шайх Абдуллох б. Мутарриф вадоъиға келди. Шайх Абу Абдуллох дедик, эшитибменки, фалон манзилда су йўқдур. Анда кўп қатиғлиғ сизга еткусидур, аммо оқибат ёмғур ёғиб, сероб бўлғунгуздур. Шайх Абу Муҳаммад дебдурки, биз тўрт киши эрдик. Чун ул манзилға етгук, су йўқ эрди. Заруратдин йўлга кирдук, ҳаво бағоят иссиғ эрди. Оташ бизга ғалаба қилди. Ва бизда озроқ су бор эрди. Асҳобдин бири тиладики, ани ичгай. Шайх Абу Муҳаммад дедик, барчасин ичмаки, агар ичсанг, ўларсен, бўғзунгни ҳўл қил! Ушбу дастур била бўғуз ўлутур эрдилар. Иш иссиғдин ва сусизлиғдин чун ҳалокка ёвушти. Шайх Абу Муҳаммад сўрдики, Шайх Абу Абдуллох Мутарриф не деб эрди? Бири дедик, деб эрдик, кўп қатиғлиғ сизга еткусидур! Шайх Абу Муҳаммад дедик, қатиғлиғ мундин ўтмаски, холо мундабиз. Яна не сўз деб эрди? Яна бири дедик, деб эрдик, ямғур ёғиб, сероб бўлғунгуздур! Шайх дедик, ёмғур сизга мужда бўлсунки, баяк ногоҳ булут пайдо бўлди ва мунташир бўлди ва ёға киришди. Онча ёғдики, сероб бўлдук. Ва сел келди ва вузуъ қилдук ва ғул қилдук ва су кўтардук ва йўлга тушдук. Оз йўлки бордук, ул булут ва ёғиндин ҳеч асар кўрмадук.

603. Шайх Сулаймон Туркман Муваллиҳ қ. с.

Ул Димишқда бўлур эрди. Эғнида эски шол ва ўрнидин оз кўпар эрди ва сўз оз айтур эрди. Зоҳир уламосидин баъзи ўз жалолат ва бузурглуғи била анинг оллида ниёзмандлик қилурлар эрмиш. Дебдурларки, рамазонда нима ер эрмиш ва намоз қилмас эрмиш, аммо муғаййиботқа мукошиф ва мутталиъ эрмиш ва ондин ахбор қилур эрмиш. Имом Ёфиъий дебдурларки, бўла олурки, ул ҳол анга ўз аҳволининг сатру китмони учун талбис қабилдин бўлғай. Ҳар вақт намоз қилур эрмиш бўлғай ва оғзиға нима солиб чайнаб ютмас эрмиш бўлғай. Кўп мундоқ бу тоифадин мушоҳада қилибдурлар. Андоқки, Шайх Қози Мавсилийдин ва Шайх Райҳондин ва алардин ўзгадин доғи манкулдур ва Шайх Сулаймон етти юз ўн тўртда дунёдин ўтти.

604. Шайх Али Курдий қ. т. р.

Ул уқалойи мажониндин эрмиш. Ва андин анвоъий каромат ва хавориқи одот зоҳир бўлур эрмиш. Димишқ аҳли анга мурид ва муътақид эрмишлар. Ҳар ҳукм қилса, мамлук молик ҳукмин эшитгандек эшитур эрмишлар.

Бир кун Димишқ бузургларидин бирига буюрубдурки, дарвешлар учун бир даъват ва самоъ фикре қил! Ул қабул қилиб, даъват тартиби қилиб, қавволларни йиғиб, машҳур дарвешларни жамъ қилиб индабдур. Чун мажлис муҳайё бўлубдур. Шайх Али Курдий дағи ҳозир бўлубдур. Ул уйда шакарни қанд қўйған қолиблар эрмиш. Мулк иясиға дебдурки, бу қолибларни ҳавзға сол! Бирисин ҳавзға солибдур Дарвешлар шарбат ичарлар эрмиш ва самоъ қилурлар эрмиш оқшомғача. Чун оқшом бўлуб, мажлис аҳли тарқамишлар, Шайх Али Курдий эв иясиға демишки, бу қолибларни судин чиқар! Судин чиқарғандин сўнгра ул шакарлардин ҳеч миқдор эрмаган эрмиш ва қолибға нуқсон етмаган эрмиш. Пас ун иясиға буюрубдурки, уйи менинг устумга қуфл қил ва менинг Қошимға келма уч кунгача! Ул дегандек, эшикни боғлаб кетибдур. Иккинчи куни бир йўлда Шайх Али Курдийға етибдур ва салом қилиб ўтуб, уйга борибдур, эшикни ҳам андоқ боғлиғ кўрубдур. Қулфни очиб кирибдур, кўрубдурки, Шайх уйда ва уй фаршининг рухомларин кўнғарибдур. Андин сўрубдурки, ё саййидий, уйинг фарши рухомин нега буздунг? Дебдурки, раво бўлғайки, сен яхши киши бўлғайсен ва ҳаром рухомлар фарши устида дарвешларға зиёфат қилғайсен? Ул дебдурки, бу уй ва фарш манга ота меросдур. Шайх мутағаййир бўлуб чиқибдур. «Ва ул шахс чун Шайхнинг мукошафотин билур эрмиш, таъаммулдин сўнгра хаёлиға келибдурки, бир қатла бу уйинг фаршин бузгон экандур ва ислоҳ қилғандур. Ул устодқи, аии ясагон экандур, топиб яхши муболаға била

истифсор қилғандин сўнгра маълум қилибдурки, анинг рухомин сотиб, бир масжиднинг фарши рухомин анинг ўрнига солгон экандур. Шайх Али Курдий авойилда масжиди жомеъда бўлур эрмиш. Ногоҳ яна бир мажзубки, ани Ёқут дер эрмишлар, пайдо бўлубдур ва Димишқ шахрига кирибдур. Шайх Али Курдий шахрдин чикиб, саҳрода сокин бўлубдур. Андин сўнг шахрга кирмайдур, то вафот қилибдур. Ва Ёқут шахрда ҳоким экандур.

605. Шайх Муфарриж р. т.

Ул Мисрнинг Саъийдий аҳлидиндур. Кўп жалил ул-қадр ва кабир уш-шаън экандур. Бандий эрмиш, ҳабаший. Анга жазба етибдурки, қавийки, олти он емак-ичмақдин озод бўлубдур. Соғинибдурларки, телбарабдур. Ҳар неча таёғлабдурлар, суд қилмайдур. Банд қилибдурлар, чун келибдурлар, кўрубдурларки, ул ўзга ердадур ва банд ўзга ерда. Зиндонга қавабдурлар, зиндоннинг ташида топибдурлар. Чун бу каромотларни андин кўрубдурлар, неча товуг бирён қилиб, олдиға келтурубдурлар. Боқиб, товугларға дебдурки, учунгиз! Тирилиб, уча бошлабдурлар, биизниллоҳи таоло. Анинг асҳобидин бири арафа куни Арафотда ани кўрди. Яна бири ҳамул кун окшомғача анинг унида анинг била эрди. Чун ул икки киши бир-бирига еттилар, ҳар қайсиси ўзи кўрганин ул яна бирига айтти. Ва бу бобда алар орасида низо тушти. Ва ҳар қайси ўз сўзи сидқиға талокдин онт ичди. Ва бу баҳсу хусумат била шайх Муфарриж қошиға бордилар. Ва ҳар қайси ўз муддаосини изҳор қилдилар. Шайх деди: иккалангиз чун айтибсиз ва ҳеч қайсингизнинг хотуни талок тушмайдур. Ақобирдин бири дебдурки, мен Шайх Муфарриждин сўрдумки, ҳар бирининг сўзининг сидқи яна бирининг ханаси мужибидур, нечук ҳеч қайси ҳонис бўлмаиш бўлғай. Ва ул мажлисдаки, мен бу сўзни сўрдум, жамоати уламо ҳам ҳозир эрдилар. Шайх ишорат барчаға қилдиким, бу масъалада сўз айтинг! Ҳар қайси бир сўз деди, аммо ҳеч қайси софий жавоб айтмади. Ва бу аснода анинг жавоби менинг хотиримға етти. Шайх ишорат манга қилдики, сен айт! Мен дедимки, чун валий вилоятда мутаҳаккиқ бўлғай ва ул маънодаки, анинг руҳонияти яна бир сурат била мусаввар бўлғай, мутамаккин бўлғай. Бўла олурки, бир вақтда мухталиф жиҳодда ўзин мутаъаддид сувар била зоҳир қилғай, андоқки тилаган. Пас, агар бирав ани ул сувардин баъзида Арафотда кўрдум деса, чин демиш бўлғай. Ва яна бирав ул сувардин баъзи била уйда кўрмиш бўлса ҳам чин демиш бўлган. Ва ҳеч қайсининг онти ҳонис бўлмаиш бўлғай. Шайх Муфарриж дедиким, саҳих жавоб будурки, сен айттинг.

606. Шайх Абулаббос Даманхурий қ. с.

Даманхур мавзеидур Мисрда. Бир тожир ҳикоят қилибдурки, сафарда эрдим ва барча матоим бир улоғ устида эрди. Чун Мисрға еттим ва халққа кўшулдум ва бу улоғим етти. Ҳар неча тиладим, топмадим. Баъзи соҳиби вуқуф эл айттиларки, Шайх Абулаббос хидматиға бориб, тазаллум қилсанг, шояд дуойи қилғайки, ғойибинг ҳозир бўлғай. Ва мен мундин бурун ани танир эрдим. Анинг қошиға бордим ва салом қилдим ва ҳолимни айттим. Сўзумға қулоқ солмади, аммо айттики, бизга меҳмонлар етибдурлар. Аларнинг зиёфати учун мунча ун керак ва мунча эт ва сойир масолиҳни теъдод қилди. Қошидин беҳузур чикиб, келгандин пушаймон бўлуб дедим: яна ҳаргиз анинг қошиға бормайин. Бу ният била борур эрдим, биров йўлиқдики, анинг қошида бирор нима важх ўнтунчум бор эрди. Тутгум ва ул ўнтучдин олтииш олтин илигимга кирди. Дедим: ё бу ҳам борғай Тенгри йўлида ё итурганим илигимга бергай. Алқисса, бозорға бордим ва ҳар не Шайх деб эрди сотқун олдим. Неча дирам ортти, анинг била ҳалво мураттаб қилдим ва Шайх хидматиға азимат қилдим. Чун Шайхнинг зовиясиға яқин еттим, кўрдумки, улоғим юки била зовия эшикида турубдур. Инонмадимки, менинг улоғим бўлғай. Яхши эҳтиёт қилдим, ҳамул ер ва барча устидаги матойи мавжуд. Шайх қошиға кирдим ва тилаган нималарники келтуруб эрдим, арз қилдим. Чун ҳалвони кўрди, деди: бу недур? Дедим: илигимга тушган важхдин бир нима ортиб эрди, муни олдим. Шайх деди: бу шартда дохил эмас. Мен ҳам нима ортурурмен. Кўп, бозорға бор ва қумошларингни сот ва ҳар не

сотарсен, баҳосин филҳол ол! Ва андин кўркмаки, ўзга тужжор келиб сенинг матоингнинг баҳоси сингайки, дарё менинг ўнг илигимдадур ва биёбон сўл илигимда. Чун бозорга бордим ва кумошларимни соттим, маъхуд баҳосидинки, тамаъим бор эрди, кўп ортиғроққа. Ва матлубум ҳосил бўлди. Ва чун ул ишдин фориг бўлдум, тужжор бару баҳрдин тўкулдилар, андоқки, гўё бандда эрдиларки аларни озод қилдилар.

607. Шайх Райҳон қ. с.

Аданда бўлур эрмиш. Ахёрдин бирав дебдурки, бирав Адан дарёсидин кечрак чиқиб, шаҳрға кира олмади. Дарвозани боғлағондин сўнгра ташқари қолибдур ва егулик ҳеч нима топмайдур. Ногоҳ кўрубдурки, Шайх Райҳон пайдо бўлди ва анинг қошиға келди. Ул киши дебдур: ё Шайх, дарвоза боғлиғдур ва очмен ва ҳеч егулик йўқдур. Тилармен, манга ҳариса берсанг! Шайх дебдурки, муни кўрунг, мендин шомлиғ тилар ва ҳарисадин ўзга нарса тиламас. Магар мен ҳарисапазмен? Ул дебдурки, албатта бу муддаодин ўтман. Бу сўз орасида курубдурки, бир аёғ иссиғ ҳариса ҳозир бўлд, аммо ёғи йўқ эрди. Ул киши дебдур: Ё Шайх ёғ керак! Шайх дебдурки, муни кўрунг, ҳарисани ёғсиз ея олмас, мендин ёғ тилар. Магар мен ёғ сотқучимен? Дебдур, ё саййидий, муни ёғсиз емагумдур. Дебдурки, бу риквани олиб, дарёдин су солиб кел, то вузуь қилай! Борибдур ва дарёдин су келтурубдур. Шайх анинг илигидин риквани олиб, ул судин ҳариса устига куюбдур, латиф мазалиғ ёғ экандур. Яна бирав нақл қилибдурки, Рамазон ойи байнал-ишоайн бозорға бордим, то аҳлим учун нима сотқун олғаймен. Ногоҳ Шайх Райҳон мени кўрди ва ўзи сари торготи ва юқори ҳавоға элтти. Чун кўп буюк бўлдум, кўзум қарорди, йиғлай киришдим. Ва муболаға қилдимки, мени ерга қўйгай. Қайтарди ва ерга қўйди. Ва деди: тилар эрдим, тафарруже қилғайсен, аммо тиламадинг. Имом Ёфиъий дебдурки, ҳамоноки бу тафарруждин самовот малакутининг ажойиб мутолаасин дебдур.

608. Шайх Алоуддин Хоразмий қ. с.

Бу тоифада бузург эрмиш. Имом Ёфиъий р. дебдурки, ўн икки кун бир вузуь била намоз қилди ва ўн беш йил ёнин ерга қўймади. Ва неча кун ўтар эрдик, таом эмас эрди, магар озроқ ва хашин. Менинг била Минода эрди. Дедиларки, неча йилдурки, мункирот жиҳатидинки кўрар, ихтиёрсиз ҳажга келурки, анга буюрубдурлар. Ҳам Имом Ёфиъий дебдурки, Шайх Алоуддин дедик, Рум дарёсининг сохилларидин баъзида гўша тутуб эрдим. Чун фитр байрами бўлди, мусулмонлар кентларидин бирига намоз учун бордим. Қайтиб масканимга келдим, бир одамени кўрдумки, менинг хужрамда намоз қиладур ва хужрам эшикидаги қумда ҳеч аёғ изи йўқдур. Таажжуб қилдимки, қайдин кириб эркин. Намоздин сўнгра зор йиғлади. Мен фикрга бордимки, анинг учун не келтурайки, ийдур. Илтифот қилмади ва дедик, фикр қилмаки, ғайбадур, улча сен билмассен ва лекин агар су бўлса, манга келтур! Ибриқ сари бордимки, олиб келгаймен. Ибриқ қошида икки улук курс кўрдум, иссиғ ва кўп бодом мағзи. Аларни кўтардим ва анинг қошиға элттим. Курсни ушатти ва бодом мағизларин менинг илайимга тўқди. Ва дедик, егил! Ва ул бодом мағизларидин манга берур эрди ва мен ер эрдим. Ва ул емади, бир мағиздин ўзга ё иккидин ўзга. Ва мен ул таомда ғариб ҳузур топар эрдим. Деди: муни ғариб кўрмаки, Тенгри таолоға бандалар борки, ҳар қайда бўлсалар ва ҳар не тиласалар, топарлар. Менинг таажжубум ортуғроқ бўлди. Ўзумга дедимки, андин муъохот талаби қилай. Деди: ошиқмаки, яна санга келгумдур, иншооллоҳи таоло. Ва ғойиб бўлди. Ва билмадимки, қаён борди. Шавволнинг еттинчи кечаси келди ва менинг била муъохот аҳди боғлади, разиёллоҳу анҳумо.

609. Имом Абдуллоҳ Ёфиъий Яманий қ. с.

[У Абуссаодат Афифиддин Абдуллоҳ б. Ассад Ёфиъий Яманий, улуғ Макка-Мадинанинг меҳмони – Аллоҳ ҳар иккаласини шарофатли қилсин ва Аллоҳ ундан рози бўлсин!] ¹. Вақтнинг кибор машойихидин эрмиш. Зоҳир ва ботиний улумға олим эрмиш. Ва анинг таснифоти бор ва ул жумладин «Миръот ул-жинон» ва «Ибрат ул-яқзон фи

маърифати ҳаводис из-замон» тарихидур ва «Равз ур-раёҳин фи ҳикоёт иссолиҳин» китобидур ва «Дурр ун-назим фи фазоил ил-Қуръон ил-азим» китобидур. Ва булардин ўзга дағи муфид мусаннафоти бор. Ва хуб ашъор ҳам айтибдур. Ул дебдурки, Шайх Алоуддин Хоразмий р. т. дер эрдик, Шом билодида бир кеча хуфтондин сўнгра ўз хилватимда уйғоғ ўлтуруб эрдим. Ва эшик ичкаридин боғлиғ эрди. Икки киши ўзум била хилватда кўрдум. Билмадимки, қайдин кирибдурлар. Бир соат менинг била сўзлашдилар. Ва бир-биримиз била фуқаро аҳволини ёд қилдук. Алар бир кишиники, Шомдадур, ёд қилдилар ва анга сано дедилар. Ва дедиларки, яхши кишидур, агар билса эрдик, қаёндин йир. Андин сўнгра дедиларки, бизинг саломимизни ўз ёринг Абдуллоҳ Ёфиййға еткур! Дедим: ани қаёндин танирсиз? Ва ул Ҳижоздадур. Дедилар: бизга яшурун эмас. Ва кўптилар ва илгари бордилар меҳроб сари. Соғиндимки, намоз қилғусилардур, девордин чикдилар. Ва ҳам ул дебдурки, ҳолимнинг авойилида мутараддид эрдимки, илм талабига машғул бўлайки, мужиби фазилату камолдур ё ибодаткаму иштиғол кўргузайки, мусмири халовату дофеъи қилу қолдур. Бу кашоқашу изтиробда не уйкум: қолди ва не қарорим. Бир китобим бор эрдик, доим мутолаа қилур эрдим. Бу тараддудда ани очтим. Анда бир варақ кўрдумки, ҳаргиз кўрмайдур эрдим. Ва анда неча байт битиклик эрдик, ҳеч кишидин эшитмайдур эрдим. Ва ул абёт будурки,

ш е ь р:

[Ўз тадбирингдан юз ўгир ва ишларни Аллоҳнинг тақдирига ҳавола қил! Кўп тор ва қийинчилик кенг ва осон бўлиши мумкин. Кўп кенглик эса, Аллоҳнинг ҳукми билан тор бўлади. Заҳматли ишларнинг оқибати сенга ризолик келтиради. Аллоҳ хоҳлаганини қилади, амрига бўйсун ва раҳматидан баҳраманд бўл!] ².

Чун бу абётни ўқудум, гўёки ўтунга су урдилар ва изтиробу қалақим шиддатин дафъ қилдилар. Ва ишга машғул бўлдум.

610. Шайх Шихобуддин Сухравардий Мақтул қ. р.

Оти Яҳё б. Ҳабашдур. Машшоъийлар ва Ишроқийлар ҳикматида мутабаҳхир экандур ва алардин ҳар қайсида таснифоти бор. Ва баъзи ани симиёга мансуб қилибдурлар. Ва Ҳалаб аҳли анинг шаънида мухталиф эрдилар. Ва баъзи ани илҳод ва зиндиқага нисбат қилур эрдилар. Ва баъзининг анга каромоту мақомотқа эътиқодлари бор эрди. Ва дерлар эрдик, анинг қатлидин сўнгра кўп шавоҳид анинг каромотиға зоҳир бўлди. Ва Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да дебдурларки, бу жамоатнинг сўзи мув,офик кўрунур ангаки, Шайх Шамсуддин Табризий қ. с. дебдурки, Димишк шаҳрида Шайх Шихобуддин Мақтулни ошкоро-кофир дёрлар эрди. Дедим: хошоки, кофир бўлғай. Чун сидқи тамом била Шамсуддин хидматиға кирди, бадри комил бўлди. Мен ниёзмандларға кўп мутавозеъ бўлғаймен, аммо қатик нахват била бўлғаймен мутақаббирларға. Шихобуддиннинг илми ақлиға ғолиб эрди. Ақл керакки, илмға ғолиб бўлса ва димоғи ҳокимеки, ақл маҳалидур, заиф бўлиб эрди. Тойифа арвоҳ оламида завқ топтилар, туштилар ва муқим бўлдилар. Ва раббоний оламдин сўз айтурлар, аммо ҳам ул арвоҳ оламидурки, раббоний соғинурлар, магар фазли илоҳий киргай, ё жазаботдин жазбае етишгай, ё бир комилеки, ани кучоғиға олғай ва арвоҳ оламидин раббоний сари тортқай.

611. Хожа Аҳмад Яссавий қ. т. с.

Туркистон мулкининг шайх ул-машоихидур. Мақомоти олий ва машҳур, каромоти мутаволи ва номаҳсур эрмиш. Муриду асҳоби ғоятсиз ва шоҳу гадонинг иродат ва ихлоси остонида ниҳоятсиз эрмиш. Имом Юсуф Ҳамадоний қ. с. нинг асҳобидиндур. Хожа Абдулҳолиқ Гиждувоний била қ. с. суҳбат тутубдур ва Хожа Абдуллоҳ Барракий ва Хожа Ҳасан Андоқий қ. р. билаки, ҳам Имом Юсуф Ҳамадоний р. т. муридларидурлар,

Имом қайси бийик маротибга етибдурлар, мусохиб бўлубдур ва рўзгор машойихидин кўп бузургворлар анинг тарбиятин топибдурлар ва Шайх Разиюддин Али Лоло қ. с. Шайхи бузургвор Шайх Нажмуддин Кубро р. хизматиға етардин бурун Хожа Аҳмад Яссавий қ. р. хизматида бўлуб эрди ва анинг хонақоҳида анинг иршоди била сулук қилибдур ва анинг мазори Туркистонда, Ясси деган ердаки, анинг мавлид ва маншаидур воқеъ бўлубдур ва Туркистон аҳлининг қиблаи дуосидур.

612. Қутбуддин Ҳайдар қ. с.

Машхур андоқдурки, Туркистон подшоҳининг ўғлидур ва Хожа Аҳмад Яссавий р. т. нинг муридидур. Кичик ёшида анга жазбае етибдурки, Ҳазрат Хожа Аҳмад Яссавий р. т. суҳбатидин шикиболиғи йўқ эркондур. Ҳар неча отаси илтимос ва таклиф била уйига еткурур эркондур, яна беихтиёр Хожа мулозаматиға борур эркондур. То улки зажр била элтиб, ани кадхудолиғқа тарғиб қилибдурлар. Ул ўз нафсиға андоқ зулм қилибдурки, машхурдур. Ота-онаси чун кўрубдурларки, аларнинг саъй ва эҳтимоми била бўлмас. Тенгри бандасин тенгрига топшурубдурлар ва андин илик тортибдурлар. Чун Ҳазрат Хожа Яссавий қ. с. кўрубдурки, ота-онаси таклифотидин қутулди, анга кўп назарлар қилиб, Хуросон вилоятиға ҳавола қилибдур. Хуросон мулкиға келгандин сўнгра Турбат ва Зова вилоятида сокин бўлубдур. Анда азим риёзатлар била сулук қилибдур ва ул мақомға етибдурким, ул мулк эли қошида Қутби оламға машхурдур ва Ҳайдарий, қавми ўзларин анга нисбат берурлар ва турбати ҳамул Турбат деган ердадур. Гўёки ул ернинг оти анинг турбати онда эркан жиҳатдин Турбат бўлубдур.

613. Ҳаким ато р. т.

Оти Сулаймондур ва Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. нинг муридидур. Ҳамоноки бир кун Хожа табхе буюрғондурларки, мутбихе ўтун етмайду, деб келгандур. Алар асҳобға дегандурларки, ёзидин ўтун териб келтурунг! Ва ул замон ёгин ёғадур экандур. Асҳобким ўтун терибдурлар, алар хизматиға келгунча ёгин жиҳатидин ўтунлар хўл бўлғондур. Ҳаким ато терган ўтинларни тўниға чирмаб, қуруқ келтургандур. Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳакимона иш қилдинг ва аларға бу лақаб ондин қолғондур ва Ҳаким атоға ҳикмат тили гўё бўлубдур. Андоқки, онинг фавоиди атроқ оросида машхурдур. Ул жумладин бири будурким:

Тики	турғон	бутаду,
Боргонларни		ютаду.
Боргонлар	келмас	бўлди,
Магар манзил андаду.		

614. Исмоил ато а. р.

Зоҳиран Хожа Аҳмад Яссавий қ. с. нинг Иброҳим ато отлиғ инисининг ўғлидур ва Хожанинг муриди ва назар қилғонидур ва анга муриду асҳоб бўлубдур. Ва каромоту мақомот ва хавориқи одот бениҳоят ва ёши юзга яқин. Ва авлоди ўн етти, ё ўн саккиз бор эрди ва оламдин ўтарда авлоди орасидин Исҳоқ атони ўз қойим мақоми қилиб оламдин ўтубдур.

615. Исҳоқ ато а. р.

Чун атосиға халафу халифа ва қоими мақом эрди. Муриду асҳобқа пешволик қилиб, атоси зикру авродиға қавм кўргузубдур ва ўз замонида муқтадо эрмиш.

616. Хожа Баҳоуддин а. р.

Исмоил атоға набирадур. Бу хонаводада алардин олийҳимматроқ ва муаззамроқ ўтмандур. Доим куш солмоққа ва овламоққа таблу алам била ишғол кўргузурулар эрмиш. Замон подшоҳи аларға элнинг иродату хужумидин ямон элтиб, мулкдин ихрож

буюрубдурлар. Кашмирға бориб, ул халқ аларға мурид бўлгондурлар.

617. Хожа Боязид а. р.

Атонинг якин авлодидиндур. Темурбек онинг суҳбатиға келибдур ва келурда кўнглида кечурубдурки, бу эрнинг маъно оламидин хабари бўлса, бизга иссиқ халво тортқой. Ул муридларға халвони худ буюрғон экандур. Бек била саломлашиб кўришгондин сўнгра дебдурки [аввал салом, ўртаси таом ва охири калом!] ¹. Филҳол халвони торттурубдур. Бекка бу ҳол зоҳир бўлғач, мурид бўлиб лангар ясаб, кўп авқоф қилибдур.

618. Хожа Халил р. т.

Ҳам ато авлодидиндур, Атонинг хирқа ва сажжодаси «або ан жад» анга тегибдур ва ато авлоди орасида нақиб экандур. Кўп ахлоқи ҳамида андин марзийдурур.

619. Қўрқут ато а. р.

Турк улуси арасида шуҳрати андин ортуғроқдурки, шуҳратқа эҳтиёжи бўлғай. Машхур мундоқдурки, неча йил ўзидин бурунқини, неча йил ўзидин сўнгни келурни дебдурлар. Кўп мавъизаомиз мағизлиқ сўзлари арода бор.

620. Али ато а. р.

Кумушкентлиқдур ва илми ва чароғи дарвешларида шоеъдур. Неча йиллардурки, ўзи ёндурғон чироғи ўчмайдур деб машхурдур. Турк халойиқи назру ният анга берурлар.

621. Қилич ато а. р.

Азим қурбатлиғ киши экандур ва сайёфлик санъатиға машғул экандур.

622. Садр ато р. т.

Мавлиди Туркистон вилоятидиндур, ўз замонида муршид экандур.

623. Ҳубби Хожа а. р.

Мавлиди Хоразм вилояти ва навоҳисидиндур. Анинг авсофи турк ва ўзбак халойиқи орасида андин кўпрак ва машхурроқдурки, шарҳға эҳтиёжи бўлмағой. Йигитликда ўтубдур йигитлар сарвари Ҳубби Хожа дерлар.

624. Йигит Аҳмад а. р.

Каромот ва мақомотлиғ азиз, эркондур. Йигитлик айёмидин қарилардек тоату ибодат ва сулуку риёзатқа машғул бўлубдур. Шуҳрати турк эли орасида бағоят кўпдур.

625. Кўк Шайха.р.

Каромоту мақомот ияси экандур ва кўп ажибу ғариб ҳолот андин манқулдур. Сингли номуносиб киши никоҳиға киргондур ва ораларида ул кишининг ноҳамвор маоши жиҳатидин доим можаро бўлур эркандур. Андоққи, можаролари Шайхқа дағи етибдур. Ул куёв беандомлиғидин нохуш сўз кўп айтиб, Шайхни малул қилибдур. Шайхнинг ғазаби юзидин тилига ўтубдурки, «кўр бўл, шариат юкини чек!» Ул киши ҳамулдам нобино бўлибдур, ал-илму индаллоҳ.

626. Темурчи ато р.

Ғолибан мазкур бўлган санъатқа машғул бўлур эрмиш. Бир кун қизик темурни илиги била бир олат ясаб дебдурки, Ҳақ с. т. барча ўтларни манга ҳаром қилибдур.

627. Зухҳодхон р.

Ҳамоноки Хитой мулкидиндур. Андин Бухоро вилоятиға илм касби учун

келгандур. Андин Хоразмға бориб, Ҳазрат Шайх Нажмуддин Кубро қ. с. хидматиға тушгандур. Ва анда анга кўп ёруғлуқ насиб бўлуб, Ҳазрат Шайх ишорати била Хуросон мулкига келибдур ва қабри Чечакту Қисор вилоятидадур.

628. Шайх Абулҳасан Ишқий қ. с.

Хоразмдиндур. Шайх Боязид Ишқий қ. с. ким силсиласи султон ул-орифин султон Боязид Бистомий р. ға етар, анга тарбият қилгандур. Ўз замонида фақр аҳлининг муқтадоси эрмиш, балки машойихининг пешвоси Мурид ва асҳоби бағоят кўп ва каромоту мақомоти андин кўпрак.

629. Маҳмуд Шайхзода қ. с. ,

Шайх Абулҳасан Ишқийнинг халафидур. Анинг дағи муриду асҳоби кўп. Муомалаю риёзати мустаҳсан ва каромоту мақомоти бениҳоят эрмиш.

630. Худойкули Шайх қ. с.

Шайх Абулҳасан Ишқийнинг сохиби сажжодаси ва қойими мақоми ва замонининг шайх ул-машойихи экандур. Ишқия силсиласида Шайх Абулҳасандин сўнгра гўё андин улуғроқ киши йўқ эркандур. Ва хавориқи одоту каромоти кўп манқулдур.

631. Муҳаммад Шайх р. т.

Худойкули Шайх қ. с. нинг ўғлидур. Ўз замонида халойиқ муршиди эрмиш. Султонлар анга муридлик ҳайсиятидин иродат келтурубдурлар. Анинг суҳбатида олиме анга бир қатла таарруз қилгандур. Шайхнинг оллида обхўра кўза турған экандур. Бир тошни олиб, ул кўза оғзиға қўюбдур. Ул олим ҳар илмки касб қилгон экандур, барча хотирдин чиқиб, ўзин омию жоҳил топибдур. Бўйниға фўта солиб, истиғфор қилиб, Шайх қошиға тазаллум қилибдур. Шайх ул тошни кўза бошидин олғач, яна ўзин бурунги ҳолида топиб, Шайхқа мурид бўлубдур.

632. Илёс Шайх р. т.

Муҳаммад Шайх р. а. нинг ўғлидур. Зоҳир улумида бу силсилада андин олимрок йўқ эрмиш. Ва ҳаж давлатиға мушарраф бўлубдур. Арабиятда моҳир эрмиш. Ва ул тил била сўзлашур эрмиш ва назм дағи айтур эрмиш. Ва Самарқандда Қум тоғида сокин эрмиш. Муборак марқади гўё ҳам анда-ўқдур.

633. Шайхзода Абулҳасан қ. с.

Илёс Шайхнинг ўғлидур. Кичик ёшидин риёзату мужоҳада била ўтқарибдур. Мундоқ манқулдуким, Тенгри таоло кўркунчидин анча йиғлағондуким, кўзларига тийралик юзлангандур. Илёс Шайхдин сўнгра бу силсила аҳли барча анга байъат қилиб, иродат тоза қилибдурлар. Ва Макка сафариға борурда мизожиға заъф бўлуб, Бистомда Султон ул-орифин қ. с. авлоди анга хирқаю тож ҳавола қилиб қайтиб, Ҳирим шаҳриға етганда Ҳазрат Махдумий н. м. н. шарафи мажлисиға мушарраф бўлуб, алардин илтифотлар топиб, алар ўз мусаннафотларидин бир китоб ва жойинамоз ва бир рўпок анга бергандурлар. Хориқи одот андин кўп нақл қилибдурлар.

634. Шайх Муҳаммад Суфий қ. с.

Ишқия силсиласидиндур ва Худойкули Шайхдин тарбият топибдур. Андин сўнг Муҳаммад Шайх суҳбатиға етибдур. Ва Илёс Шайх суҳбатиға ҳам мушарраф бўлубдур. Нафаси муассир азиз эркандур. Ва муридлари орасида сўз бу навъдуким, Хизр а. с. била суҳбат тутар. Ва андин хориқи одот кўп манқулдур.

635. Абу Мусо Шайх қ. т. с.

Ҳам Ишқия силсиласидиндур ва Худойкули Шайхнинг аҳфодидиндур. Бу силсила

аҳлидин ул азизлар тариқини фақру фано таврида киши анча риоят қилмағондур. Ва хавориқ андиқ кўп манқулдур.

636. Шайх Султон Суфий к. с.

Ул дағи улуғ Муҳаммад Шайхнинг тарбиятин топибдур ва кўп машойих хидматиға мушарраф бўлғандур. Ва ўзи салиму ҳалим киши эркандур. Қўпрак ваҳт сойиму сомит эркандур. Ва каромоту мақомоти зоҳир эркандур.

637. Кешлиғ ато а. р.

Самарқанднинг Кеш отлиғ мавзёидиндур. Ҳамоно анга ясоқ нисбати бор экандур. Ул таклифдин хотири малул бўлуб, Туркистонда Хожа Аҳмад Яссавий мазориға бориб, риёзатлар тортиб, ишига кушодлар етгандур. Андин Чин мулкига тушуб, ул халқ муриди бўлиб, анда элга пешво бўлубдур ва мазори ҳамул мулкдадур ва иморат ва мужовирлар мутаайиндур.

638. Умар ато р. т.

Кешлиғ атонинг инисидур. Ул ҳам фақр тариқиға кириб, кўп сафойи ботин касб қилғандур. Ва замон подшоҳидин элнинг ясоғин бағишлар истидьоси қилғандур. Ул подшоҳ таън юзидин дегандурки, сен элни муридлиғинг учун тилайсен. Сен яхши бўлакўр, мурид ҳам бўлмағусидур. Аввал мен мурид бўлай. Ул ҳам оғаси борғон мулк сари борибдур ва риёзатлар тортиб, мартаба ҳосил қилибдур. Қабри ҳам ул мулкда-ўқдур.

639. Саййид ато а. р.

Хожа Аҳмад Яссавийнинг қаробатидур. Риёзат била мужоҳадалар тортибдур. Иши ул ерга етган экандурки, дебдурки, мен ва Аҳмад тенгаштук, мен бийикрак эрдим. Ани баъзи ҳам сиёдатқа мансуб қилибдурлар. Ва турк улусида «Ато» дерлар. Ва шухрати бағоят кўпдур ва даъвоомиз сўзи ҳам кўп.

640. Боби мо Хусайн а. р.

Кибори машойихдиндур. Дебдурларки, Хожа Аҳмад Яссавий қ. р. га кичик эрканида тарбият қилғандур. Ва анинг хонаводасин бузурглукка Мовароуннаҳр эли мусаллам тутубдурлар.

641. Занги ато а. р.

Туркистон машойихидиндур ва кўп машойих хидмату суҳбатиға етибдур. Ва турк улусида машоҳирлардиндур. Анинг бобида ҳам кўп сўзлар манқулдур.

642. Хусайн Шайх а. р.

Исмоил ато фарзандларидиндур. Мустаҳсан муомалалиқ киши эрмиш. Халқ анинг атвориға фирифта бўлубдурлар. Дунё асбоби сори майл қилмайду. Ва бовужуди фақр ўзин ул навъ ғаний кўргузур эрмишки, халқ риоят йўлин топмаслар эрмиш. Оламдин ўтган замонида манқулдурки, элдин ғойиб бўлғондур. Ҳозир бўлғач боши устида бир куш қўнғон эрмишки, ҳеч ким ул-накшу ранглик куш кўрмаган эрмиш. Элни кўргач учубдур, валлоҳу аълам.

643. Юсуф Шайх а. р.

Садр ато қ. с. авлодидиндур. Маскани Кўхи Соф эркандур. Андин ҳам кўп хориқи одоту каромот манқулдур. Умри юз йигирмага етгандур ва мазори ҳам ул-навоҳидадур.

644. Ҳожи Шайх а. р.

Юсуф атонинг ўғлидур. Ишин атосидин кўп ўтқарибдур. Ўз замонининг улук улуси ўзин анга муриду асҳоб тутар эркандурлар. Арлот улуси ва Тархон элининг улук

Замон мажзубларидин эрмиш. Андхуд қасабасида бўдур эрмиш. Соҳиби ботин киши эрмиш. Рамзларин билганлар натижа топар эрмиш. Темурбек Хуросон мулки азиматиға юруганда Андхудқа етганда машхурдурки, Бобо хидматиға борғандур. Ўлтурғондин сўнгра Бобо иламида бир суфрада яхна эт эркандур. Қўйнинг яхна тўшин олиб, Темурбек сари отибдур. Темурбек ғояти ақлу закосидин дебдурки, Хуросонни ер юзининг кўкси дебдурлар. Ани Бобо бизга ҳавола қилди, деб бу башорат била юруб, Хуросон мулкини олибдур. Ва Бобо Сунгунинг қабри ҳам Андхуд қасабасидадур, юзору ва ютабарраку биҳи. Ва Бобожон Бобо анинг халифаси эрмиш. Ва Бобо Иброҳим Бобожон Бобонинг муриди ва халифаси. Иккаласининг қабрлари ҳам Бобо Сунгу живорида, Андхуддадур. Ва ҳоло дарвешлар такяни маъмур ясарлар.

649. Шайх Абу Мансур Мотурудий қ. с.

Ўз замонининг аълами уламосидин эрмиш. Ул вақт уламози аларни Султон ал-муиззин дер эрмишлар. Зоҳир ва ботин улуми бирла ораста. Алардин ғариб ҳолог манкулдур: бир кун ўз ҳавлиларида бир айвонда ўлтуруб, ҳамоно илайларида тафсир эмиш бўлғай. Икки маст разилваш элдин аларнинг эшикларига келиб, бири ташқари туруб, бири ичкари кириб, аларнинг шариф авқотлариға беадабона ҳаракат ва сўз била мушаввиш бўлур эрмиш. Аларға ғайрату ғазаб муставли бўлуб, кўпуб, бир маҳкам чўбдасти турғон эрмиш, олиб, ул беадабнинг бошиға андоқ урарларким, мағзи паришон бўлуб йиқилур. Оёғидин судраб, бир чуқур эрмиш, анга солурлар. Дағи келиб, хузур била қиладурғон ишлариға машғул бўлурлар. Яна бир ҳамроҳи бир замон турар. Бу кирган ҳамроҳи чикмас. Они тилай ул дағи кирар. Ҳамул навъ бе адабона сўз айта киришурки, менинг ҳамроҳим бу уйга кирди ва чикмади. Қаён борди? Айт! – деб. Шайх айтурларки, мунда ҳеч киши кирмади. Бир ит кирди, телбалик қилур эрди, уруб ўлтурдум, дағи ана у чуқурда ташлабмен, деб чуқурни кўргуздилар. Ул маст ул чуқур устига бориб, мулоҳаза қилса, кўрарки, бир итдур, мағзи паришон бўлуб, ўлуб ётур. Ул мастлиғдин соғолиб, Ҳазрат Шайх қошида тавба қилур ва туз йўлга кирар.

Шайхнинг муборак қабрлари Самарқанднинг Чокардиза гўристонидадур ва замон подшоҳи ул мозор бошида мутакаллиф масжид ясабдур.

650. Шайх Бурҳонуддин Соғарчи қ. с.

Соғарч – Самарқанднинг тўрт йиғочида бир кентдур. Шайх андин экандур. Ва ўз вақтида бағоят бузург экандур. Кўп халойиқнинг иродат ва ихлоси анга бор экандур. Ва қабри ҳам Самарқандда, мазкур бўлғон Чокардизадин киргач, ўнг қўлдадур.

651. Саййид Неъматуллоҳ қ. р.

Кирмон вилоятининг Моҳон деган кентида сокин эркандурлар. Зоҳирию ботинин улумида комил ва зухду тақво била ораста. Замоннинг салотини, хусусан Ҳиндустон мулкининг маликлари анга муриду мухлис эрмишлар. Ва тухфа ва назри бениҳоят ул мулкдин Кирмонға Мир хидматиға юборурлар эрмиш. Мир назмга дағи машғул бўлур эрмишлар. Ва девонлари дағи бор. Ва бу абёт аларнингдур.

Б а й т:

[Биз Худони халққа танитмоқ учун дунёга келдик]¹.

Қабри ҳамоноки ҳам ул кентдадур.

652. Шайх Жамол Нуқоний қ. с.

Уз вақтида бузург эрмиш. Зоҳир ибодоти ва софий вақти бор эрмиш. Машҳади муқаддасанинг ёнида Нуқон Отлиғ кентидин эрмиш. Нуқондин ҳаж азимати қилиб, таваккул қадами била тебрабдур. Бағдодқа етганда чун зоду раҳласи йўқ эркандур, муздурликқа борибдур. Бир муриди била экандур, аларға балчиғ иши буюрубдурлар. Нова

ташийдур эрмишлар. Мурид балчиг новаға солиб, Шайх кўтариб ерига элтур эрмиш, чун намоз вақти бўдубдур. Шайх дебдур муридғаким, бу новаға сен дастур била балчиг солатур, мен намоз қилиб келгунча. Мурид ул балчигни дастур била солур эрмиш ва нова элтур ерга еткурур эрмиш. Уй ияси мунга мутталиб бўлуб, таажжуб қилибдур. Шайхни тиласа, намозға машғул топибдур, аёғиға тушуб, мурид бўлуб барча молу жиҳотин арз қилибдур. Шайх қабул қилмай Макка азимати қилибдур. Ул дағи Шайх хидматиға борибдур. Маккадин қайтқанда кўп илтимос била Шайхнинг Бағдоддин йўл яроғин қилиб, Нуқонға узатибдур. Ва ҳоло Нуқонда Шайхнинг хонақоҳининг асари мавжуддур. Ва мозори Дастжарди Хушангур деган кентдадур.

653. Шайх Абдуллох Барнишободий қ. с.

Хожа Исҳоқ Шаҳид муридидур. Хонақоҳи ва муридлари бор эрди. Ва замон халойиқининг анга кўп иродати бор эрди. Софий авқотлиғ ва авродлиғ киши эрди. Подшоҳи замоннинг ҳам кўп ихлосу ниёзи бор эрди. Қабри ҳам ул Барнишобод деган кентида-ўқдур.

654. Шайх Рашид Бидвозий қ. с.

Шайх Абдуллохнинг асқобидиндур. Анинг дағи муридлари ва асқоби бор эрди. Ва ўз хайлининг муқтадоси эрди. Ва халқнинг иродат ва ружуъи анга кўп эрди. Ва қабри ўз кенти Бидвоз деган ердадур.

655. Шайх Шоҳи Бидвозий қ. с.

Ул Шайх Рашиднинг муридидур. Зоҳир улумидин орис эрди, аммо ўз ихлосу иродат ва зуҳду вараъу тоатидин ботин оламидин анга қавий кушодлар етиб эрди. Ва халқ анга шефта бўлуб эрдилар. Фано тариқида комил ва сўзи бағоят муассир эрди, андоқки, бовужуди омийлик. Уламодин кўп эл анга муриду мункод бўлуб эрдилар. Ва хориқи одоту афъол ҳам нақл қилурлар. Ва ҳоло ҳам анинг муридларидин кўп дарвешлар орададурларки, сулукка, балки иршод ва талқинға машғулдурлар. Ва теграларида фуқародин толиблар алардин бахраманддурлар. Ва Шайхнинг мозори ўз кентидадур.

656. Шайх Санъон.

Онинг бузурглигин Ҳазрат Шайх Фаридуддин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр» отлиғ китобини ўқуғон киши билур. Ишқ ва муҳаббат баҳрининг гавҳари ва шавқу маломат оташкадасининг самандари эркандур ва Шайх Нозим қ. с. анинг бобида мундоқ дебдурки,

м а с н а в и й:

[Ўз даврида яшаган Шайх Санъоннинг фазилати ҳақида ҳар қанча ёзсам оз. У камолга етган тўрт юзта муриди билан Ҳарамда эллик йил яшади]¹.

Бовужуд бу бийик маротиб улча ишқ ошубидин ва муҳаббат лагадқубидин Шайх бошиға тушубдур, анинг абнойи жинсиға йўқким, ҳеч бани одамга тушмаганини ҳар киши «Мантиқ ут-тайр» китобини ўқуса, маълум қилур.

657. Мир Кориз р. т.

Ҳам Шайх Фаридуддин Аттор баъзи китобида анинг зикрин қилибдур ва адосидин баса бузурглик фаҳм бўлур. Дерларки, мужаррад эрмиш. Замонининг аҳли таъаххул таклифи қилибдурларки, хайф бўлғайки, андин натижае қолмағай.

Ул дебдурки, бизинг била басар элтмак душвордур. Алар дебдурларки, биз биравни топалики, сизнинг мусоҳабатингиз ва хидматингизни бекулфат қабул қилғай. Ул рози бўлгондин сўнгра алар анда бир улук кишининг қизини анга никоҳ қилибдурлар. Ул бир қоронғу хилватда бир куб ичинда сулук қилур эрмиш. Эл тарқағандин сўнгра ул кубга

кирибдур. Ва манкухасиға дебдурки, сен ҳам кир! Ул ибо қилибдур. Илҳоқ қилгач, дебдурки, манга бу таклифни қилсанг, талоқимни айт! Ул талоқ қилғандин сўнгра маҳру қобин тилабдур. Мир Кориз илиг уруб, ул куб оғзидин бир миқдор ушатиб анга берибдур. Ташқари чиқариб кўрса, қизил олтун экандур. Пушаймонлик суд қилмайду. Анинг мозори Машҳад навоҳийсидадур. Ва ниёзмндларидин баъзи ҳазира ясабдурлар, юзору ва ютабарраку биҳи.

658. Шайх Шох Зиёратгоҳий қ. с.

Валодати Фароҳда эрмиш. Кичик ёшда отаси аниг Фароҳдин Зиёратгоҳға келтурубдур Мавлоно Калон қошиға. Ва Мулло Калон анинг отасининг муриди эрмиш. Анинг такмилини анга ҳавола қилибдур. Булуғ ҳаддигача Мулло Калон ани муҳофазат қилиб, сабоқ ўқубдур. Йигит бўлғондин сўнгра Зиёратгоҳнинг қадим мадрасасида сокин бўлуб, зоҳирий улум такмилини қилибдур. Ва Мавлоно ҳам ул дастур била андин хабардор эрмиш. Муддатдин сўнгра шахрға келиб, мадрасасида сокин бўлуб, муфрит тақво юзидин сулуққа машғул бўлубдур. Зотида зуҳд кичик ёшидин мутамаккин эрмиш, андоққи, таҳсил чоғида ҳеч толиби илм уйидин шамъ ёрутмайду. Чун инзивоси ғояти қувват ва нияти такмилу татмимға етибдур, ғайбдин абвобу кушод ва анвоёи файзу иршод аларға етибдур Зиёратгоҳға авд қилиб, мавруси манзилиға кириб сокин бўлубдур. Сойир авқотда ҳеч ким била ихтилот қилмас эрди. Ақобир ва ашроф, балки замон подшоҳлари Шайх зиёратиға борурлар эрди, аммо адабу таъзим юзидин расм йўқ эрдик, эшик қоққайлар, хўшада тушуб ўлтурурлар эрди. Бирав уйдин чиқса, кириб хабар элтур эрди. Шайх тиламагунча киши кирмас эрди. Ҳар киши суҳбатиға етса эрди, маҳобатидин далир сўз айта олмас эрди. Ва ҳақойиқу маорифи муассир эрди. Ва подшоҳ ва гадоға насиҳату панди алассавия эрди. Подшоҳга бир кун бу навъ насиҳат қилғандурки, ҳарне ўзунга раво кўрмассан, Тенгрининг ҳеч бандасиға раво кўрма! Бу сўз муассир тушуб, чандин мусулмонларға нафъ етиб, подшоҳ бу сўзни мазкур қилур эрди. Ва бу ҳақир била кўп илтифоти бор эрди. Кўп қатла хайр дуоси қилиб эрди. Умид улки мустаҷоб бўлмиш бўлғай. Ёшлари етмиш иккига етганда Зиёратгоҳда дунёдин ўттилар. Ва Ҳирот шахрида Шайх Баҳоуддин Умар қ. с. ҳазирасиға нақл қилдилар.

659. Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с.

Алар Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. нинг кибор хулафосидиндур. Зоҳирий ва ботиний улумда комил. Қирқ йилға яқин иршод сажжодаси устида истиклол била мутамаккин эрдилар. Ҳазрат Шайх Табодгоний қарясиға етганда алар кичик ёшда эрмишлар. Шайх суҳбатининг шефтаси бўлубдурлар. Шайх азимат қилганда тилабдурларки, хизматида борғанлар. Шайх дебдурларки, ҳоло, санинг иш қилур вақтинг эмас. Таҳсилға амр қилибдурлар. Ҳирот шахриға келиб, Ферузобод бозорида мадрасаи Сабзда неча вақт зоҳир улуми касбиға машғул бўлубдурлар. Аммо доим хаёлларида бу тоифанинг сулуқи дағдағаси бор экандур. Бир кун хужраларида мутолааға машғул экандурлар, жаноза салоти уни келур. Қўпорларки, ул намозға етгайлар. Ташқари чиқиб, эҳтиёт қилурлар. Жаноза ва салот тортқон киши кўрунмас. Таажжуб била хужраға кириб, яна мутолааға машғул бўлурлар. Яна ул ун келур. Яна чиқарлар ва эҳтиёт ва тафаҳхус қилурлар ва ҳар кишидан сўрарлару не ул жанозадин ва ундин асар бор эрмиш ва не ҳеч кишига андин вуқуф. Алар ўзларига дерларки, гўё бу ун [ўлмасдан бурун ўлинглар]¹ ҳадиси хукми ишорат ангадурки, ўлумнинг таҳниясида бўлғай, чун вақт етган эркандур. Чиқиб, Ҳазрат Шайх хизматиға келиб, жидд била сулуққа иштиғол кўргузурулар ва оз фурсатда аларға кўп рушд зоҳир бўлур. Шайх дер эрмишларки, Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад сариф олтун эрди. Биз ани сикказада қилдуқ ва ҳар кимга мактубе ё руқъа битсалар эрмиш, аларға буюрурлар эрмиш ва истиҳсон қилиб дер эрмишларки, бизинг мофиззамиримизни битирсен. Мавлонодин манқулдурки, бир рамазон ойида Шайхнинг масжидининг имоми ғойиб эрмиш. Аларға ҳавола бўлубдурки, таровихда имомат қилгайлар. Дастур бу эмишки, Шайх масжидида таровихда си пора Қуръонни бир хатм

қилур эрмишлар. Алар ҳар кун бир се порани ёд тутуб, таровихда имомат қилиб, ул рамазон маъхуд дастур била Қуръон хатм бўлубдур ва Шайхдин сўнгра истехкоку истиклол била муршид алар бўлдилар ва хосу омнинг ружуи алар хизматида воқеъ эрди ва хонақоҳларида муридларни арбаъин ва хилватқа ўлтуртмоқ ва алар такмилиға иштиғол кўргузмак алар замонида аларнинг хонақоҳида ўқ эрди ва хотирлари майли яхши ун била самоъға кўп моил эрди ва Мавлоно созу хонандалиғдин бот муассир бўлиб, самоъға кўпорлар эрди ва беҳол бўлур эрди ва мажлис хуззориға ғариб асар қилур эрди. Андоқки, бетаҳаммул бўлуб эрдилар ва аларнинг таснифоти бор, мисли «Асмбуллоҳ шарҳи» ва «Манозил ус-сойирин» ва «Қасидаи бурда муҳаммаси» ва «Тазкират ул-ҳабиб» ва «Васоё» таржимаси ва бир «Арбаъин» таржимаси «зикр» бобида. Ва яна бир «Арбаъин» таржимаси «фақр сулуки» бобида. Ва бу фақирға илтифотлари кўп эрди. Бу ҳадисни алардин истимоим борки, [иймон икки бўлақдан иборат: ярми сабр, ярми шукр]². Ёшлари саксон саккизга етти ва саккиз юз тўқсон бирда Чилгазий маҳалласида оламдин ўттилар ва Хиёбонда мадфундурлар. Мухлисларидин баъзи қабрлари бошида хонақоҳ ва масжид иморати қилибдур ва дарвешлари фарзандлари хизматида сулукка машғулдурлар ва [«қутби замон бирафт»]³, аларнинг фавтининг тарихидур.

660. Хожа Абдулазиз Жомий қ. с.

Ҳазрат Шайх ул-ислом Шайх Аҳмад Жомий қ. с. нинг яқин авлодидиндур. Кичик ёшдин зухду тақвоға ораста эрмишлар. Ҳирий шаҳрида зохир улуми такмили қилибдурлар ва Мавлоно Саъдуддин Қошғарий қ. с. иршоди била хожалар қ. а. тариқида сулукка машғул бўлубдурлар ва тақволари муфрит эрди, сойим уд-дахр эрдилар ва самоъ мажлисида азим сайҳалар уруб, беҳуд бўлур эрдилар. Улуғ ёшларида ҳарамайни шарифайн зиёртиға бориб, мушарраф бўлдилар ва важду шавқ мизожларида ғолиб эрди ва кўпрак авкот «Футухоти Маккия»ни мутолаа қилур эрдилар. Алар вақтида Шайх ул-ислом қ. с. авлодида бу тариқда алар эрдилар. Ва халойиқ ва сойир авлод аларға мухлисун мунқод эрдилар. Ва бу ҳақир борасида илтифотлари кўп эрди ва кўп қатла фотиҳа била дуои хайр қилибдурлар. Умид улки, мустаҷоб бўлмиш бўлғай. Саксон икки ёшларида тўққуз юз иккида Жом вилоятида оламдин ўттилар. Шайх ул-исломнинг хонақоҳида мадфундурлар.

661. Мавлоно Алоуддин қ. с.

Анинг асли Кўхистондиндур. Шаҳрға таҳсил учун келиб, Мавлоно Саъдуддин Қошғарий қ. с. суҳбатиға мушарраф бўлубдур. Ва сулукка машғул бўлубдур. Ва Ҳазрат Мавлоно иршоди била анга кўп рушд ҳосил бўлубдур. Ваъзу самоъ мажлисида хушҳол бўлуб, сайҳалар тортар эрмиш. Басе толибларға фақр тариқи талқини қилур эрмиш. Икки ҳаж ташрифига мушарраф бўлуб, анда Шайх Абдулкабир деган бузург суҳбатиға етиб, кўп фавойид топибдур. Ёши етмиш учга етиб, саккиз юз тўқсон иккида оламдин ўтти. Ва қабри ўзининг пири Мавлоно Саъдуддин қ. с. тахти устидадур. Фавтининг тарихи [«Пир рафт»]¹ алфозидин топибдурлар.

662. Мавлоно Абулхайр қ. с.

Оти Аҳмаддур. Ҳофиз Шамсуддин Сарахсийки дерлар, соҳиби вақт киши эрмиш, анинг ўғлидур. Ва кичик ёшда Қуръонни ҳифз қилиб эрди. Ва Шайх Зайнуддин Хавофий р. т. силсиласида сулук қилур эрди. Яхши таъби ва. яхши ихтилотни бор эрди. Бу фақир Ҳазрат Маҳдумий н. м. н. жамоатида анинг кейнида намоз қилибмен. Қуръонни хўб ва муассир ўқуб эрди. Ёши етмишга етганда саккиз юз саксон еттида оламдин ўтти. Ва қабри Ҳирот шаҳрининг шарқий ҳаддида Шоҳ Абулғайс ғўристонидида дурур.

663. Мавлоно Шихобуддин қ. с.

Оти Муҳаммаддур. Мавлоно Абулхайрнинг оғаси эрди. Ул дағи кичик ёшида Қуръон ҳифзи қилиб эрди. Дарвешлик ва фақр тариқи сулукида бийик ҳолату воқеъотқа

етиб эрди ёши саксонга етганда саккиз юз тўқсон тўққузда дунёдин ўтти. Қабри иниси ёнида, Шоҳ Абулғайсададур.

664. Мавлоно Хожий р. т.

Йигитликда тамаввул ва моли бор эрмиш. Барчасин дарвешларга ва фақр аҳлига сарф қилибдур. Ва сулуки чоғида саккиз ҳаж давлатиға мушарраф бўлубдур йиллар Маккада мужовир эркандур. Қирқ йилга яқин ҳазрат Махдумии н. м. н. хидматиға мушарраф эрди. Ва ул Ҳазратнинг анинг била кўп инбисоту илтифотлари бор эрди, андоқки, аларнинг кутубу мусаввадаларин муҳофазат қилур эрди. Ва ёши етмиш тўртга етганда саккиз юз тўқсон тўққузда оламдин ўтубдур. Ва мозори Ҳазрат Махдумийнинг суффаси устидадур.

665. Мавлоно Саъдуддин р. т.

Баҳрободнинг Равниз отлиғ кентидин эрдилар Донишманд ва муттакий эрдилар. Кичик ёшидин тақвою зуҳд била ўткариб эрдилар. Ҳирот шаҳрида Ҳазрат Махдумии н. м. н. била кўп суҳбат тутубдурлар. Ва таҳсил аёмида била ҳамсабоқ ўқубдурлар. Ва Мир Иззуддин Тоҳир Нишобурийнинг шогирди эрдилар. Ва Шайх Саъдуддин Хуммуий р. нинг авродин ўқур эрдилар. Ва қирқ йилга яқин Машҳади муқаддасаи ризавияда сокин эрдилар. Ва ҳаётлари муддатида «Фаройиз» адосидин сўнгра «Тафсир» била «Ҳадиока машғул бўлурлар эрди. Ва эл била ихтилот қилмас эрдилар. Ва дунё сўзи алар мажлисида ўтмас эрди. Алар суҳбатиға етиб, сўзларин эшитган кишига Ҳазрат Расул с. а. в. ва бузургвор асҳобининг тариқи ёд бўлур эрди. Баъзи мухталиф мосоҳиб аҳлики, алар таврида таассуб ғолиб бўлур, Мавлононинг бузурглукида ҳеч сўзлари йўқ эрди. Бу ҳақир борасида кўп хайр дуолари қилибдурларки, анинг била бағоят умидвормен. Шариф синлари тўқсон еттига етти, тўққуз юзда дунёдин ўттилар. Ва қабрлари Машҳаднинг бозасида Али Зайнууддиннинг хонақоҳи оллидадур.

666. Мавлоно Мухйи қ. т. с.

Имом, Рофиъий Ғазнавий қ. с. фарзандларидиндур. Валодатлари Андхудда эркандур. Кичик ёшида бозордин отаси била ўтуб борурда, Бобо Сунгу а. р. ки, замоннинг мажзубларидин эрмиш, илигин тутуб, ҳалвоназ дўкониға тортиб, уч тика ҳалво оғзиға солибдур. Ўз даврида Ҳақ таоло анга гўёлиғ берибдур. Доним дер эрмишки, ул ҳалвонинг ҳаловати жоним мазоқидин чиқмас. Ва ул Самарқандда таҳсил қилибдур. Ва хонақоҳи ва муридлари бор эрмиш. Ва муассир ваъз айтур эрмиш. Либоси ё капанак, ё пўстин эрмиш. Кўнглак ўрниға бир чодирини шаб эғнига солур эрмиш. Машҳур мундоқдурки, ҳар кун «Каломуллоҳ»ни бир хатм қилур эрмиш. Иши тўқсон еттига етиб, саккиз юз олтмиш бешда дунёдин ўтубдур.

667. Муқрий Маҳмуд қ. с.

Хоразмликдур, ҳусни савти аъло даражада эрди. Ва бағоят дарвеш ва покиза рўзгор киши эрди. Мавлоно Мухйи а. р. нинг муриди эрди. Ва ўзининг ҳам кўп муридлари бор эрди. Ва Ҳирий шаҳрининг масжиди Жомеъида етмиш йил азон давдати анга муяссар бўлди. Ва ёши юз тўртга етти ва саккиз юз саксонда дунёдин ўтти. Ва қабри Мавлоно Саъдуддин Қошғарий қ. с. нинг ҳазирасидадур.

668. Мавлоно Важиҳуддин р. т.

Ҳазрат Мавлоно Муҳаммад Табодгоний р. т. нинг асҳобидиндур. Тавбасининг бидояти бу эрдиким, бурун толиби илм киши эрди. Вазифасининг баротин бир кентга битиб эрдилар, ани битқарурга борурда дарвешлик дағдағаси кўнглига тушуб, ҳам андин мадрасадаги кутубни ва хужрани муқфал қуюб, Мавлоно Сирожиддин Олим суҳбатиға бориб, инобат қилиб, бир йил алар била бўлубдур. Ва андин Макка азимати қилибдур. Ва Машҳадда Ҳазрат Мавлоноий мазкур хидматиға етибдур. Ва алар ани асрабдурлар ва кўп

иш буюруб, иршод ижозати берибдурлар. Ёши етмиш саккизга етганда саккиз юз тўқсон тўртда дунёдин ўтубдурлар.

669. Мавлоно Муҳаммад Амин р. т.

Бағоят бузургвор киши эрдилар, донишманд ва муттақий. Ва мажолисларида тафсир ва ҳадисдин ўзга сўз оз ўтар эрди. Ва аксар, Ҳақ с.т. нинг лутфу эҳсони ва бандаларға раҳму раҳматидин ва мужрим бандаларнинг Тенгри таоло авфидин умидворлиғи бобида оёту аҳодис ўқурлар эрди. Ҳар неча форику фожир ва ноумид киши алар суҳбатиға етса эрди, умидвор чиқар эрди. Муборак синлари юздин тажовуз қилди. Бу рубоий бу фақир хотириға аларнинг муборак тилидин қолибдурки, рубоий:

[Шамол эсдию жонон зулфининг ҳидини келтирди, бизнинг эски хароб ишқимизни янгилади. Эй шамол, у билан ошнолиғинг бор, зинҳор бирор бегона атрофида айланма]¹.

Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий ва ул асрда кўпрак машойих била суҳбат тутуб эрдилар. Балки машойих алар суҳбатиға табаррук тилар эрдилар. Қабрлари Зиёратгоҳ даштидадур.

670. Дарвеш Муҳаммад Бихра р. т.

Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с. мажлисиға етиб эрди. Ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с. хидматида кўп сулук қилган киши эрди. Ҳирот шаҳрининг Бихра отлиғ кентида бўлур эрди. Ва муридлари бор эрди. Ва элга насиҳату панд айтурда бетаҳоший эрди. Ва қабри ҳам ул Бихра ёнида бир буюк тепа устидадур.

671. Дарвеш Мансур қ. т. с.

Покрав солиқ эрдилар. Ва Шайх Ҳасан Журий муридларидин эрдилар. Аксар авқот сойим эрдилар. Ва зоҳир улумини Мавлоно Яҳё Себак қошида таҳсил қилиб эрдилар, Ва замон подшоҳи бу ҳақир кичик эрканд арузу саноеъ ўқумокқа аларға сипориш қилиб эрдилар. Аммо бу тоифанинг чун истилохотин ҳам хўб билур эрдилар. Мундин ҳам кўпрак алардин эшитилур эрди. Бу тоифада алардек хуш табъу дақиқ оз киши воқеъ бўлмиш бўлғай. Алар фавойидидин бир-икки рубоий сабт қилилур.

Р у б о и й:

[Ўз зотига қойим Ҳақ ҳар бир заррада зухур этади. Аммо ғофиллар кўзидан пинҳон. Дарахтдан «аналлоҳ» садоси чиқди. Мансур «аналҳақ» деса, ажаб эмас...

* * *

Ҳар бир зарра ўзича мавжуд эмас, бу ҳақда турли гаплар айтмаслик керак. Яратиш истақсиз бўлмас. У истаганни эса, рад этиб бўлмас)¹.

Оламдин сойим ўттилар. Ва қабрлари Хожа Тоқ гўристонидадур.

672. Дарвеш Ҳасан Шахрошуб қ. с.

Астрободда бўлур эрди. Машойихининг кўпининг суҳбатиға етиб эрди. Ва халойиқдин эъроз қилиб, гўшае тутуб эрди. Ва ҳеч кимдин ҳеч нима қабул қилмас эрди. Ва «Мусҳаф» китоби била маош ўткарур эрди, аммо қоғазу сиёҳи ва ўзининг китобатиға ярар музддин ортиқ нима риоят жиҳатидин берсалар эрди, қабул қилмас эрди.

Бағоят зоҳиду муттақий киши эрди. Қабри Астрободда ўз масканидадур.

673. Дарвеш Муҳаммад Гозургоҳий қ. с.

Ул сипоҳий йигит эрди. Оти Мақсуд Али. Аммо номурод ува дарвешваш йигит эрди ва дарвешликка мойил. Оқибат сипоҳилиғни тарк қилиб, Ҳазрат Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с. мулозаматиға мушарраф бўлуб, аларнинг илкида тавба қилиб, алар иршоди била сулукка машғул бўлди. Ва андоқ мустаҳсан муомалаға муваффақ бўлдики, оз фурсатда Мавлоно ҳазратларининг кибор асхоби ани мусаллам тутарлар эрди. Ва ғолиблиққа писанд қилурлар эрди ва Мавлононинг ҳам иноят назари муридларидин анга кўпрак эрди. Фақр тариқида кўп ёруғлуқлар топиб, мақосид ҳосил қилғондин сўнг ўзгалардек оламдин ўтди. Ҳамоноки қабри Гозургоҳдадур.

674. Мавлоно Муҳаммад Хуросоний а. р.

Авоилда лоуболи ва лаванд ва ошuftарўзгор ва хаммор киши эрди. Ҳақ с. т. ходийи тавфиқни анинг сарвактиға еткурди ва кўнглига дарде тушди ва ул вошойист ишларни тарк қилди ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний р. хизматиға келиб, тавба қилди ва сулукка машғул бўлди ва шойиста маош илгари тутди ва яхши арбаъинлар чиқарди ва Макка азимати қилди. Ва таваккул қадами била ул йўлни борди ва Ҳарамайни шарифайн зиёратиға мушарраф бўлди. Ва неча йил анда мужовирлик қилди ва андағи халқнинг кўпи мурид бўлдилар. Чун Маккадин ёниб келди. Эл оросиға кирмади. Кўпрак авқот Пай работида ибодатқа машғул эрди. Бу ҳақир бир-икки қатла суҳбатиға ул мутабаррик манзилда мушарраф бўлди. Ва ич оғриғи марази била оламдин ўтди ва қабри Ҳазрат Мавлоно мутабаррак мозори живоридадур.

675. Дарвеш Саййид Ҳасан қ. с.

Хуросон вилоятининг ашрофидин эрдилар. Сипоҳилиғ суратида ўткарур эрдилар. Салотин илтифот қилурлар эрди. Аммо доим майллари дарвеш сари эрди ва дарвешлар хизматиға етар эрдилар ва дарвешлар сўзин ва расойилин ўкур эрдилар. То оқибат бу жониби ул жонибға ғолиб келди ва улуғ маносиби зоҳирийни ва подшоҳнинг тақарруб ва хусусиятини тарк қилиб, Мавлоно Муҳаммад Табодгоний қ. с. хизматиға бориб, оламнинг барча ишидин илик тортиб, ул иликни фақр этагига уруб сулукка машғул бўлдилар. Неча йил ғариб арбаъинлар чиқариб, дарвешлар орасида мутаайин ва фақр тариқида Ҳазрат Мавлононинг ихтиёри хулафосидин бўлдилар. Хожа Бурҳонуддин Абунаср Порсо қ. с. ва Шайх Баҳоуддин Умар р. Мавлоно Боязид Пуроний а. р. ва Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий қ. р. ва ул замоннинг машойихининг кўпининг суҳбатиға етиб эрдилар ва бу ҳақирни фарзандликка махсус қилур эрди. Бу ҳақир фақр тариқида ва фано жоддасида алардек тамом киши оз кўрубмен. Охир ҳаётларида Самарқандға бориб, Хожа Носируддин Убайдуллоҳ қ. с. хизматиға мушарраф бўлуб, суҳбатлар тутуб, назарлар топиб, қайтиб келиб, саккиз юз тўқсон тўртда оламдин ўттилар ва аларнинг фавтининг таърихи мундок воқеъ бўлубдурки,

ш е ь р:

[Фано аҳлининг бошлиғи Саййид Ҳасан кетди, унинг жойи абадий жаннат бўлсин! У покиза зот вафотиға таърих ахтардилар. Айтгим: «Жаннати покаш макон бод»¹].
Ҳирот шаҳрининг Шимол ҳаддида, тоғ этагида азизлар ҳазирасида қўйилди.

676. Хожа Авҳад Муставфий қ. с.

Донишвар киши эрди. Дерларки, улуми арабиядин вокифдур. Аммо халойикдин эърози бор эрди ва Сабзавор вилоятида фурукаш қилиб эрди. Ҳуқком анинг хизматиға борурлар эрди ва маорифидин баҳраманд бўлурлар эрди. Аммо ўзининг фақр истиғноси онча бор эрдик, ул элнинг келган келмагани ҳиммати назарида алассавия эрди. Бу ҳақир борасида кўп қатла фотихалар ўқуб, хайр-дуоси қилибдурлар. Умид улдурки, ижобат

асари зоҳир бўлғай. Хожанинг ҳақойиқу маорифи кўп бор. Шеър девони доғи бор. Қабри Сабзавор вилоятидадур.

677. Бобо Алиё Хушмардон р. т.

Ҳам Сабзавор шаҳрида шайхе эрди. Хонақоҳ ва муридлари бор эрди, покиза авқотлиғ, бийик мақомотлиғ бузург эрди. Суҳбатига хавосу авом етарлар эрди.. Ва андин элга яхши насойиҳ ва муассир мавоъиз зоҳир бўлур эрди. Қабри ҳамул шаҳрададур.

678. Шайх Нуруддин Муҳаммад қ. с.

Шайх Баҳовуддин Умар р. т.нинг фарзандидур. Анинг қошида сулук қилибдур. Дерларки, улум такмилини ҳам отаси қошида қилибдур. Ҳирий шаҳрида ҳам ўз отаси масканида сокин эрди ва тоату ибодатга машғул. Ва мулк подшоҳи анинг суҳбатига етар эрди, ўзга хавосу авом мулозаматини маръи тутарлар эрди. Қабри ҳам отаси ҳазирасидадур.

679. Мирҳайдар Фаҳрбойи қ. с.

Сайид эрди, донишманду ширинтакаллум. Халойиқ анга шефта ва алоқа аҳли, суҳбатига фирефта. Баяк ногоҳ жазбае юзландики, ақл таклифларидин ва уқало ташвишларидин қутулди. Уламо ва хавос суҳбатларига келурлар эрди. Гоҳи ўз ҳолига келса эрди, ҳар улумдин сўз айтса эрди, бағоят хўб сўзлар андин бош урур эрди. Андоқки, барча таъриф қилурлар эрди. Бу сўзнинг аросида яна такаллуми паришон бўлур эрди. Аммо кўп хорик ишлар андин манқулдур. Қабри Дарвозаи Хуш ташида, Мир Фаҳрбойидадур.

680. Мавлоно Муҳаммад Араб қ» с.

Мажзуб киши эрди. Аввал олим ва донишманд эрди, сўнгралар мутолаа касратидин ҳамоноки димоғи ошуфта бўлди ва паришон сўзлар айта бошлади. Ул жумладин, бу навъ сўз ҳам андин бош урар эрмишки, салтанатқа далолат қилғай. Бу жиҳатдин замон подшоҳи анга шаҳрдин узр қўлди. Ва ул Сийистон мулкига бориб, сокин бўлди. Анда мурид ва мухлис кўп пайдо бўлди. Покрав киши эрди. Ҳам анда оламдин ўтти. Қабри ҳам андадур.

681. Шайх Саъдуллоҳ Зангула р. а.

Ҳирий шаҳрида бир шайх эрдик, хонақоҳи бор эрди ва муридлари ҳам бор эрди. Микнат аҳлидин баъзи анга мухлис ва мурид эрдилар. Ва авроду авқоти дарवेशона эрди. Иродат аҳли кўп нималар дерлар. Бўла олғайки, чин бўлғай, ал-илму индаллоҳ.

682. Шайх Садруддин Раввосий а. р.

Шайх Зайнуддин Хавофий р. а. нинг хулофосидиндур. Зоҳир улумида Хожа Фазлуллоҳ Абуллайсий р. а. ким, Самарқанд Дор ул-илмининг олими уламиси эрди, зухду тақвода назирӣ йўқ эрди ва фикҳда Абу Ҳанифаи соний дерлар эрдиким, бу ҳақир ҳам алар шогирдлиғи шарафига мушарраф бўлубмен. Ва алад – давом толиблар иршодиға машғул эрди. Ва сулук аҳли ҳамеша анинг хонақоҳида хилват ва узлат тариқини маръи тутарлар эрди. Ва воқеот ҳаллида маҳорати бор эрди. Баъзи мажлисида акобир, балки замон подшоҳи ҳозир бўлур эрди. Ва самоъи халойиққа бағоят мўътабар ва муҳтарам эрди. Ва бу тоифа кутубу рисоласидин фақр аҳлиға дарс айтур эрдц. Саксон ёшиға яқинда дунёдин ўтти, ич оғриғи била. Қабри ўз вилояти Шағондадур.

683. Мавлоно Мирзайн қ. с.

Марв вилоятида бузург эрди. Йигитликда зоҳир илмин гўёки қилғандур. Авроду авқот ва хонақоҳу муридлари бор эди. Ул вилоят аҳлиға иршод ҳузурида эрди. Мулкнинг халойиқи улуғ-кичикдин барча анга мухлис ва муътақид эрдилар. Ҳуқком бовужуди улки,

уйи неча ёғоч шаҳрдин йироқ эрди, зиёратиға борурлар эрди. Қабри ўзи бўлур кентда-ўқдур.

684. Хожа Муайяд Мехна қ. с.

Шайх Абусаид Абулхайр қ. с.нинг авлодидиндурлар. Зоҳир улумин такмил қилиб эрдилар. Йиллар бузургвор жаддлари мазори бошида шайх ул-ислом эрдилар, ваъзда нафаслари бағоят муъассир, самрда харакотлари асру муриқ. Замон салотини ва акобиру ашрофи иродату ихлос юзидин аларға таъзиму эҳтиром қилурлар эрди. Бу ҳақирни фарзандлиқ лафзи била сарафроз қилиб, хайр-дуоси кўп этиб, борамда фотиҳалар ўқуб эрдилар. Умид улки, бири мустажоб бўлғай. Қабрлари ҳам Ҳазрат Шайхнинг мунаввар гунбазларидадур.

685. Хожа Рукнуддин Мехна қ. с.

Алар ҳам Ҳазрат Шайх Абу Саид Абулхайр қ. р. нинг авлодидурлар. Донишманд ва муттақий эрдилар. Фанову фақр тариқларида ғолиб воқеъ бўлуб эрди. Хожа Муайяд оламдин ўтгандин сўнгра мазори бошининг шайх-ул исломлиғин аларға таклиф қилдилар. Алар дағи бир неча йил ўшал ишни қилиб, оламдин ўтдилар.

686. Мавлоно Тожуддин Аҳмад Шижаний қ. с.

Шижан деган Бохарз вилоятининг аъмолидиндур. Алар Мавлоно Саъдуддин Қошғарий қ. с. муридидурлар. Аввал шайх Зайнуддин Хавофий р. т. силсиласида сулук қилур эрмишлар. Аларга жаҳр зикридин дағдаға юзланибдур. Бохарздии шаҳр сари юзланибдурлар. Шаҳрға еткандин сўнгра машойих табакотида сулук қилур муршидлардин тафаҳхусға машғул бўлубдурлар. Ҳазрат Мавлоно Саъдуддин Қошғарийни дебдурларки, хожалар силсиласидаки, «Силсилат уз-заҳоб» иборат андиндур, толибларға талқину иршод сажжодасидадурлар. Аларнинг масканин сўраб масжиди жомеъ маҳалласиға борурлар. Аларнинг уйларин топиб, бир лаҳза эшикларида ўлтурғондин сўнгра алар чиқарлар ва баъзи асҳоб била уйлари эшикида ўлтурурлар. Мавлоноға ҳам илтифот қилиб, сўруб ўлтурурлар. Сўз асносида Мавлоно сари боқиб дерларки, бу шаҳр подшоҳинки, Бобур дерлар, подшоҳи зоҳирдур. Мулозимлардин бирики анга кўп ихлоси бўлғай, ҳар сабоҳ анинг сари боқиб, отин тўстохона тутуб, Бобур, Бобур деб кўп мазкур қилса, оё анга хуш келгайму деб савол қилурлар. Мавлононинг кўнглидаки дағдағаси рафъ бўлур ва аларнинг силсиласида мурид бўлуб, сулукка машғул бўлурлар. Ул замон машойихидин кўлининг суҳбатиға етибдурлар. «Кимёи саодат» китобин кўп мутолаа ва китобат қилибдурлар. Жамиъи машойиху фироқнинг Мавлоно тариқида истехсонни бор. Муфрит тақову зуҳд била бўлур эрмишлар. Қабрлари ўз вилоятларида-ўқдур, юзору ва ютабарраку биҳи.

687. Мавлоно Муҳаммад Чоҳу р. т.

Мужаллидлиғ санъатиға машғул эрди ва Пири Сисадсола лангарида сокин эрди. Бағоят дарвеш киши эрди. Кўб дарвешлар суҳбат ва хидматиға етиб эрди. Саксон ёшдин юқори бўлуб эрди, аммо таважжуҳи ва истимдоди Ҳазрат Шайх ул-ислом руҳиятиға ғолиб эрди, андоқки, ҳар панжшанба сабоҳи, албатта, ўзин ул остонға еткурур эрди. Қабри ҳам ул такиядадур.

688. Хожа Маҳмуд Фаранҳодий р. т.

Мазкур бўлгон мавзеъдиндур. Йиллар Хуросон мулкида салотин хидматида вазорат қилдики, андин бир раъият озурда бўлғани эшнтилмадн. Етмиш ёшдин тажовуз қилган умрида илтимослар била подшоҳдин истиғно қилди. Ул муяссар бўлгондин сўнгра халқ била ихтилот эшикин боғлаб, ибодатға машғул бўлди. Саксон ёшида Ҳажжи муборак сафариға муваффақ бўлди. Ва ул муяссар бўлуб келганидин, сўнгра ҳам узлат тариқида ибодат қилур эрди, то саксон олти ёшида оламдин ўтти. Қабри ўзи ясагон гўрхонасидадир.

689. Дарвеш Баҳлул а. р.

Мавлоно Яҳъё қ. с. муридларидин эрди. Яна дағи машойих хизматиға етиб эрди. Пурҳол ва пурзавқу шавқ киши эрди. Ваъз мажлисида хонандалик ва гўяндалик ва самоъ суҳбатида бетаҳаммуллуғлар қилиб, азим сайҳалар ва саъқалар тортар эрди. Қабри Ҳирий шахрининг шимол ҳаддида тоғ этакидадур.

690. Хожа Пир Аҳмад Наққош қ. с.

Муртоз ва ғайратлиғ киши эрди. Авойилда салотин хидматиға машғул эрди, сўнгралар гўша тутуб, ибодат ва иёллар маоши учун касбға машғул эрди. Мавт маразида атиббо товуғ жўжаси буюруб эрдилар. Маълум қилилди, емас эрди. Насихат юзидин дейилди эса, дедиким: мен улғайибмен ва борур вақтдур. Уз сиххатимға бўлғон бўлса, онсиз дағи сиххат топғумдур. Йўқ эрса ул ҳам суд қилмағусидур. Ҳамул маразда борди. Қабри Хожа Тоқ гўристонидадур. Бу фақир борасида хайр дуоси кўп қилур эрди. Умид улки, мустажоб бўлмиш бўлғай!

691. Шайх Яҳъё қ. т. с.

Шайх Зайнуддин Хавофий қ. с.нинг ўғлидур. Муфрит зухду таквоси бор эрди. Ҳаж йўлидин келганда, анинг суҳбатиға мушарраф бўлулди. Оз сўз айтур эрди. Сўз айтурида монё ҳамоноки давоми таважжухда истиғроқ бўлмиш бўлғай. Муридлар ва толиблар талқину иршодиға машғул бўлмади, бу ҳам бўла олурки, ҳамул ҳолиға далолат қилғай. Қабри отасининг қабри аёғи саридур.

692. Мавлоно Шамсуддин Маъдободий қ. с.

Сойим уд-дахр ва қойим ул-лайл эрдилар. Маъдободда ўтгуз йил эрдикки, бир масжидқа кириб эрдиларки, андин чикмайдур эрдилар, магар вузуъ қилғали. Остида бир эски бўриё ва боши остида бир эски хиштдин ўзга нима йўқ эрди. Ҳазрати Рисолат с. а. в. муборак тиши мувофақатиға ўтгуз икки тишини ушатиб эрди. Анинг кенти, яъни Маъдободни замон подшоҳи Шайхи Шерозға суюрғол бериб эрди. Шайх суюрғолиға борғонда аларға заъфе торин бўлғондур. Шайх иёдатиға бориб, маразларин ташхис қилдим деб, шарбат ва ғизо буюруб, ўзлари ҳозир қилибдурлар. Мундоқ жавоб берибдурларки, умридурки, Ҳақ с. т.нинг ризоси талабнда заҳмат тортиббиз ва маълум эмаски, ул давлатни ҳаргиз топибмиз, ё йўқ. Ҳолоки маълум қилдуқки, анинг ризоси бизинг заъфимиздур, биз сиххат тиласак, анинг ризосидин бўйин тўлғаб, анга рози бўлмамиш бўлғайбиз. Тенгри учун бу давлатдин бизни маҳрум қилманг деб, ул муолажа ва ғизову шарбатни қабул қилмайдурлар. Ўз замонида балки бунча қурунларда алардек солиқ муртоз киши ёд бермас. Қабрлари ҳам ул кентда-ўқдур.

693. Мир Муфлсий қ. с.

Машҳад содотидин эрди. Ул толиб ул-илмлиқ қилиб, сойир халойикдек эрмиш. Табъи назм айтурға мулойим экандур. Баякноғоҳ анга жазбае етти ва ақлу ҳуш ҳулясидин бебахра бўлди. Аммо кўп хавориқи одот андин нақл қилурлар ва ўзин кўп риёзат ва меҳнат била тутар эрди. Қабри Машҳаддадур.

694. Бобо Хокий қ. с.

Турк элидиндур. Сипоҳи эрмиш. Тимурбек била Рум ва Шом черикига борғондур. Ондин қайтиб келганда, сипоҳилиғ машаққатидин, чун торикқон эркандур, тарк қилиб, фақр ихтиёр қилибдур. Доғи Гиту тоғининг шимол ҳаддида сокин бўлибдурки, холо Бобонинг такяси ва мазори ва дарвешлари андадур. Ва бағоят тариқи риёзатлиғ киши эрди. Замон подшоҳи рўзгор ҳаводисидин шикасте воқеъ бўлуб, бузулуб Форёб ва Маймана ҳаддиға борғондаким, мулкини душман олиб эрди. Андин яниб, яна тахт талашиб, душман устига келганда, Бобо такясиға тушдилар. Бобо ҳимматлар тутуб,

насойих айтиб, юз ўн ёшига яқин эрканда отланиб, подшоҳ била Гиту тоғиға чиқиб, шахр сорики душман макони эрди боқиб, сурон солиб, мулкни ҳавола қилди. Ул ишорат била подшоҳ юруб, ҳамул кеча мулкни олиб ёғини дафъ қилди. Бу учурда бу фақир Бобони ғариб туше кўрдумки, онинг валоятиға далолат қилур. Юз йигирма ёшига яқин етганда дунёдин ўтти ва қабри мазкур бўлғон ердадур.

695. Бобо Ҳасан Қандахорий қ. с.

Мажзуб эрмиш. Ул мулк эли Ғазний ва Кобулғача анга муриддурлар. Ва андин хавориқи одот кўп накл қилурлар. Қабри Қандахорда-ўқдур.

696. Бобо Кўкий қ. с.

Бобо Кўкий ҳам мажзуб эрди. Бу фақирнинг отасининг фақр аҳлиға кўп иродату ихлоси бор эрди. Андоқ накл қилурлар эрдик, замон подшоҳи хукми била бир иш учун Астробод вилоятиға борур эрдим. Йўлда бир мажнунсифат мажзуб йигит йўлуқди. Андоқки иродат аҳлининг одатидур, ниёз била бир дирам анга тута бердим, олмади ва мен бир курта жубба кийиб эрдим. Деди: курта жуббани олурам. Ҳаво совуқ эрди. Мен ани шайду зарққа ҳамл қилиб, отни суруб ўттум. Манзилға етганда, Бобо Кўкий мени кўргач, яна дедик, курта жуббани олурам. То неча кундин сўнграким, Астробод даҳанасидин кирдук, бир дарвеш яланг эрди. Ул курта жуббани ул дарвешга бердим. Бир лахзадин сўнгра ҳамул йигит етишти ва менга боқиб дедик, дурта жуббани олдим. Бори бу сўздин менга ҳайрат ва таажжуб юзланди. Астрободда хийла вақт бўлўлди. Ҳирот шахридин Бобо Кўкий овозаси келур эрдик, ажаб мажзубе пайдо бўлубдур. Мен Ҳирийга келгандин сўнгра бордимки, анга мушарраф бўлғаймен. Кўрдум, ҳамул йигит эрдик, Астробод йўлида бизнинг била йўлдош эрди. Қабри Ҳирий шахри хиёбонидадур.

697. Бобо Али Маст Нисойи қ. с.

Жазбасининг аввалида Мир Дарзий анинг сарвақтиға етар, кўрарки, бир гўша бошида аёғ узатиб ётибдур. Бир арра чиқариб, анинг пошнасиға қўюб торта киришур. Андоқки, этин кесиб сўнгакка етар, ул аёғин тутмас. Мир Дарзий дерларки, [«Алайка маст аст»]¹ лақабиға жихат муни дерлар. Шоҳ Абулғозий аввал салтанат доиясида Бобо назариға етибдурлар, илтифот назари топибдурлар ва Астробод азиматидаким, Саъдлу Ҳусайн устига юрубдурлар, Бободин рухсат тилай келибдурлар. Бобо дебдурки, «бору бор» ва умидворлиғ била борибдурлар. Астрободға етиб, душанба куни Зилҳижжа ойининг ўн иккисида уруш бўлуб, аъдоға: ғолиб бўлубдурлар. Ҳамул кун Бобо Нисода такядин чиқиб, Нисонинг эски кўрғони йўлида туруб, ҳар киши келса, тош отиб изтироб қилур эрмиш кун тушгача, андин сўнгра мунбасит бўлуб, кулуб ёниб такяга кирибдур. Ул соат ва ул кунни ҳисоб қилибдурлар, подшоҳ душманиға зафар топқан била мувофиқ эркандур. Астрободда вабо бўлуб, Хуросонға дағи юзланибдур. Бир оқшом Бобо такядин ғойиб бўлубдур. Кечқурунроқ пайдо бўлубдур, бош ва юзи захмлиқ, қонға бўлғонғон. Дебдурки, ёғий келадур, урди, уруштук, ёғий бизни босди, аммо Хушкелди ўз ғанимнн бости. Бу учурда Нисода вабо бўлубдур ва Бобо ул вабода оламдин ўтубдур. Ва қабри Нисодадур.

698. Бобо Хушкелди қ. р.

Нисонинг кентларидин бирида бўлур эрмиш. Мажзуб ва мағлуб киши эрмиш. Ҳамул навъки, Бобо Али Маст дебдури, бало била уруштук, бало бизни бости, аммо Хушкелди ўз ғанимин бости. Чун вабо балоси ул вилоятқа кирибдур, барча кентларга ёйилибдур ва кўп халойиқ ул захмат била борибдурлар, аммо Бобо Хушкелди бўлур кентда доримайдур.

699. Саййид Мухаммад Маданий қ. р.

Мадинадан бу мулкка келиб қолибдур. Жазби ғолиб эрмиш ва базлу зиёфат тариқи зотида

муставлий. Шох Абулғозий гоҳи алар хидматиға мушарраф бўлур эрмишлар. Ул авқотда бир тарафдин бир душман Шох Абулғозий қасдиға Нисоға мутаважжих эрмиш. Алар Нисо теграсинки, берк ердур ва сувлари бор, беркитур хаёл қилиб Миср отлиғ мулозимлариға буюрган эрмишларки, чапар ва тура учун эшиклар йиғиштурғай. Ул эшиклар йиғиштурурда Мир эшикиға бориб, беадабона сўзлар айтибдур. Ва Мирға ғазаб муставлий бўлуб дебдурки, мен бу хароснинг ишин ясамасам эр бўлмағайман. Шох Абулғозий бу сўзни эшитиб, Мир хидматиға бориб, аввал ўзларининг сўнгра ул Мисрнинг гуноҳин дархост қилибдурлар. Жавоб берибдурки, сенинг гуноҳингни бағишладим, аммо анинг гуноҳини бағишламасмен. Навмид чиқиб, яна бир мулозимни дархост таъкидиға йиборибдурлар. Мир дебдурки, ўқиқи ёйдин чикди, ани қайтарса бўлмас. Чун Шох отланиб азимат қилибдурлар, оз йўл бормайдур эрмишларки, Миср отдин йиқилибдур. Ва ул ранждин кўпмайдур ва оз кунда ҳам ул ташвиш била борибдур. Ва ул вилоятда мазкур бўлган вабо асру туғён қилибдур. Мирдин дуо илтимосе қилибдурлар. Мир дебдурки, биз борурбиз ва бу балони ўзимиз била элтурбиз. Ва ҳамул учурда Мир бу боло марази била ўтубдур ва ул вабо таскин топиб, дафъ бўлубдур. Ва мазори ул вилоятдадур.

700. Бобо Баҳлул қ. с.

Кичик ёшидин анга жазба етган эркандур ва азим жазбаси бор экандур. Ва Шох Абулғозий била кўп мулоямати бир зркандур. Ҳам бу мазкур бўлгон вабода Шохға айтибдурки, сенинг балоингни мен қабул қилдим ва йиқилибдур ва ул мараз била оламдин борибдур. Қабри ҳам ул вилоятдадур.

701. Бобо Али Пойи Ҳисорий қ. с.

Мажзуб эрди ва асло киши била сўзлашмас эрди. Саййидзода Балёний, Шохрух Мирзо чоғидаким, таассуб ва инод аҳли мазҳаб тухматиға қатл фатвоси битиб, Пойи Ҳисорда шаҳид қилғандурлар ва кеча қатл қилган ердин кўтармаган экандурлар. Ул ернинг ҳуззорн ва сукконидин баъзи воқиф эрмишларки, ярим кеча Бобо ўз еридин кўпуб, мактул қошиға келиб, кўп йиғлаб, нудбалар қилиб дегандурки, Тенгри сенинг жазонгни бергайки, беҳақиқат эл санга зулм қилдилар, аммо дойим аҳли таҳқиққа жухҳоддин бу навъ ишлар воқеъ бўлгондур. Ва анга мағфират дуоси қилиб, ҳам ул ярим кеча ўз ўрниға келиб, ҳам ул сукут ихтиёр қилибдур. Қабри Пойи Ҳисорда, ўзи сокин эркан ердадир.

702. Бобо Тиланчи қ. р.

Марв йўлида Чаркас бандида сокин эрди. Мажзуб эрди. Илайида қиш ва ёз ўт ёқарлар эрди. Бир сиқа киши бу тойифадинки, сўзида шойибаи кизб йўк эрди, дедиким, Хоразм тарафидин келурда анинг такясиға еттим ва анинг била мулоқот қилдим. Ва ул йўлда манга асру кўп машаққат етиб эрди. Бобо рамзу имо била менинг бошимға не ким ўтуб эрди ва оллимға не ким келиб эрди, барчасин манга зоҳир қилди. Ва яна нималарки, мустақбал замонға далолат қилур эрди, дедиким, барча илайимға келди, валлоху таоло аълам! Қабри ҳам ул мавзёдадур.

703. Бобо Пирий қ. т. с.

Мажзуб эрди. Қирқ йилга яқин, бир маҳалдаким йиқилиб эрди, андин тебранмади. Жазби муфрит эрди. Ҳеч вақт андин кавни фасод оламиға шуур зоҳир бўлмади.

Хориқи одот андин нақл қилурлар. Ва халқни кўп сафоҳатомиз сўкар эрди. Бу ҳақир анинг илайидин ўтмас эрдим. Ва ҳол улки, маскани ом йўли устида эрди. Бир кун бир ҳамроҳ сўрдикки, бу ерга етганда, дойим йўлни эвуруб, Бобо илайидин ўтмассен, сабаб недур, айт?! Дедимки, бу жиҳатдинки, фахш сўкар, манга хуш келмаски, анинг фахшин эшитгаймен.

Ул ҳамроҳ дедикки, Бобони дерларки, каромати бор, кел, илайидин ўт. Агар каромати бўлса, сени сўкмагай. Агарчи имтиҳон эрди, аммо ул дегандек илайидин ўттум, сўкмади. Одатининг хилофи – дуо қилди. Қабри Ҳирий шаҳрида.

704. Бобо Ҳасан Турк қ. т. с.

Мажзуб ва соҳиби ботин эрмишлар. Халойиққи, алар суҳбатига келса, кўнглидаги хавотирни зоҳир қилур эрмишлар. Бир қиш кечаси қор ёган эрмиш ва бағоят совуқ эрмиш. Бобога жазб ғолиб бўлибдур яланғоч такадин чиқиб, ло алат-таъин масту бехуд кезиб юрур эрмиш. Тонгга яқин жазблари таскин топибдур ва совуқ асар қилибдур. Бир ҳаммом гулханидин ўт ёруғи кўринибдур. Бобо беихтиёр табиат кўшиши билан ўт сари борибдур. Гулхантоб гулханга кафча урадур эрмиш, йўл бермайдур. Бобо анга айтибдурки, кўп! Кўпмайдур. Қизиг кафчани илигидин олибдур ва бошига урубдурки, мағзи чиқибдур, аёғидин судраб, гулханидин ташқари чиқариб ташлабдур. Ва ўзи гулханга кафча ура бошлабдур. Сабоҳ ўтар эл ул ўлукни кўруб йиғилибдурлар. Гулханга кирсалар, кўрубдурларки, бир яланғоч телба гулхантоблиққа машғулдур. Андин сўрубдурларки, бу кишини ким ўлдурди? Дебдурки, мен ўлдурдум. Танир эл билибдурларки, Бобо Ҳасандур. Узлари ҳеч нима дея олмайдурлар, аммо.ул ўлукнинг вориси Бобони Шохрух Мирзо қошига элтибдурлар ва кайфиятни арз қилибдурлар. Шохрух Мирзо сўрубдурки, Бобо, сени дейдурларки, биравни ўлдурубсен? Андоқмудур? Дебдурки, хов, андоқдур. Мирзо сўрубдурки, неучун ўлдурдунг? Дебдурки, мунчани сен ўлдурдунг, биравни дағи мен ўлдурдум. Мирзога яна сўз айтмоқ сарфе қилмайдур.

Мақтулнинг варасасини дият била рози қилиб, Бобога ижозат берибдурлар. Қабри Ҳирот Хиёбонидадур.

705. Бобо Жалил қ. т. с.

Мажзуб эрди, кавни фасод оламидин бебахру бешуур киши эрди. Бағоят маҳобатлиғ шакли бор эрдиким, кўрган кишига андин ваҳм ғолиб бўлур эрди. Аммо ул ғоятда беозору мазлум эрдиким, бир ёш ўғлонгина бошлаб, ҳар қаён кўнгли тиласа, элтур эрди. Ва емак-ичмақдин парвойи йўқ эрди. Не берсалар ер эрди, йўқ эса тиламақни билмас эрди. Қабри Ҳирот шаҳрининг Хиёбонидадур.

706. Бобо Шихоб қ. р.

Булуж элидин эрди. Тағойиси қизига мутааллиқ бўлуб телбарар эди. Ва ул ошуфталиғда анга жазбае етиб эрди. Хавориқи одот андин зоҳир бўлур эрди. Атфол тош отиб изо қилурлар эрди. Бу ҳақир била улфати бор эрди, кошимға келур эрди. Бир кун бағоят чиркин либос била юқори чиқиб ўлтурди, нафсқа макруҳ келди. Бу хаёл юзлангач, масмуъ бўлдики, бу байтни ўкур эрди.

Б **а** **й** **т:**

[Мен ўз ўрнимга эмас, хоҳлаган жойимга

ўтираман] ¹.

Эл кўзидин ғойиб бўлди, ўлук-тириги не бўлгани маълум бўлмади.

707. Бобо Сариг Пўлод қ. с.

Асли Румдин эрди ва насабида сиёдат шарафи бор эрди. Фонийи маҳз, балки фанойи мутлақ эрди. Киймак жинсидин бир капанақдин ўзга нима ҳаргиз қабул қилмади ва емак жинсидин ҳаргиз ҳеч кимдан ҳеч нима тиламади. Кўп муболаға қилсалар, жузви емакка майл қилур эрди. Либос хосиятидин подшоҳи замон вз аркони давлатдин анга махсус кишиларки, алар била кўп улфати бор эрди, ҳар неча дархост ва илтимос қилурлар эрди, ҳамул бир капанақдин ўзга лимага илтифот қилмади. Макка йўлида ўтка куйган жиҳатдин қабри маълум бўлмади. Бу фақир била кўп улфати бор эрди.

708. Шайх Илёс а. р.

Нур тоғида Мавароуннахр мулкида бўлур эрди ва донишманду солик киши эрди. Силсиласи Султон Боязид Бистомийға тортар. Атроф ва жавонибдин ҳам илм ўқуғоли, ҳам фақр тариқида сулук қилғали толиблар анинг хидматиға борур эрдилар. Муридлари сўзи худ будурки, андоқки, анжуманда халойиққа сабақ айтур ва хилватда жин хайлиға дағи сабақ айтур, ал-илму индаллох. Барн бузурглуки ул ғоятғача бор эрдик, анинг экини бошиға Хожа Носируддин Убайдуллох қ. р. етибдур, кўрубдурки, хирманни деҳқонлар совурадурлар. Отдан тушуб, чоршохни деҳқон илигидин олнб, табаррук хосиятидин ул хирманни совурубдур. Чун Шайхқа айтнбдурлар, кўп тафовут қилмайдур. Қабри гўёки ҳам ул Нур тоғида-ўқдур.

709. Мавлоно Мир Имом қ. с.

Самарқандда бўлур эрди, валоят осори хайъатидин зоҳир эрди. Замон подшоҳи ва аркони давлат кўп ҳурмат тутуб таъзим қилурлар эрди. Ҳар дардмонданинг подшоҳ қошида, ё анинг аркони давлати қошида муҳимми бўлса эрди, анга илтижо қилур эрди. Ул бекулфат кўпуб, бавужуди кибари синн, подшоҳ қошиға борур эрди ва тахтининг оллида туруб, ул дардмонданинг сўзин айтиб, ишин бутқариб ёпар эрди, аркони давлат қошида дағи мунга кўра. Самарқандда балчиғ азим бўлур, анинг иши мусулмонлар иши тараддудиға монё эмас эрди. Ҳамоноки, қабри Самарқандда-ўқдур.

710. Мавлоно Шарафиддин Яздий қ. с.

Язд шаҳрининг Тафт отлиғ кентидиндур. Донишманд ва соҳибкамол киши эрди. Ўз замонида адили ва назири йўқ эрди. Тасаввуфда дерларки, Хожа Шойинуддини Турк шогирдидур. Аммо сойир улумда ва тасаввуфнинг ҳам илмида отин аълам тутарлар ва Мавлононинг муфид мусаннафоти бор: «Қасидаи бурда» шарҳида ва «Асмоуллох» шарҳида, «муаммо» фаннида «Хулал ва манозир», агарчи асл ишга дахли йўқдур, аммо «Хулал»нинг муқаддимотида бу тоифанинг истилохотини рамзу имо тили била андоқ дарж қилибдурки, бу тоифанинг куммали керакки, англағай. Дағи Мавлоно уз замони салотини қошида муъаззаз ва сойир ашроф қошида мукаррам эрдилар ва Тафтда хонақоҳ ва шогирдлари ва муридлари бор эрди. Бу ҳақир сиғари синда ул букъада алар хизматлариға мушарраф бўлуб, менинг борамда фотиҳалар ўқудилар. Қабрлари анда-ўқдур.

711. Мавлоно Ҳумодуддин Калободий қ. с.

Шерознинг Қалобод отлиғ кентидиндур. Шаҳрда бўлур эрдилар. Муфрит зуҳду тақво била зист қилур эрдилар. Ҳуқком ва ашроф алар суҳбатиға етарлар эрди. Мавлононинг зоҳир ва ботин улуми азҳар мин аш-шамс эрди. Бу ҳақир сиғари синда алар хидматиға мушарраф бўлубмен. Менинг борамда фотиҳа ўқуб, бир қасаб ёғлиғ иноят қилибдурлар. Қабрлари ҳаманоки Шероздадур.

712. Шайх Авҳадуддин Ҳомид Кирмоний қ. т. с.

Ул шайх Рукнуддин Синжонийнинг муридидур ва ул Шайх Қутбуддин Абҳарийнинг ва ул Шайх Абуннажиб Суҳравардийнинг қ. а. Бағоят бузург эрмиш. Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. суҳбатиға етибдур ва Шайх андин «Футухот» ва баъзи кутуб ва расойилида сўз айтибдур. «Иқболия» рисоласида мазкурдурки, Шайх Рукнуддин Алоуддавла қ. с. дебдурки, бир кунки, қофила Минода эрдилар. Шайх Шихобуддин Суҳравардий қ. с. муридларидин бири анда эрди. Онинг зиёратиға бордуқ. Алҳақ бас азиз киши эрди. Соате ўлтурдуқ ва ҳар навъ сўз ўтар эрди. Ондин сўрдукки, эшитиббизки, сизинг шайх, қ. с. Авҳадуддин Кирмонийни мубтадиъ дебдур ва ўз қошида кўймайдур. Бу сўз ростмудур? Ул азиз деди: бале. Ва мен ул мажмаъда Шайх хизматида ҳозир эрдимки, бирав анинг зикрин қиладур эрди. Алар буюрдиларки, онинг отин менинг қошимда тутмангизки, ул мубтадиъдур, аммо яна бир кун ҳам Шайх хизматида эрдимки, дедиларки, Шайхнинг бу сўзин Шайх Авҳадуддин эшитди ва деди: агарчи Шайх мени

мутбадиъ дебдур, аммо менга ушбу муфохират басдурки, отим шайхнинг тилига ўтубдур ва бу маънода арабий байт ҳам айтибдур. Ул байт будур.

Б а й т:

[Мени ёмонлик билан эслаганинг мени хафа қилмайди, балки сенинг хаёлингдан ўтганим учун хурсанд бўламан]¹.

Бўла олурки, шайх Шаҳобуддиннинг муроди анинг ибтидоёидин ул бўлғайки, дерларки, ул ҳақиқат шуҳудида мазохир суратиға тавассул қилғон экондур ва мутлак жамолин муқайядот сувариди мушоҳада қилур эрмиш. Андоқки, ўттики, шайх Шамсуддин Табризий қ. с. андин сўрубдурки, не ишдасен? Дебдурки, ой аксин сувлик таштда кўрадурмен. Шайх дедики, агар бўйнунгға чибқон чиқмайдур, нега ойни кўкда кўрмайсен? Ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. қошида биров дегандурки, ул шоҳидбоздур, аммо покбоздур. Алар анинг жавобида дебдурларки, кош не тиласа қилғай эрди ва ўтғай эрди ва бу рубоий ҳам бу маъноға далолат қилурким,

р у б о и й:

[Суратда маъно асари бор учун унга кўзим билан боқаман. Бу олам суратдир, биз суратлардамиз, маънони фақат суратда кўриш мумкин]²

ва Шайх Авҳадуддиннинг қ. с. латиф ашъори бор, маснавийдин ва анинг ғайридин. «Мисбоҳ ул-арвоҳ» китобининг охирида айтурки,

м а с н а в и й:

[То қўл қимирлар экан, иложсиз, соя ҳаракатга келади. Соя қўлдан пайдо бўлди, аслида ўзи йўқ нарса. Борлиғи ўзи билан қойим бўлмаган нарсанинг борлигини эътироф этиш ақлдан эмас. Ҳақимлар фикрича, Ҳақдан бошқанинг борлиги мутлак борлиқ эмас. Ҳақ билан қойим бўлган борлиқ асли йўқ нарса, лекин номи бор. Наққошнинг фитнаси ўз нақшида, ўртада бир киши йўқ, хотиржам бўл! Вужуд ҳақиқати ҳақида ўзи гапирди, ўзи эшитди, шу сабабдан ўзи кўрсатди, ўзи кўрди. Аллоҳга қасамки, Аллоҳдан бошқа ҳақиқат мавжуд эмаслигига ишониш лозим]³.

Р у б о и й:

[Авҳад, юрак эшигин қоқасан, юрак қани? Бир умр йўл юрасан, манзил қани? Бу вафосиз, пасткаш дунёда эллик икки чилла ўтирдинг, ҳосил қани?]⁴.

713. Амир Сайид Қосим Табризий қ. с.

Авоилда Шайх Садруддин Ардабийиға иродатлари бор экандур. Андин сўнгра Шайх Садруддин Али Яманий суҳбатиғаки, Шайх Авҳадуддин Кирмоний асҳобидиндур, етишибдурлар. Рўзгор аҳли аларнинг қабул ва шикориға икки фарикдурлар. Ҳазрат Махдумий н. м. н. «Нафаҳот ул-унс»да алардин кўп сўз битибдурларки, ул жумладин бири будурки, дебдурларки, азизлардин баъзи дер эрдиларки, алар Самарқандда эрканда алар била мулоқот қилдук. Маориф асносида, дер эрдиларки, Сиддиқ Акбардин кўп сўз ривоят қилиб, рикқат қилурлар эрди ва кўзларидин улуғ оқ қатарот тушар эрди ва муридлари дер эрдиларки, алар. ҳоло Абобакрий мақомидадурлар. Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳдин накл қилибдурларки, алар дебдурларки, Ҳазрат Мир, Ҳазрат Хожаи бузургвор Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қ. р. а.ни Абивард навоҳисида кўрган экандурлар ва суҳбат тутган экандурлар ва аларнинг тарикасиға муътақид экандурлар ва алардин фаҳм бўлур экандурки, ўзларин

ул тарикаға тутар экандурлар ва ҳам Хожа Убайдуллоҳ дебдурларки, Мир ҳазратлари буюрубдурларки, ҳар ерга етсам эрди, мажзублардин сўрар эрдим ва ўзумни алар суҳбатиға еткурур эрдим. Чун Румға еттим ва маъхуд дастур била сўрдум. Дедилар: мунда мажзубе бор, оти Мавлоно Жоний. Онинг қошиғаки бордим, они тонидимки, таҳсил авонида Табризда кўруб эрдим. Онда ҳолининг кайфиятин сўрдум. Рум тили била дедими, ҳар сабоҳ кўпар эрдим. Бир киши эрдим, тафриқаға тушган. Бирав бу ёндин тортар эрди ва биров ул ёндин. Бир сабоҳ кўптум. Бир ҳоле мени боса олди. Мағлуб қилдики, борчадин халос бўлдум. Дебдурки, бу сўзни неча қатла алардин эшитдим. Ҳар қачонки, дерлар эрди, мутағаййир бўлурлар эрди ва кўзларидин ёш тўкилур эрди. Маълум бўлур эрдимики, бу сўзни ул азиз айтқонда аларға кўп таъсир қилғондур ва баъзи расоилларинда келтуруб дурларки, етти юз олтмиш тўққизда Ҳирот шаҳрида хонақоҳ жаддида Мавлоно Заҳируддин Хилватий ҳазратларининг живорида сокин эрдим. Бир саҳар вақти ногоҳ Мавлоно ўз хилватидин йиғлаб чиқиб, менинг хилватим эшигига келиб, фарёд қилдики, Тангри учун оятни айтурки, [биз инсонга унинг жон томиридан ҳам яқинмиз]¹.

Олтмиш йил югуртурлар ва ҳануз етмаймен. Фуқаро арбобидин азизе ҳозир эрди, айтти, бу ҳамул Мовароуннаҳр девонаси ишидурки, элнинг эвларига борур эрди ва ҳар иеча нима еса эрди, чикқандин сўнгра сўрсалар эрдимики, нима едингму? Ташний килур эрдимики, егулик нима қайда эрдимики, егаймен.

Бир кун бир улуғ киши они уйига элтти ва мулавван аъйима кўп илайига ёйди. Еёлганчаким еди. Андин сўнгра мезбон қилич торттики, барчани емак керак. Жон ҳавлидин яна бир миқдорким еди. Ўзга деди – ўлтурсанг ҳам ўлтурки, еяолмасмен. Чун девона ул ҳолдин халос топиб чиқди, сўрдиларки, ҳеч нима едингму? Дедимики, неъмат худ кўп эрди. Аммо қилич кўркунчидин ким нима ея олур эрди? Саккиз юз ўттизда Ҳирот жомеъида бир фидойи замон подшоҳиға захме урди. Андоқ маълум қилдиларки, ул кишининг Ҳазрат Мир лангаридида муқфал уйи бор. Кўтахназарлар бу таваҳхумдинки, аларнинг вуқуфи била бўлмиш бўлғай, аларға шаҳрдин узр қўлдилар. Ва алар Балхқа бордилар ва халойиқ ғавғоси ҳам алар хизматиға боис бор эрди. Аларнинг ҳақойиқ ва маорифидин ҳоло эл орасида девонлари бор ва яхши маснавий рисоалари. ва яна расойил ҳам битибдурлар ва таржеълари девонда бор ва таржеъ байти будурки,

б а й т:

[Афъол, сифот ва зот билан барча пинҳон ва ошкор нарсаларнинг асли сенсан]².

Ва Балхдин Самарқандға бордилар ва андин яна Хуросонға қайтдилар ва Харжард қасабасида сокин бўлдилар ва саккиз юз ўттуз еттида дунёдин ўттилар ва муборак марқадрлари ҳам андадур ва ниёзмандларидин баъзи қабрлари устида гунбаз ва айвон иморат қилибдур, юзору ва ютабарраку биҳи.

714. Ҳ.ақим Санойи Ғазнавий р. т.

Кунияти ва оти Абдулмажид б. Одамдур ва ул Шайх Разиюддин Али Лоло отаси била абнойи амм экандурлар. Сўфия тариқининг шуаросининг кубаросидиндур ва машойих анинг назмларидин истишходға ўз расойилидин келтурубдурлар ва «Ҳадикат ул-ҳақиқа» китоби анинг шеърида азвоку мавождиға ва тавҳид арбоби маърифати адосида камолиға қатъий далилдур. Хожа Юсуф Ҳамадоний қ. с. муридларидиндур ва тавбасининг сабаби бу эрмишки, Султон Маҳмуд Сабуктегин киш фаслида Ғазнийдин куффор диёрининг баъзини олурға чиққан экандур ва Санойи анинг мадҳида қасидае айтқон экандурки, онинг арзиға етурго. Бир гулхан эшигига етарки, бир мажзуб анда бўлур эрмишки, они Лойхўр дер эмишлар, бу жиҳатдинкн, доим Чоғир лойи ичар эрмиш. Анинг унин эшитурки, соқийсиға айтур эрмишки, бир аёғ тўла қилиб берки, Ғазнавий Маҳмудғинанинг кўрлукига ичай! Соқий демиш бўлғайки, Маҳмуд подшоҳи исломдур ва ғозий кишидур. Нечук мундоқ дегайсен? Ул демиш бўлғайки, нохушнуд мардакдурки, ҳар

не анинг иликига тушубдур, ани забт қилмай борибдурки, яна мулк олғай, дебдур ва аёғни ичибдур. Андин сўнгра дебдурки, яна бир аёғ тутки, Санойи деган шоирғинанинг кўрлукига ичай! Соқийси дебдурки, Санойи фозил ва латифтабъ киши. Нечук бу навъ дегайсен? Ул дебдурки, агар ул латифтабъ бўлса эрди, бир ишга машғул бўлғай эрдик, анинг бир ишига ярағой эрди! Бир неча газофни бир қоғазга битибдурки, анинг ҳеч ишига ярамас ва билмаски, ани не иш учун яратибдурлар. Санойи ул сўзни эшитти, ҳоли мутағаййир бўлди ва ул Лойхўр танбиҳи била ғафлат мастлиқидин айилди ва кадам йўлга кўйиб, сулукка машғул бўлди. Ҳазрат Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. сўзларида мазкурдурки, Хожа Ҳаким Санойи ул вақтки, мухтазар эрди, ўз-ўзи била оғзида бир нима дейдур эрмиш. Қулоқ солганларга маълум бўлубдурки, бу байтни ўқийдур эрмишки,

Б а й т:

[Сўзида маъною маъносида сўз бўлмаган айтганларимдан қайтдим]¹.

Азизе бу сўзни эшитиб, дебдурки, ажабдуркн, сўз демақдин қайтқон маҳалда ҳам сўзга машғул эрмиш. Анинг ашъоридиндур.

Ш е ъ р:

[Бу жаҳон минг-минг одамлар бўлса-да, ўлаксага ўхшайди. Буниси унисига чангал солади, униси бунисини тумшуғи билан чўқийди. Оқибат ҳаммаси ўтади, ўлакса эса ҳаммасидан қолади]².

Бу қитъа ҳам анинг латоифидиндур.

Қ и т њ а:

[Жаҳон халқининг кўпи гумроҳу ози нажот топувчилардир. Сен шундай яшагинки, ўлсанг нажот топ, аммо бошқалар сендан нажот топмасин-лар]3.

Бу рубоий ҳам анингдур.

Р у б о и й:

[Эй ишқ, руҳ сенга муқаддас манзил, ақл-савдоларинг ортилган маҳмил. Маърифат дунёсининг сайёҳи бу – дил. Ғаминг дастидан қўл бошдаю, оёғ лойда]4.

Ва анинг «Ҳадиқа»сидин бошқа ҳамул вазн била уч китоби бор ва «Ҳадиқа»нинг итмомига андоқки, ўзи назм қилибдур – беш юз йигирма беш эрмиш. Баъзи ўзининг ҳам фавгин ушбу тарихда дебдурлар.

715. Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий қ. с.

Алар шайх Маждуддин Бағдодий қ. с. нинг муридидурлар ва «Тазкират ул-авлиё» китобиким, аларнинг мусаннафотидиндур. Анинг дебчасида ўзларининг Шайх Маждуддинга иродатларни зоҳир қилибдурлар ва баъзи дебдурларки, Увайсий экандурлар ва Мавлоно Жалолуддин Румий қ. с. сўзларида мазкурдурки, Шайх Мансур Ҳаллож нури юз эллик йилдин сўнгра Шайх Фаридуддин Аттор руҳиға тажалли қилди ва онинг мураббийси бўлубдур. Дебдурларки, алар андоқки отлари машҳурдур, аттор экандурлар. Тавбалариға «абаб бу бўлғондурки, бир кун атторлиғ дўқонида муомалаға машғул ва машғуф эмишлар. Дарвеше дўқон эшигига етар ва неча қатла [Аллоҳ учун бирор нарса бер!]¹ дер. Анга парво қилмаслар. Ул дарвеш дерки, эй Хожа, не навъ ўлгунгдур? Алар

дебдурларки, андоқки сен ўлгунгдур! Дарвеш дебдурки, сен мендек ўлаолмассен! Алар дебдурларки: Нечук? Дарвеш дебдурки, мундоқ! Яғоч аёғин бошин остига кўюбдур «валлох», дебдур ва жонни ҳаққа таслим қилибдур. Аларнинг ҳоли мутағаййир бўлубдур ва дўкон ва анда лағн ҳар не бор экандур, барҳам урубдурлар ва бу тариққа кирибдурлар.

Дебдурларки, Мавлоно Жалолуддин Румий Балхдин Маккага борурда, Нишобурда алар суҳбатиға етибдур ва Шайх кибари синда эрмишлар. «Асрорнома» китобини Мавлоноға берибдурлар ва Мавлоно доим ул китобни ўзидин айирмай, ўзи била асрар эрмиш ва ҳақойиқу маориф адосида иқтидоси аларғадур, андоқки дебдурки,

б а й т:

[Мавлоно Аттор атрофидан юрди, Шамс кўлидаги шарбатдан ичди]².
Ва яна бир ерда дебдурки,

н а з м:

[Аттор руҳ эдию Санойи унинг икки кўзи. Биз Санойю Аттор изидан келдик]³.

Ва ончаки тавҳид асрори ва азвоқу мавожид ҳақойиқининг адоси ва гуфту гузорики, аларнинг маснавий ва ғазалиёт ва сойир назмларида индиروج топибдур» Ҳазрат Махдумий н. м. н. дебдурларки, бу тоифанинг ҳеч қайсининг сўзларида топилмас. [Аллох субҳонаху муштоқ толибларнинг энг яхши мукофоти билан уни сийласин! Қутлуғ нафасидан намуналар].

Н а з м:

[Эй юзини беркитиб, бозорга келган, халқ бу тилсимга мубтало бўлиб қолди]⁴.

Ва бу қасидадур, йигирма байтдин ортуқроқ ва аҳолидин баъзи анга шарҳ битибдур. Ва мурод бу мубҳам адодин ул Ҳазратқа жаноби маорифпаноҳ Хожа Ҳофиз Али Жомийдур қ. с.ки, кўпрак улумда батахсис, тасавсуф нлмида замонининг яғонаси эрди ва ўтган матлаъ шарҳида бу навъ битибдурларки, эй улки, ўз юзинки зоҳир вужуд нуридур, табайюнот ва сувар бурқаъи била ёшуруб, ёширун зуҳур бозориға келиб, халқе бу сувар тилисмидинки, бу махфий ганж юзига тортибсен, табайюноти мухталифа касрати ва осори мутабония воситасидин буъду ҳижрон ва ғафлату пиндор ва ғайрат гирифтори бўлубдурлар. Ёхуд ул юз жамоли партави сирояти воситасидинки, мазохир ва сувари жамила пардаларидин ишқ балоси ва муҳаббат меҳнатиға гирифтор бўлубдурлар. Баъзи маъноға ошиқ ва баъзи сураатқа.

Б а й т:

[Сен – маъно, сендан бошқаси исмдир, сен – хазина, барча олам тилсимдир]⁵.

Ва сураат ошиқлари ўз ваҳмлари била маъшукдин йироқ тушубдурлар ва билмасларки, кимнинг ошиқидурлар ва аларнинг кўнглин олғон кимдур?

Ш е ъ р:

[Сени танисалар ҳам, танимасалар ҳам барча олам халқининг майли сенгадир]⁶

ва бу дастур била бу касидани тамом шарҳ қилибдур ва ихтисор жиҳатидин бу бир байтни ирод қилилди ва бу заифи номурод Ҳазрат Шорих қ. с.нинг хизматиға мушарраф бўлиб эрдим ва баъзи улумда алардин сабақ эшитиб эрдим ва Ҳазрат Шайх бузургворнинг назму насрқдин мусаннафоти беҳад кўпдур. Улча ул орасида ҳоло мавжуд бор. Назмлари юз йигирма минг байт тахминан бўлғай ва сўзи анга ўхшарки, бу бантлариға хатм қилмиш бўлғайлар.

Ш еър:

[Кофирнинг куфрию диндорнинг дини Атор қалбида бир зарра дарддир]⁷.

Ва ул Ҳазрат олти юз йигирма еттида куффор илкида шаҳодат шарбати тотибдурлар ва дерларки, муборак синни юз ўн тўрт ёшида эрмиш ва мутаҳҳар мозорлари Нишобурдадур ва махлис ниёзмандлардин баъзи муравваҳ иморат ясабдурлар, юзару ва ютабарраку биҳи.

716. Шайх Мушрифуддин Муслиҳ б. Абдуллоҳ Саъдий Шерозий қ. с.

Сўфиянинг афозилидин эрмиш ва Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф қ. с.нинг шариф букъасининг мужовирларидиндур ва улумдин тамом баҳраси бор эрмиш ва одобдин комил насиби. Кўп сафар қилибдур ва ақолимни кезибдур ва неча қатла ҳажға яёқ борибдур. Суминот бутхонасиға кирибдур ва аларнинг улуғроқ, бутин ушатибдур. Ва кибор машойихдин кўпининг хизматиға етибдур. Шайх Шаҳобуддин суҳбатиға мушарраф бўлубдур ва алар била бир кемада дарё сафари қилибдур ва дебдурларки, муддати мадид Байт ул-муқаддасда ва Шом билодида саққолик қилиб, элга сув берур эрди. То Хизр а. с.га етишти ва ани инъом зулоли ва афзоли оби ҳаётидин сероб қилди. Бир қатла анга содоти акобиру ашрофидин бири била гуфтугўй воқеъ бўлди.

Ул шариф кеча Ҳазрат Рисолат с. а. в. тушда кўрдиким, ул Ҳазрат анга итоб қилди. Ул шариф уйғонди. Шайх хизматиға бориб, узрхоҳлик кўргузуб, истирзои хотири қилди. Машойихдин бири аларға мункир эрмиш. Бир кеча воқеада андоқ кўрдиким, осмоннинг эшиклари очилди ва малоика нур табақлари била нозил бўлдилар. Ул сўрдиким, бу не нурдур? Дедиларки, Саъдий Шерозий учундурки, бир байт айтибдур ва ул байт Ҳақ с. т. хазратида қабул тушубдур ва ул байт будурки,

б а й т:

[Хушёр киши назарида яшил дарахтларнинг ҳар бир япроғи Яратувчи маърифатининг бир дафтариридир]¹.

Ул азиз чун ул воқеадин уйғонди. Ҳамул ақшом шайхнинг зовияси эшигига бордиким, анга мужда еткургой. Кўрдиким, чироғе ёкибдур ва замзама қиладур. Чун кулоқ солди, ушбу байт эрдиким, ўкур эрди. Шайхнинг ашъори девони ва «Бўстон» маснавийси ва «Гулистон» китоби ва сойир кутуби ва расойили андин машхурроқдурки, андин бирор нима ирод қилғай. Ғазалгўй акобиру шуаро олдида мундоқ муқаррардурки, ғазал тавриға Шайх мухтариъдурлар, жонсўхталар ва, ишқибозларға ва дилафрўхталарға ва жонгудозларға филвоқеъ ғариб ҳаққе собит қилибдурлар. Шайх олти юз тўқсон бирда шаввол оийи жумъа туни дунёдин ўтубдурлар.

717. Шайх Фахруддин Иброҳим Ироқий қ. с.

«Ламаот» китобининг соҳибидур ва шеър девони бор ва машхурдур ва кичик ёшида Қуръон ҳифзи қилиб эрди ва асру хўб ўкур эрди. Ҳамадондиндур. Барча Ҳамадон аҳли анинг шефтаси эрдилар. Андин сўнг улум таҳсилиға иштиғол кўргузубдур. Ун етти ёшида Ҳамадоннинг баъзи мадорисида ифодаға машғул бўлубдур. Бир кун бир жамоат

каландарлар Ҳамадонға етибдурлар ва алар била бир соҳибжамол йигит эрмиш ва анга ишқ машраби ғолиб. Ани кўргач, анга гирифтор бўлубдур. Ул мусофир каландарлар то Ҳамадонда эрдилар, алар била эрди. Чун алар Ҳамадондин сафар қилдилар. Неча кунки ўтди, фироқ суъубатидин бетоқат бўлуб, аларни эриша бориб, аларға етти ва ишқ иқтисоси билаки, маъшукқа ҳамранглик тақозоси қилур. Қаландарлик қисвати ихтиёр қилди ва алар била Ҳиндустонға тушти ва Мултон шаҳрида Шайх Баҳоуддин Зикриё суҳбатиға етишти ва мурид бўлди. Дерларки, чун Шайх ани хилватқа ўлтуртти ва онинг чилласидик бир даҳ ўтти. Анга важде етиштики, холи муставли бўлди ва бу ғазални дедик,

б а й т:

[Вақтеки, қадахга шароб қуйдилар, аввало, мастсокий кўзидан қарз олдилар]¹.

Ва муни бийик ун била ўқур эрди ва йиғлар эрди. Чун хонақоҳ аҳли бу ҳолни кўрдилар ва дарвешлар тариқининг хилофи топдиларки, Шайх тариқи хилватда зикру мувоқабат иштиғолидин ўзга иш бўлмас эрди.

Ани инкор суратида Шайх арзиға еткурдилар. Шайх дедик, сизларга булардин маньдур. Анга мань йўқдур. Неча кун мундин ўтти, Шайхнинг муқаррибларидин бирининг гузари хароботқа тушти. Эшиттики, ул ғазални хароботийлар чангу чағона била ўқур эрдилар. Шайх қошиға келди ва сурати ҳолни айтти ва дедик, бокий Шайх хоқимдур. Шайх деди: Не эшиттинг, адо қил! Бу ғазал адосида тафаҳхусқа чун еттиким,

б а й т:

[Ўз сирларини ўзлари фош этиб, Ироқийни нега бадном қилдилар?]².

Шайх дедик, анинг иши тамом бўлди ва кўпти ва Ироқийнинг хилвати эшигига келиб дедик, Ироқий, хароботда муножот қиласен, ташқари чиқ! Ташқари чиқди ва бошини Шайхнинг аёғиға қўйди. Шайх муборак илки била бошини туфроғдин кўтарди ва яна они хилватқа кирголи қўймади ва хирқани ўз муборак танидин чиқариб, анга кийдурди ва ўз фарзандин анинг никоҳи ақдиға киюрди ва анга ул никоҳдин фарзанде бўлди ва анга Кабируддин лақаб қўйдилар. Йигирма беш йил Шайх хизматида эрди. Шайх ўз вафотиға яқин анн ўз ўрниға халифа таъйин қилди ва Тенгри раҳматиға борди. Чун риёи сўфилар Шайхнинг илтифотин бу мартабада анинг жониби кўрдилар. Ҳасад ирқлари ҳаракатға келиб, вақт подшоҳна еткурдиларки, анинг аксар авқоти шеър била ўтар ва соҳибжамол йигитлар била суҳбат тутар. Анга шайх хилофати истихқоқи йўқдур. Чун шайх Ироқийға бу маълум бўлди. Ҳарамайни шарифайн сафари ихтиёр қилиб, ул давлатқа мушарраф бўлғондин сўнгра Рум сори тушти ва Шайх Садруддин Қунявий суҳбатиға етиб, тарбиятлар топти ва жамеъки Шайх хизматида «Фусус» ўқийдур эрдилар, истимоъ қилдилар ва анинг истимоъи асносида «Ламаот»ни битиди ва шайх назариға келтурди. Шайх писанд қилиб, қабул рақамни ул шариф рисолаға тортти ва бу авқотда Ҳазрат Махдумий н. м. н. «бу хокисор илтимоси била ул китоб шарҳида «Ашъна»ни битидиларки, мутолаа қилиб, маонисидин файз олғайлар ва онинг нафосатин бу илмда билгайлар ва Шайх Фахруддин Ироқий Румдин Мисрға ва Мисрдин Шомға келиб, Димишқда сокин бўлдилар ва олти ойдин сўнгра фарзанди Кабируддин Мултондин келди ва муддате отаси хизматида бўлди. Оқибат шайхқа ориза торий бўлди ва вафот куни асҳобни ва ўғлини тилади ва васиятлар қилди ва бу рубоийни айтти.

Р у б о и й:

[Ўтмишда олам низомига қарор қилганда, унга одам ҳоҳишича тартиб бермадилар. Ўша кунги қоидаю қарорга биноан бирор кишига оз ҳам, кўп ҳам ваъда бермадилар]3.

Етти юз саксон саккизда зулқабда ойининг олтисида оламдин ўттилар ва Димишқнинг Солиҳиясида Шайх Муҳйиддин Арабий қабрининг ёнида кейинроқ дафн қилдилар. Ўғли Кабируддинни отаси ёнида р. а.

718. Амир Хусайний қ. т. р.

Оти Хусайний б. Олим б. Абулхусайндур. Аслида Кизивдиндурки, бир кентдур, Ғур навоҳийсидин. Зоҳирий ва ботиний улумга олим эрмиш ва назму наср кутуб мусаннафоти бор. Назмдин мисли «Канз ур-румуз» ва «Зод ул-мусофирин» ва «Си нома» ва ғазал девони ва насрдин мисли «Нузҳат ул-арвоҳ» ва «Сирот ул-мустақим». Ва «Канз ур-румуз» китобидин андоқ маълум бўлурки, Шайх Закариёи Мўлтонийнинг воситасиз муридидур. Аммо баъзи китобида андоқ битикликдурки, ул шайх Рукнуддин Абулфатҳ муриди бўлғай ва ул отаси Шайх Садруддин ва ул отаси Шайх Баҳоуддин Закариёи Мўлтонийнинг қ. т. а. Анинг тавбасиға сабаб ул эрмишки, ов овлаб юрур эрмишки, бир кийик оллиға келур. Уқ тортар, ани урғоли. Ул кийик анинг сори боқиб айтурки, эй Хусайний, бизга не ўқ отарсенки, Тенгри сени бандалиғига ва маърифатиға яратибдур, йўқ бу иш учун? Ва ғойиб бўлди. Анга ҳол мутағайир бўлуб, талаб ўти ниҳодидин шуъла торта бошлади. Ҳар несики бор эрди, барҳам урди ва бир сурук жаволиқилар била қўшулуб, Мўлтон сори тушти ва, Шайх Рукнуддин хонақоҳиға етишдилар. Шайх ул жамоатни зиёфат қилди. Эrsa оқшом Ҳазрат Рисалат с. а. в. воқеъда Шайхқа амр қилдики, менинг бир фарзандим бу жамоат оросида бордур. Чикариб ишига машғул қил! Тонгласи Шайх Рукнуддин ул жамоатдин тафаҳхус қилди. Эrsa они кўргуздилар. Ҳамул олий ишорат била ани алар орасидин чиқариб, тарбиятиға; машғул бўлди, то олий мақомға етти. Андин сўнгра Хуросон вилояти сори рухсат берди. Амир Хусайний Ҳирий шаҳриға келди ва Ҳирот халқи муриду мухлис эрдилар. Етти юз ўнда Шаввол ойининг олтисида оламдин ўтти ва Масрахда Абдуллоҳ б. Жаъфар Тайёрнинг гунбази қошида дафн қилдилар, р. а.

719. Шайх Маҳмуд Чабуштарий қ. т. с.

Бу тоифанинг куммалидиндур. Зоҳирий ва ботиний улум соҳибкамоли. Бу фан аҳли қошида муқаррар ва калому мақоли бу тоифа тариқи адосида мустаҳсан. Таснифоту кутуби бор. Ул жумладин «Ҳақ ул-яқин»дурки, улча имкони бор, бу қавм ҳолоти ва таърифиди ҳам дақиқ ва ҳам муфид воқеъ бўлубдур. Яна «Шоҳид»дурки, ул ҳам ишорат аҳли тили била маориф баён қилибдур, ул дағи таърифдин мустағнийдур. Ва мабдаву маод бобида яна бир китоби борки, бу тариқда сулуқ аҳлиға кўп муфиду мунтиж воқеъдур. Яна «Гулшани роз»дурким, ҳам зоҳир аҳлининг рангину пуркор маснавийлари ва ҳам ҳақиқат аҳлининг ширину файзосор сўзларида андин равонроқ ва пурчошнйроқ ва шўрангизроқ ва шавқомизроқ назм айтса бўлғайки йўқдур! Ва ул бу навъ эркандурки, Мир Хусайний бу тоифа истилоҳ ва тили била неча савол битиб, Ироқ машойихи афозилиға йиборибдур, ул саволотқа жавоб умиди била ва ул мушкilot ҳалли тамаъи била. Агарчи саволот ўттузча ортуқ, ё ўксук бор аммо ўн етти байтда назм либосиға кирибдур. Алар назариға етқач ул мушкilot ҳалли учун ул саволот жавобиға машғул бўлубдурлар ва ул маснавийни айтибдурлар. Ва абётининг адади минг бир воқеъ бўлубдур. Асмоуллоҳ адади била мувофиқ. Ва анга «Гулшани роз» тасмия қилибдурлар. Ва Шайхнинг муборак марқади Чабуштардадурки, Табриз навоҳийсидадур.

720. Шайх Авҳадуддин қ. с.

Андоқ истимоъ тушубдурки, ул шайх Авҳадуддин Кирмонийнинг асҳобидиндур ва отида бу нисбат маъниси андиндур ва анга шеър девони бор, ғоят латофатда бир таржеоти бор муштамил ҳақойиқу маорифқа ва «Жоми жам» отлиғ, маснавийси бор Шайх

Санойининг «Ҳадиқа»си услуб ва вазни била. Ва анда кўп латоиф дарж қилибдур ва бу абъёт ул маснавийдиндур.

М а с н а в и й:

[Бир оқшом гўзал ёрнинг чехрасидан бахтиёр бўлиш учун Авҳадий олтмиш йил машаққат чекди. Сўзимиз сири мажозий эмас, кўзингни оч, бу ўйин билан бўлар иш эмас! Йиллар фалакдек саранжом кездим ва фалакдек соҳибназар бўлдим. Оёқда чилла ўтирдим, аммо озиқ-овқат тўплаш учун ўтирганимиз йўқ! Ташқаридан бозор ўртасидаман, ичкаридан ёрим билан хилватдамен.

Ҳеч ким хурсандчилигим жамолини кўрмайди ва хилватимга йўл топа олмайди. Токи қалбим дўстимга боғлиқ экан, бошимдан шодликлар сочади]¹.

Ва шайх Санойининг «Роия» қасидасига яхши жавоб айтибдур ва абётининг адади юз олтмиш бўлғусидур. Онинг муфтатаҳи бу абётдурким,

м а с н а в и й:

[Боғлиқлигимиз ёрга боғланмаса, бахтдан қандай баҳраманд бўлиш мумкин? Бутун шаҳарда ишимиз бир зотга боғлиқ, лекин ишимизга у ҳеч тан бермас. Ҳамдам йўқ, сирымни кимга айтай? Маҳрам йўқки, зорлансам! У маъшуқ улуғлигидан фарёду фиғондаман, у най овозидан самоъ қиламан]².

Ва «Жоми Жам» китобининг итмоми тарихида битибдурки,

н а з м:

[Тарихни ҳисобладим: етти юзу ўттиз уч эди. Мен бу қутлуғ номани раҳбаримизга бағишладим. Бир йил тўлди, «лайлат ул-кадр»да эшигида тугатдим]³.

Қабри Табризнинг Мароғасидадур ва анда фавтининг тарихи етти юз ўттуз саккизда битилибдур, р. т.

721. Афзалуддин Бадил Ҳақойиқ Хоқоний қ. с.

Агарчи Фалакий шоирнинг шогирдидур ва шеърға шуҳрати бор. Аммо дерларки, анга шеър тавридин бошқа тавре бор эрмишки, шеър анинг жанбида гум эрмиш ва сўзлари бу маъни шоҳидидур. Андоқки дебдур.

Ш е ъ р:

[Менинг барча суратиму, барча сифатим ҳам – у. Мен ночор кишиман, ҳеч ким сўзимни эшитмайди. Астойдил «У ким?» – демайдиган бўлсалар, бирор эшикни қаттиқ қоқмайман, дейдиган бўлсалар, мен қандай эсам, шундай десинлар!]¹.

Ва яна бир ерда дебдурки,

ш е ъ р:

[Ишқ улуғлик кигизига оёғини тираб олди, аввало биздан бизнинг борлигимизни кетказди. Сизу бизга нақд беҳудлик муносибдур, чунки сизу бизнинг заҳматларимиз унга сиғмайди]².

Ва онинг бу навъ сўзлари кўпдур ва мундин бу иш келурки, анга сўфилар сўфий машрабидин тамом шурбе бўлмиш бўлғай ва ул доғи Шайх Санойининг «Роия» қасидасига жавоб айтибдур ва онда уч матлаъ дебдурки, аввалғиси будур.

Ш е ъ р:

[Тонг отди, тонг отди. Иш вақти етди, борингизни сочинг, борингизни сочинг! Чунки ёр келди. Ишқким, кўз сувидек равшан, ёрким, баҳор елидек вақти чоғ. Чарх тонг пайти ишимиз учун турфа хил жисмларни кўзимизга жилвалантиради]³.

Ва қасиданинг охирида дебдурки,

ш е ъ р:

[Бу қасида етти қасиданинг саккизинчиси бўлиб, шеърлари ғаройибдур. Каъба эшигига оссалар Каъба менга шараф сочади. «Кел, йиғлайлик» қасидасини ортда қолдиради ва Имрул-Қайсининг обрўйига путур етказади]4.

722. Шайх Низомий қ. т. с.

Аларга зоҳирий улуми ва расмий истилохотдин баҳраи тамом бор эрмиш. Аммо барчадин илик тортиб Ҳақ с. т. ға юз келтурубдурлар. Андоқ дебдурларки,

м а с н а в и й:

[Юлдузларнинг барча дақиқаларию илмларнинг яширин сирларини бирин-кетин ўқидим. Ўқидиму ҳар бир варақ сирини ахтардим. Сени топгач, варақларни ювдим. Ҳамманинг юзини Худода кўрдим ва у Худони ҳаммадаю сенда кўрдим]¹.

Умри гаронмойани аввалдин охирғача қаноату тақво ва узлату инзиво била ўтқарибдурлар ва ҳаргиз сойир шуародек хирсу ҳаво ғалабасидин дунё арбобиға илтижо қилмайдурлар. Балки рўзгор салотини алар мулозаматиға табаррук тиларлар эркондур. Андоқки, дебдурларки,

М а с н а в и й:

[Ёшлигимдан сенинг эшигингдан бошқа бир эшикка бормадим. Ҳаммани эшигимга юбординг, мен истамасдим, сен берардинг. Эндиким, сенинг даргоҳингда қаридим, кўрқиладиган нарсаларда ўзинг паноҳ бер!]².

Аларнинг беш маснавийсики, «Панж-ганж»ға машҳурдур. Кўпраки салотин истидъоси била воқе бўлубдур. Бу умидворлиғ билаки, аларнинг назм воситаси била буларнинг отлари рўзгор саҳифасида қолғай, истидъо қилур эрмишлар. Ва уд назмлар агар зоҳир юзидин афсонадур, аммо ҳақиқат юзидин ҳақойиқ кашфи ва маориф баёниға баҳонадур. Бир ерда ул маъни баёнидаки, сўфия дебдурларки, Ҳақнинг висоли толиблари ва жамоли муштоқлариға онинг вужуди далили вужуддир ва шухуд бурҳони ҳам шухуд. Дебдурларки.

м а с н а в и й:

[Талабгорларингнинг ўз андозаларини сенда кўрганликлари фано бўлишларига сабаб бўлди. Кимки сендан сенга наззора қилса, беҳуда варақларни йиртади. Сени сенсиз топиб

бўлмайди, бошқа эшиклардан юз ўгириш керак] ³.

Ва яна бир ерда ҳам бу маънода дебдурки,

м а с н а в и й:

[Ақлнинг оёғи қабаргану йўл қоронғу, гўё қилдек ингичка. Агар тавфиқинг раҳнамо бўлмаса, бу тугун ақл билан ечилмайди. Ақл сенинг эшигингда нурга тўлади, агар ичкарига оёқ қўйса, куяди] ¹.

Яна бир ерда Ҳақ с. т. мосивосининг эърози тарғиби ва тахриси ва анинг кибриёси жанобиға таважжухда дебдурки,

м а с н а в и й:

[Қонхўр, бу тузоқдан учиб кетки, ҳалос топиш чораси зийракликдир. Бўрининг тиши тулкиникидан ўткирроқ, лекин тулки айёр бўлгани учун қутулди. Вафо қилишга ҳаракат қил, худпараст эмас, худопараст бўл!] ⁵.

«Искандарнома» тарихиқи, аларнинг китобларининг охиридур. Беш юз тўқсон иккида экандур. Машхур мундоқдурки, алар сулук айёмида қирқ арбаъин чиқарибдурлар ва тўрт арбаъинни бир дарахт устида чиқарибдурлар. Ҳар ойина бу навъ муфрит риёзатлар тортмағунча бу навъ беш ганжқи, аларға насиб бўлубдурки, кўп абъёти алфоз жазолатидин ва маъною таркиб салосатидин деса бўлурки, эъжоз сарҳадига етибдур, кишининг илкига кирмак имкон эмас ва умрлари олтмишдин ўтган экандур, валлоху аълам.

723. Хусрав Дехлавий қ. т. р.

Лақаби Яминуддиндур. Отаси Лочин қабиласининг улуғларидин эрмиш. Балх навоҳисида ҳамоноқи, они Ҳиндустонда машхурдурки, турк дерлар. Жихат бу эркин. Султон Муборак Шоҳ Халажий фавтидин еўнгра Шайх Низомуддин Авлиё хизмат ва мулозаматиға қўшулди ва риёзату мужоҳидат илгари тутди. Дерларки, қирқ йил даҳр рўзаси тутти ва дерларки, Шайх Низомуддин Авлиё ҳамроҳлиғидаки, анинг шайхидур, таййи арз тариқи била ҳаж гузорлабдур ва беш қатла Ҳазрат Рисрлат с. а. в. ни воқеъда кўрубдур ва Шайхнинг ишорати била Ҳизр а. с. хизматиға етубдур ва андин илтимос қилибдурки, муборак оғзи сувин анинг дозига солғай. Ҳизр а. с. дебдурки, бу давлатни Саъдий элтти. Хусрав маҳзун кўнгул била Шайх хизматиға келибдур ва сурати ҳолни арз қилибдур. Шайх ўз оғзи сувин анинг оғзиға солибдур ва анинг баракотидиндурки, тўқсон тўққуз китоб тасниф қилибдур. Дерларки, баъзи мусаннафотида битибдурки, менинг шеърим абъёти адади беш юз мингдан озроқдур ва тўрт юз мингдин кўпрақдур ва дерларки, Шайх Саъдийнинг йигитлигида кўруб, хизматиға мушарраф бўлғон экандур ва мубоҳот қилур эркондур. Анга ишқу муҳаббат машрабидин чошни тамом бор эмиш. Андоқки сўзларидин зоҳирдурки ва бағоят важду ҳоллиқ эркандур Шайх дер экандурки, қиёматда ҳар киши бир нима била фахр этгай. Мен бу туркнинг, яъни Хусравнинг кўксининг куюқи била фахр қилғумдур.

Ул дебдурки, бир кун менинг хотиримға келдики, Хусрав улуғлар отидур, не бўлғай эди, агар менда фақр оти бўлса эрдик, ҳашр куни мени ул отбила атасалар эрди ва бу хотирни Ҳазрат Шайхқа арз қилдим. Дедик, солиҳ вақтда сенинг учун от тилалгай ва мен бу интизорда бўлдум. Бир кун Шайх дедик, бизга мундоқ макшуф бўлдики, қиёмат куни сени Муҳаммад Қосалес дегайлар. Ул жумъа кечаси етти юз йигирма бешда дунёдин ўтубдур ва умри етмиш тўртга етгондур. Шайхнинг оёғи сари дафн қилибдурлар.

724. Ҳасан Дехлавий қ. т. с.

Лақаб ва нисбати Нажмуддин Ҳасан б. Ало Санжарийдур. Шайх Низомуддин Авлиё қ. с.нинг котиби ва муриди эрмиш. Яхши ахлоқу авсоф била маъруф ва машҳур эрмиш. Ҳинд соҳиби тарихи дебдурки, мажолис латофату зарофатида ва ақл истиқомати ва сўфия тариқида қаноат лузуми ва эътиқод поклиги ва тажарруд ва тафарруд таврида ва оламда ҳарне келса хуш бўлмоқ ва хуш ўткармоқ тариқида андоқ киши оз кўрубмен. Ва ҳам Ҳинд соҳиби тарихи дебдурки йиллар менга Амир Хусрав ва Амир Ҳасан била муҳаббату маваддат эрди. Андоқки, алар менсиз ва мен аларсиз бўлмас эрдим ва менинг воситам била аларнинг орасида андоқ дўстлук истехком топиб эрдикки бир-бирининг уйларида тараддуд қилурлар эрди ва ҳамул дебдурки, Амир Ҳасаннинг камоли эътиқодикки, Ҳазрат Шайх Низомуддинға бор эрди. Мажолисда аларнинг муборак анфосидин ҳар нимаким эшитиб эрди битиб эрди ва ул неча мужаллад бўлуб эрди ва анга «Фавойид ул-фавойид» от кўуб эрди ва бу рўзгорда бу диёрда, яъни Ҳиндда сулук ва тариқат арбобига дастур бўлубдур.

Ва анга мундин бошқа девон ва маснавий бордур ва бу рубоий анинг назмидиндур.

Р у б о и й:

[Ғамгин дилгинам бор, кечиргину қилмишимдан сўрама, панада юз хил воқеалар бор, кечиргину сўрама! Агар амалимдан сўрасанг, шарманда бўламан, эй акрамул акрамин, кечиргину сўрама!]

725. Шайх Камол Хўжандий қ. р.

Бағоят бузург эрмишлар. Аларнинг иштиғоли шеърға ва анинг нозуклуклариға ва ўз ҳолларининг сатру талбиси учун эрди эркин. Андоқки, ўзлари дебдурларки,

б а й т:

[Менинг шеъримдаги бу такаллуфларим, эй Ҳумайром, менла сўзлашгин, деганимдадир]

Алад-давом риёзат ва мужоҳидотқа машғул эрмишлар. Хожа Убайдуллоҳ қ. с. дебдурки, неча вақт Шош деган ерда бўлур эрмишларки, аларнинг оталари анда сокин эрмиш ва ул айёмда ҳайвоний емас эрмишлар. Аларнинг отаси илтимос қилмиш бўлғайки, таомеки, ҳайвонийға дохил бўлғой. Алар майл қилғайлар. Шайх тийбат важҳи била демиш бўлғайларки, агар ўюнгнн ўлтуруб, нима пишурурсен, майл қилурбиз ва Хожанинг отасининг бир яхши ўйи бор эрмиш. Алар ул-ўйин шайхдин беҳабар ўлтурубдурлар ва таомни тартиб қилибдурлар. Шайх майл қилибдурлар, Табризда ул зовиядаки, сокин эрмишлар, хилвате эрмишки, кеча онда бўлур эрмишларки, ўзларидин ўзга киши анда етмас эмиш. Шайхнинг вафотидин сўнгра ул ҳазратники кўрубдурлар, бир бурёдин ўзгаки, анда ўлтурур эрмиш, бир тошдин ўзгаки боши остида ястар эрмишлар нима топмайдурлар. Дерларки, ул вақтки саройда бўлур эрмишлар мавзиъи эрмишки, сув туғёни чоғда ул ерда кўп хароблиғ қилур эрмиш. Ул қиссани Шайхқа айтибдурлар. Шайх дебдурки, бизнинг чодирни ул ерда тикинг! Чун шайх буюрғондек қилибдурлар. Яна анда сув хароблиғ қилмайдур. Вафоти саккиз юз учда бўлубдур ва қабри Табриздадур ва лавҳида бу байтни ўз шеъридин битибдурларки,

б а й т:

[Камол, Каъбадан кечиб ёр эшигига кетдинг, минг офарин, мардона кетдинг!] ²

726. Мавлоно Муҳаммад Ширин, машхур ба Мағрибий қ. с.

Шайх Исмоил Сисийнинг муридидур, ул Шайх Абдурахмон Исфаройиний асхобидиндур қ. с. Ва дебдурларки, баъзи саёхатда Мағриб дарёсиға етиб, анда баъзи машойих илигидинки, нисбати Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин Арабийға етар, хирқа кийибдур. Шайх Камол Хўжандий била р. муосир эрмиш. Бир бири била суҳбат тутарлар эрмиш. Ул вақтки, Шайх бу матлаъни айтқан экандур,

б а й т:

[Кўз агар шудир, кош шудир, нозу ишва шу, алвидо, эй зухдў такво, алфироқ, эй ахлу дин!] ¹

Мавлоно самоъға етгандур. Мавлоно дегандурки, Шайх бисёр бузургдур, ажабдур алардин андоқ байт айтмоқки, зоҳир маъносидин ўзга муҳмала бўлмағай. Шайх ани эшитиб, суҳбат истидъоси қилибдур: Ва ўзи Балхқа қиём кўргузубдур ва Мавлоно ҳам ул хидматда мувофақат қилибдур. Ул аснода Шайх ул матлаъни ўқубдур ва дебдурки, кўз айндур ва бўла олурки, ишорат тили била айни қадимдинки, зотдур таъбир қилилғай. Ва кош хожибдур, пас, бўла олурки, андин ишорат сифатқа қилилғайки, зотнинг ҳижобидур. Мавлоноға ул ҳол маълум бўлуб, тавозуъ қилиб, инсоф берибдур. Бир қатла, Шайх Исмоил Сисий дарвешларни арбаъинға ўлтуртурда Мавлонони ҳам тилабдур ва Мавлоно бир ғазал айтиб, ўтқарибдурки, матлаъи будурки,

б а й т:

[Биз сенинг қуёшингни кўрдик, зарралардан кечдик, у зотни излаб, барча сифатдан кечдик] ²

Охиргача тасаввуф воқеъ бўлубдур. Чун Шайх эшитибдур, вақти хуш бўлубдур ва истехсон кўргузубдур. Ва Мавлоно олтмиш ёшларида секкиз юз тўққузда дунёдин ўтубдурлар.

727. Саййид Носир Хусрав қ. с.

Бадахшон Кўҳистонида бўлур эрмиш. Бағоят муртоз киши эрмиш, Кўҳистон аҳли боштин аёқ онинг муридидурлар ва Шоҳ Носир Хусрав била таъбир қилурлар. Зоҳир улумин хейли кўрган эрмиш ва ботин илмин дағи риёзат жиҳатидин ҳосил қилғондур, аммо бу тоифанинг анинг мазҳабида таънлари бор ва бу таън тўё «Рўшнойинома»сида мазкур бўлғон абъёти жиҳатидиндурки, ҳукм мазҳаби равишида воқеъ бўлубдур ва мазори Кўҳистондадур, юзору ва ютабарраку бихи.

728. Шайх Озарий қ. р.

Исфаройинликдур. Лангари ва муридлари бор эрди ва мазбут аврод ва авқотлиғ киши эрди. Авойил ҳолида ҳақ йўли сулуки кўнглига муставли бўлғонда Макка азимати қилди. Ул давлатқа мушарраф бўлғондин сўнгра Ҳинд сафари илайига тушти. Неча йил ул мулкда қолди ва кўп машойих ва азизлар суҳбатиға етишти ва кўп эл анга мурид бўлдилар. Андоқ манкулдурки, Ҳинд салотинидин баъзининг мажлисиға етганда андоқки, аларнинг расми эрмишки, салотин била киши мусофаҳа қилурда ерга бошин қўюб кўрушур эрмишлар. Шайх тавридин бу ишни йироқ кўрибдурлар. Аммо мажоли таманно қилиб, шайхқа арз қилдурубдурларки, агар бу расми бажо келтурса, бир лакки юз минг дирам бўлғай, ниёзмандлиғ қилғайлар. Шайх қабул қилмай истибъод қилиб, бу байтни

дебдурки,

б а й т:

[Мен туркман, Ҳиндуни Чиболнинг ўлакxаси деб атаганман. Жўнанинг хашаматини бир дона арпага олмайман]¹.

Шайхнинг мазори Исфаройиндадур, ўз лангарида. Саккиз юз олтмиш бирда ўтубдур. Бу байт ҳам Шайхнингдурким,

б а й т:

[Масиходан қолган бу ўйилган ёзув қадимийдир, ноумид бўлмаки, оқибат хайрдир]².

729. Мавлоно Лутфий р. т.

Таҳсил айёмида Мавлоно Шиҳобуддин Хиёбонин хизматиға етар экандур ва одоби тариқат сулукини андин касб қилур эркондур. Агарчи шоирлик тариқида маъруф ва машхур бўлди. Аммо дарвешлик тариқини дағи илкидин бермади. Бу фақир борасиға кўп илтифоти бор эрди ва фотихалар ўқур эрди ва доим волида мулозаматиға ва ризое хотириға тарғиб қилур эрди. Тўксон ёшидин тажовуз қилғонда, Ҳазрат Махдуми н. м. н. отиға радифи «сухан» сажъ қасидае айтиб эрдик, замон хушгўйлари барча хўблукқа мусаллам туттилар ва ул ҳазрат доғи инсоф бердилар ва онинг матлаи будурким,

б а й т:

[Хушо, лабингдан чиққан сўзлар – рух озиғи,
сўзнинг жонидир.

Юзинг гули –сўз бўстони чаманларини
безовчидир]¹.

Ул Ҳазрат шукргузорлик юзидин маъзират изҳори қилиб дедиларким, бу шеърнинг силаси уҳдасидин биз чиқа олмас бизки, магар муқобалада ҳам қасидае сизнинг отингизга айтқайбиз. Мавлоно дедиларким. ани сизга осон қилурбиз. Сизинг кийган эски тўнунгузни гадойлик қилурбизки, ҳулла бўлғай. Ул ҳазрат узрхоҳликлар била кисватин Мавлоноға кийдурдилар. Мавлоно бағоят сўхта киши эрди. Тўксон тўққуз ёшида оламдин ўтди, қабри Деҳиканордадурки, ўз маскани эрди. Бу матлаидин бу тоифа машрабининг чошниси зоҳирдур:

Улки хусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди сени ўзини пайдо қилғали.

730. Мавлоно Муқимий а. р.

Хуросон мулкида Тархон эли орасида бўлур эрди. Фуқаро аҳли машраби тавридин зоҳир эрди в.а бу тоифа истилохотидин хабардор, туркча шеърға машхур ва маъруф эрди. Бу тоифа истилоҳи била туркча таржеъ айтибдур ва кўп маоний анда дарж қилибдур ва таржеъининг банди бу байт воқеъ бўлубдурки:

Сенсен асли вужуди ҳар мавжуд,
Сендин ўзга вужудқа не вужуд.

731. Мавлоно Ашраф қ. с.

Ҳирий шаҳрида бўлур эрди ва сўфия тариқи била сулуки бор эрди. Бошиға кийиз

Ун тортиб бу матлаъни ўқуғач, Хожа Имоdqа важд юзланди ва фарёд қилиб, самоъға қўпор ва буюрурки, матлани-ўқ мукаррар ўқуғай! Шомдин субҳ чоғиғача Хожа бу матлаъ била фарёд қилиб, самоъ қилур. Намоз чоғи муридлари Хожани тутуб, таскин берулар ва намозни адо қилурлар ва Хожа Ҳофиз борасида хайр дуолари қилур ва неча кун анга бўла ул шахрда таваққуф қилур. Маккага бориб қайтгунча Хожа Ҳофиз шеърининг шуҳрати оламни тутқон экандур. Хожа Имоdнинг девони бор. Бу матлаъ анингдурки,

б а й т:

[Қаердаки, иродат камол топиб охирига етса, жабр ҳар қанча қўп бўлса, муҳаббат ундан зиёдадир!]².

734. Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий қ. с.

Алар лисон ул-ғайб ва таржумон ул-асрордурлар. Басо асрори ғайбия ва маонийи ҳақиқияки, сурат қисватида ва мажоз либосида адо қилибдурлар. Агарчи маълум эмаски, алар иродат илики бир пирга бермиш бўлғайлар ва тасаввуф тариқида бу тоифадин бирига нисбат дуруст қилмиш бўлғайлар. Аммо сўзлари андоқ бу тоифа машраби била мувофик воқеъ бўлубдурки, ҳеч кишига андоқ иттифоқ тушмайдур. Доғи алфоз латифлиғи ва таркиб покизалиғи ва равонлиғи ва адо салосати ва латофати ва маъно ғариблиғи чошнисида худаларни таъриф қилмоқ хаёт суйии жонбахшлиққа таъриф қилғондек бўлғай. Хожалар қ. а. силсиласидин азизе дебдурки, ҳеч девон Ҳофиз девонидин яхшироқ эмас, агар киши сўфий бўлса. Бу фақирға андоқ маълум бўлубдур ва машҳур мундоқдурки, Ҳазрат Мир Қосим қ. с. аларнинг девонини «Қуръони форсий» дер эрмишларки, Каломуллоҳ оёти маонисидин мамлу ва асрору нукотидин машҳурдир. Чун аларнинг ашъори маорифнигори андин машҳурроқдурки, иродға эҳтиёж бўлғай. Ҳар ойина қалам инони андин масруф қилилди. Алар етти юз тўқсон иккида оламдин ўтубдурлар.

735. Шайх ул-ислом Мавлоно Нуруддин Абдурраҳмон Жомий қ. р.

Алар васфида хома тили лол ва тил хомаси шикаста мақолдур. Йиллар тақрир қилилса ва қарнлар таҳрир суръати била битилса, улча ҳаққи бор. Васфларининг адо топмоғи мутаассирдир ва таърифларнинг сонға келмаги мутааззир. Бу бебизоат ва қалил ул-иститоатнинг яқини мунга содиқ ва таҳқиқи мунга мувофикдурки, бу умматда аларнинг камоли сувари ва истикмоли маънавийлари жомеъияти била турамамиш бўлғай. Чун аср фузалосидин ва замон уламосидин ким аларнинг шогирдлиғиға муаззазу мумтоз ва мушаррафу сарафроз эрдилар. Неча киши аларнинг сийрату камолоти шарҳида расоилу кутуб битибдурлар ва тасониф сабт этибдурлар, ародадур. Билай деган киши ул жамъи таълифдин ўз фаҳми хурдида махсус бўлур ва баҳра ола олур. Бу заиф дағи ҳам бу бобда «Хамсат ул-мутаҳаййирин» рисоласи битибмен. Анда филжумла густохлиғ юзидин алар зикри била қаламни гавҳарнисор этибмен. Турк улусида иродат аҳли ва ихлос хайли ул паришон авроқдин ва пароканда ажзодин иликка олсалар ва кўз солсалар, бирор нима била олурлар ва шуур ҳосил қила олурлар. Алар зоҳир юзидин ўзларин қутб ул-муҳаққиқин ва ғавс ус-солиқин Мавлоно Саъд ул-миллати ва дин Қошғарий қ. р. а. муриди кўргузурлар эрди. Аммо ҳамоноки Увайсий эрдилар ва ҳазрат Хожа Баҳоуддин

Накшбанд р. т. рухониятидин тарбият топиб эрдилар ва замон машойихидин Хожа Муҳаммад Порсо қ. с. муборак назарлариға етишиб эрдилар ва Хожа Абу Наср Порсо ва Хожа Муҳаммад Кусавий ва Мавлоно Боязид Пуроний ва Мавлоно Муҳаммад Асар ва Мавлоно Муҳаммад Табодгоний ва Шайх Шох Зиёратгоҳий ва Мавлоно Муҳаммад Амин Кўхистоний ва Мавлоно Саъиддин Жожармий қ. т. а. ва сойир замон машойихи била суҳбат тутуб эрдилар ва ҳам бу тоифа ҳолоту масоилидин барчадин баҳра топиб эрдилар ва ҳам баҳра еткуруб эрдилар. Саксон бир ёшқа етилар ва саккиз юз тўқсон саккизда жумъа кечаси Ҳирот хиёбони бошида ўз манзилларида Тангри таоло раҳматиға восил бўлдилар ва аларнинг мухлисларидин бири мунаввар марқадлари устида олий иморат ясаб, баъзи муридлар ва шогирдларидин ул иморатда дақойиқ фунунин ва ҳақойиқ улумин холо дарс этиб, жамоати касир толиблардин алар рухониятн баракатидин нафъи шомил ва файзи комил топадурлар ва назму наср таснифларидин элликка яқин борки, замон аҳли андин баҳраманддурлар. Назмларидин уч девондур. Аввалғи девон «Фотиҳат уш-шабоб»қа машҳур ва иккинчи «Воситат ул-икд»қа маъруф ва учунчи «Хотимат ул-ҳаёт»қа мавсумки, олам аҳли тилида ул назмлардин ўзга оз назм жорий бўлур ва маснавийдин «Ҳафт авранг»дур, етти дафтар тарбият топибдурки, «Тухфат ул-аҳрор»дур ва «Силсилат уз-заҳаб»дур ва «Юсуф ва Зулайҳо»дур ва «Лайли ва Мажнун»дир ва «Хирадноман Искақдарий»дур ва «Субҳат ул-аҳрор»дур ва «Саломон ва Абсол»дур ва насрларидин «Тафсир»дур ва «Шавоҳид ун-нубувват»дур ва «Нафаҳот ул-унс»дур ва «Нақши Фусус»дур ва «Ашъиат ул-ламаот»дур ва «Лавоех»дур ва «Лавомеъ»дур ва шарҳи рубоийдур. Чун барчаси аларнинг куллиётида мастур ва мазкурдур, теъдодиға ҳожат эмас ва аларнинг маоний ва нуқоти андин машхуррокдурки, бирор нима сабт қилмоққа ҳожат бўлмай. Ул сабабдин ихтисор қилилди. Ҳақ с. т. ва алар руҳиға вусул нузҳатгоҳида қиёматқача ором ва ниёзмандларға алар асрору маонийсидин кому нашоти тамом насиб қилсун, омин ё Рабб ал-оламин!

[Эркақлар мартабасига етган ориф аёллар зикри]

Шайхи бузургвор Шайх Муҳйиддин Арабий қ. с. «Футуҳоти Маккий»нинг етмиш учунчи бобида, андин сўнграки, рижолуллоҳ табақотидин баъзини зикр қилибдур, дебдурки, [биз зикр этган бу тоифадаги кишиларнинг барчасини рижол – эркақлар деб атаймиз. Шунингдек, улар ичида аёллар ҳам бор, лекин эркақларнинг сони кўп. Баъзи кишидан сўрадилар: Абдоллар неча нафардирлар? Айтти: Қирқ киши. Унга айтдилар: Нега қирқта эркақ демайсан? Айтти: Улар ичида аёллар ҳам бўлади]1. Шайх Абдурахмон Сулабий табақоти машойихинг соҳиби р. т. нисват ун-обидот ва нисо ун-орифот аҳволи зикрида ало ҳаддиҳи китобе жамъ қилибдур ва алардин кўпининг аҳволи шарҳия баёнға келтирубдур.

Ш е ъ р:

[Агар аёллар биз айтгандек бўлсалар, эркақлардан афзалдирлар. Куёшнинг муаннас исм эканлиги унга айб эмас, оининг музаккар исм эканлиги унга фахр эмас]2.

736. Робиан Адавия р. т.

Басра аҳлидин эрди. Суфён Саврий р. а. андин масоил сўрар эрди ва анинг

мавъизоту дуосиға рағбат кўргузур эрди. Бир кун Суфён Робиа қ. с. қошиға кирди ва илиг кўтариб дедики, [Аллоҳим, сендан саломатлик сўрайман]¹. Робиа йиғлади. Суфён сўрдики, не учун йиғладинг? Робиа дедики, сен мени йиғлатдинг! Суфён деди: Нечук? Робиа дедики, саломат дунёда анинг таркидадур ва сен дунёга олудасен. Робиа сўзидурки, ҳар нимага самараедур ва маърифат самараси юз Тенгрига келтурмакдур. Ва ҳам ул дебдурки, [оз сидқ ила астағфируллоҳ демокликдан астағфируллоҳ дейман]². Суфён андин сўрдики, банда Тенгри таолоға тақарруб тилар нималардин яхшироғи қайсидур? Ул деди, улдурки, билгайки, дунё ва охиратда андин ўзгани севмас. Бир кун Суфён анинг қошида дедики, [во аламо!]³. Ул деди: ёлғон айтма, агар сен маҳзун бўлсанг эрди, тириклик сенга хушгувор бўлмағай эрди. Ва ҳам ул дебдурки, андуҳум андин эмаски, андуҳингдурмен. Андуҳум андиндурки, андуҳинг эмасмен!

737. Лубобат ул-мутаъаббида р.

Байт ул-муқаддас аҳлидиндур. Ул дебдурки, мен Ҳақ с. т. дин уялурменки, мени ғайр била машғул кўргай. Бирав анга дедики, Ҳажга борадурмен, анда не дуо қилай? Дедики, Тенгридин ани тилаки, сендин хушнуд бўлғай ва сени ўзидин хушнудлар мақомиға еткурғай ва сени дўстлари орасида гумном қилғай.

738. Марям Басрия р. т.

Басра аҳлидиндур. Робиа рўзгорида эрмиш ва анинг суҳбатиға етган эрмиш ва хидматин қилган эрмиш. Ва Робиадин сўнгра неча вақт ҳаёт топибдур. Ва муҳаббатда сўз айтур эрмиш. Ва муҳаббатомиз сўз эшитса эрмиш, беҳол бўлуб, йиқилур эрмиш. Ва оламдин ўтмакни мундоқ дебдурларки, бир мажлисда муҳаббат сўзи ўтар эрмиш. Чун сўз муассирроқ тушубдур, юраки ёрилиб, жон берибдур. Ул дебдурки, ҳаргиз рўзе ғами емадим ва анинг талабиға ранж тортмадим, то бу оятни эшиттимки, [Ва сизнинг ризқингиз осмонда ва сизга ваъда қилинган нарса бордир]¹.

739. Райҳонаи Волиҳа р. т.

Басранинг муътаъаббидотидин эрмиш. Солиҳ Муррий р. т. айёмида бу абётни ёқаси оллиға битиб эркандур.

Ш е ь р:

[Сен мунисим, ҳимматим ва суруримсан, қалбим сендан бошқани севишни истамайди. Эй азизим, ҳимматим ва муродим, шавқим адо бўлмас, қачон дийдорингга мушарраф бўламан? Мақсадим жаннат неъматлари эмас, фақат сени кўрмоқни орзу қиламан]¹.

740. Муъозаи Адавия р.

Робиаи Адавиянинг акронидиндур ва анинг била суҳбат тутубдур. Қирқ йил юзин юқори осмонға қилмади. Ва ҳаргиз кундуз нима емади ва кеча уюқламади. Анга дедиларки, нафсингга кўп зарар еткурасен. Дедики, ҳеч зарар еткурмайдурмен, кеча уйқусун кундузга солибмен ва кундуз емакин кечага!

741. Уфайраи Обида р. т.

Ул Басра аҳлидиндур ва Муъзоах Адавия била суҳбат тутубдур. Тенгри кўркунчидин анча йиғладики, кўзлари кўрмас бўлди. Бирав анга дедики, не балои қаттиқдур кўрмаслик! Ул дедики: Тенгри таолодин маҳжублук андин қаттиқроқдур ва кўнгул кўрлуки Ҳақ с. т. нинг муроди муҳиммида анинг амрларида қаттиқроқ.

742. Шаъвона р. т.

Ул Ажамдин эрди ва Убуллада ўлтурур эрди. Ва яхши уни бор эрди ва ҳўб нағамот била ваъз айтур эрди. Ва зуҳҳод ва уббод ва арбоби қулуб анинг мажлисида ҳозир бўлур эрдилар. [Мужтаҳида, кўркувчи, йиғловчи, йиғлатувчилардан эди]¹. Анга дедиларки, кўрқарбизки, кўп йиғламоғдин кўзунг кўрмас бўлғай. Дедики, дунёда йиғламоғдин кўр бўлмоқ яхшироқдур, ўт азоби билан кўр бўлмоқдин. Ул дебдурки, ул кўзки, маҳбуби ликосидин йироқ қолғай ва анинг дийдориға муштоқ бўлғай, йиғисиз яхши кўрунмас. Дерлар: анча андуҳ анга ғалаба қилдики, намоз ва ибодатдин қолди. Уйқуда биров келиб анга дедики,

ш е ь р:

[Агар сен ғамгин бўлсанг кўз ёшлар тўккин, албатта йиғи ғамгинларнинг қайғуларига шифодир. Тур, ҳаракат қил! Ёниб, ўртаниб, доимо рўзадор бўл, чунки ёниш ва ўртаниш итоаткорларнинг феълидир]².

Яна тоат бунёд қилди. Ва бу абёт била тараннум қилур эрди ва йиғлар эрди ва йиғлатур эрди. Дерларки, қариганида Фузайл Иёз қ. с. анинг қошиға бориб, дуо талабе қилди. Ул деди: Эй Фузайл, сенинг билан Тенгри орасида ҳеч нима бормуки, агар дуо қилсам, ижобатқа сабаб бўлғай? Фузайл сайхае урди ва беҳуд бўлуб йиқилди.

743. Курдия р. т.

Басрадин ё Аҳводдин эрди. Ва Шаъвонанинг хидматин қилур эркандур. Ул дебдурки, бир кеча Шаъвона қошида эрдим. Кўзумким, уйқуға борди, аёгин манга уруб деди: кўб, эй Курдийяки, бу ер уйқу ери эмас, уйқу ери гўрдур! Анга дедиларки, санга Шаъвона суҳбати баракотидин не етти? Деди: ул вақтдин берикки, анинг хидматиға еттим, дунёни севмадим ва рўзе ғамин емадим ва дунё аҳлидин ҳеч киши кўзумга улук кўрунмади тамаъ жиҳатидин ва мусулмонлардин ҳеч қайсини кичик тутмадим.

744. Ҳафса бинти Сирин р. т.

Муҳаммад Сириннинг қиз қардошидур. Ва зуҳду вараъда қардошидек эрди. Оёт ва каромот ияси эрмиш. Дерларки, кеча ўз уйида чироқ ёқар эрди ва намозға турар эрди. Гох бўлур эрдикки, чироғи туганиб ўчар эрди ва уй ёруқ эрди.

745. Робиаи Шомия р. т.

Ул Аҳмад б. Абулҳаворийнинг завжаси эрди. Аҳмад дебдурки, анинг аҳволи мухталиф эрди, гоҳи анга ишқу муҳаббат ғалаба қилур эрди ва гоҳи унс ва гоҳи хавф. Муҳаббат ғалабаси маҳалида айтур эрдикки,

ш е ь р:

[У шундай махбубки, тенги йўқ, қалбимда ундан бошқага насиба йўқ. У махбуб кўзимдан ва ўзимдан ғойиб бўлди, аммо кўнглимдан ғойиб бўлмади]1.

Ва унс ҳолида дер эрдик,

ш ь р:

[Сени қалбимда сирдош ва суҳбатдош қилдим, кимки менла улфатчиликни хоҳласа, жисмимни топширдим. Жисмим суҳбатдош билан, қалбим жононим ила улфатдир]2.

Ва хавф ҳолида дер эрдик,

ш ь р:

[Йўл озиғим оздир, манзилимга етказолмайди, озиғим озлигига йиғлайми ё йўлнинг узоқлигига? Эй орзум интиҳоси, мени ўтда куйдирасанми? Наҳот, барча умидим ва кўрқувим фойда бермайди?]3.

Аҳмад Абулҳаворий дебдурки,

Б а й т:

[Сени аёлларни севгандек эмас, биродарлик муҳаббати билан севаман]4.

Аҳмад б. Абулҳаворий дебдурки, бир кун анинг олдида бир ташт эрди. Дедик, бу таштни кўтарингки, анда битилган кўрарменки, амир ул-мўъминин Хорун ар-Рашид ўтубдур. Чун тафаҳхус қилдилар, ҳам ул кун Хорун ар-Рашид ўтуб эрди.

746. Ҳакимаи Димишқия р. т.

Шом нисосининг содотидиндур. Робиаи Шомиянинг устои. Аҳмад б. Ҳаворий дебдурки, Робиа дедик, Ҳалимаи Димишқия қошига кирдим, мушаф Қуръон ўқуйдур эрди. Деди: Эй Робиа, эшитгимки, абушқанг, яъни Аҳмад б. Абулҳаворий сенинг устунгга яна хотун оладур эрмиш. Дедим: бале! Деди: Ул нечук бегонур онча ақли билаки, кўнглини Тенгри таолодин икки хотунга машғул қилган? Магар санга ул оят тафсири етмайдураким, [Магар Аллоҳ ҳузурига тоза дил билан келган кишиларгагина фойда етар]1. Дедим: йўқ! Деди: бу оятнинг тафсири будураким, Тенгри таолога еткайсен ва кўнглунгда ҳеч нима андин ўзга бўлмағай. Робиа дебдурки, анинг қошидин чикдим ва ул сўз асаридин тааммул қила борур эрдим. Ва эранлардинки, ул йўлда йўлиқур эрдилар, уялар эрдимки, мени усрук соғинғайлар.

747. Умми Ҳассон р. т.

Куфа аҳлининг зуҳҳодидин эрмиш. Суфён Саврий анинг зиёратиға борур эрмиш. Ва баъзи дебдурларки, ани хотунлукқа кўлубдур. Суфён дебдурки, бир кук анинг уйига кирдим, бир эски бурёдин ўзга нима йўқ эрди. Дедим: агар бир рукъа амакизодаларингга

битилса, сенинг ҳолинг риояти қилурлар. Деди: Эй Суфён, мёнинг кўз ва кўнглумга бундин бурун улуғроқ эрдинг. Мен ҳаргиз дунёни савол қилмон ул кишидинки, анга моликдур ва кодирдур ва мутасарриф. Нечук савол қилғаймен андинки, анга қодир эрмас? Эн Суфён, валлоҳки, мен севмасменки, манга бир дам ўтгайки, ул дам Тенгридин ғофил бўлуб, анинг ғайрига машғул бўлғаймен. Суфён ул сўздин йиғлади.

748. Фотима Нисобурия р. т.

Хуросон нисосининг қудамосидиндур ва орифот киборидин. Абу Язид Бистомий қ. с. анга сано айтибдур ва Зуннун Мисрий андин саволлар қилибдур. Маккада мужовир эркандур. Гоҳи Байт ул-Муқаддасга борур эркандур ва яна Маккага қайтур эркандур. Бир кун Зуннун учун нима йиборди. Зуннун қабул қилмадиким, нисвондин нима қабул қилмоқ мазаллатдур ва нуқсон. Фотима дедики, дунёда ҳеч сўфий андин яхшироқ ва улуғроқ эмаски, бу сабабни арода кўрмагай. Абу Язид қ. с. дебдурки, умрумда бир эр ва бир хотун кўрубмен. Ул хотун Фотимаи Нисобурия эрди, ҳеч мақомдин анга хабар қилмадимки, ул хабар анга аён эмас эди. Машойихдин бири Зуннундин сўрдиким, бу тойифадни кимни улуғроқ кўрдунг? Дедики, Маккада бир заифа эрдиким, ани Фотимаи Нисобурия дер эрдилар. Куръои маонийси фаҳмида сўзлар айтур эрдиким, манга ажиб келур эрди. Умра йўлида икки юз йигирма учда дунёдин ўтти.

749. Зайтуна р. т.

Оти Фотима эрди. Ва Абу Ҳамза ва Жунайд ва Нурий қ. а. ға хизмат қилур эрди. Ул дебдурки, бир кун қаттиқ совуқ эрди. Нурий хизматиға бордим ва дедим: ҳеч нима эрмусен? Деди: ҳов! Дедим: не? Деди: нон била сут! Деганини келтурдум. Оллида ўт ёнадур эрди ва илиги қора бўлуб эрди. Илигининг ҳар еригаки, сут тегар эрди, қораси уюлурур эрди. Чун ани кўрдум, айттимки, [Эй раббим, сенинг дўстларинг қандай ифлосдурлар, уларнинг ичида бирор покизаси йўқдир]1. Ва анинг қошидин чиқдим, бир ерга еттим, бир хотун киши манга ёпуштики, мунда бир терма тўн эрди, сен элтибсен! Ва мени ҳоким қошиға элтти. Нурий ани эшитти ва менинг сўнгумча ҳоким қошиға келди ва дедики, ани оғритмаки, авлиёуллоҳдиндур. Ҳоким дедики, не чора қилайки, хасм ул тўнни андин тилайдур? Ногоҳ бир қора канизак пайдо бўлди ва ул ғойиб бўлган нима анда. Хасм дедики, ани кўюнгки, мен итурганни топтим. Пас, Нурий менинг илигимни тутуб, ул ердин чиқди ва деди: нечун дедингки, [Сенинг дўстларинг қандай ваҳшийдирлар ва ифлосдирлар]2. Дедим: тавба қилдим андинки, деб эрдим.

750. Фотимаи Бардаъия р. т.

Ардабилда бўлур эрди. [Айтадиларки, шатҳиёт сўзловчи орифлардан эди]1. Машойихдин баъзи бу қудсий ҳадис бобида сўз сўрдиким, [ким мени эсласа, у билан биргамен]2. Ул сойил билан соате сўзлар айтти ва сўнгра дедики, [Зикр шудирким, сен Ҳакни давомли зикр этганинг ҳолда унинг зикр этганини мушоҳада этасан. Сенинг зикринг унинг зикрида йўқ бўлиб кетади. Фақат унинг сени зикр этгани қолади. Орада макон ҳам замон ҳам бўлмайди]3.

751. Умми Али Завжаи Аҳмад бин Хизравайх р.

Ул ақобир авлодидин эрди. Ва кўп моли бор эрди, барчани фуқароға сарф қилди ва

Аҳмад. Ҳизравайх қ. с. била бу тариқда мувофақат қилди. Ва Боязидни ва Абу Ҳафсни қ. с. кўруб эрди. Ва Боязиддин саволлар қилиб эрди. Абу Ҳафс дебдурки, ҳамиша хотунлар ҳадисин макруҳ тутар эрдим, то ул вақтқачаки, Умми Али Аҳмад бин Ҳизравайхнинг завжасин кўрдум, андин сўнг билдимки, Ҳақ с. т. ўз маърифатин ва шинохтин ҳар ердаки, тилар кўяр. Боязид. қ. с. дебдурки, ҳар ким тасаввуф мудоваматида бўлғай, керакки, бир ҳиммат била мудовамат қилғай Умми Али завжаи Аҳмад бин Ҳизравайх ҳимматидек, ё бир ҳол била анинг ҳолидек. Ул дебдурки, Ҳақ с. т. анвои лутфу эҳсон била халқни ўзига тилади, ижобат қилмадилар, андин сўнгра турлуғ балоларни аларға тўқди, то аларни бало била ўзига тортқай, анинг учунки, аларни севар. Ҳам ул дебдурки, ҳожат фавти осонроқдур, андинки, хорлик тортқай анинг учун. Балх аҳлидин бир заифа анга келди ва дедикки, келибмен. Тенгри таолоға тақарруб тилагаймен, сенинг хидматинг василаси била. Анга деди: нечук анинг хидмати василаси била манга тақарруб билмассен?

752. Умми Муҳаммад волидаи Шайх Абу Абдуллох Хафиф р. т.

Ўғли Абу Абдуллох б. Хафиф била баҳр йўлидин Ҳажга борди. Ва анга мукошафоту мужоҳадот кўп экандур. Дерларки, Шайх Рамазоннинг сўнги ушрида ихё қилур эрдикки, лайлат ул-қадрға мушарраф бўлғай. Томға чиқиб эрди ва намоз қилур эрди. Ва онаси Умми Муҳаммад уй ичида, Ҳақ с. т. га мутаважжих ўлтуруб эрди. Ногоҳ «Лайлат ул-қадр» анвори анга зоҳир бўла бошлади. Ун чиқардикки, Эй Муҳаммад, эй фарзанд, улча сен анда тилайсен, мундадур! Шайх тушти ва анворни кўрди. Ва онаси аёғиға тушти, андин сўнг Шайх айтур эрдикки, ул вақтдин сўнгра онам кадрин билдим.

753. Фотима бинти Абобакр Каттоний р. т.

Ул Самнун Муҳиб мажлисида вақтики муҳаббатдин сўз айтадур эрди, жон берди. Ва эранлардан дағи уч киши анинг мувофақатиға ўлдилар.

754. Физза р. т.

Шайх Абурабиъ Молақий р. дебдурки, анинг ояту каромати бағоят зоҳир ва машҳур эрди. Ул жумладин бири будурки, анинг бир кўйи бор эркандурки, соғсалар эркандир ҳам сут берур эркандур, ҳам бол! Ва бу сўзнинг «Нафаҳот»да тафсили бор, тилаган киши анда топар.

755. Тилмизаи Сарий Сақатий р. т.

Заифае эрди Сарий Сақатийнинг шогирди. Ва ул заифанинг бир ўғли бор эрди, муаллим қошида. Муаллим ани тегирмонга йиборди. Ул тегирмоннинг таннурасига тушти ва чўмди. Муни Шайхка айттилар. Шайх айттики, кўпунг ва менинг била келинг! Анинг онаси қошиға борди ва насойиху мавоиз бунёд қилди, барча сабру ризо бобида. Ул айтти: эй устод, бу сўзлардин ғаразинг недур? Дедикки, ўғлунг тегирмон суйиға тушуб, ғарқ бўлубдур. Деди: менинг ўғлум? Шайх деди: бале! Ул дедикки, таҳқиқки, Тенгри таоло муни қилмайдур? Шайх яна сабр бобида сўз бунёд қилди. Ул деди: кўпунг, менинг била келинг! Қўптилар ва ул сув ёқасига бордилар. Чўмган ерни хотун сўрди, айттилар. Ул ерда туруб ўғлин чорладикки, фарзанд Муҳаммад! Ул «лаббайк» деб жавоб берди. Сувға кирди ва ўғли илигин тутиб, сувдан чиқарди ва уйға элтти. Шайх бу қиссани Шайх Жунайд қ. с. дин сўрдикки, бу недур? Жунайд дедикки, бу заифа риоят қилур, ҳар неки Тенгри вожиб қилибдур. Ва мундоқ кишининг ҳукми улдурки, ҳеч ҳодисае ҳаводисдин анга воқеъ бўлмағайки, аввал анинг ҳудусидин анга хабар қилмағайлар. Чун анга ўғул фавтидин

хабар қилмайдур эрдилар, билдики, ул амр бўлмайдур, ложарам инкор қилди ва дедики, Тенгри таоло бу ишни қилмайдур.

756. Тухфа р. т.

Ул нисонинг солиҳоти, балки восилотидин эрмиш. Хазрати Маҳдумий н. м. н. «Нафоҳот ул-унс»да анинг зикрида анча ғаройиб ва анинг ҳолотида анча ажойиб битибдурларки, шарҳға рост келмас. Бу мухтасарда мундин ортуқроқнинг гунжойиши йўқ эрди. Ул ҳолотқа иттилоъ тилаган, ул китобдин тиласун!

757. Умми Муҳаммад р; т.

Шайх Абдулқодир Гилонийнинг аммасидур. Дерларки, бир қатла Гилонда қурғоғлиқ бўлди. Халойиқ истискоға чиқдилар, ёғин ёғмади. Барча халқ Умми Муҳаммаднинг уни эшикига келдилар ва ёмғир дуосини тиладилар. Умми Муҳаммад уйининг эшикин супурди ва деди: Худоё, мен супурдум, сен сув сеп! Оз вақт ўтмади, ёғин тутти, андоқки дегайларки, мешларнинг оғзии очик қўя берибдурлар.

758. Бибияки Марвия р. т.

Шайх Абу Саъид Абулхайр қ. с. дебдурки, Марвда эрдуки, анда бир қари хотун бор эрдик, ани Бибияк дер эрдилар, бизинг қошимизға келди ва деди: Эй Абу Саъид, тазаллумға келибман. Биз дедук: айт! Ул дедик, эл доим дуо қилурларки, Ё Раб, бизни бир нафас бизга қўйма! Ўтгуз йилдурки, мен дуо қилурменки, Ё Раб, бир турфат ул-айн мени манга қўйки, билайки мен недурмен, ё бормумен, хануз иттифоқ тушмайдур.

759. Каъб қизи р. т.

Шайх Абу Саъд Абулхайр қ. р. дебдурки, Каъбнинг қизи ошиқ эрди ул қулға. Аммо улуғлар иттифоқ қилдиларки, бу сўзки, ул айтур, ул сўз эрмаски, махлуққа айтса бўлмай. Анга ўзга ерга иш тушуб эрди. Бир кун ул қул ул қизни ногоҳ кўрди, енгининг учин тутти. Қиз унга наҳиб била боқиб дедик, санга мунча бас эмасмуки, мен иям биламен ва анда мубталомен ва санга зоҳир қилибмен. Шайх Абу Саъид қ. с. дебдурки, сўзики, ул айтибдур, андоқ эмаски, кишига махлуқлуқда тушмиш бўлмай. Ул дебдурки,

н а з м:

[Ишқбозлик қилиб яна унга боғландим, кўп ҳаракатлар фойда бермади. Ишқ соҳили кўринмайдиган дарёдир, эй ишқ гирифтори, бу йўлга шошилиб бўладими? Ишқни поёнига етказмоқчи бўлсанг, номақбулни кўриб, мақбул тасаввур қил! Хунук нарсани чиройли ҳисобла! Заҳар ичганда қанд деб гумон қил! Саркашлик қилдим, билмадимки, тузоғни харқанча тортсанг, торайиб бораверади]¹.

760. Фотима бинти Мусанно р. т.

Шайх Муҳйиддин Арабий р. а. «Футуҳоти Макка»да дебдурки, мен йиллар анинг хидматин қилдим. Ва ул вақт ёши тўқсон бешда бор эрди ва юзининг тозалиги ва оразининг нозуклукидин уялурдимки, анинг сари тик боқайменки, киши гумон қилур эрдик, ўн тўрт ёшидадур. Анга Ҳақ с. т. била ажаб ҳоле бор эрди. Барча элдинки анинг хидматиға етарлар эрди, мени ихтиёр қилиб эрди. Дер эрдик, мен анингдек киши

кўрмайдурмен. Қачонки, менинг қошимға келур, ўзин андоқ жамъ қилиб келурки, ташқари ҳеч нима қолмас ва чиқарда ҳам андоқ чиқарки, ичкари ҳеч нима қолмас. Ва ҳам дебдурки, ул дедики, манга ажаб келур ул кишидинки, айтурки, Ҳақни севармен ва анинг била севунмас. Ва ҳол улки, Тенгри анинг шуҳудидур ва кўзи анга нозирдур ва бир турфат ул-айн ғойиб бўлмас, бу эл нечукки анинг муҳаббати даъвосин қилурлар ва айтурлар, аё уялмаслар. Муҳиб курби муқарриблардин ортуқдур, пас нега йиғларлар. Манга дедики, эй фарзанд, не дерсен бу сўздаки, мен дермен? Дедим: Сўз будурки, сен дерсен. Андин сўнгра дедики, валлоҳ, манга таажжуб келур менинг хабибим «Фотиҳат ул-китоб»ға менинг хидматим буюрубдур, биллоҳ, ҳаргиз «Фотиҳа» мени андин машғул қилмайдур. Ва ҳам Шайх дебдурки, биз анинг қошида ўлтуруб эрдукки, занфае кирди ва дедики, абушқам фалон шаҳрга борибдур ва доияси бор экандурки, яна бир хотун олғай. Дедимки, тиларсенки, келган. Деди: бале! Юз анинг сари қилдим ва дедим: Эй она, эшитурсенки, не дейдур? Деди сен не тиларсен? Дедим: анинг ҳожатин раво қилмоқ! Ва анинг ҳожати будурки, ғойиби келгай. Деди: [Жону дилим билан]¹. Филҳол «Фотиҳат ул-китоб»ни йиборурменки, анинг ғойибин олиб келур. Ва «Фотиҳа»ни ўқий бошлади ва мен ҳам анинг била ўқудум. Ва билдимки, «Фотиҳа» кироатидин «Жасадоний» сурати иншо қилди ва йиборди. Ва деди: Эй «Фотиҳат ул-китоб», фалон шаҳрга бор ва бу заифанинг ҳожатин топ ва қўймай олиб кел! Шайх дебдурки, «Фотиҳа»ни йиборгандин ул келгунча ул масофат қатъ қилурдин ортуқ фурсат бўлмади.

761. Жория Савдо р. т.

Зуннун қ. с. дебдурки, бир қора канизак кўрдумки, атфол анга тош урарлар эрди ва дерлар эрдикки, бу зиндика дерки, мен Тенгрини кўрармен. Мен анинг кейнича бордим. Мени чорлаб деди: Эй Зуннун! Дедим: сен мени қайдин танидинг? Деди: Анинг дўстларининг жонлари анинг сипоҳидур ва бир-бирига ошнодурлар. Дедим: бу недурки, бу ўғлонлар айтадурлар? Деди: не дейдурлар? Дедим: дейдурларки, сен айтур эрмишсенки, мен Тенгрини кўрармен! Деди: чин айтурлар, то ани танидим, ҳеч маҳжуб бўлмайдурмен.

762. Имраъатун Мажхула р. т.

Ва ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, тавоф қилуранинг орасида кўрдимки, бир нур чақилдики, ишнагани кўкка етти. Мутаажжиб бўлдум ва тавофдин фориғ бўлгандин сўнгра учамни Каъбанинг томиға кўюб, анинг фикрида эрдимки, ногоҳ бир андуҳлиғ ун эшиттим. Ул ун сўнгича бордим, кўрдумки, жорияе Каъба асторига осилибдур ва айтадур.

Ш е ь р:

[Эй маҳбубим, биласанки, маҳбубим кимдир, ҳа, сен биласан! Озғинлигим, жисмим, кўз ёшларим сирримни фош қилдилар. Ишқ сиррини чунон пинҳон тутдимки, кўкрак қафасим торлик қилди]¹.

Пир сари бордим ва анинг дардидин гирён бўлдум. Пас деди [Аллоҳим, саййидим, мавлом, менга бўлган муҳаббатинг ҳақки, мени мағфират қил!]² Дедим: Эй жория, санга бу бас эмасмуки, [Сенга муҳаббатим ҳақи]³ дегайсенки, дерсен [Менга муҳаббатинг

хақи] ⁴. Билурсенки, ул сени севар. Дедики: Тенгриға бандалар борки, аларни севар, пас алар ани севарлар. Эшитмайсен қавлуху таолоки дедики, [Аллоҳ бошқа бир қавмни келтирурки, уларни севади, улар ҳам Аллоҳни севадилар] ⁵. Ва анинг муҳаббати анга бас. Анга дедимки, сени асру заиф ва наҳиф кўрарман, магар беморсен? Дедики, шеър:

[Аллоҳни севувчи дунёда дардманддир, беморлиги тузалмайди, фақат унинг давоси – дард. Яратувчининг ошиғи шундай бўладики, уни топгунча эслаб, муҳаббатида ёнади] ⁶.

Манга дедики, кейин боқ! Кейин боқдим ва ҳеч нима кўрмадим. Чун анинг сари боқдим, ани ҳам кўрмадим, билмадим қаён борди?

763. Жорияи Мажхула р. т.

Ҳам Зуннун қ. с. дебдурки, манга бир канизакни ўгдилар, мутааббида. Ва анинг холидан хабар сўрдум. Дедилар: бир дайрда харобдур! Ул дайрға бордим, кўрдум, асру заиф жисмлиғки, уйқусизлик асари анда зоҳир эрди. Салом қилдим. Жавоб берди. Дедим: насорий масканида бўлурсен? Деди: кўз очгач, Тенгри таолодин ўзга икки дунёда киши кўрарсен? Мен дедим: ҳеч ёлғузлук ваҳшати топмассен? Деди: мендин йироқ бўл, ул менинг кўнглумни ҳикматининг латойифидин ва муҳаббатидин андоқ тўла қилибдур ва дийдори шавкини манга андоқ муставлий қилибдурки, кўнглумда ҳеч ер анинг ғайри учун топмон. Дедим: сени ҳокима кўрармен, мени бу йўл торлиғидин чиқар ва туз йўлни манга оч! Деди: эй жавонмард, таквони озуғунг қил ва зуҳдни йўлунг ва вараъни боргилинг ва кўркунчулғлар тариқида сулук қил, то етқайсен бир эшиккаки, не хужжоб кўргайсен анда, не баввоб. Хозинлариға буюрғайки, ҳеч ишта санга нофармонлиғ қилмағайлар.

764. Имраъатун Мисрия р. т.

Имом Ёфиъий тарихида машойихинг биридин нақл қилурки, Миср навоҳийсида бир заифа ўтгуз йил бир ерда иқомат қилдики, иссиғ ва совуғда андин бормади. Ва ўттиз йилда ҳеч нима емади ва ичмади. Валлоҳу аълам.

765. Имраъатун Мисрияи Ухро р. т.

Ҳам Имом Ёфиъий «Равз ур-раёҳин» китобида келтурубдурки, бу тойифадин бири дебдурки, Миср навоҳийсида бир заифа кўрдумки, волаҳу ҳайрон эрди ва ўтгуз йил аёғ устига туруб эрди. Қишда ва ёзда ва кеча кундуздин ва ёмғурдин анга паноҳ йўқ эрди. Ва йилонлар ва аждаҳолар анинг теграсида отланурлар эрди. Валлоҳу аълам.

766. Имраъатун Хоразмия р. т.

Ва ҳам Имом Ёфиъий ўз тарихида уламнинг биридин нақл қилурким, дебдурки, Хоразм навоҳийсида бир хотун кўрдумки, йигирма йилдин ортуқроқ егулик ва ичгуликдин ҳеч иштиғол кўргузмайдур эрди. Валлоҳу аълам.

767. Жорияи Ҳабашия р. т.

Шайх Муҳйиддин Абдулқодир Гилоний қ. т. р. дебдурки, аввал қатлаки, Бағдоддин Ҳаж азимати қилдимки, йигит эрдим ва ёлғуз борур эрдим. Шайх Аддий б. Мусофир

манга йўлукди. Ул ҳам йигит эрди. Мендин сўрдиким, қаён борурсен? Дедим: Маккага. Деди: мусоҳибқа майлинг бор? Дедим: мен тажрид қадами била борадурмен. Деди: мен ҳам тажрид қадами биламен. Била йўлга тушдук. Йўлда бир кун Жорияи Ҳабашия пайдо бўлди, юзига бурқа боғлиқ. Ва менинг юзумга тез-тез боқди ва сўрдн: эй йигит, кайдинсан? Дедим: Ажамдин. Деди: бу кун мени ранжға солдинг. Дедим: нечук? Деди: бу соат Ҳабаш билодидин эрдим. Манга мушоҳада тушдики, Тенгри таоло сенинг кўнглунгга тажалли қилди ва санга атое қилдики, бу тойифадин мен билурлардин ҳеч кимга мундок ато қилмайдур. Тиладимки, сени кўрғаймен. Ва деди: мен бу кун сизинг биламан ва сизинг била ифтор қилурмен. Ва юруди. Ва ул водийнинг бир ёнидин ва биз яна бир ёнидин борур эрдук. Чун окшом бўлди, кўкдин бир табак инди, анда олти рағиф сиркаву сабзи била. Жорияи Ҳабашия дедик, [Мени ва меҳмонимни икром қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин!]¹. Ҳар кеча манга икки рағиф инар эрди, бу кеча йўлдошлардин ҳар бири учун икки рағиф инди. Андин сўнгра уч ибриқ сув индики, чун андин ичдук, лаззату ҳаловатда дунёда ичган сувларга ўхшамас эрди. Пас ул кеча биздин айрилди ва кетти. Чун Маккага етгук, тавофда Шайх Аддийға тажалли воқеъ бўлдики, беҳуд бўлуб йиқилди, андоқки баъзи дер эрдиларки, ул ўлди. Ногоҳ кўрдумки, ул Жория анинг устида турубдур ва айтадурки, сени тиргузгай ул киши бу навъ ўлтурубдур. [Покдир у Аллоҳки, жалол нурининг қаршисида борлиқдаги ҳодисалар фақат унинг мадади билан қойимдир ва сифотининг зуҳур этиши жиҳатидан коинот фақат унинг куч-қуввати билан барқарордир. Балки унинг муқаддас поклиги оқиллар кўзларини кўр қилади ва хушбўйларининг зеболиги улуғлар қалбини ром этади]². Андин сўнгра тавофда манга тажалли воқеъ бўлди. Ва ботинимдин хитобе эшиттим ва анинг охирида манга айттиларки, Эй Абдулқодир, зоҳир тажридини қўй, тавҳид тафридини лозим тут ва эл нафъи учун ўлтурки, бнзга хос бандалар борки, тиларбизки, аларни сенинг илгингда қурбимиз шарафиға еткурурбиз. Ногоҳ ул Жория деди: эй йигит, билмасмен, бу кун не нишондур сангаки, бошингда нурдин боргоҳ урубдурлар ва осмонғача малоик тегрангга айланибдурлар ва барча авлиёнинг кўзи ўз мақомларидин санга хира қолибдур ва барча санга бергонидикка умидвордурлар. Андин сўнгра ул Жория борди ва яна ани кўрмадим.

768. Имраъатун Исфаҳония р. т.

Шайх Абдулқодир Гилоний қ. р. муриду асҳобидин бири дебдурки, бир кун Шайхқа минбар устида истиғроқе воқеъ бўлди, андоқки, амомасидин бир печ очилди. Ва ул воқиф эмас эрди. Барча ҳозирлар Шайх мувофақотиға дастурларни минбар аёғиға ташладилар. Чун Шайх ўз ҳолиға келди ва сўз тугатти ва амомасининг бузулган печин ясади, манга буюрдикки, дасторларии солган элнинг иялариға бергил! Мен дегандек қилдим. Бир хотун кишининг исобаси боқий қолдики, ияси пайдо эмас эрди. Шайх ани олди ва ўз муборак эгниға солди. Солғоч филҳол ул исоба Шайхнинг эгниндин ғойиб бўлди. Ман ҳайрон қолдим. Чун Шайх минбардин тушди, анинг кайфиятин манга айттики, чун мажлис аҳли бизинг мувофақатимизға дасторларин минбар аёғиға солдилар, бизинг бир синглимиз бор Исфаҳонда, ул ҳам исобасин солди. Чун биз ани эгнимизға солдук, ул Исфаҳондин илиг узатиб, эгнимиздин олди. Ул Имраъатун Исфаҳонийдур.

769. Имраъатун Форисия р. т.

Шайх Нажибуддин Алий Бузғуш р. т. дебдурки, бир қатла бир заифа Гулпоягон

қасабасидин Шероз шаҳриға келиб эрди. Гоҳлар бизинг уйга келур эрди ва бохабар заифа эрди. Бир неча вақт бизинг уйда бўлур эрди ва манга йўқсузлуқ даст бериб эрди. Ва ул билур эрди ул ҳолни ва бизинг уйда бир неча зарф бор эрдик, агар бугдой-арпадек нима Тенгри берса эрди, ул зарфларға солур эрдук. Ва ул зарфлар бўшаб эрдилар ва бошларин ёпиб эрдук, то ариқ қолғай ҳожат вақтиғача. Ул хотун соғиндики, магар ул зарфларда нима бор? Манга деди: чун йўқсузлик даст берибдур, ул захирадинки, бу зарфлардадур, невчун кут қилмассен? Дедим: алар бўшдур. Деди: бўш бўлса, бошларин нега беркитибсиз? Дедим: анинг учунки, ариқ қолғай. Ул кўпти ва ул зарфларнинг оғизларин очти ва очик кўйди. Ва дедик: анинг учун бўшдурки, оғизлари боғлиғдур. Агар оғизлари очук бўлса биравдек бўлғайки, оч бўлғай ва оғзин очмиш бўлғай. Тенгри таоло анга кут еткурғай. Ҳар ниманинг кути анга муносиб бўлғай, ҳожат вақти. Ва бу зуруф ошлиғ зуруфидур ва буларнинг кути ошлиғдур, чун қорин очлиғи, яъни бўшлуғи зоҳир бўлса, ани ошлиғ ва ҳубуб билатўла қилурлар. Чун ул хотун бу тасарруфни қилди, филҳол Ҳақ с. т. онча ошлиғ еткурдики, ул зуруф тўлди. Ва ул заифа авлиёуллоҳдин эрди.

770. Бибичаи Мунажжима р. т.

Кирмон мулкидиндур. Мазкур бўлғон илмда ўз замонининг саромади эрди, аммо майли дарвешлик сари эрди. Замон подшоҳи илтифот ва таъзим кўп қилур эрди ва подшоҳ ҳарамлари узмо хавотин бағоят ҳурмат тутарлар эрди. Оқибат барчанинг ихтилотин тарк қилиб, хиёбон бошида ўз манзили жаворида масжиди жомеъ ясади ва мулку асбобин анга вақф қилди, андоқким, холо равнақи бор ва касир халойиқ анда намоз қилурлар. Ва ҳам анда ўзига гўрхона ясади, ёшида оламдин ўтти. Ва макбараси ўз гўрхонасидадур.

Илоҳи, бу авлиёуллоҳ асрораҳумнинг шариф анфоси баракоти ҳаққи ва бу китоб мутолаасиға машғул бўлган азизлар димоғин мазкур бўлган аброр муҳаббати насойимидин муаттар ва баҳраманд қилғайсен ва бу китоб муморасотиға машғуф бўлғон аҳли тамайюзлар кўнглин мастур бўлғон ахёр футувватн шамойимидин мунаввар ва аржуманд этгайсен. Ва аларнинг туфайли роқимнинг ҳам тийра рўзгориға сафое ва хирмон зулматидин қорорғон кўзларига ҳидоят куёшидин зиёе насиб қилғайсен. Ва подшоҳи исломким, иймон аҳлиға мужиби фароғату амният ва замон хайлиға боиси рафоҳияту жамъиятдурки, булар бўлмаса, бу навъ нусха тартибу таснифи ва бу тавр кутуб жамъу таълифи мутаассир, балки муҳолу мутааззирдур, сихҳату умру давлатини мухаллад ва инсофу адолатини муаббад тутқил ва аъдосини мақхур ва аҳиббосини мансур қилғил. Омин, ё Рабб ал-оламин!

Изоҳлар

Або – хирқага ўхшаш бир кийим, дарвешликда тавозе ва фақирлик мақомига ишоратдир.

Алойиқ – толибларни мурод ва мақсадлардан йироқлаштирувчи сабаб ва муносабатлар.

Асо – ҳасса, тасаввуфда шайхлик нишони. Рамзий маънода солиқнинг валий ва эранлар нафасига муҳтожлигини ифодаладиган бир тимсол: «Эранлар нафасин асо этгин сен» (Юнус Эмро).

Ақида – бирор бир нарсага ишонмоқ, ниманидир тасдиқ этмоқ ва уни қабул айлаб, унга содиқ қолмоқ, Ишонч - эътиқод тамали.

Аҳли қол – ҳол аҳлининг тескариси, яъни сўзларнинг маъно ва ҳақиқатини билмасдан, ўз ҳаёти, қисмати ва тажрибаси билаи боғланмайдиган гапларни такрорлашдан нари ўтолмайдиган кимсалар гуруҳи. Дил эмас – тил, маъно эмас, даъво билан яшаш йўлини тутган гумроҳ, мунофиқлар жамоаси.

Васл – етишиш, эришиш, восил бўлиш. Ҳақ висолига етишмоқ. Васл ёки вуслат тасаввуфий ҳаётдаги йўқчиликнинг ниҳоясига алоқадор.

Ватар – орзу, башарий сифатлар ва нафсоний лаззатлардан йироқдаги хуш бир туйғу, руҳоний истак.

Дарвеш – бенаво, қашшоқ, камбағал, фақир, художўй; тасаввуф тариқатига мансуб киши. «Ғиёс ул-луғот»да изоҳланишича дарвеш сўзининг асл маъноси эшиклардан нарса тиловчи бўлиб, дарвеш демак. Дарвешнинг қадимги шакли даровез – эшикларга осилувчидирки, кейинчалик у дарвеш шаклини оган. Дарвеш учун муршидлик эшиги бамисоли Каъбадир. У ана шу эшикка осилувчи ва ундан нажот тиловчидир.

Даъво – нафснинг ўзша мансуб бўлмаган бирор-бир нарсани ўзига нисбат бериши. Муноқаша ва мунозара. Саҳл бин Абдуллоҳнинг айтишича, «Қул билан Аллоҳ орасидаги энг катта тўсиқ – даъво, яъни иддаодир».

Завойид – қалбдаги нурларнинг кўпайиши.

Зикр – сўзлаш, баён қилиш, хотирлаш, ёд айлаш, хотирдагини унутмаслик маъноларини англатадиган арабча бир калима. Тасаввуфда бу калима ғафлат ва исён – эсдан чиқаришнинг зидди ўрнида татбиқ этилган. Зикр тасаввуфдаги ҳар бир тариқатда, ҳар бир тасаввуф аҳлининг наздида – барча қоида, усул ва одобларнинг бошидир. Тариқат пирлари ва муридларнинг зикр фойдалари ҳақида умумий қарашлари тахминан бундай бўлган: зикр – Шайтонга қарши энг ўткир яроғ – қувар; Аллоҳнинг розилиги ва меҳрига эриштирар; қалбан ғам, қайғу ва ғуссаларни ҳайдаб, дилга қувонч, фараҳ ва кенглик бағишлар; тафаккур ва маърифатнинг юксалишини таъминлар; ҳар турли ёмонликларнинг илдизини қуритиб, хато ва гуноҳларнинг олдини олар...

«Фойдали бўладиган зикр– давомли ва қалб ҳузури ила бўладиган зикр эрур. Зикрнинг ниҳоясида эса унс ва муҳаббат туғилур... Киши зикр этилажак Аллоҳ ила унсият пайдо этиб, кўнглида Аллоҳ муҳаббати ҳосил бўлгунга қадар бир оз захмат чекар. Сўнгра эса Аллоҳни хотирламаса тура олмайдиган ҳолга келар...», дея таъкидлаганлар Имом Ғаззолий.

Зикр – фақат Аллоҳни ёд айлаш, унинг гўзал исмларини эслаш эмас, балки дил, фикр ва туйғуни Аллоҳга йўналтириш, Аллоҳ ила мукамал бир шуурий, зехний алоқа ўрнатишдурки, бу салоҳият ҳаммага ҳам насиб этавермаган, албатта. Шунинг учун

тасаввуфда зикр иккига ажратилган: бири – «зикри омма», иккинчиси – «зикри хос». Зикри омма савобни қўлга киритмоқ нияти ила амалга оширилиб, унда зоҳирнинг табиатида ёмон хислатлар: кибр, ғурур, риё, ҳирс, тамаъ, ғазаб, макр кабилар батамом, яъни таг-туғи ила барҳам топган бўлади. Хосларнинг зикри бунинг акси: унда нафс батамом мағлуб этилади ва қалб маърифат, муҳаббат нурлари ила ёришиб, тилда ҳам, дилда ҳам Аллоҳ ишқидан бошқа ҳеч вақо қолмайди. Аммо бундай улуғ ҳол соҳиби бўлмоқ учун қатъий интизом, сабр ва ихлос билан зикрга берилиш талаб этилган.

Зот– ўз, жавҳар, бирор нарсанинг асли. Сўфийлар аъмолича, Аллоҳ ўз зотида қоим, коинотда мавжуд ҳар қандай борлиқ Тангри сифатларининг зуҳури, сифатлар эса ул зотнинг тажаллисидан иборат, Зухд – парҳез қилмоқ, яъни дунёга илтифот этмасдан тоат-ибодат ила кун кечирмоқ. Асл зухд– Аллоҳга маъқул нарсаларни севмоқ, Тангри тақиқлаган нарсалардан ҳазар этмоқ.

Икки жаҳон – дунё ва охират. Тасаввуф адабиётида «дунё ва уқбо» шаклида ҳам ишлатилган, ҳақ ошиқлари дийдор ва висол учун шу икки жаҳонни ҳам тарк этишган.

Интибоҳ – қалбдаги ғафлатнинг барҳам топиши, бедорлик, руҳий уйғониш.

Истиқомат – тўғрилиқ, тўғри ҳаракат этиш, рост йўлга етишиш. Қушайрий таъбирига кўра «Истиқомат кароматдан устун эрур».

Каромат – икром, шараф, карам, лутф ва эҳсон демак: Каромат – пайғамбарлик даъвосидан йироқ бўлган одамда фавқулодда ҳолатнинг зуҳурланиши ёки руҳий тажриба билан боғлиқ ҳайратланарли воқеа-ҳодисаларнинг содир бўлиши. Каромат иккига бўлинган: биринчиси – каромати кунния. Иккинчиси – каромати илмий. Булар «кавний» ва «ҳақиқий» деб ҳам аталган. Кавний кароматлар – қисқа фурсатларда рўй берадиган фавқулодда ғайиритабиий ҳодисалар. Масалан, ҳавода учмоқ, денгизда юрмоқ, инсоннинг куш ёки бошқа жонзотга айланиши, кушга ўхшаб парвоз қилиши шулар жумласидандир. Ҳақиқий каромат эса – илм, ирфон, маърифат, ибодат, ахлоқ ва инсонликдаги устунлик ва шу устунликдан юзага келган турли шакллардаги ҳодисотлар. Тасаввуф аҳлининг эътиқодига кўра, асл каромат – каромати илмий ҳисобланади. Шунинг учун ақл ва маърифатнинг кучига ишонган одамлар каромати куннияга иштибоҳ билан қараганлар.

Латифа – сезиш, ҳис этиш мумкин бўлган, аммо сўзда ифодалаб бўлмайдиган яширин, сирли ва нозик маъно, ишорат.

Мавт – ўлим, нафсин туб илдизи ила ҳавою ҳавас заминидан ажратиб ташламоқ. Чунки ҳавою ҳавас нафсининг жони эрур. Нажмиддин Кубро «Усули ашара» рисоласида бундай ўлимни беш турга ажратиб кўрсатганлар: 1. Мавти иродий – инсоннинг борлиқ ва дунёвий нарсалардан тамоман халос бўлиши, яъни фанойи куллийга етишиши. 2. Мавти аҳмар – «қирмизи ўлим». Бу– нафсининг истакларига қарши тура олиш, чидамда уларни баргараф эта олиш демакдир. 3. Мавти абяз – «оқ ўлим». Очлик йўли билаи нафс ва тамаъни забун айлаш. Шунда кўнгил покланиб, шаффофлик, яъни оқлик касб этади. 4. Мавти аҳзар – «яшил ўлим». Ямоқдан кийим тикмак ва киймак. Чункл янги ва чиройли кийим ўзгаларнинг диққатини жалб қилурки, бу – шухрат нишонаси ҳисобланади. 5. Мавти асвад– «қора ўлим». Бу – қайғу ва мусибатларга таҳаммул этиш, халку халойиқнинг ҳар қандай жабру жафосига чидашдир.

Маърифат – ақлу доиш, амАлий билим, таниш, фаҳм, тасаввуфга хос илм; ҳол сирлари ва илоҳий ҳақиқатларга тегишли илм – ирфон. «Кашф ул-махжуб» муаллифининг айтишича, фуқаҳо сингари бошқа кишилар ҳам Аллоҳ ҳақидаги илмга «маърифат» номини берганлар. Тариқат шайхлари эса Аллоҳ хусусидаги сихатли ҳолни «маърифат» дея атаганлар. Ва шунга кўра, «Маърифат илмдан кўп карра устундир», деганлар. Имом

Ғаззолийнинг таъкидига кўра, «қалбда маърифат майдонга келгач, қалбнинг ҳоли ўзгаради. Қалбнинг тутуми ўзгаргач, -аъзоларнинг амаллари ҳам ўзгаради. Яъни амал ҳолга, ҳол илмга, илм эса тафаккурга боғлиқ бўлиб қолади.

Мақом – манзил, марҳала, маънавин мавқе, мартаба, тўхтам. Кушайрийнинг айтишича, мақом қулнинг такрор асосида сифат ҳолига етказгани одоб ва ахлоқдир. Мақомга риёзат, мужоҳада ила эришилур. Нажмиддин Куброга кўра, «мақом йўлчилик юрғинлигидан қутулмоқ учун истироҳат ва кўноқламақдир. Ҳол – қушнинг икки қаноти, мақом эса унинг уяси янглиғдир.

Тавба, вараъ, зуҳд, фақр, сабр, таваккул, ризо – булар тариқат мақомлари эрур. Тавба мақоми талабларини бажармасдан вараъ мақомига, эришиб бўлмайди. Худди шунингдек, кейинги мақомларда ҳам биридан иккинчисига ўтиш айна шу тартибда давом этади.

Мужаррад – тоқлик, бўйдоқлик. Тасаввуфда тажарруд, ағёр ва мосиводан тамоман фориғ бўлиб, Ҳаққа таважжух этишдир.

Мукаввин – таквин сифатига соҳиб бўлган зот. Борлик, оламнинг мукаввини – Аллоҳнинг ўзи.

Муроқаба – мушоҳада, бирор нарсага диққат ила нигоҳ ташламоқ, худо фикрига берилиб, дунёга тааллуқли хаёл, ўткинчи майллардан фориғ бўлмоқ. Тасаввуфда муроқаба икки хилга ажратилган: бири авомнинг муроқабаси бўлиб, бунда Ҳаққа толиб киши Аллоҳнинг амрларини адо этиб, унинг аҳволидан огоҳ ва талабгор эканини англаб, айна шу мулоҳазадан ғофил қолмаслигидир. Иккинчиси – муроқабаи хавос. Бунда солиқ жазбан муҳаббат билан ҳусни мутлакнинг сири – аҳадиятини давомли тарзда барча ашёда мушоҳада ва мулоҳаза қилади ҳамда шу жараёнида ашённи тамоман эсдан чиқаради. Бу айна ҳолатда Аллоҳ таолонинг анварига назар айлаб, асрорига муроқиб бўлади.

Муҳаббат– севги, меҳр, яқинлик ва садоқат ҳисси. Ишқнинг мартабаларидан бири, яъни ёмон феъллардан покланиб, яхши ва гўзал хулқлар ва севгилига яқинлашмоқ, унга лойиқлик.

Муҳаббат «ҳибба» ўзагидан яралган сўз бўлиб, «устига тупроқ тортилган уруғ» маъносини англатади. Ҳаётнинг асли ва асоси ана шу уруғда бўлганидек, диний, маънавий ва руҳоний ҳаётнинг уруғи, илдизи ва дарахти ҳам муҳаббатдир.

«Муту қабла ан тамуту» – тасаввуф мафқурасининг шаклланиши ва жадал тараққий топишида пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг бир талай ҳадислари муҳим ўрин тутган. Сўфийлик тушунчасининг негизини ташкил этган «муту қабла ан тамуту», яъни «Ўлмасдан бурун ўлинг» деган ҳадис сўфий, эран, абдол – хуллас, Ҳақ ошиқлари учун илоҳий бир дастур ва амалий ҳаёт низомига айланган. Дарҳақиқат, «Ўлмасдан бурун ўлиш» сифати ва ҳолини камолга етказмасдан на тасаввуфий ҳаёт ва ахлоқда, на ишқу ошиқликда олий мақомларга юксалиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам Имом Раббоний, «...ўлмасдан бурун ўлим ҳақиқатга айланмагунча, муқаддас Зотга етиб бўлмас... Бу фано ҳоли валоят (валийлик) мартабаларига ташланадиган илк қадам ва ишнинг ибтидосида ҳосил бўладиган бир камол даражаси эрур», деганлар. Шу боис Ҳақ таолонинг хос одамлари сайру сулуқда ишни «ўлмасдан бурун ўлиш» дан бошлаган ва бу муроқаба тарзида амалга оширилган бўлиб, унинг ижро шаклини Муҳаммад Нурий Шамсиддин Нақшбандий шундай тасвирлаган: «Ҳақ йўлчиси – солиқ муроқаба билан машғул бўлиб, шахсий истакларндан бутунлай кечар, ақлига келган нарсаларни бир ёнга суриб, фикрлашдан ҳам тўхтар. Шу ҳол ила вужуд аъзоларин жонсиз ҳисоблаб, кўзларин ҳам юмар. Гўё шу аҳволда ўлим ҳукми келгану у бу фоний дунёни тарк қилган. Шундан сўнг

солик ўзини қабрда тасаввур этган. Орадан маълум фурсат ўтиб, жасад ва суяклари ҳам чириган. Вужуд тупроққа қоришиб кетган ва ундан ҳеч ному нишон қолмаган. Бироқ унинг руҳи билан ҳисоб-китоблар давом этган... Ана шундай мууроқаба энг ози билан–бир, ўртача –икки, кўпи билан –уч соат давом этган. Бунинг оқибатида эса «Ўлмасдан бурун ўлинг» амрининг сири очилган».

Муҳиб – ҳақиқат, маъно, яъни ботин аҳлига мансуб шахс. Муҳибларнинг «асли тупроқдандир. Тупроқ таслимият ва ризони тамсил этар». Шунга кўра, муҳиб таслимият шавки ва ризо шукуҳи ичида кун кечирган. Муҳиб «Ҳаққал яқин» босқичида Аллоҳ висолига восил бўлган.

Нафас – ғайбдан туғилган латиф ҳоллар ва қалбнинг ишқ ўтидан фараҳланиши. Абулкарим Қушайрийнинг маълумотига кўра, Абу Али Даққоқ, «Муҳиб (ошиқ) учун нафас ҳоли бўлмаса, (мушоҳадага) тоқати етмаганидан ҳалок бўлур», деган экан.

Обид–ибодат қилувчи. Ибн Синога кўра, «дунёнинг завқ ва неъматларидан йироқлашган кимсага зоҳид; нофила ибодатлар, турли дуо ва бошқа ибодатларга ўзини бағишлаган кишига обид» дерлар. Обидларнинг ибодатлари: намоз ўқимок, рўза тутмоқ, ҳажга бормоқ, нафсга даҳлдор орзу-ҳавасларни енгиб, тарки дунё қилиш орқали охиратни севмоқдир. Обидлар бир-бирини ранжитиб, бир-бирига озор етказгани учук улар авом тоифасига нисбат берилган. Шунингдек, уларнинг табиатида кибр, ҳасад, хусумат, фиск ва ғанимлик сингари иллатлар ҳам тез-тез кўзга ташланиб турган. Зеро, обид шубҳа ва даъво одами эрур, Ибн Ҳанбал: «Олимнинг обиддан устунлиги оининг юлдузлардан устунлиги кабидир», демиш.

Огоҳ – вокиф, ориф, ошно, хабардор, уйғоқлик. Тасаввуфда ҳолдон, англаган, тўғри йўлга тушган Ҳақ одами. Қалб кўзи очик валий, «Ҳақ тажаллийси ногоҳ келур, аммо дили огоҳга келур» (Нажмиддин Розий).

Ориф – ирфон соҳиби, англаган ва таниган. Сўфийларнинг нуқтаи назарида ирфон Аллоҳ тухфаси бўлгани учун илмдан устун эрур. Ориф–Аллоҳнинг шуҳуд, асмо ва сифотларини идрок этган, мавҳум борлигидан кечиб, Ҳақ борлиғи ила бор бўлган кишидир.

Офоқ – уфқлар; инсонга нисбатан ташқ борлиқ олами, зо-ҳирий олам, жисмоний олам.

Рамз– маъноси яширин, сир тутилган бирор сўз, ибора ёки тушунча; белги, ишорат. Саррожнинг таърифлашича, «рамз – сўз зоҳирининг замирида яширинган ва аҳли дилдан ўзга киши англай олмайдиган яширин маъно». Луғавий маъноси – бирор бир нарсага тўла-тўқис ишонмоқ ва чин кўнгилдан унга боғланмоқ. Кенг маънода эса– бирор аъмол, ҳақиқат ёки ахлоқий-диний таълимотга алоқадорлик ва комил эътиқод билан уларга вобаста бўлиш.

Рижол ул ғайб – тасаввуфий маслакда дунёни бошқарш ва идора этишлари тан олинган валийлар жамоаси. Улар ғайб эранлари, рижолуллоҳ, мардони худо, мардони ғайб, ҳукумати маънавия деб ҳам юритилган.

Оламни идора айловчи ушбу ҳукумати маънавиянинг бошида «қутб» турган. Қутб аслида тегирмон тошининг ўқи демақдир. Тегирмон тоши бир ўқ атрофида айлангани сингари оламнинг меҳварини ҳам қутб ташкил этади. Қутбга «ғавс» (мадақдор), «ғавсул аъзам» (энг буюк ғавс), «қутбул ақтоб» ҳам дейилмиш.

Ризо– розилик, хушнудлик, мамнунлик. Тасаввуфда Аллоҳ ҳукми ва иродасига тўла таслим бўлиш. Зуннун Мисрийга кўра, «Ризо – қайғу ва қадарнинг аччиқлигини қалб севинчи ила қаршиламоқ».

Робита – алоқа; боғланиш, занжир, тартиб ва қоида. Робита икки қисмдан иборат: «робитаи муҳаббат» – ишқ ила шайхни хотирлаш; «робитаи талаббус» – муриднинг ўзини баъзан шайхи қиёфасида тасаввур этиши.

Сакр– саҳв – сархушлик ва хушёрлик. Ғайбат ва хузур ҳолининг олий шакли. Сакр (ёки суқр) илоҳий ишқ майидан маст бўлиб ўзини унутган, ўзидан кечган ошиқнинг ҳоли. Саҳв эса бунинг акси: ўзи унутганнинг ўзига келиш, хушёр бўлиш, тамкин ҳолати; ғайбат ҳолининг зоил этилиши. Сакр ҳолисиз саҳа ҳоли ҳам бўлмас. Шунинг учун сакри Ҳақ билан бўлганнинг саҳви ҳам Ҳақ билан бўлур. Сакри нафсоний лаззатларга коришганнинг саҳви ҳам бошқача бўлмас, дейилмиш.

Самоъ – эшитиш, тинглаш; кўшиқ, мусиқа, рақс. Дарвешларнинг зикр мажлисларида давра айланб, жўшиб рақс тушишлари. Мажозий мазмунда – важд ва солиқлар ҳолати.

Абулқосим Бағдодийнинг таснифи бўйича, самоъ икки хилдир;

1. Сўз тингламоқ. 2. Куй тингламоқ. Самоънинг биринчи хилида бирор сўз тинглашиб, ундан ибрат ва сабоқ олинади. Лекин бундай самоъ фақат поклик ва қалб хузури билан эришилмоғи лозим. Иккинчи хил самоъга келсак, тасаввуф тарихининг илк босқичларидаёқ мусиқа руҳнинг ғизоси ва ризқи сифатида эътироф этилган.

Сафо – пок, беғаш, бекудурат бўлмоқ. Сафо – ҳақиқий содиқлар сифати. Сафонинг моҳияти қалбни ва хаёлни бегоналардан тўла-тўқис покламоқдир. Айрим сўфийларнинг ҳукм этишларича, «Сафо башарнинг сифати эмас. Зеро, башар қадар ва ноқисликдан озод бўла олмас». Сафо – талабсиз бир хузур, тамаъсиз вужуд ҳолидир. Бундай ҳолга эришган одам мутлақ шодлик ва поклик бағрида яшар.

Таважжуҳ– юзланиш, зехни диққат ила бир нарсага қаратиш. Тасаввуфий моҳиятда таважжуҳ Аллоҳга юз бурмоқ, йўналмоқ ёки тушунчани ҳусни мутлаққа тўлиқ тобе, айламоқ демак. Таважжуҳда солиқ ўзлигидан кечмаган бўлса-да, шунга ҳаракат қилиши керак. Таважжуҳ важддан аввал юз берадиган ҳол саналади.

Тавҳид – луғавий маъноси – бирор бир нарсани воҳид айлаш. Илмий истилоҳда эса Аллоҳнинг ягоналигига ишонмоқдир. Сўфийлар эътиқодида тавҳид Аллоҳнинг азал ва абадда собит ваҳдониятига ишончдир. Олимлар тушунчасида тавҳид – эътиқодга тааллуқли бўлса, сўфийлар учун у мақсад, мушоҳада ва маърифат ҳисобланади. Биринчиси билиш ва тасдиқ этишга асосланса, иккинчиси завқий идрокка суянади.

Тавҳиднинг даражалари: тавҳиди афъол – ҳар қандай сифатни Аллоҳдан деб билиш ва уларни ҳол назари билан кўриб, камолга етказиш; тавҳиди сифот–ҳар қандай сифатни Худодан деб англаш ва уни мукаммаллаштириш; тавҳиди зот – борлиқдаги ҳамма нарсани фақат Аллоҳ вужудининг натижаси деб билиш.

Талбис – бирор бир нарсани унинг ҳақиқатига тескари ўлароқ тарзда халққа кўрсатиш демак. Сўфийлар ўзларининг гўзал хислатларини ёмон хулқлари билан яшириш ёки муҳофаза айлашни «талбис қилиш» деганлар.

Талвин – бир рангдан бошқа рангга ўтиш, бир ҳолдан бошқа ҳолга ўзгаришдир. Талвиннинг натижаси тамкин ҳисобланади. Тамкин бир манзилда қарор топмоқ, вазминлик ва руҳий улуғворликка эришмоқ маъносини англатади.

Таквин– бор этмоқ, ижод қилмоқ, бирор бир нарсани йўқликдан борлиққа чиқармоқ, Аллоҳнинг хос сифатларндан бири. Аллоҳ ана шу сифат ила ҳар қандай нарсани йўқдан бор, бордан йўқ этади.

Тариқат – йўл. «Шариат» ва «тариқат» сўзлари бошқа-бошқа ўзақдан ясалганига қарамасдаи, луғавий маъноси бир, яъни йўл демакдир. Анъанага кўра, тариқат уч асосий таркибга ажратилган:

Тариқи ахёр –хайрли инсонлар йўли. Тариқи арбоби муомалат деб ҳам таърифланган ушбу йўлнинг асосини зуҳд, тақво ва ибодат ташкил қилган. Шу боис унга зоҳидлар ва обидлар йўли сифатида ҳам қаралган. Бу йўл – Ҳаққа етишишнинг узундан-узоқ йўли. Уни танлаганлар орасида мақсадга эришганлар ниҳоятда кам бўлган.

Тариқи аброр– яхши инсонлар йўли бўлиб, тариқи тасфия ва мужоҳада деб юритилган. Бу йўл нафс ила курашиш, риёзат ила қалбни ёмонлик ва чиркинликдан поклаш, ахлоқий комилликка етишиш йўли ҳисобланади. Хоҳ Ҳақ билан бўлсин, хоҳ халқ билан бўлсин муносабат ва алоқада ихлос ҳамда тўғрилиқдан чекинмаслик– ушбу йўлнинг бош сабабидир.

3. Тариқи шуттор – ошиқлар йўли. Унинг иккинчи бир номи – тариқи соирин. Бу – ишқ, муҳаббат ва жазба билан мақсадга эришиладиган йўл. Уйига юз бурган ёки кирган киши ишқ ва жазба мақомига юксалгунига қадар жуда кўп мақомлардан ўтмоғи шарт бўлган. Чунки ушбу йўлда сайри сулук – асосдир. Хуллас, тариқат–инсонларни махсус таълим-тарбия билан гўзал ахлоқ, покиза қалб ва латиф руҳ сохиби этадиган, охиरोқибатда эса Аллоҳга яқинликни таъминлайдиган ўзига хос маслак ва мафкура йўлидир.

Тасфия – қалбни соф ҳолга келтирмоқ, ҳақиқатни идрок этмоқ, мужоҳада ва риёзат покизалиги.

Таҳаммул – чуқур ва теран мулоҳазаларга берилиш, диққат ила мушоҳада юритиш. Илоҳий ҳақиқатларни идрок қилишга эришиш ҳолати.

Файз – луғавий маъноси – сувнинг тўлиб, қирғоқдан тошиши. Бу сўз бирор нарсанинг кўпайиши, хабар тарқалиши, сир сақлаш, кенглик маъносида ҳам ишлатилган. Тасаввуф истилоҳотида файз Ҳақ тажаллиларига нисбатан қўлланилиб, асосан «файзи ақдас», «файзи илоҳий» тарзида тилга олинган.

Файз–истеъдод натижасида юзага келгувчи илоҳий ҳадя. Шу боис «файзи истеъдод» ёки «файзи ҳусн» дейилганда зуҳур ва тажалли назарда тутилган.

«Файзи жовидон» – ёрқин, давомли файз, «файзи баҳор» – эврилиш, янгиланиш, «файзи сафо» – сафо ва нашъанинг кўпайиши маъносига эга.

Фирор – қочиш. Ҳақдан узоқлаштирувчи ҳар қандай нарсадан қочмоқ. Фирор уч қисмдир, авомнинг фирори, яъни бунда жаҳлдан илмга, жоҳиллардан олимларга, танбалликдан ғайратга фирор этилади, ҳаво фирори – сирдан шухудга, русумдан усулга, нафсоний лаззатлардан илоҳий нажот маъвосига қочиш англанса, ахаснинг фирори эса мосуводан Аллоҳга интилиш демакдир.

Хилват – холи жон, танҳолик, ҳеч нимага боғланмаслик, дунёнинг хилма-хил ғавғоларидан фориғлик демак. Тасаввуфда эса бундан ҳолда шайх раҳнамолиги ва кўрсатмаларига биноан муриднинг махсус бир гўшада беркиниб ибодат ва зикр ила Аллоҳ билан алоқа боғлаши англашилади. Камида қирқ кун давом қиладиган бу жараёнга «чилла» ёки «арбаин чиқармоқ» дейилган. Хилват ва узлат тўғрисида бизда ҳанузгача нотўғри ва бир ёқлама фикр давом этиб келади. Дин ва тасаввуф зинҳор ҳаётни батамом. хилватда ўтказишни тарғиб этмаган. Узлат – ҳаётдаи қочиш, турмушдан ажралиш, одамлардан бешиш эҳтиёжмас, балки маълум муддат «касби камол ва сайри жамол» айлагандан сўнг руҳий камолот ила яна фаолиятда бўлмоқдир.

Тасаввуфда хилват иккига ажратилган: биринчиси – шариат хилвати, иккинчиси – тариқат хилвати. Шариат хилвати айб ва нуқсон саналмиш барча гуноҳу ёмонликлардан тавба қилишга асосланади. Бу хилватнинг шартлари ва одоб қоидаларини тўлиқ адо этмасдан тариқат хилватига юз буриб бўлмайди. Шаҳобиддии Сухравардийнинг

эйтирофича, тариқат хилватидан мақсад бир талай ғаройибот, ажойибот ёки кашфиётларга шоҳид бўлмоқ эиас, балки зикри илоҳийдан ўзга муродлардан холи бўлмоқдир.

Шатҳ, шатҳия – ҳаракат, тебраниш, тўлиб-тошиш. Шатҳ ёхуд шатҳиянинг истилоҳий маъноси илоҳий ишқ беҳушлиги, яъни сакр ёки жазба ҳолида халқ тушунмайдиган ва қабул қилмайдиган сўзларни айтиш деганидир. Абу Наср Саррожга кўра, шатҳ «тилнинг важд, шавқу-завқ, хаяжон ҳолида айтганлари... иддаога яқин бир манбадан чиққан калимадир».

Эҳсон – хайр, ҳадя. Муршиднинг муридига, Аллоҳнинг қулига маънавий лутфу карами.

Ҳаво ва ҳавас – орзу, майл, истак. Тасаввуфий маънода ҳар турли саёз ва ўткинчи орзуларни амалга оширмоқ учун нафс ва ҳукм ўтказувчи, ақлнинг зидди бўлмиш майли табиийдир. Ҳаво ёлғон даъво бўлмиш майли табиийдир. Ҳаво ёлғон даъво ишончи, кибр ва манманлик манбаи ва барча риёкорликларнинг сарбонидир, Ҳаво ва ҳавасга тобслик Ҳақ ва ҳақиқат ишқининг сустиги ёки йўқлигидан юзага чиқади.

Ҳаёт – тириклик, соғлиқ, жон, яшаш, умр. Тасаввуфда кудрат илми билан сифатланувчи бир сифат. Ҳаётнинг уч даражаси бор. Ҳаёти или – қалбнинг жоҳиллик, нодонлик ўлимидан халос бўлиб, илм билан тирикчилик қилиши. Ҳаёти жам, бу–қалбнинг тафриқа ҳалокатидан қутулиб, ўзида ҳикматни мужассамлаштирувчи. Ҳаёти Ҳақ, бу – вужуд ҳаёти бўлиб, қалбнинг фанофиллоҳ ва бақобиллоҳ мақомларига юксалиши.

Ҳайрат – таажжубланиш, ҳайрон қолиш. Тасаввуфда қулиннг фанофиллоҳ ҳолига етишуви учун эгалланиши зарур бўлган мақом. Ҳайрат Аллоҳнинг кудрат ва ҳикматидан туғиладиган шундай бир туйғуки, сўфийлар наздида у тил билан баён этилмайди.

Ҳақиқат– чиндан мавжуд бўлган-нарсас, асл моҳият. Аллоҳни билиш, борлиқ олам сирларини тўғри ва теран идрок айлаш. Ҳақиқат–шариатнинг ботинидир. Шунинг учун ҳақиқат тасаввуф маъносида ҳам кенг қўлланилган. Бу ҳақда Абу Наср Саррож бундай дейди: «Шариат илми – хизмат илмидир. Ҳақиқат илми – мушоҳада илмидир... Шариат – баён илми, ҳақиқат – бурҳон илми. Шариат илми муомала учундир. Ҳақиқат илми мураккаб учун. Шариат илми феълларга хос, ҳақиқат илми ҳолларга махсус. Шариат илми ривоят учун, ҳақиқат илми ҳидоят учундир...»

Хирқа–шайх, мурид ва дарвешлар киядиган махсус кийим. Бу сўзнинг луғавий маъноси ямоқ, парча ёки қуроқдан тикилган кийим демак. Истилоҳда эса, шайх билан мурид орасида алоқа ўрнатиш, «муриднинг нафс билан ўзи орасида шайхнинг ҳукмронлигини қабул айлаши»дир.

Тасаввуф арбобларига кўра, хирқа кийиш одати Иброҳим алайҳиссаломга бориб боғланади. Иброҳим Халилуллоҳ оловга ташлангани замон Аллоҳ ҳукми билан Жаброил жаҳатдан бир кўйлак келтириб, унга кийдирган ва шу кўйлак шарофатидан ул зот оловда ёниб кул бўлишдан қутулган. Бу кўйлак дастлаб ҳазрати Исҳоққа, сўнгра Ёқуб пайғамбарга мерос ўтган. Ҳазрат Ёқуб эса, уни махсус бир қутига солиб, ўғли Юсуф алайҳиссаломнинг бўйнига осиб кўйган. Юсуф пайғамбар яланғоч ҳолда қудуққа ташланганида, Жаброил етиб келиб, қутини очиб, унга кўйлакни кийдирган экан... Сўфийлар хирқада худди ана шу кўйлакнинг сирини кўриб, унга маънавий маънолар берганлар. Сухравардий хирқанинг икки турга– муридлик хирқаси ва табаррук хирқага ажратилишини айтиб, яна бундай деган: «Шайхларнинг муридларига кийдиришнн истаганлари асл хирқа – муридлик хирқасидир. Хирқаи табаррук эса, муридлик хирқасига ўхшаш бир хирқадир. Муридлик хирқасини ҳақиқий муридлар, кейингисини эса мурид бўлмаган, аммо уларга ўхшашга ҳаракат қилувчи муташаббих муридлар кинорлар».

Ҳол– аҳвол, ҳолат, вазият, ичида яшаётганингиз вақт, замон, муайян дамда туғилиб, сўнг ўтиб кетадиган ҳис-туйғу, ҳаяжон, эҳтирос, шавқ, зуҳур, важд, ғайбат, ҳузур каби ҳоллардир. Ҳол Ҳақ тухфаси ва ҳадяси эрур. Шунинг учун ҳол инсоннинг иродасия ва ҳаракатига тобе эмас. Абу Наср Саррож ҳолни «лаҳзада туғилиб қалбда ризо, тафвиз ва шунга ўхшаш сифатларни муқимлаштирадиган аҳволдир», дейди Абдулкарим Қушайрийга кўра, «ҳол қулнинг (Ҳақ ошиғининг – И. Ҳ.) қасди: жалб айлаш ташаббуси, эришиш истагисиз қалбда пайдо этиладиган нашъа–ҳузун, шодлик–қайғу, ҳайбат–ҳаяжон сингари маънолар эрур».

Ҳуқуқ – ҳоллар, мақомлар, мақсадлар, иродалар; муомалалар ва ибодатлар (Абу Наср Саррож).

ШАЙХЛАР РУЙХАТИ

1. Шайх Увайс Қараний, 2. Хабиб Аъжамий, 3. Абу Хозим Маккий, 4. Атаба б. Фулом, 5. Молик Динор, 6. Муҳаммад Восиъ, 7. Абдуллоҳ Муборак, 8. Абухошим Сўфий, 9. Зуннун Мисрий, 10. Имом Аъзам, 11. Имом Шофеъий, 12. Имом Аҳмад Ҳанбал, 13; Имом Молик 14. Муҳаммад Аслам Тусий, 15. Аҳмад Ҳарб, 16. Исрофил Мағрибий, 17. Абуласвад Маккий, 18. Абуласвад Роъий, 19. Абу Яъқуб Ҳошимий, 20. Валид б. Абдуллоҳ Саққо, 21. Фузайл б. Иёз, 22. Маъруф Кархий, 23. Абу Сулаймон Дороний, 24. Довуд б. Аҳмад Дороний, 25. Иброҳим Адхам, 26. Иброҳим б. Саъд Алавий, 27. Абулхорис Авлосий, 28. Иброҳим б. Ситанбах Ҳиравий, 29. Иброҳим Работий, 30. Иброҳим Утруш, 31. Иброҳим Сайёд Бағдодий, 32. Иброҳим Ажурий Сағир, 33. Иброҳим Ажурий Кабир, 34. Фатх б. Али Мавсилиий, 35. Фатх б. Шахраф Марвазий, 36. Бишр б. Ҳорис б. Абдурахмон, 37. Шақиқ б. Иброҳим Балхий, 38. Довуд Балхий, 39. Бишр Табароний, 40. Қосим Ҳарбий, 41. Ҳорис б. Асад Муҳосибий, 42. Абу Туроб Нахшабий, 43. Абу Ҳотам Аттор, 44. Сарий б. Муталлис Сақатий, 45. Али б. Абдулхамид Ғазоирий, 46. Абу Жаъфар Саммок, 47. Аҳмад Ҳузравайх Балхий, 48. Яхё б. Муъоз Розий, 49. Халаф б. Али, 50. Боязид Бистомий, 51. Шайх Абу Али Синдий, 52. Абу Ҳафс Ҳаддод, 53. Абу Муҳаммад Ҳаддод, 54. Золим б. Муҳаммад, 55. Абу Музоҳим Шерозий, 56. Абдуллоҳ Маҳдий Бовардий, 67. Ҳамдун Қассор, 58. Абулхусайн Борусий, 59. Мансур б. Аммор, 60. Аҳмад б. Осим Антокий, 61. Муҳаммад б. Мансур Тусий, 62. Али Аккий, 63. Ҳотам Асамм, 64. Аҳмад б. Абулхаворий, 65. Абу Абдуллоҳ Хубайқ Собик Анотокий, 66. Саҳл б. Абдуллоҳ Тустарий, 67. Аббос б. Ҳамза Нишопурий, 68. Аббос б. Юсуф Шаклий, 69. Аббос б. Аҳмад Шоир Румий, 70. Абу Ҳамза Хуросоний, 71. Абу Ҳамаз Бағдодий, 72. Ҳамза б. Абдуллоҳ Алавин, 73. Абу Саъид Харроз, 74. Ах-иаф Ҳамадоний, 75. Абу Шуъайб Муқаннаъ, 76. Абу Аққол б. Илвон Мағрибий, 77. Ҳаммод Қураший, 78. Абулхусайн Нурий, 79. Саййид ут-тоифа Жунайд Бағдодий, 80. Абу Жаъфар Карнабий, 81. Каҳмас Ҳусайн Ҳамадоний, 82. Амр б. Усмон Маккий, 83. Шоҳ Шужоъ Кирмоний, 84. Абу Усмон Ҳирий, 85. Закарийё б. Дулувайх, 86. Закарийё б. Яхё Ҳиравий, 87. Зиёд б. Кабир Ҳамадоний, 88. Абу Усмон Мағрибий, 89. Абу Толиб Ихмимий, 90. Талха б. Муҳаммад Сабоҳ Нилий, 91. Абулаббос б. Масрук, 92. Абулаббос Мўразан Бағдодий, 93. Абу Абдуллоҳ Мағрибий, 94. Абу Абдуллоҳ Небожий, 95. Абу Абдуллоҳ Антокий, 96. Мумшод Динаварий, 97. Ҳасан б. Али Мусуҳий, 98. Аҳмад б. Иброҳим Мусуҳий, 99. Рувайм, 100. Юсуф б. Ҳусайн Розий, 101. Абдуллоҳ Ҳозир, 102. Собит Хаббоз, 103. Абу Собит Розий, 104. Самнун б. Ҳамза Муҳибб Каззоб, 105. Заҳрун Мағрибий, 106. Арун б. Вассоба, 107. Маъмун Мағрибий, 108. Саъдун Мажнун, 109. Ато б. Сулаймон, 110. Али б. Саҳли Азхар Исфаҳоний, 111. Муҳаммад б. Юсуф Банно, 112. Муҳаммад б. Фоза, 113. Саҳл б. Али Марвазий, 114. Али б. Ҳамза Исфаҳоний Ҳаллож, 115. Али б. Шуъайб Саққо, 116. Али б. Муваффақ Бағдодий, 117. Абу Аҳмад Қалонисий, 118. Абулғариб Исфаҳоний, 119. Абу Абдуллоҳ Қалонисий, 120. Абу Абдуллоҳ б. Жалло, 121. Абу Абдуллоҳ Хокон Сўфий, 122. Абу Убайдуллоҳ Бусрий, 123. Абу Абдуллоҳ Сижзий, 124. Абу Абдуллоҳ Хусрий, 125. Жаъфар б. Мубарқаъ, 126. Али б. Бундор Ҳусайн Сўфий Сайрафий, 127. Муҳаммад б. Фазл Балхий, 128. Муҳаммад б. Али Ҳаким Тирмизий, 129. Али б. Баккор, 130. Абу Абдуллоҳ Аббодоний, 131. Абу Абдуллоҳ Ҳазрамий, 132. Али Абдуллоҳ Солимий, 133. Абу Абдуллоҳ Жавпораи Сўфий, 134. Абу Толиб Муҳаммад б. Али б. Амия Ҳорисий Маккий, 135. Абу Бакр Варроқ Тирмизий, 136. Абулқосим Розий, 137. Абулқосим Ҳаким Самарқандий, 138. Бакр Суғдий, 139. Солих б. Мактум, 140. Абу Зарр Тирмизин, 141. Ҳошим Суғдий, 142. Муҳаммад б. Ҳасан

Жавҳарий, 143. Абубакр Қисоий, 144. Абу Али Жузжоний, 145. Муҳаммад ва Аҳмад б. Абулвард, 146. Тоҳир Макдисий, 147. Абу Яъқуб Сусий, 148. Абу Яъқуб Нахражурий, 149. Абу Яъқуб Зайёт, 150. Аҳмад Вахаб, 151. Абу Яъқуб Мазобилий, 152. Абу Яъқуб Актаъ, 153. Абу Яъқуб Зизий, 154. Абу Яъқуб Мазкурий, 155. Абу Яъқуб Майдоний, 156. Абу Яъқуб Харрот Аскалоний, 157. Абу Яъқуб Куратий, 158. Хайр-Нассож, 159. Маҳфуз б. Маҳмуд, 160. Маҳфуз б. Муҳаммад, 161. Иброҳим Хаввос, 162. Иброҳим б. Исо. 163. Иброҳим б. Собит, 164. Абу Муҳаммад Журирий, 165. Олим б. Саъд, 166. Ғайлон Самарқандий, 167. Ғайлон Мувасвис, 168. Абулаббос Ибн Ато, 169. Абу Солиҳ Музаййин, 170. Абулаббос Арзизий, 171. Абулаббос Динаварий, 172. Абулаббос Аҳмад б. Яҳё Шерозий, 173. Абулаббос Бовардий, 174. Абулаббос Бурдуъий, 175. Абулаббос Сайёрий, 176. Абдулвоҳид б. Али Сайёрий, 177. Абулаббос Сухравардий, 178. Абулаббос Ниҳовандий, 179. Ахий Фараж Занжоний, 180. Абулаббос Нисоий, 181. Абулаббос Сурайж, 182. Абулаббос Ҳамза б. Муҳаммад, 183. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож, 184. Абдулмалик Искоф, 185. Иброҳим б. Фотик ва Аҳмад б. Фотик, 186. Форис б. Исо Бағдодий, 187. Аҳмад б. Ҳусайн б. Мансур Ҳаллож, 188. Абу Мансур Говкулох, 139. Абу Амр Димишқий, 190. Муҳаммад б. Ҳомид Тирмизий, 191. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Харроз, 182. Бунон б. Муҳаммад Ҳаммол, 193. Исҳоқ б. Иброҳим Ҳаммол, 194. Бунон, б. Абдуллоҳ, 195. Шайбон б. Али, 196. Абулҳасан б. Муҳаммад Музаййин, 197. Абулҳасан Сойиғ Динаварий, 198. Абулҳасан Сабуҳий, 199. Абулҳасан Суютий, 200. Абулҳасан б. Шаъра, 201. Абу Ҳомид Асвад Маъруф Занжий, 202. Иброҳим б. Довуд Қассор Риккий, 203. Абу Жаъфар Ҳаффор, 204. Абу Жаъфар Сумоний, 205. Абу Жаъфар Сайдалоний, 206. Абу Жаъфар Аҳмад б. Ҳамдон б. Али б. Синон, 207. Абу Жаъфар Фарғоний, 208. Абу Жаъфар Сомоний, 209. Абу Жаъфар Ҳаддод, 210. Абу Жаъфар Муъоз Мисрий, 211. Абу Абдуллоҳ Барқий, 212. Абу Жаъфар Мажзум, 213. Шайх Абу Жаъфар Домағоний, 214. Шайх Абулҳасан Варроқ, 215. Абулҳусайн Дарроҷ, 216. Шайх Букайр Дарроҷ, 217. Шайх Абулҳусайн Саломий, 218. Абулҳусайн Моликий, 219. Абулҳусайн Ҳошимий, 220. Шайх Абубакр Воситий, 221. Абубакр Заққоқи Кабир, 222. Абубакр. Заққоқи Сағир, 223. Шайх Абубакр Каттоний, 224. Абубакр Ато Жухфий, 225. Абубакр Саққоқ, 226. Абубакр Шиблий, 227. Абубакр б. Яздонёр Урмавий, 228. Абубакр Сайдалоний, 229. Абубакр Хаббоз Бағдодий, 230. Абубакр б. Исо Мутаввий, 231. Абубакр Тоҳир Абҳарий, 232. Абубакр б. Аби Саъдон, 233. Абубакр Атуфий, 234. Абубакр Саккоқ, 235. Абубакр Саққор, 236. Абубакр Мисрий, 237. Абубакр Дуккий, 238. Абубакр Тамастоний, 239. Абубакр Фарроъ, 240. Абубакр Шабаҳий, 241. Абубакр Тарсусий, 242. Абубакр Сусий, 243. Абубакр Шукайр, 244. Абубакр Жавзакий, 245. Абубакр Розий, 246. Абубакр Муфид, 247. Абубакр Қасрий, 248. Абубакр Мавозиний, 249. Абубакр Ушноний, 250. Абубакр Мағозилий, 251. Абубакр Қатиъий, 252. Абубакр Ҳамадоний, 253. Абубакр Кафширий, 254. Абубакр Довуд Динаварий, 255. Абу Али Рудборий, 256. Абу Али Сақафий, 257. Абу Али Қотиб Мисрий, 258. Абу Али Муштулий, 259. Абу Али Розий, 260. Абу Али Ҳайрон, 261. Абу Али Сиржоний, 262. Абдуллоҳ б. Муҳаммад. Маъруф Муртаъиш, 263. Абдуллоҳ б. Муҳаммад Манозил, 264. Абдуллоҳ б. Ҳаддод Розий, 265. Абдуллоҳ б. Исом Макдисий, 266. Абдуллоҳ Набозоний, 267. Абулхайр Тайнотий, 268. Абулхайр Ҳабаший, 269. Абулхайр Аскалоний, 270. Абулхайр Ҳимсий, 271. Иброҳим б. Шайбон Кирмоншоҳий, 272. Абу Зайд Марғазий Хуросоний, 273. Иброҳим б. Аҳмад Муваллид Суфий Рақкий, 274. Иброҳим Жилий, 275. Иброҳим Дехистоний, 276. Иброҳим Марғипоний, 277. Иброҳим Нозувайх, 278. Музаффар Кирмоншоҳий Қирмисий, 279. Абулҳусайн б. Бунон, 280. Абулҳусайн б. Ҳинд Форсий, 281. Абуладён, 282. Абу Жаъфар Муҳаммад б. Али

Насавий ал-маъруф Муҳаммад Алиён, 283. Абу Сайид Аъробий, 284, Абу Амр Зужож, 285. Иброҳим б. Юсуф б. Муҳаммад Зужожий, 286. Жаъфар б. Муҳаммад б. Нусайр Хулдий Хаввос. 287. Абулҳасан Суфий Фушанжий, 288. Бундор б. Ҳусайн б. Муҳаммад б. Муҳаллаб Шерозий, 289. Абу Амр б. Нужайд, 290. Абдуллоҳ б. Муҳаммад б. Абдурахмон Розий, 291. Абулҳусайн Сирвоний, 292. Абулҳусайн Қарофий, 293. Абу Сулаймон Нилий, 294. Абу Сулаймон Хаввос Мағрибий, 295. Абулқосим Насрободий, 296. Абубакр Розий Бажалий, 297. Абубакр Фолизбон Бухорий, 298. Абулҳусайн Ҳусрий, 299. Абулҳусайн Самъун, 300. Абу Наср Хаббоз ва Абулҳасан Сухон Ожан, 301. Шайх Аҳмад Харроний, 302. Жаҳм Раққий, 303. Абулҳусайн Урмавий, 304. Абу Абдуллоҳ Хафиф Шерозий, 305. Абулхайр Моликий, 306. Абубакр Шаъроний, 307. Абу Муҳаммад Атойидий, 308. Жаъфар Ҳаззо, 309. Ҳишом Абдон, 310. Абу Мухриз Шерозий, 311. Абдуррахим Истахрий, 312. Муъаммил Жассос, 313. Али б. Шулуя, 314. Абубакр Искоф, 315. Абу Заҳҳок, 316. Абу Муҳаммад Хаффоф, 317. Ҳасан б. Ҳаммавияҳ ва сохибуҳу Абу Жаъфар Харрор Истахрий, 318. Абдуллоҳ Қассор, 319. Иброҳим Мутаваккил, 320. Абу Толиб Хазраж, 321. Абу Али Ворижий, 322. Абулфазл Жаъфар Жаъдий, 323. Абулқосим Қасрий, 324. Абдулазиз Бахроний, 325. Абулҳасан Ҳакимий, 326. Абу Али Ҳусайн б. Муҳаммад Аккор, 327. Абу Исҳоқ Иброҳим Шаҳриёр Гозируний, 328. Шайх Рӯзбеҳон Бақлий, 329. Абулҳасан Кардуя, 330. Шайх Абдуллоҳ Балёий. 331. Жамолиддин Муҳаммад Бокаланжор, 332. Мусо Имрсн Журуфтий, 333. Хожа Али б. Ҳасан Кирмоний, 334. Мира Нисобурий, 335. Абу Абдуллоҳ Туруғбадий, 336. Абу Абдуллоҳ Рудборий, 337. Абу Абдуллоҳ Монак, 338. Абу Абдуллоҳ Дуний, 339. Абу Абдуллоҳ Мавло, 340. Абу Абдуллоҳ Муқрий, 341. Абулқосим Муқрий, 342. Абу Муҳаммад Росибий, 343. Абу Абдуллоҳ Динаварий, 344. Абулҳусайн Сирвоний Сағир, 345. Абулҳусайн Жаҳзам Ҳамадоний, 346. Абулҳусайн Тазарий, 347. Абулҳусайн Саркий, 348. Шайх Муҳаммад Сохарий, 349. Шайх Аҳмад Жувоғар, 350. Абулҳусайн Ҳаддод Ҳиравий, 351. Абулмузаффар Тирмизий, 352. Мирчаи Сафолфуруш, 353. Шариф Ҳамза Уқайлий, 354. Ориф Айёр, 355. Абулҳусайн Солбих, 356. Шайх Имрон Сулусий, 357. Абулҳусайн Марв Рудий, 358. Абу Ҳамид Дўстон, 359. Боб Фарғоний, 360. Абу Мансур Муъаммар б. Аҳмад Исфаҳоний, 361. Абу Наср Саррож, 362. Шайх Абулфазл Ҳасан Сарахсий, 363. Холий Нисобурий, 364. Шайх Абулаббос Қассоб Омулий, 365. Шайх Аҳмад Наср, 366. Шайх Абу Али Сиёҳ, 367. Шайх Абу Али Даққок, 368. Абу Али Шаббуй Марназий, 369. Шайх Абулқосим Бишр Ёсин, 370. Шайх Лукмон Сарахсий, 371. Шайх Муҳаммад Қассоб Омулий, 372. Шайх Абулҳасан Харақоний, 373. Шайх Абу Абдуллоҳ Достоний, 374. Шайх Абу Саид Абулхайр, 375. Шайх Абулқосим Гургоний, 376. Хожа Музаффар Аҳмад б. Ҳамдон, 377. Хожа Муҳаммад Маъшук Тусий, 378. Амир Алийи Абу, 379. Шайх Абу Абдуррахмон Сулабий Нишобурий, 380. Ҳусайн б. Муҳаммад Мусо Сулабий, 381. Абусаҳл Суълукий, 382. Шайх Абулқосим Қушайрий, 383. Шайх Абулқосим Шақоний, 384. Абулфазл Ҳасан Хатлий, 385. Али б. Усмон б. Абу Али Жуллоб Ғазнавий, 386. Хожа Аҳмад Ҳаммоод Сарахсий, 387. Адиб Кумандий, 388. Абулҳасан Мусанно, 389. Шайх Аҳмад Наҷжор Астрободий, 390. Шайх Абу Зуръа Розий, 391. Шайх Абу Зуръа Ардабили, 392. Абу Абдуллоҳ Бобуний, 393. Шайх Абу Абдуллоҳ Боку, 394. Шайх Мўмин Шерозий, 395. Шайх Абу Исҳоқ Шомий, 396. Шайх Абу Аҳмад Абдол Чиштий, 397. Хожа Муҳаммад б. Абу Аҳмад Абдол Чиштий, 398. Устод Мардон, 399. Хожа Юсуф Муҳаммад Самъон, 400. Хожа Мавдуд Чиштий, 401. Хожа Аҳмад б. Мавдуд б. Юсуф Чиштий, 402. Абулвалид Аҳмад б. Абирражо, 403. Абу Исмоил Абдуллоҳ б. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий Ҳиравий, 404. Хожа Яхё б. Аммор Шайбоний, 405. Шайх Абдуллоҳ Токий, 406. Шайх Абулҳасан Бишр Сижзий, 407. Коко

Абулқаср Бустий, 408. Коко Аҳмад Сунбул ва иниси Муҳаммад Хожа, 409. Абу Мансур Муҳаммад Ансорий, 410. Абу Мансур Сухта, 411. Шайх Аҳмад Чиштий ва иниси Хожа Аҳмад Исмоил, 412. Шайх Аҳмад Хожи, 413. Шайх Абу Салама Бовардий, 414. Абу Али Кайёл, 415. Абу Али Заргар, 416. Абу Али Бутагар, 417. Шайх 71бу Наср Қаббоний, 418. Шайх Исмоил Насрободий, 419. Шайх Абу Мансур Гозар, 420. Шайх Исмоил Даббос Жирафтий, 421. Шайх Абусаид Муаллим, 422. Шайх Муҳаммад Абу Ҳафс Куратий, 423. Шайх Ому, 424. Шайх Аҳмад Куфоний, 425. Абулҳасан Нажжор, 426. Шайх Абулайс Фушанжий, 427. Муҳаммад б. Абдуллоҳ Гозурий Ҳиравий, 428. Қурбанж, 429. Хожа Хайрча, 430. Абу Абдуллоҳ Аҳмад б. Абдурраҳмон Наср Молиний, 431. Абу Наср б. Абу Жаъфар б. Абу Исҳоқ Ҳиравий Хончабодий, 432. Султон Маждиддин Толба, 433. Абу Абдуллоҳ Мухтор б. Муҳаммад б. Аҳмад Ҳиравий, 434. Шайх Абу Зар Бузжоний, 435. Шайх ул-ислом Аҳмад Номакий Жомий, 436. Абу Тохир Курд, 437. Шайх Абу Али Формадий, 438. Шайх Абубакр б. Абдуллоҳ Тусий Нассож, 439. Хужжат ул-ислом Муҳаммад б. Муҳаммад Ғаззолий Тусий, 440. Шайх Аҳмад Ғаззолий, 441. Хожа Юсуф Ҳамадоний, 442. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний, 443. Хожа Ориф Ревгарий, 444. Хожа Маҳмуд Анжнр Фағнавин, 445. Хожа Али Ромитаний, 446. Хожа Муҳаммад Бобо Самосий, 447. Саййид Амир Кулол, 448. Қусам Шайх, 449. Халил Ота, 450. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, 451. Хожа Алоуддин Аттор, 452. Хожа Муҳаммад Порсо, 453. Хожа Ҳафизуддин Абу Наср Муҳаммад б. Муҳаммад б. Муҳаммад Ҳофиз Бухорий, 454. Хожа Ҳасан Аттор, 455. Мавлоно Яқуб Чархий, 456. Хожа Алоуддин Гнждувоний, 457. Мавлоно Низомиддин Хомуш, 458. Хожа Убайдуллоҳ Имом Исфаҳоннӣ, 459. Мавлоно Саъдуддин Кошғарий, 460. Хожа Убайдуллоҳ, 461. Мавлоно Қосим, 462. Абулҳасан Бустий, 463. Шайх Ҳасан Саккок Симноний, 464. Муҳаммад Ҳаммуя Жувайний, 465. Айн ул-қузот Ҳамадоний, 466. Шайх Барака, 467. Шайх Фатҳа, 468. Шайх Зиёуддин Абуннажиб Абдулқаҳҳор Сухравардий, 469. Шайх Аммор Ёсир, 470. Шайх Рӯзбехони Кабир Мисрий, 471. Шайх Исмоил Қасрий, 472. Шайх Нажмуддин Кубро, 473. Шайх Маждуддин Бағдодий, 474. Шайх Саъдуддин Хуммуий, 475. Шайх Сайфуддин Бохарзий, 476. Айн уз-замон Жамолуддин Гилий, 477. Бобо Камол Жандий, 478. Хожа Абулвафо Хоразмий, 479. Пахлавон Маҳмуд Паккаёр, 480. Шайх Нажмуддин Розий, ал-Маъруф бидоя, 481. Шайх Разиюддин Али Лоло Ғазнавий, 482. Шайх Жамолуддин Аҳмад Журфоний, 483. Шайх Нуриддин Абдурахмон Исфаройиний Касиркий, 484. Шайх Абулмакорим Рукнуддин Алоуддавла Симноний, 485. Ахий Али Мисрий, 486. Шайх Нажмуддин Муҳаммад Эдконий, 487. Ахий Али Дехистоний, 488. Абулбаракот Такигюддин Али Дўстий Симноний, 489. Амир Саййид Али б. Шихоб б. Муҳаммад Ҳамадоний, 490. Шайх Абдуллоҳ Фиржистоний, 491. Бобо Маҳмуд Тусий, 492. Ахий Али Қутлукшоҳ, 493. Шайх Ҳофиз Умар Абардиҳий, 494. Хожа Абдурраҳмон Гахворагар, 495. Мавлоно Фахруддин Луристоний, 496. Шох Али Фароҳий, 497. Шайх Муҳаммад шох Фароҳий, 498. Шайх Баҳоуддин Умар, 499. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад Асад, 500. Шайх Баҳоуддин Валад, 501. Саййид Бурҳонуддин Муҳаққик, 502. Мавлоно Жалолуддин Муҳаммад Балхий Румий, 503. Мавлоно Шамсуддин Муҳаммад б. Али б. Маликдод Табризий, 504. Шайх Салоҳуддин б. Фаридун Кунявий маъруф би-Заркуб, 505. Шайх Ҳисомуддин Ҳасан б. Муҳаммад б. Ҳасан б. Ахий Турк, 506. Султон Валад, 507. Шайх Шихобуддин Сухравардий, 508. Шайх Нажибуддин Али б. Бузғуш Шерозий, 509. Захируддин Абдурраҳмон б. Али б. Бузғуш, 510. Шайх Муҳаммад Яманий, 511. Шайх Иброҳим Мажзуб, 512. Шайх Жамолуддин Лур, 513. Шайх Шамсуддин Сафий, 514. Шайх Нуруддин Абдуссамад Натанзий, 515. Шайх Иззуддин Маҳмуд Коший, 516. Шайх

Камолуддин Абдурраззоқ Коший, 517. Шайх Нуруддин Абдуррахмон Мисрий, 518. Шайх Зайнуддин Абубакр Хавофий, 519. Амир Кивомиддин Синжоний, 520. Хожа Шамсуддин Муҳаммад Кусуи Жомий, 521. Мавлоно Зайнуддин Абубакр Тойбодий, 522. Мавлоно Жалолуддин Маҳмуд Зоҳид Мурғобий 523. Мавлоно Жалолуддин Абу Язид Пуроний, 524. Мавлоно Заҳируддин Хилватий, 525. Шайх Баҳоуддин Закариё Мўлтоний, 526. Шайх Низомуддин Дехлавий Холидий Маъруф Шайх Низомуддин Авлиё, 527. Шайх Фарид Шакарганж, 528. Мавлоно Фаҳруддин Зоҳид, 529. Алоуддин Кирмоний, 530. Хожа Имод Халаж, 531. Хожа Маҳмуд Мўйдўз, 532. Амир Олим Далволижий, 533. Қози Шарафуддин Бухайро, 534. Қози Сафиуддин Бухайро, 535. Амир Шарафуддин Ашраф, 536. Қози Райс, 537. Мавлоно Разиюддин Набий, 538. Мавлоно Маждуддин Ҳожи, 539. Хожа Роҳат, 540. Мавлоно Рашидуддин Наъзий, 541. Хожа Абубакр Жом, 542. Шайх Зиёуддин Румий, 543. Шайх Нажибуддин Мутаваккил, 544. Қирқ Абдол, 545. Мавлоно Каримуддин Мавъидий, 546. Шайх Муҳйиддин Али Чиштий, 547. Дарвеш Башир, 548. Мавлоно Саррож Ҳофиз, 549. Саййид Жамол Сурх, 550. Ҳожи Каримуддин Нимгўр, 551. Мавлоно Ҳисомуддин Ғалбак, 552. Мир Бузург ва Мир Хурд маъруф би-Содоти Нухқа, 553. Мавлоно Камолуддин Зоҳид, 554. Шайх Рашн Авлиё, 555. Шайх Маҳмуд Бухорий, 556. Шайх Абубакр Тусий ва Шайх Маликёр Паррон, 557. Мавлоно Низомуддин Каломий, 558. Шайх Мужир, 559. Шайх Қутбуддин Бахтиёр Кокий, 560. Қози Ҳамидуддин Ногурий, 561. Малик Носируддин Маҳмуд, 562. Шайх Шодий, 563. Шайх Абу Абдуллоҳ Савмаий, 564. Шайх Муҳйиддин Абдулқодир Жилий, 565. Шайх Ҳаммоод Даббос, 566. Шайх Садақа Бағдодий, 567. Шайх Сайфуддин Абдулваҳҳоб, 568. Шайх Абу Муҳаммад, Абдуррахмон Тафсунажий, 569. Шайх Абу Амр Сарифиний. 570. Шайх Бақо б. Багту, 571. Қазиб ул-бон Мавсилий, 572. Муҳаммад ул-Авоний Ибнул Қоъид, 573. Абу Суъуд б. Шибба, 574. Шайх Абу Мадян Мағрибий, 575. Абу даббос б. Ариф Санҳожий Андалусий, 576. Абу рабиъ Кафиф Молокий, 577. Адий б. Мусофир Шомий сумма Ҳаккорий, 578. Сайдий Аҳмад б. Абулҳасан Рифоъий, 579. Ҳаёт б. Қайс Ҳаррокий, 580. Шайх Жогир, 581. Шайх Абу Абдуллоҳ Муҳаммад б. Иброҳим Қурашай Ҳошимий, 582. Абулҳасан Али б. Ҳумаид. Саъидий, 583. Абу Исҳоқ б. Зариф, 584. Ибнул Фориз Ҳамавий Мисрий, 585. Иброҳим б. Миъсор Жаъбарий, 586. Шайх Муҳйиддин Муҳаммад б. Али б. Арабий, 587. Шайх Садруддин Муҳаммад б. Исҳоқ Қўнявий, 588. Шайх Муайидуддин Жандий, 589. Шайх Саъидуддин Фарғоний, 590. Шайх Мусо Садроний, 591. Шайх Исо Ҳаттор Яманий, 592. Шайх Абулғайс Жамил Яманий 593. Шайх Абулҳасан Мағрибий Шозилий, 594. Шайх Ёсин Мағрибий Ҳажжом ул- Асвад, 595. Шайх Абулаббос Мурсий, 596. Шайх Саъд Ҳаддод ва муриди Шайх Жавҳар, 597. Аҳмад б. Жаъд ва Шайх Саъид Абу Исо, 598. Шайх Нажмуддин Абдуллоҳ Исфаҳоний, 599. Хожа Қутбуддин Яхё Нишобурий, 600. Мир Ғиёс, 601. Абу Муҳаммад Абдуллоҳ Маржоний Мағрибий, 602. Абу Абдуллоҳ Ибн ул-Муғарриф Андалусий, 603. Шайх Сулаймон Туркман Муваллах, 604. Шайх Али Курдий, 605. Шайх Муфарриж. 605. Шайх Абул-аббос Даманхурий, 607. Шайх Райҳон, 608. Шайх Алоуддин Хоразмий, 609. Имом Абдуллоҳ Ёфиъий Яманий, 610. Шайх Шихобуддин Сухравардий Мактул, 611. Хожа Аҳмад Яссавий, 612. Қутбуддин Ҳайдар, 613. Ҳаким ато, 614. Исмоил ато, 615. Исҳоқ ато, 616. Хожа Баҳруддин. 617. Хожа Боязид, 618. Хожа Халил, 619. Қўрқут ато, 620. Али ато, 621. Қилич ато, 622. Садр ато, 623. Хубби Хожа, 624. Йигит Аҳмад, 625. Кўк шайх, 626. Темурчи ато, 627. Заҳодхон, 628. Шайх Абулҳасан Ишқий, 629. Маҳмуд Шайхзода. 630. Худойкули Шайх, 631. Муҳаммад Шайх, 632. Илёс Шайх, 633. Шайхзода Абулҳасан, 634. Шайх Муҳаммад Сўфий, 635. Абу Мусо Шайх, 636. Шайх Султон Сўфий, 637. Қишлик ато, 638. Умар ато, 639. Саййид ато, 640. Боб Ҳусайн,

641. Занги ато, 642. Ҳасан Шайх. 643. Юсуф Шайх, 644. Ҳожи Шайх, 645. Адиб Аҳмад, 646. Мавлоно Калон Зиёратгоҳи, 647. Мавлоно Низомуддин Аҳмад, 648, Бобо Сунгу, 649. Шайх Абу Мансур Мотурудий, 650. Шайх Бурхонуддин Соғаржи, 651. Саййид Неъматуллоҳ, 652. Шайх Жамол Нуқоний, 653. Шайх Абдуллоҳ Барнишободий, 654. Шайх Рашид Бидвозий, 655. Шайх Шоҳ Бидвозий, 656. Шайх Санъон. 657. Мир Кориз, 658. Шайх Шоҳ Зиёратгоҳий, 659. Мавлоно Муҳаммад Табодгоний, 660. Хожа Абдулазиз Жомий, 661. Мавлоно Алоуддин, 662. Мавлоно Абулхайр, 663. Мавлоно Шихобуддин, 664. Мавлоно Ҳожи, 665. Мавлоно Саъдуддин 666. Мавлоно Муҳйи, 667. Муқрий Маҳмуд, 668. Мавлоно Важихуддин, 669. Мавлоно Муҳаммад Амин, 670. Дарвеш Муҳаммад Бехра, 671. Дарвеш Мансур, 672. Дарвеш Ҳасан Шахрошўб, 673. Дарвеш Муҳаммад Гозургоҳи, 674. Мавлоно Муҳаммад Хуросоний, 675. Дарвеш Саййид Ҳасан, 676. Хожа Авҳад Муставфий, 677. Бобо Али Хушмардон, 678. Шайх Нуруддин Муҳаммад, 679. Мир Ҳайдар Фахрбойи, 680. Мавлоно Муҳаммад Араб, 681. Шайх Саъдуллоҳ Зангула, 682. Шайх Садруддин Раввосий, 683. Мавлоно Мирзайн, 684. Хожа Муайяд Меҳна, 685. Хожа Рукнуддин Меҳна, 686. Мавлоно Тожуддин Аҳмад Шижаний, 687. Мавлоно Муҳаммад Жоҳу, 688. Хожа Маҳмуд Фаранҳодий, 689. Дарвеш Баҳлул, 690. Хожа Пир Аҳмад Наққош, 691. Шайх Яҳё, 692. Мавлоно Шамсуддин Маъдободий, 693. Мир-Муфлисий, 694. Божо Хокий, 695. Бобо Ҳасан Қандахорий, 696. Бобо Кўкий, 697. Бобо Али Маст Нисойи, 698. Бобо Хушкелди, 699. Саййид Муҳаммад Маданий, 700. Бобо Баҳлул, 701. Бобо Али Пойҳисорий, 702. Бобо Тиланчи, 703. Бобо Пирий, 704. Бобо Ҳасан Турк, 705. Бобо Жалил, 706. Бобо Шихоб, 707. Бобо Сариф Пўлод, 708. Шайх Илёс, 709. Мавлоно Мир-Имом, 710. Мавлоно Шарафуддин Яздий, 711. Мавлоно Хумомуддин Калободий, 712. Шайх Авҳадуддин Ҳамид Кирмоний, 713. Мир Саййид. Қосим Табризий, 714. Ҳаким Санойи Ғазнавий, 715. Шайх Фаридуддин Аттор Нишобурий, 716. Шайх Мушрифуддин Муслих. б. Абдуллоҳ Саъдий Шерозий, 717. Шайх Фахруддин Иброҳим Ирокий, 718. Амир Ҳусайний, 719. Шайх Маҳмуд Шабустарий, 720. Шайх Авҳадуддин, 721. Афзалуддин Бадил Ҳақойиқ Ҳоқоний, 722. Шайх Низомий, 723. Хусрав Дехлавий, 724. Ҳасан Дехлавий, 725. Шайх Камол Хўжандий, 726. Маштоно Муҳаммад Сирин, 727. Саййид Носир Хусрав, 728. Шайх Озарин, 729. Мавлоно Лутфий, 730. Мавлоно Муқимий, 731. Мавлоно Ашраф, 732. Саййид Насимий, 733. Шайх Имодуддин Фақих, 734. Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозий. 735. Шайх ул-ислом ва Махдуми Мавлоно Нуруддин Абдурраҳмон Жомий, 736. Робиаи Адавия, 737. Луббобат ул-мутаъаббид, 738. Марям Басрия, 739. Райҳонаи Волиҳа, 740. Муъозаи Адавия, 741. Уфайраи Обида, 742. Шаъвона, 743. Курдия, 744. Ҳафса бинти Ширин, 745. Робиаи Шомия, 746. Ҳақимаи Димишқия, 747. Умми Ҳассон, 748. Фотима Нишобурия, 749. Зайтуна, 750. Фотимаи Бардабья, 751. Умми Али завжан Аҳмад Хизравайх, 752. Умми Муҳаммад волидаи Шайх Абу Абдуллоҳ Хафиф, 753. Фотима бинти Абобакр Катгоний, 754. Физза, 755. Тилмизаи Сарий Сақатий, 756. Тухфа, 757. Умми Муҳаммад, 758. Бибияки Марвия, 759. Каъб қизи, 760. Фотима бинти Мусанно, 761. Жорияи Савдо, 762. Имраъатун Мажхула, 763. Жорияи Мажхула, 764. Имраъатун Мисрия, 765. Имраъатун Мисрияи Ухро, 766. Имраъатун Хоразмия, 767. Жорияи Ҳабашия, 768. Имраъатун Исфаҳония, 769. Имраъатун Форсия, 770. Бибичаи

МУҲОКАМАТ УЛ-ЛУҒАТАЙН

БИСМИЛЛОҲИР - РАҲМОНИР-РАҲИМ

Алҳамду лиллоҳи имтоза-л-инсона ало соирил-махлуқоти бишарафи-н-нутқ-ва-л-лисони ва азҳара мин азубати лисониҳи ва ҳаловати баёниҳи суккари-ш-шукри ва шаҳдиш-шуҳуди ва-л-имтинони¹.

Р у б о и й:

Эй сўз била қилғон офариниш оғоз,
Инсонни арода айлагон маҳрами роз
Чун «кун фаякун»² сафҳасига бўлди тироз
Қилғон они нутқ ила боридин мумтоз.

Субҳоноллоҳ не қудрати комиладурким, инсонни «Хаммарту тийната одама бияди арбаъина сабоҳан»³ каримаси мазмуни бирла «аллам аласмоа куллаҳа!»⁴ қобилияти берди ва ани «ал-мутакаллим» исми маҳзари қилди. Ва то ул бу мазҳарият шарафидин жамиъи махлуқотқа сарафроз бўлди ва бу ташриф била борисидин имтиёз топти.

Р у б о и й:

Яъники, чу оламини яратти Маъбуд,
Олам элига қудрат ила берди вужуд.
Инсон эди мақсудки, бўлди мавжуд,
Инсондин ҳам ҳабиби эрди мақсуд.

Мутакаллимеки, араб фусаҳоси балоғат гулбонгин сипеҳр гулшанидин ошурғонда анинг булбул нутқи «ано афсаҳу»⁵ тараннуми била аларни забонбаст ва даъвилари овозасин ерга паст қилди.

Р у б о и й:

Ул вақтки, не олам эди, не одам,
Қилмайдур эди буларни сунъ илги рақам.
Чун ул ўзининг хилқатидин урди дам,
Мантуқи эди «кунта набиян фафхам»⁶.

Ва саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи-т-таййибина ва асҳобиҳи-т-тоҳирина ва саллама таслиман касиран, касира⁷.

Такаллум аҳли хирманининг хўшачини ва сўз дурри самини маҳзанининг амини ва назм гулистонининг андалиби нағмасаройи, яъни Алишер ал-мутахаллис бин Навоий ғаффара зунубаҳу ва саттара айюбаҳу⁸ мундоқ арз қилурким, сўз дурредурким, анинг дарёси кўнгулдур ва кўнгул мазҳаредурким, жомии маонийи жузв ва куллдур. Андоқки, дарёдин гавҳар ғаввос воситаси била жилва намойиш қилур ва анинг қиймати жавҳарига кўра зохир бўлур. Кўнгулдин доғи сўз дурри нутқ шарафига соҳиби ихтисос василаси била гузориш ва оройиш кўргузур ва анинг қиймати ҳам мартабаси нисбатига боқа интишор ва иштиҳор топар. Гавҳар қийматиға нечукки, маротиб асру кўпдур, ҳаттоки, бир дирамдин юз тумангача деса бўлур.

Қ и т ь а:

Инжуни олсалар муфаррих учун,
Минг бўлур бир дирамга бир мискол.
Бир бўлур ҳамки, шаҳ кулоққа солур:
Қиймати мулк, ибраси амвол.

Сўз дуррининг тафовути мундин доғи беғоятроқ ва мартабаси мундин ҳам бениҳоятроқдур. Андоқки, шарифидин ўлган баданға руҳи пок етар, касифидин ҳаётлик танға заҳри ҳалок хосияти зухур етар.

Қ и т ь а:

Сўз гавҳаредурки, рутбасининг
Шарҳидадур аҳли нутқ ожиз,
Андинки эрур хасис муҳлик,
Кўрғузгучадур Масих мўъжиз.

Ва бу сўзнинг танаввуи тааққулдин нари ва тасаввурдин ташқаридур. Агар муболағасиз ижмол юзидин қалам сурулса ва ихтисор жонибидин рақам урулса, етмиш икки навъ била тақсим топарида, худ ҳеч сўз йўқтурки, етмиш икки фирқа каломиға далолат қилғай; аммо улча тафсилийдур. Улдурким, рубъи маскуннинг етти иқлимидин ҳар иқлимда неча кишвар бор ва ҳар кишварда неча шаҳар ва қасаба ва кент ва ҳар даштда неча хайл-хайл саҳронишин улус ва ҳар тоғнинг қўлларида ва қуллаларида ва ҳар баҳрнинг жазойирида ва савоҳилида не тавойиф бор. Ҳар жамоат алфози ўзгаларидин ва ҳар гуруҳ иборати ёналаридин мутағаййир ва бир неча хусусият била мутамаййиздурки, ўзгаларда йўқтур.

Андоқки, туюр ва баҳойим ва сибоънинг тилларики, ҳар бирининг ўзгача хурушу

такаллумлари бор ва ғайри муқаррар навою тараннумлари. Аммо чун алфоз ва иборатдин мурад маънидур ва мазкур махлуқотдин мақсуд инсондур ва ул мазҳари маоний ва баён, сўз анинг сўзиндадур ва такаллум анинг каломида борур.

Эмди келдур сўз баёнига ва калом достониға: мунча мутанаввий шахру куро, жиболу сахро ва бешау дарё халқиким, битилди ва танаввуйю тағайюрини шарҳ этилди, мажмуида маъни адосида алфоз тилга келур ва ул алфоздин маъни фаҳм бўлур.

Барчасидин араб тили фасохатойини била мумтоз ва балоғат тазъийини била мўъжизатироздурким, ҳеч такаллум аҳлининг мунда даъвоси йўқтур ва сўзи сидқ ва иши таслим – ўқдурким, маликун алломун жалла ва ало⁹нинг каломи мўъжиз ннзоми ул тил била нозил ва Расул алайҳис-салавоту ва саллам¹⁰нинг аҳодиси саодат анжоми ул лафз била ворид бўлубдур.

Ва авлиёйи кибор ва машойихи олий миқдор қаддаса оллоху асрораҳум¹¹кўпрак ҳақойиқ ва маорифки сурубтурлар ва маоний зеболарин тақрир либосига киюрубдурлар. Ул фархунда иборат ва ул хужаста алфоз ва ишорат била воқеъ бўлубдур. Оллох, Оллох ул равзаи руҳафзода не назорат ва ул гулшани дилосода не назохатдурким, анинг боғбони ва «анзално мин ал-мўъсироти моан сажжожан линухрижа биҳи ҳаббон ва наботан ва жаннатин алфофан»¹² каримаси била такаллум килур ва андалиб хушнавоси нубувват баёни била ва рисолат нағмаю алҳони била суруд кўргузур ва мазкур бўлгон тайюридин баъзи лав кушифал-ғитоа мо издадат яқинан¹³ адоси била тараннум ниҳоятига етар ва сойир қушлари ва валоят изхори ва хидоят осоридин навое иршодойин ва садое рашодталқин изҳор этар,

б а й т:

Ки то бўлғай жаҳон боғи бу гулшан мевазор ўлсун,
Ҳаримида бу булбулларга бу дилбонг бор ўлсун.

Мундин сўнгра уч навъ тилдурким, асл ва муътабардур ва ул тиллар иборати гавҳари билан қойилининг адосиға зевар ва ҳар қайсининг фуруи бағоят кўптур. Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг маншаидурки, Нуҳ пайғамбар салавотуллоҳи алайҳа¹⁴нинг уч ўғлиғаким, Ёфас ва Сом ва Ҳомдур етишур. Ва бу мужмал тафсили будурки, Нуҳ алайҳиссалам тўфон ташвиридин нажот ва анинг маҳлақасидин ҳаёт топти, олам маъмурасида башар жинсидин осор ва инсон навъидин намудор қолмайдур эрди. Ёфасники, таворих аҳли Абут-турк битирлар, Хито мулкига йиборди ва Сомники, Абул-фурс битирлар, Эрон ва Турон мамоликининг васатида волий қилди ва Ҳомники, Абул-ҳинд дебдурлар, Ҳиндистон билодиға узатти. Ва бу уч пайғамбарзода авлоду атбои мазкур бўлгон мамоликда ёйилдилар ва қалин бўлдилар.

Ва Ёфас ўғлонники, Абут-туркдур, тарих аҳли иттифоқи била дебдурларки, нубувват тожи билан сарафроз ва рисолат мансаби била қардошларидин мумтоз бўлди. Ва уч тилки, туркий ва форсий ва ҳиндий бўлғай, бу уччовнинг авлод ва атбон орасида шоеъ бўлди. Чун Ҳом Нуҳ алайҳиссаломга беадаблиқ қилгон жиҳатдин анинг муборак тилига Ҳом борасида қарғиш ўтуб эрди, бу сабабдин анинг ранги баёзи саводға мубаддал бўлуб, тили шикасталиқ зоҳир қилиб, фасохат ва балоғат ҳулясидин орий қолди ва авлоду атбоъики, Ҳинд кишвари аҳли бўлғайлар, лавнлари мактаб аҳли машқи варақидек

шабранг, балки шабгун ва тиллари атфолнинг учи ушалгон қаламидек ўзгача адо била таҳриру тақрир зеваридин ожизу забун қолдилар. Онсиз ҳам бўлмагайким, бирор варак юзини мураккаб қароси била ўз юзлари сафҳасидек қаро қилгайлар на ўз тилларидек шикаста қалам тили била адо этмаганлар. Аммо ул сафҳа рақамин ўзларидин ўзга киши билмас ва ул калоғполарни ул савод аҳлидин ўзга биров ўқумас ва фаҳм қилмас. Чун арабий тил ва мақол била калом ва ҳиндий алфоз била музаҳрафоти нофаржом, бири ғояти шараф ва улувви манзаладин ва бири ниҳояти нахусат ва дунувви мартабадин орадин чиқтилар. Қолди туркий алфоз била мақсуд адоси ва форсий иборат била калом маъноси.

Андоқ маълум бўлурки, турк сортдин тезфаҳмроқ ва баланд идрокроқ ва хилқати софроқ ва покроқ махлуқ бўлудур ва сорт туркдин тааққул ва илмда дақиқроқ ва камолу фазл фикратида амийқроқ зуҳур қилибдур ва бу ҳол туркларнинг сидқу сафо ва туз ниятидин ва сортларнинг илму фунун ва ҳикматидин зоҳирдурур. Ва лекин тилларида камол ва нуқсон ҳайсиятидин фоҳиш тафовутлардурки, алфоз ва иборат вазъ қилурда турк сортқа фоик келубдур ва ўз алфозида ишорат, иборатиға мазиятлар кўргузуптурки, ўз маҳаллида, иншооллоҳ, мазкур бўлғай.

Яна туркнинг мулоямати таъбининг сортдин ортуғлиғига далиле мундин возихроқ ва шоҳиде мундин лойиқроқ бўла олурмуқим, бу икки тоифанинг йигити ва қариси, балки улукдин кичик – бориси орасида ихтилот алассавиядур. Ҳар миқдорки, бу бирининг у бири била омизиш ва гуфту-гузори бор, ул бирнинг ҳам бу бир била ҳамонча такаллуму гуфтори бор. Ва сорт орасида аҳли таъб ва дониш зумраи илму зеҳн ва бийниш кўпрақдур. Ва турк элида ажлоф ва сода эл сортдин зиёдадур. Аммо туркнинг улугдин кичигига дегинча ва навкардин бегига дегинча сорт тилидин баҳраманддурлар, андоқким ўз хирад аҳволига кўра айта олурлар, балки баъзи фасоҳат ва балоғат била ҳам такаллум қилурлар. Ҳатто турк шуаросиким, форсий тил била рангин ашъор ва ширин гуфтор зоҳир қилурлар. Аммо сорт улусининг арзолидин ашрофиғача ва омийсидин донишмандиғача ҳеч қайси турк тили била такаллум қила олмаслар ва такаллум қилгоннинг маънисин ҳам билмаслар. Агар юздин, балки мингдин бири бу тилни ўрганиб сўзки айтса ҳам, ҳар киши эшитса билур ва анинг сорт эканин фаҳм қилур ва ул мутакаллим ўз тили била ўз расволиғига ўзи иқрор қилгондекдур. Ва туркнинг асли хилқатда сортдин таъби мулоимроқ эрканига мундин бул-ажаброқ тонуг йўқдурки, ҳеч қайси мунунг муқобаласида дам ура олмаслар ва сорт биажмаиҳим агар турк иборати адосида ожиздур, муҳиқ ҳам бор. Невчунки, турк алфози возии асру кўп вақтда муболаға изҳори қилиб, жузвий мафҳумот учун алфоз вазъ қилибдурки, соҳибвукуф киши то зоҳир қилмас, инонса ҳам бўлмас.

Андоқки, қувормоқ ва қуруқшамоқ ва ушармак ва жийжаймоқ ва ўнгдаймоқ ва чекримак ва дўмсаймоқ ва умонмоқ ва ўсанмоқ ва игирмак ва эгармак ва ўхранмак ва торикмоқ ва алдамоқ ва арғадамоқ ва ишанмоқ ва игланмоқ ва айланмоқ ва эрикмак ва игранмак ва овунмоқ ва қистамоқ ва қийнамоқ ва кўзғалмоқ ва соврулмоқ ва чайқалмоқ ва девдашмоқ ва қийманмоқ ва қизғанмоқ ва никамак ва сийланмоқ ва танламоқ ва қимирдамоқ ва серпамак ва сирмамак ва каноркамак ва сиғриқмоқ ва сиғинмоқ ва қилимоқ ва ёлинмоқ ва мунгланмоқ ва индамамак ва тергамак ва теврамак ва қинггаймоқ ва шиғалдамоқ ва синграмоқ ва яшқамоқ ва исқармоқ ва кўнгранмоқ ва сухранмоқ ва сийпамоқ ва қораламоқ ва сурқанмоқ ва куйманмак ва ингранмоқ ва тушалмак ва мунғаймоқ ва танчиқамоқ ва танчиқолмоқ ва кўруксамак ва бушурғанмоқ ва бухсамоқ ва киркинмак ва суқадамак, бусмоқ, бурмак, турмак, томшимоқ, қаҳамоқ, сипқормоқ, чичаркамак, журканмак, ўртанмак, сизғурмоқ, гурпаклашмак, чупрутмоқ, жирғамоқ, бичимоқ, қикзанмоқ, сингурмак, кундалатмак, кумурмак, йигирмак, кунгурдамак,

кинаркамак, кезармак, дуптулмоқ, чидамоқ, тузмак, қозғанмоқ, қичиғламоқ, гангирамоқ, ядамоқ, қадамоқ, чиқанмоқ, кундурмак, сундурмак, суклатмоқ.

Бу юз лафздурки, ғариб мақосид адосида таъйин қилибдурларки, ҳеч қайси учун сорт тилида лафз ясамайдурларки, барчаси мухтожун илайхдурки, такаллум чоғида киши анга мухтож бўлур. Кўпи андоқдурки, асло анинг мазмунин тафҳим қилмоқ бўлмас ва баъзиники, англатса бўлғай, ҳар лафз тафҳими учун неча лафзни таркиб қилмағунча бўлмас, ул дағи арабий алфоз мадади била ва турк алфозида бу навъ лафз кўп топилур. Масалан, бу мазкур бўлғон юз лафздин бир нечага машғуллик қилиб собит қилали, то хасм муқобалада илзом бўлсунки, ўзгаларни мунга қиёс қилсун.

Шуаро акобиридинки, баъзи «май» таърифида муболаға қилибдурлар ва бу мўътаддун бих амредурки, май ичмоқ қаовидида сўз кўп суруп, зарофат ниҳоятсиз зоҳир қилурлар. Бири сипқармоқ лафзидурки, муболаға мундин ўтмас. Туркча назмда бу матлаъ бордурким,

б а й т:

Соқиё, тут бодаким, бир лаҳза ўзумдин борай,
Шарт буким, ҳар неча тутсанг лабо-лаб сипқарай.

Оё! Бу сипқарай лафзи мазмуниға етганда, форсий шеърда не илож қилғайлар? Ва томшимоқки, ғоят завқдин бот ичмас ва лаззат топа-топа, оз-оз ичар. Бу ғариб маъни адосида туркчада бу матлаъ бордурки,

б а й т:

Соқий чу ичиб, манга тутар қўш:
Томший-томший ани қилай нўш.

Ва бўхсамоқ лафзи адосида турк бу матлаъни дебдурки,

б а й т:

Ҳажри андуҳида бўхсабмен, била олмон нетай,
Ман иложимдур қўпуб, дайри фаноға азм этай.

Форсийгўй турк беклар ва мирзодалар бўхсамоқни не форсий тил била тиласаларки, адо қилғайлар?

Ва шеърнинг бино ва мадори ишққа эврулур ва ошиқликда йиғламоқдин куллийроқ ва доимийроқ амр йўқтур ва анда танаввуъ бор: йиғламсинмоқ мазмунидаки, турк мундоқ дебдурки,

б а й т:

Зоҳид ишқин десаки, қилғай фош,
Йиғламсинуру кўзига келмас ёш.

Ва инграмоқ ва синграмакким, дард била яшурун оҳиста йиғламоқдур ва ораларида тафовут оз топилур, туркчада бу матлаъ борким,

б а й т:

Истасам давр аҳлидин ишқингни пинҳон айламак,
Кечалар гаҳ инграмакдур одатим, гаҳ синграмак.

Форсида бу мазмунки бўлмағай, шоир не чора қилғай?
Ва сиқтамоқким, йиғламоқда муболағадур, турк бу навъ адо қилибдурки,

б а й т:

Ул ойки, кула-кула қироғлатти мени,
Йиғлатти мени демайки, сиқтатти мени.

Яна бийик ун билаки, эътидолсиз ошуб била йиғлагайлар, ани ўкурмак дерлар ва туркчада ул маънида бу матлаъ борким,

б а й т:

Ишим тоғ узра ҳар ён ашк селобини сурмакдур.
Фироқ ошубидин ҳар дам булут янглиғ ўкурмакдур.

Чун ўкурмак муқобаласида форсий тилда лафз йўқтур. Форсийгўй шоир мунунгдек ғариб мазмун адосидин маҳрумдур. Яна йиғламоқнинг ўкурмаки муқобаласида инчкирмак дағи бор ва ул инчка ун била йиғламоқдур ва ул турк лафзида бу навъ таркиб била адо топибдурким,

б а й т:

Чарх зулмида бўғзумни қириб йиғлармен,
Игирур чарх (киби) инчкириб йиғлармен.

Аммо йиғламоқта ҳой-ҳой лафзин адода ўзларин туркийгўйларга шарик қилибдурлар ва бу лафз ҳам аслан туркий услубдур ва фақирнинг бу мақтаи машҳурдурким,

б а й т:

Навоий, ул гул учун ҳой-ҳой йиғлама кўп,
Ки ҳай дегунча не гулбун, не ғунча, не гул бор!

Яна турк алфозида қимсанмоқ ва қизғанмоқ икки ғариб лафздурки, анинг адоси бу байтда борки,

б а й т:

Узорингни очарга қимсанурмен,
Вале эл кўрмагига қизғанурмен.

Форсийгўй шуаро мундоқ хўб мазмун адосидин маҳжурдурлар.

Ошиқ аёғига тикан кирмакка алар «хор» лафзи била таарруз қилибдурлар, аммо чўкурки, муълимрокдир, бу лафзлари йўқтур ва бу туркчада мундоқ адо топибдурким,

б а й т:

Чўкурларким, сенинг йўлунгда тевролмиш аёғимга,
Чекиб ул кўй гардин сурма тортармен қароғимга.

Яна ишқ тариқида маҳбуб наззораси муяссар бўлса, ошиқнинг ниёз юзидин телмурмаги асру муносиб ишдур ва бу лафз аларда йўқтур ва мунунгдек лафзлари ҳам йўқтур ва бу туркчада мундоқ дейилибдурки,

б а й т:

Тўкадур конимни ҳар дам кўзларинг бокиб туруб.
Ким, неча юзумга бокқайсен йироқдин телмуруб.

Яна турк лафзининг маҳбуб жонибидин ясанмоғи муқобаласида сорт лафзида ораста ва оройиш лафзи бор. Аммо безанмак муқобаласида демайдурлар ва ул ясанмоғнинг муболагасидур ва ани мундоқ дебдурларким,

б а й т:

Эрур бас чу хусну малоҳат санга,
Ясанмоқ, безанмак не ҳожат санга?

Ва хўбларнинг кўз ва қошлари орасинки, қабоғ дерлар. Форсийда бу узвнинг оти йўқтур. Маснавийда бир жамоат хўб таърифидида мундоқ дейилибдурким,

б а й т:

Менгизлари гул-гул, мижалари хор,
Қабоғлари кенг-кенг, оғизлари тор.

Яна ишқ атворидаким, ашқ ва йиғламоқ муқобаласида оҳ ва иссиғ дам умдадур, турклар дами чоқинга, оҳни илдиригимга нисбат бериб дебдурларким.

б а й т:

Фироқинг ичра улус ўртамакка, эй моҳим,
Чоқиндурур дамиму илдиригмдурур оҳим.

Сорт тилида чоқин ва илдиригмдек мутаайин ва мўътабар икки нимага от қўймайдурлар ва араб тили била «барқун» ва «соикатун» била адо қилибдурлар.

Ва хусн таърифида улуғроқ холғаким, турклар менг от қўюптурлар, алар от қўймайдурлар. Турк бу таърифни бу навъ адо қилибдурким,

б а й т:

Анингким, ол энгинда менг яратти,
Бўйи бирла сочини тенг яратти.

Агар бирин-бирин алфоз вазъидаким, алар тақсир қилибдурлар, таарруз қилилса, сўз узар. Невчунки, кўп воқеъдур.

Яна шеърда барча таъб аҳли қошида равшан ва мажмуъ, фусаҳо олдида мубархандурки, тажнис ва ийҳом бағоят куллийдур. Ва бу фархунда иборат ва хужаста алфоз ва ишоратда форсийдин кўпрак тажнисомиз лафз ва ийҳомангиз нукта борки, назмга мужибзи зебу зийнат ва боиси такаллуфу санъатдур. Масалан: от лафзики, бир маъниси аламдур, яна бир маъниси маркабдур ва яна бир маъниси амрдурки, тошни ё ўқни от, деб буюрғайлар. Бу тажнисда мундоқ дейилибдурким,

б а й т:

Чун парию хурдур отинг, бегим,
Суръат ичра дев эрур отинг, бегим,
Ҳар хадангиким, улус андин қочар,
Нотавон жоним сари отинг, бегим.

Ва бу икки байтки, тажниси томдур, ҳам турк шуароси хоссасидурки, сортда йўқтур ва муни туюғ дерлар. Ва мунунг таърифин «Мезон ул-авзон»¹⁵ отлиғ арузки битилибдур, анда қилилибдур.

Яна ит лафзи ва анда доғи бу навъ уч маъни бор, андоқки,

б а й т:

Эй рақиб, ўзни анга тутсанг ҳам ит,
Бизга раҳм айлаб анинг қўйидин ит.

Гарчи бор дўзахча ишқинг шуъласи,
Бизни ўз илгинг била ул сори ит.

Ва туш лафзида ҳам бу навъ уч маъни бор. Ва яна ён лафзида ва ёқ лафзида ҳам бу холдур ва бу навъ лафзики, анда уч маъни бўлғай, ҳад ва ҳасрдин кўпрак топилур.

Ва хили лафз ҳам топилурки, тўрт маъниси бўлғай, андоқки, бор лафзики, бир маъниси мавжудлуғдур ва бир маъниси амрдур – борувға ва бир маъниси юкдур ва бир маъниси самардур.

Ва андоқ лафз ҳам топилурки, беш маъниси бўлғай: соғин лафзидеки, бир маъниси ёд қилмоққа амрдур ва бири сутлук қўй отидур ва ишқ масти ва мажнунни ва бемори муқобаласида соғин деса, ҳар бирига итлоқ қилса бўлур.

Яна андоқки, туз лафзики неча маъни ирода қилса бўлур. Бири тузки, ўқ ё найзадек нимани дерлар. Яна туз – ҳамвор даштни дерлар, яна туз – рост кишини дерлар, яна туз – созни тузмакка амр қилмоқни, яна туз – икки киши орасида мувофақат солмоқни ва яна туз – бир мажлис асбобини ҳам деса бўлур.

Ва кўк лафзин ҳам неча маъни била истеъмол қилурлар. Бири кўк – осмонни дерлар. Яна кўк оҳангдур. Яна кўк теграда кўкламакдур. Яна кўк қадоғни ҳам дерлар. Яна кўк сабза ва ўлангни дағи дерлар.

Бу навъ алфоз ҳамки, уч маъни ва тўрт маъни ва ортуғроқким, ирода қилса бўлғай, кўп борки, форсий алфозда андоқ йўктур.

Ва маъруф ва мажҳул қофияда «вовий», «ёйий» ҳамки, форсий ашъорда воқеъ бўлур, икки ҳаракатдин ортуқ бўлмас, «вовий» андоқки: худ ва дуд ва зўр ва нур ва «ёйий» андоқки: пир ва шер.

Ва туркий алфозда бу маъруф, мажҳул ҳаракат тўрт навъ топилур: ҳам «вовий»си ҳам «ёйий»си; «вовий»си андоқки, ўтки, шайъи муҳриқдур ва ўт мурур маъниси била ва ўт муқаммирга бурд жиҳатидин амр ва ўтки боридин ирик ҳаракатдур, каллани ўтга тутуп, тукин аритур маънидадур. Яна бир мисол: тўрки, домдур, яна тўрки, андоқ дақиқроқдурки: қуш ўлту-рур йиғочдур ва тўрки, андин дақиқроқдур: уйнинг тўридур ва тўрки, барчадин ариқдур: тўрлуғни ё эшикни тўрмак уйдур.

Ва «ёйий» мисол уч ҳаракатдан ортуқ топилмас: бийзки сорт «кадуд»дер ва бизки «мо» ва «наҳну» маъниси биладур ва бийзки «дарафш» дерлар. Яна бир мисол: терки, термак маъниси биладур. Терки, андин дақиқдур, улдурки, сортлар ани «арақ» ва «хўй» дерлар. Терки, боридин ариқдур, ўқ маъниси биладур. Ва бу навъ алфоз кўп, уч ҳаракат била вазъ қилибдурларки, ҳоло шоеъдур. Ва неча ҳуруфка иборат вусъати учун, балки қофия суҳулати учун бир-бирига ширкат берибдурлар. Ул жумладин бири, «Алиф» била «ҳо» орасида муносабат ва мушоракат берибдурларки, бир лафзни ҳам охири алиф лафз била қофия қилса бўлур. Андоқки, «аро» лафзин «саро» ва «даро» била қофия қилса бўлур, «сара» ва «дара» била ҳам қофия қилса бўлур. Яна бир мисол: андоқки, «ядо» лафзин «садо» била қофия қилса бўлур, «бода» била ҳам қилса бўлур. Ва «вов» била «замма» орасида ҳам ул навъ ширкатдур. Андоқки, «эрур» лафзин «хур», «дур» лафзи била қофия қилса бўлур, «ғурур» ва «зарур» лафзи била ҳам жойиздур. Ва «ё» била «касра» орасида дағи бу навъдур, андоқки, «оғир» ва «боғир» алфозин «содир» ва «қодир» алфози била қофия қилса бўлур, «таъхир» ва «тағйир» алфози била ҳам бўлурки, форсий алфозда бу суҳулатлар йўктур.

Ва бу алфоз возеълари кўп нимада жузъётқа таарруз қилиб, ғариб мазмун ва

мафхумлар учун алфоз вазъ қилибдурлар, андоқки, баъзи масодирда ўтти.

Яна ғизо ва ҳар таомки, еса бўлур, егулик дерлар ва сорт элининг кўпи, балки барчаси емакни ҳам ва ичмакни ҳам «хўрдани» лафзи била адо қилурлар.

Ва улук қардош ва кичик қардошни иккаласин «бародар» дерлар ва турклар улугни – «оға» ва кичикни «ини» дерлар. Ва алар улуг, кичик қиз қардошни ҳам «қоҳар» дерлар: Ва булар улугни – «эгачи» ва кичикни «сингил» дерлар. Ва булар отанинг оға-инисини «абоға» дерлар. Ва онанинг оға-инисин – «тағойи» ва алар ҳеч қайсиға от тайин қилмайдурлар ва араб тили била «ам» ва «хол» дерлар. Ва кўкалтошни туркча тил била дерлар. Ва атка ва энагани ҳам бу тил била айтурлар.

Бир мутаайин нимаки, «оқ уйдур», анга «хиргоҳ» от кўюптурлар. Аммо анинг ажзосининг кўпини турк тили била айтурлар. Андоқки, тунглюк ва узук ва тўрлуғ ва босруғ ва чиғ ва қанот ва кўзанак ва увуғ ва боғиш ва бўсаға ва эркина ва ало ҳозал-қиёс.

Ва ов ва қушки, салотин одоб ва русумида ҳар қайси бошқа мутаайин эшитур, иккаласин, «шикор» дерлар. Ва овда умдаки кийикдур, турк анинг эркагин «хуна» ва тишисин «килчоқчи» дер. Яна суйқуннинг ҳам эркагин «буғу» ва тишисин «марал» дер. Сорт оху ва гаваздин ўзга нима демас. Ва бир шўру шайнлиғ овки, тўнғуз овидур, анинг ҳам эркагини «қобон», тишисин «мегажин» ва ушоғин «чўрпа» дерлар. Ва сорт барчасин «хук» ва «гуроз» лафзи била айтур.

Ва келдук қушқаки, анда муқаррар ва машхур илбосун ўрдакдур. Ва сорт эл илбосунни худ билмас. Дағи турк ўрдакнинг эркагин «сўна» ва тишисин «бўрчин»дер. Ва сорт мунга ҳам от қўймайдур. Ва нар ва мода иккаласин «мурғоби»дер. Ва ўрдакнинг анвои билур қушчилар қошида, масалан, жўрка ва эрка, суктур ва олмабош ва чоқирқанот ва темирқанот ва алдалдаға ва алапука ва боғчол ва бу йўсунлуқ дерларки, етмиш навъ бўлурким, сорт борисин мурғобиўк дер. Ва агар бир-биридин мутамайяс қилса, туркча от била-ўқ айтур.

Яна от анвоидаки, тубучоқ ва арғумоқ ва яка ва ёбу ва тоту йўсунлуқ – борини туркча-ўқ айтурлар.

Ва отнинг ёшин дағи кўпракин туркча айтурлар. Бир қулунни «курра» дерлар. Ўзга: той ва ғўнан ва дўнан ва тулан ва чирға ва ланға дегунча фасихроқлари туркча дерлар ва кўпраги муни ҳам билмаслар.

Ва отнинг эйарин агарчи «зин» дерлар: аммо кўпрак ажзосин, мисли: жибилгир ва хано ва тўкум ва жазлиғ ва уларчоғ ва ганжуға ва жилбур ва қушқун ва қантар ва туфак ва тўка йўсунлуқ кўпин туркча айтурлар ва қамчини агар «тозёна» дерлар, аммо булдурғасин ва чубчурғасин туркча айтурлар.

Ва жиба ва жавшан ва кўҳа ва қолгандуруқ ва қорбичи ва кечим ва оҳа йўсунлуқ уруш асбобин ҳам турк тили била айтурлар.

Ва маъхудий албисадин мисли: дастор ва қалпоқ ва наврўзий ва тўппи ва ширдоғ ва дакла ва ялак ва ёглиғ ва терлик ва қур йўсунлуғ нималарни борисин турк тили била айтурлар.

Егуликлардин агарчи қўй мучаларидин баъзига от кўюптурлар, аммо орқани ва ошуғлуғ иликни ва ён сўнгакни ва қобурғани ва иликни ва ўрта илик ва бўғузлағуни туркча айтурлар. Ва яна баъзи емаклардин қаймоғ ва қатлама ва буламоғ ва қурут ва улоба ва манту ва қуймоғ ва уркамочни ҳам туркча айтурлар. Ва қимизни ва сузмани ва бохсумни ва бўзани дағи туркча айтурлар. Яна тутмоч ва умоч ва кумоч ва толғонни ҳам туркча айтурлар. Ва бу навъ жузъиётқа машғуллуқ қилса бағоят кўп топилур.

Аммо қуллийрак калимотни адо қилали: араб тилининг сарфий истилоҳининг

абвобида бир бобдурки, анга – муфоала боби от кўюптурларки, лафз бир мазкур бўлур, аммо икки киши феълига муштами-дурки, бир навъ воқеъ бўлғай. Андоқки, «муораза» ва «муқобала» ва «мушоара» ва «муколама» ва куллий бобдур ва мунда азим фавоид ҳосил. Ва форсийгўйлар мунча фасоҳат ва балоғат даъвоси била бу фойдадин маҳрум. Аммо турк булагоси бу фойдага таарруз қилибдурлар. Ва масдарға бир «шин» ҳарфи илҳоқ қилмоқ била ул мақсудни топибдурлар. Андоқки, «чопишмоқ» ва «топишмоқ» ва «қучушмоқ» ва «ўпушмақ» ва бу шоеъ лафздур. Ва лафз возеи азизларға жойи таслим ва таҳсиндурки, бағоят хўб қилибдурлар. Ва бу фасоҳат била сорт фусаҳосидин тамом сижилибдурлар.

Яна арабий сарф истилоҳда икки мафъуллуқ феъллар борки, анинг адоси дағи мўътабар ва куллийдур. Андин дағи сортлар орий қолибдурлар. Ва атрок анга ҳам хўброк важҳ била мутобаат қилибдурлар. Арабий андоқки, «Аътайту Зайдан дирҳаман»¹⁶, бу таркибда уч лафз мазкур бўлур. Алар лафзга бир ҳарф орттурсон била мунга ўхшаш бир замирни ортубдурлар, бағоят мухтасар ва муфид тушубдур. Андоқки, югурт ва қилдурт ва яшурт ва чиқарт.

Яна бир адолари борки, баъзи алфознинг сўнггида «ч», «ёй»кн, «чи» лафзидур, ортурурлар, ё мансабнинг ё ҳунарнинг ё пешанинг изҳори учун; форсийда йўқтур, балки алар ҳам туркча айтурлар.

Мансабда андоқки, кўрчи ва сувчи ва хизоначи ва керак-яроғчи ва чавгончи ва найзачи ва шукурчи ва юртчи ва шилончи ва ахтачи йўсунлуғ кўптур.

Хунар ва пешада андоқки, қушчи ва борсчи ва кўруқчи ва тамғачи ва жибачи ва йўрғачи ва ҳалвочи ва кемачи ва кўйчи. Андоқки, қуш ҳунарида дағи бу истилоҳ, бордур, андоқки, қозчи ва қувчи ва турначи ва кийикчи ва товушқончики, сорт лафзида йўқтур. Ва алар мазкур бўлгонларнинг кўпин туркча айтурлар.

Яна бир навъ иборат ва адолари борким, бировдин бир ишни гумон элтмақ била ул ишни ул кишига нисбатгуна берулар, йўқки, таҳқиқ юзидин, балки мазанна ва гумон ҳайсиятидин, аммо мунда диққат кўптур. Андоқки, борғудек ва ёрғудек ва кулгудек ва билгудек ва айтгудек ва қайтгудек ва урғудек ва сурғудек ва бу форсийда бўлмас.

Ва баъзи алфознинг охирида бир «чим» ҳарфи васл қилурлар ва анинг била ул феълда суръат йўсунлуқ ирода қилурлар. Андоқки, тегач ва айтгач ва борғоч ва ёрғоч ва топқоч ва сотқоч; яна бир «ре» ҳарфики, баъзи лафзнинг охирига илҳоқ қилурлар, андин муболаға ва саъй ирода қилурлар, андоқки, билакўр ва қилакўр ва кетақўр ва етакўр.

Ва яна бир ранг ё бир сифатнинг ҳумули ҳолиға муболаға учун анинг аввалида, аввал ҳарфиға бир «п» ё «мим» изофа қилиб, ул шайъга зонд қилурлар: «п» мисоли: оп-оқ, қоп-қора, қип-қизил, сап-сариг, юп-юмалоқ, яп-ясси, оп-очуғ, чуп-чукур, бу навъ хили ҳам топилур; «мим» мисоли: кўм-кўк, ям-яшил, бўм-бўз.

Яна бир «вов» ва «лом» баъзи лафзга илҳоқ қилиб бир махсус сифатқа таъйин қилурки, салотининг хоҳ разм асбоби учун ва хоҳ базм жиҳоти учун муътабардур. Андоқки, ҳировул, қаровул ва чингдовул ва янковул ва сўзовул ва патовул ва китповул ва ясовул ва баковул ва шиғовул ва дақавулким, алар мундин улвийдурлар.

Яна баъзи лафзга бир «лом» илҳоқ қилурларким, ул шайънинг ул сифатда русухига далолат қилур. Андоқки, қаҳол ва ясол ва қабол ва тунқол ва бирқол ва тўсқол ва севарғол.

Бу алфоз ва иборатда бу навъ дақойиқ кўпдурким, бу кунга дегинча ҳеч киши ҳақиқатиға мулоҳаза қилмагон жиҳатдин бу яшурун қолибдур. Ва ҳунарсиз туркнинг ситамзариф йигитлари осонлиққа бўла форсий алфоз била назм айтурға машғул

бўлубтурлар. Ва филҳақиқат агар киши яхши мулоҳаза ва тааммул қилса, чун бу лафзда мунча вусъат ва майдонида мунча фусҳат топилур, керакким, мунда ҳар навъ суҳангузорлиғ ва фасихгуфторлиғ ва назмсозлиғ ва фасонапардозлиғ осонроқ бўлғай ва воқеъ осонроқдур.

Андин сўнграким, турк тилининг жомеияти мунча далоил била собит бўлди, керак эрдиким, бу халқ орасидин пайдо бўлгон табъ аҳли салоҳият ва табъларин ўз тиллари турғон ўзга тил била зоҳир қилмаса эрди ва ишга буюрмасалар эрди. Ва агар иккала тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди ва яна бир тил била озроқ айтсалар эрди. Ва агар муболаға қилсалар, иккала тил била тенг айтсалар эрди. Бу эҳтимолга худ йўл берса бўлмаским, турк улусининг хуштабълари мажмуи сорт тили била назм айтқайлар ва билкулл турк тили била айтмағайлар, балки кўпи айта олмағайлар ва айтсалар ҳам сорт турк тили билан назм айтқондек фасих турклар қошида ўқуй ва ўтқара олмағайлар ва ўқусалар, ҳар лафзлариға юз айб топилғай ва ҳар таркиблариға юз эътироз ворид бўлғай.

Бас, бу ҳайсиётлардин андоқ маълум бўлурким, бу тилда ғариб алфоз ва адо кўпдур. Муни хушоянда тартиб ва рабоянда таркиб била боғламоғининг душворлиғи бор. Мубтадий табъи ул назмни душворлиғ била боғламокдин кўфт топиб, мутанаффир бўлур ва осонроқ сари майл қилур. Чун неча қатла бу нав воқеъ бўлди, табъи хўй қилди, чун табиат муътод бўлди, ўз муътодин кўюб, ғайр муътодғаким, мушкилрак ҳам бўлғай, майл қилмоғи мутааззирдур.

Яна улким, фаҳм жинси ожизларни ҳам мойил, балки муштағил ушбу навъга кўрар ва замон ва расм аҳли тариқидин чиқмоғни муносиб кўрмас ва бу навъ била қолур.

Ва мубтадийға яна одатдурким, табъидин ул нима бош урса, чун ўз зодаи табъи ўзига маҳбуб эканга мажбулдур, тиларки, ани бу фан аҳлиға арз қилиб жилва берғай. Чун бу фан аҳли форсийғўйдурлар ва турк алфозидин баҳраманд эмаслар, табъи ул жонибдин эъроз қилиб, бу фанга машғул эл сари майл кўргузур.

Эмдики, майл кўргузди, муносабатлар топиб ҳам бу хайлдин бўлур, андоқки, бу замонда бўлубдур. Бори ҳар тақдир билаки бор, бовужуд турк алфозининг форсийға мунча вазияти ва нафс ул-амрда мунча диққати ва вусъати назм тариқида шоеъ эмас эрди ва китмон ниҳонхонасиға тушуб эрди, балки матрук бўлурға ёвушуб эрди. Бу хоксорга сабоват авоилидаким, оғиз ҳуққасидин бирор гавҳар зоҳир бўла бошлар, ул гавҳарлар хануз назм силкига кирмайдур эрдиким, замир дарёсидин назм силкига тортилгон гавҳарлар табъ ғаввоси саъий била оғиз соҳилига келабошламоқ кўргузуб эрди. Чун мазкур бўлгон қоида билаким, адо топти – майл форсий сари бўлди. Аммо чун шуур синниға қадам кўюлди, чун ҳақ субҳанаҳу ва таоло табъга ғаробат сари майлни зотий ва диққат ва душворписандликқа шуруъни жибиллий қилиб эрди, турк алфозиға дағи мулоҳазани лозим кўрулди – оламе назарға келди, ўн саккиз минг оламдин ортуқ, анда зебу зийнат; ва сипеҳре табъга маълум бўлди, тўкқуз фалакдин ортуқ, анда фазлу рифъат; ва махзане учради, дурлари кавокиб гавҳарларидин рахшандарок; ва гулшане йўлуқти, гуллари сипеҳр ахтаридин дурахшандарок; ҳарими атрофи эл аёғи етмакдин масун ва ажноси ғаройиби ғайр илги тегмакдин маъмун. Аммо махзанининг йилони хунхор ва гулшанининг тикани беҳадду шумор. Хайлға келдиким, ҳамоноки, бу йилонлар неши наштаридин табъ аҳли хирадмандлари бу махзандин баҳра топмай ўтуптурлар ва кўнгулға андоқ эврулдиким, гўё бу тиканлар сарзаниши зараридин назм хайли гулдастобандлари бу гулшандин базм тузгуча гул иликлай олмай йўл тутубдурлар.

Чун бу тариқда ҳиммат олий эрди ва табъ бебок ва лоуболий, ўтарга қўймади ва

тамошосидин тўймади. Ул олам фазосида таъб сипоҳи турктозлиғлар тузди ва ул сипеҳр хавосида хаёл қуши баланд парвозлиғ-лар кўргузди ва ул ганж жавоҳиринин замир сайрафиси ниҳоятсиз қийматлиғ лаъл ва дуррисамин олди. Ва ул гулшан раёҳининин кўнгул гулчини ҳад ва ғоятсиз нақхатлиғ гул ва ёсуман қўйниға солди.

Чун бу мавоҳиб била ғинолар ва бу ғанойим била истиғнолар муяссар бўлди, мунунг натойижи гуллари рўзгор аҳлига беҳаду миқдор очила бошлади ва бошларига беихтиёр сочила киришди.

Ул жумладин, бири «Ғаройиб ус-сиғар»¹⁷ девонидурким, кичик ёшда тақририм гузориш ва тахриримдин нигориш топибдурким, маоний ғурабосидин ғариб алфоз либосиға киюрупмен ва халқ кўнглин ғарибистон аҳли ўти била куйдурупмен.

Яна «Наводир уш-шабоб»¹⁸ девонидурки, йигитлик авоилида баёним килкидин намоиш девониға ва оройиш бўстониға кирибдурким, ул наводир тамошосидин йигитлик мулкида ғавғо солибмен ва мулк йигитлари кўнглидин ором ва қарорни олибмен.

Яна «Бадое ул-васат»¹⁹ девонидурким, умр авоситида хаёлим хомаси анинг зебиға нақшбандлиғ ва зийнатиға сеҳрпайвандлиғ қилибдурким, ул бадеълар воситасидин шайдо кўнгуллар эшигин ишқ тоши била қоқибмен ва ул уйга фитна ва офат ўтин ёқибмен.

Яна «Фавоид ул-кибар»²⁰ девонидурким, хаёт авоҳирида тахайюлум хомаси ани рашки нигорхонаи Чин ва ғайрати хулдибарин қилибдурким, анда улуғларга фоидалар зулолин еткурупмен ва ҳаваслари шуъласига насойиҳ зулолидин сув урубмен.

Бу тўрт девон овозасин чун рубъи маскунга еткурупмен, «Хамса» панжасига панжа урупмен²¹. Аввалким, «Ҳайрат ул-аброр»²² боғида таъбим гуллар очибдур, Шайх Низомий²³ руҳи «Махзан ул-асрор»идин бошимга дурлар сочибдур.

Яна чун «Фарҳод ва Ширин»²⁴ шабистониға хаёлим юз тутубдур. Мир Хусрав²⁵ дами «Ширин ва Хусрав» ўтидин чароғимни ёрутубдур.

Яна чун «Лайли ва Мажнун»²⁶ водисида ишқим пўя уруб, Хожу²⁷ ҳиммати «Гавҳарнома»сида нисоримга гавҳарлар еткуруптур.

Яна чун «Сабъаи Сайёра»²⁸ расадин замирим боғлабдур, Ашраф²⁹ «Ҳафт пайкар»ининг етти ҳурвашин пешкашимга яроғлабдур.

Яна чун «Садди Искандарий»³⁰ асосин хотирим муҳандиси солибдур, Ҳазрати Махдум³¹ «Хираднома»³²-сидин кўси ислоҳ ва имдод чолибдур.

Бу «Хамса» шуғлидин чун фароғат топибмен, тахайюлим гети навардин салотин таърихи даштига чопибмен, чун нома саводи зулматидин «Зубдат ут-таворих»³³ адосин тузупмен, салотин ўлган отин бу ҳайвон суйи била тиргузупмен.

Чун «Насоим ул-муҳаббат»³⁴ нафаҳоти баёнидин килким файзрасон бўлубдур, авлиёўллоҳ муқаддас руҳи фанзидин олам тўлубдур.

Чун «Лисон ут-тайр»³⁵ илҳоми била тараннум тузупмен, қуш тили ишорати била ҳақиқат асрорин мажоз суратида кўргузупмен.

Чун «Наср ул-лаолий»³⁶ ҳазоини таржимасига еттим, «Назм ул-жавоҳир»³⁷била маъни абкорин хуллаларин мурассаъ эттим.

Чун «Мезон ул-авзон» баҳрларида ғаввос бўлдум, ул меъёр била Насири Тусий³⁸ узрин қўлдум.

Яна доғи расоилга³⁹ қалам сурупмен ва макотибга⁴⁰ рақам урупменки, форсий сеҳрсозлар ва паҳлавий афсона пардозлар ҳам анда авроқ ораста ва ажзо пироста қилибдурларким, доно ҳакам адолат юзидин кўз солса ва бурунги форсий ва сўнги туркий латойиф ва дақойиқидин баҳра олса, ҳукм сўрар замонида ва ҳар қайсининг мартабасини таъйин қилур авонида умидим улдур ва хаёлимга андоқ келурким, сўзум мар-табаси авждин қуйи инмаган ва бу тартибим кавкабаси аъло даражадин ўзга ерни беганмагай.

Бу сўзлардин хасм мундоқ билмасун ва муддаий бу навъ гумон қилмасунки, менинг таъбим турк алфозиға мулойим тушган учун таърифида муболаға изҳор қилурмен ва форсий иборатқа муносабатим озроқ учун инкор ва нафйиға исрор кўргузурменким, форсий алфоз истифосин ва ул иборат истиқсосин киши мендин кўпрак қилмайдур эркин ва салоҳ ва фасодин мендин яхшироқ билмайдур эркинким, умрум гулшанининг тоза баҳорининг таровати чоғи ва ҳаёт равзасининг наврас сабззорининг назоҳати вақтиким, ўн беш ёштин қирқ ёшқачадурки, инсон хайлининг таъби булбули ҳар гул жамолиға шефта ва руҳи парвонаси ҳар шамъ ҳуснига фирефта бўлур, вақт бу авқотдур. Ва бу авқотда кўп ғариб воқеъ ҳодисдурки, ул воқеа биров хусну нозин ё ўз ишқу ниёзин шарҳ этарга боис бўлур. Ва бу ҳол ғазал тариқида мунҳасирким, ё айтурға мута-аммил бўллулғай ё ўқуриға муштағил. Ўқуриға давовиндин бу фақир мутолаасига кўп машғул бўлмағон девон оз эркин. Батахсис, ишқу дард аҳлининг раҳбар ва пешвари Амир Хусрав, Дехлавий девониким, ошиқ-ликда дарду ниёз ва сўзу гудоз тарихин ул мунташир қилди ва онинг ишқи машғалидин бу партав олам тийра хокдониға ёйилди.

Яна ҳақиқат аҳлининг сархайл ва сарафрази Хожа Ҳофиз Шерозий⁴¹ нукот ва асроринки, анфоси руҳулқудсдин нишон айтур ва руҳуллоҳ анфосидин асар еткурур.

Яна бу фақирнинг пири ва устози ва тариқат аҳлининг соҳиби иршоди, жамиъ аҳлуллоҳнинг муқтадо ва шайх ул-исломи Ҳазрати Махдумий Нур-ул-миллати вад-дини Мавлоно Абдурахмон Жомийнинг руҳпарвар-латойифи ва руҳгустар заройификим, андин ҳар ғазал «кал-вахйил-мунзал»⁴² ва ҳар рисола «кал-аҳодисин-набийи мурсал»⁴³ олий шон ва рафъе макондурким, алардин ҳар лафз қийматда дурри саминдин обдорроқ ва ҳирқатда лаъли оташиндин барққирдорроқ. Ва иккаласи мазкур бўлғон азиз каломи мўъжиз низомидин анча чошни ва насиб ва ўз ишқу камолоти ва ниҳояти ҳолоти мунга изофаки, ҳазо шаъйун ажиб⁴⁴. Барчасига кўп қатла ўтупмен, балки кўпин ёд тутупмен ва қасойид ва ғазалиётларининг ғариб ва латофатин билибмен, балки ғариброк ва латифроқлариға татаббуъ дағи қилибмен. Қасойиддин Амир Хусравнинг «Дарёи аброр»⁴⁵ иким, машҳур мундоқдурки, дер эмиш бўлғайки, «Юз минг байтдин ортуғ девонларим ғазалиёти ва қасойид ва маснавийларим абъёти агар олам саҳифасидин ююлса ва даврон саҳифасидин маҳв бўлса ва бу қасида қолсаки, анда маъни истийфоси вофийдур, бу фан аҳлиға менинг фазойилим далилига кофийдур». Матлаъи машҳурдурким,

н а з м:

Кўси шаҳ холию бонги ғулғулаш дарди сар аст,
Ҳар ки қонёъ шуд ба хушқу тар, шаҳи баҳру бар аст.⁴⁶

Бу шеърга Ҳазрати Маҳдумий Нуран жавоб айтубдурлар ва отин «Лужжат ул-асрор» битибдурлар. Ва матлаи будурким,

б а й т:

Кўнгури айвони шаҳ к-аз кохи кайвон бартар аст,
Рахнаҳо дон к-аш ба девори ҳисори дин дар аст⁴⁷, –

ки, агар ул «Дарёи аброр»дур, бу абри баҳордурки, мартабада андин баландроқ ва баҳрада андин фойдамандроқдурки, анинг устига соя солурга ёйила олур ва бошиға дурафшонлиғ дағи қила олур. Фақир иккаласи бузургвори рафеъ миқдориға ниёзмандлиғ ва гадолиғ юзидин татаббуъ қилибмен ва отин «Тухфат ул-афкор»⁴⁸ дебман. Ва матлаи будурким,

б а й т:

Оташин лаъле ки тожи хусравонро зевар аст,
Ахгаре баҳри хаёли хом пухтан дар сар аст⁴⁹.

Ва кўп маъниангез иборат ва таъмияомез ишорат изофа қилибменки, бу фан аҳлининг моҳирлари мусаллам тутуптурлар. Ва ҳар кишига бу бобда тараддуд бўлса, Ҳазрати Маҳдумий Нураннинг «Баҳористон»⁵⁰ отлиғ китобинким, ани «Баҳористони ҳаёт ва нигористони нажот» деса бўлур, бу матлаъни битибдурлар ва истишҳод юзидин таърифин айтибдурларки, бу маншури давлат сипеҳр токиға осилса ери бор ва бу туғройи саодатни Муштарий⁵¹ бўйнига овиза қилса, мужиби мубоҳот ва ифтихордур. Ул китобни олдик ва бу маҳални топиб назар солдик ва билдикки, улча мен таърифида таҳрир қилибмен, тақсир қилибмен.

Яна Мир Хусравнинг «Миръот ус-сафо»⁵² отлиғ қасидасиғаким, халлоқул маоний Хоқоний Шервоний⁵³ татаббуъе қилибдур ва матлаи будурким,

б а й т:

Дилам тифл асту пири ишқ устози забондонаш,
Саводул-важҳ сабақу, масканат кунжи дабистонаш⁵⁴,

Ва Ҳазрати Маҳдумий Нуран анинг жавобиди «Ҷило ур-руҳ»⁵⁵ отлиғ қасидани дебдурлар ва матлаи будурким,

б а й т:

Муаллим кист, ишқу кунжи хомуши дабистонаш,
Сабақ нодонию доно дилам тифли сабақхонаш 56.

Ва фақир ҳам «Насим ул-хулд»57 қасидасин иккаласи бузургворга татаббуъ қилибмен ва матлаи будурким,

б а й т:

Муаллим ишқу пири ақл дон тифли сабақхонаш,
Паи таъдиби тифл инак фалак шуд чархи гардонаш58.

Бу қасидага дағи кўп маоний гавҳари дарж ва умр нақди харж бўлубдур.
Яна «Рух ул-қудс»59 қасидасини баланд овоза қилибменки, қудсийлар руҳин андин тоза қилибмен ва матлаи бу дурурким,

б а й т:

Зиҳи ба хомаи қудрат мусаввар ашё,
Ҳазор нақши ажиб ҳар замон аз у пайдо 60.

Яна «Айн ул-ҳаёт»61 қасидаси зулолин еткурупменки, ғафлат аҳлининг ўлук баданларига жон киюрупмен ва матлаи будурким,

н а з м:

Ҳожибони шаб чу шодурвон савдо афгананд,
Жилва дар хайли бутони моҳсиймо афгананд 62.

Яна «Минҳож ун-нажот»63 қасидасида ҳидоят тариқин тузупмен ва залолат аҳлига нажот шахроҳин кўргузупмен ва матлаи будурким,

б а й т:

Зиҳи аз шамъи руйат чашми мардум гашта нурони,
Жаҳонро мардуми чашм омади аз айни инсони64.

Яна «Қувват ул-қулуб» 65 қасидасинки, килким сабт этибдур, ҳақиқат йўлида заъфлиғ кўнгулларга ул кутдин қувват етибдур ва матлаи будурким,

б а й т:

Жаҳон ки марҳалаи танги шоҳроҳи фаност,
Дар ў масоз иқомат ки роҳи шоҳу гадост⁶⁶.

Бу олти қасида ҳамд ва наът ва сано ва мавъизатдур ва аҳли тасаввуф ва ҳақиқат тили била маърифат.

Яна зоҳир шуароси тариқида ҳам тўрт қасидаки, «Фусули арбаа»⁶⁷ мавсумдур ва андин тўрт фасл: ҳарорат ва бурудат ва рутубат ва юбусат кайфияти маълум, хомам рақам қилибдурки, тўрт фасл хосията асаридек рубъи маскунға ёйилибдур.

Яна суханпардоз устози олий шон Хожа Калимиддин Салмон⁶⁸ки, қасида майдонининг чобуксуворидур ва ўз замонининг беназир сухангузори, машҳурдурки, чун маснуъ қасидаси тартибиға қалам сурубдур, ўн саккизда итмом еткурубдур. Воқиан ише қилибдурки, назм аҳли анинг тааммуқида ҳайрон ва тааммулида саргардондурлар, тарсиъ санъати⁶⁹ким, матлаъдин ўзга байтда бўла олмас, ул қасиданинг агарчи мустахраж матлаи ростдур, аммо асли матлаъда аввалги мисраънинг бир лафзида тахаллуф қилибдур ва матлаъ будурким,

б а й т:

Сафои сафвати рўят бирехт оби баҳор,
Ҳавои жаннати кўят бибехт мушки татор⁷⁰.

Бу матлаъга татаббуъ қилғон кўп суханварлар ва назмгустарлар чун муқобалада дебдурлар, лат ебдурлар. Бу фақирнинг матлаи будурки,

б а й т:

Чунон вазид ба бўстон насими фасли баҳор,
К-аз он расид ба ёрон шамими васли нигор⁷¹.

Басорат аҳли мулоҳаза қилсалар билурларки, бу матлаъ тарсиъга воқеъ бўлур, айбдин муарро ва мурассаъға келур, эътироздин мубарродур. Бу навъ шеърнинг таъкид ва муболағаси учун яна бир рубоий ҳам дебменки, то Халил бинни Аҳмад⁷² рубоий қоидасин вазъ қилибдур, тарсиъ санъатида рубоий айтилғон эшитилмайдур, балки йўқтур ва ул будурким,

р у б о и й:

Эй руи ту кавкаби жаҳон орое,
Вэй буи ту ашҳаби равон осое,
Бе муи ту, ё раб, чунон фарсое,
Гисуи ту чун шаби фиғон афзое⁷³.

Яна форсий ғазалиёт девони Хожа Ҳофиз тавридаким, жамиъ суҳан адолар ва назм пийролар назарида мустаҳсан ва матбуъдур, тартиб берибменким, олти мингдин абъёти адади кўпракдурки, кўпрак ул ҳазрат шеърига татаббуъ воқеъ бўлубдур. Ва баъзи Ҳазрат Шайх Муслиҳиддин Саъдий⁷⁴ ғаким ғазал таври мухтарийдур. Ва баъзи Мир Хусравгаким, ишқ оташкадасининг шуълаангизидур ва дард ғарибхонасининг ашкреси. Ва маънавиятбаъзи Ҳазрат Махдумий Нурангаким, камол авжининг меҳри ломиидур ва мазкур бўлгон азизлар ҳолотининг жомиики, бу девон халойиқ орасида шоеъдур ва рўзгор аҳлининг таъълари ул сари рожеъ ва анда кўп турлук дилкаш адолар ва дилпазир маънолар воқеъдурки, тафсили бу фақирдин муносиб эмас. Ва анда ҳар навъ назм аснофидин, мисли: муқаттаот ва рубоийёт ва маснавий ва таърих ва луғаз ва ул жумладин беш юзга яқин муаммоким, кўпи Ҳазрат Махдумий Нуран муборак назариға етибдур ва ул ҳазратнинг ислоҳ ва таҳсини шарафин касб этибдурким, хомамдин рўзгор сафҳасига ёзилибдур ва қаламим лайлу наҳор авроқида нақш қилибдур.

Булардин доғи бошқа, йигитлигим замони ва шабоб айёми авонида кўпрак шеърда сеҳрсоз ва назмда фусунпардоз шуаронинг ширин ашъори ва рангин абъетидин эллик мингдин ортуқ ёд тутупмеп ва алар завқу хушқоллиғидин ўзумни овутупмен ва салоҳу фасодларига фикр айтибмен ва махфий дақойиқиға тааммул ва тафаккурлар била етибмен ва форсий алфоз айбу хунари мулоҳазаси идроқида таъбим ўзин солмайдур, балки ул водий қатъида қилким равандаси тезгомлиғ била қадам урмагон ер қолмайдур.

Ва ўттуз йилдин ортуқ ва қирқ йилга яқиндурким, Хуросон мулкиким, фазлу камол аҳлига олам мамоликининг мисри муаззами ва саводи аъзамидур, бу мулкнинг жамиъ назм аҳли, шуаройи ширин каломи ва фусаҳойи вожибул-эҳтироми ҳар не ҳар маъни билаким, авроқ юзига оройиш ва ҳар алфоз билаким, ажзо узориға намоиш берибдурлар, бу фақир суҳбатиға еткурубдурлар ва заиф оллинда ўтқарибдурлар ва ҳақ ва ислоҳ илтимосин қилибдурлар ва хотирига хутур қилгон нуктаки, айтилибдур, инсоф юзидин мусаллам тутуптурлар ва агар баъзи ибод қилибдурлар далоийл била аларга хотирнишон қилилибдур, андин сўнгра қабул қилиб, ўзларин шоқир ва мамнун билибдурлар.

Ва басо маоний аҳли хурдадонлар ва дақойиқ хайли дақиқ баёнларки, Анварий⁷⁵ ва Салмон шеърида ҳар бири бирининг жонибин тутуб баҳслар қилиб, сўзлари бир-биридин ўтмагандин сўнгра бу фақир оллиға муҳокама учун келтуруптурурлар ва ҳар не ҳукм топибдурурлар мусаллам тутиб, муноқашалари бартараф бўлубдур. Ва ғазалда Мир Шоҳий⁷⁶ ва Мавлоно Котибий⁷⁷ ва алар ғайри тарафидин доғи бу йўсунлуқ ва маснавийда ҳазрат Шайх Низомий ва Мир Хусрав Дехлавий жонибидин дағи бу дастурлуғ кўп воқеъ бўлуптур.

Барчадин қуллийрак санад буқим, Ҳазрати иршод паноҳи наввара марқадаҳу Нуранки, каломи малики аллом ва аҳолиси мўъжаз низом, хайруланом алайҳиссалавоту васаламдин сўнгра форсий сўзда жамиъ алар сўзидин юкорироқ сўз йўқтур, кўпрак кутуб ва расоил ва ғазалиёт ва қасоиддаки, маоний гавҳарларин назм силкига кийдуруп эрдилар ва замир ниҳонхонасининг анжуман тамошогоҳиға жилва берур эрдилар, анинг мусаввадасин бурунроқ бу фақирға илтифот ва эътиқод юзидин берур эрдиларким: «Бу авроқни ол ва боштин оёғиға назар сол, хотирингга ҳар не айтқу дек сўз келса, айт», деб ва ҳар не ишорат бўлғониким, мазкур бўлди, зоҳир қилсам, мақбул тушар эрди. Бу даъвоға

далил буким, ўндин ортиқ кутуб ва расоилда ул Ҳазрат бу фақирнинг отин мазкур қилибдурлар. Ва кўпи таъ ва идрок ва мунга муносиб нималарга нисбат бериб, мастур қилибдурлар.

Бу қабул назари асаридин бир қарндин ортуқ султон ус-салотини ⁷⁸ сипехройин суҳбатларида ва фирдавс тазйин хидматларидаким, аҳли каломдин ва мақолдин фазлу камол зумрасининг мажмаидур ва илму фазлнинг манбаидур, бу фақирнинг сўзига мартаба рафеъ ва мақола васеъ эрди ва ўзига сўз жиҳатидин азим эътибор ва сўзига ўз жиҳатидин бийик поя ва миқдор.

Ва Султон ус-салотинки, мазҳари лутфи илохий ва музхири анвори ҳақойиқи номутоноҳийдур ва фархунда замири улум гавҳарининг дарёси ва хўжаста хотири хоксор бандалар зотининг кимиёсидур, бу тоифанинг кўпрак истилоҳ ва қавоидидин олий мажлисда сўз ўтса мухотаб бу фақир, фасохат ва балоғат аҳли натоийжи таъбидин ҳар не мазкур бўлса, мушорун илайҳ бу ҳақирни қилур эрдилар. Ва ул миқдор бу туфроғнинг рутбасин фалакка еткуруб ва онча бу зарранинг поясин куёшдин ошуруб эрдиларким, ўзларининг хуршед файз таъбларидин зухур қилғон рисола-ки, ўз гавҳаррез қаламларидин нигориш топибдур ва ўз камоҳий ҳолатлари кайфиятида гузориш сурати тутубдур, бу бойри бандаларини назм тариқининг барча навъида таърифлар битиб, соҳибқиронлик лақаби била сарафроз қилибдурлар ва бемисл ва анбозлиғ васфи била мумтоз этибдурлар ва муқаррардурки, ҳумоюн таъблари замон мушкilotининг меъёридур, фархунда зеҳнлари олам дақойиқининг ҳаллоли ва соҳиб асрори.

Бандаи хоксор агарчи туфроғдин ўксук эрдим, аммо ул куёш тарбияти била рангоранг гуллар очтим ва афкандаи беъэтибор агарчи заррадин камрак эрдим, ул соҳиб тақвияти била гуногун дурлар сочтим ва дилсўз абётим муножот аҳлиға ошуб ва ғавғо солди ва базмафрўз ғазалиётим хароботийларға оху вовайло солди.

Ҳосили калом, андин сўнграким, мунча қавий далоил ва азим шавоҳид била бу фақирнинг вуқуфи, балки маҳорати бу фаннинг форсий ва туркий назмида собит ва равшан бўлди, агар бирни яна бирга таржих қилсам, керакки, бу тоифадин ҳеч кишига мусаллам тутуб, саддақа демақдин ўзга мақол ва мажол бўлмагай. Батахсиски, мунча бурҳони қотей била ҳам қатъ топқай ва истишҳодга бу мусавваданинг ҳам лафзи йўқки, ҳар ҳарфи фарёд урғайлар ва ғавғо кўтаргайлар.

Яна бир куллия буким, то мулк араб хулафоси ва салотинида эрди, фалак ул вақтда назм дабирига араб тили била жилва берди, андоқки, Ҳассон Собитдек ва Лақит ⁷⁹дек малик ул-калом суҳангузорлар ва маъний офарин фасохатшиорлар пайдо бўлдилар ва ўз тиллари била назм адосининг додини бердилар.

Бу муносабат била араб салотини дағи Иброҳим Маҳди ⁸⁰дек ва Маъмун ⁸¹халифадек ва булардин ўзга ҳам салотинзодалар ғарро назмлардин қасоид айттилар ва фавоид зоҳир қилдилар.

Чун мулкдин баъзи ақолим ва кишварда сорт салотини мустақил бўлдилар, ул муносабат била форсийгўй шуаро зухур қилдилар. Қасидада Ҳоконий ва Анварий ва Камол Исмоил ⁸² ва Заҳир ⁸³ ва Салмондек ва маснавийда устози фан Фирдавсий ⁸⁴ ва нодири замон Шайх Низомий ва жодуйи ҳинд Мир Хусравдек ва ғазалда мухтариин вақт Шайх Муслиҳиддин Саъдий ва ягонаи аср Хожа Ҳофиз Шерозийдекки, буларнинг таърифи юқорироқ чун шаммаи сурулубдур ва васфларига қалам урулубдур. Сўзни

узотмоқ ҳожат эмас ва калом татвилини маъни аҳли мустаҳсан демас. Ва бу муносабат била сорт салотинидин ҳам Султон Тўғ-рулдек ва Шох Шужоъ⁸⁵дек олий қадр подшоҳлар ва рафеъмартаба анжумсипоҳлар рангин абёт ва ширин ғазалиёт айттидар ва замонларида машҳур бўлди ва рўзгорлари авроқида мастур.

То мулк араб ва сорт салотинидин турк хонларға интиқол топти, Хулоғухон⁸⁶замонидин султони соҳибқирон Темур Кўрагон⁸⁷ замонидин фарзанди халафи Шохруҳ Султон⁸⁸нинг замонининг охиригача турк тили билан шуаро пайдо бўлдилар. Ва ул Ҳазратнинг авлод ва аҳфодидин ҳам хуш таъб салотине зуҳурга келди: шуаро Саккокий⁸⁹ ва Ҳайдар Хоразмий⁹⁰ ва Атоий⁹¹ ва Муқимий⁹² ва Яқиний⁹³ ва Амирий⁹⁴ ва Гадоий⁹⁵деклар. Ва форсий мазкур бўлғон шуаро муқобаласида киши пайдо бўлмади, бир Мавлоно Лутфий⁹⁶дин ўзгаким, бир неча матлаълари борким, таъб аҳли қошида ўқуса бўлур. Ул жумладин бири будурким,

б а й т:

Улки ҳусн этти баҳона элни шайдо қилғали,
Кўзгудек қилди сени ўзини пайдо қилғали.

Ва салотиндин ҳам ўлгуча таъб асари ҳеч қайсидин зоҳир бўлмади ва варақ юзига нақш қилгуча нима қолмади, Султон Бобур⁹⁷дин ўзгаким, бу матлаъ алар таъби асаридурким,

б а й т:

Неча юзунг кўруб ҳайрон бўлайин,
Илоҳи мен санга қурбон бўлайин.

То бу вақтқачаким, мулк дудмоннинг тахти салтанатиға хотам ва тожи хилофатиға сазовор ва мусаллам, асолат баҳрининг дурри шоҳвори, адолат маъданининг гавҳари олий миқдори, сипаҳбадлиғ маъракасининг Рустами дoston⁹⁸и, сипаҳдорлиғ майдонининг Соми Наримони⁹⁹, сарафрозлиғ тожининг гавҳари зебандаси, базмсозлиғ сипеҳрининг ахтари фархундаси, жаҳондорлиғ базмининг Искандари¹⁰⁰ Жамшед¹⁰¹жоҳи, жаҳонгирлиғ анжуманининг хуршеди олампаҳоҳи, рифъат жаҳонининг қуллаи гардунхароши, адолат сипеҳрининг саҳоби гавҳарпоши, фазлу камол ҳадиқасининг мардумаки бийноси, тақаллум ва мақол ҳа-диқасининг булбули хуш навоси ас-султони биннис-султон ал-хоқон бинни-л-хоқон муизз-ус-салтана ваддунё вад-дин Абул Ғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон халадаллоҳ таоло мулкаҳу ва салтанатаҳу ва афоза алал-оламина бирраҳу ва муқарраматихи¹⁰².

Рубоий:

Ким то фалак офоқ уза давр қилур,
Анжум гули ҳар тун бу чамандин очилур,
Не шоҳ анинг зоти киби ёд билур,
Не таъб анинг таъбидек истаб топилур.

Токим фалак эврулур, давом ўлсун анга,
Иқбол бисотида мақом ўлсун анга.
Ҳам нутқ била жонбахш калом ўлсун анга,
Ҳам назм каломи мустадом ўлсун анга.

Жаҳонбонлиқ тахтида мақом тутти ва кишварситонлик маснадида ором топти – мулк силкига амният гавҳарларин чекти ва жаҳон мазраида жамият доналарин экти, чун салим (таъби) гавҳари кони маоний эрди ва мустақим зеҳни мавриди файзи субҳоний, калом аҳлига тарфия ва ибтиҳожлар ва калом хайлига равнақ ва ривожлар даст берди. Ва ҳар илмда муфид таълифлар ва ҳар фанда мунтиж таснифлар қилдилар ва ғариб расоили маънавий зуҳур қилди ва ажиб давовин ва ғазал ва қасоид ва маснавий ёйилди. Ва ўз шариф таъб ва латиф зеҳнларидин дағи, агарчи ҳам форсий демакка қодир ва ҳам туркча айтмоққа моҳир эрди, аммо аслий таъб иқтизоси ва шоеъ такаллум муносабати адоси била туркий девон тадвинига майл қилдилар ва дилпазир абёт ва беназир ғазалиёт тартиб бердиларки, то Уторид фалак девонхонасининг қаламзан ва роқимидур ва сипеҳр байтул-интизомининг рақамкаш ва нозими, андоқ гулшани дақойиқ гулу раёҳини била ораста ва ул навъ маҳзана маоний жавоҳири самини била пийроста кўрмайдур. Дақиқ маъни гульзорлари салис алфоз қисватларида жилванамой ва ғариб мақсуд моҳрухсорлари латиф адо ҳуллаларида чеҳракушой. Девон демайки, баҳри Уммондур, ҳар ғазал анда жавоҳирдин мамлу бир сафина; сафина демайки, хазинадур, ҳар байти бир уй маоний гавҳарларидин анда юз дафина, сўзнок абётини ўқуғувчининг нафаси эл кўнглин ўртамакка самуми офат ва дардмандона алфозини адо қилғувчининг уни харошидин маҳзунлар бағри жароҳат; иборати нишотлиғ замирларни мотамзада қилғувчи ва ҳарорати муздек совуғон кўнгулларни оташкада қилғувчи; ҳуруфи тартибида сеҳрсозлиғлар ва адоси таркибида фусунпардозлиғлар ҳосилки, туркча тил била бу навъ девонки, мазкур бўлди ва таърифи бу сифат ва ойин билаки, мастур бўлдиким, бу йўсунлуқ ғаройиб йўкки, салотини мукаррами Доро ҳашамдин, балки шуаройи қудсий нафаси Масих дамдин воқеъ бўлмайдур ва ораға кирмайдур, воқеъ бўлди ва ораға тушти ва анинг зулоли ҳаётининг файзи қуёш чашмасидин ўтғали ёвушти ва бу тоифанинг бебаҳралари, бу руҳ нақдидин баҳраёб ва лаб ташналари бу оби ҳаётдин сероб бўлдилар. Бовужуд бу султон ус-салотининг кимиёасар хотири ва хуршедосор замири дағи мунга мойилки, турк нозимлари ўз алфозлари билан шеърга машғуллуқ қилғайлар ва кўнгул ғунчаси доғидинки, печлар чирманибдур баҳор насимидек анфос била гулдек очилғайлар. Ва илтифот ва эҳтимом юзидин баъзи маънилар топиб, назм қилурга ҳукмлар ҳам жорий бўлди ва сўз услубиға таъйинлар ва адосига таълимлар ҳам изҳори бўлди.

Турк улусининг хуш таъб беклари ва мирзодалари ва соҳиби зеҳни пок таъблари ва озодалари андоқки, керак машғуллуқ асбобин туза олмадилар ва ул навъ таъб натижаси

кўргуза олмадиларки, андин хушгўй-луқ умиди тутса бўлғай, балки бу умидни аларнинг рўзгори ҳолига ёвутса бўлғай. Турфароқ буким, бу навъ подшоҳи сухандон тарғиби ва талқини, эҳсони ва таҳсини қоидаи мутобаат ва мувофақатни унутиб ва жоддаи нофармонлиғ ва залолатни тутуб, кўпи, балки бориси форсийға мойил бўлдилар ва ул тил била назмга қойил. Бу иш мундин ўзга бўла олмаски, турк тили таърифида андоқки, юқорироқ мазкур бўлди: бовужуди алфоз касрати ва иборат вусъати ва маоний ғаробати ва адо салосати дилпазир боғламоқда суубат бор ва дилписанд тартиб бермакта таъб ранж ва уқубат топар, лозим кўрунди турк тили шарҳида бир неча вараққа зеб-оройиш бермак ва анда ҳазрати султон ус-салотин муломаяти таъб ва маҳорати зехнларин шарҳ этмак ва ҳумоюн раъйлари тартиб берган девон бобида бир неча сўз густохлиғ юзидин сурмак ва ул ҳазрат камоли донолик ва вуқуфи тавонолиғ ниҳоятин бу фан асхобиға ва бу фазл арбобиға таълимлар бериб ва талқинлар қилиб, булар ул ҳазратнинг дақиқ сўзин ё англамай, ё англасалар буюрулгон йўсун била амал қилмай, ё қила олмай. Ва бу заифи хоксор ул ҳазратнинг қудсий нафаси посини асраб ва вожибул-изъон ҳукмларига итоат ва фармонбардорлик қилиб, кўнглумдин ва тилимдин келганча ва қаламим ва илгимдин қувват фаҳм қилганча ул ҳазратқа бовужуди бандалиғ ва ул бандалиғ била саодатмандлиғ ва фархундалиғ – шогирдликка дағи ўзумни мушаррафу аржуманд ва мубоҳию сарбаланд қилдим. Ва йиллар турк тили ва назми қоида ва услубида билмаганларимни сўруб ва мушкилларимни ҳаллоли мушкилотим тобуғида арзга еткуруб, азим фоидалар топиб, қуллий натижалар кўрдум. Ул Ҳазратнинг таълими ва тарбияти била ва раҳнамоилиғи ва тақвияти била ишим ул ерга еттиким, ул ҳазрат ўз пок таъблари натижасидин зоҳир бўлгон рисолаки, ўз маорифнигор қилки таҳрири эрди ва ўз латоифосор нутқи тақрири, алқобимни юқори адо қилдимки, не унвон била сабт қилдиларки, муқаррар қилмоқ ҳожат эрмас.

Бу бандага ҳам чун бу навъ азим давлатки, ҳақ субҳонаху ва таолонинг «Ал-мутакаллим» деган исмиға мазҳарийят бўлғай ва халойиқ орасида такаллумда ақрон ва амсолдин имтиёз ва эътибор ва улуғ от била овоза ва иштиҳорғаки, ул ҳазратнинг иноят ва эҳтимомлари боис бўлди ва юқори мазкур бўлгон давовин ва маснавий ва соир кутуб ва расоили маънавийки, то олам биносидур бу тоифадин ҳеч кимга ижтимое даст бермайдур ва ихтирое муяссар бўлмайдур, даст берди ва муяссар бўлди. Агарчи борчани ул Ҳазратнинг шариф исмиға муҳайял ва ҳумоюн алқобиға музайял қилибмен, буларни соир иноятлари муқобаласида тутуб «Ал-мутакаллим» исмиға мазҳариятим узриға туркий ва сорт луғати кайфияти ва ҳақиқати шарҳида бу рисолаи жамъ қилиб битидим. Ва анга «Муҳокамат ул-луғатайн» от кўйдум, то турк эли тили фасохату диққати ва балоғату вусъатики, ул Ҳазрат бу тил ва иборат била назм бисоти тузубдурлар ва Масихо анфоси ва Хизр зулолидин ўлук тиргузмак тариқин олам аҳлига кўргузубдурлар, зоҳир қилдим. Ва хаёлимга мундоқ келурким, турк улуси фасихлариға улуғ ҳақ собит қилдимки, ўз алфоз ва иборатлари ҳақиқати ва ўз тил ва луғатлари кайфиятидин воқиф бўлдилар ва форсийгўйларнинг иборат ва алфоз бобида таън қилур сарзанишидин қутулдилар. Алар дағи ранж ва машаққатим муқобаласида, чун бу махфий илмдинки, зоҳир қилибмен, вуқуф топсалар, умид улким, бу фақирни хайр дуоси била ёд қилғайлар ва руҳумни анинг била шод қилғайлар.

Р у б о и й:

Бу номаки, ёзди қаламим тортиб тил,

Таърихин анинг жумодиюл-аввал бил,
Куннинг рақамини чоршанба қилғил,
Тўққиз юз йилдин ўтуб эрди беш йил**103**.

«МУҲОКАМАТ УЛ-ЛУҒАТАЙН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Арабчадан таржима: «Инсонни нутқ ва тил билан шарафлаб, тилининг ширинлиги, фикр баён этишининг гўзаллиги, шукр айтишнинг шакари, (Оллоҳнинг бирлигига) гувоҳлик беришининг асали ва миннатдорчилиги туфайли уни (инсонни) яратган, барча бошқа жонзодлардан улуғ ва мумтоз қилган Оллоҳга ҳамду санолар бўлсин.
2. Тарж. ар.: Бўл! – деса бўлади.
3. Тарж. аар.: «Одамнинг лойини қирқ тонг пишитиб қўйдим»,
4. Тарж. ар.: «Ҳамма исмларни ўргатди».
5. Тарж. ар.: «Мен аниқроқ ва чиройлироқ гапираман».
6. Тарж. ар.: «Пайғамбар бўлдинг бас англаб ол».
7. Тарж. ар.: «Унга (пайғамбарларга), ёқимли хислатли оиласига ва покиза саҳобаларига Оллоҳнинг саловати ва кўпдан-кўп саломлари бўлсин».
8. Тарж. ар.: «Гуноҳлар мағфират қилинсин, гуноҳлар кечирилсин».
9. Тарж. ар.: «Қудратли ва улуғ мулк соҳиби (Оллоҳ сифати)».
10. Тарж. ар.: «Унга (пайғамбарга) салавот ва саломлар бўлсин».
11. Тарж. ар.: «Оллоҳ уларнинг сирларини муқаддас қилсин».
12. Тарж. ар.: «Ва уруғни, ўсимликни ва шохлари бир-бирига ўралиб кетган ўрмонзорларни кўкартириш учун ёмғирли булутлардан туганмас сувларни туширдик» (Қуръон. 78, 14 – 16).
13. «Ёпинчиқни кўтармаганда ҳақиқий илм ошмаган бўларди».
14. Нух – унга Оллоҳнинг салавоти бўлсин, диний ақидаларга кўра жуда узоқ умр кўрган пайғамбар, уни баъзи манбаларда Одами соний (яъни: иккинчи Одам ато) ҳам дейилади. Ривоятларда келтирилишича Нух замонида 40 кеча ва 40 кундуз сел ёғади ва бутун дунёни сув босиб кетади. Шунда Нух, ўз яқинлари, тарафдорлари ва ҳар навъ ҳайвондан бир жуфтдан кемага солиб олади. Ер юзидагилар сувга ғарқ бўлади, ёлғиз Нух кемаси бир тоғ чўққисидан, омон қолади. Нухнинг уч ўғли – Ёфас, Сом ва Ҳомлардан кейинчалик туркий, форсий ва ҳиндизабон халқлар тарқалади. Бу ерда Навоий шунга ишора қилади.
15. «Мезон ул-авзон» – Навоийнинг аруз илмига оид асари. Бу асарида Шамс Қайс, Хожа Наср Тусий ва Абдурахмон Жомий каби аруз назариячилари, ҳамда бу илмга асос солган Халил ибн Аҳмаднинг асарлари билан Навоийнинг яқиндан таниш бўлгани кўришиб туради. Навоий аруз масалаларини бир қадар янгича талқин қилади ва уни қўшимча ҳамда янгликлар билан бойитади. Ўзбек шеърятининг, халқ оғзаки ижодининг неча юз йиллик тажрибаси бу асарда биринчи бор тадқиқ этилиб, умумлаштириб берилган.
16. Тарж. ар.: «Мен Зайдга дирҳам бердим».
17. «Ғаройиб ус-сиғар» – Навоийнинг «Ҳазойин ул-маоний» деб номланган 4 девонидан биринчиси. Шоир ёзади: «...аввалғи девоним, туфулият баҳори ғунчасининг ажиб гуллари ва сиғар боғчасининг ғариб чечаклари била ораста бўлуб эрди, «Ғаройиб ус-сиғар» дейилди». Бу девон таркибида 650 ғазал, 1 мустазод, 3 мухаммас, 1 мусаддас, 1 таржеъбанд, 1- маснавий (Сайид Ҳасад Ардашерга шеърий мактуб), 50 қитъа, 133 рубоий мавжуд бўлиб, 5718,5 байтдан, 840 шеърдан иборатдир.
18. «Наводир уш-шабоб» – шоирнинг «Ҳазойин ул-маоний»си таркибидаги иккинчи девони. Бу девон мундарижаси ҳақида Навоий ёзади: «Иккинчи девонники, йигитлик ошуфталиғ ва шабоб олуфталиғ ёзи ва даштида юзланган нодир ва вақоеъ била пийроста бўлур эрди, «Наводир уш-шабоб» аталди». Таркибида 650 ғазал, 1 мустазод, 3 мухаммас, 1 мусаддас, 1 таржеъбанд, 50 қитъа, 52 муаммо бор. Булар 759 шеър бўлиб, 5423,5 байтни ташкил қилади.
19. «Бадоеъ ул-васат» – Навоий «Ҳазойин ул-маоний»сидаги учинчи девони. У ҳақда шоир ёзади. «Учинчи девоним, васат ул-хаёт майхонасида ишқ билан шавқ паймонасида юзланган бадоеъ нишотлар кайфиятин ёзилиб эрди, «Бадоеъ ул-васат» от қўйилди». Таркибида: 650 ғазал, 1 мустазод, 2 мухаммас, 2 мусаддам, 1 таржеъбанд, 1 қасида, 60 қитъа, 13 туюқ, 10 чнстон бор. 740 шеър – 5420 байтдан иборат.

20. «Фавойид ул-кибар» – Навоийнинг «Хазойин ул-маоний»сидаги тўртинчи девони. Шоир ёзади: «Тўртинчи девоним, умрининг охирларида юзланган ишқ дарду ранжи фойдалариким, жонсўз оҳ урмоқ ва жон топшурмоқдурким, анда сабт бўлубтур, «Фавойид ул-кибар» лакаб берилди». Таркибига 650 ғазал, 1 мустазод, 2 мухаммас, 1 мусаддас, 1 мусамман, 1 таржеъбанд, 1 соқийнома, 50 қитъа, 86 фардлар кирган. 793 шеър – 5888,5 байтдан иборат.
- Мазкур 4 девон халқ орасида «Чор девон» номи билан машҳур бўлган. 1492 – 1498 йиллар давомида китобат қилинган.
21. «Хамса» панжасига панжа урубмен», бу сўзлардан мурод – Навоий бешта дoston яратган Низомий Ганжавийнинг «Панж ганжи» (Беш хазина), Хусрав Дехлавий уни анъанага айлантириб, «Хамса» ёзгани ва уларга эргашиб ўзи ижод қилган «Хамса»ни кўрсатишдир.
22. «Ҳайрат ул-аброр» – «Хамса» таркибидаги биринчи дoston бўлиб, 64 бобдан, 3988 байтдан иборат. 889 (1489) й.да ёзилган. Навоийнинг эътироф этишича, Низомийнинг «Маҳзан ул-асрор» дostonи руҳида битилган фалсафий, дидактик асардир.
23. Шайх Низомий – Илёс Юсуф ўғли Низомий – улуғ озарбайжон шоири. 1141 й. Ганжада туғилган ва шу ерда 1209 й. вафот этган. Шоир «Панж ганж» (Беш хазина) номи остида бешта дoston яратган. Биринчи дostonи «Маҳзан ул-асрор» (Сирлар хазинаси) 1170 й.да ёзилган турли фалсафий, ҳаётий масалаларда баҳс этувчи 20 ҳикоятдан иборатдир, иккинчи дostonи «Хусрав ва Ширин» 1180й.да тугалланган, ишқий-романтик асардир. Учинчиси «Лайли ва Мажнун» – муҳаббат дostonидир. Шоирнинг тўртинчи дostonи «Ҳафт пайкар» (Етти гўзал) ва охиргиси «Шарафнома» ва «Иқболнома» деб аталган икки қисмдан иборат «Искандарнома» дostonидир.
24. «Фарҳод ва Ширин» – Навоий «Хамса»си таркибидаги иккинчи дoston. 59 боб, 5782 байтдан иборат; 880 (1484) й.да ёзилган ишқий-романтик дoston. Шоир бу дostonни Амир Хусрав Дехлавийнинг «Ширин ва Хусрав» дostonи «ўтидик чароғимни ёриттим», дея кўпроқ шу шоирдан илҳом олганини эътироф этади.
25. Амир Хусрав Дехлавий – Яминуддин Абулҳасан Хусрав Дехлавий – асли Шаҳрисабздан бўлган, отаси Сайфиддин Маҳмуд мўғул истилоси арафасида оиласини Ҳиндустонга кўчириб кетади. 1253 йилда Ганг дарёси соҳилига жойлашган Патёли шаҳрида туғилади. Шоир Шарқ адабиётида биринчи бўлиб, ҳаёт фаслларига мувофиқ шеърлардан алоҳида номланган 5 та девон тузган ва бу анъанани Жомий ва Навоий каби шоирлар давом эттирганлар. Хусрав Дехлавий форс, урду, хинд ва араб тилларида ижод қилган. У «Хамса» яратиб, хамсачилик анъанасига асос солган. Шоир шунингдек, воқеий дoston («Дувалрони ва Хизрхон»), қатор қасидалар, катта ҳажмдаги «Эъжози Хусравий» ва бошқа асарлар яратган. Шоир 1325 й. Дехлида вафот этган.
26. «Лайли ва Мажнун» – Навоий «Хамса»сидаги учинчи дoston. 36 боб – 3622 байтдан иборат ишқий дoston.
27. Хожу Кирмоний – Абулато Камолуддин Маҳмуд ибн Али (1290 VI., Кирмон- – 1354 й., Шероз) – Хусрав Дехлавийдан сўнг хамсачилик анъанасини давом этдирган, ишқий-ахлоқий, тасаввуфий мавзуларда дostonлар яратган Эрон шоири. Унинг 5 дostonи «Хамсаи Хожу» деб номланган. 1-дostonи «Хумой ва Хумоюн», 2 – «Гулу Наврўз» (Низомийнинг «Хусрав ва Ширин» дostonига пайрав), 3 – «Равзан ул-анвор» (Низомий «Маҳзан ул-асрор» дostonи йўлидаги), 4 – «Камолнома» (Саъдийнинг «Бўстон»ига татаббуъ) ва 5 – «Гавҳарнома»дир. Шоир «Гул ва Наврўз», «Сомнома» номли дostonлар ҳам ёзган. «Шавқиёт», «Сафариёт» ва «Ҳазариёт» деб аталган ғиноий шеърлардан иборат девонлар ҳам тузган. Ҳофиз Шерозий Хожу Кирмоний» ни ғазал соҳасида ўзининг устоди деб билган. Бу ерда Навоий «Лайли ва Мажнун» дostonини Хожу Кирмоний «Гавҳарнома»си йўлида ёзганини эътироф этади.
28. «Сабъаи сайёр» – Навоийнинг тўртинчи дostonи. 37 боб – 8005 байтдан иборат. Шарқда кенг тарқалган «Баҳром Гўр» афсонаси асосида яратилган.
29. Ашраф – Абу Али Ҳусайн ибни Ҳасан Мароғий, Дарвеш Ашраф Хиёбоний номи билан

хам танилган (туғ. й. номаълум, ваф. 1459), 1434 – 1440 й.ларда Низомий «Панж ганжи» пайравида «Минҳож ал-аброр», «Ширин ва Хусрав», «Лайли ва Мажнун», «Ҳафт пайкар» (баъзи манбаъларда «Ҳафт авранг») ва «Зафарнома» дostonларининг ёзган, ҳамда алоҳида номлар берилган 4 девоннинг ҳам ижодкоридир. Бу ерда Навоий «Сабъаи сайёр»ни Ашрафнинг «Ҳафт пайкар»идан таъсирланиб ёзганини баён этади. Лекин ҳозирга қадар Ашрафнинг бу дostonи топилгани йўқ.

30. «Садди Искандарий» – Навоийнинг «Хамса»сидаги сўнгги дoston. 88 бобдан – 7215 байтдан иборат. Шоир «Хамса»си 889 – 890 (1483 – 1485) йилларда яратилган. Дostonда идеал шоҳ – Искандар тимсоли атрофида гуманистик ғоялар, фалсафий-дидактик фикрлар, илмий фаразиялар ўзининг юксак бадиий ифодасини топгандир.

31. Ҳазрати Махдум – Нуриддин Абдурахмон Жомийнинг лақаби (1414, Жом – 1492, Ҳирот). Навоий Жомий билан 1476 – 77 йилларда танишган ва уни ўзига пир деб билган, Жомий ҳаётининг сўнггига қадар самимий дўст ва маслакдош бўлиб қолган. Жомий «Ҳафт авранг» («Етти тахт») – Низомий ва Хусрав Дехлавийларнинг дostonлари пайравида битилган етти дoston – «Силсилат уз-заҳаб» («Олтин силсила»), «Соломон ва Абсол», «Тухфат ул-аҳрор» («Ҳурлар тухфаси»), «Сабҳат ул-аброр» («Поклар тасбиҳи»), «Юсуф ва Зулайхо», «Лайли ва Мажнун», «Хирадномаи Искандарий» («Искандар хирадномаси»), алоҳида номланган 3 та шеърлар девони, «Баҳористон» номли насрий асар (бир боби тазкира), «Мактублар мажмуаси», «Аруз рисоласи», «Қофия рисоласи» ва «Муסיқа рисоласи» каби ва муаммога бағишланган илмий асарлари, «Нафаҳот ун-унс» («Дўстлик нафаслари») номли ирфон ва тасаввуфга оид, ҳамда бир неча асарларга ёзилган шарҳларнинг муаллифидир. Навоий Жомий ҳақида «Хамсат ул-мутаҳаййирин» асарини ёзган (1492 й.). Бу ерда Навоий «Садди Искандарий»ни Жомийнинг «Хирадномаи Искандарий» асаридан мадад олиб ёзганини баён этади.

32. «Хираднома» – Жомийнинг «Хирадномаи Искандарий» асари хусусида сўз кетмоқда.

33. «Зубдат ут-таворих» – «Тарихлар сараси». Навоийнинг тарихга оид асарлари – «Тарихи мулуки аҷам» ва «Тарихи анбиё ва ҳукамо» (Набий ва ҳақимлар тарихи)нинг умумий номи.

34. «Насойим ул-муҳаббат» – тўла номи «Насойим ул-муҳаббат мин шамойим ул-футувват» («Улуғлик хушбўйликларини таратувчи муҳаббат шаббодалари»). Навоий эътирофига кўра, Абдурахмон Жомийнинг «Нафаҳот ул-унс» («Дўстлик нафаслари») номли Шарқ ориф ва мутасаввифлари ҳақидаги маълумотлар жамланган асарини 901 (1495 – 96) йилда туркий тилга таржима қилган ва туркий машойихлар ҳақида янги маълумотлар киритган.

35. «Лисон ут-тайр» – Навоийнинг тасаввуфга оид дostonи. Фаридуддин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр» асарининг таржимаси, дейди Навоий. Лекин Е. Э. Бертельс ҳар икки асарни диққат билан муқояса қилиб, айниқса 63 хикоятдан 51 таси янгидан яратилгани, 12 тасигина Аттор хикоятларининг туркийча талқини эканлигини кўрсатиб берди ва мавжуд маълумотлар асосида моҳир санъаткор қалами билан оригинал даражадаги асар яратди Навоий, – деган хулосани қилади (Қаранг: Бертельс Е. Э. Суфизм и суфийская лит-ра. Наваи и Аттар. М., 1965. С. 417). Бу асар 904 (1408 – 09) й.да ёзилган.

36. «Наср ул-лаолий» – Ҳазрат Али ҳикматларининг мажмуаси. Навоий ҳар бир ҳикматни бир рубоий доирасида бадиий талқинини берган ва унга «Назм ул-жавоҳир» деб ном берган.

37. «Назм ул-жавоҳир» – 1485 йилда Хусайн Бойқаронинг «Рисола»сига жавобан ёзилган асар. Унинг насрий (кўпгина рубоийлар ҳам келтирилади) муқаддимасида ёзилиш тарихи, Хусайн Бойқарога миннатдорчилик изҳори ва Ҳазрат Али ва унинг «Наср ул-лаолий» таркибидаги ҳикматларига муносабат баён этилган. Асар муқаддима, 268 рубоий ва бир хотима-рубоийдан иборат.

38. Насири Тусий – Абдуҷаъфар Муҳаммад ибн Ҳасан Насируддин Тусий (1201, Тус – 1272 Бағдод). Унинг фалсафий, ижтимоий-ахлоқий мавзуларда ёзган асарлари кўп бўлиб, бу ерда Навоий «Меъёри ашъор» номли аруз назариясига оид асарини кўзда тутди.

39. «Расоилга қалам сурупмен» – дейишдан мурод шоирнинг бошқа катта-кичик асарлар ёзгани бўлиши керак. Масалан, «Муножот», «Сирож ул-муслимин» каби.

40. «Макотибга рақам урубмен» – дер экан, шоир она тилисида битилган ва форсийда ёзилган мактубларини назарда тутати. Шоирнинг «Муншаот» номли туркийдаги ёзишмалари мажмуаси маълум.

41. Хожа Ҳофиз Шерозий – Шамсуддин Муҳаммад (1321, Шероз – 1389, шу шаҳар). Тожир оиласида дунёга келган ва етим қолган Шамсуддин нонвойга шогирд тушган ва Куръони мажидни ёд олиб, гўзал тиловат қилган. Тахаллуси шу муносабат билан Ҳофиздир. Шоир шухрати энг баланд паллаларда уни турли мамлакат шохлари ўз саройларига даъват этишганида у рад этган. Ҳофизнинг қабри Шероздаги гўзал боғлардан бирида бўлиб, ҳозир «Ҳофизия» дейилади. Шоирнинг дўсти ва шогирди Муҳаммад Гуландом унинг шеърларини тўплаб девон тузган. Ҳофизнинг вафотидан 35 йил кейин кўчирилган қўлёзма асосида Эрон олими Холхалий аниқланган девон тузди, унда 418 ғазал, 5 қасида, 41 рубой, 3 маснавий («Соқийнома», «Охуйи ваҳший», «Муғаннийнома») мавжуддир.

Ҳофиз шеърлари анъанавий ишқи мажозий ва ишқи ҳақиқийнинг турли-туман мавзуларида ёзилган. Лекин ундаги бадиият шу қадар юксакки, шоирнинг ўз замони ва кейинги давр шеърлятига баракали таъсирининг сири шу билан боғлиқ. Ҳофиз XVII асрдан бошлаб, Ғарб адабиётига ҳам таъсир ўтказди. Айниқса Гётенинг Ҳофиздан илҳомланиб яратган «Ғарб ва Шарқ девони» шоирнинг Ғарб тафаккур оламида ўзига хос ўрин эгаллаганини кўрсатади.

Навоий Ҳофизнинг шеърлятидаги маҳоратига юксак баҳо берган ва ўзининг форсийдаги «Девони Фоний»сида аксар ғазалларини Ҳофизга татаббуъ қилиб ёзган. Бу ерда Навоий Ҳофиз ғазалиётининг тасаввуфий моҳиятидан баҳраманд бўлганини эътироф этади.

42. Тарж. ар.: Туширилган ваҳий каби.

43. Тарж. ар.: Юборилган пайғамбар ҳадислари каби.

44. Тарж. ар.: Бу ажойиб нарса.

45. «Дарёйи аброр» – Амир Хусрав Дехлавий қасидаси. Унга жуда кўп шоирлар жавобия қасидалар ёзганлар. Жомий, Навоий, Мирхонд, Нафъий ва бошқалар шулар жумласидандир. Жомий ҳатто «Дарёйи аброр»нинг бир байти шарҳида «Миръот ус-сафо» номли рисола ёзган. Навоий «Хамсат ул-мутаҳаййирин» асарида бу қасидага жавобан ёзган «Тухфат ул-афкор»нинг яратилиш тарихини баён этади. Шу ерда Жомийнинг Хусрав Дехлавий қасидасига «Лужжат ул-асрор» («Сирлар теранлиги») номли жавобия ёзгани ҳақида тўхталиб ўтади.

46. Тарж.: шох ноғорасининг ичи бўшу ғулғуласининг ҳайқириғи бош оғриғидир, кимки хўл-қуруққа қаноатланса, денгиз ва ер юзининг подшоҳидир.

47. Тарж.: шохлар қасрининг кунгураси Зухал (Сатурн сайёраси) мақомидан ҳам юксак бўлсада, билгилки, дин қалъасининг деворидаги раҳналар ундандир.

48. «Тухфат ул-афкор» – Навоийнинг Амир Хусрав Дехлавий «Дарёйи аброри»га жавобан форс тилида ёзган қасидаси. Шоир уни ёзишда Жомийнинг жавобияси «Лужжат ул-асрор»ни ҳам назарда тутганлигини қайд этиб ўтади. Навоийнинг бу қасидаси «Ситтаи зарурия» («Олтита зарурлик») дейилган умумий ном остидаги олти қасидадан биридир.

49. Тарж.: Ҳукмрон (подшоҳ)лар тожини безовчи ўтли лаъл (уларнинг) бошларида хом хаёллар пиширувчи лакқа чўғдир.

50. «Баҳористон» – Абдурахмон Жомийнинг 1487 йилда Саъдий Шерозийнинг машҳур «Гулистон» номли асари пайравлигида ёзган ахлоқий ва дидактик мазмундаги асари. Уни Жомий ўз ўғли Зиёвуддин Юсуфга дарслик тарзида яратган. «Баҳористон» муқаддима ва 8 бобдан иборат: (1. Орифлар саргузашти. 2. Улуғлар ҳикматлари. 3. Адолатли шохлар ҳақида. 4. Сахийлик тарғиби. 5. Ишқий ҳикоятлар. 6. Ҳазил-мутойибалар. 7. Шеър ва шоирлар. 8. Тамсиллар). Навоий бу ерда «Тухфат ул-афкор» номли қасидасининг матлабини Жомий ўз «Баҳористон»ида келтиргани ва ғоят таъриф қилганини

миннатдорлик билан ёдга олмоқда.

51. Муштарий – луғ. сотиб олувчи, харидор (форслар Биржис деб атайдилар) Юпитер сайёраси. Нужум илмида уни «Саъди акбар» («Фалак қозиси»), жойи 6-фалакда дейдилар.

52. «Миръот ус-сафо» – Амир Хусрав Дехлавий қасидаси. Навоий таъкидлашича, уни шоир Хоқоний Шервоний қасидаси («Айвони Мадоин»)га татаббуъ қилиб ёзган.

53. Хоқоний Шервоний – Афзалуддин Бадил ибни Али (1120, Шервон – 1198, Табриз) буюк озарбайжон шоири. «Тухфат ул-ироқайн» номли 3 мииг байтли маснавийси ғоят шухрат қозонган. 17 минг байтдан иборат девони ҳам бор. Навоий бу ерда Хоқонийнинг бир қасидаси жавобида Хусрав Дехлавий ҳам қасида ёзганини тилга олади.

54. Тарж.: Кўнглим ёш боладир, ишк пири унга тил бўйича устоздир. Юз қоралик – сабоқ ва мискинлик – мактаб гўшаси (бурчаги)дир.

55. «Жило ур-рух» – «Рухнинг жилоси». Абдурахмон Жомийнинг қасидаси. Навоий уни Амир Хусрав Дехлавийнинг «Миръот ус-сафо» қасидаси жавобида ёзилган, дейди.

56. Тарж.: Муаллим ким? У – ишк ва (ишк) мактабининг хомушлик бурчагидир; дарс – нодонлик, доно дилим (эса), унинг сабақ олувчи ёш боласидир.

57. «Насим ул-хулд» – «Жаннат насими». Алишер Навоийнинг форсийда ёзган қасидаси. «Девони Фонийда Хоқонийга татаббуъ деб, бу ерда эса Хоқоний ва Хусрав Дехлавий – ҳар иккаласига татаббуъ деб ёзади.

58. Тарж.: Муаллим – ишқдир, ақл пири – сабоқ олувчи боладир, болага адаб бериш учун фалак айланувчи чарх бўлди. Бу ерда қадимда мактабларда «фалак» (фалак, фалок) дейилган, боланинг оёғидан ўтказиб, айлантириб қийнов, азоб берувчи қуролга ишора қилинмоқда. Бу қасида Навоийнинг «Ситтаи зарурия» таркибидаги 6 қасидадан бири.

59. «Рух ул-қудс» – «Пок, муқаддас рух». Навоийнинг мазкур 6 қасидаларидин бири.

60. Тарж.: Қандай яхши Қудрат қалами билан нарсалар тасвирланган; ундан ҳар замон минг хил ажойиб нақшлар пайдо бўлади.

61. «Айн ул-ҳаёт» – «Ҳаёт чашмаси». Навоийнинг форсийдаги 6 қасидасидан бири.

62. Тарж.: Тун посбонлари қора чодир ёйганларида, ой юзли ғунчаларга (гўзалларга) жилва берадилар.

63. «Минҳож ун-нажот» – «Нажот йўли». Навоийнинг «Ситтаи зарурия» таркибидаги 6 қасидасидан бири, форсийда ёзилган.

64. Тарж.: Юзинг шамъидин инсонлар кўзи нурланди, айна инсонликдан жаҳон кўз қорачиғи (қароғи) бўлдинг.

65. «Қувват ул-қулуб» – «Юраклар қуввати». Навоийнинг 6 қасидасидан бири, бу ҳам форсийда ёзилган.

66. Тарж.: Жаҳон – фано (катта) йўлининг тор марҳала (манзили)сидир; у ерда турма, бу йўл шоҳу гадонинг йўли. Байтда бу дунёнинг ўткинчилигига киноя мавжуд. Шоирнинг эътироф этишича, бу 6 қасидада Оллоҳ ва Пайғамбар (с. а. в.) мадҳи ва тасаввуф; маърифатга, ҳақиқатга оид фикрлар баён этилади.

67. «Фусули арбаъа» – «Тўрт фасл». Навоийнинг йил фасллари – «Саратон» (ёз), «Ҳазон» (куз), «Баҳор» ва «Дан» (қиш) деб номланган форсийдаги асарлари.

68. Хожа Калимуддин Салмон – Жамолуддин Хожа Салмон ибни Хожа Алоуддин Муҳаммад Соважий (1310, Ироқ Ажамидаги Сова шаҳри – 1376, ўша ер) – форс шоири. Унга «Қасидаи маснуъ» деган асари катта шухрат келтирган: Бу ўта мураккаб қасидани шоир бир неча баҳр, турли-туман шеърӣ санъатлар қўлланилган мувашшаҳ (безатилган, зийнатланган) тариқида ёзган. Унинг «Куллиёти»да 16 минг байтдан зиёд шеърлар ва «Жамшид ва Хуршид», «Фирокнома» дostonлари мавжуд.

69. Тарсеъ санъати – икки мисраъ шеърни бир-бирига мос сўзлар билан безаб, оҳангдош қилиш санъати. Бу ерда Навоий Салмон Соважийнинг бир қасида матлабида қўллаган мазкур санъатда бир сўзда такаллуф қилгани – четга чиққанини кўрсатиб ўтади (оби – мушки).

70. Тарж.: Покиза юзининг софлиги баҳор сувини тўқди. Жаннатдек кўйи (манзили)нинг хавоси тоза ва энг хушбўй хид таратди.

71. Тарж.: Баҳор фаслининг насими бўстонга шундай елдики, унда ошиқларга нигор (севгили) васлининг хуш иси етишди.
72. Халил ибн Аҳмад (ваф. 786 й.) – араб тилшунос олимларидан, аруз вазнларининг ижодкори ҳисобланади.
73. Тарж.: Эй, сенинг юзинг жаҳонни безовчи юлдуздир,. Эй, сенинг хушбўй ҳидинг жон роҳатидир; Ё раб, сенинг сочинг бўлмаса, чунонам паришонлик бўлади, кокилинг (эса) фиғонли тунга ўхшайди.
74. Ҳазрати Шайх Муслиҳуддин Саъдий – Муслиҳуддин Абу Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Мушрифуддин Саъдий Шерозий (1203 – 8, Шероз – 1292, ўша ер), улуғ форс шоири. Унинг «Бўстон» ва «Гулистон» каби асарлари таркибидаги назмий ва насрий ҳикоятлари, 4 та девони таркибидаги лирик-ғиноий шеърляти ғоят машҳур бўлган. Бу ерда Навоий шоир ғазалининг ранг-баранг ва гўзаллигини таърифламоқда.
75. Анварий – Авҳадуддин Али ибни Муҳаммад ибни Исҳоқ (1105, Абиварднинг Ховарон шаҳри – 1187, Балх), машҳур форс шоири. Анварий ўз ҳажвиялари билан эл оғзига тушган, уни қасиданависликнинг пайғамбари деб аташган. Шоирнинг қаламига 250 қасида, 337 ғазал, 472 рубоий, 557 қитъа мансуб бўлиб, шеърлятининг умумий ҳажми 15000 байтни ташкил қилади. Навоий бу ерда Анварий ва Салмон каби шоирларнинг шеърларидан дақиқ – нозик фикрлар хусусида унинг қошига муҳокама учун келганлари ва фикрини тўғри ҳисоблаб, муноқашалари (бахс) бартараф бўлгани ҳақида ёзади.
76. Мир Шоҳий – Амир Оқмалик ибни Малик Жамолуддин Ферузшоҳий, таҳаллуси Мир (амир) Шоҳий (1385, Сабзавор – 1453, Астробод), таниқли шоир, хаттот, наққош ва мусиқачи. Унинг аждодлари мўғул истилочиларига қарши кўтарилган деҳқон ва хунармандларнинг «сарбадорлар ҳаракати» деб довруғ таратган кўзғолоннинг етакчиларидан бўлганлар. Бу ҳаракатга барҳам берилгач, Мир Шоҳий Бойсунгур Мирзо (Шохруҳ Мирзонинг ўғли, Улуғбек Мирзонинг иниси) саройини тарк этиб, Сабзаворга қайтади ва деҳқончилик билан шуғулланади. Навоий «Мажолис ун-нафоисда бу шоирни кўрмагани, лекин ораларида ёзишмалар бўлиб турганини қайд этиб ўтган. Сабзаворда вафот этган шоирнинг наъшини Астрободга келтириб дафн қилинган.
77. Котибий – Шамсуддин Муҳаммад ибн Абдуллоҳ (туғ. й. номаълум, Туршез – 1435, Астробод), машҳур шоир, хаттот ва мунший. Таҳаллуси хаттотлик санъатига иштиёқи ва ундаги маҳорати баланд бўлганига далилдир. Манбаъларда Котибий қаламига 140 асар мансуб деб қайд қилинади. Девони ва «Хамса»сига кирган дostonлари бор.
78. Султон ус-салотин – Ҳусайн Бойқаро назарда тутилади. Ҳусайн Бойқаро Темур Кўрагон наслидан бўлиб, Мирзо Мансур Бойқаронинг ўғлидир. У 1438 й. туғилган ва 1506 й. вафот этган. Навоийнинг болаликдан дўсти. 1469 й. Ҳирот тахтига чиққанида Навоий Самарқандда таҳсил олаётган эди. У дарҳол Навоийни маҳсус фармон билан пойтахтга даъват этган ва дўстини аввал муҳрдорлик, кейинчалик вазирлик рутбасигача кўтарган эди ва унинг халқпарварлик йўналишдаги фаолиятига ҳамда самарали ижодига кенг йўл очиб берган, зарур имкониятларни яратиб берган эди. Ҳусайн Бойқаро даврида Ҳирот бутун Шарқда илм-маърифат, санъат, адабиёт ва маданиятнинг яшнаган марказига айланган эди. Ҳусайн Бойқаро қадимги ўзбек тили тақдири масаласига катта масъулият ва зўр таважжуҳ билан қараган. Ўзи ана шу тилда гўзал шеърлар битган яхши шоир ҳам. У «Ҳусайний» таҳаллуси билан ижод қилар эди. Навоий «Мажолис ун-нафоис»нинг 8-мажлисини Ҳусайн Бойқаро ғазаллари таҳлилига бағишлаган. Ҳусайн Бойқаро қаламига 1485 й. насрда битилган бир рисола ҳам мансуб. Унда Навоий «Хамса»си ва шеърлятига ғоят юксак баҳо берилган.

Навоий ҳам деярли ҳар бир асарида Ҳусайн Бойқаро таърифига алоҳида боблар ажратган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур тили билан айтганда, «Султон Ҳусайн Мирзонинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва беназир элдин Хуросон, батаҳсис Ҳирий шаҳри мамлу эди. Ҳар кишинингким, бир ишга машғуллуғи бор эрди, ҳиммати ва ғарази ул эрдиким, ул ишни камолға етургай».

Навоий бу ерда ҳам Ҳусайн Бойқаронинг унга кўрсатган эҳтироми ва асарларига

эътибори, умуман илм, адаб аҳлига бўлган юксак муносабатини баён этади.

79. Ҳассон Собит ва Лақит – ҳижрий тарихнинг аввалларида яшаган араб шоирлари.

80. Иброҳим Маҳдий (779 – 839) – араб аббосий халифаларидан Маҳдийнинг ўғли. Бағдодда халифалик қилган. Замонасининг таниқли олимларидан, санъат ва адабиёт ҳомийси ва ижодкори бўлган.

81. Маъмун халифа – IX асрда Бағдодда халифалик қилган Ҳорун ар-Рашиднинг ўғли. Маъмун даврида маданият, илм-фан жуда юксалган.

82. Камол Исмоил (1170, Исфохон – 1238, ўша ер) – атоқли форсийгўй исфохонлик шоир, 12 минг байтдан нборат девони бор. Уни қасида бобида «халлоқ ал-маоний», яъни маънолар (бу ерда ҳам янги тимсоллар, ҳам янги маънавий санъатлар назарда тугилади) ижодкори деб ардоқлашган.

83. Заҳир – Заҳир Форёбий, Заҳируддин Тохир ибни Муҳаммад (1160, Балх – 1202, Табриз), асли хоразмлик, Нишопур мадрасаларида таҳсил кўрган, кўп сафарларда бўлган. Унинг шогирди шеърларини тўплаб, девон тартиб қилган ва Мажидуддавла деган озарбайжон амалдорига тақдим этган. Заҳир қасидаларида мадҳ асосий мавқеъда бўлиб, уларнинг зимнида ҳукмдорларни одил, инсондўстлик ва ҳимматли бўлишга даъватни ўқиб олиш қийин эмас. Шоирнинг қитъалари ҳам ижтимоий ақидаларни тўлароқ баён қилади. Навоий бу ерда Заҳирни қасидагўйликдаги маҳоратини назарда тутади.

84. Фирдавсий – Абулқосим Мансур ибни Ҳасан Тусий (934, Тус яқинидаги Божий қишлоғи – 1021, ўша ер) улуғ форс шоири. Ёшлигидан қадимги дostonлар, ривоят ва асотирларга қизиқиши бениҳоя бўлган Абулқосим, айниқса Абу Мансур Абулмуайяд Балхийнинг, Масъуд Марвозийнинг ва Дақиқийнинг тугалланмай қолган «Шохнома»ларини жамълаб, ўрганиб чиқади. 975 – 976 йилларда ўзининг «Шохнома»сини ёзишга киришади ва қарийб ўттиз йил меҳнат қилиб, 994 йилда уни тугаллайди. Лекин бу даврга келиб, шоирга ҳомийлик қилган сомонийлар таназзулга юз тутган ва тахтни Маҳмуд Ғазнавий эгаллаган эди. 1010 – 1014 йилларда Фирдавсий «Шохнома»ни замонага созлаб таҳрир қилиб чиқади. Аммо асардаги зардуштийлар мадҳи, умуман ғоратгар истилочиларга нафрат, уларга қарши туришга даъват сарой аҳли, сарой шоирлари ва ҳукмронга маъқул тушмайди. Фирдавсий таъқибдан қочиб, қолган умрини саргардонликда ўтказди. У 87 ёшида Тус яқинида вафот этади ва ўз боғига дафн қилинади. Ҳозирги кунда Эрондаги «Кохи Гу-листон» музейи фондида «Шохномаи Бойсунғурий» номи билан машхур, Шохрух Мирзонинг ўғли, Улуғбек Мирзонинг иниси Бойсунғур Мирзо томонидан нодир нусхалар асосида тайёрланган (унга Бойсунғур Мирзо сўзбоши ҳам ёзган) «Шохнома» сақланади. Бадийи безакларга бой, 22 та миниатюра ўрин олган бу қўлёзмани Жаъфар деган котиб китобат қилган.

Фирдавсий қаламига бир неча ғиноий – лирик қасида ва ғазаллар, қитъа ва рубоийлар ҳам мансуб. 100 байтлар чамасидаги бу шеърларни турли манбалар, чунончи, фарҳанг, тазкира ва баёзлардан олиб, немис олими 1872 йилда нашр қилган.

Навоий бу ерда Фирдавсийни маснавий устодларидан деб таъриф қилмоқда.

85. Султон Тўғрул – Салжуқийлар сулоласининг охириги ҳукмдори. Ироқда подшоҳлик қилган. Шох Шужоъ (ваф. 1385) – Эронда ҳукм сурган Оли Музаффар ҳукмдорларидан. Олим ва шоир бўлган.

86. Хулогухон (Ҳалокухон) (ваф. 1285) – Чингизхоннинг набираси. Элкония давлатининг биринчи ҳукмдори.

87. Темур Кўрагон (1336, 9 апрель, Кеш (ҳозирги Шаҳрисабз) – 1405, 18 февраль – Ўтрор) – Темурийлар сулоласининг асосчиси, йирик саркарда. Отаси Тарағай барлос қабиласи зодагонларидан. Онасининг исми Тагина бўлган. 1370–1507 йиллар мобайнида Темурийларнинг марказлашган давлати. Мовароуннаҳр ва Хуросондан ташқари Эрон, Ироқ, Озарбайжон ва Ҳиндистоннинг шимолий қисмини ўз ичига олган.

Навоий «Мажолис ун-нафоис»да Темур шахсияти, фаолиятига баҳо бериб, VII мажлисин унинг номи билан очар экан, кези келганда назм ва насрдан бирор байт ўқиб юборар, адабиётдан хабардор бўлган, деб ёзади. Бу ерда Хулогухон давридан Темур

Кўрагон, унинг ўғли Шохрух замониғача туркий тилда ижод қилган кўп шоирлар яшаб ўтди, деб таъкидланмоқда.

88. Шохрух Султон (1377 – 1447) – темурий ҳукмдорлардан. Темурнинг тўртинчи ўғли. Улуғбек ва Бойсунгур мирзоларнинг отаси. Унинг 42 йиллик ҳукмронлик даврида Самарқанд, Ҳирот, Марв ва б. жойларда бир қанча истехком, бинолар ва иншоотлар қурилди, илм-фан, маданият, адабиёт ривож топди. Навоий бу ерда Шохрух замонида туркигўй шоирлар ижод қилгани ҳақида сўз юритмоқда.

89. Саккокий (XIV аср охири ва XV аср биринчи ярми) – туркигўй лирик шоир. Улуғбек Мирзо даврида шухрат қозонган. Шоирнинг Улуғбек Мирзо, Халил Султон ва б. нуфузли шахсларга қасидалари бор.

90. Ҳайдар Хоразмий (XIV аср охири – XV аср биринчи ярми) – Низомий Ганжавийнинг «Маҳзан ул-асрор» достони асосида таржима йўсинида ўзига хос бир дoston яратган. У Темурийлардан Умаршайхнинг ўғли Искандар Мирзо даврида ижод қилган ва ўз достонини унга бағишлаган.

91. Атоий (XV) – туркигўй, соҳиби девон шоир. Унинг ғиноий шеърлятида мажозий ва ҳақиқий ишқ юксак маҳорат билан тараннум этилган.

92. Муқимий (XV) – ҳиротлик туркигўй шоир. Навоий «Мажолис ун-нафоис» тазкирасининг иккинчи мажлисида бу шоир ҳақида маълумот беради ва унинг тасаввуф истилоҳотини яхши билганини таъкидлайди.

93. Яқиний (XV) – туркигўй шоир ва адиб. Шоирнинг насрда ёзилган «Ўқ ва ёй» мунозараси ўзбек адабиётидаги шу жанрнинг етук намунаси саналади. Навоий ўз тазкирасида бу шоир ҳақида: «Тундроқ машраблик (яъни: кўпол, кескин феъл-атворли) киши эрди... охир дамида тавба қилиб, аҳли салоҳ тариқи била кечти», – деб ёзади.

94. Амирий (XIV аср охири – XV аср аввали) туркий ва форсийда равон шеърлар ёзган шоир. Унинг «Даҳнома» номли ғиноий достони ҳам бор. Қабри Бадахшон томонидаги Арҳангсарой деган жойда, деб ёзади Навоий ўз тазкирасида.

95. Гадоий (туғ. 806/1403 – 1404) – туркигўй, соҳиби девон шоир. Унинг ягона девони Париж Миллий китобхонаснда сақланади. Гадоийнинг Шохрух набираси (қизининг ўғли) Халил Султонга бағишланган тугалланмаган қасидаси бор. Ўзбек адабиётшунослигида биринчи марта шоир шеърлари 1965 йилда (ношир ва сўзбоши муаллифи С. Ғаниева) ва тўла ҳолда Париж нусхаси асосида 1973 йилда (ношир ва сўзбоши муаллифи Э. Аҳмадхўжаев) босмадан чиққан. Навоий Гадоий шеърлятига ўз «Мажолис ун-нафоис»ида юқори баҳо берган.

96. Лутфий (1366, Ҳиротнинг Дехиканори – 1465, ўша жой) – туркийда кўпроқ ёзган, форсийда ҳам қалам тебратган шоир. Лутфий девони ғазал, туюқ, китъа, рубоий, қасида ва фардлардан таркиб топган. Навоий «Мажолис ун-нафоис»да Лутфий форсий ва туркийда ўхшаши йўқ сўз санъаткори бўлганини ва асар охирида у билан бир учрашувини баён этади. «Насойим ул-муҳаббат» асарида Лутфийнинг тасаввуф билимдони эканлигидан далолат берувчи таърифни келтиради. Лутфийнинг Шохрух Мирзо, Бойсунгур Мирзо ва Жомийга гўзал қасидалари бор.

Лутфий «Гул ва Наврўз» номли дoston яратган дейилади. Лекин бу асар Лутфийга мансуб эмаслиги ҳақида адабиётшунослигимизда мунозаралар олиб борилди, масала ҳамон ҳал бўлмади.

97. Султон Бобур (ваф. 1457, Машҳад) – Абулқосим Бобур Темурий ҳукмронлардан. 1447 – 1457 йилларда Хуросонда шоҳлик қилган. Шохрух вафотидан кейин авж олиб кетган Темурий шаҳзодаларнинг ўзаро курашларига дош бера олмай пойтахтни ташлаб кетганлар Бобур тахтга ўтиргач, қайтиб кела бошлаганлар. Улар ораснда Навоийнинг оиласи ҳам бор эди. Навоий ва Ҳусайн Бойқаро ёшликларида ана шу Бобурнинг сарой хизматида кирган эдилар. Абулқосим Бобур маданиятимиз тарихида чуқур из қолдирган шоир, хаттот, адабиёт ва санъат аҳли ҳомийси, «Шохномаи Бойсунғурий» номи билан машҳур бўлган гўзал китобат ташаббускори ва иштирокчиси Бойсунгур Мирзонинг ўғли эди.

98. Рустами дoston – бу ерда Навоий Ҳусайн Бойқарони Абулқосим Фирдавсийнинг

машҳур «Шоҳнома»си қаҳрамони Рустамга ўхшатмоқда.

99. Соми Наримон – Фирдавсий қаҳрамонларидан, Зобулистон ҳукмдори Рустамнинг бобоси. Бу ерда Навоий Ҳусайн Бойқарони Соми Наримонга ўхшатмоқда.

100. Искандар (мил. ав. 356 й., Пелла – мил. ав. 323 й., Бобул) – Юнондаги Мақзун вилояти ҳукмдори. Шарқда Искандари Зулқарнайн номи билан машҳур. Шарқ адабнетида Искандар ҳақида биринчи дoston Фирдавсий «Шоҳнома»си таркибида каёнийларга бағишланган қисмларда келтирилади, Низомий Ганжавий «Искандарнома» («Шарафнома» ва «Иқболнома» деб номланган икки қисмдан иборат), Хусрав Дехлавий «Ойинаи Искандарий» номли дostonлар яратишган. Жомий ва Навоийларнинг ҳам «Хирадноман Искандарий» ва «Садди Искандарий» дostonлари мавжуд. Бу дostonларда Искандар одил ва халқпарвар ҳукмрон сифатида таъриф қилинади. Искандар тимсоли Шарқ шеъриятида кўплаб келтирилади. Бу ерда Навоий Ҳусайн Бойқарони Искандарга ўхшатмоқда.

101. Жамшид – ривоятларда Йима, Фирдавсий «Шоҳнома»сидаги қаҳрамонлардан бири, Тахмураснинг ўғли. 700 йил ҳукмронлик қилган дейилади. Унинг даврида темирдан ҳарбий аслаҳалар, либос тикиш, деҳқончиликка асос солинган. «Наврўз» байрамини ҳам Жамшид жорий этган. Навоий «Тарихи мулуки Ажам»да Жамшидга алоҳида мақола бағишлайди. Бу ерда ҳам шоир Ҳусайн Бойқарони Жамшидга ўхшатмоқда.

102. ар.: «Султон ибн Султон, Ҳоқон ибн Ҳоқон, дин, дунё ва салтанат қуввати Абулғозий Султон Ҳусайн Баҳодирхон Оллоҳ таоло унинг салтанати ва мулкани абадий қилсин, оламни унинг яхшилиги ва кароматидан баҳраманд айласин».

103. 905 х. й. – мил. 1499 – 1500 й.

МЕЗОН УЛ-АВЗОН

БИСМИЛЛАҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ

Комил ҳамд ва вофир шукр ул сониъгаким инсон хилқати байтининг назмин аносир тўрт рукни била тузди ва бу байт арконин назм аҳлининг солим таъб ва мустақим зеҳни икки мисраи била манзум кўргузди. Ва жадид наът ва қариб дуруд ул нозимгаким, олам аҳли интизоми учун шариат мезонини адл авзони била рост келтурди, то ул ростлик сикли ҳашр мезониға мадад еткурди.

Аммо баъд, солим ва мавзун таъблиғ назм аҳлига ва матбуъ таъб ва мулоим зеҳнлик шеър хайлиға маъруз улким, бу банда ҳазрати султон ус-салотин муизз ус-салтанати вад-дунё вад-дин Султон Ҳусайн Баҳодирхон халладаллоҳу мулкаҳу ва адома умраҳу¹ ва давлатаҳунинг ҳар навъ назм бобида таълим ва тарбиятлари била ва ҳар синф шеър услубида тафҳим ва таквиятлари била аҷам шуароси ва фурс фусаҳоси ҳар қайси услубдаким, сўз арусига жилва ва намоиш бериб эрдилар, турк тили била қалам сурдум ва ҳар нечук қоидадаким, маъни абкориға зийнат ва оройиш кўргузуб эрдилар, чиғатой лафзи била рақам урдум. Андоқким, то бу мазкур бўлғон тил ва лафз биносидур, ҳеч нозимға бу даст бермайдур ва ҳеч роқимға бу муяссар бўлмайдур.

Аммо чун ул Ҳазратнинг шариф мажлислари маоний жавоҳирининг кони эрди ва латиф таъблари назм қавоидининг мезони ва замон шуароси олий даргоҳда ходим ва даврон булағо ва зурафоси маолий боргоҳда мулозим эрдилар, мудом назм ва насрдин сўз мазкур ва аладдавом шеър ва муаммодин таъб натойижи мастур бўлур эрди ва ул ҳазратнинг дақойиқшиор таъблари назм ойини ва интишориға толиб ва ҳақойиқосор зеҳнлари шеър тартиби ва иштиҳориға роғиб; андоқки, назм аҳлининг шакаррези ва муҳаббат хайлининг оташангези, дарду шавқ тарикининг покрави, яъни Амир Хусрав Дехлавий раввахаллоҳу руҳаҳунинг ғазалиётиниким, тўрт девонға машҳурдур, улча саъй ва имкони бор, қилилиб, йиғдурдилар ва анинг абёти адади ўн секкиз мингға етти ва ани ғоятти зийнату зеб ва ниҳояти такаллуф ва жадвалу тазҳиб била замон хушнавислариға китобат қилдурдилар ва анинг ривож ва равнақин куёшдек ройи оламорой машғуллиқи била фалақдин ошурдилар. Чун ул маликул-калом бу фанда маҳорату камолидин ва амийқ таъбу дақиқ хаёлидин кўпрак баҳрда шеър айтибдур ва аксар назм номатбуъ вазнда дебдур ва замон зурафосидин баъзининг солим таъби анинг балоғатидин қосир ва идрокидин мутаҳаййир, балки мутанаффир эрди. Ул Ҳазратнинг ҳумоюн таъблариға ғариб ихтирое ва ажиб ижтиҳоде келдиким, ҳаргиз салотиндин, балки шуаройи назм ойиндин ҳеч кимнинг хаёлиға келмайдур ва хотириға хутур қилмайдур.

Анинг шарҳи будурки, ул девонда ҳар ғазал бошида ул ғазал не баҳрда ва не вазнда эрканин ва аркониға қайси зиҳоф кириб, не навъ тағайюр топқанин битгайлар ва сабт қилгайлар, то барча эл ул баҳр аҳ-волини ва ул вазн ашколини маълум қилгайлар ва алҳақ бу хаёл асру ғариб ва нодир тушубдур, балки жамъи девон тартиб берган шуароға азим ҳаққе собит бўлубдур. Ва бу банданинг дағи тўрт девониғаким, туркча тил билан назм топибдур ва абёти адади йигирми беш мингға яқинлашибдурким, ул Ҳазратнинг ҳумоюн алқобиға рақам топибдур ва музайян бўлубдур ҳам ушбу мазкур бўлғон дастур била тартиб берилибдур.

Чун ул Ҳазратнинг муборак хотирлари шеър бухуру авзониға ва назм қавоиду

мезониға мунча мойил эрди, аруз фаннида бу мухтасар сабт бўлди ва анга «Мезон ул-авзон» от қўюлди ва неча қоида доира ва вазним, ҳеч арузда, мисли фан возии Халил ибни Аҳмад² ва илм устои Шамс Қайс³ кутубида ва Хожа Насир Тусий⁴нинг «Меъёр ул-ашъор»ида, балки Ҳазрати Махдумий⁵ наввара марқадаҳу нуран «Аруз»ларида йўқ эрдиким, бу фақир бу фан усулидин истихроҷ қилиб эрдиким, бу китобға изофа қилдим. Эмди Тенгридин тавфиқ тилаб, ул азизлар руҳидин истимдод қилиб, шуруъ қилилур.

Аммо билгилким, аруз фанниким, назм авзонининг мезонидур, шариф фандур. Невчунким, назм илмининг рутбаси бағоят бийик рутбадур. Андоқки, ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг каломи мажидида кўп ерда назм воқеъ бўлубдурки, аруз кавоиди била ростдур. Ул жумладин бири бу оятдурким: «Лан таноллуваал бирра ҳатто тунфиқуна»⁶дур, «рамали мусаддаси маҳзүф» воқеъ бўлубдур. Ва яна будурким: «Вал-мурсалоти ур-фан, фал-осифати асфан»⁷ким, вазни: «мафъулу фойлотун мафъулу фойлотун»дур, «музореи мусаммани ахраб» воқеъ бўлубдур. Ва яна: «Жанноти аднин фадхуллуҳо холидин»⁸ким, вазни: «мустафъилун, мустафъилун, мустафъилон»дур ва «ражази мусаддаси музол» воқеъ бўлубдур. Ва Каломуллоҳда кўп ерда бу навъ воқеъдур. Ва Расул саллаллоҳу алайҳи вассаллам аҳодисида дағи ҳам бу тариқ тушубдур. Ул жумладин бири будурким, «ман акрама олимани фақад акрамани»⁹ким, вазни: «мафъулу мафоилун мафойилу фаул»дур ва рубоий вазнида «ҳазажи ахраби макбузи макфуфи мажбуб» воқеъ бўлубдур.

Ва Амир ул-мўъминин Али¹⁰ каррамаллоҳу важҳаҳунинг ашъори кўпдур, балки девони бор. Яна машойих ва аймма ва авлиёуллоҳдин ҳам кўп азимуш-шаън элнинг назми, балки девони ва маснавий тариқи била китоблари борким, истишҳодға ҳоҷат эмас, нечунким, халойиқ қошида равшандурур ва ҳам сўз татвил топар. Ва бу назмларнинг асли ва зобитаси аруз бухур ва авзониға мавқуфдур.

Бас собит бўлдиким, аруз фани шариф фандур. Ва буким, бу илми нечун «аруз» дедилар, мухталиф ақвол бор. Ул жумладин, бири била иктифо қилидур. Ва ул будурким, Халил ибни Аҳмад раҳматуллоҳки, бу фаннинг возиидур, чун араб эрмиш ва анинг яқинида бир водий эрмишки, ани «Аруз» дерлар эрмиш ва ул водийда аъроб уйларин тикиб, жилва бериб, баҳоға киюрурлар эрмиш. Ва уйни араб «байт» дер. Чун байтларни бу фан била мезон қилиб, мавзунини номавзундин аюрурлар, гўёки қиймат ва баҳоси маълум бўлур, бу муносабат била «аруз» дебдурлар. Байтники уй оти бирла отабдурлар, муносабати муни дебдурларки, уйнинг чун биноси тўрт рукн биладур, бу байтнинг ҳам биноси тўрт рукн биладур, бу байтда ҳам маъни ҳайсиятидин кўп нималар бўлур, ҳатто уйнинг маҳзунот ва маҳфиёти ўрниға ҳам мунда маҳфий ва мактум хаёлот ва маони топса бўлур, бу муносабатлардин ани «байт» дебдурлар.

Аммо маълум бўлсункин, аруз фани аҳли назм авзони усулининг биносин уч рукнға қўюбдурларким, аларни сабаб ва ватад ва фосила дебдурлар.

Сабаб икки навъдур: сабаби хафиф ва ул лафзедур муштамил: бир мутаҳаррик ва бир сокинға, андоқким, май ва най ва гул ва мул. Ва сабаби сақийл ва ул лафзедур муштамил: икки мутаҳаррикка, андоқким, юзи ва кўзи ва хати ва қади.

Ва ватад дағи икки қисмдур: ва ватади мажмуъ ва ул лафзедур: икки бурунқи ҳарфи мутаҳаррик ва бир сўнгқи ҳарфи сокин, андоқким, шажар ва самар ва Хўтан ва Адан. Ва ватади мафрук ва ул лафзедур: бурунқи ва сўнгқи ҳарфи мутаҳаррик ва ўртанчи ҳарфи сокин, андоқким, хома ва нома ва ноқа ва фоқа.

Фосила дағи икки навъдур: фосилаи суғро ва ул лафзедур: уч ҳарфи мутаҳаррик ва тўртунчи ҳарфи сокин, андоқким, мираким ва юраким. Ва фосилаи кубро ва ул лафзедур: тўрт ҳарфи мутаҳаррик ва бешинчи ҳарфи сокиндур, андоқким, яшамаған ва кисамаған.

Ва бу арконнинг мажмуи бу калимот таркибида даражадурким: «Ул кўзи қаро дарду ғамидин чидамадим».

Ва мавзун калом таълиф бу арконнинг ҳеч қайсини то яна бирига мураккаб қилмағайлар, мустаҳсан тушмас. Не сабабдин, андоқким,

б а й т:

Эй ой, келким, ёрингдурмен,
Фурқат шоми зорингдурмен.

Ва не автоддин, андоқким,

б а й т:

Қади ҳавосидин гаҳи шажар сари назар қилай,
Юзи хаёлидин гаҳи чаман сари гузар қилай.

Ва не фавосилдин, андоқким,

б а й т:

Мираким, тилаким чу сен ўлдунгу бас,
Не қилай яналар кўрарни ҳавас.

Пас мавзун калом таълифида бу аркон таркибидин гузир йўқтур ва арабу ажам шуаросининг жамиъ ашъори мураккаб бу аркон ижтимоидиндур ва аруз аҳли ани «афойил» ва «тафойил» дерлар ва ул секкиз фаслға мунҳасирдур:

- 1) Фаъулун – ватади мажмуъ тақдими била сабаби хафифқа.
- 2) Фоъилун – сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.
- 3) Мафоъийлун – ватади мажмуъ тақдими била икки сабаби хафифқа.
- 4) Мустафиълун – икки сабаби хафиф тақдими била ватади мажмуъқа.
- 5) Фоъилотун – ватади мажмуъ кивурмак била икки сабаби хафиф орасиға.
- 6) Мафоъилатун – ватади мажмуъ тақдими била фосилаи суғроға.
- 7) Мутафоъилун – фосилаи суғро тақдими била ватади мажмуъға.
- 8) Мафъулоту – икки сабаби хафиф тақдими била ватади мафрукқа.

Ва улча бу секкиз усулдин форсий шеърда касирул-вуқуъдур – бешдур: 1) мафоъилун, 2) ва фоъилотун, 3) ва мустафиълун, 4) ва мафъулоту, 5) ва фаъулун. Ва туркча шеърда ҳам улча мулоҳаза қилилибдур, бу аркондин ўзга вуқуъ топмас, магар такаллуф била. Ва бу беш аслнинг ҳар бирига неча фаръдурким тағайюрлар сабабидинки, ани арузийлар «зихоф» дерлар, ҳосил бўлур. Ул жиҳатдин зихоф ва фуруъ орасида бир фасл тартиб берилди.

Фасл. Мафоъийлун зихофоти ўн бирдир ва фуруи дағи ўн бирдур. Аммо зихофи:
1) «Қабз» – мафоъийлун «ё»сининг искотидур, то мафоъилун қолғай. 2) «Қаф» – мафоъийлун «нун»унинг искотидур, то ма-фоъийлу қолғай. 3) «Харм» мафоъийлун

«мим»ининг искотидур, то фoъийлун қолғай ва мафъулун анинг ўрниға битарлар. 4) «Харб» – мафoъийлун «мим»и ва «нун»ининг искотидур, то фoъийлу қолғай ва мафъулу анинг ўрниға битарлар. 5) «Шатар» – мафoъийлун «мим» ва «ё»сининг искотидур, то фoъилун қолғай. 6) «Ҳафз» – мафoъийлуннинг охир жузвининг охир сабаби хафифи искотидур, бас мафoъийлундин мафoъий қолғай ва фаъулун анинг ўрниға қўярлар. 7) «Қаср» – охир жузвининг, яъни сабаби хафиф охирининг искотидур ва мақобилининг искони бас мафoъийлун мафoъийл бўлғай. 8) «Ҳатм» – «ҳазф» ва «қаср» ижтимои, бас мафoъийлунда мафoъ қолғай ва фаъул анинг ўрниға қўярлар. 9) «Жабб» – икки сабаби хафиф искотидур, бас мафoъийлундин мафoъ қолғай ва фаъул анинг ўрниға қўярлар. 10) «Залал» – «ҳатм» ва «харм» ижтимоидур, мафoъийлунда бас фoъ қолғай. 11) «Батар» – «жабб» ва «харм» ижтимоидур, мафoъийлунда бас фoъ қолғай, фаъ анинг ўрниға қўярлар.

Аммо фуруъи: мафoъилун – макбуз; мафoъийлу – махфуф; мафаъулун – ахрам; мафаъулу – ахраб; фoъилун – аштар; фаъулун – маҳзуф; мафoъийл – мақсур; аул – аҳтам; фаул – мажбуб; фoъ-асалл; фаъ-абтар.

Фoъилотун зихофоти ўндур ва фуруъи ўн беш. Аммо зихофоти: 1) «Ҳабн» – аввал жузвининг сабаби хафифининг сокин ҳарфининг искотидур, бас фoъилотундин фаъилотун қолғай. 2) «Каф» – бешинчи ҳарф искотидур, бас фoъилотун фoъилон бўлғай. 3) «Шакл» – «ҳабн» ва «каф» ижтимоидур, бас фoъилотун фаъилоту бўлғай. 4) «Ҳазф» – фoъилотунда «то» ва «нун» искотидур – фoъило бўлур ва фoъилун анинг ўрниға битирлар. 5) «Қаср» – фoъилотунда фoъилот бўлур ва фoъилон анинг ўрниға қўярлар ва баъзи ҳамул «то»ға тағйир бермай мазкур қилурлар. 6) «Қатъ» – фoъилотунда сўнгги сабаб искотидур ва ватад сокинининг ҳам искоти ва моқабли искони, бас фoъил қолғай ва фаъулун анинг ўрниға қўярлар, аммо баъзи ани салм дебдурлар. 7) «Ташъис» – фoъилотун ватадининг икки мутаҳаррикидин бирининг неқотидур, то фoъотун қолғай, ё фолотун қолғай, ҳар тақдир била мафъулун анинг ўрниға қўярлар. 8) «Жаҳф» – фoъилотунни ҳабн қилмоқдур ва фoсилани исқот қилмоқ, тун қолғай, фаъ анинг ўрниға қўярлар. 9) «Тасбиғ» – охир жузвининг сабаби хафифиға бир ҳарф ортурмоқдурким, фoъилотун фoъилотон бўлғай, фoъилиён анинг ўрниға қўярлар. 10) «Рабъ» – фoъилотунда қатъ ва ҳабн ижтимоидурким, фаул қолған.

Аммо фуруъи: фаилотун – махбун; фoъилатун – макфур; фаъилоту – машкул; фoъилун – маҳзуф; фаилун – махбуни мақсур; фoъилун – махбунн маҳзуф; фаълун – мақту; мафъулун – мушаъас; фаълои – мақтуи мусаббаъ; фаул – марбуъ; фоилиён – мусаббаъ; фалиён – махбуни мусаббаъ; фoъ – мажхуфи мусаббаъ; фаъ – мажхуф.

Ва мустафъилун зихофоти тўққуздур ва фуруъи ўн тўрт. Аммо зихофоти: 1) «Хабн» – мустафъилунда мутафъилун бўлур, мафoъилун анинг ўрниға қўярлар. 2) «Тай» – мустафъилуннинг тўртунчи ҳарфининг искотидур, мустаъилун қолур, муфтаъилун анинг ўрниға қўярлар. 3) «Қатъ» – мустафъилуннинг «нун»ининг искотидур ва «лом»ининг искони, мустафъил қолур, мафъулун анинг ўрниға қўярлар. 4) «Тахлиъ» – мус-тафиълунда «ҳабн» ва «қатъ» ижтимоидур, мутафъил қолур, фаъулун анинг ўрниға қўярлар. 5) «Ҳазаж» – мустафъилуннинг ватади искотидур, мустаф қолур, фаълун анинг ўрниға қўярлар. 6) «Рафъ» – бир сабаби; хафиф искотидур, ул жузвдинким, аввали икки сабаби хафифдур, бас мустафъилундин тафъилун қолғай, фоилун анинг ўрниға қўярлар. 7) «Хабл» – мустафъилундин «син» ва «фо» искотидур, яъни «ҳабн» ва «тай» ижтимоидур, мутаъилун қолур, фаъилатун анинг ўрниға қўярлар. 8) «Изола» – мустафъилуннинг охиридаги ватади мажмуъға бир сокин ортурмоқдур, мустафъилон бўлур. 9) «Тарфил» – мустафъилуннинг ватади мажмуъиға бир сабаби хафиф изофа қилмоқдур, мустафъилотун

бўлур, мустафъилотун анинг ўрнига қўярлар.

Аммо анинг фуруъи: мафоилун – махбун; муфтаилун-матвий; мафъулун – мақтуъ; фаулун – мухаллаъ; фаъилун – махзуз; фоилун – марфуъ; файлатун – махбул; мафоилон – ватвийи музол; мустафъилен – музол; файлатон – махбуни музол; мафоилотун – махбуни мураффал; муфтаилотун – матвийи мураффал; мустаъилотун – мураффал.

Мафъулоту зиҳофоти тўққуздуру ва фуруъи ўн тўрт. Аммо зиҳофоти: 1) «Хабн» – мафъулотуда мафъулоту бўлур ва мафоъилу анинг ўрнига қўярлар. 2) «Тай» – мафъулотуда мафъилоту бўлур, фоилоту анинг ўрнига қўярлар. 3) «Хабл» – мафъулотуда «хабн» ва «тай» ижтимоидур, маъилоту бўлур, файлоту анинг ўрнига қўярлар. 4) «Вақф» – мафъулоту «то»сининг исконидур, мафъулон анинг ўрнига қўярлар. 5) «Кашф» – мафъулоту «то»сининг искотидур, мафъулун анинг ўрнига қўярлар. 6) «Салм» – мафъулоту ватадининг искотидур – мафъу қолур, фаълун анинг ўрнига қўярлар. 7) «Жадъ» – мафъулотунинг, иккала сабабининг искоти ва «то»сининг исконидур – лот қолур, фоъ анинг ўрнига қўярлар. 8) «Нахр» – мафъулотунинг иккала сабаби ва «то»сининг искотидур – ло қолур, фаъ анинг ўрнига қўярлар. 9) «Рафъ» – мафъулотунинг бурунқи сабабининг искотидур, улоту қолур, мафъулу анинг ўрнига қўярлар.

Аммо анинг фуруъи; мафоийлу – махбун; фоилоту – матвий; файлоту – махбул; мафъулон – мавқуф; мафъулун – макшуф; фаулун – махбуни макшуф; фаулон – махбуни мавқуф; фаълун – аслам; фоилон – матвийи мавқуф; фоилун – матвийи, макшуф; файлу – махбуни матвийи макшуф; мафъулу – марфуъ; фоъ – маждуъ; фаъ – манхур.

Ва фаулуннинг зиҳофоти олтидуруру, фуруъи ҳам олти. Аммо зиҳофоти: 1) «Қабз» – фаулунда фаулу бўлур, «лом» замми бирла. 2) «Қаср» – фаулунда фаул бўлур, «лом» сукуни била. 3) «Қазф» – фаулунда фау бўлур, фаул анинг ўрнига қўярлар. 4) «Салм» – фаулунда «фо» искотидур, улун қолур; фаълун анинг ўрнига қўярлар. 5) «Сарм» – : фаулунда «фо» ва «нун» искотидур, улу қолур, фаълун анинг ўрнига қўярлар. 6) «Батар» – фаулунда ватади мажмуъ искотидур, лун қолур, фаъ анинг ўрнига қўярлар. Аммо анинг фуруъи: фаулу – мақбуз; фаулу – мақсур; фаул – махзуф; фаълун – аслам; фаълун – асрам; фаъ – абтар.

Фасл. Чун авзон ва баъзи зиҳофот фуруъиким, мухтожун илайҳ эди, билинди. Эмди билким, бухуреки баъзининг такрори ва баъзининг таркиби баъзи била ҳосил бўлур, ўн тўққуздуру, баъзи арабқа махсус ва баъзи ажамқа махсус ва баъзи муштарақ ва турк шуаросиға миллати истиъмолдин ҳеч қайси бу вақтқа дегинча махсус эмас эрмиш ва мулойим таълиғ нозимлар ҳар баҳр ва вазнда кайфа маттафақ назм айтур эрмишлар ва аруз қоида ва зобитасидин бевакуф эрмишлар, то бу вақтда Тенгри иноятидин турк тили била шеър ажам шуаросиға махсус бухур ва авзон дағи назм силкиға кирди.

Аммо бухур асомиси: тавил, мадид, басит, вофир, комил, ҳажаз, ражаз, рамал, мунсарих, музориъ, муқтазаб, мужтасс, сариъ, жадид, қарийб, хафиф, мушокил, мутақориб, мутадорик.

Аммо тавил ва мадид ва басит биноти икки мухталиф жузвгадур, бири хумосий ва бири субоий.

Тавил ажзоси икки қатла: «фаулун мафоийлу (фаулун мафоийлу)»дур, андоқким

б а й т:

Десам оразу зулфунг ул ўтдур, тутундур бу,
Дер ондин санга куймак, бу бирдур қаро қайғу.

«Фобилотун фобилун»дур, андоқким,

б а й т:

Чехрадин бурқаъ очиб ўтқа куйдурдунг мани,
Чун кул ўлди пайкарим, кўкка совурдунг мани.

Ва басит ажзоси икки қатла: «мустафъилун фобилун мустафъилун фобилун»дур,
андоқким,

б а й т:

Ишқинг мени туну кун мажнуну зор айламиш,
Кўнглумни зору ҳазин, жисмим низор айламиш.

Вофир ва комил биноси субонётгадур: мураккаб беш мутаҳаррик ва икки сокиндин.
Вофир ажзоси мусаддасда олти қатла «мафоилатун», андоқким,

б а й т:

На фурқат эрур сенсизин ўртанур юраким,
Не бўлғай агар манга гузар айласанг, мираким.

Ва комил ажзоси ҳам мусаддасда олти қатла «мутафобилун»дур, андоқким,

б а й т:

Не бало эмиш сенинг ул хиром ила қоматиинг,
Гаҳи суръатинг, гаҳи ноз бирла иқоматинг.

Ва ажам шуаросиға бу беш бихордаким, мазкур бўлди, назм оз воқеъ бўлмиш бўлғай.

Аммо ҳажаз ва ражаз ва рамал биноси тавил ва мадид ва баситнинг субоиётигадур.
Ҳазажи мусаммани солимда секкиз қатла «мафобийлун»дур, ва ражаз ажзоси саккиз қатла
«мустафъилун»дур ва рамал ажзоси саккиз қатла «фобилотун»дур. Ва бу баҳрни бир
доираға қўюбдурлар ва ул доирани «Муъталифа» дебдурлар. Ва ул бу сурат била дурур:

Мунсарих ва музориъ ва муқтазаб ва мужтасс ва сариъ ва жадид ва қарийб ва хафиф ва мушокил биноти субоётқадурки, анда ихтилофдур, салимларин бир доирада жамъ қилмайдурлар. Аммо мунсарихи матвий ва музориъи матвий ва макфуф ва муқтазаби матвий ва мужтасси макфуф ва махбунники, мусамманул-ажзодурлар, бир доираға қўюб, ул доирани «Мухталифа» дебдурлар. Бу сурат билладур:

Мунсарың бахри махражи

ИШУ

АЛОМ, СФ
МУРТАМЛУН

АЛОМ, СФ
МУРТАМЛУН

Доир
Мухта

Ижед
ЗАРФ

ФАИЛОТУН

МАФРОИЛУН

МАФРОИЛУН

бахри махражи

ФИРОР, ШАВК КИЛПР ЖИЖИ

Ва сариъи матвий ва жадиди махбун ва мақбуз ва қарийби макфуф ва матвий ва хафифи дифис махбун ва мақбуз ва мушокили макфуфу мақсурки мусаддасул-ажзодурлар, бир доираға қўюб, ул доирани «Мун-тазиа» атабдурлар. Бу сурат биладур:

Ва мутақориб ва мутадорик ажзоси хулосиётқадурки, мураккаб уч мутаҳаррик ва икки сокиндурлар. Мутақориб ажзоси секкиз қатла «фаъулун» ва мутадорик ажзоси секкиз қатла «фаъилун» ва бу икки баҳрни бир доирада қўюб, отин «Муттафиқа» дебдурлар. Бу сурат биладур:

Агар мунсарих ва музориъ ва муқтазаб ва мужтасс баҳриға зиҳофот йўл бериб, мусамман қилиб, бир доира қўюбдурлар ва сариъ ва жадид ва қарийб ва хафиф ва мушокил баҳриға дағи зиҳофот дохил қилиб, яна бир доира қўюбдурлар. Аммо буларнинг солиминики, анга ҳеч зиҳоф кирмамиш бўлғай, ҳеч доирага тартиб била забт қилмайдурлар.

Бу мазкур бўлган тўққуз асл баҳрнинг солиминики, зиҳофот духулидин саломат қолмиш бўлғайлар, бир доираи азимада жамъ қилиб, ҳар бирининг ўрниға алоҳида мисол келтуруб, тўққузтасини яна бир мисраъдин ҳам истихрож қилиб, ул «Доираи мужтама» дейилди ва бу доира расми замон зурафосидин баъзининг хаёлига келиб эрди, аммо фақир анга тартиб бердим ва ул бу навъ сурат биладур, ҳоказо:

Ва комил баҳри била вофир баҳрида чун назм кам воқиъ бўлубдур, агар солим ва матбуъ баҳрлардур, аммо доирасиға оз таъарруз қилибдурлар, ул икки баҳрға дағи доира қўюлди ва анинг отин «Доираи мухталита» дейилди, бу сурат биладур:

Вофир баҳри М

БАЛО БОРИШИНГ, АЛАМ ТУРУШУНГ,
Мафо'илатун мафо'илатун маф

Доираи
Мухталита

Мутафоилюн мутафоилюн мутафоилюн

НИШИЯ

Аммо тавил ва мадид ва басит баҳри араб шуаросининг махсусидур, алар арузларида доираға кижорубдурлар ва ажам шуароси анга машғул бўлмайдурлар, аларни дағи бир доираға кижоруб, бу мухтасарға дохил қилилдиким, ул доирадин орий бўлмағай ва ани «Доираи муштабиқа» дебдурлар, бу сурат биладур:

Тавил баҳри махражи
МАНГО

РАҲИ
ТАХАММУЛ ИҶК
МУСТАФАҲРАФ, ИЛҲИ
РАҲИ

Фасл. Шеър тақтиъи иборат андиндурким, байт алфозини бир-биридин айирғайлар, ул навъким, байтнинг ҳар миқдори тенг тушгай ул бихорнинг афобийлидин биригаким, ул байт баҳрда воқийдур ва тариқи будурким, мулоҳаза ҳаракатнинг нафсиға воқий бўлғай, йўқким, аҳволиғаки, ул фатҳа ва замма ва касрадур ва малфуз эътибор қилғай, йўқки мактуб ва ҳар ҳарфки лафзда келгай, агарчи китобатда бўлмағай, тақтиъда ҳисобға киргай, нечукким, мушаддад ҳуруф ва «алиф»декки, «ҳамза» ишбоъидин ҳосил бўлур, андоқким,

м и с р а ь:

Кетти улким, сендин ором истагайман, эй кўнгул.

Тақтиъи: Кетти улким – фоилотун – сендин ором – фоилотун – истагаймен, фоилотун – эй кўнгул – фоилун – ким мулоҳаза қилилса бу мисраъда ўн тўрт ҳарфи тақтиъ қилурда хориж бўлур. Ва ул «ё»ларким, хастае ва бастае ва ёрае ва оворае ва ёнае лафзидек танқир ва сифат ҳолида зоҳир бўлур, тақтиъ чоғи дохил қилурлар, андоқким,

б а й т:

Хастаеки, бастаи ул зулф эрур,
Уйла йўқ девонаи фарзонае.

Тақтиъи: Хастаеки фоилотун – бастаи ул – фоилотун зулф – эрур – фоилун. Уйла йўқ де – фоилотун – вонаи фар – фоилотун – зонаи – фоилун.

Аммо улча китобатда бордур ва лафзда йўқтур – «атфи вовий»дек мисли: жону жаҳон ва заммаи лаёнийи вовийдек, мисли: бу ва йу ва заммаи ишбойи вовийдек, мисли: хобу хўрд; андоқки, бу мисол уча-ласига шомилдур,

м и с р а ь:

Хўрду хобим бу дабистон олмиш.

Ҳамул ўтган дастур била тақтиъ қилилур. Яна «ҳо» ҳарфики, талаффузга кирмаски: важҳ ва хора ва ёрадек, агар байт ўртасида воқий бўлса, тақтиъдин соқит бўлур ва агар байт охирида тушса, соқин ҳарф ҳисобиға кирар, андоқким,

ш е ь р:

Чунки ул юз гуле эрур тоза,
Тоза гулга не ҳожат ғоза.

Яна «нун» ҳарфидур, ҳар «нун»жи, «вов» ва «алиф» ва «ё»дин сўнгра воқий

бўлсаки, моқабл ҳаракати аларнинг ўз жинсидин бўлса, агар байт ўртасида тушса ва анга ҳаракат ориз бўлса, тақтиъдин соқит бўлур, андоқким,

м и с р а ь:

Жонон мани маҳзунға қилурким пинҳон.

Яна «то» ҳарфидур. Ҳар «то»ки андин бурун бир сокин ҳарф бўлғай «маст», «аласт»дек, чун байт ўртасида бўлса, бир мутаҳаррикка маҳсубдур ва агар байт охирида тушса, бир сокин ҳисобиға кирар, андоқки,

м и с р а ь:

Лаълинг майидин эрур кўнгул масти аласт.

Яна ҳар сокин ҳарфиким, яна бир сокиндин сўнгра вокиъ бўлса, андоқким,

м и с р а ь:

Яна ёр айлади бедоде бунёд.

Ва ҳар «то»ки яна андин бурун икки сокин бўлғай, агар байт ўртасида тушса ва талаффузға кирса, ўз моқабли била, ҳар бири бир мутаҳаррик ҳисобиға кирарлар, андоқким,

м и с р а ь:

Ғам юкидин кўнгулда кўфтидурур.

Ва агар байтнинг охирида тушса, ҳар ҳол била тақтиъда соқит бўлур, невчунким, аруз авзонида уч сокин ҳеч ваҳж била жамъ бўлмас, андоқким,

м и с р а ь:

Жаҳон бўлмасун дўст гар бўлмаса дўст.

Ва ҳам бу навъдур «бо» ҳарфи Гаштосб била Лўҳросбда.

Ва яна «алиф»дур, ҳар мутаҳаррик «алиф»ким, анинг ҳаракатин муқбилиға нақл қилсалар, тақтиъ(да) соқит бўлур, андоқким,

м и с р а ь:

Ман агар ёрдин айрилмасам эрмасдур тонг.

Яна «ё» ҳарфидур, чун «ё» ҳарфидан сўнгра мутаҳаррик «алиф»жим, машқда бўлғай, чун талаффузга кирмағай, тактиъдин соқит бўлғай, андоқким,

м и с р а ь:

Борди ул шўху кетти иш мендин.

Ва яна аксар малфуз ҳарфиники, ғайри мактубдур ва мактуб ҳарфиники, ғайри малфуздур, бу мазкур бўлган ҳуруфга мунҳасир билмағайлар.

Яна туркча алфоздурким, анда «алиф» ва «вов» ва «ё» «фатҳа» ва «замма» ва «касра» ҳаракати ўрнига битилурки, бу ҳеч маҳалда ҳарф ҳисобиға кирмас, балки ҳаракат ўрнигадур, магар баъзи ердаким, байтнинг охирида тушган ва ани заруратдин қофия қилмиш бўлғайлар, андоқким,

б а й т:

Белингу зулфунг хаёлин шарҳ этармен мў-бамў,
Ташнадурмен лаълинга то бордурур жонимда сув.

Яна ортуқси «нун»лардурким, сўз иртиботи учун: замойирда «нинг» лафзида битилур, мисли «онинг» ва «менинг» ва «сенинг» лафзида, андоқким,

б а й т:

Эй кўнгул, билгилки бу жон не сенингдур не менинг,
Балки онингдур десанг кимнинг дейинким ёрнинг.

Ва бу мазкур бўлгон алфознинг «коф»ларидурким, «коф» ўрниға битилур, аммо талаффузга «коф» ўрниға кирмас. Ва яна «нун» била «коф»лардурким онинг ва менинг ва тонг ва ўнг ва сўнг ва нанг ва танг лафзида воқийдурким, барчаси тактиъда соқит бўлур.

Чун му муқаддимот баёниға кирди, аммо билмак керакким, бу саноат арбоби аввалғи мисраънинг бурунқи жузвин «садр» дерлар, сўнгғи жузвин «аруз» дерлар ва сўнгғи мисранинг бурунқи жузвин «ибтидо» дерлар ва сўнгғи жузвин «зарб». Ва улча «садр» ва «аруз» ва «ибтидо» ва «зарб» орасидадур, ани «ҳашв» дерлар ва ҳар байтки, анинг тактиъида зиҳофе воқий бўлмайдур, они «солим» дерлар.

Энди ҳар бирининг солимин ва ё зиҳофиким, анга кириб, ани солимлиғидин чиқорибдурки, андин баъзи матбуъ тушубдур ва баъзи номатбуъ тартиб била адо қилилур.

Чун ҳажаз ва ражаз ва рамал баҳри бурунқи доираға кирдиким, «муъталифа»га тасмия топти ва бурунроқ ҳажаз мазкур бўлди, андин ибтдо қилилур.

(ҲАЗАЖ БАҲРИ)

(Ҳазажи мусамман)

Ҳазажи мусаммани солим ул-аркон

Зихи мулкунгнинг ўн секиз мингидин бир келиб олам,
Бу олам ичра бир уйлук қулунг Ҳавво билан Одам.
Мафъийлун мафъийлун мафъийлун мафъийлун

Ҳазажи мусаммани мусаббағ

Майи лаълингга гўёким, ҳаёти жон эрур мамзуж-
Ки, ул эрмас-зулоли чашмаи ҳайвон эрур мамзуж.
Мафъийлун мафъийлун мафъийлун, мафъийлун

Ҳазажи мусаммани маҳзуф

Зихи қаддинг ниҳоли бутуб жон гулшани дин,
Юзунг меҳри кўнгулга кириб кўз равзанидин.
Мафъийлун мафъийлун мафъийлун мафъийлун

Ҳазажи мусаммани ахраб

То кўз била кўнглумни ул ғамза мақом этмиш,
Қонимни ҳалол айлаб, уйқумни ҳаром этмиш.
Мафъулу мафъийлун мафъулу мафъийлун

Ҳазажи мусаммани макфуфи максур

Зихи қадду юзунг кўрса уётлиғ парию хур,
Десам сарву гул эрмас, бу муҳиқмен доғи маъзур.
Мафъийлу мафъийлу мафъийлу мафойил

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи максур

Эй орази насрин, сочи сунбул, қади шамшод,
Булбул киби ҳажрингда ишим нолау фарёд.
Мафъулу мафъийлу мафъийлу мафъийл

Ҳазажи мусаммани макфуфи маҳзуф

Кўзунгдек қони наргис, юзунгдек қони гулшан?
Энгингдек қони насрин, қадингдек қони савсан?
Мафъийлу фаулун мафъийлу фаулун

Ҳазажи мусаммани макфуфи мақсур аруз ва зарб

Жамолингға неча боксам эрур ҳуснинг фузунрок,
Хаёлингға неча тушсам бўлур фикрим узунрок.
Мафъийлун мафъийлун мафъийлун мафойил

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуф

Ортар манга ҳайрат гар онинг ҳусниға кўз солсам,
Ўртар мани ғайрат гар ўртар чоғда боқиб қолсам.
Мафъулу мафойилу мафойилу мафойилун

Ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф

Ишқ ичра қони мен киби зеру забар ўлғон?
Ҳар кимки йўқ андин батар ўлғон, батар ўлғон.
Мафъулу мафъийлу мафъийли мафулун

Ҳазажи мусаммани аштари маҳзуф

Эй хатинг муанбар, вэй қадинг санубар,
Рахм қилки, бўлдум фурқатингдин абтар.
Фоилун фаулун фоилун фаулун

(ҲАЗАЖИ МУСАДДАС)

Ҳазажи мусаддаси солим

Зихи рухсоринг олида куёш тийра,
Куёшдин йўқки ондин эл кўзи хийра.
Мафобийлун мафобийлун мафобийлун

Ҳазажи мусаддаси мақсури аруз ва зарб

Унутмоғилки, то ҳажр этди бедод,
Мани бир нома бирла қилмадинг ёд.
Мафобийлун мафобийлун мафобийл

Ҳазажи мусаддаси маҳзуфи аруз ва зарб

Ики кўз манзилинг, эй моҳ маҳмил,
Кўнгулга азм қил манзил-баманзил.
Мафобийлун мафобийлун фаулун

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи садр ва ҳашв

Боғ ичра чу гарм бўлди бозоринг,
Юз нажҳ ила бўлди гул харидоринг.
Мафъулу мафобийлун мафобийлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби макфуфи садр ва ҳашв

Эй хусин жаҳон ичра бало солгон,
Қатл этгали халқ узра сало солгон.
Мафъулу мафъийлу мафъийлун

Ҳазажи мусаддаси ахраби макфуфи маҳзуф

Гар қад будур, эй сарви суманбар,
Тубий санга бир бандаи чокар.
Мафъулу мафъийлу фаулун

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи мақсур

Эй лаъли лабинг учун фидо жон,
Қолмиш ул ики лабинг аро жон.
Мафъулу мафъийлун мафъийл

Ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи маҳзуф

Сансиз манга умру жон керакмас,
Ҳажринг аро хону жон керакмас.
Мафъулу мафъийлун фаулун

Ҳазажи мусаддаси ахрами аштари маҳзуф

Рухсоринг гул киби очилмиш,
Ашким ҳам жоладек сочилмиш.
Мафъулун фъилун фаулун

Ҳазажи мусаддаси ахрами аштари солими аруз ва зарб

Келгилким, ҳажр аро ҳазиндурман,
Ишқингдин ғамға ҳамнишиндурман.
Мафъулун фъилун мафъийлун.

(ҲАЗАЖИ МУРАББАЪ)

Ҳазажи мураббаъ араб шуароси даъбидур:

Санга ул турраи ҳинду,
Манга солмиш қаро қайғу.
Мафоъийлун мафоъийлун
Мафойилун мафойилун.

Ахрам зиҳофотининг амсоли (ва) ахраб зиҳофотининг амсоли.

Рубоий вазниким, ани «ду байтий» ва «тарона» ҳам дерлар, ҳазаж баҳринииг «ахрам» ва «ахраб»идин истихроҷ қилибдурлар ва ул вазнедур асру хуш оянда ва назмедур бағоят рабоянда. Шеър авзонидин ушбу вазндурким, назм устодлари анга ҳадде муайян қилибдурлар ва ғоят латофатидин икки байтга ихтисор қилубдурлар ва ул йигирма тўрт навъ келибдур ва мажмуъи икки қисмга мухтасардур.

Бири улки, аввалқи жузви «мафъулун» бўлғайки, ҳазаж бир жузвини «харм» қилибдурлар ва ани «ахрам» дерлар. Ва бу ўн икки навъ келур.

Яна бири улки, аввалқи жузви «мафъулу» бўлғайки, ҳазажнинг биз жузвин «харб» қилибдурлар ва ани «ахраб» дерлар. Бу ҳам ўн икки навъ келур. Аммо –

Ҳазажи ахрам

Ё раб, не офатдур ул ҳусну жамол-
Ким йўктур ер ила жаҳон ичра мисол.
Мафъулун мафъулун мафъулу фаул
Мафъулун мафъулу мафойилу фаул

Минг қатла шукрин десам оз эрур,
Гар бўлса бир замон манга коми висол.
Мафъулун мафъулун мафъулу фаул
Мафъулун фоъилун мафоъийлу фаул

Эй сенсиз умрумдин осойиш йўқ,
Кўз истарким, кўрса жамолинг тўқ.
Мафъулун мафъулун мафъулун фоъ
Мафъулун мафъулу мафоъийлун фоъ

Келгилки, бир қатла узорингни кўрай-
Ким ҳажринг кўп урди бу кўкусмга ўқ.
Мафъулун мафъулу мафоъийлу фаул

Мафьулун фобилун мафобийлун фобь

Эй махваш, ўткай бу саркашлик ҳам,
Раҳм айлаб бу қулға жафони қил кам.
Мафьулун мафьулун мафьулун фаъ
Мафьулун мафьулу мафобийлун фаъ

То Тенгри асрағай халойикка сени,
Айлармен юз дуо сенинг сори дам.
Мафьулун фаьулун мафобийлу фаул
Мафьулун фобилун мафобийлун фаъ

Хажаз баҳрида «аҳрам» зиҳофотида ўтган уч рубоийким, ҳар мисраъ ўзга вазнда эрдиким, ўн икки вазн бўлур, бу шажарада жамъдур.

АХРАМ ШАЖАРАСИ

Эй сандин ўлуб бағрим ҳам кўксум доғ,
Кўнглум ўту ул ўтқа тўкуб ашким ёғ.
Мафъулу мафъийлун мафъулун фоъ
Мафъулу мафъийлу мафъийлун фоъ

Тан ўлса ғаминг ичра жонингга фидо,
Жон куйса муҳаббатингда сен бўлғил соғ.
Мафъулу мафъийлун мафъулу фаул
Мафъулу мафъийлун мафъийлун фоъ

* * *

Бир лаҳза кўнгул сенсиз ҳолин билмас,
Жаврингни кўнгулга, эй париваш, қил бас.
Мафъулу мафъийлун мафъулун фаъ
Мафъулу мафъийлун мафъийлун фаъ

Ҳажрингда фигонимга улус нола қилур,
Қил ҳолима раҳмким, эрурман бекас.
Мафъулу мафъийлу мафъийлу фаул
Мафъулу мафъийлу мафъийлун фаъ

* * *

Эй шўх, бизнинг сори бир айла назар-
Ким оху фигон ўти чекар кўкка шарар,
Фаъулу мафъилун мафъулу фаул
Мафъулу мафъийлун мафъийлу фаул

Ё васл ила кўнглумга қарин айла мурод,
Ё қатл ила қўйма бу ҳаётимга асар.
Мафъулу мафъилун мафъийлу фаул
Мафъулу мафъийлу мафъийлу фаул

«Ҳазаж» баҳрида «аҳраб» зиҳофотида ўтган, яна уч рубоийким, ҳар мисраъ ўзга вазнда эрдикки, бу ҳам ўн икки вазн бўлур, бу шажарада жамъдур.

АХРАБ ШАЖАРАСИ

Маф'улу

фаул

Маф'ийлу

Маф'ийлу

Маф'ийлун

Маф'ийлун

Маф'ийлу

фаул

фаул

Мафо

Маф'ийлун

фаул

Бурунқи доиранинг иккинчи баҳри ражаз баҳридурур, бу дурур.

(РАЖАЗ БАҲРИ)

Ражази мусамман

Ражази мусаммани солим

Вайронаедур масканим, андин манга бисёр ғам,
Оҳим била эшикда ўт, ашким билан девор нам.
Мустафъилун мустафъилун мустафъилун мустафъилун

Ражази мусаммани матвийи махбун

Кел бери, эй рашки қамар, лаъли лабинг тунги шакар,
Фурқатинг ўтида кўнгул чекти сипехр узра шарар.
Муфтаилун муфтаилун муфтаилун муфтаилун

Ражази мусаммани матвийи махбун

Гар алаимға чора йўқ, бўлмаса бўлмасун нетай,
Ваҳ, ғамима шумора йўқ, бўлмаса бўлмасун нетай.
Муфтаилун муфъилун муфтаилун мафъилун

Ражази мусаммани махбуни матвий

Манга кўнгул ҳажринг аро зордур, эй рашки пари,
Юзунгни кўргузгилу, айла ғуссадин жонин бари.
Мафъилун муфтаилун мафъилун муфтаилун

Ражази мусаммани махбуни мақтуъ

Тенгри учун кайда эдинг рост де, эй сарви сихи,
Фурқатинг ўтидин манга риоят айла гаҳ-гаҳи.
Мустафьилун мустафьилун мафъилун мафъулун

Ражази мусаммани матвийи махбуни мақтуъ

Сарв нечук дейин сеники, йўқ анга гулранг юз,
Нахл нечук дейин сеники, йўқ анга ширин сўз.

Муфтаилун мафъилун муфтаилун мафъулун

(РАЖАЗИ МУСАДДАС)

Ражази мусаддаси солим

Ҳажрингда, эй гулчеҳра, беҳад зорман,
Қон ичра ғарқа гул киби афгорман.
Мустафьилун мустафьилун мустафьилун

Ражази мусаддаси мақтуъ

Эй ишқинг ичра одатим маҳзунлуқ,
Ҳажрингда даъбу сийратим мажнунлуқ.
Мустафьилун мустафьилун мафъулун

Ражази мусаддаси матвийи музол

Келки, фироқингда кўнгул бўлди ҳазин,
Айлама мунча манга бедол ила кин.
Муфтаилун муфтаилун муфтаилон

Ражази мусаддаси матвийи мақтуъ

Кўргали хуснунгни сенга ҳайронмен,
Водийи ҳасрат аро саргардонмен.
Муфтаилун муфтаилун мафъулун

Ражази мусаддаси махбун

Юзунг қамар, қадинг шажар, лабинг шакар,
Манга булар хаёлидин не хобу хўр.
Мафъилун мафъилун мафъилун

Ражази мусаддаси матвийи махбун

Ваҳки, яна фурқатинг ичра тушмишам,
Ўлгали бу фурқат аро ёвушмишам.
Муфтаилун муфтаилун муфтаилун

(РАЖАЗИ МУРАББАЪ)

Ражази мураббаи солим

Сенсиз ишим фарёд эрур,
Ўз жонима бедод эрур.
Мустафъилун мустафъилун
Мустафъилун мустафъилун

Учинчи баҳри рамал баҳридир.

(РАМАЛ БАҲРИ)

(Рамали мусамман)

Рамали мусаммани солим

Келки, ишқингдин кўнгулда йўқтурур сабру қарорим
Бошима еткур қадамким, ҳаддин ошти интизорим.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилотун

Рамали мусаммани мақсур (аруз ва зарб)

Ваҳ, не ҳолатдурки, мен ҳар неча кўргузсам ниёз,
Эй маҳи бадмеҳр, сандин зоҳир ўлмас ғайри ноз.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилон

Рамали мусаммани маҳзуф

Қосидеким, еткурур кўнглумга жонондин хабар,
Уйладурким, бергай ўлгон жисмға жондин хабар.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун

Рамали мусаммани маҳбун

Субҳи давлат юзунг, эн, тавсани гардун, санга ашҳаб,
Тожинг устидаги дур уйлаки, тонг бошида кавкаб.
Фаилотун, фаилотун фаилотун фаилотун

Рамали мусаммани маҳбуни мақсур

Ваҳки, ул муғбача ҳар дамки ичар бодаи ноб,
Қўзғалур арбадасидин бу кўҳан дайри хароб.
Фоилотун фаилотун фаилотун фаилун

Рамали мусаммани маҳбуни мақтуъ

Олам ичра манга ул ҳури малак сиймо бас,
Бу қачон бўлса муяссар, қадаҳи саҳбо бас.
Фоилотун фаилотун фаилотун фаълун

Рамали мусаммани машкул

Тилагим сенинг хузуринг, талабим сенинг жамолинг,
Неча кун тириклигимдин ғаразим сенинг висолинг.
Фоилоту фоилотун фаилоту фоилотун

(РАМАЛИ МУСАДДАС)

Рамали мусаддаси солим

Эй жамолингдин хижил хуршиди анвар,
Қоматингдин мунфаил сарву санавбар.
Фоилотун фоилотун фоилотун

Рамали мусаддаси максур

Гулшанингдин елдек, эй раъно ниҳол,
Мен ёмон бордим, вале сен яхши қол.
Фоилотун фоилотун фоильон

Рамали мусаддаси махбуни максур

Яна муғ дайрина кирдим сармаст,
Май тут, эй муғбачаи бодапараст.
Фоилотун фоилотун фоильон

Рамали мусаддаси махбуни махзуф

Келки, ҳажрингда ҳазинмен беҳад,
Не менга сабр, на ҳушу не хирад.
Фоилотун фоилотун фаилун

(РАМАЛИ МУРАББАЪ)

Рамали мураббаи солим

Келгил, эй рухсори зебо-
Ким бўлурмен ношикебо.
Фоилотун фоилотун
Фоилотун фоилотун

Рамали мураббаи махбун

Манга ҳажрингдин алам кўп,
Санамо, килма ситам кўп.
Фаилотун фаилотун
Фаилотун фаилотун

Мунсарихнинг мусаммани солимидурки, доираға дохил эмас ва Дарвеш Мансурнинг «Аруз»ида мусбатдур.

(МУНСАРИҲ БАҲРИ)

Мунсарихи мусаммани солим

Эй оразинг кўнглум коми, лаъли лабинг жон ороми.
Васлинг кунин етгургилки, жоним олур ҳажринг шоми.
Мустабилун муфъулоту мустабилун мафъулот

Иккинчи доираким, муайян тўрт баҳрға эрдиким, ғайри солим эрдиларким, мунсарих ва музориъ ва муқтазаб ва мужтаседур, мунсарихи мусаммани матвийи мавқуфдин бунёд қилилур.

Мунсарихи мусаммани матвини мавқуф

Оҳки, сенсиз ишим оҳ ила фарёд эрур,
Жонима, ошубу шайн, жисмима бедод эрур.
Муфтаилун фоилон муфтаилун фоилон

Мунсарихи мусаммани матвийи макшуф

Ваҳки, яна ўт солур жонима бир ҳурваш,
Наълбару доғсўз, риндвашу журъакаш.
Муфтаилун фоилун муфтаилун фоилун

Мунсарихи мусаммани матвийи макшуфи мактуъ

Ишқ яна ҳажр ила жонима қилди ситам,
Фурқату ҳижрон ўти бошима чекти алам.
Муфтаилун фоилун муфтаилун фоилун

Мунсарихи (мусаммани) махбуни макшуф

Гаҳи манга ул санам қилур вафо ваъдаси,
Вафосидин зулму кин вале фузундур базе,
Мафоилун фоилун мафоилун фоилун

Мунсарихи (мусаммани) матвийи маждуъ

Чарх яна зулму жавр айлади бунёд,
Қилди фалак ҳодисоти жонима бедод.
Муфтаилун фоилоту муфтаилун фоъ

Мунсарихи (мусаммани) матвийи манхур

Шукрки, дилрабо ёниб, яна манго келди,
Маскани айшимда васл шамъи ёқилди.
Муфтаилун фоилоту муфтаилун фаъ

Мунсарихи (мусаммани) матвийи мақтуи манхур

Кўнглум истар сайр майли гулшан сори,
Ман нега ичмай бировки бўлғай ёри.
Муфтаилун фоилоту мафъулун фаъ

(МУНСАРИҲИ МУСАДДАС)

(Мунсарихи) мусаддаси матвий

Ишқи мани зор қилди олам аро,
Айлади овора хайли одам аро.
Муфтаилун фоилоту муфтаилун

(Мунсарихи) мусаддаси матвийи мақтуъ

Кўйди ғаминг дарду доғ кўнглумга,
Кўймади ншқинг фароғ кўнглумга.
Муфтаилун фоилоту мафъулун

(МУНСАРИҲИ МУРАББАЪ)

Мунсарихи мураббаи матвийи мазқуф

Айла вафо ошкор, кел бери, эй гульзор,
Муфтаилун фоилон мутаилун фоилон

Мунсарихи мураббаи матвийи махбуни мавқуф

Келки, санга фидо жон,
Ваҳки, фидо санга жон.
Муфтаилун фаулон
Муфтаилун фаулон

Доиранинг иккинчи баҳри музориъдур.

(МУЗОРИЪ БАҲРИ)

(Музориъи мусамман)

(Музориъи мусаммани) макфуфи максур

Манга, эй суманбарим, жафо қилма беҳисоб,
Юзунга замон чекиб ёлмағил ниқоб.
Мафойилу фоилоту мафойилу фоилун

(Музориъи мусаммани) макфуфи маҳзуф

Юзунгдин хижил қамар, лабингдин доғи шакар,
Манга ҳар биридин ўт, санга қилмай ул асар.
Мафойилу фоилун мафойилу фоилун

(Музориъи мусаммани) ахраб

Ишқу жунун эрурлар беихтиёр манда,
Мендурману бу икки, ўзга не бор манда.
Мафъулу фоилотун мафъулу фоилотун

(Музориъи мусаммани) ахраби мусаббағ

Мен ишқ эли гадоси, сен ҳусн элига султон,
Бўлмас гадоға ҳаргиз султон висоли имкон.
Мафъулу фоилотун мафъулу фоилотун

(Музориъи мусаммани) ахраби макфуфи маҳзуф

Ҳайҳотким, биров ғамидин зормен яна,
Фарёдким, балоға гирифтормен яна.
Мафъулу фоилоту мафъойилу фоилун

(Музориъи мусаммани) ахраби макфуфи мақсур

Ул шўхдин манга гаҳ эрур нозу, гаҳ итоб,
Йўқ анда ихтиёр, доғи менда ижтиноб.
Мафъулу фоилоту мафойилу фоилон

(Музориъи мусаммани) ахраби макфуфи солим аруз ва зарб

Сендин манга таҳаммул эмас бир замон йироғлиқ,
Жон риштаси эрур чу сенинг сунбулингга боғлиқ.
Мафъулу фоилоту мафойилу фоилотун

(Музориъи мусаммани) ахраби маҳзуф

Ишқинг ажаб балодур, эй нозанин санам,
Жон анда мубталодур, кўрмас ба жуз ситам
Мафъулу фоилотун мафъулу фоилун

(Музориъи мусаддас)

(Музориъи) мусаддаси макфуфи мақсур

Сенингдек жаҳонда кимса не имкон,
Буён кел, қилай қошингда фидо жон.
Мафойилу фоилоту мафойил

(Музориъи) мусаддаси макфуфи маҳзуф

Кўнгул бўлган хаёлингга мойил,
Кўзум ҳам ўлди ҳуснингга зойил.
Мафойилу фоилоту мафъулун

(Музориъи) мусаддаси ахраби макфуф

Ишқингда оху нола қилур кўнглум
Ким, қон ёшини жола қилур кўнглум.
Мафъулу фоилоту мафойилун

(Музориъи) мусаддаси ахраби макфуфи маҳзуф

Эй хотирим ҳавоси қошингга,
Эврулгали ҳамиша бошингга.
Мафъулу фоилоту фаулун

Доиранинг учунчиси муқтазаб баҳри эрди.

(МУҚТАЗАБ БАҲРИ) (Муқтазаби мусамман)

Муқтазаби мусаммани матвий

Эй нигори маҳвашим, эй ҳарифи журъакашим,
Тут қадаҳки, беҳад эрур ишқ тобидин оташим.
Фоилоту муфтаилун фоилоту муфтаилун

Муқтазаби мусаммани матвийи мақтуъ

Эй йигит, буён келки, шавқдин харобингмен,
Бўйни боғлиғ ит ёнглиғ бастаи танобингмен.
Фоилоту мафъулун фоилоту мафъулун

(МУҚТАЗАБИ МУРАББАЪ) Муқтазаби мураббаи матвин

Фурқатинг ёшим оқизур.
Ҳасратинг қоним томизур.
Фоилоту муфтаилун

(Муқтазаби) мураббаи мактуъ

Бода келтур, эй соқий,
Қилма айшни боқий.
Фоилоту мафъулун
Фоилоту мафъулун

Муқтазаби мураббаи махбуни матвий

Жамолингда қолди кўзум,
Ғамингда узолди сўзум.
Мафойилу муфтаилун
Мафойилу муфтаилун

(Муқтазаби) мураббаи матвий

Ҳасратингда афсурдамен,
Фурқатингда озурдамен.
Фоилоту мустафъилун
Фоилоту мустафъилун

Доиранинг тўртинчи баҳри мужтасс баҳри эрди.

(МУЖТАСС БАҲРИ) (Мужтасси мусамман)

Мужтасси мусаммани махбун

Етишса ишқ аро юз меҳнату бало, қадаҳ ичгил,
Нафас-нафас қубон май, тўло-тўло қадаҳ ичгил.
Мафоилун фоилотун мафоилун фоилотун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мақсур

Кўнгул ҳароратин англапти охи дардолуд,
Уй ичра ўт эканин элга зоҳир айлар дуд.
Мафоилун фоилотун мафоилун фоилон

Мужтасси (мусаммани) махбунн маҳзуф

Фироқ иситмаси андоқ танимдин ўт чиқорур-
Ки, гар табиб илигим тутса, бормоғи қоборур.
Мафоилун фаилотун мафоилун фаилун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мақтуъ

Бизнинг сори ул шўхи ишвагар келмас,
Билурки фурқатидин ўлмишам, магар келмас.
Мафоилун фаилотун мафоилун фаълун

Мужтасси (мусаммани) махбуни мусаббағ

Ул ой менинг била бемехр эканин англабмен,
Мани ўзига вафосиз деганни англабмен.
Мафоилун фаилотун мафоилун фаилон

Мужтасси (мусаммани) махбуни маҳзуфи мусаббаъ

Бизнинг сори келмассен, не бўлди, эй бадмехр,
Вафо йўлин билмассен ёпиб ниқоб ила чехр.
Мафоилун мафъулун мафоилун фаилон

Мужтасси (мусаммани) махбуни маҳзуфи мусаббаъ

Агар очилса ул юз ниқобдин, ваҳ,
Қачон ўзида қолғай гадо билан шаҳ.
Мафоилун мафъулун мафоилун фаъ

(МУЖТАССИ МУРАББАЪ)

Мужтасси мураббаи махбун

Юзунг кўзумга керактур,
Узунг ўзумга керактур.
Мафоилун файлотун
Мафоилун файлотун

Мужтасси мураббаи махбуни мақсур

Ғаминг мани қилди зор,
Юзунг манга бўлди ёр.
Мафоилун фоилон
Мафоилун фоилон

Учинчи доира беш баҳрдур: сариъ ва жадид ва қарийб ва хафиф ва мушокил, аммо ҳеч қайси солим эмастурлар.

(САРИЪ БАҲРИ)

Сариъи (мусаддаси) матвийи мавқуф

Йўқ манга ҳажрингда жуз оҳу фиғон,
Ишқу муҳаббат ўтидин алъамон.
Муфтаилун муфтаилун фоилон

Сариъи (мусаддаси) матвийи макшуф

Бизга қизил гул юзунг афкандаси,
Савсани озод қадинг бандаси.
Муфталиун муфтаилун фоилун

Сариъи (мусаддаси) матвийи аслам

Истамасанг эсламасанг бизни,
Мен ўпарам йўлунг уза изни.
Муфтаилун муфтаилун фаълун

Сариъи (мусаддаси) махбуни матвийи макшуф

Қаро кўзум, бирор биза боқ ахи,
Жароҳатимға марҳаме ёқ ахи.
Мафоилун мафоилун фоилун

Сариъи (мусаддаси) матвийи махбуни макшуф

Сендин яна ўт ичрадур юраким,
Ўтумға сув ур, васл ила мираким.
Мустафъилун мустафъилун файлун

Учунчи доиранинг иккинчи баҳри жадиждур ва ул мустаҳдас баҳрдурким, они ғариб хам дебдурлар.

(ЖАДИД БАҲРИ)

Жадиди (мусаддаси) махбун

Ики рухсоринг эрур гул чаман аро,
Арақинг юз уза шабнам суман аро.
Фаилотун фаилотун мафоилун

Учинчи доиранинг учунчи баҳри қарийбдур ва бу ҳам мустаҳдас баҳрдур ва бу баҳр ажам шуароси шеърида оз воқеъдур.

(ҚАРИЙБ БАҲРИ)

Қарийби (мусаддаси) макфуф

Жамолингда тахайюрға қолди кўз,
Бу маънида улус ичра тушти сўз.
Мафойилу мафойилу фоилон

Қарийби (мусаддаси) ахраби макфуф

Ишқингда кўнгул ичра нолалардур,
Юз узра ёшим қони лолалардур.
Мафъулун мафойилу фоилотун

(Қарийби мусаддаси) ахраби махзуф

Кел бизга вафо бирла, эй пари,
Бу телбани фурқатдин қил бари.
Мафъулу мафойилун фоилун

Учунчи доиранинг тўртунчи баҳри хафифдур ва бу баҳрнинг матбуъ авзонида ажам шуароси маснавийлар битибдурлар.

(ХАФИФ БАХРИ)

Ҳафифи (мусаддаси) махбун

Фурқати неш сочти юрокимга,
Ашк қонин оқизди бу этокимга.
Фоилотун мафоилун фаилотун

Ҳафифи (мусаддаси) махбуни солими садр

Эй юзунгдин бўлуб кўзум равшан,
Дурру лаъл айлабон ани махзан.
Фоилотун мафоилун фаълун

Ҳафифи махбуни мактуи мусаббаъ

Сани ул дамки кўрдум, эй гулчеҳр,
Тушти кўнглумга оразингдин меҳр.
Фоилотун мафоилун файлон

Хафифи махбуни мақтуъ

Калимоти ғариб дер носих,
Хирад аҳлиға ҳашвдур возих.
Фоилотун мафоилун фаълун

Хафифи махбуни мушаъас

Келди дилдору мен кадаҳ ичгумдур,
Зухду номусу нангдин кечгумдур.
Фоилотун мафоилун мафъулун

Учунчи доиранинг бешинчи баҳри мушокилдур ва бу ҳам мустахдас баҳрдур.
Паҳлавий шеърни кўпрак бу баҳрда айтибдурлар.

(МУШОКИЛ БАҲРИ)

Мушокили мусаддаси макфуфи мақсур

Ишқинг ичра манга асру ситамдур,
Кўнглум ўтиға чарх узра аламдур.
Фоилоту мафойилу мафойил

Мушокили мусаммани макфуфи мақсур

Қайда борди нигоримким, гум ўлди қарорим,
Ўлди жисми заифим, куйди жони низорим.
Фоилоту мафойилу фоилоту мафойил

(МУШОКИЛИ МУРАББАЪ)

(Мушокили) мураббаи макфуни мақсур

Эй нигори парийрўй,
Гульузори суманбўй.
Фоилоту мафойил
Фоилоту мафойил

(Мушокили) мураббаи макфуни маҳзуф

Қайда эрди ҳабибим,
Ғусса бўлди насибим.
Фоилоту фаулун
Фоилоту фаулун

Тўртунчи доира икки баҳрдур, мутақориб ва мутадорик ва аҷам тили била асли
маснавий мутақориб баҳридур.

**(МУТАҚОРИБ БАҲРИ)
(Мутақориби мусамман)**

Мутақориби мусаммани солим

Яна сансизин мунисим ғам бўлубдур,
Кўзумга юрак қони ҳамдам бўлубдур.
Фаулун фаулун фаулун фаулун

(Мутақориби) мусаммани мақсур

Манга кўйи сайриға йўқ эҳтимол,
Эса олмас ул ён насими шамол.
Фаулун фаулун фаулун фаул

(Мутақориби) мусаммани маҳзуф

Очилди чаман, гульюзорим қани,
Сихи сарв бўйлиғ нигорим қани?
Фаулун фаулун фаулун фаул

(Мутақориби) мусаммани аслам

Эй шўхи зебо, эй сарви раъно,
Бўлдум ғамингдин мажнуну шайдо.
Фаъулун фаулун фаъулун фаулун

Мутақориби мусаммани асрам

Келки ғамингдин жонға етибмен,
Ҳажрда ўлмак чора этибмен.
Фаъулу фаулун фаълу фаулун

Мутақориби мусаммани асрами мақсур

Келки ғамингға бўлдум асир,
Зарраману сен меҳри мунир.
Фаъулу фаулун фаъулу фаулун

Мутақориби мусаммани мақбузи аслам

Агар сўрарсен ва гар тиларсен,
Шзунг биларсен, неким қиларсен.
Фаулу фаълун фаулу фаълун

Ажам шуаросининг мутааххирларидин баъзи мақбузи аслам биносин ўн олти ружга
қўюб назм айтибдурлар, бу навъким,

б а й т:

Юзунг хаёлида зор бўлдум,

Белинг ғамидин низор бўлдум.
Дедим бу шиддатда нола чекмай,
Нетайки, беихтиёр бўлдум.
Фаулу фаълун фаулу фаълун
Фаулу фаълун фаулу фаълун

Мутақориби мусаммани маҳзуф

Манга, эй санам, жафо айладинг,
Ўзунгдин мани жудо айладинг.
Фаулун фаул фаулун фаул

(МУТАҚОРИБИ МУСАДДАС)

Мутақориби мусаддаси солим

Яна ҳажр аро зор бўлдум,
Фироқингдин афгор бўлдум.
Фаулун фаулун фаулун

Мутақориби мусаддаси маҳзуф

Қадинг сарви ноз, эй йигит,
Сўзунг дилнавоз, эй йигит.
Фаулун фаулун фаул

Тўртунчи доиранинг иккинчи баҳриким, мутадорик баҳридур ва анн «ракзул-хайл» ва «савтин-нокус» ҳам дерлар, бу навъдур.

(МУТАДОРИК БАҲРИ)

Мутадорики мусаммани солим

Не монгишдурки, танлар ҳабоси анинг,
Не боқишдурки, жонлар фидоси анинг.
Фоилун фоилун фоилун фоилун

Мутадорики мусаммани махбун

Не саманд экон улки, буён сурасан,
Бошим узра жафо қиличи урасан.
Фоилун файлун файлун файлун

Мутадорики мусаммани мақтуъ

Бўлманг бизга ҳаргиз мойил,
Не ҳолинг бордур, эй қотил.
Фаълун фаълун фаълун фаълун

Мутадорики мусаммани махбуни мақтуъ

Ишқдин ишим мушкил айладинг,
Ҳажрин манга қотил айладинг.
Фоилун фаул фоилун фаул

(МУТАДОРИКИ МУСАДДАС)

Мутадорики мусаддаси солим

Фурқатингда мани сўрмадинг,
Раҳм кўзи билан кўрмадинг.
Фоалун фоилун фоилун

Мутадорики мусаддаси махбун

Мани истамасанг нетайин,
Бош олиб қаёне кетайин.
Файлун файлун файлун

Мутадорики мусаддаси мақтуъ

Элдин ул юзни ёп,
Кўнглумнинг комин топ.
Фаълун фаълун фаълун

Бешинчи доираким, андин тўккуз бухур усули мустахраж бўлурким, алар мунсарих, хафиф, музориъ, муқтазаб, мужтассе, мушокил, сариъ, жадид, қарийбдурлар ва «доираи мужтамиа»га мавсум бўлубдур. Аввалғи баҳр чун «мунсарих» эрди, андин бунёд қилурлар, андоқким:

Мунсарихи мусаддаси солим

Эй фурқатинг маҳзунларга жон олғучи,
Ушшоқни кўрган чоғда ўт солғучи.
Мустафъилун мафъулоту мустафъилун

Хафифи мусаддаси солим

Ўлгум эрди бир лаҳза гар келмасанг, бил,
Қайда эрдинг, эй маҳвашим, шарҳ қилгил.
Фоилотун мустафъилун фоилотун

Музориъи мусаддаси солим

Энгинг ойдур, оразинг гул, сочинг сунбул,
Булар шавқидин ичармен туну кун мул.
Мафойилун фоилотун мафойилун

Муқтазаби (мусаддаси) солим

Келмас бизга ул кофири қотил даме,
Ваҳки, бизни ўлтургуси онинг ғами.
Мафъулоту мустафъилун мустафъилун

Мужтасси (мусаддаси) солим

Эй оразинг гулдин ортуқ гулшан ичра,
Сендин йирок хотиримдур шеван ичра.
Мустафъилун фоилотун фоилотун

Мушокили (мусаддаси) солим

Неча сенсиз фирокинда фиғон айлай,
Нола бирла улус бағрини қон айлай.
Фоилотун мафойилун мафойилун

Сариғи (мусаддаси) солим

Сендин йирок кўзнинг эрур ҳайронлиғи,
Ҳажринг аро ҳар лаҳза саргардонлиғи.
Мустафъилун мустафъилун мафъулоту

Жадиди (мусаддаси) солим

Не балолиғ ҳажр эрурким зор ўлмишам
Келки, ул кўз ҳажрида бемор ўлмишам.
Фоилоту фоилоту мустафъилун

Қарийби (мусаддаси) солим

Жамолингдин қуёш асру бор уётлиғ,
Сочингға банда боғ ичра сунбул отлиғ.
Мафойилун мафойилун фоилотун

Олтинчи доираки, андин икки баҳр мустахраж бўлур, бу ҳам ажам шуароси
арузларида кўрулмайдурким, алардин бири комил баҳридурур ва бири вофир баҳриким,
мусаммани солимда оз шеър воқия бўллубтур.

Комили мусаммани солим

Не хаёл эди янаким, кўнгул қуши сайдини ҳавас айладинг,
Баданимға ҳар соридин хаданг урубон анга қафас айладинг.
Мутафоилун мутафоилун мутафоилун мутафоилун

Вофири мусаммани солим

Фирок ўтидин куяр баданим, тафидин эриб оқар жигарим,
Ғамим будурурки, боғланибон юзунг сори тушмагай назарим.
Мафоилотун мафоилатун мафоилатун мафоилатун

Еттинчи доираким, андин уч баҳр мустахраж бўлур ва ул араб шуароси назмининг
маҳсусидур ва алар тавил ва мадид ва басит баҳрларидурлар.

Тавили мусаммани солим

Фироқингда жон бердим, бошимға қадам еткур,
Агар худ тирик эрмас, чу ёлгон дедим ўлтур.
Фаилун мафойилун фаулун мафойилун

Мадиди мусаммани солим

Эй қадингдин сарвға минг хижолат ҳар нафас,
Сарв қадингдин менинг кўнглума юз минг ҳавас.
Фоилотун фоилун фоилотун фоилун

Басити мусаммани солим

Эй сунбулунг ҳалқаси бўйнуғиға токиб расан,
Ҳар тобида юз бало, ҳар торида минг шикан.
Мустафбилун фоилун мустафбилун фоилун

Чун доираға кирган бухурдин фориғ бўлулди, яна бир неча вазнки, баъзини ажам
шуароси мутааххирлари айтибдурлар ва баъзи бу замонда назм топибдур ва ҳеч арузға

дохили бўлмайдур, агарчи филҳақиқат аруз бухуриға дохилдурлар, ишорате алар сори қилмоқ холи оз муносабате эрмас эрди. Ул жумладин, рамали махбундурки, ҳар мисраи саккиз рукндурки, байти ўн олти бўлғай, Хожа Исмаи Бухорий¹¹да пурбаҳо дебдурлар, бу услуб биладур.

Қомату зулфу кўзу қошу узору хат ила холи
Лабингдурки, аларча эмас, эй шўхи ситамгар.
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун

Сарв ила сунбул наргис янги ойу қуёшу сабзаи
Жаннат кураи нофау гулбарг аро шаккар.
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун
Фаилотун фаилотун фаилотун фаилотун

Яна турк улуси, батахсис чиғатой халқи аро шойиъ авзондурким, алар сурудларин ул вазн била ясаб, мажолисда айтурлар.

Бириси «туюғ»дурким, икки байтқа муқаррардур ва саъй қилурларким, тажнис айтилғай ва ул вазн рамали мусаддаси мақсурдур, мундоқким:

(ТУЮҒ)

Ё раб, ул шахду шакар ё лаб мудур?
Ё магар шахду шакар ёлабмудур?
Фоилотун фоилотун фоилон

Жонима пайваста новак отқоли,
Ғамза ўқин қошиға ёлабмудур?
Фоилотун фоилотун фоилон

Яна «қўшиқ»дурким, арғуштак усулида шойиъдур ва баъзи адвор кутубида ул усул зикр бўлубдур ва ул суруд аъробининг тева сураи худилари вазни била мадиди мусаммани солимда воқеъ бўлур, анинг асли бу навъдурким,

б а й т:

Ваҳки, ул ой ҳасрати, дарду доғи фурқати,
Ҳам эрур жонимға ўт, ҳам ҳаётим офати.
Фоилотун фоилун фоилотун фоилун

Аммо бу латиф замонда ва шариф давронда бу сурудни рамал мусаммани маҳзуф

вазниға элителиб, мусикий ва адвор илмида мулойим таъблиқ беназир йигитлар ғариб нағамот ва алҳон била ажаб тасарруфлар қилиб, Султони соҳибқирон мажлисида айтурларким, анинг мулойимлиғ ва хушояндалиғи васфқа сиғмас ва таъсир ва рабояндаллиғи сифатқа рост келмас, балки ул ҳазратнинг ихтироидур ва бу ҳам ул ҳазратнинг Масиҳосо анфоси натойижидин истишҳодға келтурмак муносиброқ эрди, андоқким,

б а й т:

Сабзаи хаттинг саводи лаъли хандон устина,
Хизр гўё соя солмиш обиҳайвон устина.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун

Яна «чинга»дурким, турк улуси зуфоф ва киз кўчурур тўйларида ани айтурлар, ул сурудедур бағоят муассир ва икки навъдур. Бир навъи ҳеч вазн била рост келмас ва бир навъида бир байт айтилурумким, мунсарихи матвийи мавкуф баҳридур ва ёр-ёр лафзини радиф ўрниға мазкур қилурлар, андоқким,

б а й т:

Қайси чамандин эсиб келди сабо, ёр-ёр,
Ким дамидин тушти ўт жоним аро, ёр-ёр?
Муфтаилун фоилон муфтаилун фоилон

Ва яна ҳам турк улусида бир суруддурким, ани «Муҳаббатнома» дерлар ва ул ҳазажи мусаддаси мақсур баҳридадур ва холо матрукдур, будур,

б а й т:

Мени оғзинг учун шайдо қилибсен,
Манга йўқ қайғуни пайдо қилибсен.
Мафойилун мафойилун мафойил

Ва яна бу халқ орасида бир суруд бор экандурким, ҳазажи мусаммани ахраби макфуфи маҳзуф вазнида анга байт бошлаб битиб, анинг мисраидин сўнгра ҳамул баҳрнинг икки рукни била адо қилиб, суруд нағамотиға рост келтурурлар эрмиш ва ани «мустазод» дерлар эрмиш, андоқким,
мустазод:

Эй хуснунга зарроти жаҳон ичра тажалли.
Мафъулу мафойилу мафойилу мафулун

Мазҳар санга ашё.

Мафъулу фаулун
Сен лутф била кавну макон ичра мувалли,

Олам санга мавло.

Яна Ироқ аҳли тарокимасида сурудедур шойиъким, ани «арузворий» дерлар ва анинг байти кўпрак ҳазажи мусаммани солимдадур, андоқким,

б а й т:

Сакоҳум раббуҳум хамри дудоғинг кавсариндандур,
Бу майни ичтикунг нуқли ҳадисинг шаккариндандур.
Мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун

Ва яна рамали мусаммани маҳзуф вазнида ҳам айтурлар, андоқким,

б а й т:

Давлати васл илтимоси не ҳикоятдур манго,
Буки ёдинг бирла жон берсам кифоятдур манго.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун

Чун ўзонларнинг ўзмоғи ва ўзбакларнинг буди-будойи ҳеч вазн била рост эмас эрди, анга таарруз қилилмади, агарчи асарлари бордур, аммо анинг аруз илмиға даҳли йўқтур.

Яна сурудедурким, ани «туркий» дебдурлар, бу лафз анга алам бўлубдур ва ул ғоятдин ташқори дилписанд ва руҳафзо ва ниҳоятдин мутажойиз айш аҳлиға судманд ва мажолис оро суруддур, андоқки, сало-тин ани яхши айтур элни тарбиятлар қилибдурлар, туркигўйлик лақаби била машҳурдур ва ул доғи рамали мусаммани мақсур вазнида воқибдур, андоқким,

б а й т:

Эй саодат матлаъи, ул орази моҳинг сенинг,
Аҳли бийниш қиблагоҳи хоки даргоҳинг сенинг.
Фоилотун фоилотун фоилотун фоилон

Ҳазрати Султон соҳибқирон бу вазннинг ғоят равонлиғ ва латофатидин ва руҳпарварлиғ ва салосатидин ўз девонларинки, жамий давовин орасида баданлар аро жондекдур ва кавоқиб ичра хуршиди рахшондек воқий бўлубдур, бошдин-оёқ илтизом қилиб, бу вазнда тартиб берибдурлар эрди.

Ғараз бу мақолотдин ва мақсуд бу муқаддимотдин бу эрдиким, чун турк алфози билаким назм воқий бўлубдур, анга зобитае ва қонуне йўқ эркандур ва ул фан ривожи

учун киши аруз фаннида китобе ё рисолае битмайдур. Бу хужаста замондаким, замон подшоҳи девон тартиб бердилар, муборак хотирларин шеър вазниға ва байт тақтиғиға машғул қилдилар, бу жихатдин шеърнинг пояси етти кўкдин ўтти ва бу байтнинг мартабаси байт ул-ҳаромға етти; ҳар ойинаким, мулойимтабълиғ озодалар, балки қобилфаҳм ва зеҳнлик шаҳзодалар бу шариф илмға иштиғол кўргузадур эрдилар ва бухур авзони ва тақтиғи ва зиҳофоти ва давойири илмидинки, араб фусаҳоси ва ажам булағо ва шуароси ул илмда китоблар тасниф қилибдурларки, онсиз бу фанга вуқуфе ва шууре бўла олмас, бу алфоз назмида йўқ эрди ва Султон ус-салотиннинг муборак хотирлари мунга мултафит бўлуб, андоқки, китобнинг ибтидое воқиъ бўлмиш бўлса, эътироз била ўтмағайлар ва сабаб бўлди ва бу сабабдин бу илм зобитасиға қалам сурулди.

Илтимос бу фан аҳлидин улким, ҳар ерда саҳв ва хатое воқиъ бўлмиш бўлса, эътироз била ўтмағайлар ва ислоҳ қалами била тузатғайлар.

Р у б о и й:

То чарх давойиридин ўлғай айём,
То шеър хаёлотига йўқтур анжом,
То байт тарокибида бўлғай ибҳом,
Топсун назминг била жаҳон аҳли низом.

«МЕЗОН УЛ-АВЗОН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Навоийнинг бу асари туркигўй халқларни аруз илмидан баҳраманд этиш ниятида ёзилган. Шоир анъанавий арузга туркий шеърятга хос бўлган вазнларни, уларнинг баҳрларини қўшди.

«Мезон ул-авзон»дан аввал Шайх Аҳмад Тарозийнинг «Фунуни балоға», кейин эса Бобурнинг «Рисолаи арузи»и туркийда яратилган.

«Мезон ул-авзон» 1993 йилда проф. Камол Эраслан томонидан Туркияда нашр этилаётган Навоий куллийетининг 14-жилди сифатида босмадан чиқди. Ундаги қисқа маълумотномада Навоийнинг ҳаёти, адабий фаолияти ва асарлари адади берилади. Асарлар саногиди «Зубдат ут-таворих» ҳам бор, лекин бу Навоийнинг алоҳида асари бўлмай, «Тарихи анбиё ва ҳукамо» ва «Тарихи мулуки Ажам»га шоир берган умумий номдир.

Киришда Камол Эраслан аруз ва аруз илми, бу соҳадаги Навоий хизмати ҳақида, жаҳон хазиналаридаги «Мезон ул-авзон»нинг қўлёмалари ҳақида маълумотлар беради. Асар матни сўнгида нусхалардаги фарқлар (3 бет), матннинг ҳозирги турк тилига ўгирилган матни, аруз вазнлари (5 бет) ва аруз атамалари (71 бет) берилгандир.

* * *

1. Тарж. ар.: Оллоҳ мулкини даҳлсиз ва умрини узун қилсин!
2. Халил ибн Аҳмад (ваф. 175/791) – Аруз илмининг асосчиси. Арузга оид асари «Китоб ул-айн» деб аталади. Бир ривоятга кўра у аруз ҳақидаги асарини Маккада, бошқасида Басрада ёзган дейилади.
3. Шамс Қайс – Шамсуддин Муҳаммад бин Қайс Розий (ваф. 628/1230 – 31) Эроннинг Рай шаҳрида туғилган. Мовароуннаҳр, Хуросон, Хоразм, Бухоро, Марв, Ироқда яшаган, мўғуллар истилоси йилларида сарсон-саргардонликда машаққатлар чеккан. Унинг «Ал-мўъжам» асари машҳур бўлган.
4. Хожа Насир Тусий (597/1200 – 1201 – 672/1273 – 1274) – «Асос ул-иктибос» ва «Меъёр ул-ашъор» номли арузга оид асарлари бор.
5. Махдуми Нуран – Абдурахмон Жомийнинг лақаби.
6. Тарж- ар.: «Суйган нарсаларингизни инфоқ-эхсон қилиб бермагунингизча ҳаргиз яхшиликка (жаннатга) етмагайсиз» (Қуръон. «Оли Имрон» сураси, 92-оят).
7. «Пайдар-пай юбориладиган шамоллар ва кутирадиган бўронларга қасам» (Қуръон. «Вар-мурсалат» сураси, 21. 1, 2-оятлар).
8. «[Тақводор зотлар учун] барча дарвозалари очик мангу жаннатлар бордир. Унга мангу қолғувчи бўлган ҳолларингизда кирингиз» (Қуръон. «Сод» ва «Зумар» суралари. 50 ва 70-оятлар).
9. Амир Хусрав Дехлавий – Қаранг: Ушбу китоб, изоҳлар, 311-бет.
10. Амир ал-мўъминин Али – Ҳазрат Али ибн Абу Толиб (661 йилда қатл қилинган). Муҳаммад пайғамбарнинг амакиваччаси ва куёви. У «хулафо ар-рошидин» (тўғри йўлдан боровчи халифалар) деб аталган («Чорёрлар» ҳам дейдилар) дастлабки тўрт халифадан тўртинчиси. Ислондаги икки асосий оқимлардан бири «шиалик»ни ташкил этган ва шиаларнинг биринчи имоми.
11. Хожа Исмаи Бухорий (ваф. 1437) – Бухорода яшаб ижод қилган шоир. Халил Султон саройида хизмат қилган. Халил Султон зиндонбанд этилгандан сўнг у саргардонликка учрайди. Улуғбек тахтга ўтиргач, Исмаи Бухорийни саройга таклиф этади. Лекин шоир таклифни қабул қилмайди, у узлатни, дарвешлар орасида бўлишни афзал кўради. Исмаи Бухорийнинг 8000 минг байтдан иборат шеърлар девони, «Иброҳим Адҳам» номли маснавийси мавжуд. Шоирнинг тасаввуфий фикрлар, сўфиёна ҳис-туйғулар билан йўғрилган шеърлари халқ орасида машҳур бўлган. Шоирнинг девонида Улуғбекка (13), Халил Султонга (40) ва Темурий шахзодаларга бағишланган жамъи 75қасида, 466 ғазал,

мухаммас, қитъа ва бошқа шакллардаги шеърлари мавжуд. Бу девон 1987 йилда Техронда нашр қилинди. Унга Аҳмад Карамий «Забардаст олим ва порсо ориф» номли (6,5 сах.) сўзбоши ёзган. Сўзбошида таъкидланишича, ирфоний жиҳатдан Исмаил Бухорий шеърлари Ҳофизга ва равонликда Саъдийга ўхшайди. Шоир «Исмаил», «Исмаилуллоҳ», «Насирий» тахаллусларида ёзган ва охиригисини унга Халил Султон тавсия этган экан.

АРБАЪИН

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Ҳамд ангаким, каломи хайрмаол
Қилди элга расулидин ирсол.
Ул расулеки, ҳам каломи фасих
Элга тегурди, ҳам ҳадиси саҳих,
То улус жаҳлдин халос бўлуб,
Илм хилватгаҳига хос бўлуб,
Чун тамуқдин нажот топқайлар,
Ужмоҳ ичра ҳаёт топқайлар.
Жалла зикруҳ зиҳе илоҳи рафиъ,
Азза кадруҳ зиҳе расули шафиъ.

САБАБИ ТАЪЛИФИ МАНЗУМА

Ул сафо аҳли пок фаржоми,
Покфаржому покфар Жомий.
Ул яқин сори дастгир манга,
Қиблаву устоду пир манга
Ки тутубдур жаҳонни таснифи,
Назм девони, наср таълифи.
Чунки ҳижратдин эл аросида сўз
Сексан олти эди-ю секкиз юз,
Ким яна тухфае аён қилди,
Тухфа йўқ, турфае баён қилди.
Ўқуғонда бухориу муслим
Қирқ сўз борча шубҳадин солим.
Наср ила назмни мураккаб этиб,
Форсий лафз ила мураттаб этиб,
«Арбаъин»е чиқардиким, жонлар
Балки қирқ арбаъин чиқорғонлар.
Топтилар анда нашъаи максуд,
«Арбаъин»дин нечукки, аҳли шухуд,
Форсийдонлар айлабон идрок,
Орий эрди бу нафъдин атрок.
Истадимки, бу халқ ҳам бори
Бўлмағайлар бу нафъдин орий.
Мен демакни чу муддао айлаб,
Ул ижозат бериб дуо айлаб.

Муддао чун бори савоб эрди,
Ҳар дуо қилса, мустажоб эрди.
Бир-ики кунки эҳтимом эттим,
Кўз тутардин бурун тамом эттим.
Бор умидимки, шоҳи шаръойин
Ким, набий шаръиға берур тазйин,
Улки авроқ ароки солғай кўз,
Айлағай кўнглига асар бори сўз.
Насридин дағи баҳравар бўлғай,
Назмдин дағи бохабар бўлғай.
Бу кун ўлса ҳадисларга мутиъ,
Тонгла бўлғай муҳаддис анга шафиъ.

1. Ло юьмину аҳадукум ҳатта яҳиббу ла аҳихи ма юҳиббу ли нафсихи. **1**

Мўьмин эрмастур, улки иймондин
Рўзгорида юз сафо кўргай,
Токи қардошиға раво кўрмас –
Ҳар неким ўзига раво кўргай.

2. Ман аъта лиллаҳи ва манаъа лиллаҳи ва аҳабба лиллаҳи ва абғаза лиллаҳи фақад-
исътакмала ийманаҳу.

Кимгаким ҳуббу буғзу манъу ато
Ҳақ учун бўлди жазм бил они,
Ким эрур Тенгри лутфидин комил
Аҳли иймон қошида иймони.

3. Ал-муслиму ман салим ал-муслимуна мин ядиҳи ва лисониҳи.

Ким мусулмонлиғ айласа даъво
Чин эмас гар фидо қилур жонлар.
Ул мусулмондурурки, солимдур.
Тилию илгидин мусулмонлар.

4. Хислат аъни ло яжтамиъани фи мўьминин ал-бухлу ва суъ ул-хулқи.

Мўьмин эрсанг қилиб дуррингни нисор,
Эл била равшан ўл нечукким шамъ.

Негаким, Тенгри хеч мўъминда,
Бухлу бадхўйлукни қилмади жамъ.

5. Яшибу ибну адама ва ташуббу фиҳи хислатони ал-хирсу ва тул ул-амали.

Одамиға агарчи вокеъ эрур
Қариған сори барча ишда халал.
Икки феъли вале йигитрак ўлур:
Бири хирсу бириси тули амал.

6. Ман лам яшқуриннаса лам яшқуриллаха.

Улки холиқға шукр дер, аввал
Шокир ўлмоқ керак халойиқдин.
Кимки, махлук шукрини демагай,
Демагай дағи шукр холиқдин.

7. Ман лам ярҳаминаса ла ярҳамхуллоху.

Тенгридин раҳм агар тамаъ қилсанг,
Аввал ўлмоқ кераксен элга раҳим.
Хар кишиким улусқа раҳм этмас,
Анга раҳм айламас раҳими карим.

8. Ад-дунё малъунатун ва малъунун ма фийҳа илла зикраллоҳи таоло.

Дунёву ҳар не андадур мавжуд
Бўлди ҳақ лаънати гирифтори.
Ғайри ҳақ зикриким, эрур зокир
Тенгрининг раҳмати сазовори.

9. Луъина абд уд-динари ва луъина абд ул-дирҳами.

Раҳмат озодағаки ул олмос,
Даҳр динору дирҳамин ғамға.
Лек лаънат ангаки қул бўлғай:
Хоҳ динору хоҳ дирҳамға.

10. Дум ала-т-тахорати ювсаъу алайка-р-ризку

Гар ҳамиша таҳоратинг бўлса,
Ориғай фоқа чирки ул сувдин.
Тохир ўл истасанг фузун рўзий,
Хосир улким йитурди бул сувдин.

11. Ла юлдағ ул-мўмину мин жуҳрин воҳидил марратайни.

Эйки, бир неш етти музйидин
Кўнглунга неча узайса, ётла.
Чунки мўминни тишламас ҳаргиз,
Бир тўшукдин йилон ики қатла.

12. Ал-ваъдату дайнун.

Кимки ҳар кимга ваъдае қилди,
Шарт эрур ваъдаға вафо қилмоқ.
Ваъдаким қилдинг уйладурким дайн,
Фарздур қарзни адо қилмоқ.

13. Ал-мажолису бил-амонати.

Қайси мажлисдаким эшитсанг сўз,
Билгил ул сўз санга амонатдур.
Гар ани ўзга ерда нақл этсанг,
Ул амонатға бу хиёнатдур.

14. Ал-мусташору муътаминун.

Ҳар кишиким бировни маҳрам этиб,
Машваратда амини роз этти,
Гар яшурди билиб салоҳ сўзин,
Ўзини қалбу ҳийласоз этти.

15. Ас-самоҳу рабахун.

Мол базл ила суд агар тиласанг,
Оқибат чун ўлум эрур мавжуд.
Асрағон қолур, улки базл эттинг
Санга ҳамроҳ борурдин эттинг суд.

16. Ад-даину шайн уд-дини.

Аҳли дин ул дурурки қилғай адо,
Бот агар зиммасинда дайн ўлғай.
Дайн адоси чу дин аломатидур,
Беадолик динға шайн ўлғай.

17. Ал-қаноъату молун ла яфна.

Ҳирсдин кечгил ул ғамедурким,
Ҳадду ғоят эмас анга пайдо.
Тут қаноатки, ул эрур моле
Ки, ниҳоят эмас анга пайдо.

18. Навм ус-субайҳати ямнаъ ур-ризқа.

Субҳ уйқусин улки айлар тарк
Ризқу рўзин ўзига тўш кўргай.
Улки ғафлатдин этти навми сабуҳ,
Бу шарафни магарки туш кўргай.

19. Офат ус-самоҳати ал-манну.

Ҳар кишига риоате қилсанг,
Миннат ўткармагил гумонингға.
Негаким ул кишига офат эрур,
Юкла миннат ва лек жонингға.

20. Ас-саъиду ман вуъиза биғайриҳи.

Элга не келса айламас панд,
Улки кўнглини қилди ғафлат банд.
Кимки панд олди элга тушгандин,
Они билким, эрур саодатманд.

21. Кафа билмаръи исман ан юҳаддиса бикулли ма ясмаъу.

Бу ёзуқ бас кишигаким, элдин
Ҳар на сўзким эшитти фош этти.
Тоғ эшитганни дер, гуноҳидин
Гўиё Тенгри они тош этти.

22. Кафа билмавти ваъизан.

Воизинг бас ато-ано ўлуми,
Ким аларча эрур санга носих.
Воизе ул ким айтуру қилмас,
Эрур ул воизинг мунга рожих.

23. Хайр ун-наси ман янфаъули-н-наси.

Халқ аро яхшироқ, дединг, кимдур?
Эшитиб, айла шубҳа рафъ андин,
Яхшироқ бил ани улус ароким,
Етса кўпрак улусқа нафъ андин.

24. Инналлоҳа юҳиб ус-саҳл ат-талқа.

Ҳақ сени севгай эл била бўлсанг,
Тилу кўнглунгни қилиб якрўй,
Нукта сурсанг шукуфтау хандон,
Зист қилсанг кушодау хушрўй.

25. Таҳаду таҳаббу.

Дўстлашинглар ҳадиялар беришиб,
Баҳра топқон хирад атиясидин.
Худ жаҳонда атияе борму,
Яхшироқ дўстлиқ ҳадиясидин.

26. Утлуб ул-хайри инда ҳисонил-вужуҳи.

Эйки, бир ишда ҳожатинг бўлса,
Яхши юзлуқдин иста бахшойиш.
Токи бахшойишидин аввалроқ
Кўрмагидин етушгай осойиш.

27. Зур ғаббан таздад хуббан.

Бир-бирин дўстлар агар гаҳ-гаҳ,
Кўрсалар, дўстлуқ ўлур ғолиб.
Шавқдин ихтилот ўлур матлуб,
Васл учун орзу ўлур толиб.

28. Туба лиман шағалаху айбуху ан уюб-ун-наси.

Эй хушо улки, айб кўрмамак ила
Юз хунарвар маротибин топқай.
Яъни ўз айби пардаси кўзига
Ўзга эл айби чеҳрасин ёпқай.

29. Ал-ғинал-яъсу мимма фи айдин-наси.

Бойлиғ истар эсанг эл илгидин
Ҳар на кўрсанг боридин ўл навмид,
Бул ғино, баски, халқдин кечибон
Тутсанг уммид ҳақдин-ўқ жовид.

30. Мин ҳуснил ислом ил-маръи таркуху ма ла юйбухи.

Кимки ислом кўзгусида тилар
Ҳар замон ўзга бир сафо мавжуд,
Кечсун ул навъ борча ишдинким,
Тенгри рози эмас, улус-хушнуд.

31. Лайса аш-шадиду бисиръати иннама аш-шадид ул-лазийна ямлику нафсаху инд ал ғазаби.

Эмас ул паҳлавонки ўз қадрин
Бош уза элтибон нигун қилғай.

Паҳлавон они билки етса ғазаб
Нафси амморани забун қилғай.

32. Лайс ал-ғанию ан касрат ил арзи иннамал-ға-нию нафси.

Бой эмас улки, мол касратидин
Кўрмагай фоқау талаб ранжин.
Они билким, худой бермиш анга
Нафси аммора таркини ганжин.

33. Ал-ҳазму суъ уз-занни.

Ҳазм боис дурур ангаки, мудом
Иши эл сори бадгумон ўлғай.
Доимо эҳтиёт этар ангаким,
Кайдлардин ҳама амон ўлған.

34. Ал-илму ла яҳиллу манъху.

Эй хирадманд олимеки, санга
Илмдин рўзий айлади сонё.
Киши ўрганса қилмағил маҳрум,
Ёки нафъ олса бўлмағил монё.

35. Ал-калимат ут-гаййибату садақатун.

Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши тўъмадин нафақа.
Не учунким расул қавли билан-
Яхши сўз бордур уйлаким садақа.

36. Касрат уз-зиҳки юмийт ул-қалба.

Асру кўп кулмаким, ўлар эрмиш,
Зинда дил кўнгли кулгу касратидин.
Муни ҳар кимки билди кўнгли била,
Кулмагай ўлса кўнгли ҳасратидин.

37. Ал-жаннату тахта ақдоми уммаҳати.

Оналарнинг оёғи остидадур
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғи висолин истар эсанг,
Бўл онанинг оёғи туфроғи.

38. Ал-балоу муаккалун бин-нутқи.

Деди кўп сўзлаган хато кўп этар,
Улки дерлар ани валиюллоҳ.
Ҳар балоким етар-эрур сўздин,
Буйла ҳукм айлади набиюллоҳ.

39. Ан-назару илал маръатил-ажнабияти саҳмун мин сиҳами иблиса.

Солма кўз кимса бўлса номахрам,
Гарчи нафсинг топар назорада суд,
Ки назарким ҳаром-шайтоннинг
Новакидур ва лек захролуд.

40. Ло яшбаъ ул-мўъмину дуна жориҳи.

Кимки мўъмин дурур қачон чидағай,
Ким ўзи тўқу кўшни бўлғай оч.
Анга доғи керак етурса насиб,
Хонида гар қулочу хоҳи умоч.

* *

Эйки, шахсингни холиқи фаттоҳ
Деди: «Хаммарту арбаъина сабоҳ»,

Эрур ул арбаъининг аввали ҳол,
Айла бу «Арбаъин» била аъмол,

Ки бу навъ икки «Арбаъин» мавжуд
Бўлса, шоядки топқасен мақсуд.

Етса мақсуд муддао бирла
Мени ёд этгасен дуо бирла

Ки, Навоийға ул дуо етгай,
Булбули руҳиға наво етгай.

Вал-хамду лиллаҳи ала тавфиқи ҳаазл-арбаъинк вас-салоту вас-салом ат-таййибин ат-тоҳирин ва сал-лама таслиман касийран.

«АРБАЪИН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Шарқ адабиётида «арбаъин» анъанаси мавжуд бўлиб, халқ орасида машҳур, энг саҳиҳ ҳадислардан 40 тасини саралаб олиб, унинг мазмунини бир рубойда талқин қилинган.

Абдурахмон Жомийнинг «Чихил ҳадис»ини Алишер Навоий туркийга таржима қилган. Шоирнинг нияти, асар муқаддимада таъкидланганидек, «форсийдонлар идрок айлаган» қирқ ҳадис моҳиятидан туркийзабонларни ҳам баҳраманд қилиш эди. Бу ҳадисларни шеърга солишда эса барча шоирлар уларнинг осон тушунилишини, ёдда сақланилишини ҳам назарда тутганлар.

ҲАДИСИ ШАРИФ ТАРЖИМАЛАРИ

1. Сизлардан ҳеч бирингиз ўзига раво кўрган нарсани биродарига раво кўрмагунча, чин мўъмин бўлолмайди.
2. Кимки ҳайр-эҳсон қилишда, ноўрин жойларга сарф қилмасликда, яхши одамларни дўст ва ёмон одамларни душман тутишда фақат Оллоҳнинг ризолигини ният қилган бўлса, демак у ўз иймонини бутун сақлайди.
3. Қўлидан ва тилидан мусулмонларга озор етмайдиган кишигина ҳақиқий мусулмондир.
4. Мўъмин кишида икки хислат жамъ бўлмайди: бахиллик ва ёмон хулқилик.
5. Инсон кексайган сари унда икки хил хислат яшариб боради: дунёга муҳаббат ва орзу-хавас.
6. Кимки инсонларга шукр айтмаса Оллоҳга ҳам шукр қилмайди.
7. Одамларга раҳмли бўлмаган кишига Оллоҳнинг ҳам раҳми келмайди.
8. Дунё малъундур, Оллоҳ зикридан бошқа дунёдаги бефойда ишлар ҳам малъундур.
9. Динор ва дирҳамга қул бўлганларга лаънат бўлсин.
10. Доим таҳоратли юргин, таҳорат – тозалик ризқу рўзингни оширади.
11. Мўъмин киши бир тешиқдан икки марта чиқолмайди.
12. Ваъда – бу қарздур.
13. Мажлисларда эшитганинг – омонат.
14. Маслаҳатчи – ишончга сазовордир.
15. Қўли очиклик – фойдадур.
16. Қарз – бу дин узра доғдур.
17. Қаноат – туганмас бойликдир.
18. Тонги уйқу ризқни қисқартиради.
19. Миннат – сахийлик офатидир.
20. Бошқалардаги камчиликни кўриб, ўзини тузатган одам – саодатлидир.
21. Эшитган гапларини ўзгаларга айтиш – инсоннинг гуноҳга ботиши учун кифоядир.
22. Ўлим – бу айни панду насихатдур.
23. Инсонларнинг яхшиси – инсонларга фойдаси тегадиганидир.
24. Оллоҳ таоло хушфёъл ва очик юзли бандаларини севади.
25. Бир-бирингизга ҳадялар бериб, дўстлашинглар.
26. Яхшиликни чехралари очик одамлардан кутинглар.
27. Гоҳ-гоҳ кўришганда муҳаббат ошар.
28. Ўз айбини билиб, бошқалар айбини кидирмайдиган одам – хўб яхши одамдур.
29. Ҳақиқий бойлик – бу одамлар қўлидаги нарсалардан ноумид бўлиш, тамаъ қилмасликдур.
30. Ўзига ярашмаган нарсаларни тарк этиш – инсон мусулмончилигининг хуснидур.
31. Курашда ғолиб чиққан паҳлавон эмас, балки ғзаби келганда, ўзини босиб олган одам паҳлавондир.
32. Бойлик – молу дунёнинг кўплнги билан эмас, балки нафсининг тўқлиги билан ўлчанади.
33. Ишонмаслик – эҳтиёткорликдир.

34. Илмда бахиллик йўқ.
35. Яхши сўз – садақадур.
36. Кулгининг кўпи – қалб ўлими.
37. Жаннат оналарингиз оёғи остидадур.
38. Ҳамма бало – тилдандур.
39. Бегона аёлларга ташланган ҳар бир назар – шайтон ўқидур.
40. Мўъмин киши қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазмайди.

Шул «Арбаъин»га муваффақ этгани учун Оллоҳга шукр. (Муҳаммад) ва унинг барча пок наслига Оллоҳнинг марҳамат ва раҳмати ҳамда саломи бўлсин.

Ҳадисларни Тошкент давлат шарқшунослик институти аспиранти Мансур Асқаров таржима қилган.

СИРОЖ УЛ-МУСЛИМИН

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Чу йўндум хомаи мушкин шамома¹,
Қилай деб Ҳақ оти бирла зебнома.

Таолллаҳ зиҳи, халлоқи Маъбуд²
Ки, махлуқот андин бўлди мавжуд.

Йўқ эрдин ҳар не бор ул қилди изҳор,
Борин йўқ айлабон ҳам бўлгуси бор.

Қилиб барҳақ улусқа анбиёси,
Муҳаммад барчасининг пешвоси.

Мунга юз минг салом андин дамодам,
Яна авлодию асҳобиға ҳам.

КИТОБ НАЗМИНИНГ САБАБИ

Қилур арз ушбу водий раҳнамойи,
Ғариби бенаво, яъни Навоий

Ки, чун офоқ шоҳи давлатидин,
Анинг ҳам тарбият, ҳам ҳимматидин.

Не шоҳ Султон Ҳусайн, ул шоҳи Ғозий,
Мамолик шаҳларининг сарфарози.

Ки, минг йил олам ичра шоҳи бўлсун,
Салотин бандан даргоҳи бўлсун.

Менинг назмим ёйилди олам ичра,
Кўп офат солди хайли одам ичра.

Биров бир кун деди айлаб нишоте
Ким, ул қилмиш бино олий работе.

Мусофирға ҳар уй бир турфа манзил
Ки, ҳам орому ҳам ком анда ҳосил.

Эшиттим базмининг бир нуктадони³,
Шоҳи соҳибқирон жон дармиёни.

Демиш: не суд гар бир уйни тузмиш
Ки, назми шайнидин кўп уйни бузмиш,

Ўқуғон эл анинг шеърини пайваст,
Тилар бўлғай ҳамиша ошиқу маст.

Солиб ислому дин уйига ошуб,
Бинойи хайр буткармак не махсуб.

Тушуб бу нуктадин жисмим аро печ,
Чу билдим, чин эмиш дам урмадим хеч.

Дедимким, айлайн бир нусха мастур
Ки, бўлғай дину ислом уйи маъмур.

Неким, дин аҳлиға бўлғай зарурат,
Бари тутқай ани билганча сурат.

Ҳам эткаймеи бурун шарҳи ақойид
Ки, ислом аҳлиға бергай фавойид.

Яна ҳам фарз, ҳам вожиб, суннан ҳам
Неким ориз бўлур яхши, ёмон ҳам

Ки, дин аҳлининг ўлғай дилназири,
Мусулмонлиғ ишида ногузири.

Баён қилғаймен андоқ равшану пок.
Ки, идрок эткан они хайли атрок.

Ва лекин гоҳи ашғол эрди монё,
Гаҳи ҳар мухталиф ҳол эрди монё.

Анга тегруки, бу фурсатда ногоҳ,
Бировким, эрди кўп маънидин огоҳ.

Мақому мавлиди онинг Самарқанд 4
Ки, нузҳат ичрадур фирдавс монанд.

Буён ўлмакка кишвардин етишти,
Суруши чархи ахзардин етишти.

Кўнгул майл айлаб онинг хидматиға,
Мушарраф қилдим ўзни суҳбатиға.

Бўлур эрди маонийдин гуҳарпош,
Сўз асносида бу навъ айлади фош.

Ки, бир кун Хожаеки 5 чархи оли(й),
Ҳилолин истар онинг оти наъли.

Равишда Шиблю 6 Зуннунға 7 фойик,
Убайдуллох 8 деб отин халойик.

Ким, улдур пешвойи аҳли иршод,
Бу иршод этти сандин айлабон ёд.

Ким, ул кўп назм дерга бўлди роғиб,
Бу янглиғ назм ҳам эрди муносиб.

Чу қилди Хожанинг амрига тақрир,
Ул эрдиким, бурунроқ бўлди таҳрир.

Ки, мен дер эрдим айтай улча мақдур
Вале монёдин эрдим анда маъзур.

Чу сўрди Исо анфоси бу дамни,
Ҳам ул дам азмиға йўндум қаламни.

Бу сўзнинг сидқу кизби ков-кови,
Адаб эрмас чу содиқ эрди ровий.

Чу лобуд нукталар малҳуз бўлғай,
Умид улким, улус маҳзуз бўлғай.

Навоийдин чу топқайлар навое,
Анинг руҳиға ҳам етган дуое.

ШАРИАТДА АҲКОМ ШАРҲИ ВА АҚОИД ВА ҚАВОИДИ АДОСИ

Бурун билким, эрур шаръ ичра аҳком,
Ки, билмак они бўлмиш элга ноком.

Ул аҳком икки янглиғ бўлди мавжуд,
Ки, бордур ҳар бирида ўзга мақсуд.

Бирисидин мурод ўлди ақида,
Амал матлуб бўлди ул бирида.

Ақоид дедилар аввалгига исм,
Иккинчи аҳком фаръидин топиб қисм.

Амалдин чун бурун келди ақойид,
Пас, андин еткурай аввал фавойид.

ИЙМОН ҚОИДАСИНИНГ ИЖМОЛИ

Бурун ул нимаким, фарз этти Яздон.
Эрур оқилға болиғ бўлғач иймон.

Анинг маънисидур тил бирла иқрор,
Кўнгул бирла инонмоғлиғ дағи бор.

Тилар бўлсанг анга ўзни етурмак,
Бил олти нимага иймон кетурмак.

МЎМАН БИҲИЛАРИНИНГ ТАФСИЛИ

Бурун бермак тонуғлуқким, Худованд,
Ки, не бордур анга мислих, не монанд.

Худоедур яраткан буду нобуд,
Ки, андин ўзга йўқтур Тенгри мавжуд.

Яна билмак малоикники, Холик,
Яратибдур ибодатқа мувофик.

Яна билмак китобин ҳам камохий,
Қадим ўлди дағи бори илохий.

Яна ҳам анбиёға қилмоқ иқроп,
Ки, борин элга ирсол этти Жаббор⁹.

Яна улким, бўлур қойим қиёмат,
Ки, кўпрак элгадур оху надомат.

Яна билмакдурур бемакру тазвир,
Ки, Ҳақдиндур ямон-яхшиға тақдир.

СЕККИЗ СИФОТУЛЛОҲКИМ, АҚОИД ДОХИЛИДУР

Яна секкиз сифатқа муътакид бўл,
Алардин ҳар бирига кўргузай йўл.

Ким, ул секкиз эрур Ҳақнинг сифоти,
Ки, боридин муназзах қилди зоти.

Эрур хаййю алиму яна қодир,
Муриду ҳам самиъ ўлдиву нозир.

Такаллум васфиға дағи мувофик,
Яна ибод афъолиға Холик.

Не бор анинг шарика, не вазири,
Не бор анинг саҳими, не назири.

Не жавҳар, не араздур, не маконда,
Не воқеъдур жиҳатда, не замонда.

Чу эрмас анга ҳеч ашё мушобих,
Анинг шаъниндадур: «Лайсака мислих»¹⁰.

Қадим ўлди каломи дағи олам,
Эрур ходис дедим бу сўзни фафхам¹¹.

НЕЧАКИМ ҲАҚ БИЛМАКИ АҚИДАДИНДУР

Яна билким, ақойид ичра мутлақ,
Неча иш келди билмак керак ҳақ.

Азоби қабр эрур куфр аҳли хосий,
Яна дин аҳлидин баъзи бўлса осий.

Яна икки малакнингдур саволи,
Яна ҳам руъятуллоҳ эҳтимоли.

Яна ҳақ бир сироту, яна мезон,
Яна дўзах, яна фирдавси ризвон.

Шафоат анбиёдин ҳам эрур ҳақ,
Муҳаммад барчанинг сархайли мутлак.

Яна ҳақ келди эъжоз анбиёга,
Анингдекким, каромат авлиёга.

Яна билгил акоид ичра маҳсуб,
Ки, бўлмас элдин амру наҳй маслуб.

Яна куфр англағил тасдиқи коҳин,
Нечукким, Тенгридин маъюсу эмин.

ИСЛОМ АРҚОНИНИНГ ШАРҲИ

Ангаким, бўлди иймон амри кирдор,
Керак исломдин бўлса хабардор.

Биносин англағил исломнинг беш,
Ани билмакка бўлғил фикратандеш.

Бу бешдир – бир эрур лафзи «шаҳодат»,
Ки, айтурлар ани аҳли саодат.

Эрур бир билмак ул Тенгрини аввал,
Муҳаммадни анинг халқиға мурсал.

Бу сўз иймон сўзида бўлди мазкур,
Ақойид шарҳини айларда мастур.

Яна тўртин дағи айтай яко-як,
Ки, мўмин хотирида қолмасун шак.

Салоти хамс анинг иккинчиси бил,
Анинг шарҳини айлай эмди тафсил.

ТАҲОРАТ ФАРОИЗИНИНГ АДОСИ

Эрур шарти анинг аввал таҳорат,
Таҳоратда сурай аввал иборат.

Таҳорат ичра билким, тўрт эрур фарз,
Гар этсанг истимоъ, айлай ани арз.

Ю(в)мвғлиқ юзни манглай то зақандур,
Кулоқдин то кулоқ важҳи ҳасандур.

Маҳосин бўлса ончаким, ёпар юз,
Ани ғусл айламак, эй ниятинг туз.

Ики қўлни ики тирсак била ю(в),
Вузу айларда билким, фарз эрур бу.

Яна бош масҳини ҳам фарз билғил,
Валекин, тўрт улуштин бирни қилғил.

Ю(в)моғ ики оёғни фарз эрур ҳам,
Ики ошуғни ҳам қилмоқ анга зам,

ТАҲОРАТ СУННАТЛАРИНИНГ ШАРҲИ

Вузуъда ўн ики иш келди суннат,
Бирисин тасмия¹² бил, бирни ният.

Ю(в)моғ уч қатла қўл тирсакка тегру,
Яна бир мазмаза уч қатла ҳам бу.

Чу бўлди мазмаза қилмоқ муқаррар,
Бил истиншоҳ ҳам мундоқ муқаррар.

Яна таҳлил қилмоқ лиҳияға зам,
Оёғ бирла илик бармоғлари ҳам

Яна уч қатла аъзони ю(в)моқ бил,
Яна бошнинг тамомин масҳ қилғил.

Яна тартиб, яъни улча таҳрир,
Қилинди берма лек анга таҳйир.

Биров ул жумладин келди муволот,
Ю(в)моқ, яъни паёпай узвни бот-бот.

ВУЗУЪ МУСТАҲАБЛАРИ

Таҳорат ичра олти мустаҳабдур,
Эшитсин ҳар киши аҳли талабдур.

Бурун ният, яна билгил муволот,
Бори бош масҳию тартиби одот.

Бўюн масҳини дағи мустаҳаб қил,
Агар қилсанг саодатқа сабаб бил.

Таяммундур бири, яъники бунёд,
Ю(в)моққа ўнг тарафдин қилмоқ ирод.

ВУЗУЪ НОҚИСЛАРИ

Ики ёндин неким дафъ этса тохир,
Тахоратнинг бўлур нуқсони зоҳир.

Яна бир узвдин рийм оқса ё қон,
Вузуға бор алардин дағи нуқсон.

Қонаса тишки, кўз солғанда толиб,
Оғиз сувиға рангин топса ғолиб.

Йўқ эрса қуссаким, қон келса софин,
Икисидур тахоратқа манофий.

Яна қай уйлаким, бўлғай тўла фам,
Ва лекин дафъ бўлғай ғайри балғам.

Жунуну хушсизлик, дағи уйку,
Ки, бўлғай такада ноқисдурур бу.

Намоз ичра билик кулгу вукуъи,
Ки, бор анинг сужудию рукуъи...

Бу ҳолатларки, мазкур ўлди бир-бир,
Берур барча вузуъ холиға тағйир...

ҒУСЛНИНГ ФАРОЙИЗИ

Нимаким, ғусл қилмакка эрур фарз,
Агар сен истимоъ этсанг, қилай арз.

Оғизға мазмаза қилмоқ билгил,
Бурунға дағи истиншоқ қилғил.

Эрур бу икки бўлғач бебаҳона,
Бари аъзоға сув қилмоқ равона

Яна ғусл ичра суннатлар дағи бор,
Таомил айлагил то айлай изҳор.

ҒУСЛНИНГ СУННАТЛАРИ

Илик аввал ю(в)моғлиғ айла мафҳум,
Пас, андин сўнг ю(в)моқдур узви маълум,

Баданда гар нажосат бўлса зоҳир,
Ани қилмоқдурур су(в) бирла тоҳит).

Яна суннатдурур қилмоқ вузуъ ҳам,
Ю(в)бон аъзо қуноб уч қатла су(в) ҳам.

ТАЯММУМ ФАРЗЛАРИ

Таяммум фарзи аввал бўлди ният,
Илик туфроққа урмак икки навбат.

Керактур бирни юз масҳига билмак,
Яна не бирла масҳ эт қўл ва тирсак.

Таяммум ноқисин айлай ишорат,
Эрур хар неки нуқс этгай таҳорат.

Икинчи онча су(в)ға дастрасдур,
Ким, ул су(в) бир вузуъ қилмакка басдур.

НАМОЗ ФАРОИИЗИДА ОЛТИ ХОРИЖ ФАРЗНИНГ ШАРҲИ

Намоз ичра фаройиз, эй хирадманд,
Ун икки нима айлабдур Худованд.

Намозингга алардин олти дохил,
Яна олтиси хориж келди ҳосил.

Бу олтидин бири қилсанг ибодат,
Ҳадас бирла нажасдин бир таҳорат.

Яна бир пок бўлмоқдур макон ҳам,
Яна авратни қилмоқдур ниҳон ҳам.

Яна бир вақт билмак кеча-кундуз,
Яна бир қибла сори айламак юз.

Яна бир ният этмак бўлди билгил,
Намоз албатта, ният бирла қилғил.

НАМОЗ ОЛТИ ДОХИЛИ ФАРЗИНИНГ БАЁНИ

Чу хориж олтини қилдим аёнинг,
Қилай дохилни ҳам хотир нишонинг.

Эрур аввалгиси аввалғи такбир¹³,
Қиём ўлди намозингда яна бир.

Яна бирни яқин билгил қироат,
Яна бирдур рукуъ айларда тоат.

Сужуд ўлди бири, эй хилқатинг пок,
Яна бир қаъдаи охир қил идрок.

Киши бу ерга истар бўлса маъни,
Ташаҳхудгача¹⁴ қилмоқ макс яъни.

НАМОЗНИНГ ВОЖИБЛАРИ

Намозинг ичра вожиб келди етти,
Ки, соҳиб шаръдин бу навъ етти.

Бурун «ал-ҳамд»¹⁵ни қилмоқ қироат,
Яна бир сура анга қилмоқ изофат.

Яна тутмоқдурур тартиб маръи,
Будур хожайи кавнайн шаръи.

Қироат айламак таъйин бирин бил,
Яна бир айламак арконға таъдил.

Бирин эл қаъдаи аввал тааххуд¹⁶,
Бири бу қаъдадин сўнгра ташаххуд.

НАМОЗНИНГ ЎН СУННАТЛАРИ ВА ЎН ҚАВЛИСИ АДОСИ

Намоз ичра йигирма келди суннат,
Кишиким қилса кўйдег жонға миннат.

Йигирмидин ўнини англа қавлий,
Яна ўнини феъли билмак авлий.

Бурун улки қавлийдур ани бил,
Яна феълийси сари майл қилғил.

Ул ўндин бирини истифтоҳ билгил,
«Аъзу»¹⁷ иш бандиға мифтоҳ билгил.

Яна бил тасмия, андин сўнг омин,
Қил андин сўнг «самий Оллоҳу»¹⁸ таъйин.

Учу тўртинчида йўк фотиҳа фарз,
Эрур суннат бу янглиғ қилдилар арз.

Рукуъ ва саждада ҳам икки такбир,
Ики тасбиҳға¹⁹ ҳам берма тағйир.

НАМОЗ СУННАТЛАРИДИН ЎН ФЕЪЛИСИ БАЁНИ

Яна феълий бировғаким, билиқдур,
Қулоққача бийик қилмоқ илиқдур.

Ўнг илгинг сўлға қўймоқтур яна сўз,
Яна сажда, ерга тикмоғинг кўз.

Рукуъ ичра илиқ тизга қилиб ёр,
Учани тутмоқ ул ҳолатда ҳамвор.

Ики овуч не ерга бўлса мансуб,
Эрур сажда арода бошқа матлуб.

Сужуд айларда пайдову ниҳондин,
Қорин тиздан жудо тут, кўлни ёндин.

Яна сўл пошна устида ором,
Қилмоқ қибла сори мойил ибҳом.

Кеча-кундуз намозеким эрур фарз,
Эрур ўн етти ракъат уйлаким, қарз.

НАМОЗ ФАРОЙИЗИ РАКАОТИ АДАДИ

Ики субҳу яна тўрт ўлди пешин,
Яна аср ичра бўлди тўрт таъйин.

Учу тўрт англа, мағрибла ашода,
Вали қил витрни вожиб арода.

НАМОЗ СУННАТЛАРИНИНГ РАКАОТИ АДАДИ

Бировким, кеча-кундуз қилса тоат,
Эрур суннат анга ўн икки ракъат.

Икирар ракъат ўлди субҳ ила шом,
Ул икки-тўрттар англа барча айём.

ИСЛОМНИНГ УЧУНЧИ РУКНИКИМ, ЗАКОТДУР, БАЁН ҚИЛМОҚ

Закот ўлди учунчи рукн билгил,
Нечукким, амр қилмиш Тенгри қилғил.

Киши соҳибнисоб ўлгунча маъмур,
Эмаским, ҳақ тутубтур ани маъзур.

Нисоб ўлса киши молиға зохир,
Айирмоқ фарз келди қирқдин бир.

Етурмагил ангаким, мустаҳикдур,
Бу ишга мустаҳик бўлғай муҳикдур.

Бу сийм аҳкомидур қилмоқ тасаддук,
Яна ашёда мундоқ бил таҳаққук.

Ки, ҳар турлук яна бўлса жиҳотинг,
Баҳоси узра мундоқдур закотинг.

Мавошийға битубтурлар қавойид,
Ани ҳам яхши англа кўргузуб жид.

Яна жамъики, дерлар исми худдом,
Муқаррардур аларға дағи аҳком.

Вале эрмас кияр тўн ва минар от,
Яна ҳам ногузир ўлган мис олот.

Давоту хома ё авроку ажзо,
Бу дастур ўлса, бир, ҳар навъ ашё

Ки, онсиз бўлмағай матлуб ҳосил,
Закот ичра эмас ул шай дохил.

Вале дохили ҳаққуллоҳ билгил,
Анинг имсокидин эъроз қилгил.

Адосида балонинг раддин айла,
Яна қилмоқ сабукбор ўзни тонгла.

ИСЛОМНИНГ ТЎРТУНЧИ РУКНИКИМ, РЎЗАДУР – ШАРҲ ЭТМАК

Эрур тўртунчи (рукни) ислонинг савм,
Ки, ўтган кимсага тақво била явм.

Чу рўза бўлди йилда бир ой,
Анинг ижросида бўл нафсфармой.

Ани бил субҳдин то шом чоғлик,
Таому шурбу шахватдин йироғлик.

Эрур бу рўзада ният санга фарз,
Валекин неча авло айладим арз.

Навофилда валс ниятни қилмоқ,
Санга жоиздурур туштин бурунрок.

Чибин ё пашшадек ҳар жинси ҳосил,
Эмас бўғзунгга кирса рўза ботил.

Тузу сирка тоторға аҳли идрок,
Тенгурса тил учун эмас анга пок.

Яна улким, хижомат қилсаю қасд,
Ғам эрмас, рўзаға чун қилмамиш қасд.

Гар ўтмак тифл учун чайнар аноси,
Раводур гар яна йўктур ғизоси.

Вале билмак керактур ани макруҳ,
Керак макруҳдин хотирда андуҳ.

Унутиб гар есанг, ичсанг эмас ғам,
Эрур ул рўза боқий, эй мукаррам.

ФАВТ БЎЛГАН РУЗА ЭВАЗИ ВА КАФФОРАТИ

Агар бебоклик ойини туздук,
Ғизонинг ғайри бирла рўза буздук.

Ғизо еб рўза улким, қилса зойил,
Ва ё нафси бўлиб шахватға мойил.

Каффорат олтмиш мискинга итгом,
Эрур ё олтмиш кун савми ноком,

Ким, ул кунларнинг ўлғай итгисоли,
Йўқ эрса солим эрмас рўза ҳоли.

Ва ё бир банданинг кўнглин қилиб шод,
Анга Тенгри йўлинда қилмоқ озод.

ИСЛОМНИНГ БЕШИНЧИ РУКНИКИМ, ҲАЖДУР, БАЁН ҚИЛМОҚ

Бешинчи рукн билгил ҳажжи ислом,
Чу фарз ўлди адоси келди ноком.

Вале фарзиятида шартлар бор,
Қулоқ тутким, қилай борини изҳор.

Биров улким, иститоат бўлса мавжуд,
Анга тенгруки, қилдинг ани мақсуд.

Яна бир шарт йўл амнияти бил,
Бу чун мавжуд ўлур ҳаж нияти қил.

Яна гар дайн йўқ бўйнунгға лозим,
Санга бўлмоқ бўлур ул йўлға озим.

Яна гар йўқ аёлингдин маунат,
Ки, ул кўргай маош учун суубат.

Яна гар бермади жисмингда сонёъ,
Мараз андоқки, бўлғай йўлға монёъ.

Бу маҳзурот гар йўқ тебра филҳол,
Ўзунгу дўст кўйи тавқиға сол.

Неким фарз ўлди бўйнунгда адо қил,
Етиб мақсадқа комингни раво қил.

ХОТИМА ВА КИТОБ ТУГАНЧИНИНГ ТАҚРИРИ

Манга бу нукталарким, бўлди таҳрир,
Қилай итмоми тақрибини тақрир.

Агарчи хутбаву фихрастида бор,
Вале ул аҳддин гардуни даввор.

Басе ошуфталиғлар қилди ҳодис,
Ки, итмомиға маълум ўлди боис.

Тўқиз юз бешда**20** бир фархунда фарзанд,
Адаб бирла тавозуъдин баруманд,

Ки, мажлис ичра ҳозир эрди бир кун,
Масойил баҳси эрди тилга макрун.

Чу анда қобилият зоҳир эрди,
Кўнгул бу назмға тартиб берди,

Ки шояд анга нафъи ҳосил ўлғай,
Кўп элга ҳам бу маъни восил ўлғай.

Сабаб бу ишни қилди даври айём,
Топорға бу китоб оғози анжом.

Чу равшан айлар ислом аҳли зотин:
«Сирож ул-муслимин» қўймишмен отин.

Умидим улки, ҳарким ўқуғай,
Мунунг нури била кўнгли ёруғай.

Дуо бирла мени ҳам айлағай ёд,
Равоним ул дуодин айлағай шод.

«СИРОЖ УЛ-МУСЛИМИН»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

1. Маъноси: хушбўй ҳид таратувчи қаламни йўнди, демакдир.
2. Тарж. ар.: Тангри юксак, унга ҳамма талпинувчи ажиб бир зотдир.
3. Шоҳ мажлисларида қатнашиб юрадиган, зийрак ва унга ғоят яқин (айнан жондек ички) ким эса (фикримизча шахзодалардан бири) Навоий шеърини дилларни вайрон ва ислом дин уйини алғов-далғов қилади, ўзи жуда кўп хайрли ишлар қилади, лекин булардан не фойда, яъни ҳисобга ўтармикан, деган фикрни айтади. Навоийда «Ислом уйини маъмур» этадиган бир асар ёзиш нияти пайдо бўлади. Лекин турли юмушларнинг кўплиги бунга имкон бермайди.
4. Самарқандда туғилган ва ўша шаҳарда яшайдиган бир улуғ покиза зот Ҳиротга ташриф буюради. Навоий унинг хизматига шошади.
5. Хожаеким... – Хожа Аҳрор назарда тутилади. Асл исми Хожа Убайдуллоҳ, Тошкентга яқин Боғистон қишлоғида 1404 йилда туғилган ва 1490 йилда Самарқандда вафот этган машҳур шайх, нақшбандийлик валийларидан бири, йирик феодал, нуфузли дин арбоби. Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоийларнинг муршиди комили Хожа Аҳрор илмда яқинга қадар ўз ҳаққоний баҳосини ола олмаган эди.
Проф. А. И. Болдирев ўз ҳаётининг сўнги йилларида Хожа Аҳрор ҳақида кичик бир тадқиқот яратиб, унинг моҳиятини «Бартольд ўқишлари» (1974 йилда таъсис этилган) номи остида ўтказилиб келинаётган Умумиттифоқ Шарқшунослар анжуманига тақдим этилган (1982). Маъруза кашфиёт даражасида қабул қилинди ва 1985 йилда Москвада «Феодализм давридаги яқин ва Ўрта Шарқда руҳонийлар ва сиёсий ҳаёт» тўпламида нашр этилди. Унда Хожа Аҳрорнинг аграр фаолияти, «тамға»ни йўқ қилиши, «шариат ва дин аҳкомлари»ни бузувчиларни жиловлаб туриши, Жомий, Навоий ва Бобур талқинида унинг шахсияти ва фаолиятига муносабат, асарлари, хайрли ишлари, бунёдкорлиги, Улуғбек қатлига дахлсизлиги ва ҳ. к.лар бирлашиб, илмдаги унга қарашни ижобий томонга йўналтириш, ҳақиқий баҳосини олиши лозимлиги қаламга олинади.
6. Шиблий – Абубакр Шиблий, машҳур сўфий, комил авлиёлардан. Фаридуддин Аттор «Газкират ул-авлиё»да Шиблий манокбиларидан 60 та нақл, суҳбатларни келтиради. 945 йилда Бағдодда вафот этган.
7. Зуннун – Абулфайз Субон Зуннун Мисрий, машҳур сўфий. 859 йилда вафот этган. Манбаларда унинг кимё фани билан машғул бўлгани таъкидланади.
8. Убайдуллоҳ – Хожа Аҳрорнинг исми.
9. Жаббор – Оллоҳнинг сифатларидан бири, мажбур қилувчи, демакдир.
10. Тарж. ар.: Ҳеч нарса унга ўхшаш эмас (Қуръон. «Шўро» сураси, 11-оят).
11. Тарж. ар.: билиб ол.
12. Тасмия – «Бисмиллоҳир раҳмонир-раҳим»ни айтмоқ.
13. Такбир – «Оллоҳу акбар» (Оллоҳ улуғдир)ни айтмоқ.
14. Ташаҳҳуд – «ат-таҳиёту лиллоҳи вас-салавоту ват-таййибот.
Ассалому алайка айюҳан-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳ. Ассалому алайно ва ало ибодиллоҳис-солиҳин. Ашҳаду алло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳуади айтмоқ.
15. «Ал-ҳамд» – Қуръони мажиднинг биринчи «Фотиҳа» сураси.
16. Таъахҳуд – аҳд қилмоқ.
17. «Аъзузу» – «Аузу биллоҳи минаш-шайтонир-рожим»ни айтмоқ.
18. «Самиёллоҳ» – «Самиёллоҳу лиман ҳамидах»ни айтмоқ.
19. Икки тасбиҳ – бири рукуъ тасбиҳи «Субҳона раббиял-азим» ва иккинчиси сажда тасбиҳи «Субҳона раббиял-аъло»ни айтмоқ.
20. 905 ҳ. й. 1499/1500 милодий йилга тўғри келади.

МУНОЖОТ

БИСМИЛЛОҲИР-РАҲМОНИР-РАҲИМ

Зиҳи исминг азим, раҳмонлиғу раҳимлиғинг – вожибут-таъзим. Исм – сенинг исминг ва раҳмонлиқ ва раҳимлиқ – сенинг қисминг, сен – ганж ва офариниш – тилисминг. Исминг жамъи сифоти – асмой ҳусно, раҳмонлиғ ва раҳимлиғингга юз минг ҳамду сано. Раҳим ҳам сен, раҳмон ҳам сен, азим ҳам сен, субҳон ҳам сен. СубҳонОллох, не кибриёву азаматдурким, сендин ўзгага вужуд итлоки бўҳтон ва тухматдур. Зотинг – қайноми барҳақ, вужудунг боқийи мутлақ. Сендин ўзга мавжуд кўрунганлар намуди бенамуд, балки нобуду номавжуд, вужуд ва мавжуддин сен мақсуд. Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука. Ё вадуд ва Маъбуду вожиб ул-вужуд¹.

ҲАМД. Илоҳи, азамат ва жабарут² сенинг шаънингдадур ва мулку малакут³ – сенинг ҳукму фармонингда, азалятингга бидоят йўқ ва абадиятингга ҳадду ниҳоят йўқ. Даҳр гулшанида ҳар гиёҳу яфроғ – сенинг ҳамдингга зокир ва сипехр анжуманида ҳар ҳарфу авроқ – сенинг неъматингга шокир. Жамолятинг бўстонида секиз учмоқ – бир райҳони дилнавоз ва жалолятинг зиндонида етти тамуғ – бир самуми жонгудоз. Ҳашаматинг боргоҳида бир шамма – меҳри мунир ва санъатинг коргоҳида бир лавҳа – сипехри асир. Юз бу оламча мавжуд этай десанг, «кун фаякун»⁴ иборати анга кофий ва минг ончани маъдум этай десанг, «ҳабоан мансуро»⁵ ишорати анга вофий. Ваҳдоният сифатида шарикун вазирдин мубарро ва фардоният сийратида волиду валаддин муарро. Илминг дарёсидин ҳар гавҳар нужум дураридин покрок, мулкунг саҳросидин ҳар лола куёш машъалидин оташнокрок. Бемонандлиғингга «лайсака мислихи шайъун»⁶ гувоҳи содиқ, бепайвандлиғингга «лам ялид ва лам юлад»⁷ далили мувофик. Ҳар негаким ташбих қилинса ўхшамассен, яхши боқилса ул сандин дурур ва сен ул эмассен. Ҳамдингда такаллум аҳли тили қосир, сипосингда мутакаллимлар ажздин мутаҳаййир. Бу бобда «лонухси саноан алайка»⁸ мазкур бўлур, ҳар неча балоғат лофин урган дам урмаса, маъзур бўлур.

НАЪТ⁹. Улки, «кунту набийян ва Одаму байналмои ваттин»¹⁰ мазмуни анбиёга муқаддамдур, «раҳматан лил-оламин ва хотамун набиййин»¹¹ мантуқи била аларга муаххар ва хотамдур, хабиби Ҳазрати Илоҳ Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳи алайҳи васалламдур. Юз йигирма тўрт минг анбиёи мурсал хилқатидин мурод ул ва барча анга хайл ва ўн секиз минг олам ихтироъидин мақсуд – ул ва офариниш анга туфайл. Нубувват тахтида ҳумоюн фарқи узра тож, анбиёву расул хайлида соҳибмеърож, аввалину охири халқи анинг шафоатиға муҳтож. Буроқи иноят анинг маркаби улви хироми ва Жибирили ҳидоят анинг пайки барқгоми, лайлат ул-меърож анинг шабистони ва «ли маъОллоҳи вақтун»¹² анинг мақоми. «Салавотуллоҳу алайҳи ва ало олиҳит-таййибин ва асҳобиҳит-тоҳирин»¹³.

МУНОЖОТ. Илоҳи, ақрам ул-ақрамин¹⁴ – сен ва мен – гуноҳкор. Илоҳи, арҳам ар-роҳимин¹⁵ – сен ва мен тийрарўзгор. Илоҳи, агарчи журму исёндин ўзга ишим йўқ, аммо сендин ўзга ҳам кишим йўқ. Илоҳи, йўқ эрдим бор эттинг, тифл эрдим, улуғлар жарғасиға қоттинг, аммо нафсу хаво елидин зуҳдум ниҳолин ушоттинг ва офиятим хайлин ёзуқ сипоҳи турктозидин тарқаттинг.

Илоҳи, ёмон афъолимдин паришонлиғим чўктур ва шум нафсимда пушаймонлиқ йўқтур, мундоқ балодин кутулурға уммидим сендин-ўқтур.

Илоҳи, ўзлук ёмонлиғидин ўзлугум била ўта олмайдурмен ва яхшиларнинг этагин ёмонлиғим уётидин тута олмайдурмен.

Илоҳи, йиллар ибодат қилғонни рад қилсанг, ҳеч яхшилиқ ким дахл қила олмас ва қарилар исён қилғанни қабул қилсанг, ҳикматин ҳеч киши била олмас.

Илоҳи, Одам хилофот тахтининг муставжиби ўзимۇ бўлди, сенинг тақдиринг бўлмай шайтон муҳолифатининг сўзимۇ бўлди?..

Илоҳи, бергучисен ҳам фисқу фужурни, ҳам зуҳд, ҳам вараъни, аларнинг тухматин бир неча ожизға боғламоқ не яъни?

Илоҳи, иноятингға уммидворменким, гуноҳим беҳаддур ва раҳматингға сазоворменким, хатову сахвум беададдур.

Илоҳи, дарди ҳолимни ҳар кимга айтсам, рад қилса, санга таважжух эткаймен ва агар сен рад қилсанг, неткаймен ва кимга кеткаймен?

Илоҳи, сенинг йўлунгда туфроғ етса, тўтиёдур ва кесак йўлукса, кимёдур, ғайрингдин кизил олтун қора туфроғдек беқадру камбаҳодур.

Илоҳи, ёмонлиғимдин агарчи кўп аламим бор, ғамхорим сен бўлсанг, не ғамим бор.

Илоҳи, дунё майли риштасин кўнглумдин ўз ва нафсоният тийралиғида ҳидоят шамъи била ўзунг сори йўл кўргуз.

Илоҳи, ул узун йўл ва қатиф водийда иноятинг била йўлда ва анинг қатъида аёғим тойилса, дастгирлигинг била кўлда.

Илоҳи, бу йўл сайрида шайтонни теграмга ёвутма, агар ул адув йўл урса зуҳдумдин не келгай, иноятингни ўксутма.

Илоҳи, таквие берки, нафси ғаддор анга забун бўлсун, вараъе насиб қилки, шайтони нобакор боши анинг аёғида нигун бўлсун.

Илоҳи, ғафлат уйқусидамен, бедор қил ва жаҳолат мастлигидамен, хушёр қил.

Илоҳи, ул бедорлиғни огоҳликка еткур ва бу хушёрлиғни беиштибоҳликка уландур.

Илоҳи, душмандур шайтони хийланамой манга ва нафси худройдур корфармой манга, бу варталарда дастгир бўлмасанг, вой манга.

Илоҳи, агар хислатим эGRIDур, ниятим туздур, бу жиҳатдин агар қўркунчум бордур, аммо уммедим бирга юздур.

Илоҳи агар афъолимға боқсам, уёт ўлтурур ва сенинг карамингни соғинсам, уммид танимға жон келтурур.

Илоҳи, сендин ёмонлиғ келмас ва мендин яхшилиғ, сен яхшисен ва мен ёмон. Ҳар кимга ўзига муносибдур қилиғ. Тикан иши санчилмоқ учун, ани куйдурмак муносибдур, баҳор файзи ом учун, анга гул мусоҳибдур.

Илоҳи, туфроғдин эл кўзига тийралик етар ва қуёш ашиъа била олам аҳли кўзин равшан этар.

Илоҳи, чун ҳар не қилилур санга тақдирдур, қилғучиға қилмоқта не тадбирдур.

Илоҳи, тақдир қилғанингни қилурға не ихтиёр, қилмасмен демакка кимнинг ҳадди бор.

Илоҳи, агарчи залолатқа тушубмен, аммо ҳидоятингға талабгормен ва агарчи тамуғ ўтиға тушкали ёвушубмен, аммо раҳматингдин умидвормен.

Илоҳи, умидимни карамингдин маъдум қилма ва раҳматингни халойиққа ом қилғонда мени ҳам маҳрум қилма.

Илоҳи, агар дастгир сен бўлмасанг, асо ҳамону ит ғунжиси ҳамон ва агар пардапўш сен бўлмасанг, ридо ҳамону эшак арғамчиси ҳамон.

Илоҳи, тоатингға ҳавасим бор, аммо нафска забунмен, ибодатингға мултамасим бор, аммо гирифтори ишқу жунунмен.

Илоҳи, лахву ҳаво майидин мастмен, ужбу риё жомидин майпарастмен, бу дастовизлар била шайтонға ҳамдастмен.

Илоҳи, париузорларға мени девона қилдинг ва шамъи рухсорларға кўнглумни парвона қилдинг, бу сабаблардин расволиғ била оламға афсона қилдинг.

Илоҳи, неча мусалсал зулф савдосидин бўйнулда занжир бўлғай ва муанбар хол хаёлидин кўнглум асир, санга тақдир бу навъ эрса, манга не тадбир?

Илоҳи, кўнглум кишвари қаро кирпичлар ясоли яғмосидин бузуктур ва сабрим уйи гулранг узорлар хўйи селидин йиқуктур.

Илоҳи, ҳар оташин лаъл менинг ўт тушкан жонимдин намудор ва ҳар сероб ғунчада менинг кўп пайкон кўнглум шакли падидор. Бу офатларнинг иложи сенга осондур, менга душвор.

Илоҳи, шўхи чобукларға чевиланда ҳар ён шитоб солурсен ва аларнинг ҳар ён шитобидин менинг ошуфта кўнглумға ҳар дам изтироб солурсен.

Илоҳи, аларға ул шитобдин қарор йўқ ва менга бу изтиробдин ихтиёр йўқ. Аларнинг дилраболиғи ҳам – сендин ва ошуфта кўнглумнинг мубталолиғи ҳам – сендин.

Илоҳи, бирав ҳуснига малоҳат берурсен ва анинг тузин менинг кўнглум жароҳатиға сепурсен.

Илоҳи, бирав мижаси нишин захролуд этарсен ва унинг нўгин менинг яралиғ бағримға санчарсен.

Илоҳи, шамъ ҳусни безанмаги ҳам сендин ва парвона жони ўртанмаги ҳам сендин.

Илоҳи, гул узориға дилафрўзлук ҳам сен бердинг ва булбул фиғону зориға жигарсўзлук ҳам сен бердинг. Агар қайси шамъи гулрух ишқи ўтинким кўнглумға солдинг, парвона ва булбулдек сабру қароримни олдинг.

Илоҳи, агар ишқ суубатидин базм туздум ва май сели офатидин такво ва зухдум уйин буздум. Ул не май ичмак ва аёғ тутмак эрдиким, аёғ-аёғ қон ютмоқ эрди.

Илоҳи, агар ҳажр шиддатидин туганлар ўртадим, дину ислом мазраида хирманлар ўртадим.

Илоҳи, ҳар туган саводидин офиятим рухсорин қаро қилдим ва анинг дудидин имоним рўзгорин қаро қилдим.

Илоҳи, агар ҳавасдин бош-аёғ яланг ҳар ён югурдум, бошдин-аёғим ёмон эрканин халойикқа билдурдум.

Илоҳи, агар шавқ жунунидин кўксумга тош урдум, ул тош била нангу номусум шишасин синдурдум.

Илоҳи, гоҳи бу жунундин атфол тошин бошимға ёғдурдум, гоҳи аҳбоб маломати нишин кўнглумға еткурдум.

Илоҳи, қайси исён тийралиғи билаким, офиятим юзи қорормади, қайси бедод суубатиким, мен қаро юзлукка бормади.

Илоҳи, йигитлиғим бу навъ ҳам қатиғ ўтти, ҳам ачиғ, қарилиғда юз қатла ўзумни ўлтурсам не асиг.

Илоҳи, эмди ҳамким, барчадин кечмак хаёлин қилурмен, ўзлугум била кеча олмон, яқин билурмен.

Илоҳи, андоқки, бу балоларға солдинг, кутқор ва андоқким, бу ибтилоларға киюрдунг, чиқор.

Илоҳи, мен тавба қилдим дегандин не суд, сен тавба бергилки, ҳам Таввобсену ҳам

Маъбуд.

Илоҳи, намозеки, эл бўлмағунча қилмағаймен, худнамолиғдур ва ул намоз учун хирқаву ридо худоройлиғдур.

Илоҳи, ул намойишу оройишдин кўнглумни мубарро қилғил ва бу навъ шайтон либосидин пайкаримни муарро этгил.

Илоҳи, тоатқа тавфиқ берсанг, риёдин асра ва ибодатқа йўл кўргузсанг, хатодин асра.

Илоҳи, ул тоатки, ужб келтургай, кўнглумга ёвутма ва ул маъсиятким узрға еткургай, тилимдин йироқ тутма.

Илоҳи, беилож дардға алил қилма ва бемурувват номардға залил қилма.

Илоҳи, беаслар мазаллатидин асра ва бедийнатлар тухматидин асра.

Илоҳи, жоҳил суҳбатиға побанд этма ва арозил ҳашматиға ҳожатманд этма.

Илоҳи, носипослар маломатидин йироқ тут ва ҳақшунослар хусусиятидин қироқ тут.

Илоҳи, кўнглумни дарду шавқинг муҳаббати била овут ва кўзумни надомат ашки селоби била равшан тут.

Илоҳи, тилимни неъматни беқийсингға шоқир айла ва кўнглумни ҳамду сипосингға зоқир айла.

Илоҳи, қаламимға ҳамдинг рақамиға машғуллуқ бер ва рақамимға халойиқ кўнглиға мақбуллуқ бер.

Илоҳи, замиримға худписандлиғни ёвутма ва хотиримни эл нафъи айбжўлуғиға тутма.

Илоҳи, хаёлимни ниёзу дард аҳлиға мойил, тут ва ниёзим кўзин дардмандлар аёғи туфроғи била ёрут.

Илоҳи подшоҳи Ислумни **16** муслимин бошиға тутқил бардавом, яъни бандаларнинг устиға кўланкангни қил мустадом, то шоҳу гадоға дуоғўйлик қилмиш бўлғаймен, вассалом.

«МУНОЖОТ»НИНГ ИЗОҲ ВА ТАРЖИМАЛАРИ

Алишер Навоийнинг «Муножот» асари биздаги дастлабки маълумотларда (Қаранг: Адабий мерос – 3, 1973) шоирнинг ўза тузган «Куллиётн» учун махсус ёзилган сўзбоши, дейилган.

«Муножот» мундарижасидан маълум бўладики, у «Куллиёт» сўзбошиси эмас, ҳаёти сўнгида ўз асарларидаги ижтимоий, сиёсий, фалсафий ва дунёвий муддаолар, шахсиятидаги давр талаблари, мафкурасига муносабат ҳақида кўп фикр юритган шоирнинг ботиний ҳаяжонлари, армон-ўқинчлари бирлашиб, Оллоҳ наздида тавбалар қилиш эҳтиёжини яратган. «Муножот» ана шундай илтижолар мажмуъидан иборат. Унда мазмун билан шакл узвий боғлиқ. «Муножот» тили – теран тафаккур тили, ҳис-туйғуларга тўла руҳий ҳолат тили. Моҳиятан эса, бу асар келажак авлодларга қаратилгандек. Инсон ўзлиги, маънавий камолот, иймон устуворлиги, эзгуликлар сари интилишга даъват этувчи асар бўлиб, унда бу йўлда тўсиқ бўлувчи жамъики иллатларга қарши туришни ҳам англатади.

1. Тарж. а.: Шонинг олий, эҳсонинг умумий. Ўзингдан ўзга Илоҳ йўқдир, Эй дўст ва қатиъий мавжуд зот.
2. Тарж. а.: улуғлик ва қудрат.
3. Тарж. а.: подшоҳлик ва коинот.
4. Тарж. ар: бўл деса бўлади.
5. Тарж. а.: тўзиган чанг.
6. Тарж. а.: Оллоҳга ўхшаш бирор нарса йўқ.
7. Тарж. а.: у туғмаган ва туғилмаган.
8. Тарж. а.: сенинг мақтовингни айтиб тугата олмаймиз.
9. Наът – пайғамбарни мадҳ этиш, унинг яхши сифатларини мақташ. Шарқ адабиётида «одоби тасниф»га кўра асарлар «Оллоҳнинг «ҳамди» (мақтови, улуғланиши) ва пайғамбар «наъти» билан бошланган.
10. Тарж. а.: Одам Ато сув билан тупроқ таркибида ётган даврдаёқ мен (Муҳаммад) бор эдим.
11. Тарж. а.: бутун олам ва охирги пайғамбар.
12. Тарж. а.: Менда Оллоҳ билан бирга бўлмоқ учун вақт бор.
13. Тарж. а.: Оллоҳнинг саломлари ва раҳматлари ул зотга, пок оила аъзоларига ва тоза саҳобаларига бўлсин!
14. Тарж. а.: улуғлар улуғи.
15. Тарж. а.: раҳмлилар раҳимлиси.
16. Бу ерда подшоҳ Ҳусайн Бойқаро назарда тутилади. «Муножот» бизда биринчи марта «Ёшлик» журналида (1990, 6-сон. Нашрга тайёрловчи С. Ғаниева), кейин эса, «Боқий сатрлар» сериясида 1991 йилда, алоҳида араб ва жорий ёзувда (С. Ғаниева), рус тилида (С.Ғаниева таржимасида) «Литературная газета»да (Досье – 7. Коран. 1991), шунингдек, инглиз, олман, француз, испан, араб, ҳинд, форс, урду, дари тилларида ҳам чоп этилди («Ўзбекистон» журнали, 1990, 11 – 12-сонлар).